УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Љубомир З. Поповић

ОДНОС СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СА РУСКОМ ПРАВОСЛАВНОМ ЦРКВОМ (МОСКОВСКИ ПАТРИЈАРХАТ) 1950-1985.

Докторска дисертација

Београд, 2026

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Ljubomir Z. Popović

RELATIONSHIP BETWEEN THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH AND THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH (MOSCOW PATRIARCHATE) 1950-1985.

Doctoral dissertation

Belgrade, 2026

Ментор:

проф. др Алексеј Тимофејев, ванредни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Чланови комисије:

проф. др Дубравка Стојановић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

доц. др Немања Радоњић, доцент, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

др Милана Живановић, виши научни сарадник, Институт за новију историју Србије, Београд

Датум одбране:_____

Однос Српске православне цркве са Руском православном црквом (Московски патријархат) 1950-1985.

Сажетак

Предмет дисертације је анализа односа Српске православне цркве са Руском православном црквом – Московском патријаршијом од 1950. до 1985. године, односно од смрти патријарха српског Гаврила (Дожића) па до побољшања положаја православних цркава у Југославији и Совјетском Савезу, које је наступило половином 80-их година XX вијека. Потребно је нагласити да су се обје православне цркве у овом раздобљу, нарочито њихови спољни односи, налазили под контролом државног апарата.

Циљ рада јесте да се кроз анализу међусобних посјета, облика сарадње на унутрашњем и спољном плану, и рада Подворја Московске патријаршије у Београду објасни на који начин су функционисали односи Српске православне цркве са Руском православном црквом, који су фактори ове односе обликовали, какви су били њихови исходи и резултати, гдје је и на којим примјерима уочљива улога политичког фактора у односима двије цркве. Тема је сагледана у контексту политичких односа Југославије и Совјетског Савеза, спољнополитичких приоритета ове двије комунистичке државе, и изазова епохе Хладног рата. Односи двије цркве каткад су били детерминисани актуелним стањем политичких односа Југославије и Совјетског Савеза, што је било изван контроле и воље духовног вођства двије патријаршије. Билатералним односима двије цркве у посматраном периоду у досадашњим историографским истраживањима није посвећивана дужна пажња, уз неколико ријетких изузетака. Стога ће истраживање свакако попунити евидентну празнину у историографији српско-руских/руско-српских црквених односа, и дати прилог њиховом тумачењу и разумијевању.

Методолошки оквир заснива се на анализи примарних архивских извора из српских/југословенских црквених и државних архива и оних руског/совјетског поријекла, уз консултовање релевантне историографске литературе и црквене штампе и периодике. Односи Српске православне цркве са Руском православном црквом разматрани су кроз различите облике сарадње.

Резултати истраживања показују да су у једном дијелу односи Српске православне цркве са Руском православном црквом током 1950-1985. били условљени политичким односима између Југославије и Совјетског Савеза. С друге стране, у односима двије цркве у посматраном периоду велику улогу имали су традиција и наслеђе српско-руских/руско-српских црквених и духовних контаката и веза, који датирају још из средњовјековног периода. У односима Српске православне цркве са Руском православном црквом нашли су резонанс актуелни моменти из југословенско-совјетских односа, као и они карактеристични за раздобље Хладног рата, па су ове цркве покушале да се одреде и дају одговор на те изазове. У односима Српске православне цркве са Московском патријаршијом примјетна је тежња постизања оног обима сарадње и односа који је постојао прије 1917. године. У посматраном периоду цркве су давале одређени допринос и стабилизацији турбулентних југословенско-совјетских политичких односа. У појединим сегментима сарадња Српске православне цркве са Руском православном црквом одвијала се у степену блиске сарадње и подударања ставова, док је на другим примјерима уочљиво да се Српске православне цркве према неким питањима одређивало на свој начин и својим средствима. Уз то треба узети у обзир да је руководство Српске цркве у спољним односима настојало да води

уравнотежену политику између два центра свјетског православља – „Другог Рима“ односно Цариграда, и Москве као „Трећег Рима“. Резултати истраживања су показали да је спектар односа Српске православне цркве са Руском православном црквом током 1950-1985. био широк, и да је обухватао различите облике сарадње: размјена посјета црквених делегација (како оних предвођених поглаварима двије цркве, тако и на нивоу епископа); школовање кандидата из Српске православне цркве у духовне семинарије и академије под окриљем Московске патријаршије; размјена црквених публикација и издања; размјена информација по низу актуелних питања из међуправославне и општехришћанске сарадње; сарадња двије цркве у покрету за очување мира и нуклеарно разоружање; сарадња и подршка у непризнавању раскола који су у овом периоду били актуелни у Српској православној цркви односно Московској патријаршији; кроз посредничку улогу и допринос који је Руска православна црква имала у побољшању односа Српске православне цркве са другим православним црквама; важну улогу у билатералним односима двије цркве имало је Подворје Московске патријаршије у Београду, између осталог и у поновном успостављању традиције поклоничких путовања из српске средине на поклоњење светињама Руске цркве и руског народа. Истраживање је показало да су се односи између представника двије цркве одликовали већим степеном блискости, бољим разумијевањем и блискијом сарадњом него што је био случај у политичким или партијским односима између Југославије и СССР.

Кључне ријечи: Српска православна црква, Руска православна црква, Југославија, Совјетски Савез, црквене везе, међуцрквени односи, црквена дипломатија, црквена сарадња, међуправославни односи, међухришћански односи, миротворство.

НАУЧНА ОБЛАСТ: Историја

УЖА НАУЧНА ОБЛАСТ: Општа савремена историја

УДК _____

Relationship between the Serbian Orthodox Church and the Russian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) 1950-1985.

Abstract

The subject of the dissertation is the analysis of the relations between the Serbian Orthodox Church and the Russian Orthodox Church – the Moscow Patriarchate from 1950 to 1985, that is, from the death of the Serbian Patriarch Gavril (Dožić) until the improvement of the position of the Orthodox Churches in Yugoslavia and the Soviet Union, which occurred in the mid-1980s. It should be emphasized that both Orthodox Churches in this period, especially their external relations, were under the control of the state apparatus.

The aim of the paper is to explain, through the analysis of mutual visits, forms of cooperation on the internal and external level, and the work of the Moscow Patriarchate's Courtyard in Belgrade, how the relations between the Serbian Orthodox Church and the Russian Orthodox Church functioned, what factors shaped these relations, what were their outcomes and results, where and in what examples is the role of the political factor in the relations between the two churches noticeable. The topic is viewed in the context of the political relations between Yugoslavia and the Soviet Union, the foreign policy priorities of these two communist states, and the challenges of the Cold War era. The relations between the two churches were sometimes determined by the current state of political relations between Yugoslavia and the Soviet Union, which was beyond the control and will of the spiritual leadership of the two patriarchates. Bilateral relations between the two churches in the observed period have not been given due attention in previous historiographical research, with a few rare exceptions. Therefore, the research will certainly fill an evident gap in the historiography of Serbian-Russian/Russian-Serbian church relations, and contribute to their interpretation and understanding.

The methodological framework is based on the analysis of primary archival sources from Serbian/Yugoslav church and state archives and those of Russian/Soviet origin, with consultation of relevant historiographical literature and church press and periodicals. The relations of the Serbian Orthodox Church with the Russian Orthodox Church are considered through various forms of cooperation.

The research results show that in one part the relations of the Serbian Orthodox Church with the Russian Orthodox Church during 1950-1985. were conditioned by political relations between Yugoslavia and the Soviet Union. On the other hand, in the relations between the two churches in the observed period, the tradition and heritage of Serbian-Russian/Russian-Serbian church and spiritual contacts and ties, dating back to the medieval period, played a major role. In the relations of the Serbian Orthodox Church with the Russian Orthodox Church, current moments from Yugoslav-Soviet relations, as well as those characteristic of the Cold War period, resonated, so these churches tried to define themselves and respond to these challenges. In the relations of the Serbian Orthodox Church with the Moscow Patriarchate, there is a noticeable tendency to achieve the same level of cooperation and relations that existed before 1917. In the observed period, the churches also made a certain contribution to the stabilization of turbulent Yugoslav-Soviet political relations. In some segments, the cooperation between the Serbian Orthodox Church and the Russian Orthodox Church took place at the level of close cooperation and agreement of views, while in other examples it is noticeable that the Serbian Orthodox Church determined itself on some issues in its own way and with its own means. In addition, it should be taken into account that the leadership of the Serbian Church in foreign relations sought to pursue a

balanced policy between the two centers of world Orthodoxy – the “Second Rome” or Constantinople, and Moscow as the “Third Rome”. The results of the research showed that the spectrum of relations between the Serbian Orthodox Church and the Russian Orthodox Church during 1950-1985. was wide, and that it included various forms of cooperation: exchange of visits of church delegations (both those led by the heads of the two churches, and at the level of bishops); education of candidates from the Serbian Orthodox Church in theological seminaries and academies under the auspices of the Moscow Patriarchate; exchange of church publications and editions; exchange of information on a number of current issues from inter-Orthodox and general Christian cooperation; cooperation of the two churches in the movement for peace and nuclear disarmament; cooperation and support in the non-recognition of schisms that were current in the Serbian Orthodox Church, i.e. the Moscow Patriarchate, during this period; through the intermediary role and contribution that the Russian Orthodox Church had in improving the relations of the Serbian Orthodox Church with other Orthodox churches; an important role in the bilateral relations of the two churches was played by the Courtyard of the Moscow Patriarchate in Belgrade, among other things in re-establishing the tradition of pilgrimages from the Serbian community to venerate the shrines of the Russian Church and the Russian people. The research showed that the relations between the representatives of the two churches were characterized by a greater degree of closeness, better understanding and closer cooperation than was the case in political or party relations between Yugoslavia and the USSR.

Keywords: Serbian Orthodox Church, Russian Orthodox Church, Yugoslavia, Soviet Union, church ties, inter-church relations, church diplomacy, church cooperation, inter-Orthodox relations, inter-Christian relations, peacemaking.

SCIENTIFIC FIELD: History

SCIENTIFIC SUBFIELD: General modern history

UDC _____

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР **1**

Тема и структура истраживања **1**

Осврт на изворе и литературу **5**

УВОД **12**

Српска православна црква у међународној политици социјалистичке Југославије **15**

Московска патријаршија на међународној сцени од завршетка Другог свјетског рата до дисолуције СССР-а **24**

Кратак преглед контаката Српске православне цркве са Руском православном црквом 1944/1945-1950 ..... **33**

ПОСЈЕТЕ КАО ВАЖНЕ ЕТАПЕ НА ПУТУ РАЗВОЈА ОДНОСА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СА РУСКОМ ПРАВОСЛАВНОМ ЦРКВОМ **58**

„Таоци политичке конфронтације“. Контакти Српске православне цркве са Руском православном црквом од смрти патријарха Гаврила до нормализације југословенско-совјетских односа (1950-1955/1956) **58**

„Глачање неравнина“. Обнова црквених односа током 1956-1958. ..... **61**

Патријарх Викентије у посјети Руској цркви и Совјетском Савезу (5-29. октобар 1956) 61

Прва посјета руског патријарха Српској цркви у историји српско-руских/руско-српских црквених односа (11-31. октобар 1957) 92

Српска црквена делегација на обиљежавању 40-годишњице обнове Руске патријаршије у Москви (6-21. мај 1958) 106

„Оживљавање и очвршћавање“. Обим и динамика посјета између Српске православне цркве и Руске православне цркве током 1958-1985 ..... **116**

Прва посјета новог првојерарха српског Германа као патријарха Руској цркви и СССР-у (3-23. октобар 1961) 116

Патријарх московски и цијеле Русије Алексије I по други пут у посјети СПЦ и Југославији (21-28. мај 1962) 134

Патријарх Герман на прослави 50-годишњице архијерејске службе патријарха Алексија I у Москви (јул 1963) 141

Делегација СПЦ у незваничној посјети РПЦ и Совјетском Савезу (2-9. септембар 1965) 145

Патријарх Герман на прослави 50. годишњице обновљења Московске патријаршије (26. мај–3. јун 1968) 148

Делегација из СПЦ на избору и устоличењу патријарха московског и цијеле Русије Пимена у Москви (јун 1971) 151

Прва посјета патријарха московског и сверуског Пимена СПЦ и Југославији (12-18. октобар 1972) 155

Посјета патријарха Германа Руској православној цркви и СССР-у (4-12. октобар 1974) 162

Црквено-просветна делегација Српске патријаршије у посјети духовним школама Руске цркве (6-17. октобар 1975) 166

Делегација Српске цркве на прослави 60-годишњице обновљења Московске патријаршије (25-29. мај 1978) 169

Делегација Московске патријаршије у посјети Руском подворју у Београду (5-16. мај 1981) 170

„Ево стижу наши спасиоци". Прва посјета руског патријарха Косову и Метохији у историји српско-руских међуцрквених односа (29. септембар-6. октобар 1984) 172

Делегација Московске патријаршије на прослави Дана побједе у Југославији (7-16. мај 1985) 183

Епископске хиротоније као повод за посјету руских архијереја Српској патријаршији (октобар 1985) 185

Делегација Српске патријаршије на прослави 300. годишњице Московске духовне академије (25-30. децембар 1985) 185

ОДНОС СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СА РУСКОМ ПРАВОСЛАВНОМ ЦРКВОМ НА СПОЉНОМ ПЛАНУ 189

Помјесне православне цркве и свеправославне иницијативе и организације у односима СПЦ са РПЦ 189

Заинтересованост Московске патријаршије за односе Српске православне цркве са Бугарском православном црквом 189

Односи са осталим православним црквама и питање подмлађивања монашког братства на Светој Гори 196

Аутокефалност Руске митрополије у Америци (Православне цркве у Америци) у контексту односа Српске православне цркве са Руском православном црквом 200

Свеправославне иницијативе и организације 218

Дијалог са инославнима у односима Српске православне цркве са Руском православном црквом 227

Римокатоличка црква и Ватикан. Питање слања посматрача на Други ватикански концил 227

Дијалог са старокатолицима и англиканцима 232

Екуменски покрет и Свјетски савјет цркава 234

Конференција европских цркава 239

Миротворство и односи Српске православне цркве са Руском православном црквом . 241

Хришћанска конференција за мир 241

Српска православна црква према иницијативама Руске православне цркве и совјетске владе за мир и разоружање 251

ПРИМЈЕРИ САРАДЊЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СА РУСКОМ ПРАВОСЛАВНОМ ЦРКВОМ НА УНУТРАШЊЕМ ПЛАНУ 266

„Почетак оживљавања старих веза". Школовање кандидата из Српске православне цркве на руским духовним школама 1950-1985. 266

Сарадња у научно-академској сфери 281

Размјена публикација између двије патријаршије 284

Финансијско-материјални и други аспекти сарадње двије цркве 292

Црквени расколи и однос Српске православне цркве са Руском православном црквом 294

Македонско црквено питање 294

Амерички раскол и односи Српске православне цркве са Руском православном црквом 305

Односи Српске православне цркве са Руском православном црквом и питање карловачког раскола 309

„Руски људи“ и „титовци“. Питање Мађарске православне цркве и положај Српске православне епархије будимске у Мађарској у односима Српске православне цркве са Руском православном црквом 313

Руси у служби Српске православне цркве послије 1950. године 332

Руси у свештенослужитељској служби СПЦ после 1950. године 338

Монаштво 351

Ангажман у црквеној просвети и науци 356

Остале службе 366

„ПРИРОДНО ОГЊИШТЕ У КОМЕ СЕ ПОДГРЕЈАВА ПРИЈАТЕЉСТВО“. УЛОГА ПОДВОРЈА РУСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У БЕОГРАДУ У ОДНОСИМА ИЗМЕЂУ ДВИЈЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ 369

Одређивање статуса Подворја Руске православне цркве у Београду и питање јурисдикције над руским храмовима, парохијама и клиром у Југославији 369

Сусрети у Подворју Руске православне цркве у Београду 378

Старјешине Руског подворја у животу Српске православне цркве 385

Руска капела на Вршичу у Словенији као мјесто сусрета представника двије цркве ... 387

Улога Руског подворја у организовању поклоничких путовања вјерника из Српске православне цркве на поклоњење руским светињама 389

Питање Српског подворја у Москви током 1950-1985. године 396

ЗАКЉУЧАК 400

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА 406

СПИСАК ЧЕШЋЕ КОРИШЋЕНИХ СКРАЋЕНИЦА 429

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА 432

ПРЕДГОВОР

Тема и структура истраживања

Тема докторске дисертације јесте однос Српске православне цркве (СПЦ) са Руском православном црквом – Московском патријаршијом (РПЦ МП) у периоду од 1950. до 1985. године, дакле у времену када су активности обје цркве, и у Југославији и у Совјетском Савезу, биле строго контолисане од стране комунистичког режима. Иако је у обје земље Црква формално била одвојена од државе одредбама уставних рјешења, цркве су ипак биле у подређеном положају у односу према држави. Комунистички режим је у овом периоду утицај и контролу кључних црквених институција остваривао преко комисија за односе са вјерским заједницама, које су радиле при савезном односно републичким и покрајинским извршним вијећима, док је то у СССР-у био Савјет за послове Руске православне цркве при Савјету министара СССР-а (1965. фузијом са Савјетом за питања религијских култова уједињује се у Савјет за питања религије). Контрола је остваривана и преко органа задужених за државну безбједност. Потребно је нагласити да су током овог раздобља утицај на односе између СПЦ и РПЦ имали политички односи између Југославије и СССР-а, односно њихове осцилације. Односи између двије цркве били су успостављени у првим данима по ослобођењу током 1944-1945, а забиљежено је да је РПЦ била прва црква са којом је СПЦ успоставила чврше везе послије Другог свјетског рата. Исто тако, након што је дошло до сукоба Тито–Стаљин и оптужби на рачун Комунистичке партије Југославије и њеног руководства током 1948. и наредних година, који је резултирао дуготрајним прекидом свих односа између Југославије и СССР-а, односи СПЦ са РПЦ и обрнуто постали су таоцима политичке конфронтације, и за дуже вријеме су били прекинути. Нормализацијом југословенско-совјетских односа која је наступила током 1955-1956. били су обновљени и међуцрквени односи, и у наредном периоду остваривали су се у различитим правцима: преписка између поглавара двије цркве и чланова Светог архијерејског синода, размјена међусобних посјета између поглавара двије патријаршије, али и оних на нижем нивоу, сарадња у академско-научној сфери и размјена публикација, сарадња по питању односа са другим помјесним православним црквама и у свеправославним организацијама и иницијативама, узајамне везе са инославним црквама (католици, протестанти, монофизити), учешће у екуменском покрету и сарадња са екуменским организацијама (Свјетски савјет цркава, Конференција европских цркава, међународне омладинске хришћанске организације), сарадња двије цркве у борби за мир и разоружање. Значајан удио у односима двије цркве у овом раздобљу имало је Подворје РПЦ у Београду, у улози представништва и својеврсне „амбасаде“ Московске патријаршије при СПЦ. Потребно је напоменути да црквене и духовне везе спадају у онај комплекс веза који чини важну компоненту колективног памћења, менталитета и међусобне перцепције српског и руског народа, као и да се историја СПЦ не може изучавати без познавања њених веза, како у прошлости тако и у периоду који је предмет нашег истраживања, са Руском православном црквом.

Хронолошки посматрано наше истраживање почиње 1950. године. Како су односи двије цркве, силом политичких прилика и мимо воље црквених поглавара, били прекинути током трајања југословенско-совјетског конфликта, потребно је поменути да су контакти у тајности одржавани и током 1948-1950. године. Међутим, смрћу патријарха српског Гаврила (Дожића, 1881-1950), кога су од стране руководства РПЦ сматрали русофилом и великим пријатељем Руске цркве и руског народа, контакти су, ако изузмемо куртоазне честитке за Божић и Васкрс које су

слате циркуларно поглаварима свих аутокефалних православних цркава, били сведени на најнижи ниво. Истраживања су показала да су избор наследника патријарха Гаврила, Викентија (Проданова, 1890-1958), у Савјету за послове РПЦ доживјели негативно, сходно политичкој клими која је владала у тадашњим југословенско-совјетским односима, као довођење на чело СПЦ послушног човјека.[1] Наведеном треба додати да Југославија од 1950. почиње све више да се преорјентише на тражење подршке на Западу, те да се од СПЦ и других цркава и вјерских заједница очекивало да слиједе тај заокрет, у смислу успостављања и одржавања веза са црквама тамошњих земаља. Друга гранична година, односно горња хронолошка граница, јесте 1985, када у СССР-у почиње нови курс познат као *перестројка* и *гласност*, као и постепено напуштање антирелигијске и антицрквене политике и строге контроле државе над Црквом. Црква се постепено враћа на јавну сцену, што ће и симболично бити исказано током 1988. када је обиљежен велики јубилеј 1000-годишњица крштења Русије. С друге стране, сличне тенденције „побједе вјере над идеологијом“ примјетне су и у Југославији, и оне се могу примијетити већ од почетка 80-их година, да би врхунац доживјеле 1984-1985. када је СПЦ коначно добила дозволу власти за наставак градње завјетног Храма Светога Саве на Врачару у Београду.

Раздобље 1950-1985. у односима СПЦ са РПЦ условно смо подијелили на три периода. Први, 1950-1954, одликује се изостанком званичних и непосредних веза између двије цркве, свођењем контаката на минимум, што се поред осталог може примијетити и у изостанку објављивања прилога и информација из живота СПЦ односно РПЦ у званичним и службеним гласилима двије цркве. Други период, 1955-1958, означили смо као вријеме обнове односа између двије цркве, које је наступило по окончању југословенско-совјетског конфликта и након нормализације односа двије земље. У овом релативно кратком периоду долази до размјене званичних посјета, коначног рјешавања питања преласка руских храмова из периода егзистирања тзв. Карловачке управе Руске православне заграничне цркве (РПЗЦ) у Југославији током 1921-1944, упућивање позива српском патријарху да посјети РПЦ до чега ће доћи 1956. (јер је представницима СПЦ сугерисано да прво треба да дође до посјете предсједника републике СССР-у, па тек онда до посјете српског патријарха), односно први у историји српско-руских/руско-српских црквених односа долазак руског патријарха у посјету Српској цркви (1957). Трећи период, 1958-1985, у великој мјери обухвата раздобље када се на челу СПЦ налазио патријарх Герман (Ђорић, 1899-1991), а који се период одликује „оживљавањем и очвршћавањем“ веза СПЦ са РПЦ (али и са другим црквама и вјерским заједницама у хришћанском свијету), њиховим „проширивањем и продубљивањем“ на више нивоа и у више праваца, поред осталог и учесталим размјенама посјета (патријарх Герман посјетио је Московску патријаршију 1961, 1963, 1968, 1974, 1986; с друге стране, патријарх Алексије I био је у гостима Српске цркве 1957. и 1962, а његов наследник, патријарх Пимен, 1972 и 1984), али и другим видовима сарадње (нпр. одлазак кандидата из СПЦ на школовање у духовне семинарије и академије Руске цркве, до чега је по први пут дошло 1965, након прекида од скоро пуних 50 година, затим сарадња у међуправославним питањима, дијалогу са инославнима и екуменском покрету, у покрету за мир и разоружање, обнова поклоничких путовања вјерника из СПЦ у ходочашће руским светињама и т.сл.), чему је видан допринос дало Руско подворје у Београду својом црквено-дипломатском улогом у зближавању двије цркве и јачању њихових веза

[1] О томе детаљније: М. В. Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке. История взаимоотношений*, учебное пособие, (Санкт-Петербург: «Издательство СПбПДА», 2016), 126-127; М. В. Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, (Москва: Издательский дом «Познание», 2019), 168-169.

(богослужења како поглавара СПЦ тако и српских јерараха у руској цркви св. Тројице на Ташмајдану у Београду разним поводима, најчешће приликом храмовне славе, јубилеја из архипастирске службе руских патријараха, поводом смрти угледних архијереја РПЦ, јубилеја из руске историје; с друге стране, учешће старјешина Подворја у црквеном животу СПЦ: пријеми код патријарха, храмовне славе, јубилеји, Светосавске академије и друге прославе, предавања на Православном народном универзитету и т.сл.). Треба имати у виду да посјете црквених поглавара у посматраном периоду нису имале само црквени карактер, него и извјесну државну, политичку мисију, у смислу доприноса „омекшавању“ односа Југославије и СССР-а (тако је приликом посјете РПЦ у октобру 1956. српског патријарха примио тадашњи предсједник Савјета министара СССР-а Н. А. Булгањин, који му је сугерисао како би било пожељно да став православних цркава „буде што правилнији према руководствима [...] двеју земаља“, и да им помогну у напорима „за чување наше слободе и независности, нашег привредног и културног јачања и подизања, за чување мира у свету!“; патријарха Германа је у Москви 1961. примио тадашњи предсједник Президијума Врховног Совјета СССР-а Л. И. Брежњев, рекавши му у вези односа двије земље да се „ми (се) у неким ситницама не слажемо али смо у суштини сагласни“, на што је патријарх примијетио „да због ситница не треба запоставити заједнички циљ“; и руски патријарси су приликом посјета СПЦ и Југославији били примани од стране предсједника републике и других чланова највишег руководства, а понекад су им додјељивана одликовања). Потребно је нагласити да су порасту обима сарадње погодовали југословенско-совјетски односи у овом периоду, који ипак, упркос осцилацијама и новим конфликтима (попут оних из 1958-1961, и 1968-1971), никада нису достигли онај ниво из првог сукоба 1948-1955. године. На крају треба додати да је раздобље 1950-1985. ипак било периодом континуираног развијања и јачања традиционалних веза (које датирају још из друге половине XII вијека) и продубљивање сарадње СПЦ са РПЦ, а које се сада одвијало у новим (гео)политичким условима комунистичке парадигме у Југославији и СССР-у и у клими званичног атеизма власти. Тако је старо пријатељство на неки начин сада било на проби у новим околностима.

Комплексност теме захтијевала је њено структурирање у више цјелина. Након *Предговора*, у *Уводу* се даје кратак преглед улоге СПЦ у међународној политици социјалистичке Југославије, активности Московске патријаршије на међународној сцени од завршетка Другог свјетског рата до дисолуције Совјетског Савеза, као и преглед контаката СПЦ са РПЦ од 1944/1945. до 1950, односно од успостављања првих додира током завршних борби за ослобођење Београда и Југославије, па до смрти патријарха Гаврила. Прво поглавље посвећено је црквеној дипломатији, односно размјени међусобних посјета током посматраног периода, како између поглавара двије цркве, тако и оних нижег ранга. Настојали смо да, у мјери у којој нам је то омогућавала архивска грађа и релевантна литаратура, за сваку од наведених посјета обрадимо контекст у којем је реализована, како су текле припреме и сам ток визите, и какви су били њени резултати и допринос не само међуцрквеним односима, него и са становишта међудржавних односа. У оквиру другог поглавља анализиран је комплекс односа СПЦ са РПЦ на примјерима из низа унутрашњих питања: сарадња у академској и научној сфери, нарочито школовање кандидата из СПЦ на духовним школама Руске цркве, затим финансијско-материјални аспекти сарадње двије цркве, посебно осјетљиво питање односа РПЦ односно СПЦ према црквеним расколима који су настали како у раздобљу које је омеђено хронолошким границама истраживања, тако и у ранијем периоду. Ту прије свега мислимо на македонско црквено питање и тзв. амерички раскол, као и положај Будимске епархије СПЦ у Мађарској, односно, с друге стране, третирање од стране СПЦ тзв.

карловачког раскола тј. РПЗЦ у међуодносима двије патријаршије. У оквиру овог поглавља настојали смо да прикажемо и руске емигранте који су послије 1945. односно 1950. изразили спремност да остану или пређу у службу СПЦ, под омофор српског патријарха, као свештеници и пароси, монаси и монахиње, или у ангажовању на другим службама и послушањима. Треће поглавље обухвата примјере сарадње двије цркве на спољном плану, кроз односе са другим аутокефалним православним црквама (посредовање РПЦ за побољшање односа између СПЦ и Бугарске цркве, однос СПЦ према аутокефалности Православне цркве у Америци коју је ова добила од РПЦ), питања међуправославних иницијатива и организација у односима двије цркве и њихова сарадња на овом пољу, питање дијалога са инославнима (римокатолици, старокалендарци, англиканци), нарочито однос са Ватиканом и сарадња у екуменском покрету. Најзад, ту је и сарадња двије цркве у различитим иницијативама и организација за очување мира у свијету и борби за разоружање. Важну улогу у пријатељству и сарадњи двије цркве у периоду који је захваћен истраживањем одиграло је Подворје РПЦ у Београду, као својеврсна амбасада Московске патријаршије при Српској цркви, па смо из тог разлога комплекс питања везаних за одређење статуса Подворја и јурисдикције руских православних храмова, као и живот и функционисање Подворја уврстили у четврто, уједно последње поглавље дисертације. У оквиру њега сматрали смо да је потребно осврнути се и на питање обнове рада Српског подворја у Москви.

Као примарни циљ истраживања намеће се приказ пуноће односа СПЦ са највећом Помјесном православном црквом – Руском православном црквом односно Московском патријаршијом у раздобљу доминације комунистичке идеологије и контроле државе над Црквом. На тај начин попунила би се празнина која постоји у историографији српско-руских/руско-српских црквених веза у раздобљу социјализма, од завршетка Другог свјетског рата па до нестанка социјалистичке Југославије односно Совјетског Савеза са политичке мапе. Следствено томе, тиме би се допринијело бољем и потпунијем разумијевању односа између СПЦ и РПЦ, посредно и између Југославије и СССР. Наведено потребује да се на основу доступне архивске грађе и релевантне литературе издвоје главне фазе и епизоде у историји односа двије цркве током 1950-1985, као и доминантни облици сарадње на унутрашњем и спољном плану. Један од циљева истраживања јесте да се одреди мјесто и улога осцилација у политичким односима Југославије и СССР-а у односима СПЦ са РПЦ, тј. како се и у којој мјери оно политичко преливало на облике сарадње између двије цркве, и је ли нарушавало богату традицију српско-руских/руско-српских црквених и духовних веза. Такође, како су државни органи у обје земље задужени за односе са црквама и вјерским заједницама гледали и оцјењивали сарадњу СПЦ са РПЦ, и обрнуто. С друге стране, сматрамо важним проучити допринос двије цркве нормализацији, „отопљавању“ и „омекшавању“ односа између двије државе у посматраном периоду. На којим питањима и темама су се ставови и интереси двије цркве подударали и били комплементарни, а гдје су се и у којој мјери разликовали, такође је потребно приказати у једном оваквом истраживању. Надаље, како су спољнополитички приоритети југословенске и совјетске државе утицали на промјене у односима СПЦ и РПЦ према појединим питањима из односа како са православним, тако и са неправославним вјерским центрима, организацијама и покретима. У истраживању ће наћи мјесто и погледи српских црквених поглавара и појединих чланова епископата на проблем ривалства у православној екумени између „Другог Рима“ и „Трећег Рима“, односно између Цариграда и Цариградске патријаршије и Москве и Московске патријаршије, који је присутан у појединим питањима, као и ставови према појединим „просовјетским“ организацијама примјетно блоковског

карактера у којима је РПЦ очекивала да СПЦ активније учествује, док је ова настојала да слиједи ванблоковску и несврстану политку југословенског руководства. У овом истраживању биће испитано да ли је и у којој мјери СПЦ у спољним везама РПЦ била „повлаштена“ у односу на остале православне цркве из земаља „народне демократије“ и социјалистичког лагера, с обзиром на посебност „југословенског случаја“ из периода 1948-1953. године. Осим поменутог, важним сматрамо и компарацију мјеста и улоге коју је за СПЦ имала сарадња са РПЦ у односу на сарадњу са „гркофоним“ православним црквама, као и, с друге стране, поређење изузетно присне сарадње коју је РПЦ имала са Бугарском црквом у односу на интензитет њених веза са Српском патријаршијом у посматраном периоду.

Осврт на изворе и литературу

Дисертација је у највећем дијелу заснована на необјављеној архивској грађи. На првом мјесту по важности за израду предложене теме су архивски извори црквене провенијенције, који се налазе у Архиву Српске православне цркве у Београду (Земун). Ради се о грађи која представља свједочанство о везама између СПЦ и РПЦ, а налази се у фонду *Свети архијерејски синод*. Свети архијерејски синод (САСинод), сходно одредбама Устава СПЦ, највиша је извршна (управна и надзорна) и судска власт, а чине га патријарх, као предсједник, и четири епархијска архијереја, као чланови. Поред осталог, у његову надлежност спада одржавање догматског и канонског јединства и сталне везе са осталим православним црквама.[2] На увид су нам стављене фасцикле под називом Руска црква, почев од 1943. па до краја периода на који се наше истраживање односи. Оне садрже кореспонденцију између црквених поглавара, између српског патријарха и предсједника Одјељења за спољне црквене односе Московске патријаршије, предмете који се односе на размјену међусобних посјета, извјештаје о посјетама и записнике о разговорима између представника двије цркве, друга писма, телеграме, честитке, извјештаје, посланице, одлуке, позивнице и осталу вриједну документацију која се тиче односа двије цркве. Прегледали смо и фасцикле које се односе на Православну цркву у Америци (Руска православна црква у иностранству – Митрополија православне цркве у Америци са сједиштем у Њујорку), а која је црква-ћерка Московске патријаршије, од које је 1970. добила аутокефалију. Будући да је једно вријеме послије Другог свјетског рата било актуелно питање оснивања православне црквене организације у Мађарској под јурисдикцијом РПЦ, сматрали смо важним да из поменутог фонда прегледамо фасцикле Будимска епархија Српске православне цркве у Мађарској, за период 1946-1985. Сем наведеног, прегледали смо и тзв. редовне фасцикле Светог архијерејског синода за период 1949-1985. Овдје се такође налази вриједна грађа централних црквених тијела и органа (Свети архијерејски сабор, Патријаршијски управни одбор, Патријаршијска канцеларија), попут извјештаја о раду Светог архијерејског синода за период између засиједања Светог архијерејског сабора СПЦ (који садрже, између осталог, и преглед односа СПЦ са црквама у иностранству), материјале о учешћу СПЦ у дијалогу са инославнима, затим одлуке и рјешења са сједница овог високог црквеног тијела, разне извјештаје, писма, материјале о школовању кандидата из СПЦ на средње и високе богословске школе Руске цркве, нека питања из академске и научне сфере, материјале о размјени црквених публикација и поклона, мишљења и предлоге архијереја САСиноду СПЦ и одговор на њихове захтјеве, а који се тичу односа СПЦ са РПЦ, преписку између редакција службених листова двије патријаршије, материјале о Подворју РПЦ у Београду, статистичке податке, податке о свештенству и монаштву руског поријекла који су послије 1945. прешли у јурисдикцију СПЦ, и друге вриједне изворе на којима је фундирано наше истраживање.

[2] *Устав Српске православне цркве*, (Београд: Свети архијерејски синод, 1957²), чланови 58, 59 и 70, датум приступа 1. 4. 2026, https://www.unifr.ch/orthodoxia/de/assets/public/files/Dokumentation/Synodality/Serbia_Statutes.pdf.

На располагању нам је стављен и извјестан број фасцикли из фонда Канцеларија патријарха Викентија и Канцеларија патријарха Германа, мада исти нису били посебно „издашни“ за нашу тему. Поред истраживања поменутих фондова који се тичу централних црквених тијела и органа, користили смо се грађом из епархијског репозиторијума Архива Митрополије Црногорско-приморске (Цетиње), нарочито за период митрополита Данила (Дајковића) током 1961-1990. године. На овом мјесту се слободно може рећи да би без грађе црквене провенијенције овакво истраживање било готово немогуће спровести.

На другом мјесту по значају за нашу тему намеће се грађа из Архива Југославије, при чему је од прворазредног значаја фонд Савезне комисије за верска питања. Иако не покрива читав период који је омеђен хронолошким границама истраживања (архивска грађа Комисије сеже до 1971), у овом фонду налази се различита документација: забиљешке и информације о разговорима предсједника и секретара Комисије са поглаварима СПЦ или појединим епископима (у којима је било ријечи о контактима СПЦ са РПЦ), преписка између патријарха и САСинода са руководством Комисије разним поводима, извјештаји Комисије по појединим годинама у којима је разматрана и спољна активност СПЦ, записници са сједница Комисије, реферати, планови и томе слично. Осим поменутог, прегледали смо и друге фондове Архива Југославије: Предсједништво Владе ФНРЈ, Предсједништво СФРЈ, СИВ, Кабинет председника Републике, Савез удружења православног свештенства Југославије. Будући да тема дисертације дијелом спада у међудржавне односе Југославије и СССР-а, један дио истраживања обавили смо у Дипломатском архиву Министарства спољних послова Републике Србије (фонд Политичка архива), у фасциклама које се односе на Југославију односно Совјетски Савез, а везане су за вјерска питања, вјерске посјете, вјерске заједнице, хришћанске религије и хришћанску цркву. У Државном архиву Србије налази се грађа Комисије Извршног већа СР Србије за односе са верским заједницама, нарочито битна за период послије 1971, када престаје са радом Савезна комисија за верска питања. У фонду Републичка комисија за односе са вјерским заједницама Државног архива Црне Горе на Цетињу посебно су били интересантни неки документи које нисмо пронашли у фонду Савезне комисије у Београду, као и забиљешке и информације приликом сусрета руководства ове Комисије са митрополитом црногорско-приморским, којом приликом је понекад било ријечи и о спољној политици СПЦ.

„Руски угао“ теме сагледали смо на основу грађе из Државног архива Руске Федерације (рус. *Государственный архив Российской Федерации* – ГАРФ), фонд 6991 – Совет по делам религий при Совете Министров СССР. Он садржи материјале и преписку о спољној дјелатности РПЦ са аутокефалним и аутономним црквама из земаља народне демократије (Пољске, Чехословачке, Румуније, Мађарске, Бугарске, Југославије и Албаније), међу којима је и СПЦ, као и материјали и преписка између старјешине Подворја РПЦ у Београду са руским патријархом и руководством Одјељења за спољне црквене везе Московске патријаршије. У категорији објављених извора са становишта наше теме издвојили бисмо двије збирке докумената на руском језику: *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документы российских архивов в двух томах* (нарочито други том који покрива период 1949-1953), и *Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров – Совете Министров СССР* за период 1945-1970. године. Наведеном бисмо додали и трилогију Вељка Ђурића Мишине под називом *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године: време патријарха Гаврила (1946-1950) и Викентија (1950-1958)*, у којем је објављено доста докумената, углавном из Архива Југославије, Државног архива Србије и Дипломатског архива Министарства спољних послова

Републике Србије. Радмила Радић и Момчило Исић објавили су записнике са сједница Комисије за верска питања НР/СР Србије 1945-1978, мада су у њима спољне везе, поглавито на релацији СПЦ – РПЦ, ријетко заступљене и коментарисане.

*

Већ је поменуто да је односе СПЦ са РПЦ у посматраном периоду потребно ставити у одговарајући контекст совјетско-југословенских односа. У ту сврху послужили су нам радови више домаћих и страних историчара који су обрађивали разне теме из корпуса односа Југославије и СССР: Владимира Дедијера, Бранка Петрановића, Чедомира Штрпца, Драгана Богетића, Љубодрага Димића, Ђока Трипковића, Радоице Лубурића, Мирослава Јовановића, Горана Милорадовића, Александра Животића, Алексеја Тимофејева, Петра Жарковића, Милана Гулића, Александра Ракоњца, Момира Нинковића, Анатолија Аникејева, Леонида Гибјанског, Бориса Новосељцева, Александра Стикалина и других. Потребно је нагласити да питања односа СПЦ са РПЦ у радовима поменутих историчара нису били предметом посебних осврта, а у случају да су и помињани то је чињено узгред. Изузетак представља преглед историје српско-руских односа од 12. до 21. вијека који је дао покојни професор Мирослав Јовановић (*Срби и Руси 12-21. век – историја односа*), а у којем је заступљен кратак преглед духовних и црквених односа у раздобљу 1945-1991. године.

У значајној мјери користили су нам радови аутора који су се бавили историјом Српске православне цркве послије 1945. године. Ту је рад Ђока Слијепчевића, тачније трећа књига његове историје СПЦ. Затим опус свештеника и професора др Предрага Пузовића, како његова кратка историју СПЦ, тако и радови и прилози на основу којих су настале четири књиге под називом *Прилози за историју Српске православне цркве*, и посебно монографија о македонском црквеном расколу, заснована на документима Светог архијерејског синода и Светог архијерејског сабора СПЦ. Незаобилазни су радови и књиге Вељка Ђурића Мишине, почев од његове објављене докторске дисертације о СПЦ у Другом свјетском рату, преко посебних књига о патријарсима Гаврилу, Викентију и Герману, укључујући и три књиге прилога за историју СПЦ који се односе на раздобље послије 1945. године. У књигама о патријарху Викентију и Герману поменути аутор доноси, по хронолошком принципу, преглед контаката СПЦ са другим црквама и вјерским организацијама у иностранству. Монографију о патријарху Викентију дао је и протојереј-ставрофор Душан Н. Петровић, док је прота Милан Д. Јанковић обрадио раздобље патријарха Германа. Посебну пажњу завређују књиге и чланци Радмиле Радић из корпуса односа државе и вјерских заједница током 1945-1970, засновани на архивској грађи српске/југословенске провенијенције, а у којима су заступљени и контакти Српске патријаршије са иностранством. Неопходно је поменути њену монографију *Живот у временима: патријарх Гаврило (Дожић) 1881-1950*, до сада најисцрпнију о овом српском црквеном поглавару, која нам је нарочито била од користи за преглед односа СПЦ са РПЦ током 1944/1945-1950. године. У студији Драгољуба Живојиновића *Српска православна црква и нова власт 1944-1950* такође има драгоцјених података, на основу америчких извора, о спољним контактима СПЦ за вријеме патријарха Гаврила, па тако и са Московском патријаршијом. Јован Јањић се у својој обимној студији *Српска црква у комунизму и посткомунизму (1945-2000)* поред осталог дотиче и спољних односа и веза СПЦ у овом периду, при чему нам је посебно користио дио који обрађује како су се преплитали интереси Цркве и државе на пољу посјета и уопште спољних контаката СПЦ. Приликом обраде екуменских односа СПЦ у контексту сарадње са РПЦ доста корисних података нашли смо у књизи

Марка Николића *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*. За додире између двије цркве у дијаспори користиле су нам књиге протођакона др Станимира Спасовића о историји Српске православне цркве у Америци и Канади (1941-1991), у Аустралији, Новом Зеланду и Јужној Африци, и о историји СПЦ у Западној Европи.

За раздобље у односима двије цркве између два свјетска рата имамо неколико књига, докторских дисертација и чланака, а које су нам у једном дијелу истраживања биле од користи. Овдје бисмо најприје поменули књигу Радована Пилиповића *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940),* у највећој мјери засновану на необјављеним изворима српске црквене провенијенције и црквеној штампи и периодици, затим истраживачке подухвате Мирослава Јовановића, Алексеја Тимофејева, Владислава Пузовића, Бојана Ж. Грујичића и других. За разлику од овог периода, у домаћој историографији немамо радова који за тему имају односе СПЦ са РПЦ послије Другог свјетског рата. Углавном је ова тема обрађивана фрагментарно, у склопу остварења напријед поменутих аутора (Ђ. Слијепчевић, Р. Радић, Д. Живојиновић, В. Ђурић Мишина, М. Јовановић, А. Тимофејев, епископ Сава (Вуковић), Срећко Петровић, Радован Пилиповић и др.). Овдје изузетак чини студија односно објављена докторска дисертација покојног владике Антонија (Пантелића): *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, заснована на грађи из Државног архива Руске Федерације и Архива за спољне црквене односе РПЦ. Иста нам је била од велике користи за преглед односа двије цркве током 1944-1950, као и при обради оних питања и проблема из међусобних односа двије цркве који настављају да се развијају и после 1950. године. У оквиру прегледа спољних односа СПЦ пионирску улогу има прегледни рад Радомира Ракића „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, настао за потребе израде споменице о 50-годишњици обнове Српске патријаршије, у којем је дат кратак преглед контаката између СПЦ са РПЦ у овом периоду.

Не би се могло рећи да су у савременој руској историографији српско-руски/руско-српски црквени односи послије 1945. систематски и темељно обрађивани. Међутим, и овдје имамо неколико изузетака. На првом мјесту то је књига професора, историчара и архивисте Михаила В. Шкаровског *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке. История взаимоотношений*, у којој је у оптицај увео корпус нових докумената, како руског, тако и српског поријекла. За наше истраживање највише су од користи били дјелови четвртог поглавља ове књиге, који се односе на руско благочиније (намјесништво) у Београду током 1945-1953, рад Подворја РПЦ у Београду од 1955. до почетка 90-их година XX вијека, и односе СПЦ са РПЦ у послератном периоду. Кад је ријеч о овом последњем сегменту примјетно је да је он ипак најисцрпнији за период у односима двије цркве док је на челу СПЦ био патријарх Гаврило, док су контакти послије 1950. обрађени преко набрајања међусобних посјета, са нешто више пажње посвећене сусретима поглавара двије цркве током 1956-1957. године. Како је већ примијећено, ова књига представља један од ауторових првих корака и полазну тачку приликом истраживања православних цркава Југоисточне Европе.[3] Шкаровски је писао о контактима СПЦ са РПЦ послије 1945. и у књизи *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, у поглављу које се односи на помјесне православне цркве словенских земаља, са исцрпним приказом односа у вријеме

[3] За приказ ове књиге видјети: М. Ф. Сидоров, „*Шкаровский М. В.* Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке. СПб.: Изд-во СПбПДА, 2016. 224 с.“, датум приступа 27. 3. 2026, https://www.hist.msu.ru/upload/iblock/f58/107593.pdf.

патријарха Гаврила и Викентија. На овом мјесту вриједи поменути докторску дисертацију протојереја Сергија Леонидовича Звонарјова на тему међународне активности Руске православне цркве током 1960-1972, у вријеме када је Одјељењем за спољне црквене односе Московске патријаршије руководио митрополит Никодим (Ротов). Приликом обраде контаката РПЦ са аутокефалним православним црквама Источне Европе заступљен је и преглед њених односа са Српском патријаршијом у овом периоду. Кратак преглед међусобних односа Руске и Српске православне цркве у XX вијеку дао је А. Ј. Хошев, у књизи о односима двије цркве у условима ратова на простору бивше Југославије 1991-1995. године (*Мост единства над бездной распада. Русско-сербские межцерковные отношения в условиях войн на территории бывшей Югославии в 1991–1995 гг.*). Иако је тематски везана за односе Руске цркве са Бугарском црквом током 1940-их и 1950-их година, кандидатска дисертација протојереја А. Абрамова у једном дијелу третира неколико питања који се тичу улоге РПЦ у међусобним односима Српске и Бугарске православне цркве.

Посебан сегмент у српско-руским црквеним односима у XX вијеку представља присуство руске црквене емиграције, које се може пратити на српском/југословенском простору од 1919. године. Изучавањем руске црквене емиграције у међуратном периоду и током Другог свјетског рата бавило се више истраживача: В. А. Мајевски, Мирослав Јовановић, Радован Пилиповић, Владислав Пузовић, Алексеј Арсењев, Виктор Иванович Косик, Михаил Витаљевич Шкаровски, Андреј Кострјуков, Алексеј Тимофејев, Милана Живановић и други. За наше истраживање било је важно како је послије 1945. текао процес преласка храмова и црквених општина Руске православне заграничне цркве у јурисдикцију СПЦ, као и присуство свештенства и монаштва руског поријекла, сада као клирика СПЦ, током 1950-1985. године. У ту сврху послужили су нам радови и књиге М. В. Шкаровског, А. Арсењева, А. Тимофејева, А. Тарасјева, Живане Војиновић, Драгомира Бонџића, Дарка Ивановића и других.

Односи Московске патријаршије са Српском православном црквом третирани су у оквиру проучавања историје РПЦ у XX вијеку. На овом мјесту потребно је нагласити да теме из руске црквене историје током XX вијека нијесу предмет интересовања искључиво црквених историчара, већ и оних који не припадају тзв. еклисијалној афилијацији или пак раде за институцију, па смо их из тог разлога сврстали у двије групе. У прву групу бисмо уврстили најприје двотомну књигу о историји Помјесних православних цркава из пера црквеног историчара, богослова и вишедеценијског професора Московске духовне академије К. Е. Скурата, у којој је обрађена Српска црква и дат преглед њених односа са Руском православном црквом до почетка 1990-их година. Затим већ помињаног аутора М. В. Шкаровског, од кога бисмо сада истакли друге двије његове књиге: објављену докторску дисертацију *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939-1964 годах)*, и синтезу *Русская Православная Церковь в XX веке*. У обје књиге обрађени су спољни односи РПЦ на међународној сцени. Од користи била нам је књига протојереја-ставрофора професора др Владислава Ципина посвећене историји РПЦ у синодалном и новијем периоду, као и она за раздобље 1917-1991, а у којима су заступљени и односи РПЦ са другим помјесним православним црквама. Неопходно је поменути књиге и радове професора, историчара и религиолога Андреја Александровича Кострјукова, нарочито његове лекције из историје РПЦ, али и прилоге које је дао историји РПЗЦ, у којима је обрађивао контакте ове цркве са СПЦ послије Другог свјетског рата. У другу групу уврстили смо радове оних истраживача који су проучавали различите аспекте историје Руске цркве у XX вијеку, а немају црквени ангажман. На овом мјесту

поменули бисмо синтезу специјалисте за новију историју Руске цркве Дмитрија Владимировича Поспјеловског, канадског историчара и совјетолога руског поријекла. Затим слиједи корпус Т. А. Волокитине, Т. А. Чумаченко, Н. А. Бељакове, М. И. Каиља, Н. Пивоварова и других аутора.

Приликом израде дисертације користили смо се резултатима биографских истраживања у форми лексикона и енциклопедије, попут лексикона српских јерараха у ауторству епископа шумадијског Саве (Вуковића), биографског лексикона аутора Дарка Ивановића о свештенослужитељима Браничевске епархије, затим онога који је дао А. Нивер о свештенослужитељима, богословима и црквеним дјелатељима руске емиграције у Западној и Централној Европи, као и Виктора Ивановича Косика о свештенству руског црквеног зарубежја (заграничја) у XX вијеку.

Током истраживања узимана је у обзир и литература мемоарско-дневничког карактера. За уводни дио дисертације посужили су нам мемоарски записи патријарха српског Гаврила (Дожића), затим његовог замјеника током Другог свјетског рата митрополита скопског Јосифа (Цвијовића), као и епископа браничевског Венијамина (Таушановића). За каснији период од користи су били записи епископа шабачког Лаврентија (Трифуновића) о извјесним контактима на релацији СПЦ–РПЦ за вријеме његовог двадесетогодишњег епископског стажа у дијаспори током 1969-1989. године. Вриједи поменути и мемоарско-дневничке записе бившег југословенског амбасадора у СССР-у Вељка Мићуновића под називом *Московске године 1956/1958*, у којима има запажања о међусобним посјетама делегација двије цркве за вријеме док је службовао у Москви. Од руских аутора ту су успомене епископа Василија (свјетовно име Владимир Михајлович Родзјанко) *Моя судьба. Воспоминания*, нарочито за период када је био клирик Српске цркве (до 1979). Од значаја је аутобиографија оснивача југословенске палеографије протојереја др Владимира Алексејевича Мошина *Под теретом*, у којој је оставио успомене за вријеме док је био причислен клиру руске цркве св. Тројице у Београду, а и касније, по преласку у службу СПЦ. Података о присуству и школовању кандидата из Српске цркве на богословским школама под окриљем Московске патријаршије, конкретно у Московској духовној академији у Загорску (Сергијев Посад), нашли смо у књизи која има карактер љетописа и хронике *Академия у Троицы. Воспоминания о Московских духовных школах (1944-2004)* аутора М. Х. Трофимчука. Издвојили бисмо записе и запажања Срба који су имали прилику да се у склопу ходочасничких путовања поклоне светињама Руске цркве и руског народа у СССР-у, како што су путописи архимандрита Стефана (Чакића) *У посети великим светињама и историјским споменицима Русије*, и хиландарског монаха Митрофана *Света Русија у Совјетском Савезу*. Сјећање на поједине чланове монашког братства руског поријекла у манастиру Високи Дечани оставио је садашњи епископ хвостански Алексеј (Богићевић) у књизи *Дечанске и друге приче*.

Незаобилазан извор за наше истраживање представљао је *Гласник – службени лист Српске православне цркве*, који нам је, између осталог, омогућио да попунимо празнину у случајевима гдје је био евидентан недостатак примарних извора. У овом листу са најдужим континуитетом у Српској цркви налази се неколико рубрика од значаја за наше истраживање: Службени део (у којем се могу наћи одлуке САСабора, Патријаршијског управног одбора, извјештаји епархијских архијереја и друго), Неслужбени део (чланци и расправе црквено-историјско-богословског и религијско-философског карактера), Црквена хроника, Оцене и прикази, Из црквеног беседништва, Иностранн преглед, Некролози и др. Од посебног значаја овај лист је био за приказ

и реконструкцију званичних посјета између представника СПЦ и РПЦ.[4] Користили смо и друга црквена периодична издања као што су *Православље – новине Српске патријаршије*, *Православни мисионар*, *Весник* (у издању Главног савеза удружења православног свештенства Југославије). Од значаја су били чланци и расправе објављивани у *Богословљу* – научном часопису Православног богословског факултета у Београду (поново почео да излази од 1957), потом у верско-научном часопису *Теолошки погледи* (излази од 1968. као издање Светог архијерејског синода), а ту је и *Православна мисао – часопис за богословску књижевност и црквено сталешка питања* (покренут 1958).

Што се тиче руске црквене периодике својим значајем намеће се *Журнал Московске патријаршије*, званични штампани орган ове цркве, који је излазио током 1931-1935, па поново покренут 1943, од када непрекидно излази сваког мјесеца.[5] Од значаја су рубрике Званични дио, Богословски одјел, Проповиједи, Црквени живот, Из живота Православља, У заштиту мира (1949-1988), Екуменски проблеми (1961-1991) и др. У овом часопису публиковане су патријарашке посланице, поздрави, укази, одлуке Светог синода, црквена хроника, информације о наречењу и епископским хиротонијама, биографије архијереја, информације из епархијског и парохијског живота, чланци о светињама Руске цркве, информације о животу манастира, из живота духовних школа, дјела из светоотачке литаратуре, савременог богословља, црквене библиографије и томе слично.[6]

[4] Радомир Ракић, „Издавачка делатност Цркве од 1945. до 1970. године“, у *Српска православна црква 1920-1970: споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије*, (Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971), 293-294.

[5] О значају *ЖМП*-а као извора за историју РПЦ видјети: Ю. В. Данилец, „«Журнал Московской Патриархии» как источник по истории Мукачевско-Ужгородской епархии в 1945-1955 гг.“, *Вестник Томского государственного университета*, № 429 (2018), 117-124; М. Г. Ерескин, „«Журнал Московской Патриархии» как источник по истории Русской Православной Церкви“, *Ученые записки Орловского государственного университета*, №4 (2014), 89-90; Александр (Серпенинов), иерод., „«Журнал Московской Патриархии» как источник по изучению истории Троице-Сергиевой Лавры (к 75-летию открытия Троице-Сергиевой Лавры)“, *Богословский вестник*, № 4 (2021), 180–191; Лизгунов Павел, иерей., „«Журнал Московской Патриархии» как инструмент «примирения» православного и советского самосознания у верующих СССР в 1940-е – 1980-е гг.“, *Церковный историк*, № 2 (2021), 147-157; В. А. Эйриян, „Журнал Московской Патриархии как отражение сталинской политики в первые послевоенные годы“, *Россия XXI*, № 4 (2021), 108–127; К. Костромин, прот., „Отношение Русской Православной Церкви к социализму в советскую эпоху (по материалам «Журнала Московской Патриархии»)“, *Христианское чтение*, № 1 (2023), 394–406; Ю. В. Зудов, „«Журнал Московской патриархии» как источник для изучения формальных и неформальных правил и практик в регулировании государственно-церковных отношений в СССР (1943–1956)“, *Вестник Томского государственного университета*, № 518 (2025), 192-201; В. А. Тулянов, „Русская православная церковь и международное движение сторонников мира в 1949–1953 гг. (по материалам «Журнала Московской Патриархии»)“, *Вестник МГПУ. Серия «Исторические науки»*, № 1 (2025), 179–201.

[6] Е. С. Полищук, „«Журнал Московской Патриархии»“, *Православная энциклопедия*, т. 19, 396-398, датум приступа 27. 3. 2026, https://www.pravenc.ru/text/182369.html.

УВОД

Прије преласка на излагање уводног дијела дисертације потребно је, макар у кратким цртама, направити осврт на југословенско-совјетске односе током 1944/1945-1985. године. Ово тим прије што су од динамике политичких односа Југославије и Совјетског Савеза током овог раздобља зависили дипломатски, партијски, војни, привредни, научни, културни, па и црквени и духовни односи двије земље.

Како је већ у историографији југословенско-совјетских односа примијећено, у овом периоду може се издвојити неколико фаза у односима Југославије и СССР. За разлику од међуратног периода током којег дипломатски односи између Краљевине Југославије и СССР-а нису били успостављени све до 24. јуна 1940[7], завршетак Другог свјетског рата означио је интензивирање односа између двије земље, сада под заједничком комунистичком идеологијом као најјачом споном у сарадњи двије земље. То се манифестовало у виду потписивања бројних споразума (Уговор о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи; Споразум о условима рада совјетских стручњака у Југославији; Споразум о испоруци нафтних деривата Југославији; Споразум о економској сарадњи; Споразум о оснивању југословенско-совјетског дунавског паробродарског акционарског друштва; Споразум о оснивању Југословенско-совјетског друштва за цивилно ваздухопловство; Споразум о школовању грађана ФНРЈ у високим образовним установама СССР-а и др.).[8] Модел изградње југословенске послератне државе у великој мјери слиједио је узоре и обрасце из „прве земље социјализма“ (нпр. Устав социјалистичке Југославије из 1946, увођење планске привреде, колективизација на селу, социјалистички реализам као правац у култури и томе слично).[9] Од 1948. долази до прекида југословенско-совјетских односа из више разлога (најчешће се наводе самостална политика југословенске државе на плану спољне политике, избјегавање консултација око важних питања унутрашње и спољне политике, критика

[7] Вук Винавер, „Прилог историји југословенско-совјетског зближења 1940-1941. године“, *Историски гласник*, бр. 1 (1966), 3-59; Вук Винавер, „Југословенско-совјетски пакт од априла 1941. године“, *Историски гласник*, бр. 1 (1973), 7-87; Миладин Милошевић, „Успостављање дипломатских односа између Краљевине Југославије и СССР-а 1940. године“, *Историјски записи*, бр. 3-4 (2002), 99-124; Александар Животић, *Југословенско-совјетски односи 1939-1941*, (Београд: „Филип Вишњић“, 2016); Драган Петровић, *Краљевина Југославија и СССР 1935-1941*, (Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2017); Александар Животић, *Московски гамбит. Југославија, СССР и продор Трећег рајха на Балкан 1938-1941*, (Београд: Clio, 2020).

[8] *Југословенско-совјетски односи 1945-1956*, прир. Љубодраг Димић и др., (Београд: Министарство спољних послова, 2010).

[9] Више о томе: Бранко Петрановић, *Југославија на размеђу (1945-1950)*, (Подгорица: ЦАНУ, 1998), 323-335, 451-468; Мирослав Јовановић, „Пресликана или самобитна друштвена изградња: компаративна анализа Устава ФНРЈ (1946) и *Стаљинског* Устава СССР-а (1936)“, *Токови историје*, бр. 1-2 (2008), 280-289; Мирослав Јовановић, *Срби и Руси 12-21. века (историја односа)*, (Београд: Народна библиотека Србије, 2012), 181-182; Љубодраг Димић, предговор у *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1946-1964*, том 1, прир. Л.А. Величанскаја, Т.А. Џалилов, Љ. Димић, М.Ф. Кишкина-Иванђенко, М. Милошевић, Н. Пантелић, А.С. Стикалин, (Београд: Архив Југославије, 2014), 5-10; Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat. Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944-1974)*, (Beograd: Arhipelag, 2014), 33-116; Горан Милорадовић, *Лепота под надзором. Совјетски културни утицаји у Југославији 1945-1955*, (Београд: Институт за савремену историју, 2012); Александар Ракоњац, *Стаљиновом стазом до сопственог пута. Изградња социјалистичке привреде у Југославији (1945-1952)*, (Београд: Универзитет у Београду – Филозофски факултет, 2026); Момир Ј. Нинковић, „Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945-1964)“, (Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2023), 83-334; Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945-1958*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008); Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, (Beograd: „Rad“, 1988); Branka Doknić, *Kulturna politika Jugoslavije 1946-1963*, (Beograd: Službeni glasnik, 2021²).

на понашање Црвене армије приликом завршне фазе ослобађања Југославије, однос према совјетским цивилним и војним стручњацима, пројекат Балканске федерације, политички утицај у Албанији, рад мјешовитих друштава у Југославији и др.), након што је 28. јуна исте године усвојена Резолуција Информбироа „О ситуацији у Комунистичкој партији Југославије“[10] на засиједању у Букурешту, уз одсуство представника југословенског руководства. Том приликом је Комунистичка партија Југославије (КПЈ) означена као секташко-бирократска организација, њено вођство оптужено за непријатељску политику према СССР-у и Свесавезној комунистичкој партији (бољшевика), за дискредитовање совјетске армије, за изједначавање совјетске спољне политике са спољном политиком империјалистичких земаља и друго. Ова фаза траје до смрти Јосифа Стаљина (1953), манифестовала се у прекиду међусобних односа двије земље на свим нивоима, и спољнополитичком преоријентацијом Југославије (од 1950) на тражење подршке Запада.[11] Послије смрти овог совјетског вође обазриво долази до нормализације (најприје дипломатских) односа, да би до званичног помирења Југославије и СССР-а дошло током 1955-1956, приликом посјете совјетског руководства (Хрушчов, Булгањин, Микојан) Београду (мај 1955) и потписивања *Београдске декларације*, односно узвратне посјете југословенског руководства СССР-у (јун 1956) и потписивања *Московске декларације*. Ови документи били су платформа на којој ће се заснивати односи између двије земље све до њихове дисолуције.[12]

[10] Информациони биро (Информбиро, Коминформ, ИБ) је основан на на консултативном савјетовању представника комунистичких партија СССР-а, Југославије, Мађарске, Чехословачке, Пољске, Румуније, Бугарске, Француске и Италије у септембру 1947, у Шкљарској Поремби (Пољска). Формирање овог тијела сматра се као одговор СССР-а и земаља народне демократије на доношење Маршаловог плана и повезивање држава Запада у Хладном рату. Сједиште организације било је у Београду, а званични орган био је часопис *За чврсти мир, за народну демократију*. Информациони биро је расформиран у априлу 1956. године. Дана 29. новембра 1949. у Будимпешти је донијета Резолуција „Југословенска комунистичка партија у рукама убица и шпијуна“. *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1946-1964*, Т. 1, 694.

[11] Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988. Knjiga 3, Socijalistička Jugoslavija 1945-1988*, (Beograd: Nolit, 1988), 195-262; А.С. Аникеев, *Как Тито од Сталина ушел. Югославия, СССР и США в начальный период «холодной войны»*, (Москва: Институт славяноведения, 2002); А.Б. Едемский, *От конфликта к нормализации. Советско-югославские отношения в 1953-1956 годах*, (Москва: Институт славяноведения, Наука, 2008), 11-151; Владимир Дедијер, *Изгубљена битка Јосифа Висарионовича Стаљина*, (Сарајево: Свјетлост : Ослобођење; Београд: Просвета, 1969); Vladimir Dedijer, *Dokumenti 1948*, I-III, (Beograd: „Rad“, 1980); Čedomir Štrbac, *Jugoslavija i odnosi socijalističkih zemalja: sukob KPJ i Informbiroa*, (Beograd: Prosveta, 1984); Čedomir Štrbac, *Svedočanstva o 1948: fragmenti za istoriju*, (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1989); Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943-1948*, (Šabac: Zaslon, 1991); Бранко Петрановић, Сава Даутовић, *Велика шизма: четрдесетосма*, (Подгорица: ЦИД, 1999); Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949-1955*, (Zagreb: Globus, 1988); *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*, ur. Petar Kačavenda, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1999); *Зборник радова са међународног округлог стола Тито–Стаљин*, ур. Миладин Милошевић, (Београд: Архив Србије и Црне Горе, 2007); *The Tito–Stalin split 70 years after*, edited by Tvrtko Jakovina & Martin Previšić, (Zagreb: University of Zagreb; Ljubljana: Ljubljana University Press, Faculty of Arts, 2020); Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952-1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u*, (Beograd: Službeni list SRJ, 2000); Ivan Laković, *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951-1958*, (Podgorica: Istorijski institut, 2006); Александар Животић, *Вашингтонска конференција 1951. Југословенско приближавање САД*, (Београд: Завод за уџбенике : Институт за новију историју Србије, 2015); Ракоњац, *Стаљиновом стазом до сопственог пута*, 78-115.

[12] Едемский, *От конфликта к нормализации*, 152-593; *Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953-1955: tematska zbirka dokumenata*, prir. Radoica Luburić, (Podgorica: Istorijski institut Republike Crne Gore, 1999), 135-231; Đorđe Borozan, „Posrednik mira između gvozdenih zavesa (Razgovori Tito – Hruščov u Moskvi 1956)“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1997), 93-114; Đorđe Borozan, „Posrednik mira između gvozdenih zavesa (Razgovori Tito – Hruščov u Moskvi 1956. – 2 deo)“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 2-3 (1997), 133-153; Љубодраг Димић, „Јосип Броз Тито и Никита Сергејевич Хрушчов – разговори у Београду 27. мај – 2. јун 1955“, *Историјски гласник*, бр. 1-2 (1997), 55-66; *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1946-1964*, Т. 1, 55-308.

Ова фаза није дуго потрајала, јер је током 1958-1960. дошло но новог, тзв. „другог“ југословенско-совјетског сукоба, додуше по карактеру и последицама далеко слабијег од оног претходног (као узроци углавном се наводе одбијање југословенске делегације да потпише тзв. *Декларацију 12 партија* у Москви у новембру 1957, затим нови програм Савеза комуниста Југославије усвојен на VII конгресу у Љубљани априла 1958, којима се још додаје и држање Југославије током кризе у Мађарској 1956, и ванблоковска политика југословенског руководства).[13] Већ од 1961. примјетан је тренд побољшања динамике односа Југославије и СССР-а, што се може пратити обновом политичких односа у виду размјене посјета на највишем нивоу, а потом и ширењу осталих аспеката билатералне сарадње двије земље (економске, војне, културне, научне). Овоме је у прилог ишла и спољнополитичка ситуација (Берлинска криза у љето 1961, Кубанска ракетна криза у јесен 1962, совјетско-кинески сукоб, политички приступ земљама тзв. Трећег свијета, Блискоисточна криза и израелско-арапски рат 1967, и др.).[14] Услед различитих погледа на карактер и домете реформског покрета у Чехословачкој, нарочито након интервенције пет земаља чланица Варшавског пакта у овој земљи у августу 1968, долази до нове, треће кризе у односима Југославије и СССР-а.[15] Већ са посјетом Леонида Брежњева Југославији (септембар 1971)[16] политички односи се подижу на највиши ниво, што је дало подстицај и осталим аспектима сарадње двије земље. Забиљежено је да су се током 1970-их Тито и Брежњев састали осам пута, те је на тај начин ударена основа за позитивне и стабилне односе између двије земље током ове деценије, који су, по неким оцјенама, били можда и најкомпактнији још од првих година послије Другог свјетског рата.[17] Силазак Тита (1980) и Брежњева (1982) са политичке сцене у суштини није довео до неких поремећаја у југословенско-совјетским односима, осим што им је доласком М. Горбачова на чело КПСС (1985) и почетком *перестројке* дата нова динамика.[18] Наведеном је потребно додати да су остали аспекти односа између двије земље у посматраном периоду у великој мјери били детерминисани стањем у политичким и партијским односима између Југославије и СССР-а, што значи да нису били поштеђени извјесних осцилација у виду

[13] Драган Богетић, „Други југословенско-совјетски сукоб 1958. и концепт активне мирољубиве коегзистенције“, *Историја 20. века*, бр. 2 (2004), 123-154; Đoko Tripković, *Jugoslavija – SSSR 1956-1971*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012), 61-110; Б. С. Новосельцев, „От нормализации к конфликту: советско-югославские отношения весной-летом 1956 г.“, *Новое прошлое*, № 1 (2017), 45-56; Petar Žarković, „Jugoslavija i SSSR 1945-1980: istorijat jednog hladnoratovskog odnosa“, *YU historija*, datum pristupa 13. 5. 2026, https://www.yuhistorija.com/serbian/medj_politika_txt00c2.html.

[14] Tripković, *Jugoslavija – SSSR 1956-1971*, 111-205; Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, 240-275.

[15] Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat*, 309-356; Tripković, *Jugoslavija – SSSR 1956-1971*, 207-250; Драган Богетић, „Југословенско-совјетски односи у светлу војне интервенције у Чехословачкој 1968. године“, у *1968 – четрдесет година после. Зборник радова*, ур. Радмила Радић, (Београд: ИНИС, 2008), 129-162; Jan Pelikan, „Jugoslavija i Praško proljeće posle pojačanja sovjetskog pritiska na Čehoslovačku (jul 1968)“, у *1968 – четрдесет година после. Зборник радова*, ур. Радмила Радић, (Београд: ИНИС, 2008), 97-128; Миливој Бешлин, „Односи Југославије и Совјетског Савеза 1968: између нужности сарадње и принципа слободе“, *Истраживања*, бр. 22 (2011), 491-514.

[16] О томе детаљније: *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1965-1980*, Т. 2, прир. Л.А. Величанскаја, Т.А. Џалилов, Љ. Димић, М.Ф. Кишкина-Иванѣенко, М. Милошевић, Н. Пантелић, А.С. Стикалин, А. Животић, (Београд: Архив Југославије, 2016), 445-508; Tripković, *Jugoslavija – SSSR 1956-1971*, 281-288

[17] Tripković, *Jugoslavija – SSSR 1956-1971*, 251-288; Љубодраг Димић, „Јосип Броз Тито и Леонид Илич Брежњев (Три политичка почетка)“, у *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1965-1980*, Т. 2, 5-32; Žarković, „Jugoslavija i SSSR 1945-1980: istorijat jednog hladnoratovskog odnosa“.

[18] Андрей Едемский, „О визите Михаила Горбачева в Югославию в марте 1988 года“, у *Осма седница ЦК СКС: узроци, ток и последице: Србија 20 година касније 1987-2002. Зборник радова*, ур. Момчило Павловић и др., (Београд: Институт за савремену историју; Стирлинг: Центар за проучавање европског суседства, 2008), 229-255; Јовановић, *Срби и Руси 12-21. век (историја односа)*, 186-187; Tripković, *Jugoslavija – SSSR 1956-1971*, 311; *Борба*, 14. 3. 1988.

смјењивања стабилнијих периода и фаза и раздобља прекида и одсуства односа.[19] Дакле, општи политички контекст у односима двије земље имао је примјетан утицај и на друге аспекте билатералних односа.

Српска православна црква у међународној политици социјалистичке Југославије

У историји Српске православне цркве (СПЦ) у XX вијеку Други свјетски рат упамћен је као период великих страдања. Патријарх Гаврило (Дожић)[20] ухапшен је у манастиру Острогу 1941, па је након периода интернације (Сарајево, Београд, боравак у манастирима Раковица и Војловац) био одведен, са епископом Николајем (Велимировићем), у логор Дахау.[21] До његовог повратка у Југославију (14. новембра 1946), у пословима управљања црквом мијењао га је митрополит скопски Јосиф (Цвијовић).[22] Канонска територија СПЦ, састављена од 21 епархије на територији Краљевине Југославије, и пет епархија изван њених граница, била је распарчана од стране окупационих власти (њемачке, бугарске, италијанске, мађарске, усташке). У току Другог свјетског рата од усташа су убијени митрополит добробосански Петар (Зимоњић), епископи бањалучки Платон (Јовановић) и горњокарловачки Сава (Трлајић), док су од последица задобијених од усташког мучења преминули митрополит загребачки Доситеј (Васић) и епископ захумско-херцеговачки Николај (Јокановић). Епископ чешко-моравски Горазд (Павлик) стријељан је од Њемаца, а владика рашко-призренски Серафим (Јовановић) је преминуо у Тирани, под неразјешњеним околностима. Митрополит црногорско-приморски Јоаникије (Липовац) је 1945. убијен од комуниста код Аранђеловца. Осим тога, страдало је на стотине православних свештеника и монаха, према подацима САСинода СПЦ укупно 517. На то треба додати рушење манастира, цркава, капела, њихово паљење и пљачкање...[23]

---

[19] Више о томе: Александар Животић, *Југословенско-совјетске војне супротности (1947-1957): искушења савезништва*, (Београд: Институт за новију историју Србије, Архипелаг, 2015); Ракоњац, *Стаљиновом стазом до сопственог пута*; Нинковић, „Економски односи Југославије и Совјетског Савеза (1945-1964)"; Андрија Р. Јовановић, „Совјетско-југословенски односи у области енергетике: 1970-1985: случај нафте и гаса", (Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2026); Милорадовић, *Лепота под надзором*; Andrija Jovanović, „Jugoslovenski stav prema spornim pitanjima kulturne saradnje sa Sovjetskim Savezom u periodu normalizacije diplomatskih odnosa", *HISTORIA MODERNA Bosnia & Herzegovina*, br. 2 (2021), 11-38.

[20] Гаврило (мирско име Ђорђе Дожић, 1881-1950) богословију је завршио у Призрену и на Халки, Богословски факултет у Атини, гдје је стекао докторат теологије (1909). Монашки чин примио је у манастиру Сићево код Ниша (1900), исте године јерођаконски и свештеномонашки. Био је учитељ школе у манастиру Дечани, као и секретар дечанске управе. Једно вријеме био је главни секретар манастира Хиландара, потом референт за црквено-школска питања при Српском посланству у Цариграду. За митрополита рашко-призренског изабран је 1911, а на катедру митрополита црногорско-приморских ступио је 1920, гдје остаје све до избора за патријарха српског, 21. фебруара 1938. године. Умро је изненада 7. маја 1950. у Београду. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, (Београд: Евро; Подгорица: Унирекс; Крагујевац: Каленић, 1996), 107-109; Радмила Радић, *Живот у временима*. *Патријарх Гаврило (Дожић) 1881-1950*, (Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2011²).

[21] Опширније: Радић, *Живот у временима*, 345-447.

[22] Исто, 470-510.

[23] О томе наводимо само основну литературу: Предраг Пузовић, *Кратка историја Српске православне цркве*, (Крагујевац: Каленић, 2000), 101-102; Вељко Ђ. Ђурић, *Голгота Српске православне цркве 1941-1945*, (Београд: Народна књига-Алфа, 1997); Велибор Џомић, „Српска Православна Црква – 80 година од завршетка Другог светског рата (1945-2025)", у *Црква 2025 – календар Српске Православне Патријаршије за просту 2025. годину*, ур. архимандрит Нектарије (Ђурић), (Београд: Свети Архијерејски Синод СПЦ, 2024), 119, 121; Радомир Једлински,

Иако је највишим законодавним актом послијератне Југославије формално било прокламовано одвајање Цркве од државе, ова последња се мијешала у црквене послове, што је нарочито било изражено првих година нове Југославије, али и касније. Томе свједоче одузимање од цркве матичних књига, увођење грађанског брака, укидање вјеронауке у школама, укидање социјалног осигурања за свештенике, одузимање црквене имовине на основу Закона о аграрној реформи (1945), забрањивање свештеницима од стране локалних власти да обављају своје обреде и друго. Црква је на то реаговала промјеном Устава СПЦ (1947)[24], чиме је држава искључена из одлучивања о црквеним питањима. То је био, према мишљењу Предрага Пузовића, покушај прилагођавања СПЦ новонасталој ситуацији, с једне стране, односно заштита од притисака и мијешања државе у њене послове, с друге стране.[25] Прво редовно засиједање Светог архијерејског сабора СПЦ послије Другог свјетског рата одржано је тек у периоду 24. април – 21. мај 1947, на којем је, поред осталих одлука, изабрано шест нових епископа.[26] Тешко стање било је примјетно и у црквеној просвети (између осталог и отказивањем од стране власти издавања одобрења за почетак рада средњих богословских школа). Највиша просветна установа СПЦ, Богословски факултет, иначе један од оснивача Београдског универзитета, ипак је наставио да егзистира под кровом државног универзитета, али не задуго.[27]

Вријеме када се на челу СПЦ налазио патријарх Викентије (Проданов)[28], 1950-1958, обиловало је тешкоћама за Цркву. Један од најочигледнијих притисака власти и Свештеничког удружења[29] на поглавара СПЦ и Свети архијерејски синод био је покушај признавања тзв.

Горазд, епископ чешкоморавски (1879-1942), (Крагујевац: Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске „Каленић“, 1991); Ранко М. Билинац, *Митрополит свети Петар Зимоњић 1866-1941*, (Источно Сарајево: Дабар, 2014); Љубомир Дурковић-Јакшић, *Платон Јовановић, епископ бањалучки 1874-1941*, (Еџворт: Српска православна епархија источно-америчка и канадска, 1978); Велибор Џомић, *Голгота митрополита црногорско-приморског Јоаникија 1941-1945*, (Цетиње: Светигора, 1996); Исти, *Страдање Српске Цркве од комуниста,* I-III, (Цетиње: Светигора, 2003); Исти, *Каиновски злочин од Везировог до Зиданог моста (1944-1945): свештенослужитељи митрополије Црногорско-приморске – жртве комунистичког терора у Словенији 1945. године,* (Љубљана: Српска православна црквена општина, 2025).

[24] *Гласник СПЦ*, бр. 7-8 (1947); Димшо Перић, *Законодавство Српске Православне Цркве од стварања Југославије до новијег времена: прилог проучавању односа цркве и државе*, (Торонто: Српска православна епархија канадска, 1995); Велибор Џомић, „Устав Српске православне цркве од 1947. године“, у *Државно-црквено право*, ур. Велибор Џомић и Зоран Вуковић, (Крагујевац: Правни факултет, Институт за правне и друштвене науке, 2023), 151-168.

[25] Пузовић, *Кратка историја Српске православне цркве,* 104-105.

[26] Предраг Пузовић, „Рад Светог архијерејског сабора 1947. године“, *Богословље*, бр. 1 (2011), 152-171.

[27] Радић, *Живот у временима*, 467-469.

[28] Викентије (Витомир Проданов, 1890-1958) је 1913. завршио Карловачку богословију, 1917. прима монашки чин у манастиру Бездину, а исте године јерођаконски чин. Дипломирао је на историјској групи Филозофском факулетету у Београду (1929). Током 1921-1932. обавља дужност тајника Управног одбора манастира Карловачке митрополије, а након тога, сада у чину архимандрита, изабран је за главног секретара Светог архијерејског синода, одакле је 1936. изабран за викарног епископа марчанског. Године 1939. изабран је за епископа злетовско-струмичког, а администрирао је Охридско-битољском епархијом до протјеривања од стране Бугара 1941. године. Током 1941-1947. замјењивао је епископа Николаја (Велимировића) на мјесту епископа жичког, да би од 1947. до 1951. управљао Сремском епархијом као администратор. За патријарха српског изабран је 1. јула 1950, коју дужност је обављао све до смрти 5. јула 1958. године. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 77-79.

[29] У Српској цркви је још 1889. основано прво Удружење свештеника, као израз обнове у Цркви, у циљу повећања њеног утицаја у народу, подизања образовног и културног стандарда у Цркви и др. Комунистичке власти су нарочито првих година после Другог свјетског рата сматрале Удружење погодним инструментом за постизање својих циљева у односу на Цркву, поготову од момента када нису успјели да постигну компромис са црквеном јерархијом. Стога су ускоро по ослобођењу основана удружења свештеника у свим дјеловима Југославије. Епископат је, увидјевши да Удружење ужива подршку власти, на ову организацију гледао с неповјерењем, док су појединци сматрали да је Удружење под контролом Управе државне безбједности. САСабор СПЦ је 1953. одбио да призна Удружење

Македонске православне цркве, чему се патријарх Викентије успјешно одупирао вјештим дипломатским маневрисањем.[30] Његовом заслугом свештенство и лица запослена у СПЦ добила су право на здравствену и социјалну заштиту. Током овог периода изабрано је шест нових архијереја, Богословски факултет је искључен из састава Универзитета у Београду (1952)[31], па ће старање о њему преузети Црква.[32] Настављено је, упркос тешкоћама, излажење *Гласника* – службеног листа СПЦ (дужи прекид у излажењу био је од јуна 1953. до марта 1954, када му је тираж подигнут на 5.000 примјерака)[33], покренут је часопис *Православни мисионар* (1958), поново је почео да излази часопис *Богословље* (од 1957), док је 1958. покренута *Православна мисао*.[34] Патријарх Викентије доста је радио на пољу успостављања веза са другим Помјесним православним црквама, након што су оне биле прекинуте током Другог свјетског рата. Посјетио је Грчку архиепископију (1955), Руску православну цркву (1956), док су у посјети СПЦ били атински архиепископ Доротеј (1956), и руски патријарх Алексије I (1957). Његовани су добри односи са Свјетским савјетом цркава (ССЦ). Према подацима историчара Предрага Пузовића, Српску цркву су само у јулу 1951. посјетили представници 15 хришћанских црквених заједница из цијелог свијета које су сарађивале са ССЦ-ом.[35]

Патријарха Викентија наслиједио је патријарх Герман (Ђорић)[36], дотадашњи епископ жички, који је за поглавара СПЦ изабран 13. септембра 1958, сјутрадан устоличен, док је свечано

свештеника, што се неповољно одразило на однос власти према Цркви. Епископат СПЦ је инсистирао да се оснивају епархијска удружења српског православног свештенства, умјесто по републикама. Епархијска удружења оснивана су почев од 1955, са пристанком и благословом надлежних епархијских архијереја. Како је временом дошло до стабилизације у односима државе и цркава и вјерских заједница, значај Свештеничког удружења постепено је опадао, а самим тим и подршка државних органа његовом раду. Удружење је издавало лист *Весник – орган Савеза удружења православног свештенства ФНРЈ*. Опширније: Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве. Књ. 3, За време Другог светског рата и после њега*, (Београд: ЈРЈ; Подгорица: Унирекс, 2002), 293-307; Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, I-II, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2002), I/299-338, II/66-93; Далибор Ђукић, „Однос државе и верских заједница у социјалистичкој Југославији – успостављање режима секуларне контроле на примеру удружења свештеника и верских службеника“, *Црквене студије*, бр. 22 (2025), 567-579.

[30] Ђоко Слијепчевић, *Македонско црквено питање*, (Минхен: б.и., 1969); Вељко Ђурић Мишина, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, (Београд: Издање аутора, 2018), 509-537; Предраг Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, (Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1997), 33-46.

[31] Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, I/224-225.

[32] Овакво стање је потрајало све док 1. јануара 2004. Православни богословски факултет није поново враћен у састав Универзитета у Београду. Ксенија Кончаревић и Петар Шеровић, „Историја. Поглед у прошлост – оставштина за будућност“, датум приступа 10. 3. 2026, https://bfspc.bg.ac.rs/fakultet/istorija/.

[33] Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, I/254.

[34] Пузовић, *Кратка историја Српске православне цркве*, 108; Ђурић, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, 399-403; Душан Н. Петровић, *Патријарх Викентије Проданов: чувар јединства Српске цркве (1890/1950-1958)*, (Сремски Карловци: Српска православна епархија сремска, 2013).

[35] Предраг Пузовић, *Прилози за историју Српске православне цркве 4*, (Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2014), 100-101; Ђурић, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, 540-579.

[36] Герман (свјетовно име Хранислав Ђорић, 1899-1991) основно образовање стекао је у Великој Дренови и Крушевцу, а богословију је завршио у Сремским Карловцима (1921). Високо богословско образовање добио је на Богословском факулетету у Београду (1942). Радио је у црквено-административној служби, и 1927. рукоположен у презвитерски чин, након чега је наредних десетак година службовао као парохијски свештеник. Године 1938. бива постављен за референта Светог архијерејског синода. Као удов свештеник замонашен је 1951. у манастиру Студеници, добивши име Герман. Године 1951. изабран је за викарног епископа моравичког, 1952. за епископа будимског (устоличење није обављено због одсуства сагласности власти у Мађарској), а 1956. за епископа жичког, у међувремену обављајући дужност главног секретара САСинода. Администрирао је епархијама Будимљанско-полимском (1955-1956) и Рашко-призренском (1956-1957). Послије смрти патријарха Викентија изабран је 13. септембра 1958. за патријарха српског,

устоличење у Пећкој патријаршији обављено 29. маја 1960. године.[37] За вријеме док је управљао СПЦ успио је много тога да уради. Обновљено је и подигнуто доста цркава, настављени су радови на изградњи храма Светог Саве у Београду. Подигнута је нова зграда Богословског факултета у Београду. Године 1964. отворена је Богословија Светог Арсенија Сремца у Сремским Карловцима, затим богословија у манастиру Крки, а 1967. и Монашка школа у манастиру Острог.[38] Основано је Верско-добротворно старатељство (1966), чији је најпознатији форум био Православни народни универзитет (основан 1967).[39] За вријеме патријарха Германа основано је неколико нових епархија.[40] Значајни резултати постигнути су и на пољу издаваштва (од 1965. поново почиње да излази велики календар *Црква*; 1967. покренуто је *Православље – новине Српске патријаршије*; наредне године верско-научни часопис *Теолошки погледи*; покренуто је *Светосавско звонце*). Ово вријеме биће упамћено и по два црквена раскола која су се догодила у СПЦ. Године 1963. отпочео је тзв. амерички раскол, или Дионисијев раскол.[41] И патријарх Герман се као и његова два претходника суочавао са македонским црквеним питањем, које је систематски подржавано од власти још од 1945, с тим што је оно у овом периоду кулминирало самовољним проглашењем аутокефалности Македонске православне цркве на црквено-народном сабору у Охриду 16-19. јула 1967. године.[42] Спољни односи СПЦ у вријеме патријарха Германа знатно су

све док 1990, након дуже болести, није умировљен. Упокојио се 27. августа 1991, и сахрањен у цркви св. Марка у Београду. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 133-135.

[37] Миомир Гаталовић, „Време и околности избора епископа Германа за патријарха Српске православне цркве 1958. године“, у *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књ. 2, ур. Богољуб Шијаковић, (Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2007), 308-320; Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, II/54-58; Вељко Ђурић Мишина, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, I-II, (Београд: Манастир светог првомученика и архиђакона Стефана Сланци, 2012), I/27-60.

[38] Предраг Пузовић, „Богословско образовање Срба“, у Пузовић, *Прилози за историју Српске Православне Цркве 4*, 115-176.

[39] Љубица Вуковић, „Верско-добротворно старатељство и Православни народни универзитет“, у *Патријарх Српски Герман: споменица поводом двадесетогодишњице његовог патријарашког служења 1958-1978*, (Београд: Српска патријаршија, 1978), 140, 142.

[40] Године 1963, диобом Америчко-канадске епархије, настале су Источноамеричка и канадска, Средњезападноамеричка и Западноамеричка епархија. Затим је 1969. основана Западноевропска и Аустралијска епархија са сједиштем у Лондону, а исте године су дјелови Вршачке и Темишварске епархије сједињени у епархију Темишварску. Током 1973. Аустралија и Нови Зеланд издвојени су у Аустралијско-новозеландску епархију, 1975. основана је Врањска епархија, 1983. је од Источноамеричке и канадске издвојена Канадска епархија, да би 1990. била обновљена Бихаћка епархија под именом Бихаћко-петровачка. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве. Књ. 3, За време Другог светског рата и после њега*, 402-422, 423-427; Предраг Пузовић, „Двадесет година од упокојења патријарха Српског Германа“, у Пузовић, *Прилози за историју Српске Православне Цркве 4*, 107.

[41] Опширније: Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, I/438-492; Станимир Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1941-1991*, (Торонто: „Источник“ Епархије канадске, 1997); Епископ Атанасије (Јевтић), *Савремени еклисиолошки подсетник о Дијаспори (историја и анализа тзв. „Америчког раскола“ и предлози за његово превазилажење)*, (Врњци: Братство Светог Симеона Мироточивог; Лос Анђелес: Севастијан прес; Чикаго: Епархија новограчаничка, 2013). Амерички раскол је превазиђен у вријеме патријарха српског Павла (Стојчевића), након преговора САСинода СПЦ и делегације тзв. Слободне Српске цркве током 1991, што је званично потврђено на литургији помирења, која је служена 15. фебруара 1992. у Саборној цркви у Београду.

[42] Слијепчевић, *Македонско црквено питање*; Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, 82-102; Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, II/203-291; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/595-645.

Српска црква је на редовном засиједању Светог архијерејског сабора 15-21. маја 2022. донијела историјску одлуку о даривању аутокефалије Охридској архиепископији – Македонској православној цркви. Најприје је 19. маја 2022. обновљено канонско и литургијско јединство након 55 година служењем заједничке литургије у храму св. Саве у Београду. Затим је 5. јуна 2022. на литургији у Саборној цркви у Београду српски патријарх уручио томос о аутокефалији. Одлука САСабора СПЦ свечано је проглашена на светој литургији која је служена на дан св. Кирила и Методија у Скопљу, 24. маја 2022. године. Томислав А. Лунић и Слободан М. Пенезић, „Пут Македонске

проширени и продубљени. Осим контаката са Помјесним православним црквама (1959. посјетио је Свету Земљу и источне патријархе, исте године антиохијски патријарх Теодосије боравио је у посјету патријарху Герману, 1961. српски патријарх посјетио је Руску цркву, а 1962. Румунску, да би 1962. СПЦ посјетили јерусалимски патријарх Венедикт и руски патријарх Алексије; 1963. СПЦ је посјетио бугарски патријарх Кирило, 1964. патријарх Герман био је у посјети Бугарској цркви, а исте године и Светој Гори; 1967. цариградски патријарх Атинагора био је у посјети СПЦ, а 1969. александријски патријарх, да би 1972. атински архиепископ Јероним и руски патријарх Пимен посјетили Српску патријаршију, 1974. Герман посјетио Руску цркву, 1978. Грчку цркву, а 1981. примио је цариградског патријарха Димитрија, 1984. руски патријарх Пимен био је у посјети СПЦ и Југославији, коју је посјету српски патријарх кроз двије године узвратио), СПЦ је била активна у свеправославним иницијативама, одржавани су контакти са инославнима, сусрети са представницима Римокатоличке и Англиканске цркве и других вјерских заједница. Српска црква била је активна у екуменском покрету, 1965. ступила је у чланство ССЦ-а, а српски патријарх је на Генералној скупштини ове организације у Упсали (Шведска) 1968. изабран за првог од шест предсједника, на период до 1975. године.[43]

Истраживачи који се баве односима државе и Цркве у периоду социјалистичке Југославије обично издвајају три периода у овим односима. Први период (1945-1953) узима се као најтежи у новијој повијести СПЦ, макар од васпостављања Српске патријаршије 1920. године. Неки проучаваоци (нпр. Јован Јањић) ово раздобље називају временом гоњења Цркве. Оно се одликовало формалним одвајањем Цркве и државе, ометањем обнове вјерског и црквеног живота, спровођењем аграрне реформе и другим актима којима је Црква остала без својих покретних и непокретних добара.[44] У овом периоду од стране Владе Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ) основана је Државна комисија за вјерска питања (21. августа 1945), као орган при Предсједништву Владе, са следећим надлежностима: проучавање питања која се односе на вјерске заједнице, њихове међусобне односе и положај Цркве према држави; припрема предлога за уређивање односа вјерских заједница и државе и пружање мишљења и предлога о питањима односа вјерских заједница и државе; старање о спровођењу и примјени прописа који се односе на уређење међувјерских односа и односа Цркве и државе. Послије 1956, када је донешен Закон о

православне цркве од раскола до јединства – историјат и рефлексије“, у *Историја, култура, идентитет: тематски зборник међународног значаја, св. 5, Социологија и право*, (Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2025), 133-153: 144.

[43] Опширније: Пузовић, „Двадесет година од упокојења патријарха Српског Германа“, 105-107; Радомир Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, у *Српска православна црква 1920-1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, (Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971), 433-461; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/646-764. Поводом појачаног обима спољних веза и контаката Српске патријаршије патријарх Герман је у октобру 1968. тражио да се, због тога што су се међуцрквени односи, преписка и личне посјете представника једних цркава другима „у последње време јако умножили“, обави потребна организација Мисијског одсека који је постојао при САСиноду Српске цркве. У вези тога ангажован је епископ бачки Никанор (Иличић, 1906-1986), као члан САСинода, да ово питање проучи и поднесе „сходан предлог“. Он је сматрао да ови послови захтијевају људе који знају стране језике, и предложио формирање Одбора за везу и Одбора за дочек и организацију свечаности. Међутим, у вези дочека високих гостију остало се код постојећег протокола, с тим да се приликом свечаности увијек приступа договору од случаја до случаја, како се и дотад практиковало. Архив СПЦ, Свети архијерејски синод, 1970, ф. IV/II део, ред. бр. 2/70, Син. бр. 533 / Зап. 77/70, Патријарх Герман – Светом архијерејском синоду СПЦ, 15. октобар 1968; Исто, Син. бр. 1599 од 2. маја 1969, Епископ бачки Никанор – Светом архијерејском синоду СПЦ.

[44] Јован Јањић, *Српска црква у комунизму и посткомунизму (1945-2000)*, (Београд: Новости, 2018), 17; Radmila Radić, *Verom protiv vere: država i verske zajednice u Srbiji 1945-1953*, (Beograd: INIS, 1995).

савезним органима управе, Комисија за вјерска питања имала је статус савезног органа управе под непосредним надзором Савезног извршног већа (СИВ). Назив Савезна комисија за вјерска питања (СКВП) носи од 19. марта 1959. године. Статус самосталног савезног органа управе Комисија више није имала према одредбама Закона о савезним органима управе (1965). Она је од тог момента функционисала као самостални савезни орган који врши послове од интереса за федерацију, под којима се подразумијевају односи између државе и вјерских заједница. СКВП је престала да ради 1. октобра 1971, сходно Закону о организацији и дјелокругу савезних органа управе и савезних организација, који је те године усвојен.[45] Током 1974-1978. као стално радно тијело помиње се и Комисија за односе са вјерским заједницама, а послије 1978. потпадала је под Комисију за друштвено-политичка и организациона питања СИВ-а, у чијој су надлежности била питања из дјелокруга Комисије за кадровска питања, Комисије за односе са вјерским заједницама и Комисије за одбрамбене припреме.[46]

Други период у односима означава се као вријеме надзора државе над Црквом, и почиње доношењем Закона о правном положају вјерских заједница (1953), и траје негдје до почетка 1980-их година. Иако напади на Цркву и ометање вјерско-црквеног живота нису престали, доношење овог закона било је од значаја за правну сигурност Цркве. Држава је контролисала Цркву споља и изнутра, о чему између осталог говори и мијешање државних органа у избор патријарха и епископа, и даљи напори да не ојача вјерски утицај у народу.[47] У овом периоду, како је већ примијећено, долази до евидентне промјене у односима државе и Цркве, нарочито послије Брионског пленума и смјене Александра Ранковића у јулу 1966, затим појачаних тензија између Бугарске и Југославије око македонског питања, као и самовољног проглашења аутокефалности Македонске православне цркве (1967)[48], што је патријарх Герман оцјењивао као „увод у даље иницијативе за даље цепање“ СПЦ.[49] Радмила Радић наводи, осим поменутих, и друге примјере заоштравања односа, попут преноса остатака цара Душана из Патријаршије у цркву св. Марка у

[45] Опширније: Ljubiša Korać, *Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943-1978*, (Zagreb: Globus; Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1981), 239-240. Изгледа да су се по укидању Савезне комисије за вјерска питања (1971) представници вјерских заједница сада директно обраћали предсједнику СИВ-а, иако је својевремено било ријечи да ће републике и покрајине оформити једно координационо тијело надлежно за та питања, али то није било учињено, макар не до половине октобра 1973. године. Ово је истакао Антун Вратуша (1915-2017), са позиције потпредсједника СИВ-а, током сједнице Савета за питања друштвено-политичког система, одржане 16. октобра 1973, па је сматрао да у таквим околностима једино што предсједник СИВ-а може учинити било би да одреди једног сарадника у свом кабинету да разговара са њима. Архив Југославије (АЈ), Савезно извршно веће (130), фасцикла 1407, Stenografske beleške sednice Saveta za pitanja društveno-političkog sistema održane 16. oktobra 1973, ¾.

[46] Korać, *Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943-1978,* 135-136, 137.

[47] Јањић, *нав. дјело*, 17, 193-318.

[48] Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, 82-102; Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*. *Књ. 3, За време Другог светског рата и после њега*, 240-245.

[49] Јањић, *нав. дјело*, 17; Radmila Radić, „Tito i patrijarsi Srpske pravoslavne crkve (Gavrilo, Vikentije i German)“, u *Tito – viđenja i tumačenja*. *Zbornik radova*, ur. Olga Manojlović Pintar, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, Arhiv Jugoslavije, 2011), 127, 130; Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, 82-102; Милан Пиљак, „Брионски пленум 1966. године. Покушај историографског тумачења догађаја“, *Токови историје*, бр. 1 (2010), 73-95; Бојан Б. Димитријевић, *Ранковић: други човек*, (Београд: Вукотић медиа, 2020).

Београду (1968) без консултација са властима[50], затим случај када је Свети синод СПЦ одбио да се изјасни у вези кандидатуре Ј. Б. Тита за Нобелову награду за мир (1973) и др.[51]

Почетак трећег периода везује се за 1980-е године XX вијека. Код неких истраживача као почетак повратка СПЦ на јавну сцену узима се „Апел за заштиту српског живља и његових светиња на Косову“, потписан на Велики петак 16/3. априла 1982, од стране 21 свештеног и монашког лица, који је упућен Предсједништву СФРЈ, Предсједништву СР Србије, Скупштини СР Србије, Светом архијерејском синоду и Светом архијерејском сабору СПЦ, а у циљу указивања на нужност заштите духовног и биолошког бића српског народа на Косову и Метохији.[52] Од појаве овог документат као реакције на масовне немире албанског становништва на Косову, отпочете 11. марта 1981, када је за ову Аутономну покрајину тражен статус републике и право на самоопредјељење до отцјепљења[53], СПЦ почиње у јавности све интензивније да иступа

[50] Државни органи имали су своје тумачење овог догађаја. У завршном дијелу информације Републичке комисије за верска питања о овом догађају наводи се следеће: „У разговору са друговима из Савезне комисије за верска питања покушали смо да сагледамо мотиве који су инспирисали руководство СПЦ да се данас, после 30 година, откада кости цара Душана леже у Патријаршији, на овакав начин преносе у цркву св. Марка. Дошли смо до заједничког закључка да се не ради једино о потреби проналажења места које ће се достојније обележити, већ о политици руководства СПЦ, као ’заштитник’ српске историје и српства. Будући да је црква св. Марка најпространија и на најистакнутијем месту у Београду, смештај саркофага цара Душана на таквом месту треба да подсећа вернике СПЦ на Душаново царство и тиме буди великосрпска осећања. Такође се нисмо могли отети утиску да је ова акција у тесној вези са прославом 500 година смрти Скендер-бега, тим пре што је задужбина цара Душана била у Призрену, као и са познатом бугарском кампањом. Исто тако, интересантно је напоменути да ни у једном разговору вођеним са руководством СПЦ било на ком нивоу није поменута ова акција СПЦ. Најзад треба рећи да се у вези са овим не може ништа посебно учинити. Међутим, сматрамо да патријарху Герману треба замерити што се читава акција припремила и спроводи без икаквих консултација и да та чињеница не иде у прилог развијању коректних односа са државом“. Наведено према: Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, I/260.

[51] Radić, „Tito i patrijarsi Srpske pravoslavne crkve (Gavrilo, Vikentije i German)“, 133; Милан Д. Јанковић, *Патријарх Герман у животу и борби за Спомен-храм*, (Крагујевац: Каленић, 2001), 706-707; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену,* II/507. Ствар кандидатуре Ј. Б. Тита за Нобелову награду за мир у 1973. била је доспјела пред чланове САСинода СПЦ. Они су били позвани и умољени да у име СПЦ упуте предлог Нобеловом одбору при норвешком парламенту да се ова награда додијели предсједнику СФРЈ за 1973. годину. Предлоге су већ били упутили реис Исламске вјерске заједнице у Југославији и представници Реформатске и Евангелистичке вјерске заједнице, па се сматрало да ни СПЦ не би требало да изостане. Став свих чланова САСинода на сједници од 20. марта 1973. био је да се ово питање упути САСабору на решавање. Свети архијерејски сабор је у одлуци бр. 4/зап. 13 од 30. маја 1973. најприје истакао да његови чланови изражавају своје дубоко поштовање према предсједнику СФРЈ, као и да би се Сабор истински радовао ако би се Титу додијелила ова награда. Међутим, како се наводи даље у одлуци, „али се ни Свети архијерејски сабор, ни Свети архијерејски синод ни Његова Светост Патријарх не могу у овој ствари јавно ангажовати, пошто је то питање изван црквене надлежности“. У наставку су се позвали на одлуку Сабора још из 1939. године којом се осуђују акције црквених представника по оваквој једној ствари. АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1973, ф. IV, ред. бр. 109/73, Син. бр. 1094 / Зап. 156 од 20. марта 1973.

[52] Srđan Barišić, „Srpska pravoslavna crkva i Jugoslavija“, *YU historija*, datum pristupa 12. 3. 2026, https://www.yuhistorija.com/serbian/kultura_religija_txt00c5.html; *Православље,* 15. 5. 1982, 1-4; Бојан Ђокић, „Српска Православна Црква о међуетничким односима у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово у периоду 1981-1985. г.“, *Теолошки погледи*, бр. 1 (2017), 122-125; Петар Ристановић, „Апел за заштиту српског живља и његових светиња на Косову и Метохији 1982. године“, у *Српска Православна Црква: изазови и искушења кроз историју*. *Зборник радова*, ур. Светозар Бошков и др., (Нови Сад: Филозофски факултет; Бачка Паланка: Српска православна Црквена општина; Београд: Институт за савремену историју, 2023), 405-416.

[53] Петар Р. Ристановић, „Српска интелектуална елита и косовско питање 1974-1989“, (Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2018), 195-236; Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988. Knj. 3, Socijalistička Jugoslavija 1945-1988*, 391, 407; Љубодраг Димић, *Историја српске државности. Књ. 3, Србија у Југославији*, (Нови Сад: САНУ, 2001), 444-445, 448-449; Љубодраг Димић, *Срби и Југославија. Изгубљени век (догађаји, појаве, процеси)*, (Београд: Catena mundi; Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 2025), 235-237.

у вези проблема српског становништва у овој покрајини. Такође, 16. марта 1981. избио је пожар на старом конаку манастира Пећка патријаршија, који је овом приликом изгорјео, а у црквеним круговима сматрало се да је пожар подметнут.[54] За друге проучаваоце црквено-државних односа трећи период почиње 1984, када су државне власти у Србији дале дозволу Српској цркви за наставак градње српског завјетног храма Светог Саве на Врачару у Београду, да би наредне године (12. маја 1985), на великој црквеној свечаности, била положена повеља за градњу овог храма. Поменути Јован Јањић овај догађај, у симболичкој равни, види као побједу вјере над идеологијом, и почетак отопљавања односа између државе и Цркве.[55] Исте године дозвољена је градња нове зграде Православног богословског факултета на Карабурми у Београду, а по први пут медији су вјерницима честитали Божић. Црква се враћа у јавни простор са маргине друштва, вјерске манифестације постају све бројније и све посјећеније...[56]

У периоду социјалистичке Југославије везе СПЦ са другим црквама су у ствари, како примјећује Радмила Радић, у великој мјери зависиле управо од политичких потреба државног руководства. Српски патријарси и архијереји су се у овом периоду често састајали са руководством (предсједницима, секретарима) СКВП-а, којом приликом је разматран широк спектар питања из живота Цркве, па тако и контакти СПЦ са другим црквама и вјерским заједницама у иностранству. Томе свједоче информације и забиљешке о тим сусретима које се налазе у фонду ове Комисије, али и сачувана архивска грађа на нивоу републичких комисија. Представници државе нису се устручавали да захтијевају од Цркве и њеног поглавара да се супротставе „клеветама“ и „хајци“ које су се водиле из иностранства против југословенских власти. Консултације о спољним везама СПЦ, контактима са странцима и о посјетама странаца сматране су пожељним, „јер тај проблем, што је природно, интересује и државу“, и могао је да допринесе њеној међународној афирмацији.[57] Држава је са своје стране у контактима СПЦ и њених поглавара видјела прилику за остварење неких својих политичких циљева.[58] Намјера државних органа била је да Цркву увуку у политику активне сарадње, како на унутрашњем, тако

[54] *Гласник СПЦ*, бр. 6 (1981), 106; *Православље*, 1. 4. 1981, 8-10; Бојан Ђокић, „Два документа поводом спаљивања старог конака манастира Пећке патријаршије 1981. године“, *Црквене студије*, бр. 14 (2017), 391-403.

[55] Јањић, *нав. дјело*, 17-18, 321-334.

[56] Radmila Radić, „Srpska pravoslavna crkva tokom 90-ih“, *Poznanskie Studia Slawistyczne*, NR 10/2016, 257, 259; Ђокић, „Српска Православна Црква о међуетничким односима у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово у периоду 1981-1985. г.“, 141. Како је од почетка 1980-их у СФРЈ било све примјетније интересовање младих за религију, поглавар СПЦ је током 1984. ту појаву објашњавао тиме што кризне ситуације погодују за корјенита преиспитивања, поготову код младих, свега онога што јесте или што се сматра за вриједност. АЈ, Председништво СФРЈ (803), фасцикла 589, Informacije iz verskih i drugih glasila od 7. marta 1984.
Најзад, има истраживача који почетак овог периода виде у другим догађајима, попут освећења Спомен-цркве у Јасеновцу (2. септембар 1984), обиљежавања 800. година манастира Студенице (1986), затим 600. годишњице Косовске битке (1989), повратак у Србију моштију Светог владике Николаја Охридског и Жичког (1991), повратак вјеронауке у српске школе (2001), повратак Православног богословског факултета у састав Универзитета у Београду (2004) и др. Уп.: Џомић, „Српска Православна Црква – 80 година од завршетка Другог светског рата (1945-2025)“,128.

[57] Јањић, *нав. дјело*, 236, 238, 241, 259, 602.

[58] На примјер, био је то случај током 1947. приликом обнове контаката са Бугарском и Румунском црквом, на које су државни органи ФНРЈ гледали благонаклоно. Такође, и контакти између Српске цркве и Руске цркве првих година послије Другог свјетског рата подстицани су од стране државе, да би након сукоба на релацији Стаљин–Тито исти сматрани непожељним, па већи простор добијају везе са Атинском архиепископијом (Грчком црквом), тзв. старим патријаршијама на Блиском Истоку, и вјерским заједницама Западне Европе. Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, I/371; Радић, *Живот у временима*, 536-539.

и на спољном плану, чега је било свјесно руководство СПЦ.[59] Од поглавара СПЦ се очекивало да се у вези спољних контаката споразумијева и консултује са СКВП-ом, односно са државом, чега су се они придржавали.[60] С друге стране, без помоћи државног руководства посјете поглаварима других цркава и вјерских заједница не би могле бити реализоване. Према ријечима Ј. Јањића, у Српској патријаршији водило се рачуна да ова црква не буде члан неке међународне црквене организације која показује претензије да се бави политиком.[61] Патријарси Викентије и Герман устручавали су се да током посјета другим Помјесним православним црквама и вјерским заједницама дају политичке изјаве или коментаре о југословенској спољној политици, него се очекивало да „лојално иступају". Поглавари СПЦ морали су том приликом да воде рачуна о политичкој клими и југословенској ванблоковској и несврстаној спољној политици. Илустрације ради, у реферату сачињеном у СКВП-у, у новембру 1963, тврдило се да је Православна црква у Југославији међу првима средила своје односе са државом, те да од тада она „доприноси нашој целокупној политици према верским заједницама у земљи и угледу наше земље у иностранству". У сарадњи са иностраним вјерским заједницама на истом мјесту се наводи да Православна црква „следи спољну политику и међународне интересе земље". Стога су у Комисији сматрали да држава „и даље мора показивати пуни интерес за међународну активност СПЦ, усмеравајући је и даље на линији наше спољне политике. Обзиром на значај ове активности, држава је као и до сада, треба и даље да финансира".[62] Слично је поновљено и у мају 1964. године. Тада је констатовано у вези појачаног интензитета веза СПЦ са православним црквама, као и онима протестантске оријентације, укључујући ту и Англиканску цркву, и то што многи шефови дипломатских мисија у Београду посјећују српског патријарха, како у свим тим контактима СПЦ слиједи спољну политику и међународне интересе југословенске државе. Када је ријеч о важним међународним питањима, примијећено је да се Православна црква опредјељује и активно дјелује на „позитивној линији", мада због такве политике неки кругови у иностранству и емиграцији нападају руководство Цркве.[63] И патријарх Герман присуствовао је дипломатским пријемима, појављивао се у службеним приликама, контактирао са страним амбасадорима и томе слично. Како сматра Р. Радић, и Црква и држава су за то морале да „плате цијену". Прва, мијешањем државе у формирање патријархове пратње приликом званичних посјета другим црквама и тешких програма службених посјета, које су морале да прођу као додатак обављању црквених послова. С друге стране, путовања поглавара СПЦ, нарочито бројна у вријеме патријарха Германа, имала су допринос у подизању престижа Цркви, како у земљи тако и у иностранству, тврди поменута ауторка.

[59] Тако је патријарх Гаврило у писму руском патријарху од 4. маја 1949. навео да „садашњи режим жели по сваку цену, нашу православну цркву да претвори у слепи и послушни инструмент". Драгољуб Живојиновић, *Српска православна црква и нова власт 1944-1950*, (Србиње; Београд; Ваљево; Минхен: Универзитетски образовани православни богослови : Хиландарски фонд : Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић", 1998), 109; Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, I/245-254; Radić, „Tito i patrijarsi Srpske pravoslavne crkve (Gavrilo, Vikentije i German)", 120, 123.

[60] AJ, Савезна комисија за верска питања (144), 24-278, Pov. br. 150/1-58, Zabeleška o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja sa patrijarhom Germanom, 10. oktobar 1958, 2-3.

[61] Јањић, *нав. дјело*, 589, 601.

[62] Даље стоји: „[...] држава треба и даље да подстиче и финансира акције СПЦ и МПЦ (Македонске православне цркве – *Љ. П.*) према исељеницима и пружа финансијску помоћ за издржавање њеног заграничног дела, тамо где за то постоји потреба и политичка опортуност". Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСПРС), Политичка архива (ПА), Југославија, 1963, фасцикла 57, досије 4 и 15, 443553, 443554.

[63] AJ, 144-81-569, Savezna komisija za verska pitanja, 28. V 1964, 5; AJ, 144-84-598, Pov. br. 136/65, Izveštaj Savezne komisije za verska pitanja za 1964. godinu, 7.

Патријарси су били својеврсни „амбасадори“, што је понекад истицано на највишим адресама.[64] Приликом доласка у Југославију представника других вјерских организација државним органима било је веома стало до тога какве ће се изјаве давати о слободи вјероисповијести и положају вјерских заједница у Југославији, по повратку у домовину.[65] Државно руководство знало је да цијени допринос поглавара Српске цркве на међународном плану. Тако је поводом 67. рођендана патријарха Викентија одликовао Јосип Броз Тито Орденом југословенске заставе I реда, „у знак признања Његове Светости за заслуге стечене у развијању и учвршћивању мирољубиве сарадње и пријатељских односа између ФНР Југославије и других држава“.[66] Ово одликовање је, уз исто образложење, добио и патријарх Герман.[67]

Московска патријаршија на међународној сцени од завршетка Другог свјетског рата до дисолуције СССР-а

Тешко стање којем је била изложена Руска православна црква (РПЦ) у СССР-у током 20-их и 30-их година XX вијека било је праћено систематским прогоном Цркве, милитантним атеизмом, атеистичком пропагандом, расколима унутар Московске патријаршије (МП) који су се појавили под покровитељством власти (нпр. 1926. избили су оновљенски и григоријански раскол, затим јосифљански) и на друге начине.[68] Све то се одразило и на спољне односе РПЦ, па је она током 1935-1936. потпуно прекинула везе са иностранством. До промјене у односима државе према Цркви долази током Отаџбинског рата (1941-1945), будући да се РПЦ активно укључила у борбу против окупатора, позивајући народ у рат против непријатеља, и издвајајући средства од својих прилога за потребе фронта, а финансирала је и израду цијелих оклопних дивизија.[69] Након што је

[64] Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, II/184, 198; Radić, „Tito i patrijarsi Srpske pravoslavne crkve (Gavrilo, Vikentije i German)“, 127-128. Тако је Тито на пријему у част доласка цариградског патријарха Атинагоре, 13. октобра 1967, казао „да је патријарх Герман, када иде у иностранство, наш најбољи амбасадор“. Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/706-710: 708; Radić, „Tito i patrijarsi Srpske pravoslavne crkve (Gavrilo, Vikentije i German)“, 128.

[65] Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, I/373.

[66] *Гласник СПЦ*, бр. 9 (1956), 161; Предраг Пузовић, „Патријарх Српски Викентије (1950-1958)“, у Пузовић, *Прилози за историју Српске православне цркве 4*, 101; Ђурић, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, 63-64; Јањић, *нав. дјело*, 603.

[67] Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/775; Radić, „Tito i patrijarsi Srpske pravoslavne crkve (Gavrilo, Vikentije i German)“, 126; Јањић, *нав. дјело*, 604.

[68] За овај период у историји Руске цркве опширније: Анатолий Николаевич Кашеваров, *Православная Российская Церковь и советское государство (1917-1922)*, (Москва: Крутицкое подворье, Общество любителей церковной истории, 2005); Исти, *Государство и церковь: Из истории взаимоотношений Советской власти и Русской православной церкви 1917–1945 гг.*, (Санкт-Петербург: Издательско-полиграфический центр СПбГТУ, 1995); Митрополит Иоанн (Снычев), *Церковные расколы в русской церкви 20-х и 30-х годов XX столетия – григорианский, ярославский, иосифлянский, викторианский и другие, их особенности и история*, (Сортавала: Изд. Сортавальской книжной типографии, 1993); М. В. Шкаровский, *Иосифлянство: течение в Русской Православной Церкви*, (СПб.: Научно-информационный центр «Мемориал», 1999); М. В. Шкаровский, *Обновленческое движение в Русской Православной Церкви XX века*, (СПб.: Нестор, 1999); Д. В. Поспеловский, *Русская православная церковь в XX веке*, (Москва, Издательство „Республика“, 1995), 62-101, 157-182; М. В. Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, (Москва: Вече, Лепта, 2010), 60-128.

[69] О Московској патријаршији током Великог отаџбинског рата 1941-1945. Више у: *Русская Православная Церковь и Великая Отечественная война: сборник церковных документов*, (Москва: Московская патриархия, 1943); *Русская Православная Церковь в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Сборник документов*, составители О. Ю. Васильева, И. И. Кудрявцев, Л. А. Лыкова, (Москва: Издательство Крутицкого подворья Общество любителей

4. септембра 1943. у Кремљу дошло до сусрета Стаљина и Молотова са у то вријеме кључним људима РПЦ, митрополитима Сергијем (Страгородским), Алексијем (Симанским) и Николајем (Јарушевичем), којом приликом је договорено решавање низа питања (отварање парохија, отварање духовних школа, штампање црквених издања, избор патријарха, формирање Светог синода, оснивање Савјета за послове РПЦ[70], на чијем челу је постављен Г. Г. Карпов[71], и др.), почињу да оживљава и спољна активност МП.[72]

На овом мјесту потребно је истаћи, а што су већ примијетили проучаваоци историје РПЦ и њених спољних односа у XX вијеку, да је међународна активност ове цркве после 1943. варирала у различитим фазама, а један од кључних разлога ове флуктуације био је степен заинтересованости совјетског руководства за активности Московске патријаршије на међународној сцени.[73] За потребе овог прегледа ми ћемо се углавном придржавати оне периодизације спољних веза РПЦ коју је дао историчар и професор Михаил В. Шкаровски.

церковной истории, 2009); Поспеловский, *нав. дјело*, 183-219; М. В. Шкаровский, *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939—1964 годах)*, (Москва: Крутицкое Патриаршее Подворье Общество любителей церковной истории, 1999), 119-216; А. А. Копылов, „Великая Отечественная война и Русская Православная Церковь на страницах «Журнала Московской патриархии» в 1943–1945 годах“, *Вопросы теологии*, Т. 3, № 1 (2021), 117–123.

[70] Савјет за религијска питања при Савјету министара СССР-а био је посебно владино тијело задужено за надзор вјерских организација у СССР-у. Основан је 1965. године као резултат спајања два савјета: Савјета за Руску православну цркву (формираног 1943. године) и Савјета за религијске култове (формираног 1944. године). Савјет је био задужен да учини све што је могуће како би искоријенио религиозност међу становништвом и смањио број вјерских организација. Савјет је био централно владино тијело за вјерска питања. Савезне републике имале су своје Савјете за вјерска питања, док су територије, региони и већи градови СССР-а имали овлашћене представнике Савјета са сопственим особљем, који су надгледали вјерски живот на локалном нивоу. Савјет за вјерска питања формално је био подређен Савјету министара СССР-а, али је слиједио директна упутства Идеолошког одјељења Централног комитета КПСС-а. Активности Савјета су се спроводиле у директном контакту са КГБ-ом. Године 1991, након распада СССР-а, Савјет за религијска питања је престао да постоји. „Совет по делам религий“, датум приступа 3. 4. 2026, https://drevo-info.ru/articles/543.html.

[71] Георгиј Григоријевич Карпов (1898–1967) – совјетски државник, председник Савјета за послове Руске православне цркве при Савету министара СССР-а. Рођен у Кронштату у радничкој породици, завршио је теолошки семинар, студирао на Петроградском универзитету и радио као машиниста у машинском погону. Члан РКП(б) постао је 1920. године. У Чеку је ступио 1922. године. Од 1922. до 1928. године служио је у Специјалном одјељењу, а од 1928. до 1936. године у Контраобавјештајном одјељењу и Тајно-политичком одјељењу ОГПУ ПП за Лењинградски војни округ. У Велики отаџбински рат ступио је у чину мајора државне безбједности. На иницијативу Ј. В. Стаљина, 1943. године, створено је владино тијело – Савјет за послове Руске православне цркве при Савјету народних комесара СССР-а – ради обезбјеђивања сталне радне везе између Руске православне цркве и руководства СССР-а, на чијем челу је био Карпов. Он је обављао ову функцију до 6. фебруара 1960. године, када је отишао у пензију. Умро је 18. децембра 1967. године. Сахрањен је у Москви на Новодјевичјем гробљу. М. В. Монгуш, „Всеправославное совещание 1948 г.: новые документы к истории его подготовки“, *Восточный архив*, № 2, (44) 2021, 101 са нап. 9; Т. А. Чумаченко, „Карпов Георгий Григорьевич (1898-1967)“, *Православная энциклопедия*, т. 31, 325-328, датум приступа 3. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/1681145.html.

[72] Ускоро након овог састанка, Сабор је 8. септембра 1943. од 19 архијереја једногласно изабрао митрополита Сергија (Страгородског) за патријарха московског и цијеле Русије. Већ кроз недјељу дана патријарх је примио делегацију Англиканске цркве. Обновљено је издавање *Журнала Московске патријаршије*, званичног листа РПЦ на мјесечном нивоу, Совнарком је одобрио отварање Богословског института у Москви 1944. године. Савјет за послове РПЦ је донио решење о отварању 18 храмова у фебруару 1944. године. Међутим, низ обећања није био испуњен, јер је Стаљин хтио да створи привид благостања у религијском животу, док је прави циљ био стављање Цркве под контролу и ограничавање њеног самосталног дјеловања. Уп.: Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 214-215; Протоиерей Владислав Цыпин, *История Русской Православной Церкви: Синодальный и новейший периоды*, (Москва: Издание Сретенского монастыря, 2007³), 461-465; Поспеловский, *нав. дјело*, 188-190; А. А. Кострюков, *Лекции по истории Русской Церкви (1917-2008): Учебное пособие*, (Москва: ПСТГУ, 2018), 116, 182-184.

[73] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 319.

На првом мјесту издваја се период од 1943. па до 1948, који поменути аутор назива раздобљем када се РПЦ налазила у средишту „велике политике“. Замисли Стаљинове биле су да преко црквених канала и прибјегавањем религијском фактору превлада идеолошке баријере са европским народима, прије свега коришћењем православних цркава Источне Европе, и међу њима утврђивањем првенства МП у православној екумени. Већ од 1945. стичу се услови за обнову бројних међународних веза МП, развија се преписка са источним патријарсима. Засиједању Помјесног сабора крајем јануара – почетком фебруара 1945. у Москви, када је за патријарха РПЦ изабран дотадашњи митрополит лењинградки Алексије (Симански)[74], присуствовали су поглавари и представници осам аутокефалних православних цркава[75], који су дали пристанак на борбу с Ватиканом, у којем је совјетско руководствао имало главног противника у новој религијској међународној политици. СССР је преко РПЦ финансијски потпомагао источне патријархе, задржавајући тако инструмент утицаја на њих. У мају-јуну 1945. руски патријарх је боравио у званичној посјети јерусалимском, антиохијском и александријском патријарху.[76] У овом периоду посебно подручје спољне активности РПЦ била је Источна Европа, гдје је совјетско руководство настојало да изврши консолидацију тамошњих националних православних цркава око МП. О томе говоре активности ужег руководства РПЦ. Тако се руски патријарх активно укључио у скидању шизме са Бугарске цркве од стране Цариградске патријаршије (јануар 1945)[77], у априлу-мају 1945. изаслао је делегације у Југославију и Румунију, у октобру 1946. румунски патријарх Никодим посјетио је СССР.[78] Интензивирање спољних контаката било је пропраћено

[74] Алексије I (Сергеј Владимирович Симански, 1877-1970) био је патријарх московски и цијеле Русије од 1945. до 1970. године. По окончању Николајевског лицеја студирао је на Правном факултету Московског универзитета (1896-1900), да би 1900. ступио на Московску духовну академију, коју завршава 1904. године. Током студија примио је монашки постриг (1902), и ускоро био рукоположен најприје у јерођаконски, а потом у свештеномонашки чин. Као инспектор Тулске духовне семинарије 1906. возведен је у чин архимандрита. Године 1913. рукоположен је за епископа тихвинског, викара Новгородске епархије. За првог викара Петроградске епархије са титулом епископа јамбуршког именован је 1921, да би наредне године преузео управу Петроградском епархијом. Године 1922. бива ухапшен због оптужби за наводну контрареволуционарну дјелатност, и до 1926. остаје у граду Каркаралинск у Казахстану, гдје је служио у тамошњем градском храму, након чега се враћа у Лењинград. У септембру 1926. примио је управу над Новгородском епархијом, да би у мају 1932. био возведен у чин митрополита, одакле је наредне године преведен на Лењинградску катедру. Вријеме Отаџбинског рата проводи са својом паством у Лењинграду. Послије смрти патријарха Сергија био је мјестобљуститељ патријарашког трона, одакле је 2. фебруара 1945. изабран за патријарха московског и цијеле Русије. Упокојио се 17. априла 1970, и сахрањен у Успенском храму Тројице-Сергијеве лавре. Опширније: М. И. Одинцов, А. С. Буевский, „Алексий I (Симанский Сергей Владимирович; 1877-1970)“, *Православная энциклопедия*, т. 1, 676-698, датум приступа 9. 7. 2026, https://www.pravenc.ru/text/64694.html.

[75] Више о томе: „Исторические дни“, *ЖМП*, № 2 (1945), 31-85.

[76] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 284-286; Цыпин, *нав. дјело*, 492-493.

[77] К. Е. Скурат, *История Поместных Православных Церквей*, (Москва: Русские огни, АНС, 1994), датум приступа 3. 4. 2026, https://azbyka.ru/otechnik/Konstantin_Skurat/istorija-pomestnyh-pravoslavnyh-tserkvej/4_1_10; Протоиерей Александр Абрамов, „Взаимоотношения Русской Православной Церкви с Болгарской Православной Церковью в 1940-е-1950-е годы (исторические и источниковедческие аспекты)“, (Диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия, Религиозная организация – духовная образовательная организация высшего образования Русской Православной Церкви «Общецерковная аспирантура и докторантура им. святых равноапостольных Кирилла и Мефодия», Москва, 2019), 42-47; Д. Калканджиева, *Българската православна църква и държавата. 1944–1953*, (София: Албатрос, 1997); М. В. Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, (Москва: Издательский дом «Познание», 2019), 181-182.

По одредбама фермана султана Абдул Азиса од 27. фебруара 1870. Бугарска егзархија је самостална црква. Бугари су 1872. званично прогласили независност своје цркве у односу на Цариградску патријаршију, па је цариградски патријарх Антим VI на Помјесном сабору 16. септембра 1872. одлучио бугарског егзарха и епископе, и проглашен је бугарски раскол-шизма који је трајао до фебруара 1945. године. Уп.: Радомир Поповић, *Православне Помесне Цркве – прошлост, садашњост, географија, статистика*, (Београд: Издање писца, 2009²), 232-234.

[78] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 286-287; Цыпин, *нав. дјело*, 492.

оснивањем посебног Одјељења за спољне црквене односе Московске патријаршије (ОВЦС) 1946. године.[79] РПЦ је у овом периоду успјела да прошири своју јурисдикцију, најприје примањем Чехословачке православне цркве (1946), да би 1948. даривала аутокефалију Пољској православној цркви. Успјех је био евидентан и код враћања руских емигрантских парохија под јурисдикцију РПЦ (поглавито у Њемачкој, Аустрији, Мађарској, Југославији, Великој Британији и др.). Године 1946. одржан је Лавовски сабор грко-католичког свештенства, па је дошло до уједињења унијата Галиције са Руском црквом.[80] У овом раздобљу значајно подручје дјеловања била је борба с Ватиканом, у којем је Стаљиново руководствао видјело конкурента у стварању једног свјетског религијског центра у Москви[81]. Првобитно је планирано да се у Москви сазове сабор васељенског ранга и значаја, и то у октобру 1947, на којем би се састали поглавари свих Православних аутокефалних цркава. Међутим, „гркофоне“ православне цркве изашле су са тврдњом да право сазивања оваквих сабора припада само цариградском патријарху, а евидентне су биле кампање Ватикана против рушења једне овакве замисли, као и притисци америчких организација на источне патријархе да одустану од подршке и учешћа у једном оваквом пројекту. Из тих разлога одустало се од првобитног плана, па је у јулу 1948, у поводу обиљежавања 500-годишњице аутокефалности Руске цркве, одржано Савјетовање поглавара православних цркава[82]. План је био да се формира својеврстан европски православни блок. У совјетску престоницу допутовале су делегације 11 од 13 православних цркава (Јерусалимска црква није слала представнике због рата у Палестини, а Кипарска није хтјела да учествује; Цариградска и Грчка црква присуствовале су само празновању јубилеја, док у раду Савјетовања нису учествовале), а на крају су усвојене резолуције „Ватикан и Православна црква“, „Екуменски покрети и Православна црква“ (усмјерене против Ватикана и Америке као гнијезда протестантизма), као и „Обраћање хришћанима цијелог свијета“. Тако је умјесто консолидације свјетског православља под вођством Москве, успостављен источноевропски православни блок под руководством РПЦ.[83] Током друге половине 1948. опада интересовање совјетског руководства за ативности МП на спољном плану. Поменути историчар Шкаровски разлоге томе налази у неуспјесима који су доживјели „средоземноморски“ планови Јосифа Стаљина у Грчкој, Турској, Израелу, затим избор (1. новембра 1948) за новог цариградског патријарха дотадашњег архиепископа њујоршког

[79] Одјељење за спољне црквене односе Московске патријаршије (рус. Отдел внешних церковных сношений Московского Патриархата, скраћено ОВЦС МП) основано је 4. априла 1946. године. До 1960. Одјељењем је руководио митрополит крутицки и коломенски Николај (Јарушевич), кога је на том мјесту наслиједио митрополит лењинградски и новгородски Никодим (Ротов) током 1960-1972. године. Након њега на челу Одјељења је митрополит крутицки и коломенски Јувеналиј (Појарков), све до 1981, када руковођење овим Одјељењем преузима митрополит мински и бјелоруски Филарет (Вахромејев). Уп.: Митроп. Иларион (Алфеев), „Отдел внешних церковных сношений Московского Патриархата“, *Православная энциклопедия*, т. 53, 489-495, датум приступа 3. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2581695.html; „Отдел внешних церковных сношений Московского Патриархата. Историческая справка“, *Церковь и время*, № 3, (56) 2011.

[80] Цыпин, *нав. дјело*, 494-498; Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 287-288, 293.

[81] Татьяна Викторовна Волокитина, „«Московский Ватикан»: замысел создания и попытки его реализации. 1943–1948 гг“, у *Славяне и Россия: славяне в Москве. К 870-летию со дня основания г. Москвы*, отв. редактор С. И. Данченко, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2018), 339-360.

[82] Опширније: *Журнал Московской Патриархии*, специальый номер, 1948; Монгуш, „Всеправославное совещание 1948 г.: новые документы к истории его подготовки“, 94-102.

[83] Цыпин, *нав. дјело*, 500-501; Кострюков, *Лекции по истории Русской Церкви (1917-2008)*, 212-215; Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 294-295; Волокитина, „«Московский Ватикан» - замысел создания и попытки его реализации“, 339-360; Бојан Грујичић, „Свеправославно саветовање у Москви (1948. г.) из угла руске периодике и одабране архивске грађе“, *Теолошки погледи*, бр. 1 (2023), 133-152.

Атинагоре[84], који је био „амерички“ човјек, уз то антикомунистички настројен, чији ће један од првих потеза бити позив хришћанима и муслиманима за борбу против комунизма. Крајем овог периода, осим римског папе, РПЦ на међународној сцени добија и друге конкуренте – Цариградску патријаршију (ЦП) и ССЦ.[85]

Други период у спољној активности РПЦ траје од 1948. до 1955, дакле у ери отпочињања и разбуктавања Хладног рата. Сада РПЦ активно доприноси „борби за мир“ (миротворство), што постаје новим фактором који је мотивисао совјетско руководство да се заинтересује за међународне активности ове цркве. Већ 1949. у Паризу је основан Свјетски савјет за мир, на чијим конференцијама су учествовали делегати Руске цркве, епископат и свештенство држе проповиједи на тему миротворства, у *Журналу Московске патријаршије* (ЖМП) уводи се (од 1949) рубрика „В защиту мира“. Од РПЦ се очекивало да својим ауторитетом подржи разне активности совјетске владе, или пак да осуди њене противнике. Тако су на примјер након избијања Корејског рата руски патријарх и Свети синод упутили апел Савјету безбједности УН-а да се прекине америчко бомбардовање, а стране трупе повуку из земље.[86] У овом раздобљу РПЦ је била активна у Источној Европи. Она је дала аутокефалност најприје Пољској (1948), а затим и Чехословачкој православној цркви (1951). Успијевала је да и даље одржи у својој сфери утицаја патријаршије у Антиохији, Александрији и Јерусалиму. Према једном извјештају Савјета за послове РПЦ Централном комитету КПСС из фебруара 1956, наведено је да од 14 аутокефалних православних цркава њих 11 у већој или мањој мјери подржава РПЦ, док са њих три (Цариградском, Грчком и Кипарском црквом) има само формалне везе. Црква је коришћена од стране совјетског руководства и за потребе „омекшавања“ односа са појединим земљама из источно-европске сфере, као што је био случај приликом процеса нормализације односа 1955-1956. између Совјетског Савеза и Југославије.[87] Крајем овог периода долази до размјене делегација између РПЦ и Англиканске цркве, и РПЦ и Западнонѣмачке евангелистичке цркве. Мијења се став Московске патријаршије према екуменском покрету, па након скупштине ССЦ-а у Еванстону (Канада) 1954. она фактички почиње спорадично да учествује у овом покрету. Крајем овог периода совјетско руководство показује све веће интересовање за коришћење РПЦ у својим спољнополитичким плановима.[88]

Следеће раздобље у спољним активностима РПЦ може се пратити од друге половине 50-их па до 1964. године, и оно се углавном подудара са владавином Н. С. Хрушчова. На међународној сцени РПЦ дјелује у више праваца. И даље је активна у миротворству. У том правцу био је у мају 1958. одржан међуправославни сусрет у Москви, уз присуство делегација 12 од 14 аутокефалних

[84] Атинагора I (Аристокле Спиру, 1886-1972) био је цариградски патријарх током 1948-1972. Богословско образовање стекао је на Богословском факултету на острву Халки, а током студија положио је монашке завјете. За митрополита Крфа и Паксуса изабран је 1922, да би 1930. био изабран за архиепископа Сјеверне и Јужне Америке Цариградске патријаршије, а 1948. за цариградског патријарха. О томе више: Георгиос Нектариос Лоис, „Међународна дипломатија и политика у избору васељенског патријарха Атинагоре (1948-1972)“, *Црквене студије*, бр. 22 (2025), 553-566.

[85] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 296-297; Кострюков, *Лекции по истории Русской Церкви (1917-2008)*, 215-219.

[86] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 297-298.

[87] Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке*, 127; Т. А. Чумаченко, „Совет по делам РПЦ и Московская патриархия в решении внешнеполитических задач хрущевского руководства: 1953-1958 гг.“, *Государство, религия, Церковь в России и за рубежом*, № 4 (2010), 109.

[88] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 298-299, 301-302.

православних цркава, када је потписан Апел хришћанима цијелог свијета, којим се позивају да наставе борбу за мир и да се залажу за окончање нуклеарних проба. А други документ који је овом приликом усвојен био је Акт за православно јединство и мир међу народима. Први документ потписалу су шефови девет делегација, а други све делегације (осим представника ЦП). Међутим, совјетске власти биле су незадовољне ефикасношћу међународних акција и напорима које је РПЦ предузимала, па је то био један од узрока обнављања атеистичке пропаганде и жестоке кампање против Цркве, која интензивније почиње од 1958. године. На нивоу ЦК КПСС донијето је неколико одлука о потреби јачања атеистичке пропаганде („О грешкама у спровођењу научно-атеистичке пропаганде међу становништвом“, „О крупним недостацима у научно-атеистичкој пропаганди и мерама за њено побољшање“. Ликвидирање „религиозних остатака“ прошлости видјело се као неопходан услов изградње социјализма, а религија је доживљавана као главни противник научног комунистичког гледања на свијет. Овакав размах спољних активности РПЦ био је у супротности са њеним тешким стањем у домовини, гдје су покренути нови прогони цркве, атеистичка пропаганда и борбени атеизам за вријеме Н. С. Хрушчова. Спровођена је кампања затварања храмова: 1958. у РПЦ било је 13.414 храмова, а 1960. 13.008; број дејствујућих (активних) манастира опао је са 56, колико их је било 1958, на 16, колико их је регистровано 1965. године. Само у новембру 1959. било је затворено 13 православних манастира. Кампањом су нарочито били погођени манастири, и материјална база МП. Спровођена је чистка манастирских библиотека, а на удару су биле и духовне школе. Нарочито је на мети атеистичке и антирелигиозне кампање било управљање парохијама. У таквим оконостима притисака на РПЦ одржан је Архијерејски сабор 18. јула 1961, сазван на иницијативу власти. Један од циљева Сабора била је реформа парохијске управе, и раздвајање обавеза клира и настојатеља на духовно управљање парохијом и на богослужење, док је привредно-финансијска дјелатност спадала у дужност лаика. Извршни орган парохије био је црквенопарохијски савјет (староста, његов помоћник и благајник). Стварне газде парохија постају црквени савјети и тзв. двадесеторица, који су били под контролом Савјета за послове РПЦ. Повећан је број атеистичких чланака у дневној штампи и часописима као и велики број књига и брошура антирелигиозног карактера; ТВ и радио емитовали су посебне емисије атеистичког карактера, у многим мјестима оснивани су специјални атеистички музеји, одржавана су бројна јавна атеистичка предавања; снимани су умјетнички филмови и писане драме на атеистичке теме. Крајем 1963. Идеолошка комисија ЦК КПСС донијела је одлуку да се организују институције за обучавање специјалиста у улози пропагатора атеизма, као и да се на свим вишим школама и факултетима у СССР-у као обавезан уведе предмет научни атеизам и да се отворе посебне катедре за научни атеизам. Понегдје су специјални агитатори атеизма ишли по кућама и водили разговоре са вјерницима. Међутим, иако масовна и отворена, ова атеистичка пропаганда била је по карактеру кампањска, митингашка, површна и ненаучна.[89]

У овом периоду значајно поље дјеловања РПЦ представљао је ангажман у „просовјетској“ Хришћанској конференцији за мир (ХКМ), чије је прво засиједање одржано у Прагу јуна мјесеца 1958. године. У овом периоду све већу пажњу совјетског партијског руководства и КГБ-а

[89] О томе опширније: Шкаровский, *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве*, 359-393; Кострюков, *Лекции по истории Руской Церкви (1917-2008)*, 228-229; Сергеј Фирсов, *Руска црква уочи промена (крај деведесетих година XIX века – 1918. година)*, (Крагујевац: Каленић, 2008), 518; Државни архив Црне Горе (ДАЦГ), Републичка комисија за вјерске заједнице (РКВЗ), ф. 17, бр. 153, Neka zapažanja o odnosima crkve i države i o novim momentima u sovjetskoj ateističkoj propagandi.

привлачио је екуменски покрет, односно Свјетски савјет цркава, па већ у августу 1958. долази до првих преговора о успостављању контаката између ове организације и РПЦ, да би у августу и почетком септембра наредне године представници Руске цркве по први пут присуствовали годишњој скупштини Централног комитета ССЦ-а.[90] У фебруару 1960. долази до промјене у руководству Савјета за послове РПЦ, јер његов дугогодишњи руководилац Г. Г. Карпов одлази у пензију, а наслеђује га В. А. Куроједов[91]. Куроједов је изгледа предложио смјену дотадашњег „шефа“ спољне политике РПЦ, митрополита Николаја (Јарушевича)[92], па је овога 21. јуна 1960. замијенио архимандрит Никодим (Ротов), који ће на челу ОВЦС-а остати до 1972. године.[93] Према истраживањима протојереја С. Л. Звонарјова, раздобље када је на челу ОВЦС-а био митрополит Никодим (Ротов) јесте период који је обиљежен интензивним међуправославним везама, међухришћанским односима, екуменским контактима, борбом за мир и разоружање, напорима за присуство руског монаштва на Светој Гори Атонској и исцјељење црквених раскола, што је довело до појаве Православне цркве у Америци у оквиру породице Помјесних цркава и успостављања канонских веза са Јапанском православном црквом у оквиру Московске патријаршије. Руска црква је показивала жељу за хришћанским јединством, што се огледало у њеном чланству и активностима у оквиру ССЦ-а и других међународних хришћанских организација. Активна међународна дјелатност Руске цркве током овог раздобља била је у супротности са унутрашњим животом Цркве, који је доживљавао пад узрокован оштром антирелигиозном политиком совјетског руководства.[94] Током овог периода РПЦ је једногласно примљена у чланство ССЦ-а (1961), а наредне године основано је стално представништво РПЦ при овој организацији. У Одеси је, у фебруару 1964, чак одржана сједница Извршног комитета ССЦ-а.[95] Активности су предузимане и када је ријеч о Прашком хришћанском мировном покрету (јуна 1961. одржан је Први свјетски свехришћански конгрес у Прагу, уз учешће 628 учесника из 42 земље свијета).[96] Традиционалан правац дјеловања био је његовање односа са другим православним црквама и допринос свеправославној сарадњи. Само током новембра-децембра 1960. руски патријарх посјетио је неколико земаља Блиског Истока и састао се са поглаварима седам православних и монофизитских цркава.[97] Руска црква активно је учествовала на свеправославним конференцијама на острву Родос (1961, 1963, 1964) и у Женеви (1968). Од 1962. почињу да се нормализују вишедеценијски затегнути односи РПЦ са Ватиканом, у вријеме папе

---

[90] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 305-306.

[91] Владимир Алексејевич Куроједов (1906-1994) био је предсједник Савјета за послове РПЦ 1960-1965, а током 1965-1984. Савјета за религијске послове при Савјету Министара СССР.

[92] Николај (Борис Дорофејевич Јарушевич, 1891-1961) завршио је Петроградску духовну академију 1914. и исте године замонашен. Од 1920. био је намјесник Александро-Невске лавре, да би 1922. био изабран за епископа петергофског (од 1935. архиепископ на истој катедри). Током 1941-1944. био је митрополит кијевски и галицки, а од 1944. митрополит крутицки и коломенски. Године 1949. удостојен је степена доктора богословља. Био је први предсједник Одјељења за спољне црквене односе Московске патријаршије (1946-1960). Умро је 13. децембра 1961, и сахрањен у крипти Смоленске цркве Тројице-Сергијеве лавре. Детаљније: „Николай (Ярушевич)“, датум приступа 3. 4. 2026, https://drevo-info.ru/articles/3965.html.

[93] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 307.

[94] протоиерей Сергий Леонидович Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, (Диссертация на соискание ученой степени доктора церковной истории, Религиозная организация – духовная образовательная организация высшего образования Русской Православной Церкви «Общецерковная аспирантура и докторантура им. святых равноапостольных Кирилла и Мефодия», Москва, 2025), 5-6 и даље.

[95] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 649-749: 659-667; Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 308, 317.

[96] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 795-799.

[97] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 309.

Јована XXIII. Одлуком Президијума ЦК КПСС-а од 10. октобра 1962. Московској патријаршији је одобрено слање посматрача на II ватикански концил. Били су то протојерej Виталиј Боровој и архимандрит Владимир (Котљаров).[98]

Силазак Н. С. Хрушчова са позиције совјетског лидера (1964) одразио се на положај РПЦ за који би се могло рећи, све до краја постојања совјетске државе, да је био стабилан и да се постепено побољшавао. Од друге половине 60-их година XX вијека међународне активности РПЦ настављају се у оним правцима који су трасирани у претходном периоду. Може се рећи да је МП посебно била активна у борби за мир, тим прије што је совјетско руководство, као и раније, учешће у овом покрету видјело као прилику да се компензује инфериорност СССР-а у војном и економском потенцијалу у односу на Запад, као и немогућност да у условима Хладног рата ријеши низ спољнополитичких питања другим средствима, али и да утиче на политику других држава. Ново совјетско руководство на челу са Л. И. Брежњевом чини се да је знало да цијени допринос МП у борби за очување мира и разоружање.[99] С друге стране, од црквеног руководства очекивало се да оправда спољнополитичке потезе совјетске владе, попут интервенције чланица Варшавског пакта у Чехословачкој, када је патријарх Алексије, 14. септембра 1968, писао предсједнику ССЦ-а да је оно што се догодило 21. августа те године спријечило крвопролиће и могуће међународни оружани сукоб.[100] У овом периоду совјетски владини органи све више придају значај успостављању контаката са вјерским организацијама земаља у развоју (нпр. хришћанским црквама у Африци), како би се преко њихових контаката са МП утицало на ове цркве кроз борбу за мир и против колонијализма, као и на ометању ширења активности Ватикана на афричком континенту. О интензивирању међународних активности РПЦ крајем 60-их година XX вијека сликовито говори податак који износи М. Шкаровски, да су током 1968-1969. из СССР-а у иностранство упућене 123 религијске делегације, од чега је ½ отпадала на оне из МП. С друге стране, у истом периоду, више од 800 представника страних вјерских организација посјетило је Совјетски Савез. На прослави 50-годишњице обнове Руске патријаршије (26. мај – 4. јун 1968) регистровано је присуство око 120 представника православних цркава и лидера међународних вјерских организација.[101] Исти аутор овакву активност Руске цркве објашњава смишљеном и циљаном политиком групе епископа, предвођених митрополитом Никодимом, предсједником ОВЦС-а, који су проширивањем међународних веза настојали да обезбиједе кључне позиције на Западу и тиме ојачају и побољшају положај Цркве унутар СССР-а, као и да совјетске власти доведу у позицију у којој би им била потребна РПЦ за реализацију своје спољне политике. То је имало своју цијену, па су епископи РПЦ на међународним форумима морали категорички да поричу кршење права вјерника у СССР-у.[102]

---

[98] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 430-504: 430-460; протоиерей Сергий Звонарев, „Наблюдатели Русской православной церкви на Втором Ватиканском соборе“, *Вопросы теологии*, Т. 6, № 4 (2024), 532–558; Ольга Юрьевна Васильева, *Русская Православная Церковь и Второй Ватиканский Собор. Факты. События. Документы,* (Москва: Лепта-Пресс, 2004); Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 317.

[99] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 320-321.

[100] Исто.

[101] К. Логачев, „Празднование 50-летия восстановления патриаршества в Русской Православной Церкви“, *ЖМП*, № 7 (1968), 9-17.

[102] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 321-322. Поједини јерарси из РПЦ наступајући разним поводима на Западу увјеравали су тамошњу јавност како у СССР религијски живот није замро, већ су „цркве биле пуније верника него икад“. Ове ријечи се приписују митрополиту талинском и естонском Алексију (од 1990. до 2008.

У овом раздобљу долази до контаката руских теолога са представницима Римокатоличке цркве (РКЦ), а 70-их година је неколико православних богослова из РПЦ студирало на теолошким семинарима и институтима Ватикана, Париза и Регензбурга. С друге стране, митрополит Никодим је позивао стране теологе да држе предавања на Лењиградској духовној академији, али је након његове смрти (1978) програм размјене обустављен.[103] Када је почетком 1979. за новог римског папу изабран Јован Павле II, поријеклом Пољак, било је то изненађење за совјетско руководство, и сигнал за неке промјене, па и захлађење, у односима са РКЦ и Ватиканом.[104] Осим активности у ССЦ-у, руководство МП остваривало је везе са православним и инославним свијетом. Тако је новоизабрани руски патријарх Пимен[105] током априла-маја 1972. посјетио Египат, Сирију, Либан, Израел и Бугарску, у октобру исте године посјетио Грчку, Румунију и Југославију, јануара 1974. боравио је у Етиопији. До сусрета руског и цариградског патријарха Димитрија I дошло је у октобру 1977. у Цариграду, што је донекле довело до попуштања затегнутости у односима ове двије патријаршије. Активности се биљеже и на пољу свеправославне сарадње. У овом периоду, тачније у децембру 1969, грчке власти су послије много година одбијања дозволиле монасима из РПЦ да попуне братство руског Светопантелејмоновог манастира на Светој Гори.[106] Активност РПЦ на екуменском плану одвијала се кроз одбрану приоритета Православља, подржавању совјетске спољне политике (борба за мир, разоружање, антиколонијализам и др.) и демонстрирање вјерских слобода код куће. Митрополита Никодима (Ротова) је на позицији предсједника ОВЦС-а замијенио митрополит Јувеналије (Појарков), који ће на том мјесту остати до 1981, након чега ову функцију преузима митрополит мински и бјелоруски Филарет (Вахромејев). У новембру 1984. В. А. Куроједов смијењен је са дужности предсједника Савјета за религијске послове, а на његово мјесто је постављен К. М. Харчев, партијски радник и дипломата. Под притиском Савјета за религијска питања Руска црква је подржала улазак совјетских трупа у

патријарх московски и цијеле Русије), да их је изговорио, како се претпоставља, на Конгресу философа у Паризу 1969. године. Сјећање на овај догађај изнио је Руди Супек (1913-1993), хрватски и југословенски философ, социолог и марксиста, и сам учесник овог скупа у Паризу: „Двораном се на те ријечи заорио пљесак. Руди Супек није знао да ли су пљескали љевичари или десничари. Као марксиста, као комуниста, он није аплаудирао, већ је погнуо главу постиђено. Зар тако да буде четрдесет година после социјалистичке револуције? Ми смо побожност објашњавали бедом и говорили смо да људи траже загробни живот зато што немају среће на земљи, да се уздају у Бога зато што их не задовољава државно и друштвено уређење. Шта је дакле ово? Значи да револуција није задовољила потребе, да социјализам није укинуо ни беду ни несрећу, да се народ и даље окреће небу. Над тим морамо да се забринемо. И то ми комунисти пре свега.“ Цит. према: Драгољуб Јовановић, *Медаљони*, књ. 4, прир. Надежда Јовановић, Горан Бабић и Слободан Гавриловић, (Београд: Службени гласник, 2008), 439, 539.

[103] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 325.

[104] Исто, 326.

[105] Пимен (Сергеј Михајлович Извеков, 1910-1990) био је патријарх московски и цијеле Русије од 1971. до 1990. године. Претходно је, од 18. априла 1970, био мјестобљуститељ московског патријарашког трона. Пострижен је у расофора 1925. са именом Платон, а 1927. је замонашен и добио име Пимен, у част Преподобног Пимена Великог. Од 1949. био је намјесник Псково-Печерског манастира, а 1954. постављен је за намјесника Тројице-Сергијеве лавре. Године 1957. хиротонисан за епископа балтског, од 1961. је митрополит лењинградски и ладошки, а од 1963. митрополит крутицки и коломенски. Упокојио се 3. маја 1990, и сахрањен у Успенском сабору Тројице-Сергијеве лавре. Опширније: Д. Н. Никитин, „Пимен“, *Православная энциклопедия*, т. 56, 472-486, датум приступа 3. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2580616.html.

[106] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 330-332; Цыпин, *нав. дјело*, 539-540; „Положение русского монашества на Святой Горе Афон в XX веке“, датум приступа 4. 4. 2026, https://pravoslavie.ru/39919.html; Сергий Звонарёв, прот., „Борьба Московского Патриархата за русское монашеское присутствие на Афоне в 1960-х – начале 1970-х годов“, *Церковь и время*, № 2 (106), 2024, 126-154; М. В. Шкаровский, *Русские обители Афона и Элладская Церковь в XX веке*, (Москва: Индрик, 2010); М. В. Шкаровский, О. Е. Петрунина, *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне с 1912 по 2015 года*, (Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015).

Авганистан (1979), осудила распоређивање нуклеарног оружја средњег домета у Западној Европи и др.[107] Осим Савјета за религијска питања, контролу над спољнополитичким активностима РПЦ држава је остваривала и преко Комитета државне безбједности (КГБ). То је био гарант коришћења вјерског фактора за остваривање спољне политике совјетске власти током овог периода Хладног рата, будући да су се важна политичка питања (нпр. забрана термонуклеарног оружја, опште разоружање, расна дискриминација, антиколонијализам и др.) на међународним вјерским форумима разматрала и из црквене перспективе.[108] Међутим, до времена када је МП била у прилици да самостално води своју политику која није спољa наметана требало је да прође још неколико година.[109]

Кратак преглед контаката Српске православне цркве са Руском православном црквом 1944/1945-1950.

У Васкршњој посланици од 23. априла 1943, упућеној свим хришћанима у Југославији, Чехословачкој, Грчкој и осталим државама и православним народима који се налазе у фашистичком ропству, тадашњи мјестобљуститељ[110] патријарашког трона и митрополит московски Сергије (Страгородски) укратко је подсјетио на најзначајније подвиге Црвене армије и то што је Руска црква заједно са народом и доприноси (молитвама, пастирским радом, сакупљањем прилога) заједничким напорима за сузбијање непријатеља. Конкретно, за Србе је имао поруку: „Не желимо да Срби, којима није први пут да устају против окупатора, поклекну пред фашистима. Не желимо да међу њима никада не умукне поклич: 'Нека Душан зна да су Срби живи, да су Срби слободни!'“[111]

Митрополит Јосиф (Цвијовић), који је мијењао утамниченог патријарха српског Гаврила, је одржао 22. октобра 1944, након одслужене литургије, благодарење поводом ослобођења Београда, помоливши се „за и даље поспешеније братске руске и наше војске“.[112] Исте је године, 17. новембра, решењем Државног комитета одбране на територији СССР-а почело формирање посебног југословенског пјешадијског батаљона од совјетских ратних заробљеника. На мјесто војног свештеника постављен је старјешина московског храма Светих апостола Петра и Павла, протојереј Димитрије Цветков (1890-1958), у чину мајора. На бази овог батаљона ће током 1944.

---

[107] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 333-334; Цыпин, *нав. дјело*, 536, 543.

[108] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 335.

[109] Већина истраживача је сагласна да до првих наговјештаја ослобађања међународне активности РПЦ од контроле државних структура долази уочи великог јубилеја 1000-годишњице крштења Русије, који је обиљежен 5-12. јуна 1988, између осталог и заседањем јубилејног Помјесног сабора РПЦ и доношењем новог Устава РПЦ, у присуству 517 почасних гостију. „Празднование Русской Православной Церковью 1000-летия Крещения Руси“, *ЖМП*, № 9 (1988), 3-48; протоиерей Димитрий Олихов, „Празднование 1000-летия Крещения Руси как основной маркер нормализации церковногосударственных отношений в советскую эпоху“, *Вестник Омской православной духовной семинарии*, № 2 (13), 2022, 78-81; Поспеловский, *нав. дјело*, 380-404.

[110] Мјестобљуститељ – чувар престола, архијерејског или патријарашког, после смрти епархијског архијереја или патријарха. Управља упражњеном епархијом односно патријаршијом до њеног редовног попуњења, а у оквиру овлашћења црквеног устава. С. Е. Ш., „Мјестобљуститељ“, у *Енциклопедија православља*, I-III, ур. Димитрије М. Калезић, (Београд: Савремена администрација, 2002), II/1241.

[111] Цит. према: Слободан Продић, *Православно свештенство у партизанском покрету (1941-1945). Прилози за проучавање улоге православног свештенства у партизанском покрету на просторима Југославије током Другог светског рата*, (Нови Сад: Архив Војводине; Брчко: Универзитет Привредна академија, 2024), 156.

[112] „Благодарење поводом ослобођења“, *Гласник СПЦ*, бр. 10-11-12 (1944), 88.

бити формирана југословенска бригада хетерогеног етно-конфесионалног састава (остаци под Стаљинградом разбијеног хрватског пука, војвођански Срби, Словенци, југословенски политички емигранти), а пред њеним одласком на фронт, 27. јула те године, поздравну ријеч пред Југословенима изговорио је поменути прота Цветков.[113]

До првих контаката СПЦ са РПЦ дошло је још за вријеме трајања Другог свјетског рата, и то мимо званичних црквених представништава. Протојерej Јевстатије Караматијевић (1881-1948)[114], члан Предсједништва АВНОЈ-а, упутио је у јулу 1944. писмо из Бијелог Поља на Лиму тадашњем мјестобљуститељу московског патријарашког трона митрополиту лењинградском Алексију (Симанском), будућем руском патријарху. Писмо је објављено у званичном листу Московске патријаршије, као и одговор митрополита Алексија. Караматијевић се у свом обраћању осврнуо на страдања Српске цркве и њене јерархије, свештенства и вјерног народа током актуелног рата, како од Хитлерових завојевача, тако и у Павелићевој НДХ. Он помиње и „народне непријатеље", за које вели да су себе ставили „на службу завојевачу", у које је убрајао и поједине представнике више јерархије СПЦ, оптужујући их да су „последње две деценије ширили лаж о уништењу Православља у Совјетском Савезу". Навео је даље да су Срби током вјекова своје погледе усмјеравали према Русији. Од Руске цркве је сада тражио „да због [...] оскудице у свештеничким одеждама (ризама), у светим књигама и светим утварима" пошаље помоћ.[115] Слободан Продић тврди да ово обраћање Руској цркви треба посматрати у функцији интензивирања контаката комуниста у Србији, уочи преузимања власти, са Совјетским Савезом, и припреме партизанског свештенства за будућу сарадњу са Московском патријаршијом.[116] Из РПЦ су Караматијевићу и партизанским свештеницима послали „свете напрсне крстове, а такође и одређену количину богослужбених предмета и књига".[117] Овај потез није био по вољи руководству СПЦ. Ускоро је митрополит скопски Јосиф управнику послова МП саопштио да је прота Караматијевић 3. јула 1945. обавијестио САСинод СПЦ како је Руска патријаршија додијелила висока признања десеторици свештеника, а њему лично панагију[118] и напрсни крст. Како у СПЦ нису били

[113] „Слово протоиерея Д. П. Цветкова югославской воинской части на территории СССР пред отправлением ее на фронт 27/VII 1944 г.", *ЖМП*, № 10 (1944), 9. Историчар А. Тимофејев тврди да је ова бригада била формирана као „резервни адут СССР-а у југословенској игри". Уп.: Алексеј Ј. Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији. Утицај СССР-а и руских емиграната да догађаје у Југославији 1941-1945*, (Београд: ИНИС, 2010), 358-359.

[114] Рођен је у Новој Вароши, у свештеничкој породици. Завршио је 1908. Богословско-учитељску школу у Призрену, а исте године рукоположен за свештеника. Учествовао је у Првом свјетском рату, а године 1916. постављен је за војног свештеника на острву Видо. У међуратном периоду био је политички ангажован. Био је вјерски референт у 3. Пролетерској (Санџачкој) бригади, као и делегат у раду 1. и 2. засиједања АВНОЈ-а. Послије Другог свјетског рата био је делегат у Народној скупштини Србије и замјеник предсједника Црвеног Крста Југославије. Опширније: Продић, *Православно свештенство у партизанском покрету (1941-1945)*, 124-145.

[115] „Письмо югославского протоиерея Евстафия Караматиевича, члена Президиума Антифашистского Веча Народного Освобождения Югославии на имя патриаршего местоблюстителя", *ЖМП*, № 9 (1944), 27-31. Превод писма са коментарима у: Продић, *Православно свештенство у партизанском покрету (1941-1945)*, 146-159.

[116] Продић, *Православно свештенство у партизанском покрету (1941-1945)*, 139-140.

[117] *ЖМП*, № 9 (1944), 30-31. Превод писма у: Продић, *Православно свештенство у партизанском покрету (1941-1945)*, 160-163. У Архиву ОВЦС-а, како наводи епископ Антоније, налази се попис предмета који су послати протојереју Караматијевићу. Међу њима су: 2 антиминса, 10 натпрестоних крстова, 10 напрсних крстова, 10 епитрахиља, 10 Требника, 1 свештеничке одежде, 1 комплет свештених сасуда, 1 подрасник, 1 панагија. Уп.: Антоний (Пантелич), епископ Моравичский, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, (Москва: Издательский дом «Познание», 2021), 96-97, 100.

[118] Панагија (свесвета, најсветија). На овом мјесту мисли се на иконицу овалног или округлог облика са ликом Пресвете Богородице или Спаситеља коју архијерej носи на грудима. С. Е. Ш., „Панагија", у *Енциклопедија православља*, III/1419.

обавијештени о овим радњама, то је митрополит Јосиф сада тражио обавјештење да ли су, када и по чијој препоруци одликовани свештеници од стране МП, и посебно је ли пракса у Руској цркви да се протојереји одликују панагијом, добро знајући да тако нешто није уобичајено. Управник пословима МП протојереј Н. Ф. Колчицки је у свом одговору с краја септембра 1945. тврдио да су послани црквени предмети, укључујући и напрсне крстове, упућени као дар и благослов Патријаршије, а не као награде или висока одликовања појединцима, како је то представио Караматијевић у обраћању САСиноду СПЦ. Осим тога, Руска црква никада није имала обичај да допушта свештеницима да носе панагије, а овај предмет је био послат само због тога што се налазио на списку.[119]

На овај потез Руске цркве реаговао је епископ америчко-канадски Дионисије (Миливојевић), обративши се 12. октобра 1945. сверуском патријарху Алексију. Он се, између осталог, осврнуо и на слање предмета партизанским свештеницима. Изразио је тим поводом бојазан „да извесни поступци Ваше Светости, као Патријарха Московског и Сверуског, не доведу у питање даљи правилан канонски однос Српске и Руске Православне Цркве". По његовом мишљењу, РПЦ овим чином „почиње да се меша у унутрашње послове Српске Православне Цркве", налазећи у овом потезу и знакове тежње „не само за мешање у унутрашње ствари једне независне православне цркве него и за субординацију исте".[120] Међутим, руски патријарх је у одговору епископу Дионисију подвукао да су сви предмети послати у знак „Божијег благослова", а конкретно напрсни крстови и панагија не као црквена одликовања или награде, већ просто као испуњење молбе. То што су предмети били послати преко „Титових власти" а не преко САСинода СПЦ, поглавар РПЦ је образлагао тиме што су партизански свештеници били са својим јединицама, чије је боравиште, наравно, била војна тајна и није било познато Светом синоду. Обраћање пак партизанских свештеника руководству РПЦ у то вријеме није их изненадило. Из наведеног је требало да буде јасно, сматрао је предстојатељ МП, да они стоје на позицијама јединства са Српском црквом на челу са патријархом Гаврилом.[121] У вези поменуте преписке између митрополита Алексија и протојереја Караматијевића епископ Антоније (Пантелић) истиче да је иста била остварена у оквиру совјетске државне политике, те да је овај контакт изазвао забуну и напетост у односима са Светим архијерејским синодом СПЦ, од кога је независно дјеловало партизанско свештенство. Међутим, оно што је битно истаћи, иако је била приморана да одржава ове контакте, Московска патријаршија није кршила каноне и није подносиоцима захтјева пружила никакву помоћ осим оне која је традиционално пружана српском свештенству које се борило за слободу током османског доба. Представници партизанског свештенства покушали су, како тврди владика Антоније (Пантелић), да представе помоћ Москве као манифестацију своје независности од Светог архијерејског синода СПЦ.[122] Коначно, према извјештају о раду сједница САСинода СПЦ одржаних од 7. децембра/24. новембра до 21/8. децембра 1945. у вези ове теме наводи се

[119] Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 102-104.

[120] Цит. према: Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 106 са нап. 36. Комплетан текст писма епископа Дионисија у: *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, ред. коллегия Т. В. Волокитина и др., (Москва: Российская политическая энциклопедия, 2009), I/211-216.

[121] У питању је нацрт писма који се чува у Архиву ОВЦС-а, а у који је епископ Антоније (Пантелић) имао увид. Опширније: Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 107-110.

[122] Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 110.

следеће: „Узет је на знање извештај Московске Патријаршије, којим она пориче и не признаје да су панагија и напрсни крстови послани партизанским свештеницима, као знакови 'високих одличја', већ да је то на молбу једног од ових свештеника послато само као благослов Руске Патријаршије, па се цео рад протојереја Ј.[евстатија] К.[араматијевића] у погледу одликовања самог себе и других свештеника има сматрати потпуно самовољним".[123] Овај гест тадашњег митрополита лењинградског и новгородског Алексија митрополит Јосиф је коментарисао у својим мемоарима као „једну 'ситницу', али карактеристичну за наше односе са Руском Црквом за време герилске – партизанске борбе са окупаторима", као и да то „није било наивно без нарочитог циља".[124]

У званичном гласилу МП објављен је позив са скупа 22 свештеника Јабланице и Топлице, одржаног 16. септембра 1944. године у ослобођеном Прокупљу, свим часним српским патриотама да се придруже редовима Народноослободилачке војске, заједно са братским словенским народима Совјетског Савеза, уз осуду оних који су у табору тзв. народних непријатеља.[125] Према мишљењу појединих истраживача, овом тактиком се користило партизанско вођство по доласку у Србију љета 1944, како би спремајући бројне скупове партизанског свештенства, попут напријед наведеног, уједно негирали пропаганду о партизанима као противницима религије, вјере и Цркве.[126] У Српској патријаршији били су информисани поводом објављивања ових дописа у званичном листу МП. Стога је митрополит Јосиф реаговао поводом „давања мјеста" овим дописима, па су чланови српске црквене делегације приликом боравка у Москви (јануар-фебруар 1945) замолили руског патријарха да „дописима неких наших свештеника из јабланичког среза не даје места у своме званичном листу", већ „да све што га у нашој Цркви интересује тражи од званичних црквених представника", сматрајући да би супротно „спутало добре односе двеју самосталних цркава".[127]

Прилика за успостављање присније контаката између двије патријаршије указала се поводом избора новог руског патријарха на Помјесном сабору РПЦ, који је одржан у Москви од 31. јануара до 2. фебруара 1945. године.[128] Како се може видјети у званичним документима САСинода СПЦ, информација о сазивању архијереја Руске цркве ради избора сверуског патријарха првобитно је била прочитана у руским новинама *Известија* (број 281 од 28. октобра 1944). Вијест је садржала и информацију да су на предстојеће сабрање као гости позвани патријарси цариградски, александријски, антиохијски, јерусалимски и грузијски. Наводно је „у разговору са једним руским пријатељем" митрополиту Јосифу било постављено питање да ли би Српска патријаршија послала своје делегате на сабор у Москву, а он је одговорио: „Ако би била позвана зашто да не". Слично питање је било поновљено и касније, и то „с друге стране", на које је одговорено такође позитивно, тим прије што је Српска црква „жељна блиског контакта са великом руском црквом не само као старијом и моћном сестром, него и као по историској судби,

[123] „Извештај о раду седница Светог Архијерејског Синода одржаних у Београду од 7 децембра (24 новембра) 1945 до 21/8 децембра 1945", *Гласник СПЦ*, бр. 2 (1946), 19-20.
[124] Митрополит Скопски Јосиф, *Мемоари*, прир. Протојереј мр Велибор Џомић, (Цетиње: Светигора, 2008²), 263-264.
[125] „Обращение священников Ябланицы и Топлицы к сербскому народу (перевод с сербского)", *ЖМП*, № 11 (1944), 14-16.
[126] Ђурић, *Голгота Српске православне цркве 1941-1945*, 297.
[127] Митрополит Скопски Јосиф, *Мемоари*, 257.
[128] Опширније: Цыпин, *нав. дјело*, 479-484; Д. Н. Никитин, „Поместный собор Русской Православной Церкви 1945 г.", *Православная энциклопедия*, т. 57, 389-398, датум приступа 6. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2581086.html;

страдалници и духовном структуром блиској себи, без чије се сарадње немогу у Православљу свршавати опште корисне ствари апостолата.“[129]

Позив патријарху Гаврилу да присуствује Помјесном сабору Руске цркве упутио је митрополит лењинградски и новгородски Алексије, 28. децембра 1944. године. Руска страна је сматрала да би доласком у Москву српски црквени поглавар дао „израза братском јединству наших Цркава у духу и сили узајамне љубави у Христу“.[130] Док још није био добијен званичан позив, саму идеју Светог синода да се дође у додир са Московском патријаршијом епископ тимочки Емилијан[131] сматрао је да се она сама по себи намеће и да је веома корисна, а да не би требало одустати од ове намјере из неколико разлога: да српска делегација поздрави избор новог патријарха, да „проучи“ садашње стање Руске цркве и њен однос према држави, да се изложи стање Српске цркве, и да се расправи питање Српског подворја у Москви односно Руске парохије у Београду. Осим тога, заступао је мишљење да у састав делегације треба да уђу лица која добро познају руски живот и руски језик, а у случају добијања нарочитог позива делегацију би требало да предводи митрополит Јосиф, а ако он то не би могао онда епископ банатски Дамаскин (Грданички)[132], или епископ мукачевско-прјашевски Владимир (Рајић)[133]. Што се евентуално његовог учешћа тиче замолио је да се не узима у комбинацију за пут у Русију, како због непознавања руског језика и тамошњих црквених прилика и личности у Русији, тако и због „толико других наших архијереја руских ђака“.[134]

Руска страна није крила задовољство поводом сазнања да представници СПЦ имају жељу да присуствују избору и устоличењу новог патријарха у Москви. Митрополит Јосиф позван је писмом митрополита Алексија од 11. јануара 1945. године.[135] У Српској патријаршији позив су доживјели као „ретку и необичну част“. Због одсуства српског патријарха који је још од априла

[129] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 3 од 2. јануара 1945.

[130] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 611 од 10. јануара 1945, Писмо митрополита лењинградског и новгородског и патријарашког местобљуститеља свештеног Синода Алексеја патријарху српском Гаврилу, 28. децембар 1944.

[131] Емилијан (Недељко Пиперковић, 1886-1970) је по завршетку основне школе и ниже гимназије завршио богословију на острву Халки. Замонашен је 1911. године. Богословске науке студирао је на Богословском факултету у Атини, гдје је дипломирао (1918) и докторирао (1919). За епископа тимочког хиротонисан је 1922. године. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 185.

[132] Дамаскин (световно име Драгутин Грданички, 1892-1969) је након завршене Богословије Светога Саве у Београду (1912) и Духовне академије у Петрограду (1917) промовисан за доктора философије на Философском факултету у Фрајбургу. Од 1918. предавао је у Богословији Светога Саве у Енглеској, Београду и Сремским Карловцима. Од 1924. Радио је на Богословском факултету у Београду. Прије одласка на студије у Русију замонашен је у манастиру Раковици. Изабран је за епископа мукачевско-прајшевског 1931, а од 1938. је на катедри Америчко-канадске епархије, да би наредне године био изабран за епископа банатског. Године 1947. изабран је за митрополита загребачког. Оставио је дубок траг у низу богословских дисциплина (литургика, омилитика, пастирско богословље, црквена музика). Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 149-150.

[133] Владимир (световно име Љубомир Рајић, 1882-1956) је завршио Витанску духовну семинарију и Московску духовну академију. Прије избора за епископа био је професор у гимназији. Након што је замонашен, као јеромонах постављен је за уредника *Гласника Српске православне цркве* (1937). За епископа мукачевско-прјашевског хиротонисан је 1938. у Београду, а за епископа рашко-призренског 1947. године. Умро је у Призрену гдје је и сахрањен. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 91.

[134] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 41 од 16. јануара 1945, Епископ тимочки Емилијан – Светом архијерејском синоду СПЦ, 20. XII – 2. I 1944/45.

[135] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 19 од 12. јануара 1945, Писмо митрополита лењинградског и новгородског и патријарашког местобљуститеља свештеног Синода Алексија митрополиту скопском Јосифу, 11. јануар 1945.

1941. проживљавао тегобан живот њемачког заробљеника, САСинод СПЦ одлучио је да се позив РПЦ прихвати. Да сачини списак лица која ће чинити делегацију СПЦ био је задужен митрополит Јосиф, док је Патријаршијски управни одбор (ПУО) требало да осигура материјална средства за пут и трошкове делегације.[136] Долазак делегације СПЦ у Москву очекивао се 29. или 30. јануара.[137]

Прије одласка у Москву у Српској патријаршији био је састављен концепт питања на која је требало обратити пажњу током боравка у совјетској престоници. У прву групу спадала су питања „начелног карактера", којих је било укупно 14 (1. Васељенски односно партикуларни сабор Православне цркве; 2. Просинод; 3. Општа мисија Православне цркве с обзиром на нова државна и друштвена уређења; 4. Јединствени став Православне цркве према Римокатоличкој цркви и Англиканској цркви; 5. Загранична Руска црква; 6. Пољска Православна црква; 7. Бугарска шизма; 8. Аутокефалност Албанске православне цркве; 9. Јурисдикција СПЦ у Чехословачкој /заштита/; 10. Српска црква у Угарској /заштита/; 11. Реформа календара; 12. Други свештенички брак; 13. Опело умрлог архијереја; 14. Издавање богослужбених књига), док су у другој групи била питања „информативног карактера", класификована у три подгрупе (I/ Информисати РПЦ о Српској цркви и о њеном односу према осталим православним црквама; II/ Информисати се о садашњем стању Руске цркве, њеној организацији у СССР-у, нарочито о следећем: њеном односу према држави, материјалним средствима цркве, односом грађанског и црквеног брака, вјерско-морално васпитање омладине и поучавање одраслих вјерника, образовање свештеничког подмладка и његово васпитање у оквиру државног васпитања, монаштво и његово издржавање уколико постоји у СССР-у, и војно и болничко свештенство; III/ Што подробније се информисати о животу и дјелатности осталих Помјесних православних цркава са чијим би изасланицима српска црквена

[136] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 19 / Зап. 3 од 13. јануара 1945. Овако је пристанак да путује у Москву образложио митрополит Јосиф у одговору руском патријарху: „Под снажним утисцима великих збивања наших дана, а следујући традицијама наших предака и сталној братској узајамности наших Цркава у прошлости и поред дубоке старости, одлучили смо да се примим ове велике части и поверења и да присуствујемо заказаном Сабору Руске православне Цркве која нам је у току свог историског развитка а нарочито у моментима највећег искушења дала светле примере постојане издржљивости те је, обновљена својим напорима у својој старој величини, успела да оспособи и себе и свој народ, да нам свима служи као пример и да нам буде моћни заштитник као што је то била у ранијим временима". АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Одговор Светог архијерејског синода СПЦ митрополиту лењинградском и новгородском и местобљуститељу свештеног Синода Алексију. Датум није наведен.

[137] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 58 од 22. јануара 1945, Писмо митрополита лењинградског и новгородског и патријарашког местобљуститеља свештеног Синода Алексија митрополиту скопском Јосифу.

Вијест о предстојећем одласку представника СПЦ на устоличење руског патријарха код православног вјерног народа примљена је са радошћу и одушевљењем. Извјесни Живко Д. Поповић, потписан као Привредников питомац и трговачки заступник из Београда, на Савиндан 1945. саставио је пјесму „Са срећом...! – посвета ходочасницима устоличењу Руског Патријарха", која гласи:

„Тек што зора зарудила, / И румени изби сјај, / Дигоше се свети Оци, / У далеки мио крај. // Куд се они паште, журе, / Коме ли ће крају поћ' / Озареног они лица, / Руској браћи желе дођ! // Ходочашће они чине, / Милом руском братском роду, / Јер нам они донесоше, / Нашу данашњу слободу. // Лете Оци крилатицом, / Без икаква свога страха, / Та они су мили гости, / Светог Руског Патријарха! // Он их зове на прославу, / Свог устоличења, / Зато Оци и хитају / И носе знамења. // Собом носе и икону, / Светитеља Саве; / Јер и наша браћа Руси, / Истог свеца славе. // А светитељ Српски, Сава, / Благосиља чада, / И излива свој благослов, / На Словенска Стада: // 'Мој благослов нек вас прати, / На сваком кораку, / Понесте мој благ, / Руском Патријарху!' // 'Обнављајте старе стазе - / Наше старе путе, / Нек душмани православља, / за навек уђуте...!' // Рус, Бугарин а и Пољак, / С њима Чех и Словак; / Србин, Хрват и Словенац - / Плету себи венац. // О, хвала Ти на Твом дару, / О, свевишњи Боже, / Да се једном и Словени, / Међу собом сложе." АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945.

делегација имала прилику да се сусретне).[138] Из наведеног произлази да су у Српској патријаршији намјеравали да предстојећи боравак у Москви што боље искористе и притом ступе у контакт како са представницима домаћина, тако и са другим православним црквама са којима су везе биле прекинуте услед ратних збивања. Српску патријаршију су на Помјесном сабору РПЦ у Москви, поред митрополита Јосифа и епископа нишког Јована, представљали: прота Јован Сокаљ (испред руске цркве у Београду), Добрица Матковић (бивши бан Дунавске бановине) и адвокат Глигорије Тадић из Хрватске (представници Патријаршијског управног одбора); са Богословског факултета у Београду професори архимандрит Филарет (Гранић) и прота Стеван Димитријевић, др Драгомир Марић, професор, у име вјероучитеља средњих школа, затим представници парохијског свештенства протојереји Мирко Максимовић (Босна и Херцеговина) и Душан Васић (Београд), и најзад представници војног свештенства – прота Јевстатије Караматијевић (Санџак) и јерej Блажо Марковић (Црна Гора).[139] Прије одласка у Москву из САСинода СПЦ су о писмима која су добили од РПЦ обавијестили Национални комитет ослобођења Југославије (НКОЈ).[140] У склопу припреме за одлазак у СССР важна ставка били су и поклони. У ПУО-у су одлучили да се на дар новоизабраном патријарху, осим иконе, уручи примјерак копије *Мирослављевог јеванђеља*, која би била узета из Патријаршијске библиотеке, па касније поново набављена и враћена. Поводом поклона контактирана је и Српска краљевска академија (од 1947. Српска академија наука и уметности), од које је САСинод тражио (по један примјерак) „књижевно-уметничка издања наше класичне прошлости“ (монографије о манастирима Нагоричано, Псача, Каленић, Манасија, Дечани) којима је Академија располагала.[141]

По повратку у Југославију митрополит Јосиф је упутио изразе захвалности новоизабраном руском патријарху Алексију I и његовим сарадницима на братском пријему и гостопримству. Такође, захвалност је упућена мајору Гаврикову[142] за његов труд и пажњу у вези организације делегације Српске патријаршије у Москву, уз подсјећање на истом мјесту да је боравак у Москви

---

[138] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, бр. 3, О сабору Руске православне цркве.

[139] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Списак лица делегације Српске православне цркве која треба да пође у Москву; Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 128-129; Вељко Ђурић Мишина, *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године. Време патријарха Гаврила (1946-1950) и Викентија (1950-1958)*, I-III, (Книн–Београд: Српско културно друштво „Зора“, 2002), III/1499; Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 445. Према другом списку, који је објављен у *ЖМП*-у, у саставу српске црквене делегације није био прота Мирко Максимовић, него јеромонах Горазд (Деклева), професор Духовне семинарије. Уп.: „Исторические дни“, *ЖМП*, №2 (1945), 31-32. Било је предлога да као представник Бачке епархије у састав делегације уђе Владимир Родзјанко, српски православни парох у Станишићима, иначе руског поријекла, али он ипак није био на списку путника за Москву. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 67 од 24. јануара 1945, Архијерејски заменик протопрезвитер-ставрофор Никола Драгојлов из епархије Бачке – митрополиту скопском Јосифу, 17(4). јануар 1945.

[140] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 45 / Зап. 5 од 14/1. јануара 1945, Свети архијерејски синод СПЦ – Националном комитету ослобођења Југославије.

[141] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 50 од 17. јануара 1945, Патријаршијски управни одбор – Светом архијерејском синоду СПЦ; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 56 од 20. јануара 1945, Свети архијерејски синод СПЦ – Српској краљевској академији.

[142] Василиј Никитич Гавриков (1912-1990) се од 1944. налазио у саставу совјетске војне мисије у Југославији гдје је провео око двије године, након чега се вратио у Москву, касније догуравши до чина пуковника. Уп.: *Москва – Србија, Београд – Русија: документа и материјали. Т. 4, Руско-српски односи 1917-1945*, прир. Алексеј Тимофејев, Горан Милорадовић, Александр Силкин, (Београд: Архив Србије; Москва: Главное архивное управление города Москвы, 2017), 474-475, 484-485, 495 са нап. 49.

био „празник читавог Православља“. Исто је послато и начелнику совјетске војне мисије у Београду генералу Кисељеву.[143] Митрополит Јосиф је тражио од Синода РПЦ да се за архиву пошаље један примјерак „Чина интронизације Руског Патријарха“, по којем је обрасцу обављено устоличење новоизабраног руског патријарха у Богојављенском сабору у Москви.[144] У извјештају поднијетом САСиноду прота Стеван Димитријевић сумирао је оно што је „у практичном погледу“ учињено за Српску цркву и за народ приликом боравка у Москви. Осим ближег упознавања са вишом руском јерархијом, њеним радом и уређењем Руске цркве, прилика је искоришћена да се Московска патријаршија и делегат из Савјета за послове РПЦ информишу о стању СПЦ и њеним потребама. Размијењена су мишљења по низу питања од заједничког интереса (Поткарпатска епархија, Подворје СПЦ у Москви, Подворје РПЦ у Београду, питање вјеронауке у школама, опасност од насртаја римокатолицизма и др.), док је посланик Југославије[145] обавијештен о опасностима које би могле наступити услед подјеле СПЦ на аутономне области, тј. ако Српска патријаршија не остане у јединству. Најзад, како је Димитријевић примијетио, сваки члан делегације се, с обзиром на своју специјалност и дужност коју је обављао, вратио из Москве „наоружанији за свој позив“.[146]

До краја 1945. било је још званичних контаката између двије цркве. Крајем марта 1945. на адресу Српске патријаршије стигло је писмо руског патријарха. У њему је наговијештен скорији долазак црквене делегације РПЦ, у жељи да се продуби и учврсти „благодатно општење“ из јануара-фебруара исте године. Делегацију је предводио владика Сергије (Ларин, 1908-1967), који је све до краја 1943. био у обновљенцима[147], да би ускоро био поново пострижен за монаха, јерођакона и јеромонаха, и у августу 1944. хиротонисан за епископа кировоградског.[148] У његовој

---

[143] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 146 од 13. фебруара 1945; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 147 од 13. фебруара 1945.

[144] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 255 од 1. марта/16. фебруара 1945, Свети архијерејски синод СПЦ – Светом архијерејском синоду РПЦ.

[145] Вјероватно се ради о Станоју Симићу, тадашњем југословенском амбасадору у Москви, који је на тој дужности остао до 8. априла 1945. године. Уп.: Александар Животић, „Станоје Симић: Прилог биографији“, у *Југословенска дипломатија 1945-1961. Зборник радова*, ур. Слободан Селинић, (Београд: ИНИС, 2012), 223-241: 229.

[146] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 172 / Зап. 61 од 16/3. фебруара 1945, Извештај проте Стеве Димитријевића професора универзитета, 19-20.

[147] Обновљенство се појавило као либерално-реформистички покрет у РПЦ почетком XX вијека, са тежњом према „социјалној правди“, док су се унутар црквеног живота залагали за повратак норми древног апостолског предања. Са револуцијом из 1917. обновљенство добија нов замах, подржавајући републику као државно устројство, и револуционарне пароле о предаји земље сељацима, а фабрика радницима. У пролеће 1922. ступају у опозицију патријарху Тихону, а свештеници А. И. Веденски, В. Д. Красницки и други представници обновљенческих група оснивају тзв. Вишу црквену управу. Наредне године одржан је II обновљенски сабор, на којем је А. И. Веденски био изабран за обновљенског архиепископа крутицког. Увели су контролу парохијског свештенства, манастире прогласили радним колективима, најавили прелазак на нови грегоријански календар, дозволили ожењеним свештеницима да буду бирани за епископе, залагали се за модернизацију догматских и литургијских принципа православља и др. Вишу црквену управу замијенио је Виши црквени савјет. За митрополита је био изабран А. И. Веденски (1889-1946), иако је био ожењен, а у октобру 1941. додијелио је себи чин патријарха. Обновљенци су имали подршку званичне совјетске власти за своју борбу против патријарха Тихона и званичне цркве, а до 1923. успјело им је да преузму скоро 2/3 цркава у Русији. Временом, са повратком патријарха у управу Руске цркве и његовом изјавом о лојалности совјетској власти, свештенство све више напушта обновљенце, за овај покрет постепено и власти губе интересовање, па се може рећи да је са смрћу Веденског, 8. августа 1946, обновљенство фактички сасвим замире. Опширније: Роман Миз, *Поделе у руском православљу – лексикон верских заједница XII-XX века*, (Земун: Мост Арт, 2011), 220-221; Свящ. Георгий Ореханов и М. В. Шкаровский, „Введенский Александр Иванович“, *Православная энциклопедия*, т. 7, 349-352, датум приступа 6. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/149989.html.

[148] „Сергий (Ларин)“, датум приступа 26. 11. 2025, https://drevo-info.ru/articles/14045.html.

пратњи била су двојица московских протојереја, Стефан Марков и Димитрије Цветков, затим проректор Богословског института професор Сергеј Савински, и јеромонах Симеон (Никитин), а делегација је у Београду боравила током 8-23. априла 1945. године.[149] Руска црквена делегација била је овлаштена од стране патријарха Алексија да разговара са митрополитом Јосифом и члановима Светог синода о службеним питањима која се тичу узајамног општења између двије цркве, с нагласком на питање преласка Мукачевско-прјашевске епархије у јурисдикцију РПЦ, и оних (руских) црквених општина којима управља протојереј Јован Сокаљ.[150]

Кључне теме о којима су разговарали представници двије цркве саопштене су у извјештају који је митрополит Јосиф сачинио за САСабор СПЦ.[151] Поступајући по писму патријарха Алексија, чланови САСинода СПЦ имали су током 9. и 10. априла 1945. двије конференције са руском делегацијом. Приликом разматрања питања односа православних цркава према Римокатоличкој цркви (РКЦ) и стварању једног заједничког фронта према римокатолицизму и папи, епископ Сергије је тражио формалне одлуке о становишту Српске патријаршије. Одговорено му је да је СПЦ према Ватикану заузела „став одбране“, будући да за сада она не располаже другим средствима и могућностима у овој борби, а да је спремна на сарадњу са другим црквама у „општој акцији“ против Ватикана, којему би се за почетак морао одузети сваки политички карактер, и да се не признају његова дипломатска представништва, макар у земљама гдје је православно становништво у већини. Још је додато да СПЦ према Ватикану, као савезнику фашистичке Њемачке, има негативан став, који ће остати на снази све дотле док црквена политика Ватикана „буде агресивна и нехришћанска према нашем православном народу“.[152] Шеф руске црквене делегације покренуо је као најважније питање осуду дјелатности руског емигрантског епископата, па је с тим у вези донијето решење САСинода СПЦ и по овом питању. Свети синод је јасно ставио до знања да је сада када су у Русији „настале нормалне црквене прилике“, и када је Српска патријаршија „у стању да слободно, канонски и несметано општи“ са РПЦ, СПЦ готова да прекине свако општење са свима онима црквеним фракцијама руске јерархије које је МП осудила. Уједно, тражено је да им се достави одлука РПЦ из које ће се јасно видјети који се руски јерарси сматрају одлучени као расколници, а с којима СПЦ и остале Православне цркве треба да прекину своје канонске односе и црквено општење. По добијању ове одлуке у Синоду СПЦ су тврдили да ће одмах прекинути свако црквено општење са руским емигрантским црквеним структурама. На овај захтјев је од епископа Сергија ускоро добијен одговор, у којем он сматра да су у расколу са МП у првом реду митрополит Анастасије (Грибановски) и они који су под јурисдикцијом тзв. Архијерејског синода. Сходно томе САСинод СПЦ је донио нову одлуку од 24/11. априла 1945. (Син. бр. 688 / Зап. 218), којом је примљена на знање изјава владике Сергија, па је са митрополитом Анастасијем и оним руским епископима који су под његовом

[149] Проф. С. Савинский, „Пятнадцать дней в Югославии“, *ЖМП*, № 6 (1945), 18, 28.

[150] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 606 од 10. априла 1945, Писмо патријарха московског и целе Русије Алексија митрополиту Јосифу, 24. март 1945.

[151] У вези поднијетог извјештаја митрополита Јосифа САСабор СПЦ је на свом првом редовном засиједању послије Другог свјетског рата, од 24. априла до 21. маја 1947. под предсједништвом патријарха Гаврила, донио одлуку АСБр. 9/1945-Зап. 69 од 19. априла/2. маја 1947. следеће садржине: „Примити на знање извештај Светог Архијерејског Синода о боравку делегације сверуског Патријарха у Београду од 8-23 априла 1945 године“. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 1682 од 29. маја 1947.

[152] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 688 / Зап. 218 од 24/11. априла 1945, Митрополит скопски Јосиф – Светом архијерејском сабору СПЦ; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 663 / Зап. 174 од 18/5. априла 1945, Писмо митрополита скопског Јосифа епископу кировоградском Сергију.

јурисдикцијом, односно тзв. Заграничним руским архијерејским синодом, прекинуто свако канонско и евхаристијско општење. Ипак, коначну одлуку у вези овога требало је да донесе САСабор СПЦ, пошто ово питање може бити предметом расправљања не само СПЦ него и осталих аутокефалних цркава, пред којима би можда ови осуђени архијереји имали изјавити какве своје примједбе.[153]

Док је делегација МП још била у Београду, на адресу митрополита Јосифа стигла је молба старјешине Руске цркве у Београду проте Јована Сокаља са члановима Црквеног одбора да им да „свој благослов на прелаз у канонску јурисдикцију Московске Патријаршије". На истом мјесту о. Јован је пренио захвалност Руске црквене општине на покровитељству и помоћи које им је Српска црква указивала за вријеме постојања ове општине у Југославији. САСинод је у вези овог захтјева донио одлуку да се начелно одобрава да могу „тражити и добити редовним канонским путем" отпуст из свезе клира СПЦ сви они свештеници Руси који су досад били под њеном јурисдикцијом, као емигранти. Истом одлуком дато је одобрење за издавање канонског отпуста и оним свештеницима Русима који су били у служби Руске православне заграничне цркве (РПЗЦ), а по одласку њене јерархије са територије СПЦ и из Југославије (у септембру 1944) остали само под заштитом Српске патријаршије. Ријешено је да руски свештеници из обје наведене групе по добијеном уредном канонском отпусту имају неизоставно напустити територију СПЦ.[154]

Овом приликом покренуто је и питање отварања Подворја Руске цркве у Београду у вези са отварањем Подворја СПЦ у Москви, мада је ово питање остало отворено. За вријеме боравка делегације СПЦ у Москви (јануар-фебруар 1945), према усменим саопштењима патријарха Алексија, ранија црква и двије зграде Подворја СПЦ у том граду били су срушени у бомбардовању током минулог рата, али је РПЦ уз помоћ државе показала спремност да се за ову намјену СПЦ уступи нека друга црква и потребне зграде. С друге стране, САСинод СПЦ је од Министарства просвете Србије затражио да се за Подворје РПЦ уступи зграда њемачке евангелистичке цркве[155] код Бајлонијеве пијаце у Београду, али до момента подношења извјештаја никаквих одговора није било.[156] Овим поводом из Синода су се обраћали Земаљској комисији за верске послове Србије, одакле је ова представка даље прослијеђена Предсједништву Извршног одбора НО Града Београда. У Комисији су сматрали „да би се овој молби требало изаћи у сусрет, пошто у Београду не постоји православна црква, која би располагала са потребним зградама за смештај поменутог подворја".[157]

---

[153] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 688 / Зап. 218 од 24/11. априла 1945, Извештај митрополита Јосифа Светом архијерејском сабору СПЦ о боравку делегације Московске патријаршије у Београду; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 664 од 18/5. априла 1945, Писмо митрополита скопског Јосифа епископу кировоградском Сергију; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 688 / Зап. 218 од 24/11. априла 1945, Писмо митрополита Јосифа патријарху Алексију.

[154] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 636 од 13. априла 1945, Старешина Руске Цркве у Београду протојереј Јован Сокаљ са члановима црквеног одбора – митрополиту скопском Јосифу; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 646 од 13. априла 1945.

[155] Данас зграда Битеф театра у Београду, датум приступа 1. 12. 2025, https://teatar.bitef.rs/Bitef-teatar/217/O-pozoristu.shtml.

[156] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 688 / Зап. 218 од 24/11. априла 1945, Извештај митрополита Јосифа Светом архијерејском сабору СПЦ о боравку делегације Московске патријаршије у Београду.

[157] Цит. према: Ђурић, *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године,* III/1500-1501.

Прије одласка из Београда САСинод је донио одлуку да се епископу Сергију као представнику патријарха Алексија и члановима његове пратње додијеле „знамења“.[158] Током боравка у Београду, осим заједничких служби у Саборној цркви и придворном храму Преподобног Симеона Мироточивог у згради Патријаршије, делегација је обишла Споменик незнаном јунаку на Авали, манастир Раковицу, храм Светог Александра Невског, Сремске Карловце... Чланови делегације имали су сусрете са предсједником Народне скупштине Србије др Синишом Станковићем, предсједником Владе Србије др Б. Нешковићем, министром пољопривреде Миланом Д. Смиљанићем. Опроштајна вечера у Патријаршији приређена је 19. априла. Представнике РПЦ примио је Е. Кардељ, замјеник предсједника југословенске владе, а 21. априла и Ј. Б. Тито, који је био пристигао из Москве гдје је потписан Уговор о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи између СССР-а и Југославије. Током пријема код др Ивана Рибара прочитано је образложење Владе Југославије о одликовању патријарха Алексија и епископа Сергија Орденом народног ослобођења, док је осталим члановима руске делегације додијељен Орден братства и јединства. У службеном листу СПЦ констатовано је да су током боравка делегације РПЦ решавана чисто међуцрквена питања, те да је „По свима питањима постигнута (је) сагласност и сва су решена у духу Христове и братске словенске љубави“.[159] Међутим, већина српских архијереја била је разочарана боравком руске делегације у Београду, односно понашањем њеног шефа владике Сергија, због његових наступа и захтјева које им је испостављао. О томе је писао митрополит Јосиф у својим мемоарским записима. Држање владике Сергија на сједницама САСинода СПЦ оцијењено је као некоректно и недипломатско, исти је имао више испада, желио је да јасно стави до знања да двије цркве нису равноправне, чак је понекад говорио и увредљивим тоном према српским епископима, захтијевајући да се СПЦ активно укључи у борбу против Ватикана и да званично иступи против епископата РПЗЦ на челу са митрополитом Анастасијем (Грибановским).[160]

Важно питање у међусобним односима СПЦ и РПЦ у првим годинама после Другог свјетског рата јесте прелазак Мукачевско-прјашевске епархије из српске јурисдикције у састав РПЦ, што је било условљено припајањем територије Закарпатске Украјине СССР-у. Од 1920. до 1945. СПЦ је дјеловала као привремени старатељ епархије Подкарпатске Русије, којој је било суђено да се прије

[158] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 682 од 22/9. априла 1945. Епископу кировоградском додијељена је пантљика око камилавке и архијерејски црвени појас који носе јерарси Српске цркве, свештеницима Д. П. Цветкову и С. М. Маркову протојерејски појас који носе протопрезвитери Српске цркве, јеромонаху Симеону такође протојерејски појас, док је С. В. Савински проглашен почасним чтецом придворнога храма св. Симеона Мироточивог Српске патријаршије у Београду.

[159] Извјештај епископа Сергија о боравку у Југославији у: *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, I/124-137; Савинский, „Пятнадцать дней в Югославии“, 18-28; јеромонах Данило, „Делегација Сверуског Патријарха у посети Српској Патријаршији“, *Гласник СПЦ*, бр. 5-6 (1945), 58, 59, 60.

[160] Радић, *Живот у временима*, 517. О томе митрополит Јосиф каже: „[...] одмах се из отпоздрава приметило да јачи и старији брат истиче своју надмоћ над зависнијим и сиромашнијим братом. [...] Владика Сергије, надао се, да ће нас својом агресивношћу – бројном величином и спољашњим сјајем Руске Цркве, као и политичком ситуацијом тога времена, довести у шкрипац страха и понизност па, када је видео да са тим начином долази до негативних резултата, обрнуо је ћурак и почео се за своје испаде извињавати. Примили смо му извињење, а он је своје захтеве изложио писмено, сводећи их на меру“. Митрополит Скопски Јосиф, *Мемоари*, 257, 260. На основу увида у руске изворе епископ Антоније сматра да је то што је епископ Сергије био човјек са јаким комунистичким везама допринијело да има посебно повјерење код власти, те да је његову кандидатуру за шефа ове делегације у суштини патријарху Алексију наметнуо Савјет за послове РПЦ. Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов,* 138-139.

или касније врати Руској Православној Цркви.[161] Руски патријарх је 8. фебруара 1945. обавијестио Српску патријаршију да су се лично и путем писма САСиноду РПЦ 7. децембра 1944. обратили представници Мукачевско-прјашевске епархије, с молбом да се ова епархија припоји МП. На то је надлежни епископ Владимир (Рајић) „дао свој начелни пристанак" о преласку епархије којом је руководио у састав МП, са чиме се сагласио и САСинод СПЦ. Ипак, коначно решење по овом питању требало је да буде донијето од стране САСабора СПЦ, за чије је сазивање било неопходно да се врати патријарх Гаврило из заробљеништва.[162] Истог дана када је у Москви потписан уговор између СССР-а и Чехословачке републике, којим је Закарпатска Украјина односно Прикарпатска Русија припојена Украјинској ССР, па је ова област ушла у састав Совјетског Савеза, а тиме и територија Мукачевско-прјашевске епархије, патријарх Алексије је 29. јула 1945. преко писма митрополиту Јосифу позвао надлежног епископа Владимира да дође у Москву, како би разговарали о детаљима преласка ове епархије у јурисдикцију МП. Чин предаје обављен је у Москви, 22. октобра 1945, на сједници Светог синода РПЦ, којој је присуствовао епископ Владимир у пратњи јеромонаха Прохора (Јакшића).[163] Током боравка у Москви владика Владимир је с руским патријархом разговарао о разним питањима из домена међуцрквених односа. Како се види из његовог извјештаја поднијетог САСиноду СПЦ, сверуски патријарх је прихватио предлог да црква Рождества Пресвете Богородице на Путинкама у Москви буде одређена за Српско подворје, а за потребе становања тројице монаха требало је осигурати просторије за боравак. Даље се наводи да се „овој кући и њеним становницима призна право екстериторијалитета као и сва остала права, која се признају дипломатским преставницима по међународним законима". Договорено је да с руске стране српском Синоду буде саопштена коначна одлука РПЦ о отварању Подворја при Српској патријаршији. У разговору са патријархом Алексијем и Г. Г. Карповом дотакнуто је и питање слања богослова из СПЦ у руске духовне школе, што је требало, по свој прилици, да крене од јесени 1946, када се очекивало да буду отворене школе за стране богослове. Потребно је напоменути да је епископ Владимир задржао под својим духовним руковођењем тзв. Прјашевску Русију са 18 парохија, све до коначног решења питања Чехословачке православне цркве. Он је у наредном периоду овим парохијама управљао преко свога замјеника презвитера Георгија Кузана, о чему је била обезбијеђена сагласност тамошњих државних власти. [164]

Почетком августа 1945, у склопу интервјуа који је дао пред представницима штампе, на питање какав је однос СПЦ према РПЦ митрополит Јосиф је кратко одговорио да је однос братски.[165] Он је истог мјесеца замолио патријарха Алексија да се „заинтересује судбином" заточеног поглавара СПЦ патријарха Гаврила. Поврх тога, он је сматрао битним слање кандидата из Српске патријаршије у руске богословске школе, рачунајући на спремност и добру вољу коју је по овом питању патријарх Алексије исказао приликом сусрета у Москви на његовом

[161] Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 238.
[162] Текст оба писма у преводу на српски у: Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 225-226 са нап. 7, 226 са нап. 9.
[163] „Пребывание в Москве епископа Мукачевского Владимира", *ЖМП*, № 11 (1945), 20-21; Radmila Radić, „Srpska pravoslavna crkva i pravoslavlje u Čehoslovačkoj", *Tokovi istorije*, br. 1-2 (1997), 118; Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 138-139; Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970", 445.
[164] „Извештај о раду седница Светог Архијерејског Синода одржаних у Београду од 7 децембра (24 новембра) 1945 до 21/8 децембра 1945", *Гласник СПЦ*, бр. 2 (1945), 17-18.
[165] Митрополит Скопски Јосиф, *Мемоари*, 274.

устоличењу. Спремност руководства РПЦ да прими младе кандидате на школовање митрополит Јосиф је видио као „продужење традиције од пре стотину и више година“, а коју су праксу прекинули ратови од 1914. до данас. До тог момента већ су се била пријавила три кандидата за школовање у руске више богословске школе. У вези наведеног тражио је даља упутства руске стране, тј. могу ли се њихове молбе прихватити, смије ли их и када слати у Москву, са каквим документима и под којим условима.[166]

Контакти између двије патријаршије одржавани су и током 1946. године. Долазак делегације РПЦ и њен боравак у Београду од 22. фебруара до 28. марта 1946. био је у циљу преласка Чешке епархије из јурисдикције СПЦ у састав РПЦ. Овог пута делегација је била сатављена од два члана: епископа кировоградског Сергија (Ларина) и секретара руског патријарха Лава Николајевича Паријског (1892-1972). Чланови делегације су митрополиту Јосифу уручили поклон од руског патријарха (скупоцјену митру). Преговори о Чешкој епархији вођени су 27. фебруара, али је митрополит Јосиф инсистирао да то питање коначно може бити ријешено од стране САСабора СПЦ под предсједништвом патријарха Гаврила, који је још увијек био ван Југославије. Аргументи руске стране по овом питању били су да сада Чешка црква и РПЦ имају заједничку границу, док СПЦ од ове епархије дијеле двије неправославне државе (Аустрија и Мађарска). Осим територијалних навођени су и разлози канонске природе, који „прописују да се при питању о црквеној јурисдикцији узима у обзир како територијална близина, тако и жеља народа“. За укидање српске јурисдикције била је и влада Чехословачке, са чијим је ставовима САСинод СПЦ био упознат преко Министарства иностраних послова ФНРЈ, а постојао је и одређени притисак власти у Београду.[167] Услед притиска са више страна САСинод је 19. марта 1946. одлучио да се 18 парохија бивше Мукачевско-прјашевске епархије са територије Чехословачке припоје Чешкој епархији, са нагласком да се ради о привременом решењу, све до засиједања САСабора СПЦ.[168]

---

[166] АСПЦ, ф. Руска Прав. Црква од 1943-1945, Син. бр. 1461 од 25/12. августа 1945, Писмо митрополита скопског, заменика Његове Светости Патријарха и члана Светог архијерејског синода Јосифа патријарху московском и целе Русије Алексију. Имена ових кандидата нису наведена у писму.

[167] Митрополит Јосиф је о овоме писао да их „је руска халапљивост озлоједила, а не мање чешки политички рачуни и нелојалност. Док је Чесима Српска Црква требала и до и после II светског рата, заклињали су се у њу. А сада? – Претежнија је Руска од Српске Патријаршије, па се за њу ухватише и с депутацијом похиташе у Москву. [...] Наше су га власти помагале (епископа Сергија – *Љ. П.*), а ми смо свакога дана налазили нове изговоре за дефинитивно решење питања“. Митрополит Скопски Јосиф, *Мемоари*, 262-263. Владика браничевски Венијамин имао је примједби на понашање епископа Сергија, у смислу да је „велики циник“, да је подучавао српске владике какво држање треба да имају према властима и томе слично. Био је зачуђен тиме што поглавар РПЦ „шаље у Беч, Праг, Париз, Лондон и другде људе старије, озбиљније Митрополите и архиепископе, а овамо, у самосталну Патријаршију шаље једнога епископа, који је свега 3-4 године епископ, истина човека амбициозног, али неуког, незналицу и незрелог!“ Епископ Венијамин, *Да нам буде милостив Господ. Из заоставштине владике Венијамина*, прир. Златко Матић, (Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске, 2014), 106, 107, 108. Треба имати у виду да је владика Сергије у том моменту имао 38 година, те да је читаву своју црквену каријеру (до 1943. када је кроз покајање примљен у клир МП најприје као монах) изградио као припадник обновљенског раскола. Уп.: Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 138.

[168] У одлуци се наводи: „Да се у духу сестринске љубави и добрих односа са руском црквом привремено изађе у сусрет жељи већине Епархијског Савета Чешке православне епархије као и Руске цркве и да одобрава да патријарх московски и целе Русије господин Алексеј може одмах послати свога епископа у Чехословачку да прихвати привремену црквену управу тамошње Чешке православне епархије, пошто је наша Српска православна црква сада у немогућности да то учини и пошто сматра да је то у сагласности са интересима православља у данашњим приликама. По овој одлуци Светог Архијерејског Синода Српске православне цркве пуноважну санкцију има у своје време донети Свети архијерејски Сабор Српске православне цркве под председништвом српског патријарха у вези са коначним решењем целог овог питања јурисдикције Српске православне цркве над поменутом Чешком православном

У наставку бављења у Југославији чланови делагације Руске цркве су и овог пута имали садржајан боравак, и поново били примљени код предсједника Тита.[169] Према тврдњама Радмиле Радић, која је имала увид у изворе енглеског поријекла, послије ове посјете руске црквене делегације „у Патријаршији СПЦ је стечен утисак да је мисија епископа кировоградског имала за циљ да се СПЦ стави у подређен положај у односу према Патријаршији у Москви. Сматрало се да у свему томе активну улогу играју и југословенске власти“.[170]

До контакта са руским патријархом ускоро је поново дошло, додуше на територији треће државе. Сходно одлуци САСинода из СПЦ је упућена двочлана делегација (епископ бачки Иринеј и протојерej Томо Дајковић) да присуствује прослави 1000-годишњице упокојења Преподобног Јована Рилског († 946) у Бугарској. Тим свечаностима присуствовао је поглавар РПЦ, који је у Бугарској боравио од 20. маја до 3. јуна 1946. године. Био је то случај да по први пут у историји руски патријарх посјети Бугарску.[171] Делегати СПЦ имали су обавезу да „учине подворење“ руском патријарху. Српски делегати стекли су утисак да је код руског патријарха примјетно било „врло живо интересовање“ за живот и рад Српске цркве.[172]

епархијом“. Наведено према: Радован Пилиповић, „Смена јурисдикције над православнима у Чехословачкој 1945/1946. године“, *Саборност*, III (2009), 233-234.

Коначна одлука о уступању ове епархије Московској патријаршији донијета је на сједници САСабора СПЦ од 15/2. маја 1948. године, и гласи:

„Свети Архијерејски Сабор констатује да се не би могло оспорити ничим историјско и канонско право јурисдикције Српске православне Цркве над православном епархијом Чешком и Моравско-Шлеском, која је епархија и створена старањем Српске Цркве и под њеним духовним руководством била све до последњег рата; Исто тако Свети Архијерејски Сабор констатује да све после мученичке смрти првојерарха Чешке и Моравско-Шлеске епархије, блаженопочившег Епископа Горазда, показало да је Српска Црква, независно од ње саме, у немогућности да управља овом епархијом, после чега је Његова Светост Алексије Патријарх Московски и све Русије у неколико махова био изјавио жељу да ову епархију прими под јурисдикцију Руске православне Цркве, јер је у могућности да јој помогне и јер је територијално ближе њој, а уз то Руска Црква има у границама ове епархије и својих руских црквених општина и парохија. Како не постоје канонски услови за автокефалност Чешке православне Цркве, а ово уступање Руској православној Цркви јурисдикције над овом епархијом жели поред Руске Цркве и сам епархијски савет Чешко-Моравске епархије, као представник епархије, а тако исто инсиситира на томе и влада Чехословачке републике, и како је стицајем прилика ова епархија стварно већ скоро три године под непосредном управом Егзарха Московског и сверуског Патријарха, Свети Архијерејски Сабор начелно доноси одлуку да се ова епархија за сада може уступити под јурисдикцију братске Руске православне Цркве, с тим да извршење ове одлуке спроведе Његова Светост Патријарх Српски у подесно време“. О овом решењу којим је коначно предата Чешко-моравска епархија у јурисдикцију РПЦ патријарх Гаврило је обавијестио сверуског патријарха писмом број 2091 / Зап. 505 из 1948. Наведено према: Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 253-254 са нап. 78.

[169] Опширније: „Преосвећени Епископ кировоградски г. Сергије у Патријаршији нашој“, *Гласник СПЦ*, бр. 6 (1946), 93-94; „О пребывании московской делегации в Белграде в феврале-марте 1946 г. (Из доклада Л. Н. Парийского Святейшему Патриарху Алексию)“, *ЖМП*, № 5 (1946), 37-44. Извјештај епископа Сергија Г. Г. Карпову о боравку у Југославији у: *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, I/261-266.

[170] Радић, *Живот у временима*, 522.

[171] Више о томе: Митрополит Григорий, „Поездка Святейшего Патриарха Алексия в Болгарию“, *ЖМП*, № 6 (1946), 3-19; Иеродиакон Елисей (Меняйлов), „Взаимоотношения Русской Православной и Болгарской Православной Церквей в контексте государственной вероисповедной политики в 1944-1962 гг.“, (Диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия, Религиозная организация – духовная образовательная организация высшего образования Русской Православной Церкви «Общецерковная аспирантура и докторантура им. Святых равноапостольных Кирилла и Мефодия», Москва, 2017), 39-45.

[172] „Делегација Српске Цркве на прослави св. Јована Рилског у Бугарској“, *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1946), 124.

Према руским изворима, повратак патријарха Гаврила у отаџбину услиједио је након низа разговора које је са њим у септембру 1946, у Карловим Варима гдје је патријарх боравио на лијечењу, водио архиепископ Елефтерије (Воронцов), у то вријеме егзарх МП у ЧССР, а по налогу руског патријарха. Након тога је српски патријарх промијенио своје првобитно мишљење да се не враћа у Југославију, нити да сарађује са комунистичким властима у земљи.[173] Повратак патријарха Гаврила у отаџбину био је обиљежен и у Руској цркви у Београду, гдје је 17. новембра 1946. архијерејску литургију служио епископ мукачевски и администратор епархије Рашко-призренске Владимир. По завршетку службе говорио је прота Јован Сокаљ, старјешина овог храма.[174] Први документ после Другог свјетског рата упућен из Канцеларије патријарха Гаврила након његовог повратка из заробљеништва у домовину било је писмо руском патријарху Алексију, датирано 30/17. новембра 1946. године. Превод писма објављен је у студији епископа Антонија (Пантелића), а посебно је индикативан дио који говори о осјећањима српског патријарха према Русији и Руској цркви.[175]

Један од задатака Свесловенског комитета у Београду, основаног 14. јануара 1945, био је упознавање југословенских народа са осталим словенским народима, као и јачање братства и солидарности. За наредну годину (1946) Пленум Комитета је планирао одржавање Првог свесловенског конгреса у престоници Југославије. Исти је одржан од 8. до 12. децембра 1946, у присуству делегата 12 словенских народа, а учествовало је пет словенских земаља (СССР, Пољска, Југославија, Чехословачка и Бугарска). Овај први послератни конгрес, према ријечима генерал-лајтнанта А. С. Гундорова из совјетске делегације, требало је да покаже читавом свијету „да борбено јединство словенских народа и сарадња међу њима не само да није ослабила после рата него, напротив, стално се појачава“.[176] Најбројнија је била делегација из СССР, састављена од 20 чланова, међу којима је био митрополит крутицки Николај (Јарушевич). Овај руски митрополит био је позван да саслужује српском патријарху на свечаној литургији 4. децембра поводом празника Ваведења у Саборној београдској цркви, којом приликом су размијењени поздрави. До почетка конгреса митрополит Николај је посјетио пет руских и српских цркава и четири манастира у Београду и околини. Руски митрополит је ово сабрање поздравио у име Руске цркве и њеног поглавара, благословио рад на јачању веза и јединства свих Словена, подсјетио на допринос Руске цркве у минулом Великом отаџбинском рату, а југословенском народу и њиховом врховном пастиру, патријарху Гаврилу, РПЦ „одаје част и признање за сва страдања у борби

[173] Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 145.

[174] „Благодарење у Руској цркви у Београду поводом срећног повратка Његове Светости Патријарха Српског у Отаџбину“, *Гласник СПЦ*, бр. 11-12 (1946).

[175] Тај дио писма гласи: „Ми смо, у колико Нам је то било могуће, у току Нашег заточења у Отаџбини и ван ове, пратили збивања ужасног рата, и са великим дивљењем радовали смо се херојским подвизима и сјајним победама братске Руске Војске, као што смо се веома одушевљавали напретком и успесима Свете Руске Православне Цркве под мудром управом Блаженопочившег Патријарха Сергија и Ваше Светости. Наша Света српска Православна Црква, са својим свештенством и народом, имала је од назад више столећа, путоказ свог живота и рада у својој сестри великој Руској Православној Цркви, и своју вековну заштиту у великом братском Руском Народу и у мајци и покровитељници Словенства великој Руској Земљи. Ми ћемо са љубављу и оданошћу следовати и чувати те наше светле традиције из прошлости, које су вековима освештане и учвршћене на славу Божју и за корист светог Православља и Свесловенске солидарности, која се данас, више него икад, тако видно и срећно манифестује у свима словенским земљама под вођством велике и моћне братске Русије“. Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 154 са нап. 64.

[176] Momčilo Mitrović, „Prvi posleratni Sveslovenski kongres 1946. godine“, *Tokovi istorije,* br. 1-4 (1999), 121-122.

против фашизма“.[177] Патријарх Гаврило је поздравио Конгрес у име СПЦ, инсистирајући на словенској солидарности, заштити и покровитељској улози „мајке Русије“, том приликом поздравивши Јосифа Стаљина и Ј. Б. Тита.[178] На основу разговора са блиским сарадницима патријарха Гавила, Радмила Радић тврди да је његов наступ на Свесловенском конгресу у Београду „био уступак СССР-у“, те да је митрополит Николај (Јарушевич) „инсистирао да патријарх у свом говору поздрави Ј. В. Стаљина и маршала Тита“. Ово отуда што су везе између СПЦ и РПЦ „после ослобођења, па све до 1948. године, биле (су) у функцији прилагођавања односа Срба и Руса после поремећаја и прекида који је настао 1917. године“.[179] Митрополит Николај је током 3-11. децембра имао више сусрета са патријархом Гаврилом, којом приликом су се дотакли разних тема. Српски патријарх му је казао да би волио да посјети Москву, јер никада није био у Русији, да је по повратку у Југославију свим патријарсима послао писмо о свом доласку, док је руском патријарху писао срдачно и топло. Замолио је да патријарх Алексије не жури када је ријеч о решавању питања православних Мађара, због постојања Будимске епархије СПЦ у Мађарској. Казао је да са Румунском црквом Српска патријаршија нема општење, због тога што је румунски патријарх Никодим својевремено послао епископа Висариона (Пују) на рукоположење Спиридона (Мифке) у Загреб, 15. августа 1944, од стране поглавара тзв. Хрватске православне црквене архиепископа Гермогена. Нагласио је да је против екуменског покрета, сматрајући га политичким а не религијским питањем, те да се СПЦ налази у неповољном материјалном положају.[180]

Приликом посјете руског патријарха Румунској православној цркви (26. мај-15. јун 1947)[181], српска епархија је 6. јуна имала прилику да прими посјету патријарха Алексија. Том приликом поглавар РПЦ посјетио је Вазнесењску цркву – саборни храм Темишварске епархије СПЦ, гдје је био дочекан и поздрављен од српског свештенства.[182]

Руски патријарх је, у склопу васкршње честитке патријарху Гаврилу, искористио прилику да се предстојатељу СПЦ обрати „важним поводом“. Повод је био што се током претходних деценија пред Православном црквом нагомилало мноштво питања која је неопходно решавати сагласношћу свих њених поглавара. Апострофирао је три питања: 1. О практичном непријатељству инославља у смислу антиправославне пропаганде; 2. Питање односа према расколу у Руској цркви; 3. Учешће у екуменском покрету. Предлагао је да се ова питања имају решавати на предстојећем Савјетовању поглавара Православних цркава, које би се одржало у Москви, у другој половини септембра 1947. године.[183] САСинод је одлучио да СПЦ узме учешћа

[177] Митрополит Николай, „Речь на Славянском Конгрессе в Белграде, произнесенная 9 декабря 1946 года“, *ЖМП*, № 12 (1946), 22-23; „Говор митрополита Николаја у име руске православне цркве“, *Политика*, 11. 12. 1946, 2-3.

[178] „Говор патријарха Гаврила у име Српске православне цркве“, *Политика*, 12. 12. 1946, 3.

[179] Конкретно, на основу разговора са Душаном Дожићем. Радић, *Живот у временима*, 525 са нап. 240.

[180] „Доклад митрополита Николая о поездке в Белград для участия в работе Славянского конгресса, положении в Сербской православной церкви и встрече в Софии с экзархом Болгарским Стефаном“, у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, I/364-370; Митрополит Николай, „В Югославии на Славянском конгрессе и в Болгарии“, *ЖМП*, № 12 (1946), 9-15.

[181] М. Г., „Поездка Святейщего Патриарха Алексия в Румынию“, *ЖМП*, № 7 (1947), 3-21.

[182] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква 1944-1948, Син. бр. 2109 од 30. јуна 1947, Извештај јереја Стевана Темића, 1/14. јун 1947.

[183] На дневном реду нашла би се следећа питања: 1. Однос Ватикана према Православљу за последњих 30 година; 2. Православна црква и екуменски покрет; 3. Могућност признања англиканског рукоположења од стране Православне цркве; 4. Јерменско-грегоријанска црква, Сирско-јаковитска, Абисинска, Сирско-халдејска и њихов однос према Православној цркви; 5. Канонска питања РПЦ – о расколу, о календару и о пријему отпалих клирика и друго. АСПЦ,

на предстојећем саборском савјетовању у Москви. Српски патријарх је умољен да одговори поглавару РПЦ, док су епископи бачки Иринеј и нишки Јован задужени да, заједно са представницима Богословског факултета у Београду, проуче питања која су из МП поставили на дневни ред. Такође, они су требали и да се посавјетују да ли би се и која би се питања од стране СПЦ изнијела на предстојеће саборско савјетовање у Москви.[184] Српски патријарх је позив прихватио, ако му то здравље и материјалне прилике дозволе.[185] Из Деканата Богословског факултета отишао је предлог да се поменутој двојици епископа на располагање стављају декан ове највише просветне установе СПЦ, др Радивој Јосић, и професор др Филарет Гранић, као особе за сарадњу између САСинода и овог училишта. Да израде реферате по темама које су из РПЦ предложили за дневни ред предстојећег савјетовања били су задужени: за питање односа Ватикана према Православној цркви за последњих 30 година – др Љубомир Дурковић-Јакшић; однос Православне цркве и екуменског покрета требало је да проучи др Душан Глумац, док се је по питању могућности признања англиканског богослужења имало ослонити на реферате др Н. Глубоковског[186] и др А. Доброклонског[187] (који су били израђени још прије скоро 25 година). По питању односа са староисточним (дохалкидонским) црквама реферат је имао да поднесе др Викентије Фрадински, а за питања из пете теме дневног реда др Филарет Гранић. Савјет Богословског факултета за савјетовање у Москви кандидовао је следећа питања: 1. Устав Свете Горе Атонске; 2. Територијална јурисдикција аутокефалних Православних цркава; 3. Једнообразност вршења богослужења у свима Православним црквама.[188]

Међутим, било је појединаца који су изражавали сумњу у планирани подухват који су у МП намјеравали да спроведу. Међу њима био је свештеник Бугарске цркве др Стефан Цанков (1881-1965), познати богослов и црквени правник. Он је епископу бачком др Иринеју (Ћирићу, 1881-1955)[189] почетком јуна 1947. казао да му је бугарски егзарх Стефан повјерио да проучава питања

Свети архијерејски синод, ф. I део Конгрес православних цркава у Москви 1948. г., Писмо патријарха Алексија патријарху Гаврилу, 9. април 1947.

[184] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. I део Конгрес православних цркава у Москви 1948. г., Син. бр. 1841 / Зап. 502 од 11. јуна/29. маја 1947.

[185] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. I део Конгрес православних цркава у Москви 1948. г., Писмо патријарха Гаврила патријарху Алексију, 4/17. јун 1947.

[186] Николај Никанорович Глубоковски (1863-1937), познати библиста, патролог и црквени историчар, професор Санкт-Петербуршке духовне академије, у Краљевину СХС стигао је 1922, гдје ће као професор Богословског факултета у Београду остати до јесени наредне године, када прелази на Богословски факултет у Софији, на којем ће радити до смрти. Изабран је за дописног члана Бугарске академије наука (1929). „Глубоковский Николай Никанорович“, датум приступа 18. 8. 2025, https://spbda.ru/professors/old-teachers/glubokovskij-nikolaj-nikanorovich.

[187] Александар Павлович Доброклонски (1856-1937), гласовити историчар Цркве, који у Краљевину СХС долази 1920. као бивши професор Историјско-филолошког факултета Новоросијског универзитета у Одеси. Остаће упамћен као први Рус који је постао професор Богословског факултета у Београду, и оснивач катедре за Општу историју Цркве, на којој ће радити до упокојења. Опширније: Владислав Пузовић, „Личност и дело проф. др Александра Павловича Доброклонског (I део)”, у *Српска теологија у XX веку – истраживачки проблеми и резултати*, књ. 10, ур. Б. Шијаковић, (Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2011), 39–74; Исти, „Личност и дело проф. др Александра Павловича Доброклонског (II део)”, у *Српска теологија у XX веку – истраживачки проблеми и резултати*, књ. 11, ур. Б. Шијаковић, (Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2012), 92–111.

[188] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. I део Конгрес православних цркава у Москви 1948. г., Син. бр. 2060 од 26. јуна 1947, Деканат Богословског факултета епископима бачком др Иринеју и нишком др Јовану, 25. јун 1947.

[189] Владика Иринеј био је један од најобразованијих српских богослова прве половине XX вијека, библиста, познат по свом мисионарском раду, страдалник од мађарских окупационих власти за вријеме Другог свјетског рата, и касније од атеистичког комунистичког режима. Одлуком САСабора СПЦ из маја мјесеца 2022. епископ Иринеј (Ћирић) прибројан је лику светих, са датумом празновања 24. март/6. април. Опширније: Александар Хорват,

за предстојећи сусрет у Москви. У повјерљивом тону казао је да му доста тога с тим у вези изазива недоумице, и то како формално, тако и с програмске тачке гледишта.[190] Скептичан по питању планираног савјетовања био је и епископ браничевски Венијамин (Таушановић, 1884-1952), који је докторат богословља стекао на Атинском универзитету. Он је био мишљења да је ова иницијатива РПЦ „исувише преурањена и превремена“, да је у питању тежња једне цркве да успостави доминацију над осталим црквама којима се има наметнути њено мишљење, те да је ово један „експеримент“.[191] Како у РПЦ нису још били добили одговоре од свих патријараха, као и због тога што је неким поглаварима одговарао понуђени термин, док други нису били у могућности да израде реферате до планираног рока, потекао је предлог да се вријеме савјетовања одгоди за наредну годину. О овоме је патријарх Гаврило био обавијештен од стране предстојатеља РПЦ, који се надао да ће српски првојерарх извршити своје обећање, и да ће посјетити ову цркву.[192] На замисао о сазивању скупа поглавара аутокефалних православних цркава у Москви примједбе су имали у ЦП, као и у Александријској патријаршији. Патријарх Гаврило је обавијестио руског патријарха да је 18. јула 1947. добио писмо из ЦП, у коме се образлаже да једино овој цркви припада да сазива поглаваре осталих Помјесних православних цркава и руководи њиховим заједничким радом.[193]

До краја 1947. било је још контаката између двојице црквених поглавара. Углавном се радило о размјени писама. Један од повода за контакт двојице првојерараха је био одговор на писмо којим је патријарх Алексије одговорио александријском патријарху Христофору II, који је оспоравао право московском патријарху да може сазивати Свеправославно савјетовање, већ да то има право чинити само васељенски патријарх.[194] Првојерарх СПЦ се похвално изразио у вези одговора руског патријарха поглавару Александријске цркве, који, по његовом мишљењу, „разметљиво и противно црквеном поретку, истиче неко уображено преимућство своје и друга два источна патријарха над осталим Православним аутокефалним Црквама! Није први пут да Грци, у својој тесногрудости и филетичном егоизму, испољавају своју надувеност и своје нерасположење према нама Словенима“. Патријарх Гаврило је позивао на опрез у односима према Грцима, као и према другим инославним хришћанским конфесијама, тим прије што Ватикан чини напоре да вјерске

„Владика бачки Иринеј и односи између Српске православне цркве и државе (1944-1955)“, *Токови историје*, бр. 1 (2024), 119-145; Игнатије Марковић, „Животопис епископа новосадско-бачког др Иринеја Ћирића, исповедника православља“, *Саборност*, IV (2010), 237-262.

[190] Цанков је у писму поставио питање иницијативе која у овом случају долази мимо цариградског патријарха, потом шта ће на то Грци рећи, а имао је недоумице око термина сазивања и самог састава тема за савјетовање. У наставку се жалио како последњих шест мјесеци нису добијали *Гласник СПЦ*, док је епископ Иринеј из Софије редовно добијао бугарски *Црквени весник* и часопис *Духовна култура*. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. I део Конгрес православних цркава у Москви 1948. г., Син. бр. 2106 / Зап. 584 из 1947, Епископ новосадски и бачки Иринеј патријарху Гаврилу, 27. јун 1947.

[191] Владика Венијамин сматрао је да РПЦ треба прво „да очисти губу из сопствене торине“, па тек након тога да узима иницијативу о некој врсти „васељенског саветовања“. Подсјетио је да нигдје и ни у једној Православној цркви није било тих и толиких расколничких покрета као у историји Руске цркве. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. I део Конгрес православних цркава у Москви 1948. г., Син. бр. 2259 из 1947, Епископ браничевски Венијамин – Светом архијерејском синоду СПЦ, 4. јул 1947.

[192] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. I део Конгрес православних цркава у Москви 1948. г., Син. бр. 2370 од 26. јула 1947, Писмо патријарха Алексија патријарху Гаврилу, 20. јул 1947.

[193] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. I део Конгрес православних цркава у Москви 1948. г., Писмо патријарха Гаврила патријарху Алексију, 25/12. август 1947.

[194] Цит. према: Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 201-202 са нап. 71.

и политичке структуре над којима има утицаја покрене против Православља, Совјетског Савеза и уопште против словенства.[195]

Међутим, пут српског патријарха у СССР и учешће на планираном Савјетовању поглавара аутокефалних православних цркава у Москви пратиле су бројне тешкоће. САСабор СПЦ је на сједници од 18. априла/2. маја 1948 (АСБр. 18/зап. 26 из 1948) одлучио да Српска патријаршија узме учешћа на прослави знаменитог јубилеја Руске цркве, као и на заказаном Савјетовању поглавара свих аутокефалних православних цркава.[196] Претходно је једна делегација МП боравила током 15-23. априла 1948. у узвратној посјети Албанској православној цркви. На челу делегације био је епископ ужгородски и мукачевски Нестор (Сидорук). Он је имао задатак од руског патријарха да по окончању боравка у Албанији посјети патријарха Гаврила у Београду, и преда му позив за учешће на обиљежавању предстојећег јубилеја Руске цркве у јулу 1948. године. Патријарх Гаврило му је казао да ће ако му здравље дозволи лично доћи на предстојеће Савјетовање у Москву, а да ће у супротном случају послати делегацију, док је дефинитивну одлуку о путу у Москву одложио до засиједања САСабора СПЦ.[197]

На планирани одлазак српског патријарха у Москву све више се неповољно одражавао сукоб на релацији Информбиро (Коминформбиро, ИБ) – КП Југославије. Патријарх Гаврило је усмено обавијестио САСинод да га је 3. јула 1948. посјетио генерал Љ. Ђурић, и пренио му мишљење Владе ФНРЈ да делегација СПЦ не треба да иде у Москву. Као разлог за такав став власти Ђурић је навео напад осам комунистичких партија на Југославију, на челу са СКП(б). На то му је српски патријарх казао да је он у претходном периоду, дужем од године дана, више пута позиван да учествује на састанку у Москви, те да је југословенска Влада инсистирала да се посјета реализује. Сада пак кад је све уређено и договорено са МП (добијене путне исправе, новац, стигао је авион) патријарх је казао да делегација не иде политичким путем, и да од предстојеће посјете штете бити неће. Међутим, Ђурић је био упоран, казавши да ако делегација ипак отпутује Влада ће бити приморана да у штампи објави да је то учињено преко воље и жеље југословенске владе и југословенског народа. Имајући у виду овакав став власти, САСинод СПЦ је на сједници од 4. јула 1948. одлучио да би било ризично путовати у Москву, а патријарх Гаврило је умољен да о томе обавијести руског патријарха и изјави му надубље жаљење због немогућности одласка у Москву. О посјети генерала Ђурића и ставу Владе ФНРЈ поглавара РПЦ информисао је лично патријарх Гаврило.[198] Међутим, из садржаја писма које је епископ нишки Јован упутио САСиноду СПЦ свега три дана послије посјете генерала Ђурића патријарху Гаврилу, може се видјети да је од стране југословенских власти дошло до обрта по питању одласка српске црквене делегације у

[195] Уп.: Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 201 са нап. 70.

[196] „Делегација Српске Православне Цркве на челу са Његовом Светошћу Српским Патријархом на великим свечаностима у Москви“, *Гласник СПЦ*, бр. 7-8 (1948), 66.

[197] „Ответный визит в Албанию“, *ЖМП*, №6 (1948), 3-5; „Докладная записка С. К. Белышева К. Е. Ворошилову о пребывании делегации РПЦ в Албании и Югославии и положении в Албанской и Сербской православных церквах, 20 мая 1948 г.“, у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах,* I/693-696; „Алексий I – Г. Г. Карпову, не позднее 28 апреля 1948 г.“, у *Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров – Совете министров СССР 1945-1970 гг.*, I-II, под ред. Н. А. Кривовой, (Москва: Российская политическая энциклопедия, 2009), I/367-368 са нап. 3 и 4; Радић, *Живот у временима*, 531; Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке*, 122.

[198] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. I део Конгрес православних цркава у Москви 1948. г., Син. бр. 2544/1948, Писмо патријарха Гаврила патријарху Алексију, 4. јул 1948.

Москву. Наиме, владика Јован је, заједно са генералним секретаром Синода протојерејем Николом Алагићем и шефом кабинета српског патријарха Душаном Дожићем, посјетио генерала Ђурића. На постављено питање у вези одласка у Москву Ђурић је рекао да Влада није противна одласку, и да је своје питање ревидирала.[199] Руски историчар М. Шкаровски тврди да су тек након интервенције совјетског МИД-а патријарх Гаврило и чланови пратње могли да отпутују у Москву посебним авионом који им је совјетска страна ставила на располагање, а пресудну улогу руске стране у вези одласка потврђује и један од чланова српске делегације, митрополит скопски Јосиф.[200]

У саставу српске делегације која је 7. јула 1948. отпутовала у Москву, осим патријарха Гаврила, били су митрополит скопски Јосиф, епископ браничевски Венијамин, шеф патријарховог кабинета Душан Дожић, и лични патријархов љекар др Павле Дрецун. Делегација је, уз краће задржавање у Лавову, приспјела у Москву 7. јула. Од 13 аутокефалних православних цркава у Москву су пристигли представници њих 11, с тим да су делегације Цариградске и Јеладске цркве учествовале само на свечаном дијелу, а не и у раду савјетовања. Није била заступљена Јерусалимска патријаршија, док је александријски патријарх Христофор опуномоћио представништво Антиохијске патријаршије да га заступа. Од поглавара допутовали су патријарси грузијски, српски и румунски, а биле су заступљене Бугарска црква, Антиохијска патријаршија, Албанска и Пољска црква.[201] Сјутрадан (8. јула) отворена је свечаност у Воскресенском храму на Сокољницима, гдје је окупљене поздравио и патријарх српски Гаврило.[202] Радни дио савјетовања спровођен је у комисијама по темама које су биле раније одређене, и обављен је током 9-15. јула, када су комисије завршиле свој рад, док је 17. јула одржана завршна пленарна сједница, током које су прочитани закључци свих комисија. Патријарх Гаврило је предао једну писмену представку, у којој је указао на последице једностраног увођења новог грегоријанског календара и једностраног признања англиканске јерархије које су усвојиле поједине православне цркве, као и „тежње за филетизам“ у Православној цркви. Изразио је наду да ће ријечи патријарха Алексија и Г. Г. Карпова демантовати „непријатељски настројене против словенског Православља верзије, да су словенске Православне Цркве на челу са Руском Патријаршијом политичка оруђа Совјетског Савеза“. У завршном дијелу је предложио да поглавар РПЦ и Цариградска патријаршија „предузму иницијативу код свих помесних аутокефалних Православних Цркава: 1) Да све Православне аутокефалне Цркве изводе потребне реформе у братском међусобном сагласију, једновремено у једнаком обиму; 2) Да према инославним хришћанским заједницама иступају као целина у свима питањима вероучења и сарадње, и 3) Да се припреми ново издање

[199] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. I део Конгрес православних цркава у Москви 1948. г., Син. бр. 2545 од 6. јула 1948, Епископ нишки Јован – Светом архијерејском синоду СПЦ, 6. јул 1948.

[200] Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке*, 123; Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 156. Митрополит скопски овако описује атмосферу у данима уочи одласка у Москву: „Тешкоће су наступиле услед неких неспоразума и политичких затегнутости између југословенске и руске владе. Југословенска влада је у почетку гурала наше црквено представништво да неизоставно иде у Москву. Но, кад су све припреме за одлазак биле готове и руски аероплан стигао на хангар да нас одвезе, наше власти забранише нам – усмено као увек – да не смемо ићи. Ми смо јавили Москви да нећемо доћи и наше кофере распаковасмо. После два дана наше власти, под притиском руске Амбасаде у Београду, саопштише нам, – опет усмено, – да идемо“. Митрополит Скопски Јосиф, *Мемоари*, 265-266.

[201] Цыпин, *нав. дјело*, 500; Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 156; Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке*, 123.

[202] „Делегација Српске Православне Цркве на челу са Његовом Светошћу Српским Патријархом на великим свечаностима у Москви“, *Гласник СПЦ*, бр. 7-8 (1948), 66.

православног хришћанског исповедања (омологије)“.[203] Завршног дана савјетовања усвојене су четири резолуције: „Ватикан и Православна Црква“, „Екуменски покрет и Православна Црква“, „О англиканској јерархији“ и „О црквеном календару“, као и „Апел хришћанима цијелог свијета“.[204] У паузама засиједања српска делегација посјетила је неколико московских храмова, обишла гробове руских патријараха Тихона и Сергија, присуствовала (12. јула) свечаној патријарашкој литургији у Богојављенском саборном храму, као и на завршној литургији у Тројице-Сергијевој лаври 18. јула. Током свечаног банкета 15. јула у хотелу „Национал“, који је приредио Карпов, говорио је и патријарх Гаврило, којој приликом је још једном изразио наду да ће кључне изјаве поглавара РПЦ и министра Карпова демантовати верзије и интриге које се могу чути ван Русије како „тобоже Руска Православна Црква тежи да својој доминацији подјарми остале Православне аутокефалне Цркве и да Совјетски Савез искоришћује Православну Цркву као оруђе своје политике!“[205]

Делегација је 16. јула имала „посебну посету“ руском патријарху, што је искоришћено да му се предају поклони. Патријарх Гаврило је тада поглавару РПЦ уручио одлуку САСабора СПЦ од 15/2. маја 1948 (АСБр. 24/зап. 28 из 1948), којом се Чешкоморавска епархија уступа у јурисдикцију МП, чиме је канонски и правно овај поступак окончан. Српски патријарх је покренуо питање тзв. Мађарске православне цркве и намјере МП да у Будимпешти постави свог егзарха. Он је сматрао да би овакав поступак Руске цркве и њеног поглавара „био врло рђав преседан“, који би „у наш општи црквени организам унео т.зв. филетизам, који не би био ни у духу св. Православља ни у складу са словенским интересима и нашом словенском солидарношћу, већ би погодовао шовинистичким настојањима званичних кругова Мађарске о мађаризацији нашег словенског елемента“. Будући да у Мађарској постоји Српска православна будимска епархија током 300 година, патријарх Гаврило је „одлучно одбио свако неканонско и недозвољено мешање Руске Цркве у нашу јурисдикцију, нагласивши да би тако мешање могло довести и до нежељених последица“. На то је, како је наведено у службеном листу Српске патријаршије, руски патријарх казао да је циљ овог разговора био да се чују аргументи српске стране по овом питању.[206] Сјутрадан, 17. јула, митрополит Николај (Јарушевич) је српском патријарху предао храм Светих апостола Петра и Павла код Јаузких врата (Петропавловски переулок), који је одређен да буде Подворје СПЦ у Москви. Именовање старјешине Подворја имало је накнадно да услиједи. Истог дана извршена је предаја храмова намијењених за подворје Антиохијске и Бугарске цркве. Патријарх Гаврило је завршног дана посјете предао МП депозит од 23.000 рубаља за четири српска богослова која би се упутила на школовање у Русију, а један дио своте имао је да послужи за прве потребе Српског подворја.[207] САСинод СПЦ је за старјешину Српског подворја у Москви именовао јерођакона Прохора (Јакшића), рођеног 1915. године у

[203] Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 446; „Делегација Српске Православне Цркве на челу са Његовом Светошћу Српским Патријархом на великим свечаностима у Москви“, 67-68.

[204] Текстови резолуција у: *ЖМП – специальный номер*, 1948, 23-32; на српском језику: „Делегација Српске Православне Цркве на челу са Његовом Светошћу Српским Патријархом на великим свечаностима у Москви“, 70-73.

[205] „Делегација Српске Православне Цркве на челу са Његовом Светошћу Српским Патријархом на великим свечаностима у Москви“, 68-69.

[206] Исто, 69.

[207] „Передача подворий автокефальным Православным Церквам“, *ЖМП*, № 8 (1948), 66-67; „Делегација Српске Православне Цркве на челу са Његовом Светошћу Српским Патријархом на великим свечаностима у Москви“, 61, 69-70; Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 213-221.

Петрограду,[208] чији је отац био протојерej др Душан Јакшић (1875-1936), питомац Кијевске и Петроградске духовне академије, и дугогодишњи члан Синодалне комисије Руске цркве за сједињење цркава[209]. Међутим, како је патријарх Гаврило био обавијештен од стране митрополита Николаја (Јарушевича), виза за о. Прохора није могла бити издата, па је предлагано да СПЦ одабере другог кандидата за старјешину Подворја у Москви. До тога није дошло, те је Српско подворје остало без старјешине и није могло да започене са својим радом за дуго времена, иако се у међусобним сусретима поглавара двије цркве ово питање налазило на агенди питања за разматрање.[210] Након повратка у Београд митрополит Јосиф је 9. октобра 1948. посјетио совјетског амбасадора у Београду Лаврентијева, и у име српског патријарха и свих чланова делегације која је путовала у Москву изразио благодарност за топао пријем који им је указан, како од патријарха Алексија, тако и од стране министра Карпова.[211]

Како се сукоб Стаљин–Тито даље развијао и захуктавао, он се неминовно одразио не само на прекид партијских, политичких и дипломатских односа, него и других видова билатералне сарадње између двије земље. Комуникација између двије патријаршије биће ускоро сведена на минимум, а сусрета на највишем нивоу између поглавара СПЦ и РПЦ неће бити све до 1956. године. Међутим, контакти, најчешће у виду размјене писама између двојице патријараха, наставили да се у тајности одвијају све до смрти патријарха Гаврила. О сложености комуникације између двојице црквених поглавара у оваквим околностима свједочи примјер када је руски патријарх послао писмо патријарху Гаврилу 7. фебруара 1949, а овај га је добио тек 22. априла, и то преко совјетског конзула Иванова. Српски патријарх се у узвратном писму жалио на погоршање положаја СПЦ у Југославији. Исказао је жељу да се одржи заједништво са РПЦ, као и спремност за сарадњу у интересу Православља и Словенства. Са његовим ставовима били су упознати чланови совјетске врхушке (Стаљин, Молотов, Ворошилов, Маљенков).[212]

На горе наведено могли бисмо додати примјер када је писмо руског патријарха било, по предлогу Савјета за послове РПЦ, достављено незваничним путем, преко дипломатске поште совјетског МИД-а Амбасади СССР-а у Београду. Одатле га је даље имао преузети прота Сокаљ и уручити га патријарху Гаврилу за вријеме службе у цркви. Првојерарх РПЦ је напоменуо колико је пожељно да се одржава директна комуникација и размјена мишљења о црквеним питањима, али да због тренутних околности у Југославији није могуће да се ступи у директну комуникацију

[208] Радић, *Живот у временима*, 534.

[209] Опширније: Игнатије Марковић, „Протојерej Душан Јакшић (1875-1936)“, у *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књ. 9, прир. Богољуб Шијаковић, (Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2011), 242-246.

[210] Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 220-221; Епископ моравички др † Антоније (Пантелић), *Кад су свеци ходили земљом. Сећања на црквене личности које су обележиле једну епоху*, (Београд: Задужбина Епископа Антонија (Пантелића); Москва: Подворје Српске православне цркве, 2025), 317-318.

[211] Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке*, 124; Радић, *Живот у временима*, 536.

[212] „Сопроводительная записка заведующего Отделом Балканских стран (ОБС) МИД СССР Е. Д. Киселева Г. Г. Карпову с приложением копии письма патриарха Сербского Гавриила патриарху Алексию о положении православной церкви в стране, 21 мая 1949 г.“, у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, бр. 40, II/135-139, датум приступа 8. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/40; Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке*, 124; Радић, *Живот у временима*, 537.

путем личног сусрета, па се морају чекати повољније околности.[213] Патријарх Гаврило се у септембру 1949. жалио првом секретару совјетске амбасаде у Београду Зубову на тежак положај СПЦ, немогућност издавања *Гласника СПЦ* и штампања црквене литературе. Говорио је да су државни органи тражили да Црква донесе резолуцију о осуди Информбироа, што би, по његовом суду, значило осуду Русије, СССР-а, Московске патријаршије, али да они на то нису спремни, и да на те захтјеве одговарају да свештенослужитеље политика не занима.[214] До поновне посјете Зубова српском патријарху дошло је 28. децембра 1949. године. Патријарх је поново говорио о тешком положају СПЦ и вјерног народа, уз напомену да нити он нити његови сарадници могу доћи у совјетску амбасаду, јер би већ следећег дана били ухапшени.[215]

Прије одласка из Југославије прота Ј. Сокаљ био је примљен код патријарха Гаврила. По доласку у Москву он је 28. јануара 1950. имао разговор у Савјету за послове РПЦ. У вези држања српског патријарха рекао је да је он у души уз Московску патријаршију, а да споља дјелује као да је уз Тита. Српски патријарх на тај начин лавира и маневрише, говорећи представницима РПЦ да је против Тита, а своме окружењу да је против Москве. Патријарх Гаврило је, према информацијама којима је располагао Сокаљ, забранио епископу Владимиру (Рајићу) да служи у храмовима који су били под јурисдикцијом МП, као и да је српски предстојатељ незадовољан именовањем свештеника у Мађарској од стране МП, јер то подрива ауторитет СПЦ у тој земљи.[216]

Патријарх Алексије је у марту 1950. обавијестио Савјет за послове РПЦ да због тренутне непријатељске политике југословенске владе према Совјетском Савезу сматра неприхватљивим даље ношење и посједовање југословенског Ордена народног ослобођења, додијељеног му 22. априла 1945, па је исти вратио, а његову одлуку слиједили су и други носиоци југословенских ордена добијених том приликом.[217] Поступајући по препоруци совјетских власти поглавар РПЦ

---

[213] „Письмо Г. Г. Карпова В. М. Молотову и К. Е. Ворошилову о конфиденциальном письме патриарха Сербского Гавриила патриарху Алексию с приложением копии ответного послания патриарха Алексия, 10 ноября 1949 г.“, у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, бр. 93, II/309-311, датум приступа 8. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/93.

[214] „Из дневника первого секретаря Посольства СССР в Югославии А. М. Зубова. Запись беседы с патриархом Гавриилом о церковной политике югославского руководства, 29 сентября 1949 г.“, у *Восточная Европа в документах российских архивов 1944-1953 гг. Том II, 1949-1953 гг.*, ред. коллегия: Т.В. Волокитина и др., (Москва–Новосибирск: «Сибирский хронограф», 1998), бр. 73, 234-237; Радић, *Живот у временима*, 538; Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке*, 125.

[215] „Из дневника А. М. Зубова. Запись беседы с патриархом Сербским Гавриилом о положении православной церкви в стране, 28 декабря 1949 г.“, у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, бр. 101, II/332-334, датум приступа 8. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/101; Радић, *Живот у временима*, 539; Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке*, 125.

[216] „Запись беседы в Совете по делам РПЦ с благочинным русских православных приходов в Югославии И. И. Сокалем о положении в стране, церковной политике государства, расстановке сил в руководстве Сербской православной церкви и др., 28 января 1950 г.“, у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, II, бр. 109, датум приступа 8. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/109.

[217] „Заявление патриарха Алексия в Совет по делам РПЦ о возвращении награды правительства Югославии – ордена «Народного Освобождения», ранее 15 марта 1950 г.“, у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, бр. 121, II/406, датум приступа 9. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/121. Изјава руског патријарха била је објављена у *Известия*, № 64 од 15. 3. 1950, као и у *ЖМП*, №4 (1950), 5. Изјаве осталих носилаца југословенских одликовања у *Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при*

је у знак „пажње и подршке“ предложио 1949. да патријарх Гаврило буде изабран за почасног члана Московске духовне академије.[218] Српски првојерарх је у марту 1950. замолио Зубова да упути захвалност патријарху Алексију на овом гесту. Осим поновљених жалби на тешко стање и положај СПЦ у Југославији, патријарх је рекао Зубову да су га прије извјесног времена посјетили Лазар Колишевски и Љубодраг Ђурић, захтијевајући да призна аутокефалност православној цркви у НР Македонији, што је он одбио, јер би то довело да ускоро мора признати иста права црквама у Црној Гори и Босни и Херцеговини.[219] И Карпов је у јуну 1950. био обавијештен из совјетског МИД-а да се, према информацијама из Београда, патријарх Гаврило успротивио да да изјаву којом би подржао Титову политику, што је објашњавано његовим незадовољством смањењем дотација Цркви од стране државе, затварањем неких црквених објеката и случајевима хапшења свештенства.[220] Иначе, патријарх Гаврило изражавао је жаљење што је уопште дошло до сукоба Југославије и Информбироа.[221] Уопште, сукоб Југославије са Коминформом неповољно се одразио не само на везе СПЦ са РПЦ, него и на односе Српске патријаршије са другим православним црквама у земљама под совјетском контролом. Прије Резолуције ИБ-а веза са РПЦ нарочито је форсирана од руске стране, да би послије фактички био прекинут сваки контакт између СПЦ и других Помјесних православних цркава, изузев Грчке архиепископије. На устоличење новоизабраног бугарског патријарха 1953. били су позвани и представници Српске цркве, али се позиву нису одазвали.[222]

Поводом изненадне смрти патријарха Гаврила, 7. маја 1950, у Српску патријаршију су пристигли бројни телеграми, како вјерских поглавара, тако и представника свјетовне власти из земље и иностранства. „Братско саучешће“ упутио је и сверуски патријарх Алексије: „Са жалошћу сам примио тужну вест о смрти Његове Светости Патријарха Гаврила, искреног пријатеља руске Цркве и народа. У име нашег Светог Синода и у име своје изражавам Светом Синоду, епископату, свештенству и свој верној деци Српске православне Цркве своје братско саучешће. Руска православна Црква узноси Свевишњем молитве за душу Његову“.[223] На вијест о смрти патријарха Гаврила у *ЖМП*-у је објављен некролог из пера протојереја Јована Сокаља, са фотографијом преминулог поглавара СПЦ.[224] Смрћу патријарха Гаврила, како примјећује епископ Антоније (Пантелић), завршава се један период у историји српско-руских црквених

Совете народных комиссаров – Совете министров СССР 1945-1970 гг., бр. 458, 459, 460, 461 и 462, I/512-515; Радић, *Живот у временима*, 539; Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 166.

[218] Радић, *Живот у временима*, 537; Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 166.

[219] „Из дневника А. М. Зубова. Запись беседы с патриархом Гавриилом о положении Сербской православной церкви и состоянии государственно-церковных отношений, 23 марта 1950 г.“, у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, II, бр. 123, датум приступа 8. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/123; Радић, *Живот у временима*, 539; Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке*, 126.

[220] „Письмо первого заместителя председателя Комитета информации при МИД СССР С. Р. Савченко Г. Г. Карпову об отказе патриарха Сербского Гавриила выступить с заявлением в поддержку политики правительства Югославии, 9 июня 1950 г.“, у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, II, бр. 148, датум приступа 8. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/148.

[221] AJ, 144-3-64, Посјета претсједника Државне комисије за вјерска питања Патријарху Српске Православне Цркве Др. Гаврилу, 2. март 1950, 4.

[222] AJ, 144-137-751, Veze crkava u našoj zemlji sa inostranim crkvama.

[223] *Гласник СПЦ*, бр. 5-6 (1950), 61-62.

[224] Прот. И. Сокаль, „Патриарх Сербский Гавриил (некролог)“, *ЖМП*, № 5 (1950), 22-25.

односа.[225] Избор новог поглавара СПЦ (1950) догодио се у вријеме прекинутих југословенско-совјетских односа, што се неминовно одразило на сарадњу и међусобне контакте двије цркве током наредних неколико година, па се нерijетко говори да су међусобни односи СПЦ и РПЦ у периоду Информбироа постали жртва политичке конфронтације Југославије и СССР-а.

[225] Видјети: Пантелич, *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945–1950 годах на основании документов российских архивов*, 287.

ПОСЈЕТЕ КАО ВАЖНЕ ЕТАПЕ НА ПУТУ РАЗВОЈА ОДНОСА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СА РУСКОМ ПРАВОСЛАВНОМ ЦРКВОМ

„Таоци политичке конфронтације“. Контакти Српске православне цркве са Руском православном црквом од смрти патријарха Гаврила до нормализације југословенско-совјетских односа (1950-1955/1956)

Као што је већ истакнуто, на избор патријарха Викентија за новог поглавара СПЦ совјетске власти нису гледале повољно. У Савјету за послове РПЦ су сматрали да је смрт патријарха Гаврила омогућила југословенским властима да у личности новог патријарха поставе себи послушног човјека, те да им је пошло за руком да СПЦ потпуно потчине свом утицају и претворе је у свој инструмент, али да је то била „Пирова побједа“. Сам избор новог поглавара сматрали су комедијом и фарсом.[226] Непуну годину дана након што је изабран нови патријарх, у совјетској амбасади у Београду сматрали су да су југословенске власти његовим избором успјеле да лише СПЦ њене независности, и да је претворе у оруђе своје спољне и унутрашње политике, као и да сада готово да и нема разлике између званичне СПЦ и руководства Главног савеза удружења православних свештеника, које су сматрали отвореним присталицама Титове власти.[227]

После смрти патријарха Гаврила и избора његовог наследника, и одласка из Југославије намјесника Московске патријаршије протојереја Јована Сокаља, односи између СПЦ и РПЦ били су сведени на минимум. Комуникација је била ограничена само на честитке поводом Божића и Васкрса. Негдје до децембра 1953. из РПЦ су одговарали само на честитке патријарха Викентија. У архиви ГАРФ-а сачувано је писмо бр. 199 патријарха Викентија, упућено руском патријарху уочи Божића 1950. године.[228] Није нам познато да ли је на ово писмо одговорено, с обзиром на осјетљив тренутак у југословенско-совјетским односима. Српски патријарх је послао писмо и уочи Божића 1951, мада ситуација у свијету, по његовим ријечима, није била ништа боља него прошле године. Казао је да се заједно са вјерним народом сваког дана моли „за мир свега свијета“, следујући тако ријечима из посланице Коринћанима св. апостола Павла.[229]

---

[226] „Справка В. С. Карповича об избрании епископа Викентия патриархом Сербским“, 10 июля 1950 г., у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, II, бр. 155, датум приступа 9. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/155; „Сопроводительная записка Г. Г. Карпова А. И. Лаврентьеву с приложением подготовленной для публикации статьи в связи с выборами патриарха Сербской православной церкви“, 11 июля 1950 г., у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, II, бр. 156, датум приступа 9. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/156; Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 168.

[227] „Справка первого секретаря посольства СССР в Белграде А. М. Зубова о ситуации в Сербской православной церкви и деятельности патриарха Викентия“, 8 мая 1951 г., у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, II, бр. 212, датум приступа 9. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/212.

[228] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 858, Л. 1-2.

[229] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 991, Л. 1-2. Патријарх Викентије завршава наводима из поменуте посланице: „[...] вјеран је Бог који вас неће пустити да се искушате већма него што можете, него ће учинити са искушењем и крај, да можете поднијети“ (1. Кор. 10, 13).

Никог из СПЦ није било у Москви, у јулу 1951, када је руски патријарх угостио поглаваре Антиохијске, Грузијске, Румунске и Бугарске цркве, којом приликом је издат један проглас којим се осуђује агресивна политика САД према Кореји, будући да је од јуна 1950. на Корејском полуострву трајао рат.[230] У Српској патријаршији примили су писмо руског патријарха од 8. децембра 1951, којим извјештава предстојатеља СПЦ да је РПЦ даровала аутокефалност Православној цркви у Чехословачкој, а да је за њеног поглавара изабран митрополит Елефтерије (Воронцов, 1892-1959).[231] Предстојатељ СПЦ је на ово писмо одговорио, не скривајући радост поводом уздизања Православне цркве Чехословачке која је „виноградник" СПЦ, на истом мјесту изражавајући надање да ће се, по „освештаној традицији", поглавар нове аутокефалне цркве обратити СПЦ канонским писмом, после чега ће САСабор СПЦ донијети коначну одлуку о признавању аутокефалне управе сестринске Православне цркве у Чехословачкој. Московској патријаршији је од стране Савјета за послове РПЦ препоручено да се копија овог писма пошаље митрополиту Елефтерију.[232] Приликом сусрета који је патријарх Викентије имао са презвитеријанским свештеником из САД Норманом Томасом (1884-1968), бившим социјалистичким кандидатом за америчког предсједника, 19. априла (вјероватно 1951), српском црквеном поглавару била су постављена питања да ли има везу са Москвом, да ли зна какво је стање у Русији, и да ли се плаши Стаљина и могућег рата. Наводно је српски патријарх одговорио да немају никакве везе са Москвом, те да свака православна црква рјешава своје послове самостално, па нема потребе за нарочитим везама или консултовањем. У вези стања у Русији није пружио никакве информације, осим што је показао да се тим не интересује, јер „имамо и свога посла доста". Већ су огуглали на ратове и страдања, а у држави је све било мирно, додао је патријарх Викентије у одговору Н. Томасу.[233]

Како се може видјети из једног захтјева који је Карпов упутио замјенику министра спољних послова СССР-а А. Е. Богомолову, 31. јануара 1952, патријарх Алексије се обраћао Савјету за послове РПЦ у вези са могућношћу преписке са српским патријархом Викентијем о општим црквеним питањима. Савјет је тражио мишљење у вези овог питања, а у циљу давања препорука патријарху Алексију.[234] Почетком априла је стигао одговор да је од стране совјетске амбасаде у Београду српски патријарх окарактерисан као присталица Титове власти, те да евентуално успостављање преписке између двојице патријараха неће дати никакве практичне резултате у смислу зближавања двије цркве.[235] Уз ово мишљење Карпову је послата информација о српском патријарху Викентију, датирана на 27. март 1952, коју је сачинио трећи секретар совјетске амбасаде у Београду Ј. Љубимов. У њој се тврди да је актуелни српски патријарх, још док је био сремски епископ, наводно дозвољавао свештеницима из своје епархије да ступају у Савез свештеника, затим да су се „титовци" отворено мијешали у припреме за избор новога патријарха, који иначе међу вишом јерархијом нема никаквог ауторитета, да се отворена подршка „титоваца" кандидатури патријарха Викентија могла видјети у присуству његовом устоличењу министара Љубодрага Ђурића, Тодора Вујасиновића, Влада Зечевића, Милоша Минића, Петра Стамболића

[230] *ЖМП*, № 8 (1951), 8-21.
[231] В. В. Бурега и М. В. Шкаровский, „Елевферий (Воронцов Вениамин Александрович; 1892-1959)", *Православная энциклопедия*, т. 18, 282-287, датум приступа 29. 12. 2025, https://www.pravenc.ru/text/189719.html.
[232] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 991, Л. 20-21; *ЖМП*, 12/1951, 3.
[233] AJ, 144-5-90. Наводи се да је до посјете Н. Томаса патријарху Викентију дошло 19. априла, али не и које године. Стога смо навели 1951. годину, под претпоставком.
[234] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 973, Л. 27.
[235] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 973, Л. 99.

и др., а пажњу заслужује и присуство тој церемонији британског амбасадора Чарлса Пика и службеника Амбасаде САД Роберта Римса. Информација Љубимова требала је да садржи доказе да је наводно патријарх Викентије ревносни присталица Титовог режима и његово послушно оруђе у јачању веза са америчко-енглеским империјалистима. Осим тога, она садржи доказе о тобожњој прозападној орјентацији српског патријарха, која се очитовала у његовим изјавама представницима западних цркава.[236]

Још док је уочи мајског засиједања САСабора 1952. патријарх Викентије дао изјаву Југопресу, једно од питања било је какви су односи СПЦ са осталим православним и другим црквама у свијету. Српски црквени поглавар је за ту прилику дао једну уопштену оцјену, не помињући ни једну од цркава посебно, казавши да су односи СПЦ са осталим православним црквама „потпуно нормални и у духу канона“, те да са њима „Српска Црква одржава [...] редовну канонску везу“. Уједно, по ријечима патријарха Викентија, СПЦ одржава везу и са осталим црквама и вјероисповијестима, „било писменим путем, било узајамним посетама црквених претставника“.[237]

Из Савјета за послове РПЦ тражено је преко МИД-а 6. јула 1953. да се прибави мишљење од Амбасаде СССР-а у Југославији и њен савјет о цјелисходности предузимања одређених корака усмјерених на обнављање прекинутих веза између РПЦ и СПЦ. Наведене су четири мјере које би требало преузети. Прва се односила на то да московски патријарх може послати одговор на грамату патријарха Викентија којом га признаје за поглавара СПЦ. Подсјећања ради, на писмо патријарха Викентија упућено поглавару РПЦ након што је изабран за новог поглавара СПЦ, у МП су се ограничила само на слање формалног телеграма, 5. септембра 1950, остављајући на тај начин српског патријарха без одговора на писмо којим га признаје за црквеног поглавара. Одговор на грамату сада би, процјењивали су у Савјету, довео до успостављања веза између СПЦ и православних цркава у земљама народне демократије. Поред овога, требало је обновити слање *ЖМП*-а Српској цркви. У вези писма које је српски патријарх послао 14. марта 1952. о спремности да призна аутокефалност Чехословачке цркве, а које је дотад остало без одговора, сада је одлучено да из МП могу повратно одговорити да је исто прослијеђено поглавару ове цркве, митрополиту Елефтерију. Најзад, с обзиром да су протојерејu Виталију Тарасјеву[238], настојатељу руских парохија у Југославији, биле потребне свештене одежде, ово би МП могла искористити као прилику да се српском патријарху тим поводом обрати за помоћ, процјењивали су у Савјету.[239]

Наговјештаје обнове дипломатских односа између Југославије и СССР послије Стаљинове смрти искористио је протојереј Тарасјев да из Београда 8. августа 1953. упути писмо руском патријарху. Навео је да је његово ћутање током претходних пет година било последица прекида

[236] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 973, Л. 100-102.

[237] AJ, 144-6-112, Izjava Njegove Svetosti Gospodina Vikentija Prodanova Patrijarha Srpske pravoslavne crkve, 1-2.

[238] Виталиј Васиљевич Тарасјев (1901-1974) потиче из свештеничке породице. Учио је Екатеринославску духовну семинарију, учествовао у Грађанском рату, да би 1920. емигрирао у Србију. Након завршетка Призренске богословије (1926) окончао је студије на Богословском факултету у Београду (1930). Као клирик Руске православне заграничне цркве рукоположен је за ђакона (1931), исте године и за свештеника, руком митрополита Антонија (Храповицког). Током 1931-1950. био је 3. помоћник настојатеља руске цркве Св. Тројице у Београду. По завршетку Другог свјетског рата прелази у јурисдикцију МП, а током 1950-1974. био је старјешина Тројицке цркве Подворја РПЦ у Београду. У чин митрофорног протојереја унапријеђен је 1955. године. Антуан Нивьер, *Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе 1920-1995: Библиографический справочник*, (Москва: Русский путь; Париж: YMCA-Press, 2007), 479-480.

[239] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1101, Л. 123.

односа између двије државе, чиме је преписка са СССР-ом била готово немогућа, поглавито за совјетске држављане којима је он припадао. Писао је о тешком положају у којем се налази Руска црква у Београду која је још увијек била под јурисдикцијом МП, нарочито подвукавши њен недефинисан правни положај. Но, у вези односа епископата и свештенства СПЦ према Руској цркви у Југославији похвално се изразио, истакавши да има добре личне односе са Српском патријаршијом.[240]

Дана 21. октобра 1953. српски патријарх обратио се патријарху Алексију у вези одлуке САД и Велике Британије од 8. октобра исте године да се англоамеричке трупе повуку из зоне А, у којој се налазио Трст, и ову територију препусте управи италијанске владе.[241] Српска црква, по ријечима њеног поглавара, дигла је свој глас против ове одлуке, и апелује на све хришћанске цркве, на све државнике свијета и људе добре воље, молећи их да подигну глас за решавање овог питања у духу предлога маршала Тита, а у циљу заштите свијета од нове катастрофе. Мишљење совјетског МИД-а било је да ово питање треба оставити без одговора.[242] Сматрајући ову одлуку дојучерашњих савезника за „једностану и неправедну", протест је исказао и Савез удружења православног свештенства ФНРЈ, упућивањем писама на више адреса: ОУН-у, југословенској делегацији при ОУН, Екуменском савјету цркава и другим организацијама.[243]

„Глачање неравнина". Обнова црквених односа током 1956-1958.

Патријарх Викентије у посјети Руској цркви и Совјетском Савезу (5-29. октобар 1956)

У совјетској амбасади у Београду су крајем јануара 1954. сматрали да СПЦ преко свога патријарха тренутно подржава Титов режим. Из тих разлога је са исте адресе сугерисано руководству МП да није сврсисходно у садашњем тренутку предузимати кораке ка зближавању са Српском патријаршијом, као и да ће признање патријаха Викентија од стране РПЦ допринијети јачању његовог положаја унутар цркве, што не би било „у нашем интересу". Што се пак тиче слања *ЖМП*-а Српској патријаршији информације којима су располагали у Амбасади СССР-а нису говориле у прилог томе, будући да су увоз и дистрибуција ове публикације у Југославији били забрањени посебним прописима југословенске владе.[244] Половином новембра 1954. у Савјету за послове РПЦ процјењивали су да би, у вези са актуелним побољшавањем

[240] „Письмо протоиерея В. В. Тарасьева патриарху Алексию о положении в приходе Русской православной церкви в г. Белграде", 8 августа 1953 г., у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, II, бр. 314, датум приступа 9. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/314.

[241] О октобарској кризи 1953. у оквиру Тршћанског питања више: Миљан В. Милкић, „Југославија, Италија и Тршћанска криза 1948-1954", (Докторска дисертација, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, 2012), 215-230.

[242] „Письмо патриарха Сербского Викентия патриарху Алексию в связи с решением правительств США и Великобритании о передаче Италии Свободной территории Триест", 21 октября 1953 г., у *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документи российских архивов в двух томах*, II, бр. 321, датум приступа 9. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/vlast-i-tserkov-v-vostochnoj-evrope-1944-1953-tom-2/321; Шкаровский, *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке*, 127; Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 170.

[243] *Весник*, 15. 10. 1953, 1.

[244] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1213, Л. 4-6.

дипломатских односа између СССР-а и Југославије, било неопходно преиспитати став МП у односу на СПЦ, како би се обновиле и ојачале везе између двије цркве. С тим у вези тражено је мишљење Амбасаде СССР-а у Југославији да ли је и у којој мјери сврсисходно позивање делегације СПЦ у СССР ради успостављања контаката између двије цркве, као и зарад преговора о решавању спорних питања између СПЦ и Бугарске православне цркве (БПЦ), односно СПЦ и Албанске православне цркве. Патријарх Викентије је желио да ријеши ова спорна питања, и то очигледно уз помоћ и посредништво МП, чији је глас ауторитативан и мјеродаван за све православне цркве у земљама народне демократије, навео је Карпов у закључку свог предлога.[245] Пошто у совјетском МИД-у нису имали примједби на то да патријарх Алексије упути писмо односно честитку српском патријарху за Божић[246], исто је послато 25. децембра 1953 (тј. 7. јануара 1954. године по новом календару).[247] С друге стране, уочи Васкрса 1954. патријарх Викентије упутио је писмо предстојатељу РПЦ, са изразима честитки поводом предстојећег празника.[248]

На напријед поменути захтјев Савјета за послове РПЦ из новембра 1954, из Амбасаде СССР-а у Југославији одговорено је почетком јануара 1955. године. Изнијето је мишљење да је сада могуће позвати делегацију СПЦ ради обнављања веза са РПЦ, као и зарад вођења преговора о питањима која су наведена у писму. Препоручивано је још да би било пожељно да се позив СПЦ усклади са неким црквеним празником.[249] Извјесни кораци предузимани од стране РПЦ, нарочито од митрополита крутицког Николаја (Јарушевича) као руководиоца спољних послова МП, давали су повода српском патријарху да почеком јануара 1955. устврди како се од стране ове цркве и њеног угледног архијереја покушава да се односи са Српском црквом „што даље продубе“. То је аргументовао тиме што Руси „врло често пишу и одржавају контакт преко београдског руског свештеника Виталија (Тарасјева – *Љ. П.*)“.[250]

Као знак жеље за побољшањем односа и њиховим успостављањем у пуном обиму треба тумачити свечаност у руској цркви Свете Тројице у Београду, у фебруару 1955. године. Претходно је овај чин два пута заказиван и одлаган (10/23. јануара и 17/30. јануара), јер се чекао одговор руског патријарха, без чијег благослова патријарх Викентије није хтио да овај чин обави. Патријарх Викентије је 6. фебруара служио литургију у поменутом храму, којом приликом је, по жељи руског патријарха, старјешини овог храма, проти Виталију Тарасјеву, уручио одликовање у име РПЦ. Свештеник Тарасјев је награђен митром, па је од сада имао титулу митроносни протојерej, с правом служења литургије под митром у свим храмовима СПЦ. Патријаху су на овој свечаности саслуживали епископи банатски Висарион и будимски Герман, уз молитвено присуство епископа бањалучког Василија и будимљанско-полимског Макарија. Примјетно је било присуство првог савјетника, као и првог секретара совјетске амбасаде.[251] Према извјештају проте Милана Д. Смиљанића, овом догађају присуствовало је прилично пуно људи (600-700 душа), већина су били Руси, али и извјестан број Срба. По његовим запажањима, читаво вријеме

[245] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1213, Л. 48-49.
[246] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1101, Л. 198.
[247] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1101, Л. 197. Копия.
[248] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 139, Л. 4.
[249] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1321, Л. 1.
[250] AJ, 144-12-199, Pov.br. 51/55, Poseta Miloja Dilparića patrijarhu Vikentiju dana 10. I 1955. godine, 2; AJ, 144-14-212, Poseta patrijarhu Vikentiju dana 10. I 1955. godine, 2.
[251] Сада митроносни протојерej Виталиј Тарасјев о овом свечаном догађају саставио је подробан извјештај, и исти 20. фебруара 1955. упутио митрополиту крутицком и коломенском Николају. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 164, Л. 64-68.

патријарх Викентије био је „прилично расположен“, а добро расположење било је уочљиво и код остале четворице српских владика. Првојерарх СПЦ је одржао неколико здравица, а говорећи о потреби добрих односа са Руском црквом нагласио је „да се нас ништа не тиче овоземаљска политика – била она таква или онаква! Наше је само да гледамо и да мислимо горе на небо!“[252] О овој свечаности сачињен је извјештај у совјетској амбасади у Београду, и исти је 8. марта 1955. послат предсједнику Савјета за послове РПЦ.[253]

Нешто прије тога је Карпов повратно информисао МИД, да је ЦК КПСС овластио Савјет запослове РПЦ да да Московској патријаршији сагласност да позове патријарха Српске цркве Викентија да у пратњи од три лица допутује у СССР у јуну мјесецу, у трајању од три седмице.[254] Свега неколико дана касније (9. фебруара) упућено је званично писмо московског патријарха поглавару СПЦ да посјети Руску цркву на дан празника Педесетнице (Духови, Тројичиндан), уз још три сапутника и у трајању од три седмице, а у циљу „да се у потпуности непосредно упознате са животом наше Цркве“. Руски патријарх очекивао је позитиван одговор.[255] Са овим је, као ствар која је „врло важна и хитна“, патријарх Викентије проценио да је потребно упознати државне органе, што је учинио преко секретара СКВП-а Милоја Дилпарића. Дилпарић је овом приликом поставио питање с којим циљем је позив упућен, а патријархов одговор је био да позив представља „настојање да се Српска православна црква не би ближе или сувише везала са Цариградском патријаршијом, а позната је ствар, да од давнина постоји антагонизам између руске патријаршије, која претендује на прво место будући [да] представља највећи број православних верника и цариградске патријаршије која пак претендује на прво место по традицији“. Секретар Комисије је стекао утисак да је патријарх расположен да иде у СССР. У забиљешци о овом сусрету Дилпарић је напоменуо да се присјећа како се још у децембру 1954. у Патријаршији причало да ће патријарх Викентије са двојицом епископа и протом Смиљанићем ићи ускоро у Москву, као гост руског патријарха. То је Дилпарића навело на закључак да је патријарх Викентије о овом позиву руског патријарха био раније упознат, највјероватније преко руског свештеника В. Тарасјева, те да не искључује „да је за одлазак дао и сагласност“.[256]

Питање контаката између СПЦ и РПЦ била је тема за коју су били заинтересовани државни и партијски органи. Стога је ово питање разматрано на сједници СКВП-а у марту 1955. године. Том приликом наведени су кораци који су говорили у прилог зближавању двије цркве, попут недавно одржане свечаности у Руској цркви у Београду, и писма руског патријарха којим позива поглавара СПЦ да посјети Русију. Став предсједника Комисије Добривоја Радосављевића по овом питању био је, с обзиром да је српски патријарх планирао да посјети Грчку, Крф и Хиландар, да патријарх треба да иде у Грчку, али не и у СССР, не образлажући то ничим посебно. Овај став ће бити и један од закључака са сједнице Комисије (тачка 3): „По питању одласка Патријарха

[252] AJ, 144-19-246, Svečanost u Ruskoj pravoslavnoj crkvi u Beogradu 6. februara 1955. godine, 1-2; „Једна ретка свечаност у руској цркви у Београду“, *Гласник СПЦ*, бр. 1-2 (1955), 25.
[253] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1321, Л. 33-34.
[254] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1321, Л. 15; Т. А. Чумаченко, „Совет по делам РПЦ и Московская Патриархия в решении внешнеполитических задач хрущевского руководства: 1953-1958 гг.“, *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 4 (2010), 109.
[255] „Службени део“, *Гласник СПЦ*, бр. 5 (1955), 70; AJ, 144-14-212; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 164, Л. 58. Копия.
[256] AJ, 144-14-212, Zabeleška o razgovoru sa Patrijarhom Vikentijem, 18. februar 1955. godine, 1-2. Наводно је Дилпарић за приче из Патријаршије с краја 1954. о патријарховом путу у Москву сазнао из разговора са др Душаном Глумцем, професором Богословског факултета у Београду.

Викентија став је Комисије да би Патријарх требао да иде у Грчку а не и у СССР".[257] Свега десетак дана након ове сједнице патријарх Викентије имао је разговоре са секретаром СКВП-а Дилпарићем. На патријархово интересовање шта да се предузме поводом писма поглавара РПЦ, савјетовано му је да је став Комисије „да би за сада било незгодно да иде у Москву, јер тко зна како би се то тумачило, а највероватније да би се погрешно схватило будући да би то њему, Патријарху, било прво путовање у иностранство". На то је додато „да нађе згодан разлог и изговор" да се посјета одгоди за касније. Патријарх је то прихватио, рекавши да ће ово питање ускоро изнијети на сједницу САСинода, а патријарху Алексију захвалити на позиву, и упутити му извињење што није у могућности да посјети Москву у вријеме које му је предложено, „из разлога што је то саборско време, а и друге разлоге ће наћи". Сматрао је да позив не треба потпуно одбити, већ да се посјета одгоди евентуално за наредну годину.[258]

Патријарх Викентије одговорио је на писмо руског патријарха 23. априла 1955. године. Навео је да је писмо од 9. фебруара приказао САСиноду СПЦ, да он и чланови Синода сматрају овај позив за „почаст и одликовање" Српској цркви, „и очигледни доказ учвршћивања традиционалних сестринских веза" између двије цркве, да на позиву захваљује и уједно дубоко жали што се посјета Руској цркви ове године не може реализовати због засиједања САСабора, који се по прописима СПЦ одржава редовно између празника Васкрса и Педесетнице, као „и због раније одређених послова чији се распоред сада не може мењати".[259] Да због обавеза око припреме САСабора не може посјетити Москву српски патријарх је поновио и током разговора са савјетником совјетске амбасаде у Београду, уз напомену да је његова посјета одложена за следећу годину (1956).[260] У вези овог позива за посјету интересантно је држање САСинода СПЦ, које донекле одсликава амбивалентност између жеља и намјера за посјету РПЦ и њеном првојерарху, у односу на званичан став југословенских власти и моментум у југословенско-совјетским односима. Најприје је било одлучено да се овај позив руског патријарха, који представља „знак учвршћивања традиционалних сестринских веза Руске и Српске Православне Цркве", са захвалношћу прими, као и да, с обзиром на састанак САСабора СПЦ и посјете архиепископа атинског и цијеле Грчке, Синод сматра да би ову посјету требало одгодити за јесен.[261] Већ на сједници САСинода од 29. марта било је јасно да се посјета у 1955. години неће реализовати, како због засиједања САСабора, тако и због раније одређених послова, чији се распоред не може мијењати. У једној строго повјерљивој информацији ДСИП-а од 19. маја 1955, коју потписује државни савјетник за иностране послове др Милан Бартош, а коју су израдили Анте Чудина и Душан Миланковић, насталој за потребе одржавања једне конференције у Москви, наводи се да уколико би се поставило питање посјете патријарха Викентија требало би одговорити да Влада ФНРЈ о томе није обавијештена, те да о томе одговор не може дати све док се не консултује с патријархом. Паралелно са наведеним требало је имати, како се у документу препоручује, интерни став који је гласио: „[...] не би требало да прва посета патријархова иностранству буде посета Москви, јер би то могло имати лоше последице на односе српске-

[257] AJ, 144-14-202, Zapisnik sa II redovne sednice Komisije za verska pitanja Saveznog izvršnog veća, održane 11. marta 1955. godine, 12-13.
[258] AJ, 144-14-212, Zabeleška o poseti Patrijarhu Vikentiju, 23. mart 1955, 1.
[259] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Писмо патријарха Викентија патријарху Алексију, 23. април 1955; „Службени део", *Гласник СПЦ*, бр. 5 (1955), 70-71; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 164, Л. 211, 212.
[260] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1321, Л. 70.
[261] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 484 / Зап. 108 из 1955.

православне цркве са осталим православним црквама. Изгледало би да Викентије као зависан од Москве чини протоколарну посету претстављања, тзв. прво поклоњење Московском патријарху. Верујемо да би иностранство ово протумачило и као став наше Владе и као пређутно показивање зависности српске цркве од руске“.[262]

На горе поменуто писмо патријарха Викентија руски патријарх је одговорио 25. маја 1955, изразивши жаљење због одлагања сусрета. Уједно, захвалио је на томе што је добио портрет српског патријарха, и послао свој портрет.[263] Патријарх Викентије присуствовао је пријему у Белом двору који је приређен у част совјетске државне делегације, 28. маја 1955, као и пријему у организацији совјетског амбасадора В. А. Ваљкова, у просторијама ИВ НР Србије, почетком јуна.[264] Када је митрополит крутицки и коломенски Николај (Јарушевич) 15. јуна 1955. послао писмо протојерејy Тарасјеву у Београд, он је између осталог старјешину Подворја обавијестио да се у јулу мјесецу, о празнику Преподобног Сергија Радоњешког, очекује долазак великог броја великодостојника православних цркава. Навео је да се очекују патријарси александријски, јерусалимски, грузијски, румунски, архиепископ албански, и поглавар Пољске православне цркве. Митрополит Николај је сматрао да ће ова вијест можда бити интересантна патријарху Викентију, ако Тарасјев буде у прилици да му је саопшти.[265] Седмицу дана прије одласка патријарха Викентија на челу српске црквене делегације у Грчку, која је посјета реализована у октобру-новембру 1955[266], примио је у згради Патријаршије у Београду протојереја Тарасјева, и том приликом му казао како намјерава да првом приликом посјети Москву на челу делегације.[267] Старјешина Руске цркве у Београду имао је разговоре са патријархом српским и 8/21. децембра 1955. године. Овом приликом било је ријечи о утисцима и запажањима патријарха Викентија током недавне посјете Атинској архиепископији, Хиландару, Светој Гори и острву Крф. Српски патријарх је казао Тарасјеву да је од грчке стране било много питања за њега, између осталог и зашто није отишао у Москву, хоће ли да иде и када, те какав је његов став према Руској цркви.[268]

Ново писмо руског патријарха послато је 31. јануара 1956. године, и оно почиње ријечима: „Од давнина пријатељски односи и незамрачено у току стољећа истинско, братско јединство Српске и Руске православне цркве, [...] покреће нас да са љубављу радимо на даљем учвршћавању те драгоцене везе и непосредних односа међу нама и за то ми упућујемо Вашој Светости срдачан позив да нас посетите на дан прославе сећања на првог помоћника и преславног чудотворца руске земље преподобног Сергија – 18 јула текуће године [...] у пратњи до три сапутника, [...]“. Даље се наводи да ће у Тројице-Сергијевој лаври два патријарха „заједно упутити молитву за мир у целом свету, за благостање наших цркава и земаља и за уједињење свих и затим, у току три недеље, Ваш боравак код нас причиниће нам велику радост да Вас непосредно и потпуно упознамо са животом наше Цркве и да још више појачамо наше пријатељство и спајање наших цркава у Христу“. Руски црквени поглавар је и овог пута очекивао позитиван одговор на упућени позив за посјету.[269] Разговарајући са М. Дилпарићем 8. марта 1956. српски патријарх је покренуо питање одласка у

[262] ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1955, ф. 32, дос. 18, 418091, 6.
[263] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 164. Копия.
[264] *Гласник СПЦ*, бр. 6 (1955), 102.
[265] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 164.
[266] Ђурић, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, 556-560.
[267] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 164.
[268] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 7. Копия.
[269] AJ, 144-19-246, Veze Srpske pravoslavne crkve sa Ruskom crkvom; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 15.

Москву. Дилпарић му је пренио став Комисије да позив треба прихватити, али да би посјету требало одгодити за септембар или октобар текуће године. Патријарху је било више него јасно да прво треба посјету СССР-у да учини предсједник републике, па онда он. Дилпарић је стекао утисак да је патријарх „јако расположен за овај пут“, и „за присне односе са Руском православном црквом“. Један од разлога био је и тај што 1912. године, када је делегација Карловачке богословије посјетила Русију, патријарху Викентију као ученику ове школе то није пошло за руком, па ће му се то остварити сада као поглавару СПЦ. Што се тиче састава делегације патријарх је казао да иста не би требало да буде састављена само од њега и још двојице епископа, него да би требало да буду заступљени и свештеници, и то првенствено они који нису ишли у недавну посјету Грчкој. Детаље о бројном стању делегације и другим појединостима намјеравао је да утврди са руским свештеником Тарасјевим, са којим је одржавао добре односе. На овом сусрету са секретаром Комисије било је ријечи и о односима СПЦ са православним црквама из источноевропских земаља. О односима са РПЦ патријарх је казао да су они одувијек били добри, да су их 1948. Руси сами прекинули, „и сада покушавају да их што брже и боље успоставе, па тако и њихове учестале позиве треба схватити“. Навео је два разлога због којих Руси то чине: да се успоставе присније односи какви су раније били, и да би се парирало активностима како Екуменског савјета цркава тако и Римокатоличке цркве.[270]

Када је 8/21. марта 1956. примио руског свештеника Тарасјева патријарх Викентије га је замолио да информише митрополита Николаја (Јарушевича) да српска црквена делегација због околности који од њих не зависе не може допутовати у Москву 18. јула, односно не прије септембра или октобра, будући да му је тако саопштено од представника власти, јер прво треба да посјети Совјетски Савез државна делегација на челу са предсједником Титом, као што је био случај и приликом посјете Грчкој. Он је још додао да делегација не би требало да буде мања од 10-12 чланова, да ће са њим путовати два епископа, предсједник Главног савеза свештеника протојереј М. Смиљанић, из Београда још старјешина Саборне цркве, потом шеф Кабинета српског патријарха, као и представник Богословског факултета, а поред њих још по један свештеник из сваке републике. Овакву бројност делегације патријарх је објашњавао жељом да што више свештенства посјети Совјетски Савез и упозна се са животом Руске цркве. Изразио је своју личну и жељу САСинода да са њима путује и прота Тарасјев као преводилац, који је сада за то требао да добије благослов у најмању руку од митрополита Николаја. Српски патријарх је Тарасјеву казао како предстојећој посјети придаје велики значај, сматрајући је битном за читаво Православље, нарочито за предстојеће Предсаборско савјетовања, као и будући Васељенски сабор Православне цркве.[271]

У Московској патријаршији разматрали су опције да се током 1956. у Москву позову из Југославије професор Сергије Троицки и протојереј Виталије Тарасјев. И док је Троицки позиван у СССР и раније, ради држања предавања на Московској духовној академији, дотле Тарасјев до тад никада није позиван, иако је био фактички представник МП у Југославији.[272] Решењем од 16. априла 1956. одобрен је улазак у СССР из Југославије, на позив Московске патријаршије, старјешини Подворја проти Тарасјеву и професору-канонисти С. Троицком. Али, сматрали су у Савјету за послове РПЦ, с обзиром на то да је протојереја Тарасјева позвао патријарх Викентије

[270] AJ, 144-19-236, Zabeleška o razgovoru sa Patrijarhom Vikentijem, 8. mart 1956, 2-3.
[271] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 76-77.
[272] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 72.

да га у улози преводиоца прати на његовом путу у СССР, путовање старјешине Подворја у Совјетски Савез прије доласка званичне делегације СПЦ могло би међу њеним руководством бити неповољно протумачено.[273] Приликом разговора са секретаром СКВП-а, по други пут у марту 1956, патријарх Викентије се интересовао да ли је обавјештење о синодској одлуци да се прихвати позив руског патријарха потребно послати у ДСИП, као што је то претходно учињено према Комисији. Одговорено му је да је то нужно учинити, као и да све припреме у вези путовања у СССР треба вршити преко ДСИП-а, а не преко свештеника В. Тарасјева или неким другим приватним каналима, што је од стране патријарха прихваћено.[274] Патријарх Викентије обраћао се почетком априла 1956. југословенском ДСИП-у, обавијестивши овај орган о позиву руског патријарха да у јуну посјети РПЦ. Међутим, навео је даље патријарх, САСинод СПЦ је овај позив примио, „али је с обзиром на наше прилике умолио Његову Светост Патријарха Московског и целе Русије да се ова посета одгоди за јесен“. Овом приликом српски патријарх је тражио од ДСИП-а дипломатску подршку за реализацију ове посјете.[275]

Било је још недоумица о термину посјете и броју чланова делегације из Југославије. Већ смо видјели да је руски патријарх предлагао да то буде 5/18. јул 1956, и да уз српског патријарха буду до три сапутника. На то му је одговорено из СПЦ крајем марта да неће бити у могућности да посјете РПЦ у том термину, већ су предлагали одлагање за јесен те године.[276] Та молба је била уважена, па је у писму руског патријарха од 30. априла 1956. понуђен нови термин посјете – да долазак буде 20. новембра, уз захтјев да у састав делегације, сем тројице чланова, буде укључен протојерej В. Тарасјев, „који ће“, како се у писму претпоставља, „бити врло користан у својству преводиоца и пожељан као референт о стању Нашег Подворја (РПЦ у Београду – *Љ. П.*)“.[277] Имајући у виду информације о жељи српског патријарха да допутује у Москву са већим бројем чланова пратње од онога који је руска страна првобитно била понудила, предсједник ОВЦС-а митрополит Николај је 20. јула 1956. тражио од Савјета за послове РПЦ подршку ради добијања дозволе за улазак делегације СПЦ у новембру исте године на челу са патријархом, у бројном стању од 10 особа.[278] Након тога, услиједило је ново писмо патријарха Алексија српском патријарху у јулу 1956, с том разликом што је сада број пратње износио до 10 људи, док је датум доласка остао исти као и у претходном писму, дакле 20. новембар.[279]

Протојерej В. Тарасјев је неколико пута током љета имао сусрете и разговоре са српским патријархом, у којима је било ријечи и о предстојећој посјети Руској цркви. Приликом виђења до кога је дошло 23. јуна 1956. српски патријарх је изразио незадовољство „нељубазним“ поступцима МП, под тим подразумијевајући то што је предложен термин посјете без претходног

[273] Исто.

[274] AJ, 144-19-236, Zabeleška o razgovoru sa Patrijarhom Vikentijem, 30. mart 1956, 2.

[275] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 92, дос. 40, 45036. На дан 5/18. јула прослављa се обретење (проналазак, откривање) моштију преподобног Сергија Радоњешког, док се 25. септембра/8. октобра празнује његово престављење.

[276] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 75.

[277] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 73; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Писмо патријарха Алексија патријарху Викентију, 30. април 1956; AJ, 144-19-246, Veze Srpske pravoslavne crkve sa Ruskom crkvom. Изгледа да је на ово писмо руског патријарха одговорено тек 30. августа 1956. године. Уп.: ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 142. Копия. По казивању Тарасјева, сазнавши да је термин посјете помјерен за 20. новембар српски патријарх је био збуњен, затечен, изненађен и љут на Московску патријаршију, па готово мјесец и по дана није примао о. Виталија. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 233, 143.

[278] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 138.

[279] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 137.

консултовања са СПЦ, што је он протумачио као да РПЦ према њима заузима заповједнички став. Слично је поновљено и приликом поновног сусрета првојерарха СПЦ и проте Тарасјева[280] За разлику од претходна два сусрета, онај до којег је дошло 20. јула 1956. протекао је у добром и веселом расположењу. Предстојатељ СПЦ је замолио Тарасјева да напише да он искрено жели да се вријеме посјете промијени и помјери са 20. новембра на почетак октобра, због неадаптираности на јаку хладноћу, а такође и да се повећа број чланова делегације на 12 људи. Ту, осим патријарха, долазе у обзир два епископа (као чланови Светог синода), шеф патријарховог кабинета, намјесник града Београда, један професор Богословског факултета, предсједник Савеза свештеника, и пет свештеника из пет република. То би значило да у СССР путује, уз учешће свештеника Тарасјева као преводиоца, укупно 13 лица. Патријарх је Тарасјеву казао да би ово могао бити почетак размјене делегација, па би у будућности могли ићи професори са Богословског факултета, као и представници свештенства, док би у Југославију биле позиване одговарајуће делегације професора Духовне академије и представници свештенства. По свједочењу Тарасјева, патријарх је намјеравао да затражи вријеме за посјету између Велике и Мале Госпојине (између 28. августа и 21. септембра), али се испоставило да у то вријеме у Београд долази делегација Грчке цркве.[281] У случају да из неког разлога није могуће измијенити вријеме путовања, нити повећати број чланова делегације, очекивало се да ће се путовање одржати у новембру.[282]

Српски патријарх је 31. јула 1956. имао разговор у Патријаршији са совјетским амбасадором Фирјубином, свакако унапријед рачунајући на његову посредничку улогу око усаглашавања појединости у вези предстојеће посјете, а што је, како ће се ускоро видјети, била сугестија упућена са највише адресе. Патријарх је том приликом подвукао важност контаката између православних цркава, и са амбасадором подијелио утиске о његовој прошлогодишњој посјети Грчкој цркви.[283] У наставку разговора услиједио је осврт на предстојећу посјету Српске цркве Московској патријаршији и СССР-у. Првојерарх СПЦ је том приликом казао да је са радошћу прихватио позив Руске цркве да посјети СССР, назвавши ово великим догађајем не само за двије цркве. Патријарх је изразио жељу да у његовој пратњи буду представници СПЦ из Црне Горе, Македоније, Далмације, Хрватске, те да би било пожељно да добију прилику да путују у броју од 12 до 15 људи. Што се термина посјете тиче, патријарх је казао да су позвани да дођу не прије 20. новембра, али је амбасадора замолио за прилику да отпутују раније, крајем септембра или у првој половини октобра, како би, користећи се релативно топлим временом, видјели што је могуће више у Совјетском Савезу. Осим упознавања са духовним животом РПЦ, њеним храмовима и духовним

[280] Патријарх Викентије је даље казао Тарасјеву да, по његовом мишљењу, неко у Московској патријаршији води погрешну политику према СПЦ, и додао: „Нама се не смије наређивати, наша црква је самостална и нимало млађа од РПЦ, ако не и старија од ње. Могу нас молити, позивати, никако наметати". Још је истакао „да су Срби врло осетљиви на такав однос према њима и не дозвољавају да им неко командује, они могу разговарати само на равноправним основама; они се морају уважавати, и ако тако не буде, онда немају разлога да путују (у посјету РПЦ – *Љ. П.*), а ако и оду циљ неће бити постигнут и путовање неће донијети корист никоме." ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 233; Исто, Л. 143-144.

[281] Боравак десеточлане делегације Грчке цркве на челу са архиепископом атинским и цијеле Јеладе Доротејем у Југославији, у септембру 1956, о. Виталије Тарсјев је подробно представио у писму митрополиту Николају (Јарушевичу) од 12/25. септембра 1956. године. Приликом обиласка београдских цркава, 11. септембра, чланови грчке црквене делегације у присуству поглавара обје цркве посјетили су руски храм Св. Тројице, и, по свједочењу проте Тарасјева, били су задовољни пријемом, иако је ова посјета била ненајављена. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 154-156, 157-160.

[282] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 146. Копия.

[283] Опширније: Ђурић, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, 556-560.

академијама, жељели би да упознају совјетске културне и образовне институције. Како је патријарх на крају казао Фирјубину, он је број делегације и термин одласка претходно усагласио са предсједником Титом, који му је препоручио да се обрати совјетској амбасади и њеним представницима ради разматрања напријед наведених захтјева.[284] Из совјетског МИД-а су у августу послали биљешке о поменутом разговору српског патријарха и амбасадора Фирјубина, саопштавајући да они сматрају сврсисходним и умјесним да се удовољи захтјевима патријарха Викентија о броју чланова делегације и помјерању датума доласка на септембар-октобар 1956. године.[285] Током разговора са М. Дилпарићем, 7. августа 1956, једна од тема била је одлазак делегације СПЦ у СССР. Патријарх се осврнуо на недавни сусрет са совјетским амбасадором, који му је јасно казао у вези броја делегата и датума посјете следеће: „Ви желите већи број делегата и да промените датум посете. Број делегата може да буде од 15-20 и то сматрајмо као ствар свршену, а за датум ће ићи мало теже, али ћемо гледати да се промени“. Споразумјели су се да би најпогодније било да се посјета реализује првих дана мјесеца октобра. Патријарх је том приликом добио обећање совјетског амбасадора да ће се заложити да руски патријарх узврати посјету Српској цркви.[286]

Изгледа да је разговор патријарха Викентија са амбасадором Фирјубином уродио плодом, јер је ускоро дошло до нових детаља у вези предстојеће посјете. Наиме, у писму предсједника ОВЦС-а митрополита крутицког и коломенског Николаја, члана Светог синода РПЦ, које је датирано на 18. август 1956, у име и по налогу патријарха Алексија, који се у то вријеме налазио на одмору и лијечењу у Одеси, српском патријарху је предложено да у Москву дође 4-5. октобра, ради узимања учешћа у прослави празника Преподобног Сергија Радоњешког, као и „ради упознавања са животом наше Цркве и наше Земље“. Што се бројног стања делегације тиче наведено је да их треба бити десетак, који би као гости остали три недјеље.[287] САСинод СПЦ је на сједници од 1. септембра 1956. овај позив прихватио. Но, без материјалне, моралне и дипломатске подршке државе посјету би било немогуће реализовати, па се патријарх с тим у вези обраћао на адресу СКВП-а.[288] Патријарх је путем телеграма саопштио митрополиту Николају да је примио писмо од 18. августа, да је позив прихваћен, те да стижу 5. октобра.[289] Приликом приказивања документарног филма „Дружба навечно“ у Дому совјетске културе у Београду, у којем је представљена недавна посјета предсједника Тита Совјетском Савезу у јуну 1956, дошло је до упознавања, посредством свештеника Тарасјева, шефа Конзуларног одјељења совјетске амбасаде у Београду И. И. Морозова са патријархом Викентијем, 21. августа 1956. године. По завршетку филма Морозов се заинтересовао какве је утиске ово остварење оставило на представнике СПЦ. Патријарх је казао да је он пуно читао о Титовој посјети Совјетском Савезу и о преговорима који су том приликом вођени, али оно што је сада видио „превазишло је његова најбоља очекивања о

[284] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 117-119.
[285] Исто, Л. 120.
[286] Српски патријарх и совјетски амбасадор разговарали су о односима Цркве и државе, односима Српске и Румунске православне цркве, о тзв. Мађарској православној цркви. „Нема између нас разлика и проблема, а нарочито између Срба и Руса, а што је било – било је, више бити неће!“ – биле су ријечи амбасадора Фирјубина, по присјећању патријарха Викентија. AJ, 144-19-236, Zabeleška o razgovoru sa Patrijarhom Vikentijem, 7. avgust 1956, 4-5.
[287] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1739 / Зап. 491 од 1. септембра 1956, Писмо митрополита крутицког и коломенског Николаја патријарху Викентију, № 437, 18. август 1956; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 121; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 147.
[288] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1739 / Зап. 491 од 1. септембра 1956; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, 23310.
[289] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 148. Копия телеграммы из Белграда от 3.IX. 1956 г.

тој посети“. Ово је требало видјети, примијетио је даље српски патријарх, да би се схватило зашто је западни свијет дигао тако велику буку у вези са успјешним завршетком совјетско-југословенских преговора. „Такво велико, искрено пријатељство према Југословенима од стране руског народа, какво смо управо видјели на екрану, не може а да не узнемири западни свијет“, казао је српски патријарх, по присјећању Морозова.[290]

Свечаној вечери у част делегације Грчке архиепископије на челу са архиепископом атинским и цијеле Јеладе Доротејем, која је од 4. до 19. септембра боравила у узвратној посјети СПЦ[291], присуствовао је и старјешина Руског подворја у Београду. Он је стекао утисак да је српски патријарх био „веома ожалошћен, узнемирен и чак клонулог духа“ после сазнања да током предстојеће посјете Руској цркви митрополит Николај (Јарушевич) неће бити у Москви. Ово отуда што је поглавар СПЦ веома полагао наду на сусрет са човјеком који је водио спољну политику РПЦ, јер би на тај начин са њим разријешио многа питања. Наводно је главни циљ путовања српског патријарха и био сусрет са митрополитом Николајем, па је он овом приликом молио Тарасјева да пише овом угледном руском архијерају да му макар током дан-два пружи могућност разговора са њим.[292] Патријарх Викентије је слично поновио и Ф. Грјазнову, савјетнику Амбасаде СССР у ФНРЈ, и А. Малишеву, првом секретару амбасаде, када су се срели 12. септембра 1956, док су на аеродрому у Београду чекали долазак предсједника Индонезије Сукарна. Том приликом је српски патријарх изразио жаљење што му се током боравка у СССР-у неће пружити прилика да се срете са митрополитом Николајем (Јарушевичем), који ће у то вријеме бити на одмору. Разговоре са човјеком задуженим за спољне послове РПЦ патријарх је сматрао интересантним и важним, будући да овај архијерај има велико искуство у међународним црквеним пословима, и да добро познаје стање у другим црквама. Поглавар Српске цркве је даље напоменуо да ће циљ његовог путовања бити успостављање контакта и разрада јединствене линије дјеловања. Јединство цркава сматрао је неопходним, тим прије што све друге цркве, посебно католичка и протестантска, дјелују удружено. Сматрао је да за јединство СПЦ и РПЦ „на основу духа заједништва“ постоје све могућности, јер се ради о црквама сродних словенских народа, веома блиских међу собом.[293]

О томе да српска црквена делегација креће на пут 2. октобра митрополиту Николају (Јарушевичу) писао је проф. Сергије Троицки, 14. септембра 1956, сматрајући да ће се са члановима делегације морати разговарати о многим важним црквеним питањима, од којих је навео: устројство и имовину руских црквених општина предатих у јурисдикцију СПЦ, став према претензијама ЦП над православном дијаспором широм свијета, аутокефалност Пољске и Чехословачке цркве, статус епархија СПЦ у Македонији, руске расколничке организације, екуменски покрет и др. Овом приликом се понудио у случају да митрополит Николај сматра да је учешће Троицког на састанцима о овим питањима пожељно, да ће се у том случају потрудити да стигне у Москву прије доласка српске црквене делегације, након што би претходно био позван путем телеграма.[294]

[290] Исто, Л. 140-141. Из дневника И.И. Морозова.
[291] Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970.“, 453.
[292] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 149.
[293] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 122-123.
[294] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 150-151. Копия.

Патријарх Викентије се 25. септембра поново обратио СКВП-у, наводећи имена лица која ће сачињавати делегацију. Уједно, тражио је сагласност овог органа да њен секретар, Милоје Дилпарић, уђе у састав делегације као њен члан.[295] Решењем СИВ-а бр. 33 од 2. октобра 1956. одлучено је да М. Дилпарић службено отпутује са делегацијом СПЦ у Совјетски Савез, и да остане тамо све до завршетка црквене посјете. У овој одлуци се наглашава да се Дилпарићу, као функционеру СИВ-а, има издати дипломатски пасош, о чему је требало службено обавијестити амбасаду СССР-а.[296] Од стране државних органа, а преко СКВП-а, била су састављена питања – тезе за разговор са патријархом Викентијем прије његовог одласка у СССР.[297] Сугерисано је да српски патријарх треба водити рачуна о држању у сусретима и контактима, и да би прије одласка ваљало да припреми важније говоре, или макар важније идеје, које ће тамо одржати.[298] Једна од теза била је примједба на учешће проте Виталија Тарасјева у саставу српске делегације, јер би руска страна преко њега жељела „осигурати контролу, а евентуално и утицај, на делегацију и Патријарха [...]“, па би требало „обезбедити да се Тарасјев никако не укључује у делегацију, нити пак да заједно са њом путује у СССР“. Што се тиче саме делегације приликом боравка у СССР-у, сматрало се да би патријарх Викентије морао о истој „водити више рачуна, чврће је везати, не дозвољавати њено цепање, самовољне поступке а нарочито изјаве итд.“ Како би се овакве појаве избјегле на вријеме предлагано је да се патријарху сугерише да би корисно било да се уочи одласка искупе сви чланови делегације, да са њима одржи састанак и упозна их о чему је потребно водити рачуна, са питањима о којима се очекује да буду покренута током боравка, „како би они знали да подешавају своје држање, евентуално и ставове, да се лакше могу снаћи итд.“ Предвиђало се да ће у току разговора са представницима РПЦ бити покренута следећа питања: односи СПЦ и државе, положај ове цркве у ФНРЈ, неријешена питања и тешкоће СПЦ, црквено школство и томе слично[299]; односи СПЦ према Руској заграничној цркви[300]; положај СПЦ у

[295] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, Br.1907/Zap.442 od 25. septembra 1956. godine.

[296] AJ, 144-16-231, Pov. 124 od 4. oktobra 1956. godine.

[297] У пропратном тексту који претходи овим питањима/тезама М. Дилпарић обавјештава предсједника Савезне комисије да су питања „направљена са друговима из УДБ-е“, напоменувши да имају у виду „деликатност ових питања ми мислимо да би са делегацијом требало да иде један од другова који је у курсу и који би могао у неким случајевима да се споразумева са Патријархом, или пак да не иде нико са наше стране, већ да се Патријарху одреди лични пратилац и лекар“. AJ, 144-16-231, Pitanja/teze/ za razgovor sa Patrijarhom Vikentijem pre njegovog odlaska za SSSR.

[298] Сматрали су да српски црквени поглавар треба да показује „достојанственије држање у сусретима и контактима са иностраним црквеним функционерима“, јер је наводно током боравка грчке црквене делегације, а и у још неким ранијим приликама, „испадао сувише снисходљив“. Као нарочито битно истакнуто је да током боравка у СССР-у треба водити рачуна о руским обичајима и гостопримству, о наваљивању с пићем и слично. AJ, 144-16-231, Pitanja/teze/ za razgovor sa Patrijarhom Vikentijem pre njegovog odlaska za SSSR, 1; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, Пов.бр. 423528, 1.

[299] У вези одговора на ова питања очекивало се да патријарх буде унапријед припремљен, да о истима унапријед размисли и евентуално поразговара на састанку који би се одржао са челницима Комисије. AJ, 144-16-231, Pitanja/teze/ za razgovor sa Patrijarhom Vikentijem pre njegovog odlaska za SSSR, 2; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, Пов.бр. 423528, 2.

[300] Да ће о овоме бити ријечи очекивало се с обзиром на раније инсистирање Московске патријаршије на ставу СПЦ по овом питању, и тежњи да њен став буде у сагласности са ставом РПЦ. Сматрано је да нарочито треба повести рачуна о Руској цркви у САД, из разлога што је иста преко епископа Николаја (Велимировића) „имала и има одређене тенденције у односу на делове СПЦ у Америци и другим земљама у правцу утицаја на њихово расположење против Патријаршије у земљи и слично“, уз ограду да је упитно колико је у напријед наведено инволвирана Православна црква из СССР-а, или пак совјетска држава. AJ, 144-16-231, Pitanja/teze/ za razgovor sa Patrijarhom Vikentijem pre njegovog odlaska za SSSR, 2; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, Пов.бр. 423528, 2.

Мађарској[301]; став СПЦ о православним црквама у Бугарској и Румунији[302]; однос СПЦ према другим православним црквама (Цариградском, Грчком и др.), дакле онима изван социјалистичких земаља[303]; питање Хиландара и других светогорских манастира[304]; однос СПЦ према Екуменском савјету цркава[305]; однос православних цркава према Римокатоличкој цркви и Ватикану, његовој активности у свијету и нарочито у питању његовог односа према ФНРЈ.[306] На крају, једна од теза коју је било потребно размотрити у разговору са српским патријархом односила се на позив руском патријарху да са делегацијом посјети Српску цркву. Накнадно је утврђено да би патријарху требало скренути пажњу да у разговорима у Москви постави питање Подворја Српске патријаршије, уз исказано очекивање да ће бити ријечи, у форми постављеног питања, и о размјени студената и професора богословија и Богословског факултета.[307]

У вези предстојеће посјете у Амбасади ФНРЈ у Москви сачињена је информација о савременом положају РПЦ у СССР-у и њеним међународним везама, и иста је достављена СКВП-у и ДСИП-у, у августу 1956, од стране амбасадора Вељка Мићуновића[308]. О положају РПЦ речено је да је у послератном периоду ова црква „појачано продужила свој рад“, да је садашње посјећивање цркава доста бројно, да је последњих годину-двије видно појачана издавачка дјелатност (нпр. током 1956. издата је *Библија* у луксузном повезу, као и *Нови Завјет* и биографија патријарха Сергија; издате су бесједе и говори патријарха Алексија и митрополита Николаја), цијена *Библије* је релативно јефтина (50 рубаља) и друге сличне информације. За међународне

[301] Сматрано је да ће могуће бити погодан моменат да српски патријарх постави питање које је везано са слање епископа у Будимску епархију и одржавање контаката са истом, имајући у виду тенденције РПЦ по овом питању. AJ, 144-16-231, Pitanja/teze/ za razgovor sa Patrijarhom Vikentijem pre njegovog odlaska za SSSR, 2; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, Пов.бр. 423528, 2.

[302] Овдје се имало у виду да СПЦ још увијек није признала Бугарској цркви степен патријаршије, док су њене односе са Румунском црквом оптерећивала нека неријешена питања око дјелова Темишварске епархије. AJ, 144-16-231, Pitanja/teze/ za razgovor sa Patrijarhom Vikentijem pre njegovog odlaska za SSSR, 2; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, Пов.бр. 423528, 2.

[303] Генерално, предлагано је да српски патријарх при овом питању треба да иде у правцу успостављања добрих односа међу православним црквама, и то не само са онима у источноевропским земљама, „на линији мира и споразумевања“. AJ, 144-16-231, Pitanja/teze/ za razgovor sa Patrijarhom Vikentijem pre njegovog odlaska za SSSR, 2; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, Пов.бр. 423528, 2.

[304] При томе је сматрано корисним да „би можда било добро да се у разговорима покрене и питање обостраних настојања за обнову манастирских братстава у Св.[ето]горским манастирима“, претходно наводећи ставове појединих чланова грчке црквене делегације приликом посјете СПЦ, а који су говорили „да они не би имали ништа против слања српских калуђера у Хилендар, али да се плаши преседана кога би користили и Руси, /а и остали/ који такође имају манастире у Св.гори“. AJ, 144-16-231, Pitanja/teze/ za razgovor sa Patrijarhom Vikentijem pre njegovog odlaska za SSSR, 2-3; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, Пов.бр. 423528, 2-3.

[305] Српски патријарх би требало да у вези ове теме има јасан став, који је подразумијевао не учествовање и не приступање СПЦ Екуменском савјету, „али одржавање одређених контакта и добрих односа са њим, никако не допуштајући ма какво његово мешање у унутрашња питања Српске православне цркве, њеног односа са државом, са осталим црквама и у политику Српске православне цркве уопште“. Одржавање односа са овим покретом у складу је са преовлађујућом политиком развијања добрих међународних односа, као и односима међу црквама и црквеним покретима који су за мир. AJ, 144-16-231, Pitanja/teze/ za razgovor sa Patrijarhom Vikentijem pre njegovog odlaska za SSSR, 3; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, Пов.бр. 423528, 3.

[306] У вези овог питања сматрало се да СПЦ „не треба да остане нема према антијугословенској пропаганди Ватикана о прогонима цркве у ФНРЈ“, већ би требало „да прикаже стање онако како она осећа, не ради одбране ФНРЈ него ради истинитости приказивања стања по овом питању“. AJ, 144-16-231, Pitanja/teze/ za razgovor sa Patrijarhom Vikentijem pre njegovog odlaska za SSSR, 3; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, Пов.бр. 423528, 3.

[307] AJ, 144-16-231.

[308] Вељко Мићуновић (1916-1982) био је у два наврата амбасадор Југославије у Совјетском Савезу: 1956-1958, и 1969-1971. године.

везе РПЦ наводи се да је у поратном периоду, у оквиру социјалистичког лагера, совјетска Влада „потпуно искористила православну веру и традиционални утицај руске цркве за своју политику интеграције“. У овом периоду, констатује се даље у овој информацији, Руси су преко патријарха Алексија „настојали да и српска православна црква потпадне под јурисдикцију Москве“, као и да је МП „у рукама совјетске Владе и МИД-а“, што се понајбоље може видјети из односа према СПЦ. То се илуструје на следећи начин: „Већ првих дана нормализације међународних односа између СССР-а и Југославије појавио се /разговори на пријемима/ митрополит Крутицки и Коломенски Николај са предлогом да дође делегација српске православне цркве и да се успоставе ’братски односи’. Он је то у неколико наврата говорио. Ми им саветовали да пишу нашој патријаршији и директно се објасне. Он одговорио да су они писали али да наши не реагирају. Затим су – преко претставника Антиохијског патријарха при Московском патријарху, испитивали какав је наш званичан став по питању односа између две цркве /руске и српске/“. У наставку информације наводи се да је осуда једног епископа СПЦ, у Црној Гори или Србији, „за антидржавну делатност“[309], изазвала реакције митрополита Николаја и још двојице руских епископа, као и антиохијског епископа, који су негодовали против југословенских власти, „јер да то не значи слободу цркве код нас (у Југославији – *Љ. П.*)“. Према информацији југословенске амбасаде Московска патријаршија је најбоље везе одржавала са Антиохијском патријаршијом, док се за односе са Грчком црквом каже да су „доста лоши и састоје се из најформалнијег "дипломатског" контакта“. Послије Стаљинове смрти МП је постала још активнија у успостављању веза не само са православним црквама него и са другима, што је нарочито видљиво током 1955-1956, када је ова црква „показала да је врло еластично схватала потребе своје руске Владе и пошла на успостављање сарадње не само са православним, него и са неправославним црквама“, од којих се најдаље одмакло у односима са Англиканском црквом. У завршном дијелу информације, а у вези са њеном главном интенцијом, наводи се следеће: „У складу са савременом политиком совјетске Владе, руска православна црква иде на проширивање контакта са православним и неправославним црквама у свету. Руководство, сматра да реално оцењује ситуацију у свету и значај религиозних маса и паралелно са таквом оценом ситуације и придавања значаја и религиозним масама, дате су веће могућности рускоj православној цркви за успостављање контаката у свету. Свакако да то одговара и интересима не само совјетске државе, него и руске православне цркве“.[310] Информација садржи и друге податке о Руској цркви: управљачким структурама, образовним установама, црквеној економији, издаваштву, бројном стању епископата, епархија, парохија и манастира, свештенства и монаштва, и др.[311]

---

[309] Вјероватно се има у виду суђење митрополиту црногорско-приморском Арсенију (Брадваревићу) током 1954. године. О овом случају опширније: Radmila Radić, „Suđenje mitropolitu Arseniju Bradvareviću 1954. godine“, *Tokovi istorije*, br. 1-2 (1994), 189-203; Александар Стаматовић, *Суђење митрополиту Арсенију Брадваревићу*, (Никшић: Институт за српску културу, 2017).

[310] AJ, 144-16-231, Pov.br. 27, Ambasada FNRJ u Moskvi – Pretsedniku Komisije za verska pitanja SIV-a, 24. avgust 1956, Informacija o savremenom položaju Ruske pravoslavne crkve u SSSR-u i njenim međunarodnim vezama; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 92, дос. 40, 413998. У информацији се наводи да је совјетска држава у поратном периоду „и материјално богато помагала консолидацију својих људи у редовима црквених достојанственика“; да су посјетиоци цркава „углавном старије жене, мањи проценат старијих мушкараца и мали проценат омладине“; да је у последње двије године држава узела под заштиту многе старе цркве приступајући њиховој рестаурацији као историјских споменика руске архитектуре. Неке од ових цркава раде нормално и послије обнове, док су неке претворене у антирелигиозне музеје.

[311] Према овим подацима, осим Светог архијерејског сабора, који је највиша власт Руске цркве, и Светог синода, који управља црквом између Сабора и састоји се од шест чланова (три стална и три привремена), у оквиру Московске

Одлука САСинода о саставу делегације СПЦ усвојена је на сједници 25. септембра 1956. године. Одлучено је да делегацију чине: патријарх Викентије, митрополит дабробосански Нектарије, епископи шумадијски Валеријан, браничевски Хризостом и банатски Висарион, протојереји Милан Д. Смиљанић из Београда, Петар Капичић из Цетиња, Тихомир Поповић из Лесковца, свештеник Нестор Поповски из Скопља и протођакон Ђорђе Жунић.[312] Секретар СКВП-а Милоје Дилпарић такође је путовао са делегацијом, а на захтјев руског патријарха и протојереј Виталије Тарасјев. Из Синода су се обраћали СКВП-у да се делегацији додијели и један љекар, па је делегацији придружен др Јован Ненадић.[313] Поједини српски архијереји имали су своје предлоге за чланство делегације. Тако је епископ бањалучки Василије предлагао САСиноду да се делегирају свештеници из разних епархија и крајева Југославије, будући да, по његовим сазнањима, досад није било ни једног свештеника из епархије на чијем је челу, нити са територије НР Босне и Херцеговине, а да су били укључени у састав неке од црквених делегација. Предлагао је свештеника Душана Штрпца, архијерејског намјесника у Бихаћу, који је „у свему примеран и дисциплинован клирик“, па да исти буде „уколико постоји могућност обзиром на ограничени број чланова делегације“ увршћен у њен састав, како би достојно репрезентовао свештенство.[314]

Од руске стране разрађен је детаљан план боравка делегације на челу са патријархом Викентијем у Москви,[315], Лењинграду[316] и Кијеву.[317] Такође, састављене су краће биографије српског патријарха и епископа који ће бити у његовој пратњи, а исто тако и за протојереја М. Смиљанића.[318] Уз то, сачињена је и опширнија информација о СПЦ, датирана на 2. октобар 1956, са бројем и називом епархија, финансијским положајем цркве и другим појединостима. Очекивали су да ће током састанака и разговора између представника двије цркве од стране СПЦ бити покренута питања о односима са Цариградом, о положају манастира на Светој Гори, односу према екуменском покрету, размјени црквених делегација, професора и богослова, представника свештенства и мирјана, о позиву патријарху Алексију да посјети Југославију, и о Подворју Српске патријаршије у Москви.[319] Састављено је укупно девет питања, а у припремној документацији

патријаршије постојале су следеће установе: Управа, Наставни савјет, Одјељење за спољне црквене везе, Управа добара, пензиони комитет и издавачко предузеће. РПЦ је у то вријеме имала двије духовне академије и осам духовних семинарија, на простору СССР-а ова црква имала је 73 епархије којима је, на дан 17. октобар 1956, управљало 69 архијереја (од чега 7 митрополита, 29 архиепископа и 33 епископа). У саставу РПЦ изван граница СССР-а била су два егзархата (Западноевропски и Амерички), затим Духовна мисија у Палестини, вјерске установе под директним патријарховим надзором у Аустрији, Мађарској, домови за свештенике, парохије и манастире у разним земљама, два архиепископа и један епископ. Број парохија досезао је 20.000 са 34. 000 свештеника. Манастира је наведено да има 69. Додато је на крају да је према члану 124 Устава СССР Црква одвојена од државе и школа од Цркве, као и да је слобода обављања религиозних култова и слобода антирелигиозне пропаганде дозвољена свим грађанима. AJ, 144-16-231, Kratki podaci o Ruskoj pravoslavnoj crkvi – oktobra 1956 godine, 1-4.

[312] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1907 / Зап. 442 од 25. септембра 1956.

[313] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1907 / Зап. 442 од 29. септембра 1956.

[314] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1793 / Зап. 414 од 10. септембра 1956, Епископ бањалучки Василије – Светом архијерејском синоду СПЦ, 5. септембар/23. август 1956.

[315] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 119-121.

[316] Исто, Л.112-114.

[317] Исто, Л. 111, 222-223.

[318] Исто, Л. 123-125.

[319] Исто, Л. 126-130, 224-228. За патријарха Викентија се наводи да су се од његовог избора за поглавара СПЦ (јул 1950) у руководству ове цркве појавила озбиљна трвења (неспоразуми) између патријарха, који је, наводно, подржавао све активности владе и благонаклоно се односио према Савезу православних свештеника, и већине Архијерејског сабора, који одбацује (не прихвата) постојање Савеза. Исто, Л. 128.

налазио се и препис члана 25 Устава ФНРЈ из 1946, којим је грађанима зајемчена слобода савјести и слобода вјероисповијести, а Црква одвојена од државе.[320]

Прије одласка на пут из Синода је упућен распис свим архијерејима СПЦ да ће на позив патријарха Алексија српски патријарх путовати у Москву, а саопштена су имена чланова делегације. Архијереји су позвани да се помоле „за сретан и користан исход овог Нашег путовања“.[321] Поводом одласка у посјету Руској цркви одлучено је да за вријеме одсуства патријарха Викентија и осталих чланова Синода епископ жички Герман „изволи отправљати редовне текуће послове и вршити надзор у канцеларији Светог Архијерејског Синода и Патријаршијског управног одбора“.[322] Патријарх Викентије је 2. октобра послао телеграм руском патријарху да на пут полазе 5. октобра, авионом из Београда.[323]

*

Боравак српског патријарха у СССР-у могуће је пратити на основу писања (српске и руске) црквене штампе, као и сачуваних извјештаја појединих чланова делегације.

Прво задржавање српске црквене делегације на совјетској земљи било је у Лавову, гдје је на поздравне ријечи тамошњег архиепископа лавовског и тарнапољског Паладија патријарх Викентије, између осталог, казао како је ово „историјски тренутак, када се после толиког прекида Руска и Српска православна црква налазе заједно и расправљају питања“ која се дотичу како ове двије цркве тако и свеукупног Православља. Приликом доласка у Москву дочеку на аеродрому

---

[320] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 131, 229.
Члан 25 Устава ФНРЈ из 1946. године гласи:

„Грађанима је зајемчена слобода савести и слобода вероисповести.

Црква је одвојена од државе.

Верске заједнице, чије се учење не противи Уставу, слободне су у својим верским пословима и у вршењу верских обреда. Верске школе за спремање свештеника слободне су, а стоје под општим надзором државе.

Забрањена је злоупотреба цркве и вере у политичке сврхе и постојање политичких организација на верској основи.

Држава може материјално помагати верске заједнице.“ Устав Федеративне Народне Републике Југославије, датум приступа 20. 1. 2026, https://www.arhivyu.rs/public/source/aj_10_02_10_txt_ustav1946.pdf.

[321] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1907 / Зап. 442 од 25. септембра 1956. У сврху предстојеће посјете из СКВП-а су предложили СИВ-у да се делегацији ставе на располагање неопходна средства, за обезбјеђивање дневница члановима делегације (патријарху још и за потребе личне репрезентације), и још на име трошкова превоза. Патријарху је требало дати 50% од припадајућих дневница из прве групе (тј. по 60 рубаља дневно), четворици епископа и проти Смиљанићу, као народном посланику, 50% припадајућих дневница из друге група (55 рубаља дневно), осталој четворици делегата 50% од припадајућих дневница из треће групе (50 рубаља дневно), а љекару Ненадићу дневнице у износу од по 100 рубаља на дан; патријарху још и 500 рубаља за личне репрезентације, а за трошкове превоза специјалним авионом JAT-а до Москве 500.000 динара и још 2.220 руских обрачунских долара. АЈ, 144-16-231, бр. 347 од 1. октобра 1956. године.

[322] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1968 из 1956, Из седнице Синода 2. октобра 1956.

[323] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1967 из 1956, Телеграм патријарха Викентија патријарху Алексију, 2. октобар 1956; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 115, 220. Копия. Најаву одласка српске црквене делегације у СССР у конзервативним круговима унутар СПЦ су коментарисали као „паклени план“ власти у циљу компромитације СПЦ „у коју се на западу веровало и око које се народ још окупља“. Према њиховим сазнањима патријарху се и епископима наводно не иде у Совјетски Савез, „али да им је од стране Владе просто наређено да морају ићи [...]“. Посебно су били незадовољни учешћем и избором представника Удружења свештеника, и то баш оних „с којима црква највише води рат“, притом наводећи имена свештеника М. Смиљанића, Н. Поповског и П. Капичића. АЈ, 144-16-231, Referat za pravoslavni kler, Odlazak delegacije SPC u posetu Ruskoj pravoslavnoj crkvi, 1-2.

Внуково присуствовао је лично патријарх Алексије[324], са архиепископом херсонским и одеским Борисом, и представницима свештенства. Били су присутни и Г. Г. Карпов, предсједник Савјета за послове РПЦ при Савјету Министара СССР, са два члана Савјета (Г. Т. Уткином и И. И. Ивановом), замјеник министра спољних послова Н. Т. Федоренко, предсједник Словенског комитета СССР-а А. С. Гундоров, као и два представника југословенске амбасаде, Борчић и Божић. Тог дана је делегација из Југославије представљен програмом боравка у СССР-у.[325]

Током 6. октобра услиједиле су посјете патријарху Алексију, Карпову, југословенском амбасадору у СССР-у В. Мићуновићу, а затим обилазак московских храмова (Васкрсења на Сокољницима, Јована Војина, Светог Николаја в Кузнецах, пророка Илије на Обиденском переулоку). Евидентно је било велико присуство вјерника током посјете овим храмовима, па је делегација из практичних разлога често излазила на споредне излазе због рационалисања времена. Централни догађај у недјељу 7. октобра било је литургијско сабрање српског и руског свештенства у Богородичином храму познатијем као „Свих жалосних радост“, на Великој Ординки у Москви. Службом је началствовао архиепископ Борис, уз учешће српских јерараха Висариона и Хризостома, као и бројног свештенства и ђаконства. У овом храму је послије службе српском патријарху уручен поклон – икона Христа Спаситеља од стране старјешине храма проте М. Зернова. Делегација је истог дана узела учешћа у свеноћном бденију у Богојављенском катедралном сабору, уочи празника Преподобног Сергија Радоњешког. Српског патријарха и његову пратњу поздравио је старјешина храма прота Н. Колчицки, уручивши им том приликом икону Светог Арсенија Сремца. Патријарх Викентије је у овом храму служио кратак помен на гробу патријарха московског Сергија. Празник великог руског светитеља Преподобног Сергија Радоњешког обиљежен је у Тројице-Сергијевој Лаври у Загорску (данас Сергијев Посад), 8. октобра, свечаном патријарашком литургијом, и уз присуство великог броја вјерника (према процјенама 10-15.000 људи). У литургији су учествовали сви епископи и свештенство из српске делегације. По завршетку свечане службе (која је почела у 10 а завршила, након служења молебана, у 13 сати) два патријарха су размијенили поздравне ријечи. Српски патријарх није крио радост што је на овај дан обновљено духовно јединство двије сестринске цркве, које су, како је рекао, „имале (су) много међусобних веза у прошлости“, притом подсјетивши на упечатљиве епизоде из међусобних веза два народа, попут оне када је руски монах одвео принца Растка Немањића (Св. Саву Српског) на Свету Гору, и нарочито долазак руских учитеља на позив митрополита Мојсија (Петровића) у Сремске Карловце године 1726, који су донијели руске богослужбене књиге. То је, по ријечима српског првојерарха, тај моменат учинило пресудним за односе између двије цркве, а српски народ се „са тим књигама одбранио од латинштине“. И током свечаног празничног ручка двојица поглавара размијенили су поздраве, при чему је руски патријарх изјавио да је српски народ „наш братски народ и Српска православна црква је блиска сестра Руској православној цркви“. Евоцирао је успомене на митрополита српског Михаила (Јовановића, 1826-1898) и боравак патријарха Гаврила у Москви (1948). Из његовог обраћања

[324] Према прелиминарном плану сачињеном 6. септембра 1956. није било предвиђено да дочеку на аеродрому присуствује патријарх Алексије. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 132-134.

[325] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 108; „Путовање делегације Српске православне цркве у Совјетски Савез“, *Гласник СПЦ*, бр. 1-2 (1957), 8-9; Н. Иванов, „Праздник церковного общения (к пребыванию в СССР делегации Сербской Православной Церкви)“, *ЖМП*, № 11 (1956), 20.

могло се видјети да је особито потенцирао да се стране делегације увјере „и да виде како се код нас народ може слободно Богу молити“.[326]

И током уторка, 9. октобра, делегација је имала садржајан програм. Послије службе у Воскресенском храму у Москви, разгледали су велику изложбу пољопривреде и индустрије – свеколиког достигнућа појединих совјетских република, док је увече у Бољшом театру извођена опера Мусоргског „Хованшчина“. Сјутрадан (10. октобра) реализована је посјета Третјаковској галерији и храму у селу Јудино близу Москве.[327] Гостима су током боравка у Москви, што ће бити случај и у наставку посјете, приказивани филмови.[328] Наредни дан (11. октобар) био је резервисан за обилазак Кремља и тамошњих храмова који тада нису били у црквеној употреби, просторија царске породице, библиотеке „Владимир Иљич Лењин“ (гдје су пажњу делегације привукли ријетки примјерци рукописних књига, међу којима и примјерак рукописа Душановог законика). У поподневном дијелу услиједио је обилазак Донског манастира (тада ван богослужбене употребе) и служење краћег помена на гробу патријарха Тихона. Увече је руски патријарх посјетио патријарха Викентија у хотелу „Совјетскаја“, гдје је српска делегација иначе била смјештена. Московске знаменитости биле су предметом интересовања и током следећа два дана (12-13. октобар), и то храм Василија Блаженог, споменик Мињину и Пожарском, кнезу Долгоруком, Московски метро, Московски универзитет, Лењинов маузолеј и гробови народних хероја из грађанског и Великог отаџбинског рата, храмови Пимена Великог и Свих Светих.[329] Члановима делегације је 12. октобра приказан филм „Камени цвет“. Док су остали чланови делегације разгледали московске знаменитости, прота Милан Д. Смиљанић је, према раније утврђеном распореду, 12. октобра учинио посјету Карпову. Будући да је Смиљанић био предсједник Савеза удружења православног свештенства ФНРЈ, Карпов се интересовао за устројство и рад ове организације, нарочито показавши занимање за однос Савеза према САСиноду СПЦ. Смиљанића је пак интересовало какав је однос совјетских власти према римокатолицима, а имао је жељу да види радионице и продавнице свијећа, као и других црквених утвари у оквиру МП. Карпов се обавезао да му омогући састанак са Гостјевим, од кога је

[326] „Путовање делегације Српске православне цркве у Совјетски Савез“, 9-16; Иванов, „Праздник церковного общения (к пребыванию в СССР делегации Сербской Православной Церкви)“, 24-26.

[327] Током посјете селу Јудино патријарх Викентије је, у разговору са архиепископом Борисом и А. С. Бујевским, изнио неке своје мисли и схватања међуцрквених питања. Истакао је да је правац дјеловања РПЦ у спољним активностима „углавном исправан“, али би он желио да искаже неке своје ставове и мишљење које ће бити, како се надао, корисни за митрополита Николаја (Јарушевича). Са овим руским архијерејем задуженим за спољне везе МП намјеравао је да поразговара о ставу РПЦ према инославнима, док би размјена искустава о спољним пословима била на обострану корист. Према његовим ријечима, он је допутовао у СССР с два циља: добијање сазнања о животу Руске цркве, и успостављање контаката у међуцрквеним активностима обје цркве. Осим тога, казао је да себе сматра следбеником покојног руског патријарха Сергија. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 179-182.

[328] АЈ, 144-16-231, прота Милан Д. Смиљанић, Белешке са пута у Совјетски Савез, I/22.

[329] У име делегације СПЦ свештеник Нестор Поповски и ђакон Ђорђе Жунић положили су вијенац пред Лењинов маузолеј. „Затим смо ушли у маузолеј спустили се десетак степеника па се затим попели 2-3 степеника и одједном се нашли пред посмртним остацима Лењина и Стаљина. И један и други леже лепо постављени у мртвачким сандуцима у потпуности као да су заспали. Лењин је у црном оделу а Стаљин у војничкој униформи. Лењинова десна рука је у полустегнутој песници, а лева је лепо опружена, а Стаљинове обе руке су опружене. Около маузолеја и у самом маузолеју се налазе војничке почасне страже. Ми смо 2-3 минута остали ћутећи пред Лењином. Изашли смо на други излаз и за нама су следовали у реду други грађани“. АЈ, 144-16-231, прота Милан Д. Смиљанић, Белешке са пута у Совјетски Савез, I/30.

Смиљанић имао добити обавјештења у вези питања односа према римокатолицима, а биће му омогућено да се преко Патријаршије информише у вези другог захтјева.[330]

Већ након што је делегација СПЦ у Москви провела прва четири дана, од стране предсједника Савјета за послове РПЦ сачињена је информативна биљешка са утисцима насталим током боравка и о држању појединих њених чланова. Истакнуто је да је делегација задовољна састанцима и програмом боравка, да је пријатељски расположена, мада се помало држи на опрезу. За патријарха Викентија каже се да даје добре изјаве попут: „Ми желимо са Русима чврсто и поуздано пријатељство“, „Наша срца припадају српском и руском народу“, „Ми смо тешко поднијели раскид“, „Искрено и вјерно ћемо подржавати руског патријарха у свим његовим спољноцрквеним активностима“ и т.д. Уз то, изјављивао је и следеће: „Државе попут СССР-а, Југославије и осталих наших пријатеља могу и морају, ради јачања односа и међусобног разумијевања и слабљења међународне напетости, искористити не само државне, политичке и културне органе, него и црквене канале, имајући у виду да последње у католичким и протестантским државама имају најбоље могућности“; „Наше путовање није толико црквеног карактера, колико је политичког“; „Не можемо се задовољити разговорима само са Патријархом, жељели бисмо више да разговарамо са Вама о спољноцрквено-државним питањима, јер морамо бити јединствени у борби против непријатеља“.[331]

На празник Покрова Пресвете Богородице (14. октобар) делегација је поново отпутовала у Загорск, у Тројице-Сергијеву Лавру, гдје је прослављен празник Московске духовне академије и семинарије (МДАиС). Српски патријарх, који је началствовао свечаном литургијом, обратио се богословском подмлатку који се школује на овим училиштима, нагласивши да „на Руску православну цркву сви православни гледају са великим надама“. У току литургије патријарх Викентије је рукоположио предавача Московске духовне семинарије, ђакона Николаја Гљебова, у свештенички чин. Током свечаног ручка српски патријарх је, између осталог, изјавио да су они дошли у Русију „под видом неког званичног путовања“, али је „званични карактер нашега пута оборен (је) на првом кораку братским дочеком.“ У наставку обиљежавања овог празника у свечаној сали ректор московских духовних школа прота К. И. Ружицки прочитао је одлуку Професорског савјета да се српском патријарху додијели диплома почасног члана Московске духовне академије (МДА). У наставку програма доцент Нечајев одржао је предавање на тему „Православно учење о битним знацима јединства Христове цркве“. Сјутрадан, 15. октобра, делегација је разгледала велику фабрику аутомобила „ЗИЛ“, а увече је Карпов организовао вечеру у част гостију из Југославије, у присуству великог броја званица. Карпов је у својој здравици нагласио: „[...] Ми се радујемо што је дошло до контаката између Руске и Српске православне цркве и надамо се да ће у будућности следовати још тешња сарадња између ових двеју цркава ради њиховог напретка, ради што тешње сарадње између наших двеју држава и ради очувања мира у свету. Овим контактом даје се могућност свима и свакоме у свету, да се убеде о правом стању код нас и да се на тај начин разбију све клевете католичког света о стању у Совјетском Савезу.“ Поздравио је посебно све чланове делегације, као и М. Дилпарића, а преко њега и Д. Радосављевића, предсједника СКВП-а. У продужетку су говорили српски патријарх, затим

[330] АЈ, 144-16-231, прота Милан Д. Смиљанић, Белешке са пута у Совјетски Савез, I/28.

[331] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 129-130. Карпов је навео да се од чланова делегације сумњиво понашао само доктор Ненадић, љекар патријарха Викентија.

старјешина Бугарског подворја у Москви архимандрит Антоније[332], секретар Совјетског комитета за мир М. И. Котов.[333]

Током 16. октобра, након разгледања Војног музеја, амбасадор Мићуновић уприличио је пријем у част делегације, којем је присуствовао и руски патријарх, затим Карпов, Гостев, Гундоров и други. Наредног дана текле су припреме за празник московских светитеља Петра, Алексија, Јоне, Филипа и Гермогена, који је свечано прослављен 18. октобра, заједничким служењем литургије оба патријарха у Богојављенском сабору у Москви. Као „знак [...] молитвеног сједињења" руски патријарх је на овом мјесту патријарху Викентију уручио икону Светог Алексија. Српски патријарх је узвратио истог дана поподне, предајом копије велике сребром окована иконе Богородице Тројеручице, светиње која се чува у српском манастиру Хиландару. Уједно, замолио је патријарха Алексија да посјети Југославију и Српску цркву „када нађе за добро и када за то буде могућности". На овај поклон и позив српског патријарха руски црквени поглавар је позитивно одреаговао, а у наставку је даривао српског патријарха и архијереје панагијама, док је свештеницима уручио напрсне крстове[334], а и остали чланови делегације добили су пригодне поклоне (између осталог по примјерак *Библије* у издању Московског патријархата с аутографом патријарха Алексија, и по један портрет руског црквеног поглавара). Поводом овог црквеног празника био је организован свечани празнични ручак у резиденцији руског патријарха, па су поново двојица поглавара размијенили пригодне здравице. Српски патријарх казао је да и данас народи Југославије имају велику наду у Совјетски Савез, од кога понајвише потребују „моралну помоћ", а два народа требало би да буду „још ближи и непосреднији једни према другима", што је у ствари, по његовим ријечима, био циљ њиховог доласка.

По даљем програму је за 19. октобар био предвиђен пријем код предсједника Владе СССР-а Н. А. Булгањина. Овдје је потребно напоменути да је, како примјећује Н. Пивоваров, за вријеме док је неприкосновени лидер СССР-а био Јосиф Стаљин, постојала пракса да су иностране религијске поглаваре и дјелатнике, који су намјеравали да се сусретну са совјетским званичницима, могли да приме само предсједници Савјета за послове РПЦ и Савјета за послове религијског култа. У вријеме Н. С. Хрушчова ова пракса се мијења, па су гости сада могли бити примани и од стране највиших државних и партијских дужносника. Управо је први такав сусрет био пријем српског патријарха код Булгањина. Поменути аутор тврди да се у фази припреме

---

[332] Архимандрит Антоније (Костов, 1915-2002) био је настојатељ Подворја Бугарске православне цркве у Москви током 1956-1960. године. Абрамов, „Взаимоотношения Русской Православной Церкви с Болгарской Православной Церковью в 1940-е–1950-е годы (исторические и источниковедческие аспекты)", 181-183.

[333] Карпов је примијетио да се након упознавања делегације са програмом боравка Дилпарић интересовао ко ће од чланова совјетске Владе присуствовати пријему у организацији Савјета за послове РПЦ. Када је добио одговор да је за спровођење пријема од Владе овлашћен Карпов, Дилпарић је казао: „Код нас (у Југославији – *Љ. П.*) ће све бити другачије, тим прије што ће доћи Патријарх тако велике цркве као што је Руска". ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 129.

[334] Прота Смиљанић је приликом уручивања поклона руског патријарха записао следеће: „[...] Приликом давања напрсних крстова нама свештеницима напоменуо је (патријарх Алексије – *Љ. П.*) да му је познато да наши свештеници имају право ношења напрсних крстова само онда, када их тиме одликује наш Свети Синод, али Он моли нашег Патријарха, да га извини што он ево то чини а без одлуке нашег Светог Синода са напоменом да подарене крстове можемо метнути о врат само онда када то благослови наш Патријарх и када се са тим сагласи Свети Синод наше цркве. Ми смо се затим обратили нашем Патријарху и осталим нашим овде присутним архијерејима и они су се сагласили и благословили, те смо крстове још истог момента обесили о врат". АЈ, 144-16-231, прота Милан Д. Смиљанић, Белешке са пута у Совјетски Савез, I/47.

посјете делегације СПЦ секретар СКВП-а М. Дилпарић у разговору са Г. Г. Карповом интересовао ко ће од званичнка примити патријарха Викентија. Чувши да ће то бити сам Карпов, Дилпарић је казао како су, приликом недавне посјете делегације Грчке архиепископије, поглавара ове цркве, архиепископа Доротеја, примили Тито, Ранковић и други, и питао зар влада неће примити делегацију. Након овог разговора, Карпов је упутио допис Централном комитету КПСС-а, тражећи да један од совјетских лидера прими српског патријарха. Након тога је Президијум ЦК-а донио одлуку о сусрету Н. А. Булгањина са патријархом Викентијем.[335] Код предсједника совјетске владе примљени су српски патријарх са архијерејима, секретар Дилпарић и прота Смиљанић, док су са руске стране били архиепископ Борис и помоћник Карпова Уткин. Патријах Викентије је током полусатног разговора Булгањину захвалио на издвојеном времену за пријем, а преко њега совјетским државним органима који су у досадашњем току посјете делегацији из Југославије омогућили да посјети не само храмове и црквене установе, него и државне, друштвене и привредне установе и организације. Казао је да је позвао патријарха Алексија да посјети Југославију следеће године, да су договорили „да се одсада наше везе појачају међусобним посетама, разменом ученика богословије и студената духовних академија итд.“, и изразио наду да ће совјетска влада помагати јачање тих међусобних веза. С друге стране, Булгањин је подијелио сјећања са свог прошлогодишњег боравка у Југославији[336], интересовао се како је делегација задовољна дочеком, и поручио члановима делегације да и у наредном периоду раде „свесно и савесно [...] да став наших православних цркава буде што правилнији према руководствима наших двеју земаља“, те да кроз васпитавање вјерника руководиоцима помогну у њиховим „напорима за чување наше слободе и независности, нашег културног и привредног јачања и подизања, за чување мира у свету!“ Булгањин се интересовао одакле су појединачно чланови делегације, па му је било драго што има чланова из свих крајева Југославије. Својом приступачношћу, непосредношћу и љубазношћу током разговора Булгањин је оставио лијеп утисак на чланове делегације.[337]

Српски патријарх је 19. октобра увече, у хотелу „Совјетскаја“, примио А. В. Ведерникова[338], секретара редакције *ЖМП*-а. Том приликом је патријарх Викентије дао интервју за овај часопис, док је у улози преводиоца био свештеник Тарасјев. Интервју је објављен у службеном дијелу овог часописа. Српски патријарх је на питање са каквим мислима и осјећањима су он и његови сапутници допутовали у Москву казао да је СПЦ „и раније и данас гледала на Руску Православну Цркву као на сестру, која је увек пружала нашем народу и материјалну и моралну подршку“, а друго, „да је ово путовање надахнуто жељом да се учврсти духовно општење“ са РПЦ, „и да се са њеним руководством успоставе тешње везе, које су, услед околности независних од нас, биле неко

[335] Никита Пивоваров, „Кого приглашали в СССР и кого отправляли за границу по религиозной линии (1943-1985 гг.)“, *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 1 (2017), 201-202.

[336] Мисли се на боравак Булгањина у Београду у саставу званичне делегације Владе СССР-а коју је предводио Н. С. Хрушчов током 27. маја – 2. јуна 1955. године. О томе више у: *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1946-1964*, т. 1, 159-162.

[337] „Прием Н. А. Булганиным Патриарха Сербского Викентия“, *ЖМП*, № 11 (1956), 4; *Известия*, 20. 10. 1956; „Путовање делегације Српске православне цркве у Совјетски Савез“, 26-27; AJ, 144-16-231, прота Милан Д. Смиљанић, Белешке са пута у Совјетски Савез, I/ 49-51.

[338] Анатолиј Васиљевич Ведерников (1901-1992), црквени публициста и новинар, био је скоро 20 година сарадник *ЖМП*-а, у којем је часопису објавио око 150 чланака и прилога. Од 1953. обављао је функцију одговорног секретара овог часописа. Био је близак сарадник митрополита Николаја (Јарушевича). Године 1962, у вријеме кулминације Хрушчовљевог прогона Руске цркве, био је принуђен да оде у пензију. Опширније: Е. Полищук, „Анатолий Васильевич Ведерников (1901-1992)“, *ЖМП*, № 6 (1993), 103-112.

вријеме нарушене“. Ведерникову је важно било да чује од српског патријарха о утисцима који су гости стекли о црквеном животу, па је од патријарха Викентија могао чути како их се дотакло „молитвено расположење“ руског народа на које су наишли приликом посјете храмовима и нарочито Тројице-Сергијевој лаври. Он је демантовао „гласине и сваковрсна измишљања стране штампе о опадању и ограничењима црквеног живота у Совјетској Русији“, лично се увјеривши у супротно: „да руски људи у великом броју остају православни, вјерујући људи“. Високо мишљење изнио је о патријарху Алексију и његовој улози „великог јерарха“, и труду за добро и напредак не само РПЦ, него и цјелокупног Православља. Разгледајући Москву он и његови сапутници су се „увјерили [...] у огромна културна и техничка достигнућа“, о чему ће говорити по повратку у отаџбину. На крају разговора Ведерников је српском патријарху поклонио књиге митрополита Николаја (Јарушевича): *Слова и речи* (у три тома) и *За мир*.[339] Истог дана је, поводом завршетка боравка у Москви и уочи одласка делегације у Лењинград, организована опроштајна вечера у хотелу „Совјетскаја“, на којој је, осим патријарха Викентија, говорио и прота Милан Д. Смиљанић. Увече је делегација отпутовала возом у Лењинград, заједно са патријархом Алексијем, архиепископом Борисом и протом Зерновим, а умјесто Карпова који је остао у Москви услед болести, с делегацијом је на пут пошао његов замјеник Уткин.[340]

Током боравка у Москви секретар СКВП-а Милоје Дилпарић имао је разговоре у Савјету за послове РПЦ и Савјету за питања култа. Он је том приликом представио рад Комисије, говорио о томе да антирелигиозну кампању у ФНРЈ води Савез комуниста и друге политичке и друштвене организације, о проблемима који постоје у вези са вјерским заједницама у Југославији, о правном положају вјерских заједница и другим питањима. Дилпарић је увјеравао саговорнике да су религиозни обреди слободни и законом загарантовани, исто као и вјерска штампа и вјерско васпитање. Посебно је апострофирао проблеме односа руководства РКЦ према Југославији, за разлику од нижег свештенства. Изнио је податке о Савезу удружења православног свештенства као сталешкој организацији, за које је рекао да око 90% православног свештенства улази у његов састав, да у Југославији постоје 23 православне епархије и свака епархија има свој савез свештеника. По примјеру Савеза удружења православног свештенства формирано је пет удружења католичких свештеника, од којих је најјаче и најмногобројније оно у Словенији. Саопштио је податке да Православна црква има један богословски факултет са око 300 студената,

[339] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 262-265; „Интервью Патриарха Сербского Викентия, данное отв. секретарю редакции «Журнала Московской Патриархии» А. В. Ведерникову“, *ЖМП*, № 11 (1956), 4-6. Током 1947-1957. објављена су четири тома књиге митрополита Николаја (Јарушевича) *Слова и речи*, а током 1952-1958. три књиге његових бесједа, говора, чланака и обраћања на тему миротворства (*Защитим мир!: Речи, статьи (1949-1952 гг.)*, Москва, 1952; *За мир: Речи, обращения (1952-1954 гг.)*, Москва 1955; *Речи о мире (1955-1957 гг.)*, Москва, 1958). Видјети: https://bioslovhist.spbu.ru/alumni/4720-mitropolit-nikolaj-arusevic-boris-dorofeevic.html.

[340] Иванов, „Праздник церковного общения (к пребыванию в СССР делегации Сербской Православной Церкви)“, 34-36. Приликом боравка у Москви српски патријарх имао је прилику да неколико пута, насамо и у присуству других архијереја, разговара с патријархом Алексијем, строго се држећи договореног става заузетог на САСабору СПЦ. Како је напоменуто у извјештају о тим разговорима, исти нису вођени званично, нити је сачињен какав записник, већ су забиљежени само резултати разговора, без навођења датума када су вођени. Током првог разговора руски патријарх је „нагласио (је) своје симпатије према Србима напоменувши да од младости своје има везу“ са Српском црквом, јер је митрополит Михаило (Јовановић, 1826-1898) боравио у кући његових родитеља. Патријарх Алексије је том приликом изненада упитао: „Јелте да Српска Црква није била никада против Руске Цркве и Руса?“ Одговорено му је да СПЦ никада није била против РПЦ, па ни у вријеме када није било никаквих веза, те да је СПЦ указивала и указала гостопримство и пажњу руским архијерејима, избјеглицама, без обзира на њихово политичко становиште, гледајући у њима само архијереје Руске цркве, браћу и саслужитеље. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту.

и двије богословије у Београду и Призрену са око 350 ученика. Римокатоличка црква је најбоље стајала са стањем црквене просвјете (5 виших и 11 средњих богословских школа), док су у то вријеме муслиманима на располагању биле двије медресе са око 100 ученика. Он је у даљем току разговора изнио податке о броју вјерских објеката у Југославији (више од 12.000 храмова, цркава и џамија, од чега православних 3.671, римокатоличких 6.300, муслиманских 1.850). Подвукао је да су цркве у потпуности слободне, и то не само формално него и фактички. Апострофирао је један проблем „који је интересантан за све – то је екуменски проблем". Једна од цркава које одржавају контакт са Екуменским савјетом цркава, али не дозвољавају мијешање у своје послове, је Српска црква. Он је сматрао с тим у вези „да је сада, у епоси међународне сарадње, нужно подржавати одређене везе, што служи интересима мира". У наставку Дилпарић је одговарао на питања Карпова и чланова оба Савјета. Уткин му је поставио питање „Како стоји ствар са верским васпитањем деце?" Дилпарић је казао да Црква има само школе за припрему кадрова, у коју могу ступити кандидати са завршеном осмогодишњом школом. „Да ли се [верски] обреди обављају у друштвеним просторијама као што су болнице и затвори", интересовало је Спиридонова. Сходно одредбама Устава, подсјетио је Дилпарић, болесник или затвореник има право да позове свештеника, али осим тога потребна је и сагласност управе болнице или затвора. На питање Иванова шта је експроприсано од цркве, секретар СКВП-а је казао да је по Закону о аграрној реформи из 1946. Цркви остављено пет хектара обрадиве земље, док је све остало узето у земљишни фонд. Дилпарићу је Карпов упутио два питања: у чему се састоје основне функције Комисије и у чему се испољава њена веза са Црквом, и да ли се дозвољава продаја предмета вјерских култова у државној трговачкој мрежи. Сва локална питања Цркве решавају локални органи власти и републичке комисије, док савезна комисија решава само најважнија питања, међу којима је и припрема материјала за законодавне одлуке, узимајући у обзир одређену политику државе и заштиту државних интереса. Што се тиче другог питања које је занимало Карпова, одговорено је да државна трговачка мрежа предмете вјерских култова не продаје, већ цркве имају своје приватне радње. Репин је поставио питање „Зашто православна црква има већу помоћ од других?", а Иванов „Како сада омладина посећује цркву, да ли мање него раније?" На Репиново питање Дилпарић је казао да „православна црква има врло мале приходе од верника", док је Иванов добио одговор да „омладина сада врло мало посећује цркву".[341]

*

Друга етапа посјете била је везана за боравак у Лењинграду. Дочеку црквене делегације из Југославије у овом граду је дана 20. октобра[342] присуствовао надлежни митрополит лењиградски и новгородски Елефтерије, са владиком староруским Сергијем и свештенством, уз присуство чланова тамошњег Савјета за послове РПЦ, представника Црвеног крста и Комитета за мир. Делегација је била смјештена у великом хотелу „Европејскаја". Српски патријарх је у својим обраћањима често помињао значај који је овај град имао, како за Србе тако и за све Југословене. По доласку у овај град услиједио је обилазак неколико храмова (Књаз-Владимирски сабор, храм на Серафимовском гробљу и Спасо-Преображењски сабор гдје је служено свенођно бденије). Старјешина Спасо-Преображењског храма је долазак делегације СПЦ назвао „великим

[341] AJ, 144-16-231, Izjava druga Dilparića, 1-9; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 8, Д. 40, Л. 125-133; Исто, Оп. 2, Д. 188, Л. 165-177.

[342] Карпову је 27. септембра 1956. опуномоћеник Савјета за послове РПЦ за град Лењинград и Лењинградску област Федосејев послао нацрт плана боравка делегације СПЦ у овом граду израђен за 16-18. октобар. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 112-114.

празником за Руску цркву који означава собом отварање нове ере у развијању руско-српских црквених односа“, уз незаобилазно помињање имена која везују двије цркве: Свете браће Кирила и Методија, апостола словенских, митрополита Светог Кипријана[343], поријеклом Србина, сарадника Преподобног Сергија Радоњешког, познатог биографа Пахомија Логотета[344]. Српски патријарх на поклон је добио икону Христа Спаситеља.[345] У недјељни дан 21. октобра српски патријарх са члановима делегације је у присуству неколико хиљада вјерника предстојавао свечаном литургијом у Николо-Богојављенском храму. Овдје је на поклон српски патријарх добио икону Богородице од старјешине ове цркве проте Медведског.[346] У наставку дана делегација је обишла опсерваторију Пулково, која је тада још била у фази обнове након разарања којем је била подвргнута током минулог рата. У сали Лењинградске митрополије је у част гостију приређен свечани духовни концерт, а извођене су и црквене пјесме српског напјева, и отпјевана химна Светом Сави Српском. Током 22. октобра настављен је обилазак Лењинграда и околине (Лењинградски метро, Историјски музеј...). Током посјете Лењинградској духовној академији и семинарији (ЛДАиС), у којима је тада учило 614 ученика, делегацију је поздравио ректор М. Сперански, а гостима је потврђено да међу полазницима ових училишта постоји интересовање за Српску цркву, као и да је недавно Академији поднијета дисертација „Историја Српске Патријаршије“. Наредног дана (23. октобар) чланови делегације обишли су Фински залив (мјесто „Шалаш“ гдје се својевремено Лењин крио током два мјесеца), село Лисиј Нос са тамошњим храмом, ратни брод „Аурора“, музеј Ермитаж. На крају дана руски патријарх се вратио у Москву, док су чланови српске делегације возом отпутовали за Кијев.[347]

Као што је то урадио Карпов у Москви, и овдје је опуномоћеник Савјета за послове РПЦ за Лењинград и Лењинградску област, Федосејев, саставио информацију о боравку делегације СПЦ у овом граду. У закључном дијелу је истакао да је током боравка у Лењинграду делегација била пријатељски наклоњена, и у свим приликама показивала лојалност. Приликом разговора са појединим члановима делегације гости су изражавали радост због обнове пријатељских односа између Русије и Југославије. Разговора о политици није било, нити постављања питања на ту тему. Као „најпрогресивније црквене личности“ из делегације издвојио је патријарха Викентија, митрополита Нектарија, епископа Хризостома и протојереја Смиљанића, док су му се

[343] Митрополит кијевски и цијеле Русије свети Кипријан († 1406) рођен је у Великом Трнову. По неким изворима био је Србин. Као светогорски монах донио у Русију значајну богословску литературу. Од 1375. је митрополит кијевски и цијеле Русије, да би 1390. објединио катедру у Москви. Бавио се превођењем и преписивањем књига. Опширније: Н. Н. Дурново, „Петстогодишњица смрти светог Кипријана Митрополита кијевско-московског (Србина)“, *Гласник православне Цркве у Краљевини Србији*, VIII, 3 (1907), 40-42, 59-61

[344] Пахомије Логотет (познат и као Пахомије Србин) († прије 1484; према другим подацима послије те године) доспио је у Русију са Свете Горе тридесетих година XV вијека, и тамо провео већи дио живота. Чувен је као прерађивач и писац бројних житија новгородских и московских светитеља (Сергија Радоњешког, Никона Радоњешког, архиепископа новгородског Мојсеја, Варлама Хутинског, Кирила Белојезерског и др.), а аутор је бројних „похвала“ и „служби“ светитељима. Више: Ксенија Кончаревић, „Пахомије Србин – први руски професионални писац“, датум приступа 27. 4. 2026, https://www.cudo.rs/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84-%D0%B4%D1%80-%D0%BA%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%9B-%D0%BF%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%98%D0%B5-%D1%81/; А. В. Духанина, „Пахомий Логофет“, *Православная энциклопедия*, т. 55, 158-190, датум приступа 27. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2579870.html.

[345] Иванов, „Праздник церковного общения (к пребыванию в СССР делегации Сербской Православной Церкви)“, 38.

[346] Архиепископ Борис је рекао члановима делегације да је тог дана у овом храму крштено 300 дјеце. „Путовање делегације Српске православне цркве у Совјетски Савез“, 33.

[347] „Путовање делегације Српске православне цркве у Совјетски Савез“, 29-36.

најнеразумљивијим међу свештенством учинили владика Висарион и протојерej Тарасјев. Први није показивао никакву емоцију „стварајући утисак равнодушности, на све је гледао флегматично, а понекад и са извјесном дозом ироније“. За разлику од њега, Тарасјев је био веома активан, и истицао се међу свештенством.[348]

*

Програмом је било предвиђено да се завршна, трећа етапа боравка делегације СПЦ у СССР-у, спроведе у Кијеву. Забиљежено је да се током путовања из Лењинграда за Кијев делегација на три мјеста заустављала (Витебск, Орша и Могиљев), јер је народ дочекивао српског патријарха и његову пратњу.[349] Умјесто болесног митрополита кијевског и галицког Јована (Соколова), српску делегацију сачекала су тројица архијереја, настојатељ Владимирског сабора, ректор Кијевске семинарије и повјереник за вјерске послове Украјинске ССР. Смјештај делегације организован је у хотелу „Интурист“. Према резултатима савремених истраживања, боравак српске делегације у Кијеву био је под будним надзором обавјештајне контроле Комитета државне безбједности Украјинске ССР (КГБ УССР), што даје простора за претпоставку да је слично било и током претходне двије фазе боравка гостију из Југославије. Програм боравка био је „прилично нестандаран“, како је забиљежио замјеник начелника Савјета за односе са РПЦ у Украјини Г. С. Катуњин. Требало је „у планираном програму за српску делегацију бити неопходно упознати Патријарха Викентија не само са Црквом, већ и са животом и дјеловањем совјетске партије“.[350] Током првог дана боравка у Кијеву делегацији је показано дјечје обданиште које је припадало фабрици „Арсенал“, након чега је услиједила посјета знаменитој Кијево-Печерској лаври. И током обиласка Лавре српско свештенство било је узето „под надзор“ специјалних служби.[351] Један бријег са којег је делегација гледала на ријеку Дњепар проту Смиљанића је подсјетио на Калемегдан у Београду. Делегација је још посјетила Асколдову могилу, споменик ратним херојима и споменик Светом кнезу Владимиру. Међу сахрањеним херојима Отаџбинског рата делегацији је привукао пажњу гроб Андреја Никифоровича Витрука (1902-1946), хероја

[348] Наводно се Тарасјев истицао „својим подаништвом према Патријарху, стварајући утисак о себи као дволичњаку, он је белогардејац, обасипао ме пољупцима, говорећи како он много воли Русију“. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 164. Понашање М. Дилпарића оцијенио је као „необично“, рекавши да је „нервозна и неумјерена особа“. С тим у вези навео је једну „наизглед споредну чињеницу“. Наиме, у соби у којој је био смјештен Дилпарић, као и у осталим собама, била је постављена икона, па је он захтијевао да му се замијени соба, што је одмах и учињено. Међутим, у замијењеној соби нијесу успјели уклонити икону, па је он љутито реаговао захтијевајући од хотелске послуге да се икона одмах уклони, што је, по мишљењу Федосејева, могло бити учињено знатно мирније и без скретања пажње. На то је једно лице из састава послуге примијетило: „Зашто онда уопште путује у друштву свештенства?“ На другом мјесту је додао да се Дилпарић, осим поменуте сцене, ничим није издвајао, мало шта га је интересовало и нерадо се упуштао у разговоре. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 158, 164. У разговору са архиепископом Борисом Федосејев је поставио питање зашто је у Лењинград са делегацијом допутовао патријарх Алексије, који је болестан, а не митрополит Николај. Одговорено му је да је то тако „због поштовања према српском Патријарху Викентију“. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 165.

[349] План боравка српске делегације у Кијеву био је сачињен за 19-22. октобар 1956. Потписао га је замјеник опуномоћеника Савјета за послове РПЦ Украјинске ССР Катунин. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 111. Проект.

[350] Ангажовани су били тајни агенти. О томе детаљније: Василије Шафар, „Долазак Патријарха српског Викентија у Кијев 1956. године: припрема, надзор служби безбедности, епилог“, *Теолошки погледи*, бр. 1 (2022), 163, 164, 167-168. Истраживање је споведено на материјалима Централног државног архива највиших органа власти и управе Украјине и Филијалног државног архива Службе безбједности Украјине.

[351] Приликом разгледања „чудесне“ Кијево-Печерске лавре, према свједочењу проте Смиљанића, „сетисмо се нашег народног вође – Карађорђевог дипломатског претставника – проте Матеје Ненадовића, који је пре 150 година овуда пролазио по пословима народним“, и његових импресија током посјете овог знаменитог манастира изнијетим у *Мемоарима*. АЈ, 144-16-231, прота Милан Д. Смиљанић, Белешке са пута у Совјетски Савез, II/17-18.

Совјетског Савеза и хероја Југославије (од 1945), учесника Београдске операције и борби на Сремском фронту.[352] Учињена је посјета предузећу за израду филмова, гдје су у једној омањој сали специјално за госте приказана два филма: „300 година Украјине“ (са прославе три вијека присаједињења Украјине Русији, који догађај је обиљежен 1954) и „Богдан Хмељницки“ (на којем је екранизована борба народа Украјине под његовим вођством за присаједињење Русији).[353]

Према утврђеном распореду сјутрадан, 26. октобра, услиједила је посјета селу Гогољево и тамошњем колхозу „Црвена Украјина“, који је у то вријеме имао 780 домаћинстава и 3.400 становника. Гости су добили обавјештења и статистичке податке о бројности сточног фонда, механизацији, начину како је организован живот колхозника и томе слично.[354] Обилазак колхоза имао је за циљ да се демонстрира величина и моћ СССР-а, животни стандард народа и добар однос према свештенству. По напуштању колхоза гости су свратили у кућу једног колхозника како би се увјерили у стање једног обичног сеоског домаћинства. „Кућица је лепо уређена, собе су без патоса. Дувари су били украшени везеним пешкирима, огледалом и разним фотографијама“. Након тога делегација је свратила у цркву овог села, „која је била пуна народа, сељанки и сељака колхозника, а у цркви је било присутно доста омладине.[355] Током ручка у епархијском двору митрополита Јована, у улози домаћина били су архиепископ одески Борис и епископ Нестор. Архиепископ Борис и патријарх Викентије размијенили су поздравне ријечи. Српски је патријарх истакао значај Кијева у историји српско-руских црквених и духовних веза, одакле су српском народу у Аустро-Угарској 1726. дошли учитељи Максим Суворов и други, у вријеме када је „запретила опасност однарођавања и одвајања од православља“. То је оно, како је даље истакао српски црквени поглавар, због чега он прави разлику „у погледу Кијева од других центара“. „Ми никада нисмо престајали веровати у снагу и моћ руског народа“, тврдио је српски патријарх, и поменуо да су два народа била заједно током минулих ратова „против истога непријатеља и борили [...] се за исте идеале“. Наздравио је за прогрес и напредак Совјетског Савеза и Југославије,

[352] АЈ, 144-16-231, прота Милан Д. Смиљанић, Белешке са пута у Совјетски Савез, II/18.

[353] АЈ, 144-16-231, прота Милан Д. Смиљанић, Белешке са пута у Совјетски Савез, II/19. Овај догађај је детаљно описао агент „Кардинал“, који био очевидац у својству пратиоца делегације: „У 18:30 гости су погледали два филма. Величанствени у свом наступу, донекле су шокирали госте својом игром и певањем. То је било видљиво из опаске протојереја Виталија Тарасјева како су се Патријарх и неки од старијих чланова делегације у појединим деловима филма, када су се певале песме и била општа игранка, осећали нелагодно. Али се зато свима допао прелепо приказан „Богдан Хмељницки.“ Шафар, „Долазак Патријарха српског Викентија у Кијев 1956. године: припрема, надзор служби безбедности, епилог“, 171.

[354] Прота Смиљанић је забиљежио податке које је посјетиоцима саопштио претсједник колхоза: колхоз је имао 2.200 свиња, 6.000 комада живине, 1.500 оваца, 300 коња, три артеска бунара, три млина, три основне школе и једну средњу, 40 учитеља, једну болницу, три читаонице и два клуба, 250 телевизијских апарата... Прије рата овдје су постојале двије цркве које су касније разорили Њемци, а једна је по ослобођењу обновљена. Колхозници су имали слободу да иду у цркву ко хоће, и да врши религијске обреде, а „слободно је такође да чланови колхоза поштују и празнују своје црквене празнике, а државне, разуме се, обавезно празнују“. АЈ, 144-16-231, прота Милан Д. Смиљанић, Белешке са пута у Совјетски Савез, II/19-20.

[355] „Путовање делегације Српске православне цркве у Совјетски Савез“, 38. Посјету сеоској кући обавјештајац задужен за праћење српске делегације овако је описао: „Када је делегација напустила двориште колхоза, онда су, након вожње 200-300 метара кроз село, Смиљанић, Тарасјев и још двојица чланова делегације зауставили свој аутомобил у близини једног дворишта и ушли у кућу сељана. Кућа је неприметна, покривена сламом. У кући су затекли само домаћицу. Тада је Тарасјев рекао да смо очекивали прљавштину и сиромаштво, али се испоставило да је кућа двособна и има добро опремљену кухињу, радио и све је било чисто“. Цит. према: Шафар, „Долазак Патријарха српског Викентија у Кијев 1956. године: припрема, надзор служби безбедности, епилог“, 172.

највиших државних руководилаца, и за „братство и јединство наших народа!“[356] У Светоандрејевском храму делегацију су сачекали сви ученици Духовне семинарије уз складно хорско пјевање, услиједио је поздрав ректора проте Н. Концевича, на чије је ријечи патријарх узвратио. Тога дана делегација је посјетила женски Покровски манастир, 27. октобра текстилну фабрику „Роза Луксембург“, и у наставку велики Владимирски сабор. Слично као и у Лењинграду гдје их је примио Смирнов, овдје су имали посјету замјенику предсједника Градског савјета Аркадјеву. Делегација је учествовала на свеноћном бденију у Владимирском сабору. Истог дана увече делегација СПЦ требало је да отпутује према совјетско-мађарској граници. Међутим, због догађаја који су се одвијали у Будимпешти маршрута је помјерена, с тим да се путује преко Румуније, што је подразумијевало продужетак боравка у Кијеву, том „руском Јерусалиму“. Тако је непланирано, 28. октобра, српски патријарх служио литургију у Владимирском сабору. Затим се кренуло према совјетско-румунској граници, гдје је услед кашњења вагон-ресторана којим је требало наставити пут у Југославију дошло до дужег задржавања и сусрета са митрополитом кишињевским Нектаријем, који је у ресторану пограничне станице Унгени за делегацију приредио ручак. У Букурешт делегација је стигла 30. октобра, и имала непланирани сусрет са румунским патријархом Јустинијаном, из разлога што је воз за Темишвар већ био отишао, па је наредни полазак требало чекати скоро 11 сати. У Београд је делегација допутовала 31. октобра.[357]

*

Неке податке о боравку делегације СПЦ у СССР-у сумирао је свештеник Милан Д. Смиљанић у свом чланку за лист *Весник*. Делегација је у Москви провела 14 дана, Лењинграду 4, Кијеву 3 и Букурешту један дан. По његовим наводима, а иначе за вријеме трајања посјете он је ревносно водио биљешке, делегација је посјетила укупно 27 храмова: 16 у Москви, шест у Лењинграду и пет у Кијеву. За то вријеме, заједно са руским патријархом, архијерејима, протојерејима и ђаконима служили су на седам литургија, док је патријарх Викентије одслужио пет литургија (по једну у Москви, Лењинграду и Кијеву, и двије у Тројице-Сергијевој лаври). Осим тога, посјетили су три духовне семинарије и двије духовне академије.[358]

У пропратном тексту који претходи подробном извјештају са пута у СССР објављеном у *Гласнику СПЦ*, патријарх Викентије је, поред осталог, казао да су се „у крилу Руске православне цркве осећали не као гости него као на своме дому; осећали смо се као једнокрвна и једноверна браћа напојена једним духом, утешени љубављу и старањем према свима нама.“ С тим у вези он се захвалио најприје патријарху Алексију, а преко њега архијерејима, свештенству и народу „на свему ономе што су нам учинили за време наше посете“. Властима Совјетског Савеза које су гостима „указивале [...] на сваком кораку велику пажњу, предусретљивост и спремност“ да буду у прилици „што више упознати земљу као и научна, техничка и уметничка достигнућа совјетских народа“, такође је упутио „топлу благодарност“. Није пропустио да помене помоћ и подршку „наших народних власти“, без које „ми не би смо били у стању да обавимо посету Руској

[356] „Путовање делегације Српске православне цркве у Совјетски Савез“, 38-39. Ово обраћање српског патријарха изазвало је посебну пажњу безбедносних служби, па је, како наводи В. Шафар, цио говор био забиљежен од стране агента под називом „Федулин“. Шафар, „Долазак Патријарха српског Викентија у Кијев 1956. године: припрема, надзор служби безбедности, епилог“, 173.

[357] „Путовање делегације Српске православне цркве у Совјетски Савез“, 36-42; Иванов, „Праздник церковного общения (к пребыванию в СССР делегации Сербской Православной Церкви)“, 39-41.

[358] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 216, Л. 45-51.

православној цркви“, и захвалио им „на подршци и издашној материјалној помоћи“.[359] Званично писмо са изразима захвалности поглавару Руске цркве упућено је 17. новембра 1956. године.[360] Члану Савјета за послове РПЦ Уткину, такође је упућена захвалност, уз напомену да ће његова „предусретљивост, пажња и пријатељско опхођење“ остати „у вечитој успомени“.[361] И неки други чланови делегације осјетили су потребу да захвале руском патријарху на пријему, гостопримству и поклонима који су им уручени. Тако је учинио протођакон Ђорђе Жунић, као најмлађи члан делегације[362], док су се испред Савеза удружења православног свештенства ФНРЈ прота Милан Смиљанић, као предсједник, и свештеник Ратко Јелић, као секретар, захвалили Карпову „на лепом пријему, који сте нам указали приликом наше пријатељске посете Вашој Цркви и Отаџбини“.[363] Са српског језика преведен је чланак проте М. Смиљанића, публикован у *Веснику*, о посјети РПЦ, и то превасходно они дјелови који се односе на ангажовање совјетских државних органа током дочека, боравка и испраћаја српске црквене делегације.[364]

Оцјену боравка делегације СПЦ у Совјетском Савезу дале су и државне власти. Тако је 4. новембра 1956. сачињен извјештај (потписује га извјесни Радић), вјероватно настао у Амбасади ФНРЈ у Москви[365], у којем су изнијета запажања о три сегмента посјете, од којих је сваки разрађен у више тачака. Напоменуто је да се извјештај односи само на вријеме које је делегација провела у Москви, будући да нису били у могућности да прате држање делегације током боравка у Лењинграду и Кијеву. Први сегмент носи назив „Моменти из боравка у Москви“. У њему се констатује да је, узевши у цјелини, српска црквена делегација „оставила врло добар утисак, како на црквене тако и на званичне кругове у СССР“, па се „делегацији као таквој не може у принципу учинити озбиљнијих приговора, нити неких нарочитих замерки“. Однос делегације према руским домаћинима био је „на потребној висини“, и делегација је „знала на доста тактичан начин да се постави према појединим нешто наметљивим потезима руске стране“. Задовољним се може бити, како се у извјештају наводи, начином како је у Москви делегација дочекана и пажњом која јој је била указивана (уз мању опаску да нарочитог публицитета од стране штампе није било). Ово тим прије ако се има у виду дочек и третман неких других (пољопривредних, синдикалних) делегација из Југославије које су биле недовољно запажене у јавности, а од стране домаћина им је показивана

[359] Патријарх српски Викентије, „Поводом наше посете сестринској Руској цркви“, *Гласник СПЦ*, 1-2/1957, 7-8. Током боравка у гостима српски патријарх и архијерејци интересовали су се о животу и стању РПЦ. У вези финансирања саопштено им је да РПЦ од државе не прима субвенцију, а да држава узима на себе само трошкове боравка страних црквених делегација и око путовања црквених представника у иностранство. Главни црквени приход је од израде и продаје свијећа, а има прихода и од продаје просфора које се купују у цркви и дају да из њих свештеник извади честице за живе и умрле на проскомидији. Црквени новац се чува у банци, свака црква даје дио прихода епархији, Епархијски управни одбори не постоје, свештеници добијају дио плате од самог храма, а други дио од вјерника за вршење појединих обреда. Црквене општине не постоје, већ само тзв. црквени савјети при појединим храмовима. Црквено уређење се доста разликовало од оног у СПЦ. Архијерејски сабор не постоји, па има архијереја који се међусобно уопште не познају, састају се једино када се сазива сабор за избор новог патријарха. Патријарх има далеко вишу власт него што је случај у Српској цркви. Поред патријарха постоји Синод од 7 чланова (3 стална и 3 који се мијењају), а у то вријеме РПЦ је имала 73 епархије. Код њих се вјеронаука не предаје, имају 8 семинарија и двије духовне академије. Опширније: АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима у Москви и Букурешту.

[360] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 303.

[361] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 216, Л. 33.

[362] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 344.

[363] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 3.

[364] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 216, Л. 41-42, 45-51.

[365] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, 423682, Povodom boravka delegacije pravoslavne crkve. Изнад наслова документа руком је написано: „Poslati UDBI i I [...] odeljenju“.

мања, чак недовољна пажња.[366] Са општег дијела прешло се на „неке негативне моменте“ везане за боравак делегације у Москви. Примједбе су се односиле на то да Српска патријаршија није имала разрађен протокол, или ако га има чланови делегације нису умјели, или нису навикли да га се придржавају, па је у појединим случајевима долазило до тога да се не наступа по реду старјешинства у току пријема и слично, што су домаћини свакако запазили. Наводно се патријарх Викентије „сасвим неоправдано љутио што га [патријарх] Алексеј не прати на сваком кораку, како је то он радио са грчким патријархом приликом његовог боравка у ФНРЈ“. Даље, наводно су стекли утисак из разговора са члановима делегације „да наше људе посета није много импресионирала“, о чему говори то што су се свештеници „осећали тескобно и прилично се досађивали програмом који им је овде био наметнут [...]“. Међутим, сви су „веома импресионирани религиозношћу руске масе народа“.[367] У вези следећег запажања истакнуто је да је „на нашу штету (је) свакако ишла импресија већине делегата да влада СССРа врло обилно помаже цркву у материјалном погледу“, па су поједини чланови делегације правили алузије на рачун њиховог слабијег положаја у Југославији. У почетку је било појава „руског намештеног нуткања“, па су неки чланови делегације наводно „узгредно“ тражили штампарску хартију или тамјан и миро, што је на интервенцију М. Дилпарића прекинуто.[368] У наставку је истакнута још једна тенденција од стране домаћина, коју је поносилац извјештаја окарактерисао као покушај да се делегација унизи. Радило се о појави и предлогу да приликом обиласка града појединци из делегације иду и тргују по московским радњама за своје потребе, а трошкове за то ће снијети домаћин. Ово је одбијено, па је делегација „задржала достојанствен став“. Похваљено је то што се је током боравка у Москви делегација „држала компактно“, па нијесу забиљежене појаве појединачних иступа и вођења одвојених разговора, као и то што је у случајевима када је приликом руских здравица пропуштано име предсједника Тита, чланови делегације су „одмах упадали са здравицом за њега“. У вези наведеног закључено је следеће: „Сви ти моменти указују на другој страни да се чланови наше делегације нису занели традиционалним везама руске са нашом православном црквом, већ [су] препуштали питање односа директно Патријарху и Дилпарићу а они остајали прилично по страни“.[369]

Други сегмент извјештаја био је посвећен теми „Како су текли разговори“. Притом се имају у виду два званична разговора које су патријарси Алексије и Викентије водили у Москви, и разговори М. Дилпарића у Савјету за послове РПЦ. У вези разговора двојице црквених поглавара истакнути су следећи моменти. Прво, да то што је на спремност руског патријарха да укине „руско намесништво у Београду као непотребно“ патријарх Викентије реаговао супротно – да је „оно корисно и потребно“. Међутим, како се у извјештју наводи, они стоје на гледишту да српски патријарх по том питању треба да измијени став, уз образложење „што ми нити имамо могућности, а нити интереса да би овде (у Москви – *Љ. П.*) држали намесника српске цркве“, уз напомену да би евентуално тај „представник (би) једино нашој служби могао бити од одређене користи, ако би били у стању да у земљи одаберемо прикладног и способног човека“. Стога је

[366] Исто, 1.

[367] „[...] Сви свештеници су се осећали тескобно и прилично се досађивали програмом који им је овде био наметнут (превише церемонијала, дуго задржавање по собама и ваздан приказивање филмова – на што они уопште нису навикли“. Исто, 2.

[368] На овом мјесту пренијето је мишљење владике Нектарија: „[...] лако је руској цркви, видите како је она сачувала много од свога богаства – а и богата земља их богато помаже а ми смо сиротиња од када су нам одузета манастирска имања и слично. Шта ми можемо да учинимо – ништа!“ Исто, 2-3.

[369] Исто, 3-4.

преко Дилпарића патријарху било сугерисано да у завршном дијелу разговора измијени свој став „и да на прикладан начин прихвати укидање на бази реципроцитета постојећих намесништава једне и друге цркве“. Други моменат који је запажен из разговора првојерараха двије патријаршије било је питања признања Бугарске цркве од стране СПЦ, и сређивање односа СПЦ са Румунском црквом. Конкретно, примједба је била упућена на начин како је патријарх Викентије ово изнио у разговору са руским патријархом на начин „као да треба Алексеј да ту врши улогу арбитра“. Њихово мишљење било је да ниједно од ових питања није требало покретати, „јер се ради о питањима која треба решавати непосредним разговорима између односних цркава и наше цркве“. Замјерка је била да се покретањем ових тема „у ствари доводило руског патријарха у положај арбитра и некаквог вишег форума у решавању односа између православних цркава појединих ИЕЗ (источноевропских земаља – *Љ. П.*) и наше цркве. Мислимо да је то супротно духу наше линије у међудржавним односима“. Трећи моменат односио се на приговор српског патријарха подршци руководства РПЦ стварању националне православне цркве у Мађарској. Тај потез сматран је умјесним, док је замјерки било само на „тактику наступања“. Наиме, ово питање није требало покретати у првом званичном разговору, већ током неког неофицијелног сусрета, па да у службеном разговору се приступи његовој даљој разради. Што се тиче разговора које је водио Дилпарић посебно је подвучен дио који се односи на најављену промјену руског става према Екуменском савјету. То што се намјеравало да се руска делегација пошаље на састанак Савјета у децембру 1956. у Париз тумачено је да је оно „потпуно на линији инструкција владе да се пређе на план контакта и активног учествовања на ширем међународном плану у склопу политике владе СССРа о коегзистенцији“.[370]

Најзад, у трећем дијелу извјештаја прешло се на „Држање појединаца“. Држање патријарха Викентија као шефа делегације у цјелини гледано било је „на сасвим задовољавајућој висини“. У прилог томе свједочи то што је у пар прилика „одржао веома успеле и политички необично зреле говоре“, што није ништа радио на своју руку, и да се у погледу лојалности примједбе не могу изрећи. Неке од примједби мањег значаја односиле су се на то што је српски патријарх у појединим случајевима „више оперисао терминима "српство", "српски народ" и слично, а мање "југословенство" и сл.“ То што је код неких чланова делегације оваква терминологија стварала призвук „намерног шовинизма“ и „претеривања“ сматрано је пренаглашеним, и објашњавано је на следећи начин: „Мислимо чак да је једним делом ова терминологија логично произлазила из факта што је Проданов "српски", а не "југословенски" патријарх – а исти је случај и са самом православном црквом код нас.“[371] Похваљено је држање свештеника Петра Капичића и Милана Смиљанића, док се за држање већине владика каже да је било „углавном пасивно“, уз могуће објашњење „да је таква пасивност добрим делом проистицала из недостатка искуства за овакве сусрете, а делом и ради невладања руским језиком“. Издвојени су неки моменти из понашања владике Нектарија (Круља).[372] Највише примједби било је на владање свештеника Тарасјева.

[370] Исто, 4-6. У вези држања руског патријарха по питањима која је изнио патријарх Викентије у извјештају се каже: „ – Карактеристично је да се Алексеј по овим, као и следећем питању, држао врло резервисано. Није желео да даје никакав одговор, извлачио се тиме да му ствари нису детаљније познате "да треба да их проучи" итд. Очигледно је да је он желео да добије на времену и да се претходно консултује са државним функционерима СССРа око ових питања“. Исто, 5.

[371] Исто, 6-7.

[372] Наводно епископ Нектарије (Круљ) „у сусретима са нашим друговима није пропуштао прикладне прилике а да не изрази своје незадовољство са односом власти ФНРЈ према православној цркви, а понеки пут је знао да буде понешто и старачки пакостан у својим примедбама. Међутим нисмо могли запазити да је игде тако иступао пред Русима.“ У

Наводно се од самог доласка у Москву он „поставио врло негативно“, није се „држао као члан наше делегације већ покушавао да се самој делегацији натури као саставни део овдашњих домаћина“. Понекад је сам водио разговоре са Русима, а у неколико наврата у присуству домаћина је „постављао директно провокаторска питања појединим владикама, или им пред њима приговарао што му нису хтели изаћи у сусрет за ово или оно тражење“. О њему су у цјелини „стекли утисак да се ради о веома негативном и политички за нас неприкладном човеку“.[373] То што је Дилпарић упућен са делегацијом Српске цркве показало се, према мишљењу из Амбасаде ФНРЈ, „веома корисно“. Одржавао је са југословенском амбасадом уредан контакт, прихватао њихове сугестије, савјетовао се по сваком питању, настојао да делегација што боље прође. Међутим, ни он није прошао без извјесних примједби, које су се односиле на то што „није [...] у појединим моментима наступао са довољно такта. Наиме, иако је видео са колико пажње поступају Руси према Алексеју, он није хтео да на адекватан начин са своје стране поступа према Викентију.“ То је свакако било примијећено од стране српског патријарха. Дилпарићев наступ у Савјету за питања РПЦ оцијењен је као успјешан и користан, а регистрован је и један пропуст – у његовом подужем слободном излагању поткрало се неколико грешака, сматрали су вјероватно због лошег хватања од стране стенографа „и ради брзог говора Дилпарића“. Бојазан је изазивало то што би на овај начин настали пропусти и грешке могли „код домаћих оставити утисак да код нас неке ствари не стоје онако како су дате у исправљеном тексту“. Стога се на основу свега наведеног, и упркос ситнијим пропустима, за Дилпарића закључује да је „био далеко изнад свих секретара делегација које су последњих месеци из земље долазиле у СССР“.[374]

Одласци патријарха Викентија у иностранство, у оквиру посјета другим помјесним црквама, имали су значај да амортизују нападе на њега лично и руководство СПЦ, који су долазили од стране конзервативних црквених кругова. И док су они прије патријарховог одласка у Грчку и СССР говорили: „Нигде се не иде; зашто се не иде; Патријарх седи као сужањ“ и томе слично, након обављених посјета почело се говорити: „Зашто се иде“. Патријарх је приликом разговора у СКВП-у, 22. јануара 1957, изјавио да су поводом одласка делегације у СССР неки „реакционарни попови“ приговарали зашто је полаган вијенац на Лењинов гроб. Као контрааргумент објашњено им је, не само од стране патријарха него и епископа који су били у саставу делегације, „да је и по мишљењу руског Патријарха, руског епископата и осталих Лењин оснивач нове Руске државе, а да Руси немају гроб Незнаног јунака – те да је природно да се на његов гроб положи венац – реакционари су уђуткани“. Патријарх је на то додао да су резултати ових посјета значајни, а да реакција из иностранства и у земљи покушава да те резултате умањи.[375] У оквиру једне информације о Православној цркви наводи се да је од стране реакционарних кругова развијена акција против посјете делегације СПЦ Совјетском Савезу, у смислу да ако се већ не може спријечити њен одлазак, онда макар да у саставу делегације не буде нико од „старих“ епископа, већ да у саставу делегације буде патријарх и његова „гарнитура режимских људи“. Све то се

наставку се каже да је исти имао извјесне приговоре на рачун југословенске амбасаде: „Наиме у два три наврата је помињао да би "требало доћи онако неофицијелно у Амбасаду на кафу" и, мада смо ми рекли Дилпарићу да му треба изаћи у сусрет, то се није могло реализовати ради официјелних програма које је делегација имала. Ову замјерку нам је Круљ ставио и код испраћаја делегације за Лењинград. Наш је утисак да се он за доласке у Амбасаду већим делом загријао ради тога, што је желео да током разговора од нас сазна детаљније оцене о стању у СССРу и наше гледање на њих и постојеће међусобне односе ФНРЈ–СССР“. Исто, 7-8.

[373] Исто, 8.

[374] Исто, 8-10.

[375] AJ, 144-20-256, Пов.бр. 105, Zabeleška o razgovoru sa Patrijarhom Vikentijem, 22 januar 1957, 2.

имало искористити у покушају компромитације патријарха „као слуге режима и његово одвајање од цркве“. Осим тога, надали су се да у делегацију неће ући митрополит Нектарије, као члан Синода, али је овај ипак прихватио да иде у СССР. Из тих кругова је сматрано да ће полагање вијенца на Лењинов гроб у иностранству тумачити као поступак Цркве која „пактира са комунистима“. У Комисију су ове и овакве појаве и реакције објашњавали да се у ствари не ради о полагању вијенца, него о кампањи против политике развијања односа са Руском и осталим црквама у комунистичким земљама, који се односи сматрају „наруженим“ у интересу државе.[376] Патријарх Викентије је током боравка у СССР добио похвале за свој рад, како је рекао Дилпарићу у априлу 1957. године. Руси су наводно говорили појединим епископима за патријарха Викентија „да правилно и умешно ради и да игра улогу руског патријарха Сергија (Страгородског – *Љ. П.*)“. Те похвале су имале и имају добар ефекат, процјењивао је патријарх Викентије, поглавито код епископа који су му били у пратњи током посјете Руској цркви, а њему самом „су Руси говорили да истраје у свом раду“.[377] Свети архијерејски сабор СПЦ је на свом редовном засиједању у мају 1957. разматрао извјештај о путу делегације СПЦ у посјету РПЦ, и донио одлуку, уз позивање на члан 70 тачка 1 Устава СПЦ, да се Синоду препоручи да „и даље настоји да се одржава догматско и канонско јединство и стална веза са осталим сестринским православним црквама“.[378]

О овој посјети делегације Српске цркве био је снимљен филм под називом „Братска посета“. Исти је послат патријарху Викентију преко „Союзэкспорт“-а.[379] Пријем филма је потврђен, па је услиједило патријархово обраћање Управи царинарнице, како би пошиљка била ослобођена увозне царине и коефицијената, будући да је то за чисто црквене потребе и нема никакве меркантилне сврхе.[380] Овај филм имао је свој даљи живот, што се може видјети из обраћања САСинода СКВП-у у вези локације гдје би се овај филм могао и када приказати. Предложено је да то буде у сали Коларчевог народног универзитета (КНУ) у Београду, а као најпогоднији датум приказивања одређен је 30. мај 1957. у 17 сати, па је тај предлог од стране Синода прихваћен.[381] За то је било неопходно исплатити КНУ-у 36.000 динара, а додатна средства кинооператеру, као и на име таксе Савезној комисији за преглед филмова. Филм „Братска посета“ приказан је неколико пута. Први пут 30. маја 1957. у Београду, у сали КНУ-а, у вријеме засиједања САСабора СПЦ. Други пут био је то случај 10. јуна исте године, овог пута у сали Клуба министара, приликом боравка румунске црквене делегације у Југославији.[382] Импресије са пута у СССР и касније су евоциране, најчешће преко предавања и разговора. Тако је прота Милан Д. Смиљанић, у оквиру годишње скупштине пододбора свештеничког удружења за град Београд, а у организацији Управе пододбора, одржао предавање на тему „Утисци делегације Српске православне цркве са пута по СССР“. Предавање је одржано у сали предузећа Авала – филм, у присуству патријарха Викентија, епископа браничевског Хризостома, секретара СКВП-а М. Дилпарића, и секретара Верске комисије Србије С. Ревића, као и декана Богословског факултета проф. др Димитрија

[376] AJ, 144-19-234, Informacija o Pravoslavnoj crkvi, 4.
[377] AJ, 144-20-256, Стр.пов. бр. 123/57, Zabeleška o razgovoru sa Patrijarhom Vikentijem, 2. april 1957, 3.
[378] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1396 од 31. маја 1957.
[379] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 794 од 28. марта 1957, Писмо митрополита крутицког и коломенског Николаја патријарху Викентију, № 184, 19. март 1957.
[380] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 941 од 10. априла 1957.
[381] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1293 из 1957, Из седнице Синода, 17. мај 1957.
[382] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1515 из 1957, Службена белешка од 12. јуна 1957. Филм је смјештен на чување у касу за драгоцјености САСинода СПЦ, у трезор Патријаршије.

Димитријевића.[383] И совјетске власти биле су задовољне посјетом. Савјет за послове РПЦ је 21. јануара 1957. извијестио МИД да је прошлогодишња посјета делегације СПЦ, на челу са патријархом, имала позитивне резултате. Совјетски амбасадор у Београду Фирјубин обавијестио је Карпова да је посјета била од великог политичког значаја, и да је иста оставила дубок утисак на делегате, и као таква отворила пут посјети делегације РПЦ Југославији.[384]

Прва посјета руског патријарха Српској цркви у историји српско-руских/руско-српских црквених односа (11-31. октобар 1957)

Још у јануару 1957. године патријарх Викентије је приликом разговора са М. Дилпарићем намјеравао да заједно са епископом Германом посјети предсједника СКВП-а Д. Радосављевића. Планирао је да том приликом издвоји више тема за разговор, од којих би се једна односила на позив Румунској цркви да пошаље делегацију у Југославију у мају мјесецу, а Руској цркви да то учини у септембру текуће године.[385] О томе да је послао приватно писмо румунском патријарху Јустинијану којим га позива да предводи делегацију Румунске цркве у посјету СПЦ у другој половини маја 1957. патријарх Викентије говорио је о. Виталију Тарасјеву, приликом сусрета који су имали 18. фебруара 1957. године. Поред тога, Тарасјеву је казао да су припреме за дочек делегације РПЦ већ почеле, да су сви преговори са властима већ завршени, а очекује се да ће дочек бити што свечанији, не само од стране СПЦ, већ и од југословенске владе. Делегацију РПЦ планирао је да позове за крај августа или почетак септембра 1957, након претходног договора са руским патријархом. Српски патријарх је у наставку разговора исказао забринутост због тога што неће моћи да организује тако свечану литургију попут оних у Москви, или у Тројице-Сергијевој лаври, и уопште у Руској цркви, јер немају толико припремљених ђакона, ипођакона, чтечева и др. На то му је Тарасјев обећао помоћ, и предложио да би могли и студенте Богословског факултета подучити особеностима руског богослужења. О овом разговору старјешина Руског подворја обавијестио је руског патријарха, као и предсједника ОВЦС-а.[386]

Патријарх Викентије је са Русима био стално у кореспонденцији, како је казао Дилпарићу у априлу 1957. године. Био је обавијештен да ће му послати филм о бављењу делегације СПЦ у Русији током октобра 1956, и да се стално интересују о доласку њихове делегације у Југославију. Из МП су намјеравали да током те посјете виде што више тога у Југославији, али су молили да се узму у обзир године патријарха Алексија и његово здравствено стање, захтијевајући да му се с тим у вези пруже „извесне олакшице“, у смислу да буде ослобођен дужега стајања и физичких напора. На ово је Дилпарић питао да ли поменуто значи да ће се ићи на скраћивање програма умјесто планираних три недјеље боравка, и добио одговор да то уопште не долази у обзир, нити да је то мишљење Руса, „а нити би имало смисла да се време боравка скраћује, јер је и делегација СПЦ била у Русији нешто дуже од три недеље, а Руси већ рачунају на три недеље“. Будући да су у РПЦ жељели много тога да виде у Југославији, патријарх Викентије се обавезао да ће лично учествовати у прављењу програма, како би исти био што садржајнији.[387] Како се може видјети из

[383] „Утисци са пута у СССР“, *Весник,* 1. 3. 1957, 1.
[384] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1534, Л. 4-5.
[385] AJ, 144-20-256, Пов.бр. 105, Zabeleška o razgovoru sa Patrijarhom Vikentijem, 22. januar 1957, 5.
[386] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 216, Л. 85, 86.
[387] AJ, 144-20-256, Стр.пов. 123/57, Zabeleška o razgovoru sa Patrijarhom Vikentijem, 2. april 1957, 2-3.

краће биљешке са сједнице САСинода одржане 18. јуна 1957, одлучено је да се патријарх Викентије замоли да упути званичан позив московском патријарху да учини посјету СПЦ, и то у првој половини мјесеца септембра. Даљи корак били су преговори са државним властима око утврђивања времена посјете, али и осталих питања.[388] Са овом одлуком био је упознат о. Виталије Тарасјев, приликом посјете српском патријарху 12/25. јуна 1957, којом приликом је било ријечи о детаљима дочека руског патријарха, нарочито у Саборној цркви у Београду.[389]

Усмени позив да посјети СПЦ и Југославију који је руском патријарху упутио патријарх Викентије током боравка у Москви, сада је формализован у писму од 7. јула 1957. године. Српски патријарх је навео да би посјета била, између осталог, „и у интересу даљег развијања сестринских односа наших цркава и једноверних и једнокрвних наших народа и верних". Поврх тога, руском патријарху је предложио да долазак буде у недјељу 6. октобра, да боравак траје до 27. октобра, а у погледу броја пратње да то буде 10-12 лица. Патријарх Алексије требало је да достави своје евентуалне жеље, предлоге и питања која се односе на долазак и боравак у Југославију.[390] Из канцеларије патријарха Викентија обавијештена је СКВП да је, ступајући по одлуци Светог архијерејског синода СПЦ бр. 1556/зап. 390, упућен позив московском патријарху Алексију да са пратњом „изволи учинити званичну посету Српској православној цркви у времену од 6-27 октобра 1957 године". За ову сврху од Комисије је тражено да издвоји потребна материјална средства, која би била стављена на располагање САСиноду СПЦ. У вези овога из Комисије су обавијестили ДСИП, уз напомену да су у СКВП-у сагласни са овим позивом руском патријарху, и да су у ту сврху одобрена материјална средства у износу од шест милиона динара. Комисија је добила и нацрт програма за предстојећу посјету руске делегације, којим се предвиђа боравак не само у Београду, него и у Босни и Херцеговини, Црној Гори и мјестима по Србији.[391]

Приликом једног случајног сусрета Карпова и амбасадора Мићуновића у Москви, предсједник Савјета за послове РПЦ казао је да совјетска страна очекује, поред усменог позива који је патријарх Викентије саопштио током боравка у Москви у октобру 1956, официјелни позив да руска делегација врати посјету СПЦ. Како је појашњено, притом се није радило ни о каквој специјалној иницијативи Карпова. Неколико дана након тог сусрета, из ДСИП-а је, 18. јула 1957, одговорено амбасади да је Синод СПЦ упутио позив московском патријарху да посјети ФНРЈ у периоду 6-27. октобар, у пратњи 10-12 лица, нашто је сагласност дата и од стране СКВП-а и у које сврхе су одобрена буџетска средства.[392] Прије него што је приспио званичан одговор руског патријарха на позивно писмо поглавара СПЦ, Карпов је у јулу 1957. упутио Централном комитету КПСС један нацрт за будуће путовање делегације РПЦ у Југославију. Из њега се може видјети да је Президијум ЦК КПСС својим решењем од 4. октобра 1956. одобрио патријарху Алексију путовање у Југославију, у узвратну посјету српском патријарху. У складу са позивом патријарха Викентија, руски патријарх са делегацијом дужан је да стигне у Југославију 6. октобра, и да тамо проведе три седмице. Мишљење руског патријарха било је да се у Југославију пошаље делегација у броју не мањем од 12 чланова. Савјет је дијелио исто мишљење као и руски црквени поглавар,

[388] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1556 / Зап. 390 од 8. јула 1957.
[389] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 216, Л. 240-241.
[390] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Писмо патријарха Викентија патријарху Алексију, 7. јул 1957; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 216, Л. 275. На верзији овог писма преведеној на руски са српског језика наведен је датум 7. VIII. 1957.
[391] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 99, дос. 51, 416040; AJ, 144-22-258, Бр. 332 од 9. jula 1957. год.
[392] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 99, дос. 51, 415828.

и сада тражио од Централног комитета дозволу да се да сагласност Московској патријаршији да може послати своју делегацију у Југославију, на челу са патријархом Алексијем, у броју од 12 људи на три седмице (од 6. до 27. октобра 1957). Одлука је ускоро добијена.[393] Карпов је контактирао и совјетски МИД, 28. јула 1957, и поднио на одобрење нацрт писма које је послао ЦК КПСС-у у вези са путовањем делегације РПЦ у Југославију, тражећи њихово мишљење по овом питању.[394] Замјеник министра спољних послова Патоличев је 31. јула 1957. повратно информисао Карпова да МИД нема примједби на његов нацрт писма ЦК КПСС-у, као ни на нацрт одлуке ЦК КПСС-а по питању путовања делегације РПЦ у Југославију.[395]

Одговор руског патријарха на позив патријарха Викентија упућен је 30. јула. Осим информације да је позив за посјету прихваћен, предстојатељ РПЦ је замолио да долазак буде помјерен за 11. октобар, будући да 6. октобра служи литургију у Тројице-Сергијевој лаври. Потврдио је да ће број чланова његове пратње износити до 12 лица. Патријарх Алексије је унапријед замолио за опроштај у случају да због своје немоћи с обзиром на његове године не буде у могућности лично да попуни читав програм.[396] САСинод СПЦ је на сједници од 27. августа 1957. одговор руског патријарха „примио к знању", и одлучио да се патријарх Викентије умоли да „изволи учинити даље расположење за ову посету".[397] Свега неколико дана касније, патријарх Викентије је одговорио на писмо сверуског патријарха. Том приликом је исказао сагласност да се почетак посјете помјери за 11. октобар, интересујући се за детаље око избора средстава и доба дана када се долазак може очекивати, уз напомену да се због пролонгирања доласка програм боравка мора прерадити, па ће исти бити накнадно достављен.[398] Старјешина Руске цркве у Београду пренио је митрополиту Николају (Јарушевичу) дјелић атмосфере уочи доласка руског патријарха са пратњом. Како је казао, тим поводом су вршене интензивне припреме за свечани дочек делегације, како у Патријаршији тако и у Саборном храму у Београду, а за свечано богослужење припремао се и хор.[399]

У вези са доласком делегације Руске цркве из СКВП-а послали су крајем августа 1957. у ДСИП двије информације. Прва се односила на обавјештење да ће, како је наведено, посјета бити реализована од 11. октобра до 3. новембра, да ће у пратњи руског патријарха бити 10-12 чланова, и да ће осим Београда посјетити нека мјеста у Босни и Херцеговини, Црној Гори и Србији, уз напомену да програм боравка делегације није још дефинисан. У истој информацији се подсјећало на прошлогодишњу посјету српског патријарха СССР-у, са којом је ишао секретар СКВП-а, којом приликом је остварен контакт са Савјетом за послове РПЦ и Савјетом за послове култа. Узимајући у обзир наведено, предлог СКВП-а био је да се позове Карпов, предсједник Савјета за послове

[393] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1534, Л. 85, 86.
[394] Исто, Л. 84.
[395] Исто, Л. 92.
[396] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Писмо патријарха Алексија патријарху Викентију, 30. јул 1957; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 216, Л. 277. Копия письма.
[397] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 2093 / Зап. 608 из 1957, Из седнице Синода СПЦ од 27. августа 1957.
[398] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Писмо патријарха Викентија патријарху Алексију, 3. септембар 1957; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 216, Л. 294. Копия.
[399] Тарасјев је јављао да ће, сходно одлуци САСинода СПЦ, делегацији бити придружен „најистакнутији гркофил, а истовремено и русофоб" владика бањалучки др Василије (Костић). Према мишљењу Тарасјева, после смрти епископа Владимира (Рајића) у СПЦ нема оних који воле Руску цркву. По његовим сазнањима, наводно се и сам патријарх Викентије често налази у тешком положају због опозиције „епископа русофоба". ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 217, Л. 28-29.

РПЦ, на неколико дана у Југославију, као гост Вјерске комисије, који би дошао прије црквене делегације, а касније би узео учешћа у званичним посјетама и пријемима са делегацијом МП.[400] Друга информација била је у ствари писмо Карпова секретару СКВП-а М. Дилпарићу. Челник Савјета за послове РПЦ је нагласио да има у виду потребу и неопходност „успостављања тешњег радног контакта међу нашим установама“, па „са своје стране поздрављајући такву иницијативу почињемо тај посао са разменом узајамне информације, која ће вероватно бити спровођена најмање једанпут у тромесечју“. Лични пак контакти, по његовом мишљењу, даће „своје резултате и допринети успешном испуњењу задатака који стоје пред нама“. У наставку, Карпов је подробно информисао Комисију о спољним контактима МП у току 1956. и првој половини 1957. године, како са Помјесним православним црквама и другим хришћанским вјерским заједницама, тако и са Екуменским савјетом цркава[401], као и о активностима органа којим је непосредно руководио.[402] На крају је изразио очекивања да ће од стране СКВП-а добити и добијати „интересантна обавештења /саопштења/“, док се са своје стране обавезао да ће најдаље до 1. октобра послати друго писмо. Из Комисије је 30. септембра 1957. јављено у ДСИП да је постигнута одлука да се Карпов позове у посјету Југославији, као гост СКВП-а, у децембру 1957. или јануару 1958, „ради измене искустава у раду“, „али и упознавања наше земље“. У случају да предложени термини не би одговарали, као алтернатива понуђен је мај-јун 1958. године. Ову депешу је Амбасада ФНРЈ у

[400] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 97, дос. 5, 428213, Informacija; AJ, 144-20-256, Pov.br. 133.

[401] Карпов је напоменуо да РПЦ подржава пријатељске и узајамне односе са свим православним црквама, са изузетком Цариградске патријаршије и Грчке православне цркве. Ти односи подразумијевају размјену делегација, богословске литературе, школовање кандидата за свештенике и монахе у духовним академијама Руске цркве, уз напомену да су нарочито пријатељски односи које РПЦ остварује са православним црквама социјалистичких земаља. У вези спољне дјелатности РПЦ током 1956. и 1957. Карпов је навео следеће: - у мају мјесецу 1956. делегација РПЦ учествовала је у интронизацији поглавара Чехословачке православне цркве, а у јулу у Москви је боравила делегација Чехословачке цркве, у узвратној посјети; у јуну 1956, на позив патријарха Алексија, у Москви је боравио митрополит бејрутски; - од 5. до 29. октобра 1956. гостовала је у СССР-у делегација Српске цркве, чија је посјета „у пуној мери [...] послужила успостављању пријатељских узајамних односа“ између двије цркве; - предстојећа посјета руског патријарха или митрополита Николаја Бугарској цркви у септембру 1957, у циљу обиљежавања 80-годишњице побједе руске војске на превоју Шипка; - у мају 1957. у Финској је боравио митрополит Николај ради регулисања „неких нерешених питања и успостављања пријатељских односа између Руске и Финске православне цркве“, да би од 27. јуна до 10. јула исте године у СССР-у боравила делегација Финске православне цркве на челу са епископом Павлом; у мају-јуну 1957. боравак делегације Московске патријаршије у Сирији и Либану. Што се тиче контаката са Екуменским савјетом цркава Карпов је подсјетио на решење из 1948. којег се РПЦ не одриче, да иста не улази у састав ССЦ-а, али „сматра целисходним да прошири контакт с црквама и сарадницима Екуменског покрета и да има своје посматраче на екуменским конгресима и конференцијама“. Од тих контаката навео је: - у марту 1956. у СССР је долазила делегација Националног савјета цркве Христа из САД; - у јуну исте године посјета представника Хришћанских цркава из СССР-а на челу са митроп. Николајем у САД; - у јулу 1956. боравак теолога Англиканске цркве у СССР-у; - боравак митрополита Николаја, заједно са делегацијом Совјетског комитета за заштиту мира, у Коломбу на Цејлону у јуну 1957. године. ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 97, дос. 5, 428213, Br. 1911, 1-5; AJ, 144-22-258, Бр. 452; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1534, Л. 50-59; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 140-149.

[402] Карпов је укратко описао како је изгледао његов боравак у Чехословачкој током 3-19. јуна 1957, по позиву тамошњег министра школа и културе. Осим сусрета са руководиоцем овог ресора и особљем Управе за послове вјерских заједница, имао је пријеме и разговоре у Политбироу ЦК КПЧ, примио је све епископе и један дио свештеника православне цркве те земље, затим челника протестантске цркве, у Прагу и Братислави је држао реферате („О односу комунистичке партије и совјетске државе према религији и цркви“, и „О положају и делатности цркве и других верских заједница у СССР-у“) „за руководеће државне и партијске раднике“, а „било је много екскурзија ради упознавања с културним и економским достигнућима Чехословачког народа“. Основни циљеви ове посјете били су успостављање контаката, размјена искустава у раду, узајамна информација по питањима дјелатности вјерских организација и решавање специјалних питања. За октобар 1957. Карпов је имао у плану двонедјељну посјету Пољској, како би се на тај начин одазвао на позив тамошњег министра који руководи Одјељењем за послове вјероисповијести при Савјету министара Пољске. ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 97, дос. 5, 428213, Br. 1911, 5-6; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1534, Л. 50-59; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 140-149.

Москви, на предлог из СКВП-а, требало да Карпову уручи прије поласка делегације РПЦ у Југославију. Намјера да се Карпов позове прије доласка руске црквене делегације у Комисији је разматрана, али се „стало на гледиште да то не би било политички опортуно“, што му је требало и предочити.[403] У име Комисије за верска питања из ДСИП-а су Амбасади ФНРЈ у Москви јавили 1. октобра 1957. да се Карпову уручи позив да дође у децембру 1957. или у јануару 1958. у петнаестодневну посјету Југославији, а ау случају да ово вријеме не одговара, предложен је мај-јун 1958. године.[404] Тим поводом је 5. октобра 1957, код замјеника предсједника Савјета за послове РПЦ Белишева, био примљен други секретар југословенске амбасаде у Москви, Младен Божић. Божић је искористио прилику да Белишеву уручи званичан позив за Карпова (који се у то вријеме налазио на одмору) да посјети Југославију и тамошњу Комисију у трајању од 15 дана, и у напријед поменутим терминима. Осим тога, Божић је казао да Влада ФНРЈ намјерава да за вријеме боравка патријарха Алексија овоме додијели орден. Према устаљеној традицији таква одликовања се додјељују на бази реципроцитета, као што је био случај приликом доласка у Југославију поглавара Румунске и Грчке православне цркве, као и додјељивање ордена српском патријарху од стране влада ових земаља. Сходно томе, Божић се интересовао да ли би у овом случају совјетска влада могла да додијели српском патријарху одговарајући орден. На то Белишев није могао да одговори, из разлога што се ово питање није односило на црквене већ на државне ордене, па је остало на томе да одговор саопшти касније, након потребних појашњења и консултација.[405]

Поводом предстојећег доласка високе руске црквене делегације у САСиноду СПЦ је сачињен програм боравка, који је послат надлежним архијерејима у Сарајево, Пожаревац, Пакрац, Тузлу, Крагујевац, Ниш, Сремске Карловце, Нови Сад, Мостар, Краљево, Бања Луку и Вршац. Програм боравка достављен је и Амбасади СССР-а у Београду, од које је тражено да саопшти имена својих представника који ће учествовати на свечаном ручку у Српској патријаршији планираном за 13. октобар, као и свечаном пријему на истом мјесту, 3. новембра. Програм је послат и СКВП-у, како би благовремено био достављен списак лица која ће учествовати у дочеку на аеродрому, на вечери првог дана, на свечаном ручку 13. октобра, на промоцији руског патријарха за почасног доктора теологије на Богословском факултету, и, најзад, на свечаном пријему 3. новембра.[406] Патријарх српски је 24. септембра обавијестио СКВП да им је, 17. септембра 1957, из ОВЦС-а достављен списак личности које ће бити у пратњи московског патријарха. То су били: митрополит мински и бјелоруски Питирим, архиепископ одески и херсонски Борис, епископ молотовски [пермски] и соликамски Павле, ректор МДАиС прота Константин Иванович Ружицки, архимандрит хмелевски Пимен, игуман Александар (Лехно), намјесник Успенског манастира у Одеси, протојереји града Москве Михаило Викентијевич Зернов и некадашњи војни свештеник југословенске Добровољачке бригаде у СССР-у Димитрије Павлович Цветков[407], Данил

[403] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 99, дос. 51, 420830, 4, 5; AJ, 144-20-256, Пов.бр. 139 од 30. IX 1957. године.
[404] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 99, дос. 51, 420766.
[405] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 232-233.
[406] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 2282 / Зап. 555 из 1957; Исто, Син. бр. 2403 од 4. октобра 1957; Исто, Син. бр. 2421 од 7. октобра 1957.
[407] Протојереј Д. П. Цветков (1893-1958) рођен је у селу Зјузино, Московска област. По завршетку Московске духовне семинарије период Првог свјетског рата провео је на фронту. Године 1921. патријарх Тихон рукоположио га је за свештеника. Првобитно је служио у више храмова, да би од 1937. па до смрти био на служби у храму Св. апостола Петра и Павла у Лефортову код Москве. Војни свештеник југословенске Добровољачке бригаде формиране у СССР-

Андрејевич Остапов, доцент МДА Алексеј Данилович Остапов, и јерођакон Тројице-Сергијеве лавре Платон (Лобанков).[408] Дилпарић је ДСИП-у упутио препис акта патријарха Викентија са списком личности које ће бити у пратњи руског патријарха, а достављен је и дефинитиван програм боравка руске црквене делегације, напомињући да ће ускоро бити достављена и разрада овог програма.[409] Из ДСИП-а су се преко амбасаде у Москви интересовали какво је мишљење и пракса у СССР-у по питању одликовања чланова црквене делегације, предлажући да се то испита, или преко Карпова, или преко других надлежних органа. Притом се подсјетило да су на основи реципроцитета до сада одликоване делегације Румунске и Грчке православне цркве. Показано је интересовање за одликовање чланова српске црквене делегације који су били у СССР-у у октобру 1956, што би Руси могли учинити преко патријарха Викентија, који је требало у децембру 1957. да посјети Москву.[410] Одговор совјетске стране по питању одликовања био је, како је јавио амбасадор Мићуновић, да они то досада нису практиковали, а и немају државних одликовања намијењених само странцима, па с тим у вези требају „свестрано размотрити ствар, консултовати Владу", након чега ће јавити своје мишљење.[411] Из канцеларије патријарха Викентија извијестили су СКВП, 6. септембра 1957, о томе да руски патријарх с пратњом стиже у Београд 11. октобра, а да превозно средство и час доласка још нису познати. О томе је Комисија требало да буде накнадно обавијештена, чим се добије одговор из РПЦ.[412] Саставни дио програма приликом боравка страних црквених делегација било је приказивање филмова, као што је био случај и током прошлогодишњег боравка делегације СПЦ у Совјетском Савезу. Тим поводом су се из СКВП-а обратили Удружењу филмских произвођача Југославије, с молбом да им се предају документарни филмови „Живот фресака" и „Кардинал Степинац", који су имали бити приказани гостима из СССР-а 14. октобра.[413]

Важан дио припрема за предстојећу посјету било је обезбјеђивање финансијских средстава за покриће трошкова дочека и боравка гостију. Испоставило се да износ од 6.000.000 динара,[414] који је био одобрен од стране СИВ-а 8. августа 1957, није био довољан за покривање свих предвиђених трошкова. По рачуници САСинода СПЦ, само за трошкове исхране било је потребно 5.000.000 динара, а осим тога неопходно је било исплатити хонораре за два тумача, за фоторепортере, фотографе, албуме, поклоне, као и у случају да буде неких других непредвиђених издатака. Стога су тражили да се за ову сврху одобри кредит од још 1.500.000 динара, и још 600.000 динара намијењених искључиво за поклоне члановима делегације.[415] Тим поводом су се из СКВП-а

у постао је 1944. године. Из рата је изашао у чину мајора. В. Рожков, „Памяти протоиерея о. Димитрия Цветкова", *ЖМП*, № 9 (1958), 9-10; М. Д. С., „† Протојерej Димитрије Цветков", *Весник*, 1. 2. 1959, 4.

[408] АЈ, 144-22-258, Бр. 390; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 99, дос. 51, 420830, 7, 8, 9.

[409] АЈ, 144-22-258, Бр. 390, од 25. IX 1957. год.; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 99, дос. 51, 420830, Програм боравка делегације Руске православне цркве у нашој земљи. Првобитно је програмом било предвиђено да, послије завршетка посјете Сарајеву и БиХ, делегација посјети Дубровник, и потом борави у Црној Гори. Дана 21. октобра у Херцег-Новом би, по доласку из Дубровника, услиједило ноћење, сјутрадан посјета манастиру Савини, Светом Стефану и Милочеру (гдје би било ноћење), након чега би се, 23. октобра, преко Будве кренуло за Котор, па након повратка у Тиват са тамошњег аеродрома реализовао повратак у Београд. До посјете Црној Гори ипак није дошло.

[410] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 99, дос. 51, 420842, 7.

[411] Исто, 421123.

[412] АЈ, 144-22-258, Бр. 332.

[413] Исто.

[414] АЈ, 144-22-258, Државни секретаријат за послове финансија, Одељење савезног буџета, Бр. 14492, од 20. јула 1957; АЈ, 144-22-258, Бр. 332, од 8. августа 1957.

[415] АЈ, 144-22-258, Бр. 332, од 10. X 1957.

обратила Државном секретаријату за послове финансија, са захтјевом да се износ који је Синод тражио, а који му је одобрен од стране СИВ-а, дозначи на текући рачун чији је носилац ПУО СПЦ.[416] Из Одјељења савезног буџета Државног секретаријата за послове финансија је 14. октобра Савезној комисији достављено решење да је, „у циљу подмирења трошкова у вези са дочеком и боравком делегације Руске православне цркве у нашој земљи", стављен на располагање САСиноду СПЦ ванредан кредит од 2.100.000 динара.[417] Да учествују у дочеку делегације РПЦ изразили су жељу и у Савезу удружења православног свештенства ФНРЈ. Програмом је било предвиђено да Савез приреди ручак на Опленцу. Уз то, у Савезу су намјеравали да предстојећи боравак гостију из РПЦ у Београду искористе да чланови руске црквене делегације посјете ово Удружење. За тако нешто била су неопходна средства, и то не само за свечани ручак на Опленцу, за пријем гостију у Савезу и за поклоне које су сматрали да је потребно обезбиједити с обзиром да су исти уручени грчкој и румунској делегацији, него и за трошкове сједнице Извршног одбора Савеза, која се имала одржати у вези доласка делегације РПЦ, затим за трошкове аутомобила и друго. За реализацију наведеног била им је потребна субвенција од 550.000 динара, о чему су предсједник (прота Милан Д. Смиљанић) и секретар (Ратко Јелић) обавијестили Савезну комисију 7. октобра 1957. године. Из Савезне комисије је захтјев даље прослијеђен Државном секретаријату за послове финансија, одакле су Савезу додијели суму од 400.000 динара.[418] Из СКВП-а су 14. октобра обавијестили Синод СПЦ да им је тражени износ од 1.500.000 динара одобрен, као и да је патријарху Викентију одобрен износ од 600.000 динара за разне поклоне патријарху и делегацији РПЦ.[419] Осим у вези финансија и позајмљивања филмова, из Комисије су се обраћали директору „Југофото" агенције из Београда, да одреде једног фоторепортера који би пратио руску делегацију за вријеме њеног боравка у Југославији.[420] За потребе обезбјеђивања исхране и смјештаја делегације током њеног боравка по мјестима у Србији, из Београда су упућени М. Карапанџић, управник Клуба савезних министара, и Б. Јакић, службеник.[421] Из СКВП-а су доставили списак личности којима треба упутити позив за пријем који је планирано да 3. новембра приличи патријарх Викентије у част делегације РПЦ.[422] Управник Клуба СИВ-а, Милутин Карапанџић, обавијестио је 9. октобра 1957. СКВП да су се прихватили да се старају о исхрани и смјештају делегације РПЦ. По њиховој рачуници, за обезбјеђење исхране, смјештаја, услуга и другог биће потребно приближно 5.000.000 динара.[423]

Пошто се у једном дијелу боравак руске црквене делегације у Југославији поклопио са посјетом министра одбране СССР-а маршала Г. Жукова[424], то су из СКВП-а, 5. октобра, у

[416] АЈ, 144-22-258, Бр. 332, од 11. X 1957. У овом обраћању Комисије Секретаријату за послове финансија цифра од 1.500.000 је преправљена и повећана на 2.100.000 динара.
[417] АЈ, 144-22-258, Бр. 20228/1957.
[418] АЈ, 144-22-258, Бр. 407 од 7. X 1957, и Бр. 407 од 10. X 1957; АЈ, 144-22-258, Бр. 20175/1957; АЈ, 144-22-258, Бр. 407 и бр. 410.
[419] АЈ, 144-22-258, Бр. 332, од 14. X 1957.
[420] АЈ, 144-22-258, Бр. 390, од 3. X 1957. Секретар Комисије М. Дилпарић је овом приликом навео да ће посјета трајати од 11. X до 4. XI 1957. године.
[421] АЈ, 144-22-258, Бр. 390, од 3. X 1957.
[422] АЈ, 144-22-258, Бр. 397 ОД 15. X 1957.
[423] АЈ, 144-22-258, од 9. X 1957.
[424] Посјета маршала Жукова Југославији реализована је у периоду 8-16. октобар 1957, након чега је отпутовао у посјету Албанији. По повратку у Совјетски Савез услиједила је смјена Жукова са свих позиција, ускоро и нова етапа у захлађењу југословенско-совјетских односа. О томе више: Александар Животић, „Успон и пад југословенско-

споразуму са ДСИП-ом, предложили протоколу овог секретаријата да се на пријем који је у част совјетског министра имао да приреди предсједник републике од стране делегације РПЦ позову, осим патријарха Алексија, још митрополит Питирим, архиепископ Борис, епископ Павле и ректор МДАиС прота К. Ружицки.[425] У част предстојеће посјете гостима је преко црквене штампе упућена топла добродошлица, а објављена је и биографија патријарха Алексија[426], док је у званичном гласилу СПЦ публиковано неколико прилога на тему историје српско-руских веза.[427]

*

По први пут у историји српско-руских црквених односа руски патријарх допутовао је у посјету Српској цркви 11. октобра 1957. године, уз пратњу од 11 чланова. У саставу руске црквене делегације није био тадашњи „министар спољних послова" МП митрополит Николај (Јарушевич). Изостанак је касније образлагао својом неповољном здравственом ситуацијом, и препорукама љекара да за потребе лијечења сваке године током октобра мјесеца треба да борави на Црном мору. Дочеку делегације на београдском аеродрому лично је присуствовао патријарх Викентије и више епископа СПЦ, док су од стране државе били Д. Радосављевић, члан СИВ-а и предсједник Комисије за верске послове, Велимир Стојнић, члан СИВ-а, Иса Јовановић, члан ИВ НР Србије, Ђурица Јојкић, предсједник Народног одбора Београда, Добривоје Видић, државни подсекретар ДСИП-а и други. Учешћа су узели и представници Амбасаде СССР-а, у одсуству амбасадора Замчевског.

Први дио посјете подразумијевао је боравак у Београду и околини. Након дочека на аеродрому, услиједио је долазак у Саборну цркву у Београду, свечано благодарење и прва размјена поздравних ријечи двојице црквених поглавара.[428] Неизоставни дио обраћања била су подсјећања на упечатљиве епизоде из историје српско-руских црквених и духовних веза. Српски патријарх је нагласио да су двије цркве и два народа били увијек заједно, што је посебно дошло до изражаја током Другог свјетског рата. Послије рата двије патријаршије „следујући примеру наших државних руководилаца, искрено раде на одржавању мира у свету", као и да „нико у свету није више искусио грозоте рата и није дао више жртава него наши народи". Руски патријарх је у свом првом већем обраћању, поред осталог, напоменуо да ће својим боравком у Југославији посвједочити „чврстој духовној вези наших цркава и наших народа", и исказао задовољство због тога што ће њихов садашњи боравак у Београду бити „заиста празник црквеног узајамног општења и израз јединства духа", које је пријатељство између двије цркве почело на Атосу, у вријеме када је Свети Сава живио у руском манастиру, у којем је примио и монашки постриг.[429]

совјетских војних односа 1957.", *Токови историје*, бр. 1 (2014), 105-134; Исти, *Југословенско-совјетске војне супротности (1947-1957). Искушења савезништва*, (Београд: Архипелаг, ИНИС, 2015), 209-219.

[425] АЈ, 144-22-258, Бр. 390, од 5. X. 1957.

[426] „Наша добродошлица високим гостима", *Весник*, 1. 10. 1957, 1-2.

[427] Др. Драгослав Страњаковић, „Русија и први политички писмени споразум између Срба и Хрвата 1860.", *Гласник СПЦ*, бр. 9 (1957), 192-199; прота Др. Душан Љ. Кашић, „Јефрем Ђорђевић један од првих професора Московског универзитета", *Гласник СПЦ*, бр. 9 (1957), 199-200.

[428] Један од учесника руске црквене делегације, протојерej А. Остапов, наводи да су на згради Патријаршије биле истакнуте заставе СССР-а и ФНРЈ. Он се поклонио моштима Св. кнеза Лазара, које су се у то вријеме чувале у Саборној цркви у Београду. Протоиерей Алексий Остапов, „Визит патриаршей делегации в Югославию в 1957 году", *Церковь и время*, 1 (2014), 3.

[429] „Речь Патриарха Московского и всея Руси Алексия, произнесенная в Югославии в ответ на приветствие Патриарха Сербского Викентия", *ЖМП*, № 11 (1957), 75-76; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 217, Л. 153-156.

Током 12. октобра руски патријарх имао је неколико званичних посјета у Београду: примио га је потпредсједник СИВ-а Александар Ранковић, затим предсједник ИВ НР Србије Милош Минић, и предсједник Народног одбора Београда Ђурица Јојкић. Приликом свих ових званичних пријема посебно је истицано да су међусобне посјете црквених великодостојника корисне, како за Цркву, тако и за државу. Свечана патријарашка литургија служена је 13. октобра у београдској Саборној цркви, уз учешће оба патријарха, и присуство „огромног броја верних", а забиљежено је присуство страних дипломата (француски, грчки, канадски, холандски и други амбасадори). На литургији је уочено присуство и руских емиграната, који су веома емотивно доживјели то што могу чути глас Руске цркве и видјети њеног поглавара.[430] На крају литургије услиједила је предаја поклона, „као залог неразрушивог јединства Српске и Руске православне цркве". Истог дана српски патријарх је у просторијама Патријаршије приредио свечани ручак, којем су присуствовали и поједини чланови СИВ-а, као и представници совјетске амбасаде. И ово је била прилика да предстојатељи двије цркве размијене срдачне здравице. Српски патријарх је долазак поглавара РПЦ назвао великим догађајем, а током обраћања присјетио се утисака током свог прошлогодишњег боравка у СССР-у, када је са члановима пратње имао прилику да се увјери да ову земљу „данас краси густа мрежа веома значајних достигнућа". Између осталог, у свом обраћању је руски патријарх поменуо велики допринос који двије цркве дају „у племенитој борби, за потпуно избегавање ратова".[431] Сјутрадан, 14. октобра, био је празник Покрова Богородице, иначе у великом поштовању код Руса, а значајан и због тога што се тад обиљежава слава МДА и богословског подмлатка Руске цркве. Тога дана је из МДА српски патријарх добио поздравни телеграм поводом годишњице његовог избора за почасног члана ове образовне институције приликом прошлогодишњег боравка у Москви.[432] У наставку програма делегација је обишла Спомен гробље ослободилаца Београда, Авалу са гробом Незнаног јунака, Кошутњак, Калемегдан. Тог дана обиљежавала се слава Завода за израду свијећа Српске патријаршије, па су гости имали прилику да присуствују обреду резања славског колача, обичају који иначе не постоји у руском православљу. Увече је делегацији приказан филм „Живот фресака"[433], а вечера је дата у Савезном клубу министара. Током 15. октобра делегација је посјетила крајем претходне године сграђену Градску болницу за туберкулозне на Бежанијској коси, и Народни музеј у Београду. Увече истог дана су патријарси, са једним дијелом своје пратње, учествовали на свечаном пријему у згради ИВ НР Србије, који је приредио совјетски амбасадор Замчевски у част маршала Жукова, тадашњег совјетског министра одбране, који је тих дана био у посјети Југославији и Албанији.

У Српском Сиону – Сремским Карловцима и српској Атини – Новом Саду делегација је боравила током 16. октобра, а тамо су домаћини били епископи сремски Макарије и бачки Никанор.[434] Овдје су приликом разгледања зграде Патријаршије у Карловцима чланови делегације обишли просторије у којима је дуго година живио митрополит Антоније

[430] Остапов, „Визит патриаршей делегации в Югославию в 1957 году", 5.
[431] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 217, Л. 159-160.
[432] Архимандрит Леонид, „К годовщине избрания Святейшего Патриарха Сербского Викентия почетным членом Московской духовной академии", *ЖМП*, № 10 (1957), 10.
[433] У извјештају објављеном у *ЖМП* и сјећањима А. Остапова наводи се да су за ову прилику, осим поменутог, била приказана још два документарна филма: „Вијести дана" и „Кардинал Степинац". „Пребывание делегации Русской Православной Церкви в Югославии", *ЖМП*, № 11 (1957), 65; Остапов, „Визит патриаршей делегации в Югославию в 1957 году", 6.
[434] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 217, Л. 161, 162.

(Храповицки), као поглавар РПЗЦ. И током посјете С. Карловцима и Новом Саду код бројног присутног народа пројавиле су се „искрене манифестације“ према Руској цркви и руском народу. Делегацију РПЦ примио је потпредсједник ИВ Војводине Пал Шоти. Истог дана, по повратку у Београд, додуше у одсуству патријарха Алексија који је остао да се одмори, делегација је посјетила Богословију Светога Саве, која је тад радила у манастиру Раковици. Ректор богословије, архимандрит Јован (Велимировић)[435], је у свом поздравном слову посебно истакао два упечатљива датума из историје овог манастира и ове школе. Први, 30. јун 1701, када је манастир Раковица добио повељу руског цара Петра Великог да његови игумани могу сваке седме године слободно путовати по цијелом Руском царству ради сакупљања прилога, и други, 6. јун 1846, када су први свршени богослови Београдске богословије отишли у Кијев, ради наставка богословског образовања, међу којима је био и будући митрополит Србије Михаило (Јовановић). По његовим тврдњама, ово је остало упамћено као „први контакт богословске омладине Србије са руском богословском омладином и руском богословском науком“. Овим знаменитим датумима архимандрит Јован придружио је и текућу посјету руске делегације, за који догађај је казао да ће бити трећи велики датум у будућој историји ове просветне установе Српске цркве. На ове ријечи одговорио је ректор МДА прота Ружицки, који је, у име одсутног руског патријарха, предао за сваког ученика по једну икону Преподобног Сергија Радоњешког. Повратак у Београд искориштен је за разгледање Музеја Првог српског устанка у конаку кнеза Милоша у Топчидеру. И београдска Црквена општина узела је учешћа у дочеку делегације, па је њен предсједник, Добрица Матковић, приредио ручак у хотелу „Палас“.[436] Поподне, 17. октобра, разгледана је изложба руске књиге и Црквени музеј у Патријашији, да би увече били на пријему који је организовао предсједник СКВП-а Добривоје Радосављевић. Овом окупљању, осим двојице патријараха, присуствовао је потпредсједник СИВ-а Родољуб Чолаковић, Милош Минић, други чланови СИВ-а, предсједници републичких вјерских комисија, амбасадор Замчевски и други. Радосављевић је госте поздравио у име СИВ-а, и подсјетио да овај долазак „пада у време када се односи између Совјетског Савеза и Југославије развијају, учвршћују и јачају на новим основама“, од којих је поменуо принципе равноправности, независности и искрене сарадње, изражавајући увјерење да ће ова посјета, осим црквеног значаја, „имати и своје позитивно дејство на даље продубљење и учвршћење пријатељских односа између народа Совјетског Савеза и народа Југославије“. Наредног дана (18. октобар) обиљежавао се празник руских светитеља Петра, Алексија, Јоне, Филипа и Гермогена, па је литургија служена у капели Патријаршије, а делегација је у наставку дана посјетила Војни музеј, цркву Ружицу и Музеј фресака.[437]

Други дио посјете обухватао је боравак у Босни и Херцеговини и тамошњим епархијама СПЦ. У Сарајево су гости пристигли 19. октобра, смјестивши се у хотел „Србија“ на Илици. Испред ИВ НР БиХ делегацију је примио предсједник Осман Карабеговић, затим је дошло до посјете

[435] Јован (световно име Јован Велимировић, 1912-1989), синовац светог владике Николаја (Велимировића), је по завршетку основне школе у родном Лелићу и ниже гимназије у Ваљеву и Охриду, средње богословско образовање стекао у Битољској богословији (1927-1932), након тога завршио Богословски факултет у Београду (1936). Био је суплент богословије у Битољу, од 1944. и Богословије Светога Саве у Београду. Замонашен је 1952, исте године рукоположен за јерођакона и јеромонаха, и изабран за ректора Богословије Светога Саве. На редовном засиједању САСабора СПЦ, 1960. године, изабран је за епископа шабачко-ваљевског, гдје ће остати до смрти. Милош Мишковић, „Епископ Јован Велимировић као црквени историчар: живот и рад до 1960. године“, *Теолошки погледи*, бр. 1 (2024), 116-120.

[436] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 217, Л. 164; Исто, Л. 178-179.

[437] Опширније: „Делегација Руске православне цркве у посети Српској православној цркви“, *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1957), 244-258.

локалитету Врело Босне и бањи Кисељак. Свечана литургија служена је у недјељу, 20. октобра, у Саборној цркви у Сарајеву. Послије тога надлежни митрополит Нектарије организовао је свечани ручак у хотелу „Европа“, у част делегације РПЦ. После ручка један дио делегације посјетио је Требевић изнад Сарајева. Увече тог дана пријем је организовао предсједник Комисије за вјерска питања БиХ и члан Извршног већа Владо Шегрт. Гости су 21. октобра посјетили Стару цркву у Сарајеву, мјесто сарајевског атентата и Музеј Гаврила Принципа, а на Кошеву је служен кратак помен видовданским херојима-мученицима. У Храсници је услиједила посјета фабрици „Фамос“, пополдне и Музеју БиХ, а увече је на Врелу Босне приређена вечера у организацији Удружења православног српског свештенства БиХ. Делегација је 22. октобра отпутовала у Зеницу, у посјету тамошњој жељезари и металуршком комбинату. Предајом поклона завршена је посјета БиХ, након чега је услиједио повратак у Београд, 23. октобра.[438]

По повратку у главни град један дио чланова делегације се одмарао, други обилазио град, док су, у циљу размјене мишљења о организацији, настави и размјени студената, ректор Ружицки са игуманом Пименом и А. Д. Остаповом посјетили Богословски факултет. Патријарх Викентије је, као архиепископ београдско-карловачки, у част гостију приредио свечани ручак 24. октобра. Истог дана, приликом посјете Богословском факултету СПЦ, руском патријарху је додијељена диплома почасног доктора богословских наука. То је учињено на основу одлуке факултетског савјета од 27. септембра 1957, на предлог тројице професора: др Лазара Мирковића, др Драгослава Страњаковића и др Чедомира Драшковића. О овоме је претходно био обавијештен САСинод СПЦ, који је овај предлог одобрио.[439] Према ријечима декана ове највише просветне установе Српске цркве, проф. др Димитрија Димитријевића, Богословски факултет на овај начин „жели да Православље буде моћан фактор у животу човечанства које жели добро и да пријатељске везе између Руске и Српске цркве још више ојача“. „Његова Светост (патријарх Алексије – *Љ. П.*) је значајна фигура у развијању пријатељских веза међу сестринским православним црквама, нарочито између Руске и Српске цркве, а Његова Светост је и добар радник на пољу богословске науке, нарочито црквеног проповедништва“, навео је у свом обраћању декан Димитријевић. Том приликом је проф. др Лазар Мирковић прочитао реферат о животу и раду патријарха Алексија, у којем је између осталог казао: „На основу свега реченога, ми високо ценимо целокупни животни рад Свјатјејшег патријарха Алексија као дугогодишњег архијереја, ми ценимо научни рад Свјатјејшега на међународном праву, а нарочито на православном богословљу и рад на унапређењу богословских наука у Русији; затим ценимо заслуге на утврђивању и чувању чистоте Православља, као и тежњу Свјатјејшег патријарха да велика Руска православна црква живи у духу пуне хришћанске љубави и вере са свима православним црквама, па и са Српском православном црквом, као и у добрим и пријатељским односима са Српским народом и нашом Државом. Ове заслуге су толике, да је Свјатјејши патријарх московски и целе Русије Господин Алексиј још за живота постао историска личност“. Примајући почасну диплому руски патријарх је пожелио да овај чин „буде нови знак духовне блискости наших цркава и наших духовних школа“.[440] Руски

[438] „Делегација Руске православне цркве у посети Српској православној цркви“, 258-264; „Пребывание делегации Русской Православной Церкви в Югославии“, *ЖМП*, № 11 (1957), 68-70.

[439] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 2550 / Зап. 613 из 1957.

[440] „Његова Светост Патријарх Московски и целе Русије Господин Алексиј почасни доктор теолошких наука“, *Богословље*, бр. 2 (1957), 2-3, 10, 11; „Пребывание делегации Русской Православной Церкви в Югославии“, 70-72; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 217, Л. 172, 134-136. Богословски факултет СПЦ је у септембру 1956. додијелио почасни докторат теолошких наука атинском архиепископу Доротеосу. „Његово Блаженство архиепископ Атине и целе Јеладе Господин Доротеос почасни доктор теолошких наука“, *Богословље*, бр. 1 (1957), 2-11.

патријарх је у знак захвалности Богословском факултету поклонио примјерак *Библије* на руском језику са илустрацијама Гистава Дореа.[441] Послије овог свечаног чина услиједио је пријем код совјетског амбасадора Замчевског, којему су присуствовали замјеник предсједника СИВ-а Александар Ранковић, чланови СИВ-а Мома Марковић, Крсто Попивода, Добривоје Радосављевић, замјеник секретара СИП-а Д. Видић, предсједник САН Александар Белић и др. Руски патријарх је у једном дијелу своје здравице нагласио да ће ова посјета допринијети ствари којој служи совјетска амбасада, односно „утврђивању већ постојећих веза између народа Совјетског Савеза и народа Југославије". На истом пријему говорио је и А. Ранковић, који је ову посјету видио не само као значајан допринос учвршћивању односа између двије цркве, „већ и између руског и нашег народа".[442]

Потребно је истаћи да је програм боравка по Србији био редукован у односу како је првобитно било планирано, због погоршања временских прилика, као и услед болести патријарха Алексија и архиепископа Бориса, који нису могли да обиђу оно што је било предвиђено, а на пут није отишао ни српски патријарх. Из тих разлога руског патријарха је током обиласка мјеста по унутрашњости Србије мијењао митрополит Питирим. Гости су посјетили Крагујевац са гробљем октобарских жртава, Саборну цркву у том граду, гдје је домаћин био епископ Валеријан. Митрополит Питирим је у крагујевачкој главној цркви подвукао братство два народа „и по једном словенском пореклу, и по једној цркви и по једном богослужбеном језику, и по једној крви". Из Крагујевца отишло се у Светозарево (Јагодина), у посјети тамошњој фабрици каблова[443], док је коначиште било припремљено у Врњачкој Бањи. Током 26. октобра обављена је посјета манастирима Жича и Студеница, а сјутрадан манастиру Љубостиња, гдје су представници обје делегације служили литургију. Домаћин је био надлежни епископ жички Герман.[444]

Док је дио руске делегације боравио на путу по Србији, дотле је патријарх Алексије, у друштву српског црквеног поглавара, посјетио руску Иверску капелу на београдском Новом гробљу, гдје је 26. октобра служена заупокојена литургија и у наставку кратак помен на гробу митрополита Антонија (Храповицког), првојерарха РПЗЦ током 1922-1936. године. Потом је у цркви Светог Саве руски патријарх служио помен на гробу патријарха српског Варнаве (Росића), а у Саборној цркви и митрополиту Михаилу (Јовановићу) и патријарху Гаврилу (Дожићу). Оба патријарха су у Руској цркви у Београду служили литургију, на којој је прота Виталиј Тарасјев одликован највећим одликовањем у РПЦ – патријаршијским крстом. Током 28. октобра обишли су цркву на Опленцу, гдје је Савез удружења православних свештеника организовао свечани ручак.[445] У наставку дана делегација је била примљена код предсједника републике Јосипа Броза

[441] Остапов, „Визит патриаршей делегации в Югославию в 1957 году", 14.

[442] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 235.

[443] Управа фабрике каблова претходно је била обавијештена од стране Комисије за верска питања о посјети делегације РПЦ, уз препоруку „да делегацију приликом доласка [у Светозарево] поред претставника народне власти и Социјалистичког савеза дочека и претставник Управе фабрике и са своје стране учини да се посета делегације што успешније обави". АЈ, 144-23-272.

[444] Првобитно је било планирано да делегација из Врњачке Бање иде у Чачак и у Т. Ужице (гдје би у хотелу „Палас" било организовано ноћење, а сјутрадан обилазак цркве и црквеног музеја у Т. Ужицу и посјета Ваљаоници бакра у Севојну), па по повратку у Чачак преко Г. Милановца и Тополе стигне у Опленац. АЈ, 144-23-272, Програм боравка делегације Руске православне цркве у нашој земљи, 4-5.

[445] На госте је снажан утисак оставила Спомен-црква Св. Ђорђа на Опленцу: својом декорацијом, мозаицима и другим детаљима раскошно уређеног храма. Током ручка српски свештеници су гостима постављали питања о парохијском животу у њиховој земљи, о броју вјерника, крштавању дјеце, црквеним вјенчањима у Москви и томе слично. Остапов, „Визит патриаршей делегации в Югославию в 1957 году", 16.

Тита. Двије делегације су размијениле поклоне, а српски патријарх је поменуо како „мали поклони учвршћују велико пријатељство“. Дана 29. октобра српски патријарх је у Патријаршији дао опроштајни пријем, уз присуство преко 200 људи, међу којим и представника државе. Патријарх Викентије је у здравици исказао увјерење да ће „додири постати чешћи и везе још јаче“ на корист двије цркве и „ на корист наших народа“, и наздравио за добро народа Совјетског Савеза и у здравље маршала Ворошилова. С друге стране, руски патријарх је подигао чашу у здравље маршала Тита, амбасадора Замчевског и за срећу и напредак народа Југославије.

Заједничко саопштење о овој посјети потписано је 30. октобра. Јасно је указано да је ово била прва посјета руског патријарха Српској цркви, да су вођени разговори о многим питањима од интереса за „обе сестринске цркве и цео православни свет“, да је констатовано да су двије цркве и наши народи током историје у најтежим моментима увијек били заједно, као и да обје цркве „искрено подржавају братску везу између православних цркава и благосиљају ствар очувања мира у свету“. Оне „поздрављају настојања наших влада да подржавају и развијају добре међународне односе једино правилним путем, путем мирне сарадње и заједничког изграђивања срећнијег и бољег живота људи“.[446] Истог дана са захтјевом да се поклони које ће понијети са собом из Југославије руска црквена делегација ослободе царине, из Комисије за верска питања обратили су се Управи царина. Иначе, поклони су уручени од стране Добривоја Радосављевића, члана СИВ-а, Исе Јовановића, члана ИВ НР Србије, и Влада Шегрта, члана ИВ НР БиХ. Радило се о двије умјетничке слике („Пејсаж Београда“ од С. Лукића, и „Бег са Козаре“ од В. Димитријевића) и двије копије фресака (детаљ „Успеће [Успење] Богородице“ из манастира Студенице, и „Богородица са анђелима“ из манастира Мораче).[447] Руски патријарх је посјетио тог дана Зрењанин, а неки од чланова делегације манастир Беочин у Срему. Руска црквена делегација је специјалним авионом „Ил–13“, упућеним из Москве само за ову прилику, 31. октобра отпутовала са земунског аеродрома, и уз краћа задржавања у Будимпешти, Лавову и Кијеву, истог дана у вечерњим сатима допутовала у совјетску престоницу. По одласку из Београда руски патријарх се неколико пута јавио патријарху Викентију: телеграмом приликом поласка са аеродрома (31. октобра), радиограмом из авиона (31. октобра) и телеграмом по приспијећу у Москву (1. новембра).[448] Алексиј Остапов је сумирајући ову посјету казао да је њоме „у историји односа Руске и Српске Цркве исписана нова славна страница“.[449]

*

Из Патријаршијског управног одбора САСиноду је 5. фебруара 1958. поднијет извјештај о стању рачуна у вези са боравком руске црквене делегације. Види се да је постојао дефицит од 2.843.727 динара, с обзиром да је од СИВ-а примљено укупно 8.100.000 динара, док су укупни трошкови процијењени на 10.943.727 динара. Највише средстава утрошено је за храну, пиће и

[446] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 2614 од 30. октобра 1957; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 217, Л. 73; „Коммюнике о пребывании делегации Русской Православной Церкви в Югославии“, *ЖМП*, № 11 (1957), 77.

[447] AJ, 144-22-258, Бр. 424. од 30. X 1957. год.

[448] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 2640 / Зап. 606 из 1957.

[449] Опширније: „Делегација Руске православне цркве у посети Српској православној цркви“, 265-277; Остапов, „Визит патриаршей делегации в Югославию в 1957 году“, 20; „Отчет делегации Русской православной церкви, возглавляемой Святейшим патриархом Алексием о пребывании в Югославии с 11 по 31 октября 1957 г.“, у *Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров — Совете министров СССР. 1945-1970 гг.*, II/195-205.

услуге, за уређивање Саборне цркве, за набавку и оправку инвентара у Патријаршији, док су најмањи издаци били за љекара и друге здравствене услуге.[450]

Извјештај СКВП-а за 1957. годину садржи осврт на боравак делегације РПЦ у Југославији. У Комисији су стекли утисак да су чланови руске делегације „били [...] много закопчанији итд. од делегације Румунске православне цркве, нарочито у почетку". „Руска православна црква не само што се је хладно држала, већ је и у неким стварима некоректно иступала, као например, по македонском црквеном питању", наведено је у извјештају. С друге стране, држањем патријарха и епископа СПЦ у Комисији су били задовољни, јер „су на овакве и сличне покушаје правилно реаговали".[451] На сједници СКВП-а поткрај 1957. извјештај о стању СПЦ поднио је секретар Комисије М. Дилпарић. Он је, између осталог, казао да су „врло коректан став и фер држање имали (су) сви епископи приликом доласка и бављења страних црквених делегација у нашој земљи", укључујући, дакле, и боравак делегације РПЦ. По његовој оцјени, све ове посјете имале су двојак значај: „ – прво, чланови делегације су упознали нашу земљу, њене лепоте и изградњу земље – положај цркве и друго, већина епископа Српске православне цркве који су били са делегацијом, а био их је већи број, такође су се упознали са нашом изградњом, техничким достигнућима и импозантним објектима – који су на исте изванредно деловали и оставили снажан утисак".[452] Једно од запажања органа власти о боравку делегације РПЦ у БиХ односило се на бројност присутних православних вјерника, којих је изгледа било много више него што су мислили, па је један од закључака био како „то показује да треба рачунати са тим да постоји маса верника, иако сви не иду у цркву".[453]

Крајем 1957. и почетком 1958. договарани су даљи детаљи посјете Г. Г. Карпова СКВП-у и Југославији. Међутим, Карпов није знао, макар не до 22. јануара 1958, појединости око датума одласка у Југославију, будући да до тог датума још није било одговора из Амбасаде СССР-а у Београду. Зато је он 22. јануара 1958. тражио преко МИД-а да се Замчевском преда његов телеграм, у којем се захтијева одговор од Добривоја Радосављевића, предсједника СКВП-а, или од М. Дилпарића, секретара Комисије, ког датума може допутовати у Београд на период од 10 дана. Пожељно је било одговор да се добије што прије, будући да је намјеравао, у пратњи А. А. Сахарова, представника Савјета из Летонске ССР, да путује возом, па ради благовремене резервације мјеста. По добијању одговора из Амбасаде, Карпов би Радосављевићу упутио телеграм о прихватању позива и о термину доласка.[454] Изгледа да је у међувремену стигао одговор југословенске стране, па је Карпов, 27. јануара 1958, информисао Дедушкина у МИД да је тог дана упутио телеграм предсједнику југословенске Комисије Радосављевићу да ће у Београд

[450] Из САСинода СПЦ обратили су се, још за вријеме боравка руске делегације у Југославији, Ортопедском предузећу „Рудо" да су у ортопедској клиници узете мјере за патријарха Алексија за израду два апарата од пластичне материје за кук и пар чизама. Молили су да се рачун за израду ових помагала достави на адресу Српске патријаршије. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 2530 од 20. октобра 1957; Исто, Син. бр. 350 од 7. фебруара 1958.

[451] AJ, 144-23-259, Savezna komisija za verska pitanja, Izveštaj za 1957. godinu, 11.

[452] AJ, 144-23-260, Zapisnik sa sednice Savezne komisije za verska pitanja SIV, 23. XII 1957, 12-13.

[453] Цитирано према: Саша Шољевић, *Положај Српске Православне Цркве у Социјалистичкој Републици Босни и Херцеговини (1945-1975)*, (Фоча: Православни богословски факултет Светог Василија Острошког; Београд: Богословско друштво Отачник, 2015), 156.

[454] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1634, Л. 2.

допутовати возом 11. фебруара на рок од 10 дана, и у пратњи поменутог Сахарова.[455] На крају до посјете није дошло из здравствених разлога, услед болести Карпова.[456]

Српска црквена делегација на обиљежавању 40-годишњице обнове Руске патријаршије у Москви (6-21. мај 1958)

Прије него се дубље зађе у приказ учешћа делегације СПЦ на прослави 40. годишњице обновљења Московске патријаршије, потребно је дати неколико битних напомена. Обиљежавање овог јубилеја, тачније ток његове припреме, даје простор да се његова прослава може и треба посматрати у контексту постепеног успостављања контаката између РПЦ и Свјетског савјета цркава (ССЦ). Ово мишљење на основу увида у доступне изворе заступа савремене руска историчарка и религиолошкиња Татјана А. Чумаченко. Она тврди да је након Стаљинове смрти (1953) ново совјетско руководство промијенило став према контактима РПЦ са ССЦ-ом, па су власти почеле да шаљу сигнале Савјету за послове РПЦ да се активније граде односи између МП и ове организације, како би се могло утицати на природу и правац активности ССЦ-а. Стога је предстојећи јубилеј био повод за позив поглаварима аутокефалних цркава, и прилика за разматрање напуштања става према Екуменском покрету који је заузет још 1948. године.[457] Треба се подсјетити да се на Савјетовању православних цркава у Москви из јула 1948, једна од четири усвојене одлуке тицала односа Православне цркве према екуменизму, па је ССЦ-у поручено да су све цркве, учеснице Савјетовања, „принуђене да откажу учешће у Екуменском покрету у његовом савременом виду“.[458] Као што је познато, Московска патријаршија ће у пуно чланство ССЦ-а ступити на III генералној скупштини ове организације у Њу Дехију 1961. године, исто кад и Бугарска патријаршија, Румунска патријаршија и Пољска православна црква.[459] Што се самог датума обиљежавања јубилеја обнове патријаршије тиче он је неколико пута мијењан. Првобитно је планиран за јун 1957. године, али је на предлог митрополита Николаја (Јарушевича) помјерен за новембар исте године, што је било одобрено решењем ЦК КПСС-а од 13. јула 1957. године. Међутим, патријарх Алексије је крајем августа, током пријема у Савјету за послове РПЦ, инсистирао да се празновање помјери на јесен наредне године (1958), после Васкрса, јер због хладноће многи црквени поглавари неће допутовати у децембру у Москву.[460]

Четвртог децембра 1957. године по новом, односно 21. новембра по старом календару, требало је да се обиљежи важан јубилеј у новијој историји Руске цркве – четири деценије од обнове патријаршије. Наиме, тог датума 1917. године обављена је интронизација митрополита

[455] Исто, Л. 7.
[456] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1961, ф. 132, дос. 14, 439976.
[457] Т. А. Чумаченко, „40-летие восстановления патриаршества в Русской Православной церкви: церковный праздник или исполнение директивы? (к вопросу об отношении православных церквей к экуменическому движению в 1950-е гг.)“, *Вестник Челябинского государственного университета*, № 21 (2007), 101.
[458] Грујичић, „Свеправославно саветовање у Москви (1948. г.) из угла руске периодике и одабране архивске грађе“, 146-147.
[459] Јован Брија, *Речник православне теологије*, превео с румунског Епископ источно-амерички Митрофан (Кодић), (Београд; Торонто: Источник, 2021³), 145; Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 308-309.
[460] Чумаченко, „40-летие восстановления патриаршества в Русской Православной церкви: церковный праздник или исполнение директивы? (к вопросу об отношении православных церквей к экуменическому движению в 1950-е гг.)“, 102-103, 104.

московског Тихона (Белавина), кога је претходно 5/18. новембра Помјесни сабор Руске цркве изабрао за патријарха московског и цијеле Русије.[461] Сходно одлуци ЦК КПСС-а од 13. јула 1957. Савјет за послове РПЦ одобрио је московском патријарху да упути позивно писмо свим поглаварима аутокефалних православних цркава да дођу у Москву 4. децембра, на прославу овог јубилеја. О томе да је недавно патријарх Алексије упутио позив свим поглаварима православних цркава да, у пратњи од три лица, дођу у Москву, Карпов је обавијестио руководиоце органа задужене за вјерска и религијска питања у земљама народне демократије, међу њима и секретара СКВП-а М. Дилпарића.[462] У Савјету за послове РПЦ су сматрали да током прославе треба предузети мјере у циљу разјашњења става поглавара православних цркава према екуменском покрету, и посебно према одлуци по овом питању Савјетовања поглавара православних цркава у Москви из јула 1948, али и у вези мишљења црквених поглавара по питању забране термонуклеарног оружја. У МП су сматрали да ће у вези овога бити извјесних негодовања и потешкоћа, те да могу настати потешкоће у вези са путовањем црквених поглавара. О овоме је Карпов обавијестио МИД 31. јула 1957. године. Савјет је молио да се, имајући у виду да поглавари неких цркава (Цариградска, Грчка, Јерусалимска) могу одустати од пута у Москву, предузму мјере преко дипломатских канала како би се испитало мишљење у црквеним круговима аутокефалних православних цркава у њиховим матичним земљама у вези са путовањем у СССР, и на тај начин обезбиједило да у Москву дођу лица која позитивно или са толеранцијом гледају на московског патријарха и његову спољну црквену политику.[463]

Међутим, из више разлога од којих се као главни наводе зимске хладноће у том периоду године, црквене свечаности поводом обиљежавања поменутог јубилеја помјерене су за прољеће 1958. године. Руски патријарх упутио је позив свим аутокефалним и аутономним православним црквама да учествују у овим свечаностима, али двије цркве (Јерусалимска и Кипарска) због тренутних неповољних околности у тим земљама нису послале своје представнике, већ су се ограничиле на слање писмених поздрава.[464] Карпов је, као што смо видјели, 12. августа 1957. обавијестио секретара СКВП-а М. Дилпарића да је московски патријарх упутио позив свим поглаварима аутокефалних православних цркава да у пратњи од три лица дођу на прославу 40-годишњице васпостављања патријаршије у Руској цркви, 4. децембра 1957. године.[465] Како је наведено у једном телеграму југословенске амбасаде који је 13. августа 1957. послат ДСИП-у, они су од Карпова добили копију писма којим руски патријарх шаље позив патријарху Викентију на прославу 40-годишњице обнове патријаршије у Руској цркви. Ту се наводи да прослава треба да

[461] Андреј Фрушић, „Обновљење Патријаршије у Москви 1917. године и први патријарх Тихон“, *Богословље*, бр. 1 (1958), 51-60; Цыпин, *нав. дјело*, 329-359; А. И. Мраморнов, „Поместный Собор Православной Российской Церкви 1917-1918 гг.“, *Православная энциклопедия*, т. 57, 367-389, датум приступа 27. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2581084.html.

[462] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 128. Копия. Датум је руком уписан: 12. VIII 1957. Нешто прије датума када је Руска црква обиљежавала свој јубилеј, падала је 40-годишњица Октобарске револуције. Према свједочењу тадашњег југословенског амбасадора у Москви В. Мићуновића, црквена прослава требало је првобитно да почне петнаестак дана послије партијске прославе и трајала би двије недјеље. Тако је овај црквени сабор, по његовим тврдњама, требало да увелича прославу Октобарске револуције. Руски органи су форсирали паралелно одржавање обје прославе, упркос томе што би се могло помислити да нека црквена прослава би требало да буде одложена, како не би кварила прославу Октобра. Међутим, „по совјетској оцјени, црквена прослава не смета комунистичкој партијској прослави, већ обје прославе у Москви као да се згодно допуњују“, писао је Мићуновић тим поводом. Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1956/1958,* (Beograd: Jugoslovenska revija, 1984), 345.

[463] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1534, Л. 88-89.

[464] *ЖМП*, 6/1958, 4.

[465] AJ, 144-22-258, Бр. 451.

почне 4. децембра 1957, да је намјера овдашњих органа да на свечаност окупе све поглаваре православних цркава, „чиме би прослава добила широки политички аспект“. Предлагали су из амбасаде „да би нашу одлуку требало ускладити са одзивом осталих (ван лагера) имајућу у виду да би пут Проданова (патријарха Викентија – *Љ. П.*) уследио непосредно иза посете коју Алексеј чини српској православној цркви“. Оно што је интересантно запазити, наводи се даље у телеграму, јесте да се ова свечаност организује одмах по свршетку прославе 40-годишњице Октобарске револуције. Телеграм је послат и из разлога да се са овим информацијама упозна Вјерска комисија СИВ-а.[466]

У завршном дијелу писма од 30. јула 1957. којим руски патријарх прихвата позив патријарха Викентија да посјети Српску цркву у октобру те године, он обавјештава српског првојерарха да ће му ускоро послати позив који ће бити упућен поглаварима свих Православних цркава да узму учешћа у обиљежавању 40-годишњице васпостављања Московске патријаршије, који је јубилеј планиран да се обиљежи на празник Ваведења (4. децембар) 1957. у Москви.[467] Циркуларно писмо поглаварима 12 аутокефалних православних цркава послато је у јулу 1957. године.[468] Патријарху Викентију тај позив је упућен 31. јула, и у њему се каже да се 1957. навршава 40 година од дана када је Сабор Руске цркве поново успоставио патријаршију, па овај датум РПЦ жели да достојно обиљежи. Руски патријарх је казао да би волио да тог дана у Москви види српског патријарха, у пратњи још три лица, те да његов боравак буде у трајању до двије седмице, док би све трошкове покрила Московска патријаршија.[469] Ново писмо патријарха Алексија, сада са нешто другачијим детаљима у вези обиљежавања овог јубилеја, упућено је 3. октобра 1957. године. Како су многи архипастири „изразили (су) такву мисао, да би било добро, да ово празновање не падне у зиму, него у пролеће, када је многим Поглаварима Цркава особито источним лакше него ли зимско време за путовање у Москву“, он и Синод РПЦ донијели су одлуку да се празновање одложи до мјесеца маја идуће, 1958. године. Поново је патријарх српски замољен да планираном догађају присуствује са пратњом.[470]

У вези са овим позивом патријарх Викентије се у октобру 1957. обратио писмом поглавару Атинске архиепископије Теоклиту. Било му је потребно да прибави мишљење о одлуци коју ће Грчка црква донијети у вези са пријатељским позивом московског патријарха да узме учешћа у обиљежавању предстојећег јубилеја. Архиепископ Теоклит је одговорио српском патријарху да је по одлуци Синода Грчке цркве одлучено да он лично неће путовати у Москву. Као разлоге навео је то што је тек недавно преузео управу Грчком црквом, те да је самим тим његово присуство у Атини неопходно и потребно, јер се „суочавамо са многим пастирским проблемима наше свете Архиепископије и настојимо да неизоставно регулишемо наша црквена питања општијег значаја, тако да је наше одсуствовање из Грчке сасвим немогуће“. Умјесто тога, Синод је донио одлуку да благовремено отпутује у Москву на ову прославу делегација од три члана:

[466] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 99, дос. 51, 417899.

[467] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Писмо патријарха Алексија патријарху Викентију, 30. јул 1957.

[468] На једном мјесту писмо је датирано на 25. јул 1957, а на другом 27. јул исте године. Уп.: ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 129-130. Копия; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1534, Л. 89-90.

[469] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 2693 од 12. новембра 1957, Писмо патријарха Алексија патријарху Викентију, 31. јул 1957.

[470] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 2694 од 12. новембра 1957, Писмо патријарха Алексија патријарху Викентију, 3. октобар 1957.

митрополит Атике и Мегариде Јаков, митрополит солунски Пантелејмон, и митрополит Сисанија и Сјатисте Јаков.[471]

Српски патријарх се и са представницима других православним црквама консултовао у вези позива московског патријарха. Док је у Београду 18-22. јануара 1958. боравио митрополит молитски Јаков (ЦП) патријарх Викентије је са њим водио извјесне разговоре, између осталог и о прослави 40-годишњице обнове МП. Митрополит Јаков се интересовао да ли ће СПЦ учествовати у прослави, и добио одговор да одлука по том питању још увијек није донијета. Гост је потегао питање пред патријархом Викентијем да ли ће се можда тог дана у Москви прогласити Бугарска патријаршија, чиме би, по његовом мишљењу, делегација цариградског патријарха била доведена у незгодан положај. Патријарх Викентије је прокоментарисао да у то не вјерује, будући да су Бугари извршили проглашење патријаршије (10. маја 1953. – *Љ. П.*), па нема потребе да се то у Москви ради. Додао је још како не мисли да ће у Москви бити какве конференције на којој би се доносиле неке одлуке, сматрајући да би претходно о томе све позване цркве биле обавијештене, а био би послат и дневни ред.[472]

Приликом консултација које је имао са руководством СКВП-а у фебруару 1958. патријарх Викентије је тражио савјет ко да путује у Совјетски Савез по позиву руског патријарха у мају мјесецу. Том приликом предсједнику Д. Радосављевићу је казао да ће, по његовим сазнањима, у Москву ићи поглавари православних цркава из Источне Европе, али да неће ићи поглавари Цариградске патријаршије и Грчке цркве. Како је формулисано у забиљешци са овог сусрета, овом приликом дошло се „до заједничког мишљења да ни Патријарх Викентије не би требао да иде пошто је већ скоро био у СССР-у, као и да не иду ни епископи који су раније били, него да се одреди једна делегација од тројице епископа колико се и тражи да пођу“.[473] Недуго послије ових разговора у Комисији руски патријарх је поглавару СПЦ упутио још једно писмо, и још једном казао да „негује наду“ да ће Викентије учествовати на свечаностима, и то као предводник српске црквене делегације. Ово писмо разматрано је на сједници САСинода СПЦ, на којој је одлучено да се треба одазвати „братском позиву“ патријарха Алексија, и на прославу изаслати делегацију. За чланове делегације именовани су митрополит загребачки Дамаскин, и епископи бањалучки Василије и жички Герман. О овој одлуци сада је било потребно извијестити руског патријарха, а потом и СКВП у циљу добијања материјалних средстава за реализацију предстојеће посјете.[474] Како митрополит Дамаскин, и поред добре воље, није био у могућности да предводи делегацију СПЦ (због здравствених проблема – тежа срчана болест), то је на сједници САСинода одржаној 27. марта 1958. одлучено да се умоли епископ нишки др Јован (Илић) да изволи узети учешћа у делегацији.[475]

Патријарх Викентије је о овој одлуци обавијестио руског патријарха, наводећи да се не може лично одазвати на позив и присуствовати свечаностима у Москви, већ да ће СПЦ бити

[471] AJ, 144-20-256, Бр. 1515.

[472] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 289 од 1. фебруара 1958, Извештај патријарха Викентија Синоду о боравку у Београду митрополита молитског Јакова (Цариградска патријаршија), 31. јануар 1958.

[473] AJ, 144-28-282, Zabeleška o razgovoru pretsednika Savezne komisije za verske poslove Dobrivoja Radosavljevića sa Patrijarhom Vikentijem, 17. februar 1958, 2.

[474] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 790 / Зап. 173 из 1958, Писмо патријарха Алексија патријарху Викентију, 21. фебруар 1958.

[475] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 885 / Зап. 203 из 1958.

представљена у виду једне делегације.[476] О овим одлукама су из САСинода СПЦ обавијестили СКВП, тражећи за реализације овог путовања потребна материјална средства.[477] Патријарх руски је у одговору на писмо патријарха Викентија о саставу делегације СПЦ која ће учествовати на јубилејним свечаностима казао да ће делегација бити „дочекана и примљена са наше стране са љубављу и пажњом“, те да је „са великом жалошћу“ сазнао да патријарх Викентије лично неће бити у делегацији. Надао се сусрету у блиској будућности „ради учвршћивања исконског јединства наших Цркава“.[478] Према наводима савременог историчара М. Шкаровског, патријарх српски Викентије је желио да иде у Москву, али га је Ј. Б. Тито, који је лично одобрио списак оних који ће ићи, прецртао (избрисао).[479] Одговор српског патријарха садржао је појединости у вези датума поласка делегације из Београда и њеном доласку у Москву. Полазак из Београда био је планиран за 3. мај, док се долазак у совјетску престоницу очекивао 6. маја.[480] Поглавар СПЦ је сматрао да са своје стране члановима делегације треба да пружи одређене инструкције у вези појединих питања: одржавати контакте и лијепе односе са представницима цркве домаћина, тј. РПЦ, као и са делегацијама осталих цркава; увијек имати у виду и водити рачуна о аутокефалности и самосталности СПЦ, као и о општој спољној политици наше земље; посебно са делегацијом Грчке цркве, као и са делегацијом Цариградске патријаршије, искористити разговоре за побољшање ситуације у слању кадрова у Хиландар и опште везе СПЦ са Хиландаром; делегацији Бугарске цркве се може одговорити да ће Свети архијерејски сабор СПЦ на наредном засиједању признати овој цркви степен патријаршије; делегацији Румунске цркве саопштити да ће се патријарх Викентије са делегацијом одазвати на позив румунског патријарха Јустинијана и посјетити Румунију у октобру мјесецу текуће године. Патријарх је предлагао још да чланови делегације који путују у СССР пред одлазак буду примљени у СКВП, уз његово присуство.[481]

*

У пратњи делегације СПЦ састављене од тројице епископа (нишки Јован, бањалучки Василије и жички Герман) и овог пута био је митрономосни протојерej Виталије Тарасјев, старјешина Подворја РПЦ у Београду. О свом учешћу у обиљежавању овог јубилеја делегати СПЦ сачинили су исцрпан извјештај. Путовање је отпочело 3. маја са жељезничке станице у Београду. У Москву су приспјели 6. маја, а дочеку су присуствовали митрополит бјелоруски Питирим и архиепископ мукачевски и ужгородски Варлам, као и службеници југословенске амбасаде Божовић и Божић. Хотел „Украјина“ био је одређен за смјештај делегација свих православних цркава које ће узети учешћа на јубилејним свечаностима. Истог дана по доласку у Москву делегација је посјетила патријарха Алексија у присуству више великодостојника РПЦ. Првојерарх РПЦ је изразио жаљење што на ове свечаности није дошао патријарх Викентије. Послије тога услиједила је посјета југословенској амбасади, додуше у одсуству амбасадора В. Мићуновића. Делеција из СПЦ имала је прилику да посјети канал Москва-Волга, затим московске храмове

[476] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Писмо патријарха Викентија патријарху Алексију, 27. март 1958.
[477] AJ, 144-28-304.
[478] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1163 од 25. априла 1958, Писмо патријарха Алексија патријарху Викентију, 17. април 1958; AJ, 144-28-282.
[479] Шкаровский, *Русская Православная Церковь в XX веке*, 303.
[480] AJ, 144-28-282, Zabeleška o razgovoru sekretara Savezne komisije za verska pitanja sa patrijarhom Vikentijem, 26. april [1958].
[481] Исто, 1.

(Светих апостола Петра и Павла, Светог Пимена, Свих Светих, Свете Тројице на Воробјевим горама). У свим овим храмовима уочљиво је било бројно присуство народа, међу којем је било и млађег свијета, а служене су службе опела и крштења.[482] Осмог маја присуствовали су литургији у храму Свих жалосних радост, који је то име стекао због параклиса посвећеног Богородици, иако је храм посвећен Преображењу. У вези обиласка московских храмова делегати СПЦ су нагласили да је било „задовољство видети цркве у Москви", које се „одржавају савршено чисто и уредно", те да се може казати да оне „просто [...] миришу и одишу чистоћом и сјајем", па се стиче утисак у „храмовима Москве молитва као да не престаје".[483] Имали су тог дана и посјету Савјету за послове РПЦ, гдје их је примио замјеник болесног предсједника Карпова Чередњак, којом приликом је с обје стране констатовано да „односи међу нашим земљама и црквама буду присни и пријатељски". Сјутрадан (9. маја) разгледани су музеји, храмови, Московски метро, а током 10. маја посјетили су поново југословенску амбасаду, гдје их је овог пута примио амбасадор Мићуновић, који се у међувремену био вратио из Југославије.[484]

Почетак обиљежавања јубилеја отпочео је 10. маја, свечаним бденијем у Богојављенској катедралној цркви, главном храму Московске патријаршије у то вријеме, да би сјутрадан, у недјељу, у истом храму, била служена свечана архијерејска литургија, на којој су руском патријарху саслуживали шефови свих црквених делегација. Проповиједи је држао ректор МДА, прота Ружицки, а по завршетку литургије госте је поздравио патријарх Алексије. Он је подвукао да је овај јубилеј, присуством поглавара и представника других православних цркава, прерастао из локалног у општецрквени, и тиме „добио нарочито дубок смисао", указавши да „ништа не сме да слаби наше јединство", мислећи притом на међусобно општење између православних цркава. Свечани ручак био је приређен у великој сали хотела „Украјина", којом приликом су размјењиване здравице и поздрави, а руски патријарх је, захваљујући се свакој цркви посебно на учешћу, захвалио и Српској цркви, и још једном изразио жаљење због одсуства српског патријарха. Увече су делегацијама приказивани филмови вјерске садржине, између осталих и онај настао поводом осамдесетогодишњице рођења патријарха Алексија (1957).[485] Послије ових свечаности чланове делегација очекивао је у наставку садржајан програм, који је обухватао обилазак и других институција, не само црквених и вјерских. Тако је делегација СПЦ 12. маја посјетила Трауматолошки институт им. Склифосовскога у Москви, а поподне Савезну пољопривредну изложбу.[486]

Наставак јубиларних свечаности био је предвиђен да се одржи у знаменитој Тројице-Сергијевој лаври у Загорску, гдје су се делегације упутиле 13. маја, када је одржана свечана

[482] АЈ, 144-23-277, Пов.бр. 97/58, Посета делегације Српске Православне Цркве Руској Православној Цркви поводом прославе четрдесетогодишњице обнове Руске Патријаршије, 1-6. У Цркви „Пимена" српски архијереји стигли су готово одмах по свршетку литургије, а надлежни свештеници су им казали да се у Москви свакодневно крсти по неколико хиљада дјеце. Исто, 5.

[483] Чланови делегације забиљежили су и друге детаље из црквеног живота московских храмова, нпр. да се најјефтиније свијеће купују за три рубље (око 120-190 динара), да се посведневна богослужења са литургијом редовно служе, да се свакодневно читају акатисти, као и требе и разна чинодејства, док се на улазу сваке цркве налази исписан распоред богослужења, па „све тече у савршеном поретку". Исто, 7-8.

[484] Исто, 8-12.

[485] Исто, 13-16; „Торжество в Богоявленском патриаршем соборе", *ЖМП*, 6/1958, 14-20; „Прием у Святейшего Патриарха Алексия", *ЖМП*, № 6 (1958), 20-24.

[486] АЈ, 144-23-277, Пов.бр. 97/58, Посета делегације Српске Православне Цркве Руској Православној Цркви поводом прославе четрдесетогодишњице обнове Руске Патријаршије, 16-17; ДАС, Г-21, ф. 16.

академија. Послије свечаног отварања, главни реферат на тему „Значај васпостављања Патријаршије у Руској православној цркви“ поднио је епископ смоленски и дорогобушки Михаил.[487] Шеф делегације Цариградске патријаршије, архиепископ тијатирски Атинагора, добио је ријеч и поздравио све присутне представнике других цркава, признајући „да се стално пита, откад је ступио на тле ове земље, да ли је сан или јава што слуша и види“. Говорили су још и александријски патријарх Христофор (који је такође изразио задивљеност „видећи у храмовима овај сјај и блесак“, и нагласивши то да Руси помажу његову цркву у Египту), поглавар Антиохијске патријаршије Александар III (подвукао велике и тијесне везе са Руском црквом), грузијски патријарх-католикос Мелхиседек, као и шеф српске црквене делегације епископ Јован. Вођа делегације СПЦ је у свом обраћању догађај обнове патријаршије у Руској цркви назвао „великим собитијем“, и подсјетио на духовне везе између РПЦ и СПЦ које почињу још од времена словенских апостола Светих Кирила и Методија, и њиховог рада на превођењу црквених књига на словенски језик. Након њега обратили су се шефови других делегација. Пред крај свечане академије предавање је одржао митрополит крутицки и коломенски Николај (Јарушевич) на тему „Православље и савременост“[488], у којем је дотакао читав низ актуелних проблема. По завршетку свечане академије делегације су се вратиле у Москву.[489]

Програм боравка укључивао је разгледање других знаменитости совјетске престонице. Тако су чланови делегације СПЦ 14. маја обишли Московски државни универзитет, затим Донски манастир у којем је сахрањен Тихон, први патријарх обновљене Московске патријаршије, тврђаву Кремљ са храмовима и друго, док су сјутрадан (15. маја) имали сусрет са митрополитом крутицким и коломенским Николајем (Јарушевичем).[490] Српска црквена делегација је, заједно са цариградском, антиохијском, александријском, румунском, бугарском и јерменском, посјетила Лењинград, гдје су стигли 16. маја, док су неке друге делегације отишле у посјету Стаљинграду (албанска и чехословачка), а неке у Кијев (пољска и финска делегација). У Лењинграду је услиједио пријем код лењинградског митрополита Елефтерија. Црквена делегација вођена је по главним објектима престоног града руске империје: Петропавловска тврђава са храмом Светих апостола Петра и Павла гдје почивају посмртни остаци руских царева после Петра Великог, некадашњи главни манастир Александро-Невска лавра, резиденција Зимски дворац са музејом Ермитаж. Интересантно је да су домаћини покушавали да импресионирају госте сјајем империје, док је патријаршија била проглашена после њеног пада у Москви. Тешко је рећи шта су гости мислили о томе, јер немамо доступних извора. У објављеним изворима све је врло штуро, али порука није могла да не буде схваћена. У храму Светог кнеза Владимира служено је бденије, а 18. маја владике из српске делегације служили су литургију у овој цркви, док су остале делегације

[487] Епископ Михаил, „«Значение восстановления Патриаршества в Русской Православной Церкви» (Речь на торжественном акте в Московской духовной академии 13 мая 1958 г.)“, *ЖМП*, № 6 (1958), 73-79.

[488] У свом предавању митрополит Николај је нагласио да овај скуп „привлачи пажњу целог хришћанског света и због тога добија значај који далеко прелази границе локалног црквеног славља.“ Надаље се осврнуо на екуменски покрет и однос Православне цркве према њему, потом на питање употребе атомске енергије и атомског оружја (постојање овог оружја „није сагласно са духом Јеванђеља“), подцртавајући да заштита мира и борба за мир остаје „најактуелнијим задатком нашега времена“. Митрополит Николай, „«Православие и современность» (Речь на торжественном акте в Московской духовной академии 13 мая 1958 г.)“, *ЖМП*, № 6 (1958), 67-73.

[489] АЈ, 144-23-277, Пов.бр. 97/58, Посета делегације Српске Православне Цркве Руској Православној Цркви поводом прославе четрдесетогодишњице обнове Руске Патријаршије, 18-27, 26; „Пребывание в Троице-Сергиевой Лавре“, *ЖМП,* № 6 (1958), 24-45.

[490] АЈ, 144-23-277, Пов.бр. 97/58, Посета делегације Српске Православне Цркве Руској Православној Цркви поводом прославе четрдесетогодишњице обнове Руске Патријаршије, 26-28.

служиле свака посебно у другим храмовима. Том приликом проповиједи је одржао епископ нишки Јован, поздравивши присутни народ од стране Српске цркве и њеног поглавара, и „истакавши тесне везе у прошлости између наших цркава и наших народа, које служе као чврста основица за данашње везе“. Приликом свечаног банкета који је тога дана увече за чланове свих делегација приредио митрополит Елефтерије, говорили су представници свих делегација, изразивши „велике симпатије за Руску православну цркву и жеље да се оваквим заједничким састанцима свију православних цркава појачава јединство читаве Православне цркве као целине“. Изјутра, 19. маја, делегације су се вратиле у Москву.[491]

Током завршног дијела боравка у Москви представници Српске цркве имали су низ сусрета са патријахом бугарским Кирилом, митрополитом крутицким Николајем, и румунским патријархом Јустинијаном. Митрополит Николај им је донио припремљен акт у коме се изражава воља свих делегација за општим миром у свијету, и за чешћим састанцима помјесних православних цркава, у циљу јачања њиховог јединства.[492] Сва три делегата СПЦ потписали су овај акт, наводећи као разлог то што исти „није уперен ни против кога и изражава досадашње гледиште наше Цркве и Државе“. Представници из Цариграда и Атине, иако нису имали замјерке на садржај овог акта, „нису га потписали из формалних разлога“. Увече су имали посјету код патријарха Алексија, гдје су провели у двочасовном разговору. Разлог због кога је чланове српске делегације руски патријарх позвао раније него остале делегације био је у томе што су се гости из СПЦ враћали раније из Москве. Руски патријарх је том приликом, како се наводи у забиљешци са овог сусрета, лијепо говорио о југословенским државним руководиоцима са којима је имао прилику да се срете током свог боравка у Југославији, и пројавио „своје симпатије према Српској цркви, Његовој Светости Патријарху Викентију и јерархији Српске цркве“. У наставку се осврнуо на личност митрополита Михаила (Јовановића) и његов боравак у Русији, „као и на друге наше црквене личности, које су училе духовне школе у Русији, или боравиле у њој, што је доприносило учвршћивању и јачању веза између наших цркава и народа“. Предстојатељ Руске цркве дотакао се недавних црквених посјета између двије цркве током 1956-1957, и поново изразио жаљење, али и разумијевање због одсуства патријарха Викентија, и исказао радост што је СПЦ учествовала у овим свечаностима. Сваки члан делегације добио је Орден Светог равноапостолног кнеза Владимира I реда за црквене заслуге, грамату, албум са фотографијама и кратким биографијама руских патријараха и друге књиге. У наставку је услиједила вечера код патријарха Алексија, који се интересовао за живот СПЦ у току рата, за страдање српских архијереја, свештенства и народа. Био је задовољан „што у Југославији нема затворених храмова као код њих“, али је и код њих

[491] Исто, 29-32.

[492] Извјештај српских архијереја о боравку у Москви садржи и текст заједничког саопштења које су и они потписали:

АКТ

У име Оца и Сина и Светога Духа.

Сакупивши се у граду Москви на празник четиридесетогодишњице васпостављања Патријаршије Руске православне цркве, ми поглавари и претставници аутокефалних и аутономних православних цркава имали смо задовољство и осетили смо радост заједничког молитвеног општења.

Од свег срца желимо, да ово стварно јединство духа у свези мира везује и још јаче укрепљује наше цркве, које се свагда моле за мир у целом свету и наше народе који желе мир у целом свету и да се наши сусрети и општење православних сестара – цркава никад не прекрате.

Мир и процват свим православним црквама!

Мир и благослов Божји свим народима!

20 маја 1958 године

град Москва

сваким даном све боље, да се нови храмови стално отварају, да сам народ, преко писмених захтјева патријарху и државним властима, тражи да се храмови отварају и да се у њима обавља служба. Како је тих дана руски патријарх био примљен код Н. Хрушчова, он је делегатима СПЦ казао да је добио „обећање да ће се у том погледу народу излазити у сусрет". Да је лакше решавати црквена питања у Југославији него код њих, по мишљењу руског патријарха било је могуће тим прије што се „код нас чешће може доћи у контакт са највишим државним руководиоцима него код њих", јер је просто земља велика, па се теже до њих долази. Међутим, изречено је било у супротности са реалношћу, и вјероватно само начин да се смањи притисак на РПЦ. Патријарх се фактички надао на слабљење притиска око затварања храмова и других неприлика којим је РПЦ била изложена од стране Хрушчовљевог режима, па о томе није могао да говори директно, већ је у скривеној форми износио проблеме.[493]

Послије завршене посјете руском патријарху чланови српске делегације учинили су посјету делегацији Грчке цркве. Поред осталог, искористили су прилику да помену питање одласка нових кандидата за монаштво у манастир Хиландар, замоливши их да се по том питању заузму. Грчки представници су намјеравали да при повратку из Москве посјете патријарха Викентија у Београду. У наставку, српска делегација је посјетила патријархову љетњу резиденцију у Переделкину близу Москве, као и Завод за израду свијећа и Завод за израду црквених утвари. Како је раније поменуто, будући да је делегација СПЦ требало раније да напусти Москву, из тог разлога је одржавање банкета у Савјету за послове РПЦ помјерено за 20. мај, умјесто два дана касније, како је првобитно планирано. На дан поласка из Москве, 21. маја, делегација је посјетила амбасадора Мићуновића, прије него је кренула возом за Југославију. Из граничног руског мјеста Чоп упућени су телеграми руском патријарху, митрополиту Николају и Савјету за послове РПЦ са изразима захвалности „на срдачном пријему и указаној пажњи и гостопримству". На београдску жељезничку станицу чланови делегације СПЦ допутовали су 24. маја изјутра.[494] Из ОВЦС-а Српској патријаршији су 17. новембра 1958. послате фотографије са мајских црквених свечаности. На овај гест је, у патријархово име, одговорио члан Синода СПЦ епископ пакрачки Емилијан.[495] Филм о прослави овог јубилеја под називом „Свечаности Православља" послат је Српској патријаршији у марту 1960, док је од стране Управе царина ФНРЈ одлучено да се увоз филма одобри.[496]

Посебан дио извјештаја који су чланови српске делегације по повратку из Москве поднијели САСиноду чини опис сусрета са митрополитом крутицким и коломенским Николајем (Јарушевичем) и бугарским патријархом Кирилом. Са овим првим имали су разговоре 15. и 19. маја. Приликом прве посјете он се захвалио, у име патријарха Алексија, Српској цркви због тога што се одазвала позиву и изаслала делегацију на јубиларне свечаности. Изразио је жаљење што није могао да учествује у дочеку патријарха Викентија и његове пратње у Москви, у октобру 1956,

[493] О антицрквеној политици Хрушчова: Шкаровский, *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве*, 359-393; Кострюков, *Лекции по истории Русской Церкви (1917-2008)*, 223-243; „«Хрущевский» удар по Православию. Об антицерковной кампании 1958-1964 гг.", датум приступа 23. 7. 2026, https://www.pravoslavie.ru/37055.html.

[494] АЈ, 144-23-277, Пов.бр. 97/58, Посета делегације Српске Православне Цркве Руској Православној Цркви поводом прославе четрдесетогодишњице обнове Руске Патријаршије, 32-41.

[495] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 3212 из 1958, Писмо митрополита крутицког Николаја патријарху српском Герману, № 688, 17. новембар 1958.

[496] Филм је био састављен од седам дјелова укупне тежине 7,130 килограма. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1212 од 9. априла 1960, Писмо митрополита крутицког Николаја патријарху српском Герману, № 230, 25. март 1960; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 180. Проект.

јер је, по препоруци љекара-кардиолога баш у том мјесецу обавезан да проводи у области Црног мора због лијечења, а из истог разлога није дошао са руским патријархом у Београд 1957. године. Наравно, изговори су имали дипломатску природу. Реалније је претпоставити да је он као активан и марљив јерарх био сматран за могућег наследника патријарха, и зато склањан од контаката битних за јачање његовог ауторитета, у овом случају од контаката са патријархом СПЦ. Касније ће овај угледни јерарх бити насилно уклоњен са положаја и стављен у фактичку изолацију, све до његове нагле смрти настале под контрадикторним околностима.[497] Митрополит Николај је сматрао да би све делегације требало писменим путем да изразе жељу за чешћим састанцима православних цркава као што је био овај у Москви, па је то предложио да учини и делегација СПЦ, која је са тим била сагласна. До друге посјете дошло је по повратку српске делегације из Лењинграда, којом приликом им је митрополит Николај прочитао раније најављени текст у виду резолуције, у којем се изражава жеља за чешћим оваквим састанцима православних цркава и за општим миром у свијету. Делегација СПЦ је потписала овај акт, поред осталог и због тога што исти није био уперен ни против кога, и што одражава гледиште Српске патријаршије. Иако представници цариградске и атинске делегације нису имали овлашћења да овај акт потпишу, њихово лично мишљење било је да би и они овај текст потписали.[498]

Према мишљењу појединих савремених руских истраживача (Т. А. Чумаченко), управо је прослава 40. годишњице обновљења патријаршије у РПЦ, која је, поред осталог, имала за циљ да пред страним гостима демонстрира потпуну слободу вјероисповијести и Цркве у СССР-у, постала прекретница у односима Цркве и државе у Совјетском Савезу, из најмање два разлога. Прво, покушај да Савјет за послове РПЦ постане лидер међу сличним организацијама социјалистичких земаља, како би преко њих утицао на ставове поглавара Православних цркава земаља Источне Европе, није уродио плодом. И друго, резултати овог састанка поглавара и представника Православних цркава у Москви нису испунили првобитна очекивања власти, будући да је само РПЦ изразила позитиван став према екуменском покрету и сарадњи са ССЦ-ом, додуше само као посматрач. Неуспјех овог састанка дао је повод појединим структурама унутар совјетског партијског апарата да се напусти дотадашња политика према Цркви и крене у, испоставиће се, последњу масовну антирелигијску кампању у СССР-у за вријеме Н. С. Хрушчова, која је трајала током 1958-1964. године.[499]

Ускоро је патријарх српски Викентије преминуо 5. јула 1958, под прилично загонетним околностима.[500] Тим поводом московски патријарх је упутио телеграм саучешћа: „Руска православна црква изражава своје дубоко саучешће епископату, свештенству и верницима Југославије поводом смрти првосвештеника братске Српске Цркве, и на дан жалосног опраштања

[497] *Златоуст XX века. Митрополит Николай (Ярушевич) в воспоминаниях современников*, (Санкт-Петербург: «Нева-Визит», 2003); С. А. Сурков, *Митрополит Николай (Ярушевич)*, (Москва: Изд-во Крутицкого подворья; О-во любителей церковной истории, 2012); Т. А. Чумаченко, „«Поразила всех нас, как громом, отставка митрополита Николая». Крах одной церковной карьеры“, *Исторический архив*, 1 (2008), 47-68.

[498] AJ, 144-23-277, Pov.br. 105/58, Susret sa Njegovim Preosveštenstvom mitropolitom Nikolajem Krutickim; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1958, ф. 120, дос. 25, Verska pitanja i posete, 415876; ДАС, Г-21, ф. 16.

[499] Т. А. Чумаченко, „Совет по делам РПЦ и Московская Патриархия в решении внешнеполитических задач хрущевского руководства: 1953-1958 гг.“, 123.

[500] Изненадну смрт патријарха Викентија, која је наступила убрзо послије редовног засиједања САСабора СПЦ, поједини аутори доводе у везу са његовим непризнавањем тзв. Македонске православне цркве, што се очекивало од стране тадашњих југословенских власти. Уп.: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 79; Јањић, *нав. дјело*, 250-251; Ђурић, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, 585-586.

од љубљеног Оца и Архипастира топло се моли за покој његове душе“. Саучешће је упутио и совјетски амбасадор у Београду Замчевски.[501] Московска патријаршија није се ограничила само на изјаву саучешћа коју је њен поглавар упутио овим тужним поводом[502], већ је изаслала двочлану делегацију, владику пермског Павла и протојереја Михаила Зернова.[503] О њиховом доласку у Београд са намјером да присуствују сахрани патријарха Викентија САСинод СПЦ био је обавијештен од стране митрополита крутицког и коломенског Николаја, 7. јула 1958. године.[504] Владика Павле је, опраштајући се од патријарха Викентија, напоменуо да су везе између РПЦ и СПЦ постале присније него икада, за које зближење највише заслуга има управо преминули српски првојерарх. О преминулом патријарху казао је још и да је „једна од највећих личности у историји Српске цркве“, и да „је подигао углед Српске цркве на завидну висину и успоставио пријатељске односе са свима православним црквама“.[505] У званичном гласилу МП поводом смрти првојерарха СПЦ објављен је подужи некролог.[506]

„Оживљавање и очвршћавање“. Обим и динамика посјета између Српске православне цркве и Руске православне цркве током 1958-1985.

Прва посјета новог првојерарха српског Германа као патријарха Руској цркви и СССР-у (3-23. октобар 1961)

Редови који слиједе указују на тешкоће и компликације којима је обиловала припремна фаза која је претходила првој званичној посјети новоизабраног патријарха српског Германа РПЦ и СССР-у, а које су биле узроковане кризом у југословенско-совјетским односима, у историографији познатијом као други југословенско-совјетски сукоб (1958-1961), који ипак, упркос свему, неће достићи размјере оног првог конфликта из периода Информбироа.[507]

Два дана пошто је епископ жички Герман изабран за патријарха српског (13. септембра 1958), и сјутрадан устоличен у београдској Саборној цркви[508], И. Ф. Дробиленко је имао разговор са извјесним Мироном (Јанићијевићем), који се овом приликом помиње као игуман. Њему је Дробиленко честитао избор новог патријарха, међутим, према његовим дневничким записима, Јанићијевић је био незадовољан тиме што је за новог поглавара СПЦ изабран Герман, а не епископ

[501] *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1958), 137, 139.
[502] Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 79.
[503] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 452, Л. 77.
[504] Уп.: „Архиерейскому Синоду Сербской Православной Церкви“, *ЖМП*, № 8 (1958), 6; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1634, Л. 76.
[505] Уп.: *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1958), 133.
[506] А. Казем-Бек, „Патриарх Сербский Викентий (некролог)“, *ЖМП*, № 9 (1958), 71-76.
[507] О томе детаљније: Богетић, „Други југословенско-совјетски сукоб 1958. и концепт активне мирољубиве коегзистенције“, 123-154.
[508] Више о томе: Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970,* II/54-58; Радмила Радић, „Избор патријарха Српске православне цркве 1958. године“, *Историјски записи*, бр. 1-2 (2000), 165-175; Гаталовић, „Време и околности избора епископа Германа за патријарха Српске православне цркве 1958. године“, 308-320; Божидар Ковачевић, „Српски патријарси последњих педесет година“, у *Српска православна црква 1920-1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, (Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971), 481.

банатски Висарион. Незадовољства је било, како је у разговору саопштио, и међу вишом јерархијом, због притисака од стране власти и УДБ-е уочи избора новог црквеног поглавара. За патријарха Германа о. Мирон је додао да је прозападно орјентисан, и да, наводно, себе не сматра пријатељем Совјетског Савеза. То је поткријепио наводима да су свечаном устоличењу новог предстојатеља СПЦ присуствовали амбасадори САД, В. Британије, Француске и Њемачке, док представнику совјетске амбасаде позив очигледно није био упућен. Одсуство совјетских дипломата могло би се тумачити резултатом оштрог антицрквеног заокрета у политици Хрушчова. Јанићијевић је закључио да се из наведеног види како је југословенским властима било потребно да на челу СПЦ имају човјека који би спроводио антисовјетску политику, и не би био пријатељ Совјетског Савеза.[509] Избор новог поглавара СПЦ коментарисала су двојице службеника совјетске амбасаде у Београду у разговору са старјешином Руског подворја, током 16. септембра 1958. године. Тарасјев је избор новог патријарха објашњавао тиме што је постојеће размимоилажење и неслагање између државе и Цркве очигледно подстакло југословенске руководиоце да на чело СПЦ поставе човјека који би одговарао интересима државе, и који би подржавао њену политику. За новог патријарха је казао да је био свега шест година епископ, па још није успио да стекне повјерење, а да је убијеђен да све није прошло без мијешања органа ДСУП-а. Овакав избор патријарха, по његовим ријечима, спроведен је грубо и нечасно од стране југословенске владе. Сада власт покушава да новом патријарху подигне углед слањем поздравних телеграма, почев од Тита и других југословенских руководилаца, организовањем пријема и на друге начине.[510]

Врло је било важно коју од Помјесних православних цркава ће новоизабрани српски патријарх посјетити, што је наравно зависило и од стања у политичким односима између Југославије и државе у коју се намјеравало путовати. Међу документима Савјета за послове РПЦ налази се план мјера за јачање спољне дјелатности МП у 1959. години, посебно када је ријеч о борби за мир и забрану нуклеарног оружја. Прва по реду од тих мјера које се предлажу била је одржавање консултација са поглаварима православних цркава о могућности сазивања, у наредне двије године, конференције или савјетовања православних цркава. Циљеви таквог сабрања били би разматрање става о питањима из домена односа православних цркава према сазваном католичком сабору папе Јована XXIII, о односу према екуменском покрету и учешћу у сједницама и скупштинама ССЦ-а, о активирању православних цркава у борби за мир и забрану нуклеарног оружја. У сврху наведеног требало је упутити позив за долазак у СССР поглаварима Антиохијске, Александријске и Српске патријаршије, док је зарад обављања разговора са поглаварима Цариградске, Јерусалимске и Грчке цркве требало искористити могућност одласка представника Московске патријаршије „по линии туризма или другими путями“.[511] Међу документима налази се обраћање Г. Карпова ЦК КПСС-у, а у вези са покушајима римског папе Јована XXIII да повећа и прошири утицај РКЦ међу хришћанима, и активностима МП с тим у вези. Наиме, недуго после избора за новог поглавара Свете Столице, папа Јован XXIII је 25. јануара 1959. групи кардинала саопштио своју намјеру да сазове концил (сабор). Припреме за сабрање које ће остати упамћено као Други ватикански концил (1962-1965) означило је тежњу руководства Свете Столице да РКЦ

[509] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1634, Л. 104-105. Устоличењу нису присуствовали амбасадори САД и Француске, како је тврдио Јанићијевић, већ секретари ових амбасада. Уп.: Гаталовић, „Време и околности избора епископа Германа за патријарха Српске православне цркве 1958. године“, 318 са нап. 30.
[510] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1634, Л. 106-107.
[511] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1736, Л. 110.

игра активнију улогу у разматрању и решавању питања која дотичу савремени свијет, као и отварање ове цркве према другим хришћанским црквама.[512] Како Карпов наводи, у вези ових покушаја из Ватикана МП планира у скорије вријеме да размијени мишљења с неким поглаварима православних цркава о линији коју би требало заузети у односу на политику римског папе, као и о његовој иницијативи за сазивање католичког сабора. У том циљу МП је позвала у СССР новоизабраног антиохијског патријарха Теодосија, и намјерава да позове александријског патријарха Христофора. Осим поменуте двојице, предлог московског патријарха био је да се размијени мишљење и са новоизабраним патријархом српским Германом, и био је спреман да га позове у СССР. У случају да српски црквени поглавар не би могао да дође у Совјетски Савез, руски патријарх је био вољан да се са њим састане у другој земљи. Корисност одржавања таквих консултација препознао је и Савјет за послове РПЦ, док је сусрет московског и новоизабраног српског патријарха сматран пожељним. Стога је овом приликом замољен ЦК КПСС да стави у дужност Амбасади СССР-а у Београду да пажљиво испита какав је став патријарха Германа о овом предлогу руског патријарха, и да ли би могао да путује у СССР током 1959. године, или пак да се састане са руским патријархом у некој другој земљи. С обзиром на евентуално позитиван став југословенске стране у вези ове иницијативе патријарха Алексија, Савјет је тражио дозволу да да сагласност МП да позове патријарха Германа да дође с пратњом у СССР током 1959. године, у трајању 2-3 недјеље, или пак да се одобри патријарху Алексију да отпутује у другу земљу, у пратњи 3-5 лица.[513] У вези овог захтјева сачуван је пројекат (нацрт) одлуке којом је наложено Амбасади СССР-а у Југославији (конкретно Замчевском) да пажљиво испита какав је став српског патријарха према иницијативи МП, тј. да ли може отпутовати у СССР током 1959, или сусрести се с патријархом Алексијем у другој земљи.[514]

Питање путовања српског патријарха у СССР руска страна је разматрала током 1959. у више наврата. Прво је председник ОВЦС-а, митрополит крутицки и коломенски Николај, 20. марта 1959. писао Савјету за послове РПЦ да МП намјерава да позове патријарха српског Германа поводом празновања обретења моштију Преподобног Сергија Радоњешког, 18. јула, у пратњи два лица, и с могућношћу боравка до једног мјесеца. Током боравка српског патријарха у МП су намјеравали да са њим разговарају о низу питања међуцрквеног карактера, укључујући и питање о односу према предстојећем сабору Римокатоличке цркве. С тим у вези митрополит Николај је од Савјета тражио да пружи одговарајућу помоћ у спровођењу горе наведеног плана.[515] Како је 30. марта 1959. јављено председнику Савјета за послове РПЦ, МИД СССР-а није имао примједби на сусрет двојице патријараха. Међутим, с обзиром да је патријарх Алексије већ посјетио Југославију у октобру 1957, сматрано је да би сада било пожељније избјећи другу посјету овој земљи, јер би југословенско руководство у садашњим околностима такво путовање могло протумачити као манифестацију одређене иницијативе са совјетске стране, и искористити за промоцију улоге и значаја Југославије у међународним црквеним пословима.[516] Дана 8. априла 1959. трећи секретар совјетске амбасаде у Београду И. Ф. Дробиленко имао је краћи разговор са

[512] Опширније: Марко Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, (Београд: Службени гласник, 2012²), 181-182.
[513] Исто, Л. 27-28. У документу је прецртан дио реченице у којем се предлаже да се дозволи патријарху Алексију да отпутује у Југославију, а прецртана су и имена 3-5 чланова његове пратње: епископ Пимен (Извеков), протојерej К. И. Ружицки, ректор МДА, Д. А. Остапов, архимандрит Никодим (Ротов) и јерођакон Платон (Лобанков).
[514] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1736, Л. 29.
[515] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 271, Л. 62.
[516] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1736, Л. 30.

свештеником из Београда М. Јанићијевићем. Јанићијевић је казао Дробиленку да ће патријарх Герман 12. априла отпутовати из Југославије у циљу посјете древним патријаршијама на Блиском Истоку.[517] Додао је да међу вишом јерархијом СПЦ постоји незадовољство тиме што патријарх Герман не намјерава прво да посјети Московску патријаршију, с којом СПЦ има историјске везе засноване на истој (једној) вјери. Стога би, по његовом мишљењу, било далеко корисније за југословенски народ да патријарх отпутује у Москву. На то је Дробиленко примијетио да ДСИП вјероватно одбија да изда Герману визу за одлазак у Москву, а, с друге стране, пошто је он изабран на патријарашки трон уз притиске који су ишли из одређених кругова власти према Синоду, то се могуће патријарх обавезао да ће подржати актуелну политику коју води ФНРЈ, а која је усмјерена на заоштравање односа са СССР-ом у свим областима, укључујући и област религије.[518]

Совјетској амбасади у Београду било је наложено још 5. маја 1959. да сазна какав је однос патријарха Германа у вези евентуалног сусрета са руским патријархом и према могућности да путује у СССР. Повратна информација из Београда била је да српски патријарх није спреман за овај сусрет, па је с тим у вези препорука Савјета за послове РПЦ Московској патријаршији била да се привремено уздржи од позива патријарха Германа у СССР.[519] У вези овога терен је сондиран преко старјешине Подворја МП у Београду. Тим поводом је код патријарха Германа долазио прота Виталије Тарасјев, и питао га да ли би посјетио руског патријарха у случају да добије позив. Уједно, пренио је жеље руског патријарха да му патријарх Герман „учини посету“, након што би позив био упућен.[520] Тарасјев је поново био код патријарха Германа након његовог повратка из посјете Светој Земљи. Српски патријарх би, по ријечима о. Виталија, желио да посјети руског патријарха, ако би био у могућности. О овом сусрету старјешина Подворја је 12. јуна 1959. обавијестио патријарха Алексија.[521]

Српски патријарх је 22. јуна 1959. посјетио Руско подворје у Београду, ради учешћа у обиљежавању славе цркве Свете Тројице, која се прославља другог дана празника Духови – Педесетница. О његовом наступу током празничног обједа утиске су С. Маслову, другом секретару Амбасаде СССР-а у Београду, саопштили свештеник М. Јанићијевић и старјешина Подворја В. Тарасјев. До сусрета Маслова са Мироном Јанићијевићем, професором српског језика и свештеником при руској цркви у Београду, дошло је 2. јула. Јанићијевић, који је присуствовао славској трпези поводом славе храма Подворја РПЦ, казао је Маслову да је патријарх Герман говорио у правцу зближавања Срба и Руса. Позивао је на јачање пријатељске везе између два народа, додавши да Руси који живе у Југославији требају да се осјећају као у својој домовини, јер

[517] Ово путовање трајало је од 12. априла до 18. маја 1959. године. Овом приликом патријарх Герман је посјетио сва четири патријарха древних патријаршија (александријског Христофора, јерусалимског Венедикта, антиохијског Теодосија, цариградског Атинагору), као и атинског архиепископа Теоклита. Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 448. Вељко Ђурић сматра да је овај пут био „великим делом, по вољи државних власти, па је њихова сагласност лако добијена, као и потребан новац“. Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/674. Детаљан опис посјете: Милан Д. Смиљанић, „Поклоничко путовање Његове Светости Патријарха Српског Г. Германа у Свету земљу“, *Гласник СПЦ*, бр. 8-9-10 (1959), 247-349.

[518] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1736, Л. 43-44.

[519] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1833, Л. 18-19.

[520] AJ, 144-32-324, Pov.br. 205/1-59, Zabeleška o prijemu patrijarha Germana kod pretsednika Komisije druga Radosavljevića, 3. jun 1959, 3.

[521] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 271, Л. 185-186. Копия. Српски првојерарх је за вријеме боравка у Палестини добио ковчег са моштима од монахиње Сергије, са молбом да га преда о. Виталију Тарасјеву у Београду, као представнику МП, а овај даље руском патријарху. Тарасјев је сматрао да би евентуална посјета патријарха Германа руском патријарху била прилика да донесе ове свете мошти.

је она за њих друга домовина, исто као што је Русија за Србе. Том приликом назвао је Србе и Русе „једнокрвном (истокрвном) браћом“. Говорио је да се према руском патријарху односи са симпатијама и уважавањем, те да је за њега донио дарове из Јерусалима које ће му уручити лично, или пак предати свештенику Тарасјеву да он то учини. У наставку је подигао здравицу за велики руски народ и његову власт.[522] До сусрета Маслова са о. Виталијем дошло је приликом његове посјете Подворју РПЦ у Београду. Старјешина Подворја пренио му је импресије са свечаног ручка коме је присуствовао српски патријарх, и казао, слично као Јанићијевић, да је патријарх Герман том приликом са великим поштовањем говорио о руском патријарху, и позвао присутне да јачају пријатељство између југословенског и руског народа. На питање Маслова је ли Герман у разговору са њим показивао намјеру да посјети патријарха Алексија, овај му је одговорио да му је српски патријарх два пута говорио да има жељу да посјети патријарха Алексија, оба пута додајући да у садашњем времену таквог сусрета не може бити, јер му је предсједник СКВП-а јасно ставио до знања да није право вријеме за такав састанак.[523]

Приликом пријема у румунској амбасади у Београду, 23. августа 1959, са патријархом Германом разговарао је совјетски амбасадор Замчевски, који је инсистирао да првојерарх СПЦ посјети СССР и сверуског патријарха. На ово српски патријарх није дао пристанак, рекавши „да ће до те посете доћи кад буде божија воља“. Имајућу у виду да је совјетски амбасадор „много на овоме инсистирао“, српски патријарх је сматрао „да би се са одбијањем посете могли донети разни закључци“, те би с тим у вези позив требало прихватити за другу половину октобра мјесеца исте године.[524] Патријарх Герман је 23. новембра 1959. добио проглас од Руске цркве, уз писмо руског патријарха, који садржи декларацију о разоружању, а коју је у име совјетске владе дао Н. С. Хрушчов, с циљем „да се подигне глас о општем и потпуном разоружању“. Проглас је био намијењен поглаварима православних цркава. Иако су и у СПЦ били за мир и разоружање, ипак, како је рекао српски патријарх М. Дилпарићу у децембру 1959, они не би могли потписати овакву једну ствар, јер „би то било незгодно“. Додао је да СПЦ подржава југословенску владу и њеног предсједника у борби за мир и разоружање, али да то ради „на свој начин и ’својим језиком’, а не овако ’драстично и формалистички’ како тражи РПЦ да се прихвати изјава Хрушчова“.[525]

Тема одласка патријарха Германа у посјету РПЦ и СССР-у била је актуелна и током 1960. године. Још у јануару те године, у вези одласка у иностранство, патријарх Герман је сматрао „да он најпре треба да оде са мањом пратњом у Москву – руском Патријарху“, и то баш у овој години. За разлику од сугестије СКВП-а да 1959. „није требало да иде“ у СССР, свакако због поновног захлађења совјетско-југословенских односа, сада је пак сматрао да у току 1960. треба да путује у Москву.[526] У част празника Светог Алексија Московског Чудотворца (†1378), који је био небески покровитељ патријарха Алексија I, на чији је празник (обиљежава се 12/25. фебруара) руски патријарх прослављао имендан, патријарх Герман му је тим поводом упутио честитку.[527] Да „Руси инсистирају да он учини посету Руској цркви“ патријарх Герман је казао 11. марта 1960. током

[522] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1736, Л. 79.
[523] Исто, Л. 80.
[524] AJ, 144-32-324, Pitanja koja su dotaknuta prilikom razgovora patrijarha Germana sa M. Dilparićem, 9. septembar 1959, 1.
[525] AJ, 144-34-326, Pov.br. 335/1, Zabeleška o razgovoru sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 8. decembar 1959, 4-5; AJ, 144-41-378, Veze sa Ruskom pravoslavnom crkvom 1959.
[526] AJ, 144-42-394, Pov.br. 01-63/1-60, Zabeleška o razgovoru Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 18. januar 1960.
[527] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 169. Копия телеграммы.

разговора са предсједником СКВП-а. Сматрао је да би то „била згодна прилика“ да посјети Будимску епархију СПЦ у Мађарској, што „би једино и било могуће на тај начин“. Како је овом приликом договорено, остало је да се ово питање размотри након што се заврши посјета цариградског патријарха Атинагоре.[528]

Патријарх Герман је и касније у више наврата приликом разговора са представницима СКВП-а покретао питање свог одласка у СССР. Априла 1960. мислио је да би до ове посјете требало да дође на јесен, у сваком случају послије посјете цариградског патријарха.[529] Приликом посјете Руском подворју у Београду, 11. маја 1960, у разговору са о. Виталијем исказао је жељу да учини посјету руском патријарху, али услед околности на које није могао да утиче ову своју намјеру није могао да оствари. Надао се да ће до тога доћи на јесен те године (у септембру или октобру), ако услиједи позив, и ако је то вријеме погодно за посјету. Патријарх је замолио Тарасјева да га прати на том путовању.[530] Тарасјев је о овоме обавијестио московског патријарха, а на основу његовог писма у Савјету за послове РПЦ су закључили да је патријарх Герман намјеран да измијени своје позиције у правцу побољшања односа са Московском патријаршијом. Поруку Тарасјева о исказаној жељи патријарха Германа да на јесен посјети патријарха Алексија у Савјету су оквалификовали да је она од посебног интереса.[531] Из ОВЦС-а упутили су у Савјет за послове РПЦ, последњег дана маја мјесеца 1960, захтјев да у складу са жељом патријарха Германа да ове године посјети РПЦ, МП намјерава да га позове у посјету, у пратњи до шест лица и у времену до три седмице, при чему је као датум предложен јул, тачније друга половина овог мјесеца. Као алтернативни датум предлаган је август мјесец.[532] Како је 7. јула 1960. саопштено предсједнику Савјета за послове РПЦ В. А. Куроједову, Амбасада СССР-а у Београду сматрала је сврсисходном посјету српског патријарха Совјетском Савезу, уз напомену да би, имајући у виду реакцију југословенске стране на позив Герману прошле године, прије уручивања званичног позива било корисно сазнати прецизан став српског патријарха према одласку у СССР.[533] У међувремену је српски патријарх честитао хиротонију Никодиму (Ротову) на катедри епископа подољских, викара Московске епархије, и његово постављење на мјесто предсједника ОВЦС-а.[534] Патријарх је искористио прилику да помене пријем који је имао у Руској духовној мисији у Јерусалиму[535] за

[528] AJ, 144-43-395, Pov.br. 127/1-60, Zabeleška o prijemu patrijarha Germana kod pretsednika Savezne komisije za verska pitanja Dobrivoja Radosavljevića, 11. mart 1960, 1-2.
[529] AJ, 144-43-395, Pov.br. 01-166/1-60, Zabeleška o razgovoru Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 20. april 1960, 3.
[530] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1833, Л. 21.
[531] Исто, Л. 18-19.
[532] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 218.
[533] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1833, Л. 30.
[534] Никодим (Ротов) је најприје 4. јуна 1959. назначен за замјеника предсједника ОВЦС-а, затим је 10. јула 1960. хиротонисан за епископа подољског, да би, након што је 21. јуна 1960. митрополит Николај (Јарушевич) одлуком Синода био ослобођен дужности предсједника Одјела, био постављен на позицију предсједника ОВЦС-а, гдје ће остати до 30. маја 1972. године. Митр. Иларион (Алфеев), „Отдел внешних церковных связей“, *Православная энциклопедия*, т. 53, 489-495, датум приступа 9. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2581695.html.
[535] Руска духовна мисија у Јерусалиму основана је указом руског императора Николаја I Романова од 23. фебруара 1847, и у ствари је представништво Руске православне цркве у Светој Земљи. Први начелник мисије био је архимандрит (од 1865. епископ) Порфирије (Успенски, 1804-1885). Опширније: Архиепископ Тихон (Зайцев), игумен Феофан (Лукьянов), „Краткая история и деятельность Русской духовной миссии в Иерусалиме“, датум приступа 9. 4. 2026, https://rusdm.ru/history/392.

вријеме своје прошлогодишње посјете Светој Земљи (1959), када га је угостио замјеник архимандрита Никодима (Ротова), који је такође носио исто име.[536]

Тема одласка у посјету Руској цркви била је присутна на састанку предстојатеља СПЦ са М. Дилпарићем, дана 17. септембра. Патријарх је Дилпарића информисао да му је, преко проте Тарасјева, руски патријарх упутио писмо с питањем да ли би прихватио да дође у СССР, и предложио да то буде 10. октобра 1960, када се обиљежава црквени празник „који нарочито прославља велики руски манастир Загорск (Тројице-Сергијева лавра – *Љ. П.*)“.[537] Патријарх се интересовао у разговору с Дилпарићем „како стоји ствар са његовим одласком“, о чему је требало тражити мишљење од предсједника СКВП-а. Дилпарић је пак, „као своје лично мишљење“, напоменуо „да можда није најбоље да Патријарх иде сад у СССР кад смо очевици само Албанезима својственог дивљања против наше земље, као и познатих кинеских клевета“.[538] Да до посјете неће доћи ни током ове године свештеник Тарасјев извијестио је почетком октобра руског патријарха. Наиме, приликом једног сусрета патријарх Герман је казао о. Виталију да путовање неће моћи да се одржи како је планирано, већ да би могло да се реализује касније, или пак следеће године (1961). Ипак, прота Тарасјев је стекао утисак да упркос свему патријарх Герман није изгубио наду у лични сусрет са руским патријархом првом приликом.[539] У октобру 1960. патријарх Герман казао је секретару СКВП-а да је већ више пута добио позив од руског патријарха, мислећи „да је неодрживо да више одбија на неодређени начин“. Ово отуда што је сматрао „да је дошао у незгодну ситуацију у односу на руског Патријарха јер је то једини патријарх кога није посетио после свога избора, а све остале је посетио“.[540] Крајем истог мјесеца дошло је до састанка са предсједником СКВП-а Д. Радосављевићем. Поред осталих тема дотакнуто је и питање одласка у СССР. У вези с тим је овом приликом договорено да патријарх ништа не одговара свештенику Тарасјеву по овом питању, а у случају да ово буде покретао совјетски амбасадор Замчевски, приликом неког сусрета са патријархом Германом, овај треба да одговори да жели да посјети РПЦ и СССР, што „му [...] у овој години до сада није било могуће због послова, али да ће то учинити идуће године“.[541]

У међувремену, српски патријарх је 25. октобра 1960. писао патријарху Алексију у вези са поклоном иконе Пресвете Богородице Иверске покојном патријарху Гаврилу 1948. године. Руски патријарх је у свом одговору од 22. новембра посвједочио (потврдио) да је ова икона дата Српској цркви преко њеног представника, патријарха Гаврила, као дар узвратне љубави Руске цркве, у одговору на дар који је примила од Српске патријаршије.[542] Српски патријарх се интересовао за

---

[536] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 300; Исто, Л. 230. Датум на документу је уписан: 17. 8. 1960. Архимандрит Никодим (Ротов) био је старјешина Руске духовне мисије у Јерусалиму од 25. септембра 1957. до 20. октобра 1958. Уп.: „Никодим (Ротов)“, датум приступа 10. 2. 2026, https://drevo-info.ru/articles/491.html. На тој позицији наслиједио га је архимандрит Никодим (Руснак, 1921-2011). Уп.: „Никодим (Руснак)“, датум приступа 10. 2. 2026, https://drevo-info.ru/articles/12405.html.

[537] Вјероватно се мисли на празник престављења Преподобног Сергија Радоњешког. Међутим, он се не празнује 10. октобра, како се у забиљешци наводи, већ два дана раније, тј. 25. септембра/8. октобра.

[538] AJ, 144-45-397, Pov.br. 01-318/1, Zabeleška o razgovoru sekretara Komisije Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom 17. septembar [1960.], 1-2.

[539] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 328.

[540] AJ, 144-45-397, Pov.379/1, Zabeleška o razgovoru sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića sa patrijarhom SPC Germanom, 22. oktobar 1960, 2.

[541] AJ, 144-45-397, Pov.br. 389/1/60, Zabeleška o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja Dobrivoja Radosavljevića sa patrijarhom Germanom, 29. oktobar 1960, 3.

[542] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 352. Копия.

ток пута, дочеке и изјаве патријарха Алексија током трајања његове поклоничке посјете по земљама Блиског и Средњег Истока, тражећи од СКВП-а да му се помогне „да о томе добије информације“. Руски патријарх је ту посјету отпочео 25. новембра и завршио 30. децембра 1960. године. Посјетио је египатске и сиријске рејоне Уједињене арапске републике, затим Либан, Јордан, Турску и Грчку. Том приликом је имао сусрете да патријарсима александријским Христофором, антиохијским Теодосијем, јерусалимским Венедиктом, цариградским Атинагором, и архиепископом атинским Теоклитом. Сем тога, имао је сусрете са поглаварима инославних (монофизитских) источних цркава – Коптске и Сиријске (Јаковитске) цркве. Неке радио станице су јавиле да ће доћи и у Југославију, што није било тачно, већ да ће он само прелетјети ову земљу на свом повратку у домовину.[543] Крећући на ово дуго поклоничко путовање патријарх Алексије је, прелетајући авионом изнад Југославије, српском патријарху упутио „братске поздраве“ са изразима сјећања на дане када је са пратњом био гост Српске цркве у октобру 1957. године.[544]

И током 1961. била је актуелна тема одласка патријарха Германа у посјету РПЦ, с тим што је ове године коначно дошло до њене реализације.

Свештеник Тарасјев обавијестио је патријарха Алексија писмом од 8. марта 1961. да је недавно имао сусрет са српским патријархом, током којег је постало јасно да су се околности промијениле, и да је путовање у Москву сада могуће. Патријарха Германа је том приликом занимало када делегација може да дође, на колико дуго и колико чланова би могла да укључује. Српски патријарх је замолио да се путовање реализује после маја мјесеца, због одржавања редовног годишњег засиједања Светог архијерејског сабора. Као најпогоднији мјесеци за путовање поменути су јун и јул, под условом да тај период није резервисан за дочек неке друге делегације. И овом приликом српски патријарх је замолио Тарасјева да буде у пратњи српске делегације.[545] Патријарх Герман је имао поновни сусрет са о. Виталијем 2. маја. Он је том приликом патријарху саопштио да је писао руском патријарху да предстојатељ СПЦ планира у овој години да посјети РПЦ. Како на писмо Тарасјева одговора још није било, он је претпостављао да се исто негдје загубило, па је патријарха Германа питао за мишљење да ли писмо треба обновити, и за то добио сагласност.[546] Тарасјев се 20. јуна 1961. интересовао код А. С. Бујевског, који је почетком овог мјесеца био постављен за секретара ОВЦС-а, да се распита у вези изостанка одговора на његова три писма патријарху Алексију, која су се односила на долазак патријарха Германа са делегацијом.[547] Честитајући првих дана јула 1961. возведеније у чин архиепископа јарославског и ростовског дотадашњем епископу Никодиму (Ротову)[548], свештеник Тарасјев га је информисао да се патријарх Герман од 1. јула налази ван Београда, ради посјете Црној Гори и

[543] AJ, 144-42-394, Pov.br. 01-66, Zabeleška o poseti sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića patrijarhu Germanu, 28. decembar 1960; *ЖМП*, № 1 (1961), 6.

[544] Садржај телеграма гласи: „Припремајући се на поклоничко путовање у света места Истока и прелетајући изнад Југославије шаљем Вашој Светости братске поздраве, с љубављу сећајући се дана проведених у гостима Ваше Цркве, ја и моји путници молимо за Ваше свете молитве“. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 3306 од 26. новембра 1960, Телеграм патријарха Алексија патријарху Герману, № 462, 25. новембар 1960.

[545] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 10.

[546] AJ, 144-53-443, Pov. 257/1-61, Zabeleška o poseti patrijarhu Germanu sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića, 4. maj 1961.

[547] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 77. Копия.

[548] М. В. Шкаровский и Э. П. Р., „Никодим (Ротов Борис Георгиевич)“, *Православная энциклопедия*, т. 50, 8-20, датум приступа 4. 2. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2565592.html.

интронизације новоизабраног митрополита црногорско-приморског Данила (Дајковића)[549], да се неће вратити у Београд прије 20. јула, те да намјерава да га посјети ради разјашњавања датума одласка у СССР и разговора о свему што је везано за путовање. Након тог сусрета са српским патријархом, обавезао се да ће одмах писати архиепископу Никодиму.[550]

У међувремену је патријарх Алексије писао српском патријарху 7. јуна 1961, наводећи следеће: „Имајући духовну жељу да Вас видимо и као драгог госта наше Цркве, ја Вас са љубављу позивам да дођете у Москву у погодно време за Вас у току ове године, са пратњом чији број одредите по Своме нахођењу, што ће нам дати прилике да Вама и Вашим пратиоцима укажемо у времену од три недеље срдачну пажњу, и упознамо са нашим црквеним животом, имајући радост молитвеног општења са Вама“.[551] Свега два дана касније, из Савјета за послове РПЦ замолили су преко МИД-а да се обавијести совјетска амбасада у Београду о жељи патријарха српског да у току године посјети Совјетски Савез, те да је Московској патријаршији с тим у вези дата дозвола да се патријарх Герман са пратњом може позвати у СССР на 2-3 седмице.[552] Српски патријарх је овај позив за посјету прихватио, наводећу у одговору првојерарху РПЦ да им највише одговара да се посјета реализује током 1-20. октобра, те да ће у пратњи бити два архијереја и седам свештених лица.[553] Руски патријарх очекивао је долазак српске делегације 4. или 5. октобра, како је навео у свом телеграму послатом патријарху Герману.[554] Свакако да је у функцији путовања у Совјетски Савез био и разговор патријарха Германа са Јепишевом, совјетским амбасадором у Југославији, до којег је дошло 7. августа 1961. године. Најприје је српски патријарх честитао амбасадору успјешно лансирање и повратак космичког брода „Восток-2“[555], који тек што је био завршио свој лет. Потом је казао да СПЦ, као један од својих главних задатака, има очување мира и спречавање избијања Трећег свјетског рата уз примјену атомског и хидрогенског оружја. У наставку се српски патријарх интересовао за позицију и став совјетских власти у решавању берлинског питања, надајући се да ће оно бити ријешено мирним путем, а показао је занимање за развитак амбициозног 20-годишњег плана развоја народне привреде у СССР-у, и за проблеме развоја Сибира и Далеког Истока.[556]

---

[549] *Гласник СПЦ*, бр. 10 (1961), 274-277; Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 161.

[550] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 83-84. Копия письма. Истог датума, 5. јула 1961, о. Виталиј Тарасјев је упутио писмо и А. С. Бујевском. Исто, Л. 88.

[551] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Писмо патријарха Алексија патријарху Герману, 7. јун 1961.

[552] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1933, Л. 57.

[553] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, 22. јул 1961; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 89.

[554] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Телеграм патријарха Алексија патријарху Герману, 5. август 1961; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 128. Проект.

[555] Овај лет космичког брода Восток-2, којим је управљао космонаут Г. С. Титов, успјешно је реализован током 6-7. августа 1961. године. Dejan Dragić, „Vostok – prva letelica sa ljudskom posadom u kosmosu“, датум приступа 19. 12. 2025, https://static.astronomija.org.rs/nauke/istorija/letovi/vastok/vastok/vastok.htm.

На овом мјесту потребно је поменути извјесну двојственост ситуације. С једне стране, совјетски режим је користио летове у свемир за примитивну атеистичку пропаганду. На примјер, почетком 60-их се појавио плакат са совјетским космонаутом који надувено тврди: „Небо су прегледали и изнутра и споља. Никаквих богова, ни анђела није откривено.“ То је цитат из поеме руског пјесника-футуристе Владимира Мајаковског (1893–1930) под називом „Летећи пролетаријат". С друге стране, надзорном органу РПЦ-а (за кога је фактички и писана ова честитка) није могло да не буде драго.

[556] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1933, Л. 65-68.

Српски патријарх је о предстојећој посјети обавијестио СКВП 12. септембра 1961, рекавши да му је патријарх Алексије упутио позив да га посјети у току године. Он је био вољан да се томе позиву одазове. Патријарх Герман је намјеравао да, са својом пратњом, путује возом преко Мађарске, како би по повратку из СССР-а посјетио Будимску епархију у овој земљи, што је било неопходно „да се (то) уреди са мађарским властима". У вези термина посјете патријарх је казао да би на пут пошли 3. октобра, а вратили се око 30. октобра. За реализацију посјете била је неопходна помоћ државе, преко обезбјеђивања новчаних средстава и салонских кола. Кроз два дана је из Комисије јављено у ДСИП: „Молимо да о овом обавестите наше амбасаде у Москви и Будимпешти – да делегацији изађу у сусрет и укажу потребну помоћ, а у Мађарској да обавесте тамошње власти".[557] Приликом обраћања СКВП-у из САСинода су за предстојеће путовање истакли да је исто од „верског и националног значаја", па је тим прије неопходно пружити новчану помоћ у домаћој и страној валути, а поред тога и 500.000 динара за набавку разних дарова које је требало да делегација однесе са собом у Москву. Из Комисије је позитивно одговорено на овај захтјев, па је одлучено да се патријарху исплати 300 рубаља за трошкове и репрезентације у СССР, односно 2.500 форинти за исте намјене приликом боравка у Мађарској.[558] Поред тога, амбасади у Москви упућен је телеграм да неко од млађих дипломатских службеника дочека делегацију у Чопу, граду и жељезничком чворишту на граници СССР-а и Мађарске. „Евентуалне ваше сугестије у вези боравка и др. преносите делегацији преко проте Смиљанића и протођакона Бранка [Бранислава] Петровића", сугерисано је амбасади у телеграму Савезне комисије. У случају да делегацији устреба новчана позајмица ради ванредних издатака, препоручено је да им се иста омогући, што би рефундирала СКВП.[559] Ову посјету надлежни органи су видјели као „сасвим нов аранжман", након чега је требало руски патријарх да врати посјету српском патријарху, уз подсјећање на претходне међусобне посјете између поглавара двије цркве (1956. и 1957), као и намјеру предсједника Савјета за послове РПЦ Карпова, који је требао у фебруару 1958. да посјети ФНРЈ и Комисију за верска питања, али до посјете није дошло услед болести.[560] Из ДСИП-а су телеграмом од 27. септембра тражили од југословенске амбасаде у Москви, „ради припреме делегације наше православне цркве", податке „да ли у последње време има измена у односима државе и цркве (у СССР-у – *Љ. П.*) и да ли [је] било неке активности државе према цркви, укључујући и писање штампе".[561]

Судећи према расположивим изворима у САСиноду СПЦ је било различитих мишљења око избора делегације за пут у СССР. Приликом разговора са предсједником СКВП-а Радосављевићем, српски патријарх га је обавијестио да је прихватио позив московског патријарха, те да ће делегација СПЦ имати 10 чланова: патријарх, митрополит Дамаскин, митрополит Данило[562], један епископ Македонац, прота Милан Смиљанић, др Душан Кашић, игуман манастира Студенице Платон, прота Ајвазовић из Сарајева, прота Бора Јаковљевић из Новог Сада, и протођакон Бранко Петровић. Било је ријечи још око детаља посјете везаних за њено трајање и

[557] ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1961, ф. 64, дос. 29, 427694.
[558] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 2675 / Зап. 502 из 1961; Исто, Син. бр. 2892 од 2. октобра 1961.
[559] ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1961, ф. 64, дос. 29, телеграм амбасади у Москви од 29. IX 1961.
[560] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1961, ф. 132, дос. 14, 439976.
[561] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1961, ф. 136, дос. 34, 428866.
[562] Митрополит црногорско-приморски Данило је 2. октобра обавијестио САСинод да ће га за вријеме одсуства у архијерејским пословима замјењивати епископ жички Василије. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 2876 од 2. октобра 1961.

планова у вези задржавања у Мађарској, приликом повратка из СССР-а.[563] Неколико дана касније, приликом разговора између патријарха и М. Дилпарића у манастиру Раковици, српски црквени поглавар је казао да је на сједници САСинода владика Василије био против тога да у састав делегације уђе игуман Платон, „јер наводно није репрезентативан, и да има чак и грешке дисциплинско-канонске [...]". Било је предлога да у делегацију уђе ректор Призренске богословије Методије (Муждека), док је епископ Висарион „оштро устао против уласка проте Смиљанића у делегацију", из разлога што се овај у *Веснику* својим чланком „експонирао као противник епископата". Патријарх је још казао да је у САСиноду превладало мишљење „да од Македонаца иде епископ Климен[т]". Као ствар која му се учинила „мало потешка" патријарх је поставио случај проте Тарасјева, који је добио позив руског патријарха да дође у посјету, па ако он не пође са делегацијом СПЦ, то би могло „оставити рђав утисак код руског патријарха". Тарасјев „не би био члан делегације, али би било врло незгодно да не иде", сматрао је српски патријарх. Он је од Дилпарића тражио да се у сврху предстојеће посјете обезбиједи салон, да се обавијесте амбасаде у Москви и Будимпешти, да му се помогне да купи поклоне за московског патријарха и још неке функционере, а сматрао је да треба понијети филм о боравку руске црквене делегације у Југославији (у октобру 1957), ради приказивања или само као поклон.[564] Незадовољство тиме што је у делегацију изабран епископ преспанско-битољски Климент изразио је митрополит охридски Доситеј[565], сматрајући да он треба да иде у посјету РПЦ. У Комисији за вјерска питања НР Македоније су 28. септембра епископу Клименту предочене извјесне ствари у вези његовог одласка са делегацијом СПЦ. Савјетовано му је да се по свим важним питањима консултује са патријархом, евентуално и са протом Смиљанићем. Владика Климент је том приликом напоменуо да је однос македонског митрополита према њему резервисан, послије одлуке да он буде у делегацији која ће ићи у СССР.[566]

У Москви је поводом предстојеће посјете сачињен списак од пет питања о којима је било потребно да два црквена поглавара размијене мишљења, у циљу координације напора обје цркве у очувању и јачању мира (требало је разјаснити став патријарха Германа према Прашком хришћанском мировном покрету и могућности активног учешћа СПЦ у њему, и тражити подршку српског патријарха за предлоге о општем и потпуном разоружању, закључивању мировног споразума са Њемачком и решавању свих спорних питања путем преговора), о односу са Ватиканом (договорити се са српским патријархом о заједничком дјеловању против напора Ватикана да потчини православне цркве свом утицају у интересу спољне политике „империјалистичких" тј. западних држава), о састанку представника православних цркава на острву Родос (овдје је требало оријентисати (усмјерити) патријарха Германа на потребу

[563] AJ, 144-54-444, Pov.br. 01-424/1-61, Zabeleška o razgovoru pretsednika Savezne komisije za verska pitanja druga Radosavljevića sa patrijarhom Germanom, 8. septembar [1961], 1-2.
[564] AJ, 144-54-444, Pov.br. 01-427/1-61, Zabeleška o razgovoru sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 13. septembar 1961, 2-3.
[565] Доситеј (Димитрије Стојковић, 1906-1981) монашки чин примио је 1924. у манастиру Пресвете Богородице у Кичеву, а до 1932. био је члан монашког братства манастира Хиландара. Богословију је учио у Сремским Карловцима и Битољу, а Богословски факултет завршава у Београду. Током 1937-1947. обављао је послове при САСиноду СПЦ. Године 1951. изабран је за викарног епископа топличког. На црквено-народном сабору у Охриду 1958. изабран је за архиепископа самопроглашене Македонске православне цркве. Пошто је 1967. Македонска православна црква прогласила аутокефалност, постао је њен први поглавар са титулом „архиепископ охридски и скопски, митрополит македонски". „Досифей (Стойковский Димитрий)", *Православная энциклопедия*, т. 16, 67-68, датум приступа 9. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/180343.html.
[566] AJ, 144-54-444, Informacija za članove Savezne komisije za verska pitanja br. 9, septembar 1961, 18, 21.

супротстављања покушајима константинопољског патријарха Атинагоре да потчини све православне цркве и да уједини православље око себе у борби против „напредних“, односно просовјетских снага које се залажу за мир и против колонијализма), о односу са Свјетским савјетом цркава (у смислу да се патријарху Герману објасни и предочи став МП према овом питању и разлоге за њену одлуку да се придружи овој организацији, а такође сазнати какав је став СПЦ према ССЦ-у), и о мјерама за проширење пријатељских веза између РПЦ и СПЦ. Пожељним је сматрано добити сагласност српског патријарха за даљи развој пријатељских односа између двије патријаршије, посебно њихове блиске сарадње по питањима спољне дјелатности. Долазак делегације СПЦ требало је искористити и за широко упознавање њених чланова са животом совјетског народа, његовим достигнућима у привредном и културном развоју, као и са положајем Цркве у СССР-у.[567]

*

Делегација Српске цркве кренула је возом из Београда 3. октобра 1961, и истог дана била у Будимпешти. На челу делегације био је патријарх Герман, а у њеном саставу митрополити загребачки Дамаскин и црногорско-приморски Данило, епископ преспанско-битољски Климент, предсједник Савеза удружења православног свештенства прота Милан Смиљанић, ректор Богословије Светог Саве протојерej др Душан Кашић, и секретар Епархијског управног одбора протођакон Бранко Петровић.[568] У пратњи, али не као члан делегације, био је прота Виталиј Тарасјев. У Будимпешти је делегацију сачекао архијерејски замјеник прота Душан Вујичић, а дочеку је присуствовао и амбасадор ФНРЈ у овој земљи Мирко Тепавац. Жеља тамошњег српског свештенства била је да патријарх, при повратку из СССР-а, посјети Будимску епархију. Из Будимпеште се наставило у Чоп, погранично мјесто и жељезнички чвор на граници СССР-а и Мађарске. Као изасланици руског патријарха делегацију су овдје сачекали архиепископ пермски и соликамски Сергије[569], епископ мукачевски и ужгородски Николај, и игуман Александар (Лехно).[570] Долазак у Москву услиједио је 5. октобра, а свечаном дочеку присуствовао је московски патријарх Алексије са више архијереја, док су испред Савјета за послове РПЦ били В. Г. Фуров и П. В. Макарцов. Такође, дочеку је присуствовао и југословенски амбасадор у Москви Цвијетин Мијатовић, са савјетницима.[571] У једном од нових московских облакодера „Украјина“ делегација је била смјештена. Истог дана дошло је до сусрета двојице поглавара уз размјену поклона, као и до посјете југословенској амбасади. Амбасадор Мијатовић је предложио патријарху Герману да свечани пријем у амбасади, поводом боравка делегације из Југославије, буде организован 10. октобра. Шестог октобра реализоване су посјете московским храмовима (Васкрсења на „Сокољниках“, „Воскресеније словушчеје“ у Брјусовској улици, Светог Илије у

[567] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 155-156. Недатирано.

[568] Руски извори додају да је у саставу делегације СПЦ био још и Мирчета Станков, келејник Његове Светости Патријарха Германа. Александр (Лехно), игумен, „Праздник церковного общения. (К пребиванию Сербского Патриарха Германа в СССР), *ЖМП*, № 12 (1961), 6.

[569] У питању је архиепископ Сергије (Ларин, 1908-1967), који је 1945. и 1946. предводио делегације РПЦ приликом посјете СПЦ.

[570] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 140. Дан прије доласка српске црквене делегације у Москву, 4. октобра имао је сусрет са руским патријархом професор Сергије Троицки, који се од 28. септембра налазио у СССР-у. Патријарх је Троицком постављао питања о духовној делегацији из Југославије. Троицки је том приликом истакао енергичност српског патријарха, и то што је успио да, духовно и материјално, ојача „Југословенску Цркву“. Увјеравао је руског патријарха да ће са тим људима бити пријатно сарађивати.

[571] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 158.

Обиденској улици, Светог Николе на Хамовницима, храм Преподобног Пимена Великог, црква Светих апостола Петра и Павла) и поклоњење њиховим светињама, којом приликом су старјешине храмова поздрављале српског патријарха и чланове делегације, уз често истицање упечатљивих момената из историје и традиције руско-српских црквених веза. Истог дана услиједио је пријем чланова делегације у Савјет за послове РПЦ. Судећи према једном повјерљивом извјештају поднијетом ОВЦС-у, српски патријарх је био задовољан пријемом у Савјету. Према руским документима, он је сматрао неумјесним да тамо понови своју жељу за посјетом Хрушчову и Брежњеву. На питање зашто тако сматра, патријарх Герман је казао да оно што је изречено пред руским патријархом не може бити поновљено у Савјету, јер би то значило патријархово заобилажење и упорно лично настојање у тражењу пријема код шефова државе и владе. У крајњем, само руководство државе ће такву упорност (притисак) схватити као узнемиравање ради некаквих скривених циљева. Но, патријарх не одустаје од намјере да види било кога од наведених руководилаца државе, или обојицу.[572]

Током посјете Донском ставропигијалном манастиру[573] (7. октобра) српски патријарх је у тзв. малом сабору служио помен на гробу патријарха Тихона.[574] Потом је услиједио обилазак Третјаковске галерије, уз разгледање поставке руске класичне, али и савремене совјетске умјетности. У склопу програма било је утврђено да делегација узме учешћа у прослави празника Преподобног Сергија Радоњешког у Тројице-Сергијевој лаври, у Загорску близу Москве, који се прослављао 8. октобра. Обичај је био да се вече уочи празника свечано бденије служи у свих седам храмова Лавре. Док је српски патријарх са члановима делегације служио бденије у Успенском храму, дотле је патријарх Алексије службу обавио у Тројицком сабору Лавре. На сам дан празника присутне су биле хиљаде вјерника. У Успенском храму оба патријарха служили су литургију, након чега су размијењени поздрави и поклони. Српски патријарх добио је на поклон копију чувене иконе Свете Тројице од Андреја Рубљова. Притом је српски патријарх казао да су дошли „да још боље учврстимо наше братске везе, да узајамну љубав умножимо и увећамо“. Додао је, у контесту празника, да у земљи из које долази има много народних светитеља, али и да се народ молитвено обраћа и руским светитељима (Преподобном Сергију, Св. Александру Невском, Св. кнезу Владимиру), „што значи да су света Руска црква и наша света Црква једно, и руски и српски народ једно, по души, срцу и вери“. У току свечаног ручка руски патријарх је у својој здравици, између осталог, казао да између двије цркве „треба да буде узајамног подржавања у сваком погледу“. Посебно се подсјетио београдског митрополита Михаила (Јовановића), који је својевремено посјећивао и његову породицу, а поменуо је и претходнике патријарха Германа – патријархе Гаврила и Викентија. Посебно је истакао обавезу да се ради на подржавању и очувању мира, чему допринос треба да дају и РПЦ и СПЦ. Српски патријарх се у одговору осврнуо на

[572] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 161. Потпис на документу је нечитак, могуће да је у питању архиепископ Сергије (Ларин).

[573] Ставропигијални манастир није потчињен локалном епископу, већ је обично под директном управом патријарха или Светог синода, превасходно због свог историјског или другог значаја. На примјер, у СПЦ такав статус има Манастир Пећка Патријаршија.

[574] Члановима делегације у овом храму пажњу је привукла плоча са натписом да је овдје „погребен у здешњој обитељи архимандрит Авакум Миланковић“, поријеклом из Сремске Митровице, монах крушедолски, умро 1792, па је и њему српски патријарх служио кратак помен. „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, *Гласник СПЦ*, бр. 1 (1962), 10; Лехно, „Праздник церковного общения. (К пребиванию Сербского Патриарха Германа в СССР), 9; „Прибытие в СССР сербского Патриарха Германа“, *Известия*, 5 октября 1961 г., 6. За живописа архимандрита Авакума видјети: Душан Љ. Кашић, „Архимандрит Авакум Миланковић (1739-1792)“, *Гласник СПЦ*, бр. 3 (1970), 66-70.

помоћ коју је „широко и шчедро“ Русија и Руска црква указивала српском народу и Српској цркви кроз историју. Руководства обје земље и обје цркве желе мир, па се и СПЦ прикључује онима који се за њега боре, потврдио је патријарх Герман. Посјета патријарха Германа обитељи Преподобног Сергија оставила је снажан утисак на присутне.[575] Након завршетка прославе у Лаври гости су се поново вратили у Москву, и сјутрадан (9. октобра) разгледали знаменитости града (Кремљ, Успенски и Архангелски сабор, Цар-звоно, Цар-топ и др.). Програм боравка подразумијевао је упознавање не само са вјерским и црквеним садржајима, већ и са привредним и другим достигнућима совјетске земље, чему је требало да послужи посјета Свесавезној изложби, као и Московском државном универзитету (МГУ), и Московској подземној жељезници (Московски метро). Како је раније било договорено, 10. октобра организован је пријем у амбасади ФНРЈ у част делегације, којему су присуствовали оба патријарха, сви чланови делегације СПЦ и други гости. До краја дана било је времена за обилазак још неких од московских храмова (црква Св. Јована Војина, црква Богородице „Свих жалосних радост“). У свим тим храмовима патријарх српски и чланови делегације били су топло дочекивани, како од храмовних старјешина, тако и од вјерног народа.[576]

Следећа етапа боравка односила се на посјету Лењинграду. У „град херој“ српска делегација допутовала је 11. октобра, гдје их је очекивао садржајан и згуснут програм боравка. Домаћин им је био митрополит лењинградски и ладошки Гурије. После краћег разгледања знаменитости услиједила је посјета ЛДАиС, и сусрет са ректором ове институције, протојерејем Михаилом Сперанским. Он је, поздрављајући српског патријарха, истакао да они не могу заборавити Св. Саву Српског, коме су као богослови „благодарни [...] што нам је превео Крмчију, која је постала настољна књига за правно уређење свих словенских цркава“. Поменуо је како су се у овој установи васпитавали многи Срби, међу њима и патријарх Варнава (Росић). Српска делегација присуствовала је свечаном чину којим се обиљежавао почетак нове школске године у овој богословској школи, што је била прилика за детаљан осврт на рад ове установе у прошлој школској години. Осим ректора Сперанског, овом приликом је реферисао и инспектор професор Лав Н. Паријски, који је читао извод из годишњег извјештаја о раду академије и семинарије. После њега је доцент А. Ф. Шишкин читао реферат о Прашкој конференцији цркава за мир. Програм посјете овим школама био је употпуњен обиласком библиотеке, интерната, као и свечаним ручком. Иза домаћина, митрополита Гурија, говорио је митрополит загребачки Дамаскин, који је током 1913-1917. био студент Петроградске духовне академије. Он је нагласио да је циљ посјете „утврђивање онога што постоји већ вековима“, мислећи притом на односе двије цркве, чему су својеврстан допринос дале руске духовне академије. „Историју Српске цркве ми не можемо изучавати без познавања њених веза са Руском црквом“, истакао је митрополит Дамаскин, и додао да се „наша богословска литература [...] развила на основу руске литературе“, па иако код нас има

[575] „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, 11-15. Боравак српске делегације у Лаври подробније је приказан у посебном чланку: А. Казем-Бек, „Патриарх Сербский Герман на торжествах в Троице-Сергиевой Лавре“, *ЖМП*, № 11 (1961), 34-38. Аутор је подсјетио да су и претходници патријарха Германа посјећивали Лавру преподобног Сергија, од којих је као првог навео патријарха Гаврила I (Рајића, † 1659), свештеномученика, који је овај манастир посјетио 1655. године. Уп.: А. А. Турилов и мон. Игнатий (Шестаков), „Гавриил I (Раич)“, *Православная энциклопедия*, т. 10, 232-233, датум приступа 9. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/161337.html.

[576] „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, 15-22; Лехно, „Праздник церковного общения. (К пребиванию Сербского Патриарха Германа в СССР), 10.

и грчке литературе, „али руска има основни значај“.[577] Посебан утисак на госте оставило је присуство мноштва вјерног народа током читања акатиста[578] Светом Николају у Никољском катедралном храму. Током 12. октобра гости су имали излет до села Лисји Нос недалеко од Лењинграда, потом обилазак Руског музеја у овом граду. Посјетили су велику робну кућу „Дом лењинградске трговине“, како „би добили представу и о тој страни живота у Совјетском Савезу [...]“. И овдје су посјетили лењинградске цркве (Тројицки сабор, у којем су се од 1922. чувале мошти Св. Александра Невског, Преображењски сабор, Владимирски сабор). Након дводневног боравка у овом граду опроштајну вечеру приредио је митрополит Гурије, који је изразио задовољство што су „још боље учврстили везе са Српском црквом“. На то је узвратио српски патријарх сумирајући утиске током боравка у овом светом и мученичком граду. Он је између осталог казао: „Ми смо видели и овде као и у другим градовима велики напредак у изградњи ваше земље. Али нас највише одушевљава што смо видели дивно украшене храмове испуњене народом. [...], оно што видимо показује да се овде ради пуном паром и да се руководиоци старају да човеку створе што бољи живот. Види се да и настојања вашег Првосветитеља имају исто тако успеха, јер верни који долазе у храмове одишу верским одушевљењем. Зато смо задовољни и мислимо да је наше путовање било корисно и да ћемо кад се вратимо имати шта рећи о ономе што смо видели и доживели“.[579]

Послије завршетка боравка у Лењинграду, делегација се 13. октобра вратила у Москву. Ту су имали сусрет са руским патријархом у Переделкину, у његовом одмаралишту, а истог дана присуствовали ручку који је уприличио Куроједов, предсједник Савјета за послове РПЦ. Куроједов је у својој здравици истакао да посјету српског патријарха види као допринос да „још боље утврдимо пријатељство између Совјетског Савеза и Југославије, између Руске и Српске православне цркве, да допринесете изградњи мира и отклањању од новог светског рата“. Довео је то у везу са актуелним припремама за XXII конгрес КПСС-а[580], за који је казао да „ће расправљати не само о питањима рата, него и о питањима мира, прогреса и изградње комунизма у нашој држави“. Похвалио је „напоре за мир“ које чини Руска црква на челу са патријархом Алексијем, те да ће „ближи контакти између Српске православне цркве и Руске православне цркве допринети ствари мира у целом свету“, пожељевши и унапређење односа између ФНРЈ и СССР. За делегацију СПЦ била је корисна посјета патријаршијским радионицама црквених предмета (за израду металних предмета, одежди, свијећа, кројачница и др.), која је у то вријеме радила у просторијама Новодјевичког манастира. Делегација је присуствовала слави Московске духовне академије и семинарије, на празник Покрова Богородице, 14. октобра, када је литургију у храму Академије служио српски патријарх и том приликом одржао проповијед. Од ректора протојереја Константина Ружицког патријарх Герман добио је на дар икону Богородице. Извјештај о раду ове

[577] В. Некрасов, „Престольный праздник и годичный акт в Ленинградской духовной академии и семинарии“, *ЖМП*, № 11 (1961), 39-41; „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, 22-25. Л. Н. Паријски је навео да је професорско-наставнички колегиј ЛДАиС у то вријеме био састављен од 24 лица (4 професора, 10 доцената, 10 предавача), а да је у овим школама било 175 редовних (92 у Академији) и 270 приватних ученика (75 у Академији).

[578] Акатист је црквена пјесма која се у православној цркви користи на богослужењу. По узору на акатист који је у VII вијеку, у част Богородице, саставио патријарх Сергије током времена састављено је мноштво других, посвећених Господу Исусу Христу и разним светитељима. Ова пјесма састављена је од дванаест кондака и исто толико икоса. За вријеме служења акатиста у храму се стоји. Aleksandar Đakovac, *Leksikon hrišćanstva, judaizma i islama*, (Beograd: Agencija „Matić“, 2006), 13.

[579] „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, 25-30.

[580] XXII конгрес Комунистичке партије Совјетског Савеза одржан је у Москви од 17. до 31. октобра 1961. године.

двије московске духовне школе за претходну школску годину поднио је секретар Академије, доцент протојерej А. Остапов. Руководство московских духовних школа, а тиме и водећи људи Руске цркве, препознали су напоре и рад патријарха Германа на учвршћивању веза између двије цркве. Стога је овај „торжествени акт“ увеличан предајом дипломе почасног члана МДА српском патријарху, а образложење о овој одлуци прочитао је ректор Ружицки. Захваљујући на указаној части, патријарх Герман је подсјетио на значај и допринос МДА распрострањењу и очувању православља у свијету. Ово признање он је доживио не само као гест према његовој личности, већ и према Српској цркви, завјетовавши се да ће „посветити сву своју снагу нашем заједничком делу, делу св. православља, а нарочито на продубљењу братских односа између руског народа и свих совјетских народа с једне и српског народа и свих народа Југославије с друге стране“. Патријарх Герман је за ову прилику припремио један мали рад на тему „Значај рада Св. Саве на свеправославној узајамности“, који је у руском преводу прочитао прота Виталије Тарасјев.[581] Сјутрадан, 15. октобра, служена је свечана патријарашка литургија у Богојављенском сабору. На том мјесту руски патријарх је изјавио да се данас „Руска црква сједињује са Српском црквом у молитвама за мир и за све оно што нас чини хришћанима“, захваљујући српском патријарху што се са толико пажње односи према руским светињама. Опет је у резиденцији руског патријарха био приређен свечани ручак, у присуству Куроједова, амбасадора Мијатовића, а гостима су подијељени поклони, при чему „цео сандук утвари за поклон Богословији Св. Саве у Београду“. У здравици на ручку патријарх Алексије се одредио према овој посјети нагласивши, у више наврата, да је она „важна, јер су старе везе обновљене“, те да је она „ојачала наше везе“. С друге стране, српски патријарх је у одговору изразио дивљење према дочеку делегације (нагласивши да су се „осећали као у своме дому“), према личности патријарха Алексија, „великим и многобројним достигнућима Совјетског Савеза“. Искористио је прилику да позове патријарха Алексија да посјети Југославију.

Док су чланови делегације разгледали знаменитости Тројице-Сергијеве лавре, а прота Душан Кашић био у посјети МДАиС, дотле је српски патријарх, 16. октобра, у пратњи Куроједова, био примљен код предсједника Президијума Врховног Совјета СССР-а Л. И. Брежњева.[582] Претходно

---

[581] „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, 32-37; А. П. Горбачев, „Праздник Покрова Богоматери в московских духовных школах“, *ЖМП*, № 11 (1961), 38-39. Текст дипломе гласи:

„Савет Московске духовне академије на својој седници од 11. октобра 1961. године одлучио је да изабере за почасног члана Московске духовне академије Његову Светост архиепископа пећког, митрополита београдско-карловачког, Патријарха српског ГЕРМАНА с обзиром на његове усрдне и високо плодотворне напоре на добро Свете православне цркве и на учвршћење братских везе између Српске и Руске православне цркве.

Одлуку Савета Академије потврдио је Његова Светост свјатјејши патријарх московски и целе Русије Алексије.

13. октобра 1961.

Ректор Московске духовне академије и семинарије, професор протојерej К. Ружицкиј с. р.

Инспектор Московске духовне академије и семинарије доцент архимандрит Питирим с. р.

Секретар Савета Академије доцент протојерej Алексије Остапов с. р.

Професори Академије: проф.-прот. И. Козлов с. р., проф. Н. Лебедев с. р., проф. Ив. Шабатин с. р., проф. А. Георгијевскиј с. р.“ „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, 33.

[582] Патријарх Герман је у извјештају о боравку у СССР-у и Мађарској, који је припремио за Савезну комисију за верске послове, који носи датум 3. новембар 1961, овако описао пријем код Брежњева: „Сутрадан, 16. октобра, допраћен сам до Кремља од стране архиепископа Сергија пермског и саликамског (који је био наш стални пратилац за све време боравка у СССР-у). Тамо у Кремљу сачекао нас је председник Курјеједов и још неки функционер и одвели су ме Брежњеву. У кабинет код Брежњева ушли смо само Курјеједов и ја са неком женом Терезом као преводиоцем, и то ја напред а они за мном. Дочекао нас је стојећи испред свог писаћег стола, у дну кабинета, једне велике просторије од најмање десет са шест метара. Пошао нам у сусрет и врло љубазно се поздравио. Поседали смо за сто за конференције и то нас двојица један према другом уврх стола (зачеље је остало празно) а оно двоје десно од

је Куроједов, 9. октобра, обавијестио ЦК КПСС да је српски патријарх изразио жељу да учини посјету Н. С. Хрушчову или Л. И. Брежњеву, како би изразио осјећања одобравања и солидарности са мирољубивом политиком коју води влада СССР-а. Савјет за послове РПЦ сматрао је да овом захтјеву патријарха Германа треба удовољити и изаћи му у сусрет, на начин што би му се омогућило да посјети предсједника Президијума Врховног Совјета СССР-а Леонида Брежњева, или неког од његових замјеника.[583] Делегација СПЦ је заједно са руским патријархом отпутовала авионом у Одесу, гдје је имао да буде реализован завршни дио боравка у Совјетском Савезу.[584]

У улози домаћина током боравка у Одеси био је надлежни митрополит херсонски и одески Борис, а делегација је боравила у Успенском манастиру, гдје се налазила семинарија, као и љетња резиденција московског патријарха. Услиједиле су посјете и пријеми током наредна два дана, а 18. октобра свечано богослужење поводом празника московских светитеља. У Успенском сабору је тим поводом служена патријарашка литургија, што је уједно била и опроштајна молитва. На свечаном ручку код митрополита Бориса размијењене су здравице, а овом приликом говорили су, осим двојице поглавара, и други чланови делегације СПЦ, прота Смиљанић и митрополит Дамаскин. Овај последњи је више пута у свом обраћању истакао како су се они увјерили да је Руска црква жива, што се могло видјети током боравка у Лењинграду, Москви, Загорску и Одеси.[585] У Одеси се налазила Духовна семинарија, па су гости искористили прилику да ову установу обиђу у пратњи ректора архимандрита Леонтија. Тог дана увече гостима је приказан филм о првом космонауту Гагарину, као и онај настао поводом четрдесетогодишњице обнове Московске патријаршије. Дана 19. октобра потписан је заједнички коминике два патријарха. У њему је подвучено да су сусрети и разговори „били [...] у атмосфери братске љубави и пуног узајамног разумевања и показали су код саговорника присуство јединства погледа на питања узајамних односа између Српске и Руске православне цркве и њиховог става према проблемима који у садашње време узнемиравају човечанство“. Исказана је намјера два црквена поглавара да треба и убудуће развијати и јачати „традиционалне братске везе њихових Цркава“, а један од

мене једно до другога. Почео сам тиме што сам му најлепше захвалио на пажњи коју је указао мени и мојој Цркви и земљи тиме што ме је примио, рекавши да сам сматрао својом дужношћу да поред представника РПЦ посетим и највише представнике Совјетске државе. Одговорио је да му је то врло мило. Затим се разговор водио о моме боравку у СССР-у. Њега је интересовало шта сам све видео и какви су моји утисци. Ја сам му то укратко изнео и о свему се похвално изразио истакавши да желим СССР-у даље напредовање и процват. Онда је он рекао да му је познат и допринос СПЦ за време прошлог рата и садашњи напори за очување мира. Рекао сам му да је цео наш југословенски народ на челу са својим руководиоцима одлучно за мир, да смо ми сви у томе једнодушни. Говорио је затим о потреби мира у свету“. Брежњев је још говорио о слободи вјере у СССР-у, и о томе како је његова мајка религиозна. „После овога сам ја“, наводи даље патријарх Герман, „некако прешао на тему односа између наших земаља и рекао да су ти односи сада углавном добри и да у последње време Југославија иступа идентично са политиком СССР-а. ’Ми се у неким ситницама (баш тај израз) не слажемо али смо у суштини сагласни’. На то сам ја изразио наду да због ситница не треба дозволити да се запостави битни заједнички циљ. Наши и ваши народи осећају се као једно срце и једна душа“. Наведено према: Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, II/180-181.

[583] „Алексий I – В.А. Куроедову, 31 августа 1961 г.“, у *Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров — Совете министров СССР. 1945-1970 гг.*, II/334, нап. 1.

[584] Опширније: „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, 37-40.

[585] „Зашто смо у ствари сретни ових дана код вас? То је утисак да је Руска православна црква жива. Код нас у Југославији не стоји црквени живот лоше, али кад смо били у Лењинграду, Загорску, у Москви и овде (у Одеси – *Љ. П.*), увидели смо јасно да је Руска црква жива. То је најважније. То ће бити и залога снаге Совјетског Савеза. Ми се молимо Богу да и у будуће буде у помоћи Руској православној цркви, а ако то тако буде онда ће и Православна црква у свету бити јака.“ Ове ријечи митрополита загребачког Дамаскина изговорене у Одеси од стране српских свештеника касније су оцјењиване као „врло [...] значајне“. АЈ, 651-8, Општа архива, Важни догађаји у Цркви, 8.

облика узајамних односа и сарадње биле су међусобне посјете, па је руски патријарх прихватио позив да дође у посјету СПЦ. Постигнута је сагласност да је потребно јачати везе са другим помјесним православним црквама, као и развијати пријатељске везе са инославним црквама и организацијама. И у завршном саопштењу исказана је потреба улагања напора „у сарадњи за успостављање чврстог и праведног мира на земљи“, па су с тим у вези позвали остале православне цркве и инославне организације „да уједине своје молитве и напоре за тријумф идеја мира и праведности на Земљи“.[586] Опроштајну вечеру дао је патријарх Алексије. Српски патријарх је подвукао „компоненте јединства“ између два народа и двије цркве (исти коријен, иста вјера), пожељевши „да и наше две земље буду у истом духу јединства и сарадње [...]“. Значај сарадње између двије цркве нагласио је представник Обласног Савјета за послове РПЦ, који је у тој сарадњи видио „залог могућности да би се и везе наших држава могле унапредити“. Делегација је напустила Одесу 20. октобра, и истог дана стигла у Будимпешту, о чему је патријарх Герман у виду кратког телеграма извијестио руског патријарха.[587]

*

Након што је „благополучно“ стигао у Београд, српски патријарх је 10. новембра 1961. захвалио поглавару РПЦ на гостопримству и даровима, као и шефу ОВЦС-а на „срдачном и свечаном дочеку“ током боравка у његовој епархији.[588] Патријарх Герман је нашао за сходно да „јавно и срдачно“ поздрави из Београда и изрази „најтоплију благодарност“ и В. А. Куроједову и П. В. Макарцову.[589] Ова посјета српског патријарха, по ријечима предсједника ОВЦС-а, „биће уписана на страницама историје братских узајамних односа између наших Цркава“.[590] Још док је посјета трајала, из Амбасаде ФНРЈ у Москви јављено је у ДСИП да је делегација СПЦ „наишла на срдачан пријем“ од стране представника РПЦ, „што је испољено током читавог боравка“. За пријем српског патријарха код Брежњева наведено је да је исти „имао куртоазни карактер“. У цјелини гледано, сматрали су у амбасади, „однос совјетских органа био је нешто резервисанији него приликом прошлог боравка“. Поменут је детаљ око усаглашавања коминикеа, у чијем је предлогу био један пасус о „потпаљивачима рата“, колонијализму и слично, а што је српски патријарх избацио, „на чему се и Руси сложили“. У амбасади су држање делегације СПЦ оцијенили као добро.[591] Иначе, овај сусрет предстојатеља двије аутокефалне цркве трасирао је сарадњу између СПЦ и РПЦ за будуће вријеме, а као један од резултата био је почетак одласка, током наредних година, кандидата из Српске цркве на богословске студије у МДА. То је значило поновно успостављање прекинуте традиције да СПЦ међу својим архијерејима и професорима

[586] Текст заједничког саопштења: „Совместное коммюнике Глав Сербской и Русской Православных Церквей“, *ЖМП*, № 11 (1961), 30-31; „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, 45-46; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 163.

[587] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 3094 / Зап. 569 од 24. октобра 1961, Заједнички коминике поглавара Српске и Руске православне цркве; „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, 40-47; Лехно, „Праздник церковного общения. (К пребиванию Сербского Патриарха Германа в СССР), 16-19; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 153.

[588] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 169; Исто, Л. 170; Исто, Л. 152.

[589] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 173; Исто, Л. 174.

[590] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436. Письмо Председательа Отдела Внешных Церковных Сношений Московской Патриархии Его Святейшеству, Святейшему Герману, Архиепископу Печскому, Митрополиту Белградо-Карловацкому, Патриарху Сербскому. Датум руком уписан: 28/XII-61. Проект.

[591] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1961, ф. 136, дос. 34, 431143, Pov.br. 1061.

има кадар који је школован на руским богословским школама.[592] Приликом разговора у оквиру СКВП-а, у децембру 1961, патријарх се дотакао недавне посјете СССР-у и Мађарској. Казао је да је он том приликом упутио усмени позив руском патријарху да посјети Југославију, што је овај прихватио, као и да је поглавар РПЦ тражио да се пошаљу два студента у духовну академију у СССР. Као један од резултата овог разговора у Савезној комисији направљен је „претходно известан" план посета делегација [Српској] Православној цркви", при чему је договорено да се упути позив руском патријарху да са делегацијом дође у јуну или септембру 1962. године, а да се направи програм „умерен и сношљив".[593]

Патријарх московски и цијеле Русије Алексије I по други пут у посјети СПЦ и Југославији (21-28. мај 1962)

Као што смо видјели, док је био у посјети Руској цркви у октобру 1961. српски патријарх је искористио прилику да у узвратну посјету позове патријарха Алексија, с тим да то буде у току следеће године. Припреме за ову посјету руска страна спроводила је преко разрађене шеме. Најприје су из Савјета за послове РПЦ контактирали совјетски МИД, 12. фебруара 1962, у циљу прибављања мишљења Амбасаде СССР-а у Београду по овом питању.[594] У Савјету су сматрали да је посјета Југославији и Српској цркви прилика да руски патријарх при повратку обиђе Бугарску и Румунску православну цркву, па се кренуло са уговарањем тих посјета. Стога је други секретар Амбасаде СССР-а у Румунији, А. Алексејев, у марту 1962. имао разговоре са генералним секретаром румунског Департмана за питања култа Д. Догаром. Како је том приликом информисан представник совјетске амбасаде, румунски патријарх би био рад да прими патријарха Алексија I приликом његовог повратка из Југославије.[595] Као што је био случај и током припреме претходних сусрета, и овог пута је руски патријарх за предстојећу посјету СПЦ опипавао терен преко проте В. Тарасјева. Као потенцијални термин доласка у Југославију наметнула се друга половина маја, ако је судити на основу детаља из разговора патријарха Германа са М. Дилпарићем.[596] Руски патријарх је своју намјеру да посјети СПЦ и Југославију конкретизовао у писму свом српском сабрату од 5. марта 1962, у којем је као датум доласка навео да би то било послије 20. маја, док би имена лица у његовој пратњи била накнадно саопштена.[597] Српски патријарх је замолио патријарха Алексија да свој долазак помјери унапријед за осам дана, тј. да дође у посјету 12. маја, и да то буде двонедјељни боравак. Захтјев за помјерањем посјете образлагао је тиме што ће он и архијереји касније бити заузети „већ одређеним црквеним

[592] Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/682; Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970", 448.
[593] AJ, 144-54-444, Pov.br. 01-558/1, Zabeleška o razgovoru pretsednika Savezne komisije za verska pitanja, Dobrivoja Radosavljevića sa patrijarhom Germanom, 14. decembar 1961, 1.
[594] ГАРФ, Р-6991, Оп. 1, Д. 2032, Л. 29.
[595] Исто, Л. 36. Патријарх Алексије је приликом повратка из Југославије посјетио Бугарску (28-31. мај) и Румунску цркву (31. мај–4. јун 1962). О томе у: *ЖМП*, № 7 (1962), 3-26, 27-29.
[596] AJ, 144-59-485, Pov.br. 165/1-62, Zabeleška o razgovoru sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 7. februar 1962.
[597] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 878 из 1962, Писмо патријарха Алексија патријарху Герману, 5. март 1962; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 45. Проект.

пословима“, притом вјероватно мислећи на почетак засиједања САСабора СПЦ.[598] Сличну аргументацију поновио је протојерej Тарасјев, извјештавајући 12. марта руског патријарха о разговору који је имао са српским патријархом. Навео је да се по традицији у СПЦ годишње засиједање Светог архијерејског сабора одвија у периоду од Васкрса до Педесетнице. На то је додао да се 25. маја обиљежава рођендан предсједника Тита, па српски патријарх рачуна да том догађају присуствује руски патријарх. Што се тиче плана боравка делегације, исти укључује путовање у Скопље, у Македонију, а такође и у Црну Гору, ради посјете митрополиту Данилу.[599]

Патријарх Герман је приликом сусрета са М. Дилпарићем изнио више детаља у вези предстојеће посјете поглавара РПЦ. Казао је да ће делегација боравити у Југославији током 12-28. маја, да ће имати око осам чланова, да ће у Београду боравити два-три дана, а затим посјетити Црну Гору и Македонију.[600] Патријарх Алексије је 11. априла поново писао предстојатељу СПЦ, којом приликом је навео да ће, имајући у виду претходно писмо српског патријарха, трајање боравка ограничити на период од шест дана, тј. од 21. до 26. маја. У вези предстојеће посјете и даље је текла комуникација између поглавара двије патријаршије. Српски патријарх је поново писао патријарху Алексију 20. априла 1962. године. Будући да је усаглашено да посјета траје од 21. до 26. маја, овом приликом је српски црквени поглавар инсистирао да, ако је могуће, патријарх Алексије продужи свој боравак за још 6 дана, и тражио број и имена лица која ће бити у пратњи.[601] Међутим, 24. априла српски патријарх добио је писмо од предсједника ОВЦС-а, архиепископа Никодима, са именима лица која ће бити у пратњи патријарха Алексија (укупно 10). У наставку је саопштена једна битна информација, да делегација РПЦ не може доћи у Београд прије 20. маја. Разлог је био у томе што се 15. маја обиљежавао дан упокојења патријарха Сергија (Страгородског, † 1944), тј. 18-годишњица његове смрти, па је руски патријарх требало тог дана да чинодејствује у Москви. Сем поменутог, руски црквени поглавар „има још богослужења која ће обавити [...] до 20[.] маја ове године“. Уједно, архиепископ Никодим је јављао да би руски патријарх „био врло задовољан, ако би Његов боравак у Југославији углавном био у околини Београда“.[602] Вјероватан разлог за овај захтјев било је здравствено стање и оптерећеност московског патријарха.

Српски патријарх се у међувремену, преко протојереја Тарасјева, често интересовао има ли каквих вијести о доласку делегације из РПЦ. То је био случај и за вријеме обиљежавања храмовне славе цркве Светог апостола и јеванђелисте Марка у Београду 8. маја, у којој је учествовао и старјешина Подворја РПЦ. Неколико дана потом, 11. маја, на имендан проте Тарасјева, у храму Подворја литургију је служио викарни епископ Сава (Вуковић)[603], док је при крају службе стигао

[598] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, 12. март 1962; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 54.

[599] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 55. Копия.

[600] AJ, 144-59-485, Pov.br. 01-166/1-62, Zabeleška o razgovoru sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 13. mart 1962, 2.

[601] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 79.

[602] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Писмо патријарха Алексија патријарху Герману, 11. април 1962; Исто, Писмо митрополита крутицког Николаја патријарху Герману, № 597, 24. април 1962; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1962, ф. 130, дос, 21, 43028; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 80.

[603] Сава (световно име Светозар Вуковић, 1930-2001) је по завршетку основног и нижег гимназијског образовања у Сенти учио Богословију Светог Саве у манастиру Раковици (завршио 1950), као и Богословски факултет у Београду (1954), на којем је одбранио докторску дисертацију (1961). Замонашен је у манастиру Ваведење у Београду (1959), а за викарног епископа моравичког изабран је 1961. године. Током 1961-1967. предавао је литургику са историјом уметности на Богословском факултету у Београду. Пуних десет година био је епископ источноамерички и канадски

и српски патријарх, у пратњи тројице чланова Светог синода. Током свечаног ручка било је присјећања о прошлогодишњем боравку у Москви и Одеси, у гостима код руског патријарха. Тарасјев је имао сусрет с патријархом Германом и 15. маја, ради састављања програма за дочек делегације у Саборној цркви у Београду.[604]

За посјету првојерарха Руске цркве вршене су припреме од стране органа задужених за надзор над Црквом. Тако су из СКВП-а доставили, у првој декади априла 1962, I одјељењу ДСИП-а и генералном секретару предсједника републике „на употребу и мишљење" информацију о предстојећој узвратној посјети руског патријарха, као и нацрт програма боравка. Програм боравка састојао се из више етапа: боравак у Београду, затим у Црној Гори (15-19. мај), потом у Македонији (19-25. мај), док је завршни дио био резервисан за поновни боравак у Београду. Како се у поменутој информацији наводи, било је предвиђено да подпредсједник СИВ-а Александар Ранковић прими патријарха Алексија, у Црној Гори да то буде предсједник Народне скупштине Блажо Јовановић, док је током боравка у Македонији предвиђен пријем код предсједника Народног собрања Лазара Колишевског. Осим тога, по повратку из Македоније планирано је присуство прослави Дана младости (25. мај), и пријем у СИВ-у поводом рођендана предсједника републике. У завршном дијелу информације позива се на праксу приликом боравка српског патријарха у СССР-у, у октобру 1961, када је био примљен код предсједника Президијума Врховног Совјета Л. Брежњева, па је имајући то у виду истакнуто следеће: „[...] тешко да би се могло избећи да наш Председник Републике не прими патријарха Алексија". Препоручује се да ако дође до пријема код предсједника републике, у том случају би изостао пријем код А. Ранковића.[605] Патријарх Герман је 14. априла 1962. упутио молбу СИВ-у да се у сврси предстојеће посјете руског патријарха одобре средства за дочек и боравак делегације, јер ће бити „потребни већи трошкови", уз напомену да је ово други пут како руски патријарх долази у Југославију, па су стога направили „програм и трошковник [...] мирнији и скромнији, водећи рачуна о нашем традиционалном гостопримству, као и о томе како су Руси нас дочекали".[606]

Припреме су текле и на руској страни. Дана 4. априла 1962. године предсједник Савјета за послове РПЦ В.А. Куроједов је извијестио ЦК КПСС да је патријарх СПЦ Герман за вријеме прошлогодишњег боравка у СССР-у позвао патријарха Алексија у Југославију, у узвратну посјету. Из Амбасаде СССР-а у Југославији је саопштено да влада ФНРЈ има позитиван став према овој посјети. У вези са планираним путовањем патријарха московског у Југославију, поглавари Бугарске и Румунске цркве позвали су патријарха Алексија да на повратку из Југославије учини посјету овим двјема црквама. Куроједов је навео да патријарх РПЦ намјерава да остане у Југославији 8-10 дана, а у повратку да се заустави два дана у Софији и три дана у Букурешту. У Савјету за послове РПЦ сматрали су да је прикладно да се удовољи захтјеву патријарха Алексија, јер ће ово путовање бити од користи за даљу сарадњу између МП и

(1967-1977), након чега је изабран за епископа шумадијског. Администрирао је на више епархија СПЦ. Године 1997. изабран је за дописног члана САНУ. Позната су му дјела *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1891-1941* (1994), *Српски јерарси од деветог до двадесетог века* (1996), *Гробна места српских архијереја* (1999). „Сава Вуковић", датум приступа 9. 4. 2026, https://www.sanu.ac.rs/clan/vukovic-sava/.

[604] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 417, Л. 91-92.

[605] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1962, ф. 130, дос. 21, 411683, Informacija o dolasku patrijarha Ruske pravoslavne crkve Aleksija u našu zemlju; AJ, 144-59-485, Pov.br. 01-223/1, 01-223/2, 01-223/3.

[606] Трошкове боравка у Македонији и Црној Гори требало је да поднесу МПЦ односно Црногорско-приморска митрополија, док је за потребе дочека и боравка делегације у Београду тражен износ од 5.200.000 динара. AJ, 144-64-516, Veze sa Ruskom pravoslavnom crkvom 1962.

поменутих цркава у борби за мир и против „реакционарних активности Ватикана“. Стога су сада из Савјета тражили дозволу од ЦК КПСС-а за давање сагласности патријарху за одлазак у Југославију, Бугарску и Румунију у трајању од двије недјеље и у пратњи од 11 људи. По овом питању Секретаријат ЦК КПСС-а је донио одлуку 14. маја 1962. године. Сјутрадан је на састанку Савјета за послове РПЦ донијето решење да се да сагласност Московској патријаршији за путовање патријарха Алексија у циљу даљег развоја сарадње са православним црквама ових земаља, а у интересу послова мира („в интересах дела мира“). Да спроведе припремне радње и организацију путовања патријарха Алексија био је задужен П. В. Макарцев. За потребе реализовања овог путовања руском патријарху и његој пратњи стављен је на располагање специјални авион „Ил-18“.[607] Из совјетског МИД-а у вези предстојеће посјете консултовали су се са совјетском амбасадом у Београду. Одатле је саопштено да је југословенска страна доставила амбасади програм боравка руског патријарха у ФНРЈ током 21-26. маја. Програм је укључивао путовање патријарха Алексија у Македонију, али, према њиховим сазнањима, он није намјеравао да током боравка у Југославији напушта Београд. Међутим, како Југословени придају велики значај посјети Македонији, и позивају га да прихвати предложени програм, обећавајући да ће обезбиједити неопходне услове за ово путовање, у виду посебног купеа у вагону за Скопље, у амбасади су сматрали да би путовање патријарха у Македонију било препоручљиво и опортуно.[608]

Будући да је у једној од варијанти програма боравка високе делегације РПЦ била предвиђена и посјета Црној Гори, тим поводом је митрополит црногорско-приморски Данило имао низ консултација са републичким руководством Црне Горе, али и челницима појединих институција. Са директором Завода за заштиту споменика културе НР Црне Горе Вељком Ђурићем митрополит Данило је разговарао у априлу 1962. године. Владика је тражио од Завода да му се помогне у оправци салона Цетињског манастира, јер ће руски патријарх бити његов гост неколико дана. Још је нагласио да је предстојећа посјета „по свом карактеру и важности државна, као што је такав карактер имала и њихова посјета Русији“[609], у октобру 1961. године. На крају се, као што ће се у наставку видјети, „због краткоће времена“ одустало од посјете Црној Гори.[610]

---

[607] „Алексий I – В.А. Куроедову, 23 апреля 1962 г.“, у *Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров — Совете министров СССР, 1945-1970 гг.*, II/356-357, нап. 2.

[608] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 85.

[609] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 13, бр. 40 и бр. 42, Službena zabilješka o telefonskom razgovoru između mitropolita crnogorskog Danila i direktora ovog Zavoda, 9. april 1962. Митрополит је тражио „да му се даду сугестије за уређење салона (кречење и оправке плафона итд.)“, и том приликом, како се у забиљешци наводи, „на један дискретан начин изразио (је) своје чуђење како овај Завод није већ званично о томе обавијештен [...]“. Обзиром да је објекат био законом заштићен, од стране Завода је обећано да ће „дати стручно лице из Завода које ће погледати поменути ентеријер и дати одобрење за исто у границама колико је то могуће урадити“.

[610] Према нацрту програма посјете руска црквена делегација требало је да у Црну Гору допутује авионом из Београда 14. маја. За сјутрадан је било планирано следеће: посјета предсједнику Скупштине НР Црне Горе Блажу Јовановићу, разгледање Титограда (Подгорице), излет до манастира Мораче, вечера коју даје Извршно вијеће НР Црне Горе; у сриједу, 16. маја, обилазак Цетиња уз разгледање музеја и осталих знаменитости, ручак у Митрополији, евентуално излет на Ловћен, а у поподневним часовима одлазак у Милочер, у Будву; сјутрадан боравак у Милочеру (уз претпоставку да ће посјетити Свети Стефан и манастир Прасквицу), а у суботу, 19. маја, одлазак у Тиват и лет са тамошњег аеродрома за Охрид у Македонију. У ИВ НР Црне Горе и Комисији за вјерска питања разматрани су детаљи око боравка двојице патријараха, попут тога како обезбиједити финансијска средства, да се преко Београда дозна број посјетилаца, да се обезбиједе репрезентативна кола, физичко обезбјеђење преко ДСУП-а, до тога ко да буде тумач у случају да исти не дође са делегацијом из Београда, ко ће госте сачекати на аеродрому од стране ИВ-а, ко ће бити стално са гостима за вријеме боравка у Црној Гори и др. ДАМСПРС, ПА, СССР, 1962, ф. 130, дос. 21, 411683; ДАЦГ, РКВЗ, ф. 13, бр. 40.

*

Високе госте из Московске патријаршије[611] на београдском аеродрому дочекао је српски патријарх са члановима Светог синода, уз присуство представника савезне и републичке Комисије за вјерска питања, док је испред совјетске амбасаде дочеку присуствовао отправник послова Дедушкин. И овог пута прва станица била је београдска Саборна црква, гдје је био формиран почасни шпалир у част високог госта, чији је долазак био „поздрављен бурним аплаузима многобројних верника". У храму је служена свечана доксологија[612], након чега је госте поздравио патријарх Герман, представљајући овај догађај као велику радост. Од самог почетка домаћини су водили рачуна о поодмаклим годинама и преморености руског патријарха, па је овом приликом патријарх Герман напоменуо да ће свој говор скратити. Гости су били смјештени у просторијама Патријаршије. Сјутрадан, 22. маја, учињена је посјета отправнику послова совјетске амбасаде Дедушкину, након чега је, по раније утврђеном програму, делегација, којој се придружио патријарх Герман са члановима Светог синода, авионом ЈАТ-а отпутовала за Охрид у Македонију.[613]

По доласку у Охрид госте је дочекао митрополит македонски Доситеј са архијерејима и свештенством, док су од стране државе били присутни члан ИВ НР Македоније и предсједник Републичке комисије за вјерска питања Мито Мицајков, члан ИВ Петар Здравковски и други званичници. Гости су били смјештени у вилама на Горици, које је користило ИВ Македоније. Сјутрадан (23. мај) услиједила је посјета манастиру Свети Наум, у којој није учествовао руски патријарх због умора. На локалитету извора Дрима Земаљски одбор савеза удружења православног свештенства припремио је пољски ручак за госте. На поздрав предсједника Земаљског одбора проте К. Малеског, одговорио је, у име одсутног патријарха Алексија, архиепископ Никодим, казавши да руски народ „са великом љубављу чува успомену на стару Охридску архиепископију, где су били и где су радили први словенски апостоли, учитељи и просветитељи Климент и Наум", уз подсјећање на то да је одавде руски народ примио прве богослужбене књиге и црквенословенско писмо. У име руског патријарха предао је Удружењу свештеника Македоније икону Светог Николаја. Истог дана је предсједник ИВ НР Македоније Александар Грличков приредио пријем у вили предсједника Народног собрања Македоније. Током вечерњег богослужења у малој цркви Св. Геракомије произносиле су се молитве за руску и југословенску земљу. Гости су били срдачно и топло поздрављени током свечане вечере коју је приредио предсједник Народног одбора среза Охрид Н. Алексовски. У четвртак, 24. маја, на дан Свете браће Кирила и Методија, свечана патријарашка литургија је служена у храму Богородице

[611] У саставу руске делегације, поред патријарха Алексија, били су: предсједник ОВЦС архиепископ јарославски и ростовски Никодим, епископ виницки и брацлавски Јоасаф, одговорни уредник *ЖМП* и инспектор МДА архимандрит Питирим, доцент МДА протојерej Алексиј Остапов, јеромонах Платон, протођакон Владимир Прокимнов, замјеник предсједника Управе добара МП Д. А. Остапов, члан ОВЦС МП Б. С. Кудинкин, лични љекар руског патријарха А. В. Алексејев, и преводилац А. Д. Романьенко. *ЖМП*, № 6 (1962), 3; ГАРФ, Р-6991, Оп. 1, Д. 2032, Л. 46. У писму које је архиепископ Никодим 24. априла 1962. послао Српској патријаршији као члан делегације, одмах иза руског патријарха, био је наведен митрополит лењинградски и ладошки Пимен, али он није допутовао у Југославију. ДАМСП, ПА, СССР, 1962, ф. 130, дос. 21, 43028.

[612] Овдје се мисли на доксологију (славословље, облик за исказивање моћи и величине Божије) која се, као пјевана доксологија, врши у посебним приликама, у овом случају поводом дочека патријарха у Саборни храм.

[613] Детаљније: прота Милан Д. Смиљанић, „Патријарх руски вратио посету српском Патријарху", *Гласник СПЦ*, бр. 7-8 (1962), 235-237. Као пратиоци на пут у Македонију отишли су: прота Милан Смиљанић, предсједник Савеза удружења православних свештеника Југославије, протођакон Бранко Петровић, Милоје Дилпарић, секретар Комисије за верска питања СИВ-а, и Крсто Лековић, службеник ССУП-а.

познатијем као Каменско. Саслуживао је и поглавар, у то вријеме аутономне, МПЦ. По завршетку заједничке молитве српски патријарх је поздравио високог госта, а преко њега сву пуноћу Руске цркве и велики руски народ. Руског патријарха посебно је импресионирало велико присуство омладине у храму. Он је старјешини храма предао поклоне (велико Јеванђеље, путир са дискосом, дарохранилицу, петохљебницу, дикирије и трикирије, и кадионицу) израђене од финог материјала и уз то позлаћене. Тог дана митрополит Доситеј приредио је свечани ручак у хотелу „Палас“, којем, због премореност, није присуствовао патријарх Алексије. Македонски митрополит указао је у свом поздравном говору на добре односе „нашег православног македонског народа са Руском православном црквом“ од давнина, истакавши да је ова посјета од великог значаја, да она значи не „само продубљивање светле историјске традиције, [...], но у исто време представља продубљивање и јачање љубави и веза међу нашим народима“. „По благослову и налогу“ патријарха Алексија на поздрав је одговорио архиепископ Никодим, изразивши дубоку захвалност за срдачност и пријем. Поменуо је братске односе који постоје између народа Македоније и других република Југославије са народима Совјетског Савеза. Ти односи, по његовим ријечима, ако и даље буду братски засновани „на љубави и узајамној сарадњи, онда ће то бити велики допринос ствари мира на земљи“, чему допринос дају власти ФНРЈ и СССР. На крају је пожелио процват Македонији и Југославији, и „да увек међу нашим народима свим народима Народне Републике Југославије и народима СССР буде чврсто и неразрушиво братство“. Услиједио је обилазак светиња Охрида, а свечана вечера, овог пута у присуству оба патријарха, одржана је у организацији Републичке комисије за вјерска питања. На здравицу предсједника Комисије М. Мицајкова узвратио је руски патријарх, који је истакао пријатан боравак и срдачан дочек, уз захвалност македонским властима на пажњи, старању и доброти коју су овдје осјетили. Поменуо је добре односе који у овој републици постоје између Цркве и грађанских власти, и пожелио да „још више јача јединство међу нашим народима за њихов процват [...]“, благословивши на крају македонски народ. Српски патријарх Герман такође је надахнуто говорио, видјевши у овом сусрету једну „значајну симболику [...] да смо се ми Руси, Срби и Македонци нашли у Охриду баш на дан великих словенских првоучитеља Ћирила и Методија [...]“. На крају је наздравио руском патријарху, предсједнику Народног сабора НР Македоније, митрополиту Доситеју, али и за здравље „шефа наше државе маршала Тита“. У петак, 25. маја, делегација је отпутовала у Београд, гдје је реализован завршни дио посјете.[614]

*

По повратку у Београд гости су присуствовали свечаности на стадиону ЈНА у част Дана младости и седамдесетог рођендана Ј. Б. Тита. Сјутрадан, 26. маја, маршал Тито је примио оба патријарха, и том приликом првојерарха РПЦ одликовао Орденом југословенске заставе са лентом, за заслуге у развијању и учвршћивању мирољубиве сарадње и пријатељских односа између ФНРЈ и СССР и за заслуге у ослободилачком рату. Орденом југословенске заставе са златним вијенцем из руске делегације одликовани су још архиепископ Никодим и епископ Јоасаф.[615] У Дому културе Совјетског Савеза отправник послова Дедушкин дао је свечани пријем за оба патријарха, коме је присуствовао и потпредсједник СИВ-а Родољуб Чолаковић, и други

[614] За боравак у Македонији опширније: Смиљанић, „Патријарх руски вратио посету српском Патријарху“, 237-247; *Весник,* 1. 6. 1962, 1-2; Архимандрит Питирим и протоиерей А. Остапов, „Во имя единения и мира. Посещение Святейшим Патриархом Алексием Сербского, Болгарского и Румынского Патриархов“, *ЖМП*, № 7 (1962), 7-10.

[615] Фотографије са пријема код предсједника ФНРЈ објављене су и у *Гласнику СПЦ* и у *ЖМП*-у, у текстовима који описују ток посјете.

политички представници. У цркви Руског подворја истог дана руски патријарх са пратњом присуствовао је бденију, по чијем је завршетку за ревност и пожртвовани рад одликовао старјешину Подворја протојереја Виталија Тарасјева. Наредног дана (27. мај) служена је патријарашка литургија у београдској Саборној цркви, којој је присуствовао и Дедушкин. Говорио је на крају службе патријарх Герман, поменувши свој прошлогодишњи боравак у Москви, и то што су се у овом храму, пред моштима Св. кнеза Лазара, Св. цара Уроша и Св. деспота Стефана, помолили „за добро и срећу руског и српског народа, наших цркава и за добро и срећу свих православних људи и целога света уопште“, и шире се осврнуо на Лазарев подвиг у Косовској бици, и његов избор за небеско царство. Истакао је да се „у далекој руској земљи, [...] налази нашем срцу близак руски народ по вери, крви и патњама“. С друге стране, патријарх Алексије је поменуо да је руски народ „дубоко саосећао у патњама и борбама вашег народа“, присјетивши се посјете патријарха Германа РПЦ, али и патријарха Викентија „који нас је много задужио својом љубављу“. Говорио је о неопходности да се подигне глас „против наоружања и атомског рата“. Ову посјету видио је као допринос „још јачим везама између наших цркви и наших братских народа“. Патријарх Алексије уручио је поклоне београдској Саборној цркви. У сали Патријаршије Добривоје Радосављевић је, у име предсједника Тита, предао руским јерарсима одликовања која су им претходног дана била додијељена. Свечани ручак приређен је у Патријаршији. Говорио је српски патријарх о историјату веза између двије цркве које су успостављене још у моменту када су руски монаси са Свете Горе дошли на двор жупана Стефана Немање, о узајамној помоћи двије цркве кроз историју, а похвалио је то што је руски патријарх одликован, у чему је видио признање са највишег мјеста његовим напорима које чини као поглавар своје цркве. Руски патријарх захвалио је предсједнику Титу и Влади Југославије на гостопримству. Подвукао је још и следеће: „Наше цркве, које су спојене везама давног пријатељства, имају дужност, да се обрате свим црквама с апелом: да се уједине сви наши гласови у захтев, да се одмах обуставе пробе нуклеарног оружја. Све православне цркве морају да се једнодушно изјасне и пруже подршку хришћанској идеји о општем разоружању“.[616] Један дио руске делегације посјетио је Споменик незнаног јунака на Авали, Иверску капелу на Новом гробљу, Богословију и Богословски факултет, цркву Св. Марка. Сјутрадан, 28. маја, руски патријарх је предао поклоне и одликовања.[617] Истог дана два патријарха потписали су заједничко саопштење поводом састанка, у којем се наводи да су приликом овог сусрета вођени братски разговори „по разним питањима црквеног и општег хришћанског живота“, изразивши „велико задовољство због потпуне сагласности постигнуте у нашим разговорима“. Два патријарха исказали су бригу за везе између двије сестринске цркве које још више треба јачати „узајамним посетама и заједничким разматрањем питања црквеног и општехришћанског живота“, уз потребно залагање двије цркве „за очување мира у свету и за остварење хришћанске правде“.[618] Делегација РПЦ је из Београда авионом отпутовала у Софију. Овај боравак, иако кратак, од стране обје цркве оцијењен као „врло срдачан и садржајан братски сусрет“. Из бугарске престонице је

[616] Архимандрит Питирим и протоиерей А. Остапов, „Во имя единения и мира. Посещение Святейшим Патриархом Алексием Сербского, Болгарского и Румынского Патриархов“, 12, 14.

[617] Орденом Светог Владимира за црквене заслуге одликовани су протојереји Младен Младеновић, в. д. секретара Светог синода, и Миле Јараковић, управник Патријаршијског двора, као и протођакони Ђорђе Жунић, шеф канцеларије српског патријарха, и Божо Трипковић. Смиљанић, „Патријарх руски вратио посету српском Патријарху“, 256.

[618] Текст заједничког саопштења: „Коммюнике о встрече Сербского и Московского Патриархов“, *ЖМП*, № 7 (1962), 26-27; Смиљанић, „Патријарх руски вратио посету српском Патријарху“, 256-257.

патријарх Алексије упутио кратак телеграм српском првојерарху, с поздравом и изразима благодарности „за љубав и гостопримство“.[619]

*

Према извјештају патријарха Германа поднијетом Светом синоду 29. маја 1962, два поглавара су „за сво време боравка [...] водили разговоре у духу узајамне братске љубави о многим црквеним питањима од интереса наших двеју помесних цркава, као и хришћанске цркве уопште обзиром на данашње прилике у свету“.[620] Приликом разговора патријарха Германа са М. Дилпарићем крајем маја 1962, српски црквени поглавар је питање боравка делегације РПЦ у Београду и у Македонији оцијенио као „врло добро“, уз напомену да на боравак делегације у Македонији није имао никаквих примједби.[621] Свега пар дана касније, приликом пријема српског патријарха и чланова Синода у СКВП-у, патријарх Герман је дао оцјену о реализованој посјети руске црквене делегације. Том приликом је истакао да је делегација „врло лепо дочекана и да је отишла задовољна и са најлепшим утисцима“. „Програм је био леп и садржајан. Много је добро и значајно што су ишли у Охрид“, сматрао је српски патријарх, док се од посјете Црној Гори одустало „због краткоће времена [...], мада је то била обострана жеља“.[622] Због чега је форсирана посјета Македонији патријарх српски овом приликом није експлицитно саопштио, мада су поједини архијереји СПЦ имали своје објашњење. Тако је митрополит црногорско-приморски Данило, приликом разговора у Републичкој комисији за вјерске заједнице, у вези посјете руског патријарха Македонији казао да је иста „услиједила због специфичног положаја и статуса односне цркве (Македонске православне цркве – *Љ. П.*) те да је вјероватно диктирао и неки политички моменат“.[623] Изгледа да је током боравка руског патријарха у Македонији дотакнуто питање путовања митрополита македонског Доситеја у СССР. Из тог разлога је предсједник Савјета за послове РПЦ В. Куроједов у августу 1962. тражио од Дедушкина мишљење совјетске амбасаде у ФНРЈ у вези овог питања.[624] Совјетски амбасадор у Београду А. Пузанов одговорио је 13. септембра, наводећи да је митрополит Доситеј, према њиховим сазнањима, „благожелатељно“ и благонаклоно настројен према СССР-у, и да је више пута изразио жељу да посјети Совјетски Савез, те да по овом питању немају примједби.[625] Међутим, до реализације ове посјете није дошло.

Патријарх Герман на прослави 50-годишњице архијерејске службе патријарха Алексија I у Москви (јул 1963)

Педесетогодишњица архијерејске службе патријарха Алексија падала је 28. априла/11. маја 1963. године. Међутим, Свети синод РПЦ је донио решење да се прослава овог јубилеја одржи

[619] Опширније о боравку делегације у Београду: Смиљанић, „Патријарх руски вратио посету српском Патријарху“, 247-257; Архимандрит Питирим и протоиерей А. Остапов, „Во имя единения и мира. Посещение Святейшим Патриархом Алексием Сербского, Болгарского и Румынского Патриархов“, 10-14.

[620] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 1741 од 1. јуна 1962, Извештај патријарха Германа САСиноду, 29. мај 1962.

[621] AJ, 144-59-485, Pov.br. 01-288/1-62, Zabeleška o razgovoru Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 31. maj 1962.

[622] AJ, 144-59-485, Pov.br. 01-298/1-62, Zabeleška o prijemu kod predsednika Savezne komisije za verska pitanja Dobrivoja Radosavljevića patrijarha Germana i članova Sinoda Srpske pravoslavne crkve: mitropolita Damaskina i episkopa: žičkog Vasilija, braničevskog Hrizostoma i banatskog Visariona, 2. jun 1962.

[623] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 13, br. 103, 1.

[624] ГАРФ, Р-6991, Оп. 1, Д. 2032, Л. 57.

[625] Исто, Л. 81.

током 14-21. јула. Централна прослава планирана је за 18. јул, на празник обретења моштију Преподобног Сергија Радоњешког, као и у недјељу 21. јула, када се у катедралном храму у Москви имао обиљежити сверуски празник јављања иконе Богородице у граду Казању (1579. године). О наведеном је патријарх Герман био обавијештен од стране поглавара РПЦ писмом од 29. априла 1963, и позван да учествује у планираним свечаностима, са још два сапутника.[626] Првојерарх СПЦ је овај позив прихватио.[627] За вријеме док је у посјети СПЦ био бугарски патријарх Кирил, од 10. до 16. јуна 1963[628], патријарх Герман је неколико пута питао свештеника Тарасјева да ли је он добио позив да путује у Москву, а у циљу учешћа у његовој пратњи. Како Тарасјев још није био добио позив из МП, иако је тим поводом писао митрополиту Никодиму (Ротову), он је 7/20. јуна 1963. писао сверуском патријарху, молећи за благослов и инструкције у вези захтјева патријарха Германа, који је његово учешће у делегацији сматрао неопходним, нарочито ради превођења његовог поздравног говора, с обзиром да нико у делегацији не говори руски језик.[629] Патријарх Герман се 3. јула 1963. обратио СКВП-у у вези предстојећег пута на јубилеј руског патријарха. Осим тога што је тражио новчану и другу помоћ, српски патријарх је навео да намјерава на пут да крене 11. јула, у пратњи протојереја Милета Јараковића и протођакона Властимира Ђорића. Упознао је Комисију да је током разговора које је недавно водио на Светој Гори са архиепископом јарославским и ростовским Никодимом[630], дознао да је боравак у Москви за све учеснике јубиларне прославе предвиђен до 28. јула, што би значило да би се са пратњом задржао 17 дана, па је тим прије помоћ била неопходнија.[631] До разговора поглавара СПЦ са предсједником СКВП-а М. Марковићем дошло је 8. јула, којом приликом је договорено да патријарх отпутује у СССР 11. јула, али да се на сваки начин врати у земљу најкасније 23. јула текуће године.[632] С тим у вези у Савезној комисији је донијето решење 9. јула 1963. да се делегацији СПЦ, коју предводи патријарх Герман, одобри и на име помоћи исплати у паушалном износу 150 рубаља и 256.500 динара.[633] Неколико дана потом, секретар Комисије М. Дилпарић донио је решење да се патријарху Герману који одлази у посјету СССР-у накнадно и на име репрезентације, а у паушалном износу, одобри и у готовини исплати сума од 50 америчких долара и 85.000 динара.[634] У оба случаја цјелокупан износ девизних и динарских средстава падао је на терет предрачуна расхода СКВП-а за период јул-септембар 1963. године.

Патријарх Герман је с пратњом кренуо возом из Београда 11. јула, да би се сјутрадан пар сати задржао на жељезничкој станици у Будимпешти, којом приликом је разговарао са српским свештенством и представницима власти СССР-а, Мађарске и Југославије. По доласку у Москву, 13. јула, српског патријарха дочекало је неколико великодостојника Руске цркве, али нико из југословенске амбасаде, што је правдано разлозима техничке природе.[635] Смјештај је за ову

[626] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Писмо патријарха Алексија патријарху Герману, № 637, 29. април 1963.
[627] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 2010 од 17. јуна 1963.
[628] Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 452.
[629] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 75-76.
[630] Патријарх Герман је учествовао на прослави 1000-годишњице Свете Горе Атонске од 19. до 30. јуна 1963, којом приликом је одржана и конференција. Делегацију МП предводио је архиепископ Никодим. Уп.: Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 448-449; М. В. Шкаровский, „Празднование тысячелетия Афона в 1963 году и его значение“, *Русско-Византийский вестник*, № 1 (2), 2019, 9-16.
[631] AJ, 144-70-527, Број 403/1; *ЖМП*, № 6 (1963), 11-21; *ЖМП*, № 8 (1963), 3.
[632] AJ, 144-67-524, Zabeleška o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja Mome Markovića sa patrijarhom Germanom, 8. jul 1963.
[633] AJ, 144-70-527, Br. 01-403/2 od 9. VII 1963. godine.
[634] AJ, 144-70-527, Br. 01-403/3 od 12. VII 1963. godine.
[635] Из југословенске амбасаде у Москви јављено је 17. јула 1963. у ДСИП да је допутовао патријарх Герман, али како о доласку нису били обавијештени нико из амбасаде га није дочекао, па је то на патријарха оставило неугодан утисак.

прилику био организован у великом хотелу „Украјина“. Што се програма тиче он је био обиман, пун промјена, обиловао је гостопримством и срдачним пријемом од стране представника РПЦ. Током 14. јула патријарх Герман имао је сусрете са патријархом Алексијем, митрополитом Пименом и епископом Алексијем, као и са антиохијским патријархом Теодосијем. Сјутрадан (15. јул) услиједила је посјета српског црквеног поглавара Савјету за послове РПЦ. Главне свечаности биле су 17. и 18. јула у Тројице-Сергијевој лаври у Загорску. Првог од та два дана одржан је састанак свих представника православних и неправославних цркава који су допутовали у Москву, приређена је академија у част јубилара, одржани су говори у којима су се истицале „велике заслуге Патријарха Алексија како у крилу Руске цркве, тако и у Цркви у целом свету“. Свечаност је отворио предсједник Јубилејне комисије Синода РПЦ митрополит лењинградски и ладошки Пимен, док је реферат о животу и раду сверуског патријарха поднио архиепископ јарославски и ростовски Никодим. Свечана литургија служена је 18. јула, на празник Обретења моштију Преподобног Сергија Радоњешког, у Успенском храму Лавре, у којој је чинодејствовало шест патријараха (руски, антиохијски, грузијски, српски, румунски и бугарски), и представници других помјесних цркава. Након свечане службе услиједио је ручак, после кога је јубилар примио све предстојатеље, представнике и делегате цркава.[636]

Током 20. јула српског патријарха посјетио је савјетник југословенске амбасаде у Москви Феликс Горски, савјетник Миливоје Максић и аташе Слободан Петровић. Прослава је завршена 21. јула архијерејском литургијом у Богојављенском патријарашком катедралном храму у Москви, на којој су учествовали сви присутни патријарси, 11 митрополита, архиепископа и епископа, осам архимандрита, осам протопрезвитера, четири архиђакона, јерођакон и протођакон. Увече је Синод РПЦ приредио свечану вечеру у част јубилара. На завршетку свечаности издато је „информативно саопштење“ о боравку црквених поглавара и представника на свечаностима у Москви. Домаћинима је било стало да ово сабрање поприми шири значај, како је у саопштењу истакнуто, попут тога да је овај скуп посвједочио „јединство православне вере“, да је сусрет био „плодотворан“, а да су резултати „овог братског сусрета привели (су) учеснике признању екуменске вредности овога скупа“. Учесници су констатовали да је данашње вријеме у знаку све веће потребе народа за избављење човјечанства од страхота коју би донио нови свјетски рат, па је поздрављена дјелатност на заштити и очувању мира на планети. Повратак делегације СПЦ услиједио је 22. јула, специјалним авионом на релацији Москва–Букурешт–Београд, којим се враћала и делегација Румунске цркве.[637]

Поглавар СПЦ био је задовољан третманом који му је указан приликом посјете. Још док је био у Москви он је казао савјетнику југословенске амбасаде да је био задовољан пријемом на који је наишао од стране Руске цркве, рекавши „да га третирају боље но представнике осталих цркава“.[638] По повратку у Београд, приликом разговора у СКВП-у, патријарх је изјавио „да је било

Међутим, накнадно га је посјетио савјетник Максић, објаснивши му овај пропуст техничким разлозима, конкретно кваром на вези, чиме је пропуст исправљен. ДАМСПРС, ПА, СССР, 1963, ф. 129, дос. 30, 423922.

[636] „Његова Светост Патријарх Г. Герман у Москви на прослави педесетогодишњице архијерејског служења Руског Патријарха“, *Гласник СПЦ*, бр. 8-9 (1963), 345-346; „Торжественное празднование 50-летия архиерейского служения Святейшего Патриарха Алексия“, *ЖМП*, № 8 (1963), 4.

[637] „Његова Светост Патријарх Г. Герман у Москви на прослави педесетогодишњице архијерејског служења Руског Патријарха“, 346-347.

[638] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1963, ф. 129, дос. 30, 423922. На полеђини телеграма руком је додато да је Москви телефоном јављено да патријарха испрате, али да не дају никакве посебне пријеме. Патријарх Герман је по завршетку боравка саопштио у СКВП-у да приликом дочека на жељезничкој станици у Москви није био нико из југословенске амбасаде, већ само представници Руске цркве и совјетске власти, као и да „са Амбасадом у Москви није била најбоља веза“, а имали су, приликом повратка, „тешкоћа у погледу дана и начина враћања“. AJ, 144-67-524, Pov.br. 01-347/1-

врло добро што је отишао на ову свечаност“. Посебно важним сматрао је присуство на свечаностима двојице изасланика из Ватикана (бискупи Шариер и Димон), чему су „Руси [...] дали посебан третман [...]“. Тако је руски патријарх „у врло лепом говору посебно поздравио“ папине делегате из Ватикана, а уопште третман ватиканске делегације, како од државних, тако и од црквених функционера, према утисцима патријарха Германа „био је одличан“. На овом мјесту потребно је напоменути да је РПЦ већ била послала своје посматраче – протојереја Виталија Боровоја и архимандрита Владимира (Котљарова) – на прво засиједање Другог ватиканског концила у октобру 1962. године. За многе је, па вјероватно и за српског патријарха и архијереје СПЦ, ова одлука била изненађење, с обзиром на став који је РПЦ заузела од када је папа Јован XXIII, још 25. јануара 1959, јавно објавио да намјерава да сазове сабор, а који став је био да Руска црква не може учествовати на сабору католика и такав сабор сматрати васељенским.[639] У даљем свом излагању српски патријарх је поменуо један мањи инцидент који се догодио приликом свечане академије у Загорску дана 17. јула. Том приликом је бугарски патријарх Кирил предложио да се са овог „импозантног скупа дадне један општи коминике, који би говорио како о овој манифестацији јединства, тако и [о] потреби и жељи за мир у свету, што би био спас за човечанство“. Када је све било готово и дошло се до потписивања коминикеа, један од представника Цариградске патријаршије (митрополит Калиник) направио је инцидент, тако што је истакао да су они „дошли само на прославу, а не и да доносимо ’политичке акте’“, што је изазвало мучну ситуацију. Ствар је накратко одгођена, па је послије дан-два шефовима делегација показан текст саопштења – у ствари апел за мир, који је, по ријечима патријарха Германа, „био лепо припремљен и прихваћен“. Приликом боравка у Москви патријарх Герман је имао у два маха дужи разговор са митрополитом Никодимом, којом приликом је било ријечи о ступању СПЦ у ССЦ, о слању посматрача на Други ватикански концил, и о питању зашто није било заступника СПЦ на Прашкој мировној конференцији. У вези прва два упита поглавар СПЦ је одговорио „да се оба питања разматрају“, а што се тиче Хришћанске конференције за мир договорено је да се убудуће позиви директно упућују патријарху Герману. На овом мјесту патријарх је дао нешто другачију оцјену сопственог третмана од стране домаћина, казавши да су га Руси приликом доласка примили прилично хладно, а да се то преокренуло на свечаној академији у Загорску 17. јула, на којој је патријарх трипут говорио, његова иступања су се допала домаћинима, „па су и свој став према њему променили“. Посебно је то било примјетно када је српски патријарх потписао без примједби саопштење и апел за мир, што су без сумње била очекивања домаћина, а преко њих и совјетских власти, у сврси остварења сопствених спољнополитичких циљева.[640]

63, Zabeleška sa sastanka održanog dana 27. jula 1963. između podpredsednika Savezne komisije za verska pitanja druga Mata Radulovića i patrijarha Germana, 3.

[639] Опширније: диакон А. Дикарев, „Наблюдатели Русской Православной Церкви на II Ватиканском соборе: предыстория“, *Церковь и время*, № 1 (62), 2013, 107–136.

[640] AJ, 144-67-524, Pov.br. 01-347/1-63, Zabeleška sa sastanka održanog dana 27. jula 1963. između podpredsednika Savezne komisije za verska pitanja druga Mata Radulovića i patrijarha Germana, 1-3.

Делегација СПЦ у незваничној посјети РПЦ и Совјетском Савезу (2-9. септембар 1965)

Поглавари СПЦ и РПЦ су у октобру 1964. размијенили телеграме поводом тешке авионске несреће на Авали код Београда. Путујући на обиљежавање 20-годишњице ослобођења Београда, совјетска војна делегација је, предвођена маршалом С. С. Бирјузовом, 19. октобра доживјела удес. Сви путници авиона „Иљушин Ил-18“ (7 чланова делегације и 11 чланова посаде) овом приликом су трагично страдали. Био је то повод да патријарх Герман у своје лично име и испред СПЦ упути телеграм саучешћа руском патријарху.[641]

По првобитној замисли руског патријарха требало је да у августу-септембру 1965. патријарх Герман посјети Русију, у трајању до десетак дана, са групом сатрудника у саставу до 10 људи. Та би посјета имала за циљ да још више учврсти узајамне односе и сарадњу између РПЦ и СПЦ. Ово отуда, сматрао је патријарх Алексије, што пред обје цркве стоје велики и озбиљни задаци, како из области међуправославних питања, тако и у сфери екуменизма, и „у великом служењу смиривања човечанства“.[642] Поглавар СПЦ је упознао предсједника СКВП-а Милутина Морачу приликом у јулу 1965. да је добио позив од руског патријарха да у августу или септембру текуће године проведе одмор у СССР. Са собом би могао да доведе и пратњу од 10 чланова, уз сугестију да то буду лица која су сарађивала на међуцрквеним односима. Патријарх је овом приликом казао да би бројност делегације требало да износи шест особа, од тога три епископа и три свештеника. Из Комисије је сугерисано да међу епископима буде и један из МПЦ, што је патријарх прихватио. Још је договорено да се о овој посјети консултује ССИП.[643]

На позив руског патријарха са највише адресе у СПЦ одговорено је 3. августа. Првојерарх СПЦ је сматрао да је потребно да се размијене мишљења поводом актуелних црквених питања, па је позив прихватио на начин што ће у СССР бити упућена српска црквена делегација, састављена од три архијереја и три пратиоца, док би у посјети боравила од 3. до 13. септембра.[644] Још прије него што је званично одговорено на позив упућен са руске стране, епископ нишки Јован (Илић) је 17. јула обавијештен да ће он предводити српску црквену делегацију у посјету патријарху Алексију. Он је ову обавезу прихватио, иако је „пут дугачак и заморан“, што није било за занемаривање с обзиром да је тада био у старосној доби од преко 80 година.[645] Поступајући по договору из СКВП-а да у саставу делегације буде неко из јерархије МПЦ, патријарх Герман се 3. августа обратио митрополиту охридском Доситеју, да одреди једног од архијереја за предстојећи пут у Русију. Избор је пао на епископа злетовско-струмичког Наума. У поводу тога је српски патријарх 17. августа, као допуну претходног писма, обавијестио руског патријарха да ће у саставу делегације бити три епископа: нишки Јован, бањалучки Андреј и злетовско-струмички

[641] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 3202/64 и Син. бр. 3242/64, Телеграм патријарха Германа патријарху Алексију, 21. октобар 1964; *Политика*, 20. 10. 1964.
[642] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Писмо патријарха Алексија патријарху Герману, 4. јун 1965.
[643] AJ, 144-86-600, Pov.br. 242, Zabeleška o razgovoru Predsednika Savezne komisije za verska pitanja Milutina Morače sa patrijarhom Srpske i Makedonske pravoslavne crkve Germanom, 14. jul 1965.
[644] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, 3. август 1965.
[645] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Епископ нишки Јован – Светом архијерејском синоду СПЦ, 21. јул 1965; Исто, Писмо патријарха Германа епископу нишком Јовану, 3. август 1965.

Наум. Међутим, митрополит Доситеј је поглавару СПЦ јавио 16. августа да је на сједници македонског Синода од 11. августа 1965. одлучено да епископ Наум због болести не може путовати, већ да је одређено да га мијења секретар митрополије прота Боро Станковски.[646] Ова промјена и недоследност изискивали су да руска страна мора бити обавијештена, што је патријарх Герман учинио почетком септембра, извијестивши предстојатеља РПЦ да ће делегација СПЦ бити смањена, из разлога што се је у међувремену епископ Наум разболио, па поступајући по савјету љекара није смио кретати на дуг пут.[647] На крају, коначан састав делегације био је следећи: епископ нишки Јован (шеф делегације), епископ бањалучки Андреј, протојерej Јевтимије Илић (директор Патријаршијског управног одбора), протојерej Борис Станковски (митрополитски секретар МПЦ), и протођакон др Емилијан Чарнић (декан Богословског факултета). Патријарх Герман тражио је од СКВП-а потребну „моралну и материјалну помоћ“ за реализацију ове посјете, док је као средство којим би се путовало назначен путнички авион.[648]

Чланови делегације СПЦ имали су прилику да посјете Москву, Загорск, Лењинград и Одесу. У Москви су обишли Тројице-Сергијеву лавру, гдје их је угостио ректор МДА епископ дмитровски Филарет, и намјесник Лавре архимандрит Платон, као и тамошњу Духовну академију (2. и 3. септембар). На поздраве архимандрита Платона узвратио је епископ Јован. Била је ово прилика да намјесник Лавре члановима делегације додијели поклоне, по једну икону Преподобног Сергија и албум са сликама Тројице-Сергијеве лавре. Српска делегација била је заинтересована за систем школовања у МДАиС, концепт наставе, наставни план и програм, број и структуру ученика и студената, и друге појединости из рада ових духовних школа.[649] Други дио боравка односио се на посјету Лењинграду, тамошњим храмовима и ЛДА. У недјељу, 5. септембра, свечано богослужење одржано је у Тројицком сабору у Лењинграду, уз саслуживање са митрополитом лењинградским и ладошким Никодимом. Он је након литургије поздравио делегацију из СПЦ, истакавши „братске везе које везују руски и српски народ, Руску и Српску цркву“. На те ријечи шеф српске делегације је „потврдио позитивне резултате братске сарадње наша два народа кроз целу њихову историју [...]“. У част гостију из СПЦ, шеф ОВЦС-а митрополит Никодим је тог дана организовао пријем. Патријарх Алексије је у то вријеме био у љетњој резиденцији, у Успенском манастиру у Одеси. Тамо су чланови делегације СПЦ стигли 6. септембра, путујући авионом из Лењинграда. Патријарх Алексије је уприличио пријем, архијерејима из СПЦ додијелио панагије, а осталим члановима делегације Орден Св. равноапостолног кнеза Владимира III степена. Из своје резиденције он је, истог дана када је стигла српска делегација, патријарху Герману упутио писмо, које је уједно и одговор на оно које му је предстојатељ СПЦ упутио 1. септембра. Изразио је жаљење што епископ Наум није могао да дође, и захвалио је на послатом му поклону, којег је овог пута чинила публикација *Уметнички*

[646] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Писмо патријарха Германа митрополиту Доситеју, 3. август 1965; Исто, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, 17. август 1965; Исто, Писмо митрополита Доситеја патријарху Герману, 16. август 1965.

[647] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, 1. септембар 1965.

[648] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 2549 од 17. августа 1965; ДАС, Г-21, ф. 17.

[649] Гостима је саопштено да семинарију похађа 140 ученика, академију 120, аспирантуру 15 уз још 330 приватних студената. Међу полазницима ове двије установе било је и странаца: Антиохијаца, Румуна, Бугара, Пољака, један Македонац, а било је и из афричких земаља. Наставно особље чинило је 35 професора. „Посета делегације наше Цркве Руској Православној Цркви“, *Гласник СПЦ*, бр. 1 (1966), 20.

споменици Југославије.[650] У Одеси је одржан састанак са руским патријархом, у присуству митрополита Никодима и архијереја из српске делегације. У штампи је наведено да су том приликом „измењена (су) мишљења о свим актуелним црквеним питањима у потпуној сагласности“. Гостима је приказан филм о јубилеју патријарха Алексија. Одеску богословију гости су посјетили 7. септембра.[651] По повратку у Москву учињена је посјета Амбасади СФРЈ. Делегација је била смјештена у Тројицком подворју у Переделкину, подмосковској резиденцији патријарха Алексија. Помен је служен на гробу патријарха Сергија, а прилика је искоришћена за разгледање Кремља и посјету Третјаковској галерији. Током боравка у Москви било је састанака са представницима Руске цркве. На крају боравка свечани пријем у част делегације дао је митрополит Никодим, у хотелу „Совјетскаја“, који је протекао у изузетно срдачној и братској атмосфери. Митрополит Никодим је изразио задовољство што је током овог сусрета представника двије цркве „владао дух братства, љубави и слагања у мишљењима и погледима“, док је шеф делегације СПЦ „истакао искрену љубав српског народа према Руској цркви и руском народу“, као и то да „никад није било случаја да су српски народ и Српска црква били на страни непријатеља Руске цркве или руског народа“. Као циљ доласка делегације он је навео „учвршћивање наше братске слоге и љубави што је у корист наших цркава и наших отаџбина“.[652]

У СПЦ су овом посјетом били задовољни, што је подвучено у извјештају са пута и боравка у Совјетском Савезу: „Општи резултат ове посете је у сваком погледу више него задовољавајући, јер је делегација приликом сваког сусрета са људима у Руској цркви била дочекивана и испраћана свом топлином руског гостопримства, а приликом разговора о црквеним и међуцрквеним питањима констатована је пуна сагласност“. Оно што је на госте оставило посебан утисак била је изјава патријарха Алексија да има жељу трећи пут да посјети СПЦ и Југославију.[653] Југословенске власти имале су своје виђење и тумачење ове посјете. Исто је донекле могуће сагледати из једног строго повјерљивог извјештаја, сачињеног за потребе ССИП-а. У њему се наводи да је делегацији из СПЦ током боравка указивана посебна пажња. Приликом службених и неслужбених разговора у здравицама су често истицани пријатељски и братски односи, како у прошлости тако и тренутно. Нарочито је подцртавана потреба стварања чвршћих веза између двије православне цркве, самим тим, ипмлицитно, и више везивање СПЦ за РПЦ.[654]

Током овог боравка представника СПЦ у СССР-у са челницима РПЦ разматран је широк спектар питања: придржавање одлука Треће свеправославне конференције на Родосу; обрађивање реферата према упутствима Прве родоске конференције и разрада истих; задржавање досадашњег статуса Мађарске православне цркве, тј. да се не поставља епископ од стране Московске патријаршије за Мађарску, јер би то угрозило Српску будимску епархију у тој земљи; слање посматрача на II ватикански концил; питање пријема у руске духовне школе кандидата из

[650] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Писмо патријарха Алексија патријарху Герману из Одесе, 6. септембар 1965.
[651] „Посета делегације наше Цркве Руској Православној Цркви“, 21.
[652] „Посета делегације наше Цркве Руској Православној Цркви“, 21; М., „Пребывание в СССР делегации Сербской Православной Церкви“, *ЖМП*, бр. 10 (1965), 11-12.
[653] „Посета делегације наше Цркве Руској Православној Цркви“, 22.
[654] ДАС, Г-21, ф. 17, Str.pov.br. 835/II od 14. IX 1965, Delegacija SPC učinila nezvaničnu posetu Ruskoj pravoslavnoj crkvi, 1-2. Представници РПЦ су „истицали да је оријентација на Грчку цркву погрешна, пошто је она више везана за Запад, стављајући на тај начин приговор на односе које СПЦ има са том црквом“.

Југославије; питање учлањења СПЦ у Хришћанску конференцију за мир.[655] Представници МП су се дакле интересовали за став СПЦ по питању слања делегата-посматрача на засиједање Ватиканског концила, изразивши жељу да и Српска патријаршија упути своје посматраче, као што ће то учинити већина православних цркава. Осим тога, представници РПЦ инсистрирали су да СПЦ постане стални члан Свехришћанског комитета за мир, а не као досад да рад ове организације прати повремено, преко делегата-посматрача. У вези тога што је почетком 1965. СПЦ примљена у чланство ССЦ-а, мишљење представника РПЦ било је да би Српска патријаршија требало да попуни сва мјеста у одборима и комисијама Савјета (којих је било 6), „како би се на тај начин могла обезбедити већина за ставове цркава из социјалистичких земаља". Представници двије цркве исказали су истовјетан став по питању вођења преговора са англиканцима и старокатолицима, како би ови преговори могли одмах да отпочну. Надаље, ако би дошло до постављања епископа за Мађарску, овај потез би био доживљен „као непријатељски акт према СПЦ". На овај захтјев српске стране руски патријарх и чланови руске делегације „пружили су уверавање да до постављања епископа неће доћи и у исто време понудили се да посредују код мађарских власти да се прими из Југославије епископ за будимску епархију". Што се тиче питања размјене студената, постигнуто је обострано слагање „да би овакав облик сарадње требало убудуће што више користити и развијати".[656]

Патријарх Герман на прослави 50. годишњице обновљења Московске патријаршије (26. мај–3. јун 1968)

Српска патријаршија добила је два позива од РПЦ у вези обиљежавања 50-годишњице васпостављања патријаршије. Један потиче од Одбора за прославу јубилеја, у којем се позива да СПЦ на предстојећем сабрању пошаље три представника. Други позив је од руског патријарха упућен предстојатељу СПЦ, с намјером да лично предводи делегацију у Москви. О позивима је било ријечи у Патријаршији приликом сусрета српског патријарха и савјетника СКВП-а. Мишљење представника Комисије било је да са овим „неће бити ништа спорно", а патријарху је савјетовано да се по овом питању обрати СКВП-у.[657] Из Савезне комисије су контактирали ДСИП о предстојећем путу српског патријарха на прославу јубилеја Московске патријаршије, а одатле је упућен телеграм Амбасади СФРЈ, с молбом да их обавијесте „о [...] евентуалним запажањима везаним за ову посету". Савјетовано је да се у случају потребе делегацији СПЦ пружи помоћ.[658] Како је било предвиђено да патријарх Герман, по повратку из Москве, посјети Будимску епархију у Мађарској, то је тим поводом обавијештена Амбасада СФРЈ у овој земљи да делегацији пружи помоћ, и, исто као амбасада у СССР-у, да обавијести СКВП о запажањима за вријеме боравка делегације.[659] Осим тога, из СКВП-а је потекао предлог да амбасадор присуствује дочеку

[655] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1966, ф. III/I део, ред. бр. 100/66, Син. бр. 1785 / Зап. 285 из 1966, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1965/66. години, тј. за период од заседања Светог архијерејског сабора 14. маја 1965. године до заседања Светог архијерејског сабора 11. маја 1966. године, 13.
[656] ДАС, Г-21, ф. 17, Str.pov.br. 835/II od 14. IX 1965, Delegacija SPC učinila nezvaničnu posetu Ruskoj pravoslavnoj crkvi, 1-2.
[657] AJ, 144-110-683, Pov. 100/68, Zabeleška o razgovoru Radosava Perovića, savetnika u Saveznoj komisiji za verska pitanja sa patrijarhom Germanom,13. mart 1968.
[658] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1968, ф. 160, дос. 14, 418225; AJ, 144-111-684, Pov. 209/68.
[659] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1968, ф. 160, дос. 14, 418225.

делегације СПЦ у Москви, „јер [је] таква пракса била и раније“, а такође „да би било корисно да друг амбасадор за време боравка делегације СПЦ у Москви приреди ручак у част патријарха Германа, на који би био позван и патријарх Алексеј“.[660] С тим у вези, из југословенске амбасаде тражено је да им се хитно јави „шта је протоколарно уобичајено у вези са таквим посетама [...] у погледу дочека на станици, итд.“[661] У сврху припреме ове посјете српски патријарх је са двојицом епископа посјетио совјетског амбасадора у Београду, упознавши га са планираним путовањем у посјету РПЦ и Будимској епархији у Мађарској. Исто је намјеравао да учини и током разговора са мађарским амбасадором у Београду, тим прије што је планирао да обави разговор и са представницима мађарског Уреда за вјерска питања у Будимпешти.[662]

Делегацију СПЦ за ову прилику чинили су, поред патријарха Германа, епископи бачки Никанор (Иличић) и славонски Емилијан (Мариновић), и протођакон Ђорђе Жунић. Они су 23. маја отпутовали возом у Москву. Прва дестинација на том путу била је Будимпешта, гдје је патријарх имао разговор са протом Душаном Вујичићем, којему је стављено у задатак да уговори пријем код предсједника Државног уреда за црквене послове при влади Мађарске. Наиме, како је напријед поменуто, патријарх је намјеравао да се по повратку из Москве задржи у Мађарској два дана, ради састанка са свештенством Будимске епархије СПЦ, и незваничне посјете Сентандреји и Будимпешти. Делегација је преко Чопа и Кијева у Москву допутовала 25. маја. Овог пута је, за разлику од претходног доласка српског патријарха у совјетску престоницу (1963), уз тројицу архијереја из РПЦ дочеку присуствовао и југословенски амбасадор Добривоје Видић[663]. Српска делегација је за вријеме боравка у Москви била смјештена у хотелу „Русија“.[664] Наредног дана, 26. маја, патријарх Герман је са пратњом присуствовао литургији у цркви Св. Јована Воина, којом приликом је архиепископ берлински Владимир представио вјерницима првојерарха СПЦ. Свечана прослава отворена је истог дана у храму на Сокољницима, гдје су руском патријарху представљене све делагације које су допутовале на ову свечаност. Увече је у хотелском апартману гдје је била смјештена делегација СПЦ патријарх Герман примио патријарха бугарског Кирила.[665]

Чланови делегације СПЦ посјетили су сјутрадан, 27. маја, југословенску амбасаду у Москви. О неким детаљима разговора који су вођени овом приликом обавијештена је, преко ДСИП-а, и СКВП. Српски патријарх је обавијестио амбасадора Видића да ће делегација „изузетно бити примљена од патријарха руске цркве [...], који иначе због старости и болести ногу слабо покретан и сем делегације Српске православне цркве неће никога другог примити“. Услед оваквог здравственог стања руског патријарха отпала је могућност евентуалног организовања ручка од стране југословенског амбасадора. Свака делегација је тог дана имала посебне програме обиласка

[660] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1968, ф. 160, дос. 14, 418225; AJ, 144-111-684, Pov. 226/68.
[661] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1968, ф. 160, дос. 14, 418898.
[662] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 23, бр. 74, Zabeleška o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja Mila Jovićevića sa patrijarhom Germanom i episkopima: slavonskim Emilijanom i bačkim Nikanorom, 23. maj 1968.
[663] Добривоје Видић (1918-1992) је био амбасадор Југославије у Совјетском Савезу током 1953-1956, и 1965-1969. године. Драгољуб Купрешанин, „Видић, Добривоје Баја“, *Српска енциклопедија*, т. 2, датум приступа 9. 4. 2026, https://srpskaenciklopedija.rs/books/slovo-v/page/vidic-dobrivoje-baja.
[664] протођакон Ђорђе Жунић, „Његова Светост Патријарх Српски г. Герман на прослави 50-годишњице обновљења Московске Патријаршије“, *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1968), 135-136; Милисав Д. Протић, „Патријарх Герман на прослави 50-годишњице Руске патријаршије“, *Православље*, 6. 6. 1968, 1; Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 447.
[665] Жунић, „Његова Светост Патријарх Српски г. Герман на прослави 50-годишњице обновљења Московске Патријаршије“, 137-138; Протић, „Патријарх Герман на прослави 50-годишњице Руске патријаршије“, 1.

знаменитости Москве.[666] Дана 28. маја сви гости су отишли у Загорск, гдје је у храму тамошње Духовне академије отпочео конференцијски рад, којим је предсједавао руски патријарх. Патријарху Герману дато је почасно мјесто, с лијеве стране руског патријарха. Патријарх Алексије је кратко поздравио све присутне, и отворио свечаност поводом овог значајног јубилеја, а главни реферат поднио је митрополит лењинградски и новгородски Никодим. Он је изложио историју укидања патријаршије у Русији под царем Петром I Великим, предуслове за њено обнављање у Руској православној цркви, рад Помјесног сабора 1917-1918, и прећени пут РПЦ током последњих педесет година у новим друштвеним условима. Након тога шефови делегација су кратко честитали овај јубилеј. Српски патријарх је говорио одмах после јерусалимског патријарха Венедикта. У краћем обраћању за ову прилику он је истакао да слободно може казати да СПЦ „може најбоље осетити Вашу радост тим пре, што је и она у својој историји имала слична искушења кроз која је прошла и Руска православна црква". Руском патријарху уручио је на поклон икону Богородице израђену у Београду. По завршетку овог дијела програма, гости су се поново вратили у Москву, ради даљег наставка програма.[667]

Све делегације су током 29. маја учествовале у служењу парастоса на гробовима руских патријараха Тихона (Донски манастир) и Сергија (Богојављенски сабор) у Москви. Тога дана српски патријарх имао је сусрете са јерусалимским патријархом, гдје је био присутан и грузијски патријарх Јефрем. Сјутрадан, 30. маја, на празник Спасовдан, опет су делегације отпутовале у Загорск, гдје је у Тројице-Сергијевој лаври служена свечана литургија. Након тога био је организован заједнички ручак у свечаној сали Лавре, у присуству око 400 гостију. По завршетку овог дијела програма гости су се поново вратили у Москву, а српски патријарх имао је сусрет са једним од најважнијих људи Московске патријаршије, „шефом" спољне политике РПЦ, митрополитом лењинградским Никодимом, који је позвао српског патријарха на ручак у свом дому.[668] Пријем је организовао и Савјет за послове религије, 31. маја, а исте вечери организатори ове свечаности приказали су гостима филм „Живот Руске православне цркве", који је био „делимично у боји и на све је оставио изванредан утисак".[669] И 1. јуна свака делегација имала је засебан програм, док је српска делегација кратко разгледала Кремљ, а потом панораму Бородинске битке. Сјутрадан, у недјељу 2. јуна, служена је литургија у Патријаршијском сабору у Москви, којом приликом је српском патријарху указана велика част, да овом службом началствује уз присуство руског патријарха. Био је то уједно и завршни дио црквених свечаности, а истог дана услиједио је опроштајни банкет, у организацији руског патријарха и у присуству великог броја званица. Патријарх Алексије је у својој здравици нагласио труд Руске цркве уложен „за чување и јачање свеправославног јединства", и то да Московска патријаршија почиње нову педесетогодишњицу црквене историје, те да ће „и даље ићи путем који је јасно одређен у животу и делатности наше свете Цркве за последњих десет година". Говорио је и српски патријарх, који

[666] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1968, ф. 160, дос. 14, 419684; Жунић, „Његова Светост Патријарх Српски г. Герман на прослави 50-годишњице обновљења Московске Патријаршије", 138.

[667] Жунић, „Његова Светост Патријарх Српски г. Герман на прослави 50-годишњице обновљења Московске Патријаршије", 138-139; К. Логачев, „Празднование 50-летия восстановления патриаршества в Русской Православной Церкви", *ЖМП*, № 7 (1968), 13-14.

[668] Жунић, „Његова Светост Патријарх Српски г. Герман на прослави 50-годишњице обновљења Московске Патријаршије", 139-140; Логачев, „Празднование 50-летия восстановления патриаршества в Русской Православной Церкви", 14-16.

[669] Жунић, „Његова Светост Патријарх Српски г. Герман на прослави 50-годишњице обновљења Московске Патријаршије", 140; Логачев, „Празднование 50-летия восстановления патриаршества в Русской Православной Церкви", 16.

се захвалио не само црквеним домаћинима, него и представницима државне управе, који су такође домаћини ове свечаности. Он је у свом обраћању желио да сумира овај заједнички боравак, подвукавши да су, осим служења литургија „какве се по лепоти нигде не могу доживети“, видјели „у овој земљи велики напредак“, увјерили се „да постоји и узајамно разумевање између државне управе и Руске православне цркве“, нагласивши посебно то што су у прослави овог јубилеја узеле учешћа све православне аутокефалне цркве. Иако над човјечанством, по ријечима српског патријарха, „лебде тамни облаци“, изразио је увјерење „да је овај скуп оружје, које стоји на супрот таквих стремљења“. Изгледа да је, по свему судећи, овај наступ патријарха Германа, као ћемо ускоро видјети, био по вољи не само руководству РПЦ, него и представницима совјетске владе. Српска делегација напустила је Москву 3. јуна, а сјутрадан допутовала у Будимпешту, гдје је имала дводневни програм боравка.[670]

Епископ славонски Емилијан, који је био члан српске делегације на свечаностима у Москви, касније је, у једном разговору у Комисији за вјерска питања ИВ Сабора СР Хрватске, подијелио своје утиске са овог путовања. Њега је најприје „изненадило богатство и раскош на пријемима, богатство у црквама које су све велике, богатство у одјећи свећеника, права гужва у црквама“, а затим и то што је у Москви „гледао вјерски филм о животу и раду цркве“, што је било у супротности са оним што је он дотад мислио, а то је „да у Русији свега тога нема, да је револуција уништила цркву, да нема вјерника итд.“ О самом третману делегације СПЦ владика Емилијан је казао да им је поклањана „посебна пажња“, што се видјело и по распореду током сједјења (српски патријарх сједио с лијеве стране одмах до руског патријарха, а с десне патријарх јерусалимски), и по томе што је московски патријарх примио „у посебну аудијенцију једино делегацију СПЦ“. Похвално се изразио и о наступима патријарха Германа, који је био „посебно запажен како код црквених тако и од владиних кругова јер је он њему својственом говорничком вјештином истакао да су дошли као гости великог СССР-а и одао признање и изразио захвалност Совјетској власти на свему постигнутом у вјерском, а посебно свјетовном погледу“. Владика Емилијан сматрао је да је због овакве изјаве српског патријарха представник совјетске владе присуствовао испраћају делегације СПЦ из Москве, што није био случај приликом дочека, и упутио српском патријарху захвалност на говорима.[671]

Делегација из СПЦ на избору и устоличењу патријарха московског и цијеле Русије Пимена у Москви (јун 1971)

Путем телеграма који је послао предсједник ОВЦС-а, српски патријарх је обавијештен да је 17. априла 1970, у 21 h и 40 минута, преминуо патријарх Алексије, у 26-ој години својега патријаршијског служења, а у 93-ој години живота, од болести срца. На дужност мјестобљуститеља (чувара) патријаршијског трона, до избора новог поглавара, ступио је митрополит крутицки и коломенски Пимен (Извеков). У телеграму су наведени и други детаљи у

[670] Жунић, „Његова Светост Патријарх Српски г. Герман на прослави 50-годишњице обновљења Московске Патријаршије“, 140-145; Логачев, „Празднование 50-летия восстановления патриаршества в Русской Православной Церкви“, 16-17; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/712.

[671] AJ, 144-111-684, Pov.327/68, Zabeleška o razgovoru između Ivana Lazića, tajnika komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Sabora SRH i Emilijana Marinovića episkopa slavonskog, 19. jul 1968, 1-2.

вези погреба и заупокојене службе преминулом патријарху.[672] Патријарх Герман је ускоро митрополиту Никодиму упутио телеграм са изразима саучешћа, у своје лично име и у име Српске цркве, у којем између осталог стоји: „Жалимо што због саобраћајних немогућности не можемо учествовати на сахрани“.[673] Међутим, како се може видјети из разговора поглавара СПЦ са предсједником Комисије РИВ-а за верска питања, патријарх се „колебао до задњег часа“ у вези одласка за Москву на сахрану преминулом патријарху. Разлоге његовог неодласка у Комисији су објашњавали тиме што је он на овај начин желио да избјегне сусрете „пре свега, са румунским и бугарским патријархом и евентуално са делегацијом Македонске православне цркве, с обзиром на постојеће односе“.[674] Подсјећања ради, на црквено-народном сабору у Охриду од 16. до 19. јула 1967. МПЦ је самовољно прогласила аутокефалност, уз несумњиву подршку власти. Наредних година предузимани су узалудни покушаји представника, како МПЦ тако и појединих личности из политичког и културног живота Македоније, да се код других аутокефалних православних цркава (па тако и код РПЦ) издејствује признање самосталности ове цркве, као и покушаји приближавања Римокатоличкој цркви и кампања учлањења МПЦ у Свјетски савјет цркава.[675] Из Главног савеза православног свештенства телеграм са изразима саучешћа поводом смрти „великога јерарха православне цркве“ упућен је 20. априла Управи РПЦ у Београду, који су потписали протојереји Александар Савић и Милутин Петровић.[676] Митрополит Никодим је у име Синода РПЦ изразио дубоку благодарност српском патријарху и Српској цркви на изразима саучешћа поводом смрти патријарха Алексија.[677] Преминулом руском првојерарху пошту су одали српски архијереји окупљени на сједници САСинода 7. маја 1970, након што их је патријарх Герман позвао да се помоле за душу патријарха Алексија.[678]

Почетком фебруара 1971. мјестобљуститељ московског патријаршијског престола митрополит Пимен писао је патријарху Герману да се Руска црква приближава Помјесном сабору, на којем ће бити биран нови патријарх, да ће исти бити одржан у лаври Преподобног Сергија од 30. маја до 2. јуна, с тим да се завршетак свих свечаности планира за 6. јун. Српског патријарха је позвао да дође у СССР, и да буде почасни гост Помјесног сабора, а у случају да не може лично да присуствује онда да пошаље двојицу представника из СПЦ. Предстојатељу СПЦ достављен је и програм предстојећег сабора. Патријарх је сматрао да он „не треба да иде“, ничим то посебно не образлажући, већ да пошаље делегацију, на чијем челу, по његовом суду, треба да буде митрополит добробосански Владислав[679], док је као другог члана предлагао епископа

[672] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1664 од 20. 4. 1970, Телеграм митрополита Никодима патријарху Герману.

[673] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1664 од 20. 4. 1970, Телеграм патријарха Германа митрополиту Никодиму.

[674] ДАС, Г-21, ф. 18, Beleška o razgovoru predsednika Komisije Republičkog izvršnog veća za verska pitanja Vitomira Petkovića sa patrijarhom Germanom, 20. april 1970, 1, 5.

[675] Више о томе: Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, 82-102.

[676] AJ, 651-14, Општа архива, бр. 71, Телеграм Главног савеза православног свештенства Југославије Управи Руске православне цркве у Београду поводом смрти Његове Светости Алексеја Патријарха московског и всеја Руси, 20. април 1970.

[677] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1763 из 1970, Писмо митрополита Никодима патријарху Герману.

[678] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1763 / Зап. 262 из 1970.

[679] Владислав (мирско име Војислав Митровић, 1913-1992) је по окончању Сарајевске богословије завршио најприје Богословски, а потом и Филозофски факултет у Београду. Службовао је у Црквеном суду у Бања Луци (1932-1934), и као вјероучитељ у Бања Луци, Књажевцу и Неготину (1940-1946), након чега је једно вријеме био суплент Богословије Светог Саве. Монашки постриг примио је 1952, за епископа захумско-херцеговачког изабран је 1955, а

горњокарловачког Симеона, а у случају да због болести он не би могао да иде, могао би да га замијени епископ шабачко-ваљевски Јован. Као трећи члан делегације вјероватно би био проф. Богословског факултета др Чедомир Драшковић.[680] Међутим, ако је судити према једној забиљешци о разговору у Патријаршији са предсједником СКВП-а с краја априла, патријарх Герман је изразио жаљење што није могао да присуствује сахрани руског патријарха Алексија I, 21. априла 1970, „али да би морао отићи у Москву почетком јуна о.г. (1971. – *Љ. П.*) када се буде вршио избор новог руског патријарха".[681] На крају, српски патријарх ипак није отпутовао у Москву, већ је митрополиту Пимену захвалио на позиву, и обавијестио га да лично неће моћи да учествује „због тога, што смо исувише ангажовани црквеним пословима баш у то време", и обавијестио га да ће послати своје изасланике, митрополита дабробосанског Владислава и протођакона проф. др Чедомира Драшковића. Још је додао како изражава „чврсту наду, да ће нови Патријарх неговати у души својој и срцу своме иста братска осећања као и његов предходник, како према нашој светој Српској православној цркви, тако и према свима сестринским православним црквама". Са овом одлуком патријарх Герман је упознао САСинод СПЦ.[682]

Митрополит Владислав (Митровић), шеф српске црквене делегације која је присуствовала избору новог руског патријарха, приложио је опширан извјештај о учешћу на овом сабрању. Делегати СПЦ су 1. јуна отпутовали у Москву, а сјутрадан су имали прилику да присуствују шестом и последњем засиједању Помјесног сабора[683], на којем је јавним гласањем за новог патријарха московског и цијеле Русије једногласно изабран митрополит Пимен. Он је претходно поднио реферат о животу и активностима РПЦ (монаштво, духовно образовање, издавачка дјелатност, однос РПЦ са другим Помјесним ПЦ, рад на пољу екуменизма, миротворачка дјелатност и др.), у којем се осврнуо и на контакте ове цркве са осталим Помјесним православним црквама, поменувши и посјете свог претходника Српској цркви.[684] У наставку су читане одлуке Помјесног сабора: О скидању клетве (анатеме) за старообрјадце[685] и све оне који се њих

за митрополита дабробосанског 1967. године. Опширније: Предраг Пузовић, „Владислав (Митровић), Митрополит дабробосански (1913-1992)", *Годишњак – часопис Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки"*, бр. 1 (2002), 177-180.

[680] ДАС, Г-21, ф. 18, Zabeleška o razgovoru predsednika Komisije Republičkog izvršnog veća za verska pitanja Vitomira Petkovića sa patrijarhom Germanom, 8. april 1971, 4.

[681] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 29, д. 36/71, Zabeleška o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja Mila Jovićevića sa patrijarhom Germanom, 28. april 1971, 2.

[682] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1852 / Зап. 338 из 1971, Писмо мјестобљуститеља Московског патријаршијског престола митрополита крутицког и коломенског Пимена патријарху Герману, 4. фебруар 1971; Исто, Писмо патријарха Германа митрополиту Пимену, 28. мај 1971.

[683] На Помјесном сабору РПЦ учествовало је 236 чланова, а од поглавара православних цркава, као гости, били су присутни патријарси александријски Николај VI, грузијски Јефрем II и румунски Јустинијан. Детаљније: В. Овсянников, „Выдающееся событие в жизни Русской Православной Церкви", *ЖМП*, № 8 (1971), 18-49, и № 9/1971, 16-27; Д. Н. Никитин, „Поместный Собор Русской Православной Церкви 1971 г.", *Православная энциклопедия*, т. 57, 398-409, датум приступа 8. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2581088.html.

[684] Митрополит Пимен, „Жизнь и деятельность Русской Православной Церкви", *ЖМП*, № 7 (1971), 4-26. Митрополит Никодим поднио је кореферат „Экуменическая деятельность Русской Православной Церкви" и реферат „Об отмене клятв на старые обряды", а митрополит Алексије кореферат „О миротворческой деятельносты Русской Православной Церкви". Уп.: *ЖМП*, № 7 (1971).

[685] У најкраћем, старообредништво (старовјерје) је назив за различите религиозне огранке који су настали као резултат раскола у РПЦ у другој половини XVII вијека, након што дио свештенства и вјерника није признао црквене реформе патријарха Никона, који је покушао да уједини руско и грчко православље како би га учинио једнообразним. Старообредци сачували су праксу да се крсте са два прста, признавали су само осмокраки крст, у литијама иду за сунцем а не у сусрет њему, „алилуја" пјевају два пута а не три пута и томе слично. Анатемисани су на Московском сабору 1666-1667. године. Крајем XVIII вијека подијелили су се на поповце (признавали неопходност свештенства)

придржавају, Посланица Сабора архипастира богољубивом свештенству, преподобном монаштву и свим вјерним синовима и кћерима РПЦ, и Порука Помјесног сабора РПЦ хришћанима цијелог свијета.[686] У четвртак, 3. јуна служена је величанствена архијерејска литургија у Богојављенском храму, у присуству више од 70 архијереја Руске цркве, представника Ватикана, ССЦ-а, Англиканске цркве, Афричких цркава и др. По ријечима митрополита Владислава, од страних делегација које нису дошле у рангу поглавара само је Српска црква почаствована саслуживањем на овој свечаној служби, на којој је обављено устоличење новоизабраног патријарха. Ова литургија и цијели чин интронизације новог патријарха „незапамћени су по величанствености благољепија“, писао је шеф српске делегације. На свечаном ручку представници СПЦ, послије изасланика Јерусалимске патријаршије, поздравили су новог патријарха и уручили му поклон – икону Богородице.[687] Сјутрадан је Савјет за послове религије приредио у част патријарха Пимена и гостију ручак у хотелу „Украјина“, док је исте вечери одржан духовни концерт у великој сали Московске државне конзерваторије. Током суботе (5. јун) делегације су из Москве отпутовале у Загорск, гдје је у Успенском сабору Лавре служено свенoћно бдење, којом приликом је митрополит Владислав, а кроз њега и СПЦ, поново уважен на начин што је, као најстарији митрополит, једини саслуживао од страних делегација. Сјутрадан је, на празник Свете Тројице, литургија служена у неколико храмова Тројице-Сергијеве лавре. Митрополит Владислав је, уз саслужење епископа волоколамског Питирима, служио у Покровском храму Московске духовне академије. Он је приликом свечаног ручка у Трапезној цркви Лавре изговорио поздравно слово, дајући притом један, по сопственим ријечима, „незнатан парцијални пресек историје наших цркава“, којим је показао „колико су биле тесне наше узајамне везе у прошлости“.[688]

Свега неколико дана послије ступања на нову дужност, патријарх Пимен је 8. јуна 1971. српском патријарху упутио тзв. мирно писмо, којим га обавјештава о његовом избору на трон московских патријараха. У наставку је изразио „радост због постојања традиционалних веза међу нашим Светим Црквама“, и у кратким цртама навео у којим ће правцима РПЦ дјеловати у наредном периоду. Московска патријаршија ће „јачати и усавршавати међуправославну сарадњу, у жељи на решавању црквених проблема и служења савременом човечанству“. Преко учешћа у екуменском покрету ова црква ће и даље, у јединству са свима Помјесним црквама, што више објављивати „православље хришћанском свету“. Рад на миротворним напорима хришћанских цркава биће такође поље дјеловања Руске цркве, саопштио је новоизабрани патријарх. Нијесу остале по страни ни давнашње везе између РПЦ и СПЦ, за које је нови предстојатељ рекао како се нада да ће исте „још више ојачати на добро Светог Православља [...]“.[689] Српски патријарх му је узвратио писмом са честиткама на избору и интронизацији, у увјерењу да ће патријарх Пимен

и беспоповце (одбацивали су свештенство). Анатема са старовјераца скинута је на Помјесном сабору РПЦ 1971. године. Опширније: Далибор Петровић, *Патријарх Никон на челу Руске цркве*, (Фоча: Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, 2017), 327-370; Миз, *нав. дјело*, 266-267; „Старообрядчество“, датум приступа 6. 4. 2026, https://drevo-info.ru/articles/10288.html.

[686] Ову последњу одлуку потписали су сви архијереји осим архиепископа бриселског и белгијског Василија (Кривошеина), који је изјавио да је Порука од политичког значаја и да је неће потписати. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1951 / Зап. 358 из 1971, Извештај митрополита Владислава патријарху Герману од 11. јуна 1971. о боравку у Москви, 2-3.

[687] Исто, 4-5.

[688] Исто, 5-6, 2; Ч. Драшковић, „Избор и устоличење патријарха московског и целе Русије господина Пимена“, *Гласник СПЦ*, бр. 8 (1971), 187-189.

[689] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2022 / Зап. 388 из 1971, Писмо патријарха Пимена патријарху Герману, 8. јун 1971.

радити на испуњењу онога што је навео у мирном писму. Уједно, увјеравао је московског патријарха да ће заједно са Синодом СПЦ „не само сарађивати са Вама на неговању праве и истините науке јеванђелске 'у јединству духа и свези мира (Ефес. 4, 3)'[690], већ с обзиром на свагдашњу блиску и историјску везу наших двеју сестринских цркава, трудићемо се да заједно са Вама продубимо и ојачамо оно, што су наши велики претходници неговали и чинили".[691] Прилика за испуњење наведеног указала се током наредне године, када је новоизабрани патријарх руски био гост Српске патријаршије.

Прва посјета патријарха московског и сверуског Пимена СПЦ и Југославији (12-18. октобар 1972)

Приликом обраћања свом српском сабрату половином јула 1972, новоизабрани патријарх руски Пимен је навео да би хтио да посјети Српску цркву, и предложио да то буде у времену од 12. до 18. октобра, и у пратњи од 14 до 16 људи. Од патријарха Германа тражио је да се пошаље програм боравка и списак лица пред којима ће се званично говорити.[692] Српској страни понуђени термин посјете је одговарао, а патријарх Герман је додао да ће бити захвалан што ће бити у прилици да, заједно са повјереном му вјерном паством, дочека „Сверуског Патријарха у лицу Ваше Светости и то Патријарха сестринске Руске православне цркве чији су верни наша једноверна и једнокрвна браћа".[693] Недуго пошто је добио писмо од руског патријарха, поглавар СПЦ се 25. јула обратио Витомиру Петковићу, предсједнику Републичке комисије за верска питања ИВ СР Србије, и упознао га са појединостима најављене посјете. Уједно, тражио је финансијску и другу помоћ како „бисмо могли извршити своју домаћинску дужност како доликује нашој Земљи и нашој Цркви, а и високоме госту". На сједници САСинода СПЦ од 1. септембра примљено је на знање да је патријарх Герман позвао патријарха Пимена у посјету, док је нацрт програма боравка „у грубим линијама" послат руском патријарху 23. септембра.[694]

Као саставни дио неопходних припрема за предстојећу посјету може се тумачити обраћање патријарха Германа, 3. октобра 1972, предсједнику СФРЈ-а, „да и поред својих бројних обавеза, изволите примити Његову Светост Патријарха Пимена, кога бисмо Вам ми представили".[695] Наравно, важан је био контекст југословенско-совјетских односа, па је у вези „опортуности

[690] Посланица св. апостола Павла Ефесцима, 4 глава, 3 стих.

[691] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2022 / Зап. 388 из 1971, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 30/17. јун 1971. Одржавање Помјесног сабора третирано је касније као најважнији догађај у новијој историји Руске цркве. Документарни филм „Руски помесни сабор 1971 – избор патријарха Пимена" прота Василије Тарасјев приказао је 8. фебруара 1978. свештенству и његовим пријатељима у Београду. О овом догађају писано је у српској црквеној штампи, а филм је осим значаја теме коју приказује оставио утисак тиме што је урађен у колору, са врло добром техником, кратким и јасним сценаријем, црквеном музиком која је права руска, а његово приказивање је, са прекидима из техничких разлога, трајало скоро два сата. ДМК, „Из савременог живота Руске православне цркве", *Весник*, фебруар 1978, 2.

[692] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2474 од 10. августа 1972, Писмо патријарха Пимена патријарху Герману, 15. јул 1972.

[693] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2474 из 1972, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 21. август 1972.

[694] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2474 / Зап. 433 из 1972, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 23. септембар 1972.

[695] AJ, 837-II-10-268.

пријема патријарха (Пимена – *Љ. П.*) код Председника Републике“ предлог из ССИП-а био „да би такав пријем био у складу са пријатељским односима Југославије и СССР-а, као и досадашњом праксом у сличним приликама“. У прилог томе били су примјери када је претходних година предсједник примио цариградског, грчког и бившег патријарха РПЦ Алексија, што је „имало повољан одјек у свету“. Надаље, сматрали су у ССИП-у, „евентуално одбијање [...], вероватно не би било добро примљено од стране званичних фактора СССР-а, као ни од Српске православне цркве“. О овом предлогу је извијештен Кабинет предсједника републике.[696] Међутим, мишљење из СИВ-а и републичких функционера СР Србије било је да „молбу не би требало прихватити и да би патријархе Пимена и Герме[а]на требало да прими друг Рато Дугоњић[697]“, при чему су се позвали на „држање СПЦ у последње време, и посебно писање листа ’Православље’“. Са овим предлогом предсједник републике је био сагласан.[698] Изречени став представника власти потребно је посматрати у контексту промјена у односима између СПЦ и државе, до чега ће доћи негдје од друге половине 60-их година XX вијека, када, по тврдњама познаваоца црквено-државних односа у социјалистичкој Југославији, Црква почиње да заузима чвршћи став. Ту се обично узимају у обзир два разлога: пад Александра Ранковића на Брионском пленуму (1966), који се догађај у СПЦ почео тумачити као губитак заштитника, и заоштравање тензија између Југославије и Бугарске, што је за последицу имало настојање југословенских државних органа да чвршће везују Македонију, између осталог, и преко подршке пројекту независности тзв. Македонске православне цркве, до чега је дошло 1967, а што је САСабор СПЦ одбио да призна.[699]

Неколико дана прије доласка високе делегације РПЦ патријарх Герман је упутио позив православним Београђанима да у четвртак, 12. октобра, дођу испред Саборне цркве и Српске патријаршије, и својим присуством увеличају дочек гостију. „Не смемо заборавити“, нагласио је у свом позиву, „да су наша Црква и сав наш народ кроз своју мукотрпну историју, у најсудбоноснијим тренуцима, увек имали пуну подршку Руске православне цркве и свих њених верних – наше једноверне и једнокрвне словенске браће“. Осим да присуствују дочеку, он је православне Београђане позивао још да дођу и на свечану литургију, која је била предвиђена за 15. октобар у Саборној цркви.[700] За предстојећи долазак руског патријарха владало је интересовање и појединих медија из иностранства. С тим у вези обратио се српском патријарху протојерej Владимир Родзјанко из Лондона, у то вријеме још увијек клирик СПЦ.[701] Он се за септембар 1973. припремао за задужење које је имао од Међународног екуменског удружења, које

[696] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1972, ф. 117, дос. 1, сигн. 435889; AJ, 837-II-10-268, Str.pov. 849/2.

[697] Ратомир Рато Дугоњић (1916-1987) у то вријеме био је члан Предсједништва СФРЈ и предсједник Савезне конференције Социјалистичког савеза радног народа Југославије

[698] AJ, 837-II-10-268, Beleška. Из Кабинета Ј. Б. Тита обавијестили су патријарха Германа 19. октобра, дакле по завршеној посјети руског патријарха, да „због обавеза које је имао и које су, вјерујемо и Вама биле познате,“ предсједник „није био у могућности да прими Његову Светост Патријарха московског и целе Русије, Господина Пимена“. AJ, 837-II-10-268, Str.pov. 849/1.

[699] О моментима у односима Цркве и државе у овом периоду: Radić, „Josip Broz Tito i patrijarsi Srpske pravoslavne (Gavrilo, Vikentije i German)“, 127-133; Јањић, *нав. дјело*, 266-274.

[700] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Патријарх српски Герман православним Београђанима, 7. октобар 1972.

[701] Владимир Александрович Родзјанко (1915-1999), од 1951. налазио се у Великој Британији као клирик СПЦ и свештеник при храму Св. Саве Српског у Лондону, гдје остаје до 1979, након чега одлази у САД. Тамо је замонашен под именом Василије и прешао у клир аутокефалне Православне цркве у Америци. Године 1980. постаје епископ вашингтонски. Док је боравио у Великој Британији водио је дуже од 20 година вјерске радио програме на BBC-у за слушаоце у Совјетском Савезу и Источној Европи (1955-1978). Нивьер, *нав. дјело*, 115-116; „Василий (Родзянко)“, датум приступа 12. 7. 2025, https://drevo-info.ru/articles/14091.html.

је припремало једну међународну екуменску конференцију у Шибенику, да отпутује у Југославију „ради појединих практичних мера у вези са поменутом припремом конференције“. Како је навео у свом захтјеву, то се подударило са жељом британског сервиса ВВС-а да се спроведу специјални преноси преко радија о посјети патријарха Пимена. Од надлежног владике Лаврентија[702] већ је био добио одобрење за службено одсуство, а тражио је овим путем и пријем код патријарха Германа.[703] Главни секретар САСинода СПЦ, прота Младен Младеновић, 19. септембра 1972. је обавијестио Родзјанка да је српски патријарх са његовим захтјевом упознао Синод, који је одлучио „да за време посете Његове Светости Патријарха руског Г. Пимена Српској православној цркви у месецу октобру ове године, због специфичних овдашњих прилика, неће бити никаквог снимања на телевизији, нити преноса преко радија“, чиме је отпала потреба за његовим доласком у Београд, а самим тим и за пријемом код патријарха.[704]

У Амбасади СФРЈ у Москви имали су своје тумачење „позадине“ предстојеће посјете руског патријарха. Наиме, још док је трајала визита, у овој амбасади су сматрали да је „посета значајна утолико више што се она, како изгледа, повезује са посетом Пимена Грчкој и Бугарској“, те да им је тешко да оцијене „позадину“ овог сусрета. Напоменуто је да треба имати у виду „актуелно реакционарно деловање једног дела“ СПЦ, као и питање аутокефалности МПЦ. Стога је закључак био да „оваква посета ipso facto представља одређено политичко ангажовање – у смислу подршке – према српској православној цркви и њеној ’политици’“, уз подсјећање „да је међународна активност р п ц ствар коју совјетске власти усмеравају и контролишу и да путовање патријарха пимена у иностранство не може бити резултат аутономне одлуке црквене структуре“.[705]

*

Предстојећа посјета руског патријарха у црквеној штампи је свечано најављивана. Истицано је да ће делегација бити импозантна, уз подсјећање да је РПЦ највећа православна црква, и да је иста у Српској цркви „имала и има великог и искреног сарадника“.[706] Бројна и репрезентативна делегација МП на челу са патријархом Пименом и још 14 чланова,[707] пристигла је специјалним авионом на аеродром у Београду, 12. октобра 1972. године. Високе госте је дочекао патријарх Герман са архијерејима и другим црквеним дјелатницима, док су од стране „народних власти“ били представници републичке и градске Вјерске комисије. Испред совјетске амбасаде у Београду

[702] У то вријеме Лаврентије (Трифуновић, 1935-2022) био је епископ западноевропски и аустралијско-новозеландски.
[703] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2784 од 19. септембра 1972, Протојерej Владимир Родзјанко патријарху Герману, 9. септембар 1972.
[704] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2784 из 1972, Главни секретар Светог архијерејског синода СПЦ М. Младеновић Владимиру Родзјанку, 19. септембар 1972.
[705] ДАМСП, ПА, СССР, 1972, ф. 117, дос. 1, сигн. 436469.
[706] Др Чедомир Драшковић, „Долази нам у посету руски патријарх“, *Православље,* 1. 10. 1972, 1-2.
[707] У саставу делегације, осим патријарха Пимена, били су: предсједник Комисије Светог синода по питању хришћанског јединства и међуцрквених односа митрополит лењинградски и новгородски Никодим; предсједник ОВЦС-а митрополит тулски и белевски Јувеналије; митрополит херсонски и одески Сергије; предсједник Одсјека издавачке дјелатности Московске патријаршије архиепископ волоколамски Питирим; архиепископ кишињевски и молдавски Јонатан; представник РПЦ при Свјетском савјету цркава у Женеви архимандрит Кирил (Гундјајев); старјешина Преображенског храма у Богородском (град Москва) протојерej Анатолије Новиков; старјешина Успенског катедралног храма у граду Владимиру протојерej Димитрије Нецветајев; клирик Кишињевске епархије свештеник Пјотр Бубуруз; клирик Успенског храма у Одеси протођакон Анатолије Шаповал; келејник патријарха Пимена јерођакон Антоније (Кузњецов); чланови ОВЦС-а А. А. Владимиров и Б. С. Кудинкин; љекар О. Ф. Осколков. АЈ, 837-II-10-268, Програм боравка патријарха московског и целе Русије Пимена са пратњом, од 12. до 18. октобра 1972. године; *ЖМП*, № 2 (1973), 12; *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1972), 274.

присуствовали су савјетник за културу и секретар. И овог пута програм је кренуо свечаним дочеком у београдској Саборној цркви, гдје је „маса света чекала драге госте“. Патријарх Герман је на овом мјесту казао да долазак руског патријарха „значи отварање новог поглавља у нашим братским односима, а истовремено и потврду вековно добрих и никада ничим непомућених односа између наших двеју сестринских цркава.“[708] Први дио програма обухватао је посјету београдским црквама и споменицима, којом приликом је на више мјеста било евидентно бројно присуство вјерника.[709]

За 14. октобар била је планирана посјета Новом Саду, гдје је домаћин био надлежни епископ бачки Никанор (Иличић). Овдје је дочек био величанствен, док је простор испред Саборне цркве у Новом Саду „био (је) преплављен народом“. Владика Никанор је подвукао значај историјских и духовних веза „двају народа Руса и Срба“, међу којима је „једна и иста св. вера као главна веза [...].“ Руски патријарх је, поред осталог, истакао да „народе наших двеју земаља везују вековне нераскидљиве везе братства, које су одољеле искушењима времена и учвршћене заједнички проливеном крвљу у општој борби са фашизмом“. Он је још изразио „дубоко задовољство да су и сада народи Југославије и Совјетског Савеза уједињени у самопрегорном раду на претварању у живот благодарних идеала који леже у основи нашег социјалистичког друштва“.[710] Услиједила је посјета Матици српској, која је ускоро требало да обиљежи 150. годишњицу свога постојања, а њена Галерија 125. годишњицу. Патријарх Пимен имао је част да буде први руски јерарх који је посјетио ову установу. У току је била изложба поводом 200. годишњице књиге *Житије Петра Великог* Захарије Орфелина (1726-1785). Гостима је уручен поклон – едиција о Матици српској и неколико књига из културне историје. У улози домаћина запажену улогу имао је предсједник Матице српске, најстарије српске књижевне, културне и научне институције, др Младен Лесковац (1904-1990).[711] Ручак на Петроварадинској тврђави организовао је предсједник Покрајинске комисије за односе са верским заједницама Милан Бачкалић, који је гостима објаснио „односе који постоје [...] између друштвено-политичких фактора и верских заједница“, за које је казао да су ти односи у Војводини „углавном задовољавајући“. Изјавио је још да су му познати напори руског патријарха и његових сарадника „у плану борбе за очување мира у свету“, и истакао да ће ова посјета „допринети продубљењу односа“ између двије цркве, и да ће „користити јачању наших пријатељских веза“. Бачкалић је руском патријарху том приликом поклонио збирку гравира о Новом Саду. Заузврат, предстојатељ РПЦ је Бачкалићу, Лесковцу и управнику Галерије др Динку Давидову даривао свој портрет, и књиге из историје руске умјетности. У повратку гости су посјетили Иришки венац на којем је споменик „Слобода“ у част изгинулих бораца у Другом

[708] Душан Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1972), 275.

[709] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, 276-278; архиеп. Питирим, „Братские визиты Предстоятеля Русской Церкви“, 17-18.

[710] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, 278-280; архиеп. Питирим, „Братские визиты Предстоятеля Русской Церкви“, 14.

[711] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, 280; архиеп. Питирим, „Братские визиты Предстоятеля Русской Церкви“, 17. Свој opus magnum под називом *Историја о житији и славних делах великаго государја и императора Петра перваго самодержца всеросијскаго* (*Историја о животу и славним делима великога владара и императора Петра Првога*) Орфелин је први пут објавио у Венецији, 1772. године. Више о томе: Владимир М. Симић, „Захарија Орфелин (1726-1785)“, (Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2013), 264-279.

свјетском рату. По доласку у Београд услиједило је бденије у цркви Руског подворја, и уједно прва посјета новоизабраног патријарха овом представништву МП при Српској цркви. Дубоко свјестан мисије ове „амбасаде“ РПЦ, патријарх Пимен је нагласио да Руско подворје у Београду „представља природно огњиште у коме се подгрејава пријатељство између сестара: Руске и Српске цркве“, а да је „значај тога пријатељства неоцењив“. Вјеровао је да ће „свето дело јачања братства и сарадње међу двема црквама – сестрама и двама рођацима народима по крви и по духу непоколебљиво развијати и доносити своје добре плодове“.[712]

Као „врхунац радости“ и централни моменат боравка делегације у Београду узима се заједничко служење литургије два патријарха у Саборној цркви у Београду, 15. октобра, што је била прилика за поновну размјену поздрава. „Сваки долазак Првопрестолника свете Руске цркве у нашу Земљу у посету нашој светој Цркви, значио је и значи историјски догађај, велику част и неисказану радост и за нашу Земљу и за нашу Цркву“, истакао је између осталог патријарх Герман. Сверосијски патријарх је узвратио да је овај догађај „велика духовна радост“ која се „удвостручава (се) за нас сазнањем да смо ми и по крви, и по народним идеалима и по духу наше црквености сасвим блиски једни другима.“ Иако „искуство нашег духовног живота не може, наравно, бити потпуно истоветно“, ипак је тим прије „важно за нас, за наше цркве, да имамо живе братске узајамне контакте, у којима би разлике служиле ствари узајамног обогаћивања [...]“, нагласио је патријарх Пимен у наставку свог обраћања. У црквеној штампи је истицано да је овом догађају присуствовала „огромна маса народа“ и „непрегледна маса света“, и по изласку двојице првојерараха из Саборне цркве, и током благосиљања народа са балкона Патријаршије.[713] Истог дана на свечаном ручку двојица патријараха размијенили су здравице. Руски је патријарх навео на које се „животно важне захтеве и потребе свога народа и свега човечанства у целини“ одазива Руска црква. Као најважније и најактуелније поменуо је „питања свеправославног значења“, затим „хришћанску екуменску сарадњу“, миротворство и заштиту мира (кроз помагање Хришћанске конференције за мир и других организација и покрета, религиозних и световних). Није пропустио да се осврне на неке актуелне проблеме у савременом свијету, попут страдања народа Индокине, арапског и палестинског народа, старосједилаца Родезије и Јужноафричке републике и друге сличне примјере. Посебно га је радовало што је током посјете видио да је СПЦ активна у служби „православној пуноћи“ и екуменском покрету, и то што „по могућностима служи миру и сарадњи међу људима“. У наставку је услиједила посјета Богословији Светог Саве, а на крају дана свечана вечера у организацији совјетског амбасадора у Југославији В. И. Степакова. Руски патријарх је у свом слову изнио своје виђење доприноса међуцрквене сарадње међудржавним односима, казавши да контакти РПЦ и СПЦ „налазе у [...] пријатељским односима Југославије и Совјетског Савеза погодну основу и, са своје стране стреме да им пруже благотворан утицај, помажући пријатељству, јачајући узајамно расположење, подржавајући велике друштвене идеале својих народа“.[714]

---

[712] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, 281-282, 283, 284; архиеп. Питирим, „Братские визиты Предстоятеля Русской Церкви“, 15.

[713] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, 285, 286, 287; архиеп. Питирим, „Братские визиты Предстоятеля Русской Церкви“, 14; *ЖМП*, № 1 (1973), 8-9.

[714] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, 289, 292; архиеп. Питирим, „Братские визиты Предстоятеля Русской Церкви“, 14-15; *ЖМП*, № 1 (1973), 9-10.

Један дио програма боравка делегације РПЦ био је посвећен обиласку унутрашњости Србије. То је подразумијевало (током 16. октобра) посјету манастиру Манасији, Ресавској пећини и Светозареву (Јагодини). Дочек у Манасији на госте је оставио посебан утисак, јер су монахиње пјевале црквене пјесме по руском напјеву, а историјат и знаменитости манастира гостима објашњавале на руском језику. Још је међу сестринством манастира било васпитаница руских монахиња, „уз које су научиле руско појање и примиле много лепоте из руске побожности“.[715] У ресторану поред Ресавске пећине предсједник Републичке комисије за верска питања Витомир Вита Петковић је у част гостију приредио свечани ручак. И он је са своје стране указао на могућности доприноса двије цркве „општем напору друштвених и политичких фактора СФР Југославије и СССР у развијању што бољих међусобних односа на принципима који су потврђени и у међусобном сусрету у Београду између другова Тита и Брежњева“. У Светозареву најприје су се гости упутили на руско војничко гробље, односно Спомен-костурницу борцима Црвене армије, јединој такве врсте у централној Србији, гдје је помен служио митрополит Јувеналиј. У овом граду посјетили су још и Галерију самоуких умјетника, након чега је од стране општинског руководства приређена свечана вечера у хотелу „Србија“.[716]

Предсједник Извршног већа СР Србије Миленко Бојанић примио је двојицу патријараха 17. октобра, након чега су гости пошли у посјету Шумадији, Тополи (Опленац и разгледање цркве Св. Ђорђа – маузолеја династије Карађорђевића) и Крагујевцу. И у Саборној цркви у Крагујевцу било је мноштво присутног свијета, а овдје је домаћин био епископ шумадијски Валеријан (Стефановић). Домаћини су своје госте повели у Шумарице, гдје је у Спомен-парку помен служио митрополит лењинградски Никодим. У Крагујевцу је свечани ручак приредио предсједник скупштине Боривоје Петровић.[717] Истог дана, у вечерњим сатима, приређен је свечани пријем у Патријаршији. Осим гостију, присуствовали су многобројни представници црквеног, политичког, културног и јавног живота, међу којима амбасадори СССР, САД, Француске, Италије, Швајцарске, Аустрије, Грчке, Румуније, Бразила, Мађарске, Алжира, као и представници Римокатоличке цркве.[718] Како је међу представницима РКЦ на пријему у Српској патријаршији био монсињор Марио Кања, представник Ватикана у Београду, то му је митрополит Јувеналиј, однедавно нови предсједник ОВЦС-а, сјутрадан, 18. октобра, узвратио посјету.[719] Делегација Руске цркве је напустила Београд 18. октобра. Прота др Душан Љ. Кашић, који је сачинио детаљну хронику ове посјете, у њеној завршници је навео да је ово био „још један светао пример

[715] О руском подстицају развоју женског монаштва у Србији: А. Радовић и Х. Војиновић, „Обнова и развој нашег женског монаштва“, у *Српска Православна Црква 1920-1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, (Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971), 333-343; Радован М. Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, (Бања Лука: Архив Републике Српске : Удружење архивских радника Републике Српске; Београд: Архив Српске православне цркве, 2018), 195-213.

[716] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, 292-293, 294-295; архиеп. Питирим, „Братские визиты Предстоятеля Русской Церкви“, 15, 19-20; Tripković, *Jugoslavija – SSSR: 1956-1971*, 265-288.

[717] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, 296, 298; архиеп. Питирим, „Братские визиты Предстоятеля Русской Церкви“, 15-16; *ЖМП*, № 12 (1972), 3.

[718] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, 300, 302; архиеп. Питирим, „Братские визиты Предстоятеля Русской Церкви“, 15.

[719] архиеп. Питирим, „Братские визиты Предстоятеля Русской Церкви“, 15.

братске љубави и сарадње“.[720] Из Југославије руски патријарх је са члановима пратње отпутовао у посјету Грчкој цркви (18-22. октобар) и Светој Гори (23-25. октобар), а потом и Румунској цркви (25-31. октобар).[721]

Патријарх Пимен је на сједници Светог синода РПЦ од 15. децембра 1972. реферисао о посјети СПЦ. Он је о томе извијестио свог српског сабрата, и казао како види нетом завршену посјету. По његовом мишљењу, иста ће несумњиво послужити даљем развоју и добром јачању традиционалних братских узајамних односа између двије цркве. Осим тога, очекивао је да ће она дјеловати „на учвршћивање свеправославног јединства“. Развој „братских односа“ између РПЦ и СПЦ руски патријарх је посматрао у ширем контексту, у смислу да ће ови односи „имати већи значај и у области међуправославне сарадње, деловаће на продубљење наших међуцрквених контаката, одиграће своју позитивну улогу у области хришћанске екумене и плодоносног ширења миротворне службе [...]“.[722] Патријарх Герман је, поступајући по одлуци САСинода донијетој на сједници 6. фебруара 1973, одговорио на писмо руског патријарха. Казао је да је и њима у СПЦ посјета остала у „неизбрисивом сећању“, и да им је долазак руског патријарха причинио „велику радост“. Ову прилику је искористио да преко предстојатеља РПЦ упути жеље за скорије оздрављење митрополита Никодима (Ротова), будући да су до руководећих људи у Српској патријаршији већ биле пристигле вијести о његовој болести.[723]

Боравак делегације РПЦ у Југославији пропраћен је обимним текстовима у црквеној штампи који обилују бројним фотографијама.[724] У *Православљу* је објављен интервју који је московски патријарх дао уреднику ових новина, др Чедомиру Драшковићу. Читаоцима *Православља* обратио се у завршном дијелу интервјуа, поручивши им „да вредно учвршћују традиционално братско пријатељство међу народима СФРЈ и Совјетског Савеза, које се јавља као стална брига Српске и Руске православне цркве, да служе добру наше две земље и да буду главна карика у учвршћењу мира у Европи и у целом свету“.[725] Један од резултата ове посјете био је прихватање позива руског патријарха да поглавар СПЦ узврати посјету Московској патријаршији[726], до чега ће доћи двије године касније.

---

[720] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви“, 303. Патријарх Герман обратио се 30. октобра 1972. Комисији за верска питања СР Србије ради новчане помоћи за покривање трошкова организације боравка руске црквене делегације. Укупни издаци износили су 122.523,57 динара, док је највише средстава (32.430,50 динара) утрошено за организовање великог пријема у згради Патријаршије у Београду, 17. октобра, а затим за поклоне (26.432,40 динара). АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 3148 / Зап. 619 из 1972. Патријарх српски Герман – Комисији за верска питања СР Србије, 30. октобар 1972.

[721] *ЖМП*, № 12 (1972), 3-4.

[722] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 441 од 4. фебруара 1973, Писмо патријарха Пимена патријарху Герману, № 160, 25. јануар 1973.

[723] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 441 / Зап. 34 из 1973, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 17. фебруар 1973; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 610, Л. 4.

[724] „Сверуски патријарх Пимен – гост Српске Цркве“, *Православље*, 15. 10. 1972, 1-7; Ч. Драшковић, „Боравак делегације Руске цркве у нашој земљи“, *Православље*, 1. 11. 1972, 1-19.

[725] „Интервју Патријарха московског и целе Русије Пимена ’Православљу’“, *Православље*, 20. 12. 1972, 3.

[726] *ЖМП*, № 12 (1972), 3.

Као што смо видјели, приликом прве званичне посјете Српској цркви руски патријарх је упутио позив патријарху Герману за узвратну посјету. До званичног позива доћи ће 21. фебруара 1974. године. Првојерарх РПЦ је том приликом призивао сјећања поводом „братског пријема и искреног гостопримства“ које му је указано током посјете СПЦ. За термин доласка предложен је 8. октобар, дан када Руска црква празнује Преподобног Сергија Радоњешког, уз увјерење да ће „тај сусрет послужити даљем развоју и добром снажењу традиционалних братских узајамних односа“ између двије цркве. Теме за разговор наметале су се из корпуса проблема који „стоје сада пред Православним светом“, као и пред предстојећом Петом генералном асамблејом ССЦ-а чије је одржавање заказано за 1975. годину у Џакарти (Индонезија).[727] Из СПЦ су прихватили позив и исказали спремност да се посјета обави у предложеном термину, док би патријарха Германа на том путу пратило неколико архијереја и свештених лица.[728] Из Републичке комисије за верска питања обратили су се Републичком секретаријату за односе са иностранством ИВ СР Србије, сматрајући да је, с обзиром „да би ово била прва посета патријарха Српске православне цркве од избора патријарха Пимена, [...] ово прихватање позива било неизбежно“. Саставни дио припрема било је предузимање мјера да се чланови делегације СПЦ „упознају са садашњом међународном ситуацијом и ставовима наше земље“. Став Комисије био је да југословенска амбасада у Москви „треба да посвети одговарајућу пажњу овој делегацији“, позивајући се на боравак патријарха Пимена у Југославији, којом приликом је амбасадор СССР приредио вечеру уз присуство представника Комисија за вјерска питања, док су приликом дочека делегације на аеродрому били и савјетници совјетске амбасаде у Београду. Тим прије „одговарајуће кораке требало би да учини и наша Амбасада у Москви, разумљиво у оквиру могућности којима она располаже“. Овај предлог из Републичке комисије упућен је ССИП-у с молбом „да на уобичајени начин упознате нашу Амбасаду у Москву [...]“.[729]

У саставу делегације СПЦ коју је предводио патријарх Герман били су митрополит црногорско-приморски Данило (Дајковић), епископ шабачко-ваљевски Јован (Велимировић), епископ далматински Стефан (Боца), архимандрит Милутин Стојадиновић, ректор Богословије у Сремским Карловцима, протођакон Ђорђе Жунић, шеф Кабинета српског патријарха, и Мирчета Станков, чиновник Патријаршије. Са делегацијом је путовао и старјешина Подворја РПЦ у Београду протојерej Василије Тарасјев[730]. Испраћају на аеродрому су, поред чланова САСинода и неколико црквених службеника, присуствовали и представници савезне и републичке Комисије

[727] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1894 из 1974, Писмо патријарха Пимена патријарху Герману, № 366, 21. фебруар 1974. Пета Генерална скупштина ССЦ-а одржана је у Најробију (Кенија) од 23. новембра до 3. децембра 1975, а не у Џакарти како се на овом мјесту наводи. Уп.: https://www.oikoumene.org/about-the-wcc/organizational-structure/assembly#past-wcc-assemblies.

[728] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1894 / Зап. 438 из 1974, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 26. март 1974.

[729] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1974, ф. 136, дос. 1, сигн. 462433, 446040.

[730] Василиј Витаљевич Тарасјев (1932-1996) је по окончању руско-српске гимназије (1952) и Богословског факултета у Београду (1956) рукоположен најприје за ђакона, а недјељу дана касније патријарх српски Викентије рукоположио га је за презвитера (9. децембра 1956). Током 1956-1974. био је 2. помоћник старјешине руске цркве св. Тројице у Београду. Након смрти свог оца постао је старјешина Свето-Тројицке цркве и Подворја МП у Београду у периоду 1974-1996. године. Године 1972. патријарх московски и сверуски додијелио му је протојерејски чин. Иерей Виталий Тарасьев, „Протоиерей Василий Тарасьев“, *ЖМП*, № 10 (1996), 43-44; Нивьер, *нав. дјело*, 479.

за верска питања.[731] Дочеку на московском аеродрому присуствовао је лично патријарх Пимен, уз остале архијереје, затим службеници ОВЦС-а, представници МДА, Савјета за послове религије, док су испред југословенске амбасаде били њен савјетник и први секретар. Када се повела ријеч о програму боравка, руска страна је предлагала да се остане до 15. октобра, па и дуже, али је на крају ипак договорено да се, због обавеза које су патријарх Герман и чланови Синода имали код куће, ипак остане до 12. октобра. Програм боравка обухватао је боравак у Москви (посјета храму Васкрсења „на Сокољниках“, обилазак музеја Андреја Рубљова, сусрети и разговори у Патријаршији, служење литургије у московској Саборној цркви, одлазак у Загорск), Лењинграду, Пскову, након чега би услиједио повратак у совјетску престоницу (пријем у Амбасади СФРЈ, посјета Савјету за религијске послове, пријем-вечера код руског патријарха), док је за суботу, 12. октобра, био предвиђен повратак за Београдом авионом „Аерофлота“.[732]

Сходно разрађеном програму првих пет дана посјете гости су провели у Москви. Током ручка који је у суботу (5. октобар) приредио руски патријарх у згради Патријаршије, два предстојатеља размијенили су здравице. Руски патријарх је том приликом подсјетио на историјат и традицију „вековних [...], братских спона наших Цркава“, те да ће ова посјета бити „ново сведочанство духовно-религиозног јединства“ двије цркве. Додао је да двије цркве „и сада много могу урадити на учвршћивању традиционалних пријатељских односа између Југославије и Совјетског Савеза“. С друге стране, патријарх Герман је у свом отпоздраву поменуо како је ово његова пета посјета Москви и СССР-у (прва је била са позиције епископа жичког 1958. године), и додао следеће: „Што већа љубав и узајамно разумевање између наших Цркава, између њених архијереја и свештенства, то ће бити и већа љубав између наших народа, између наших држава – СФР Југославије и СССР-а“.[733] У недјељу (6. октобар) служена је патријарашка литургија у Богојављенском сабору, уз размјену поздрава и никада довољног подсјећања на богату традицију црквених и духовних веза два народа. Истог дана, на пријему код руског патријарха, размијењени су поклони, док је сапутницима српског патријарха додијељен Орден Светог кнеза Владимира за црквене заслуге. Митрополит црногорско-приморски Данило је, мимо протокола, руском патријарху уручио „мали дар“ – мале гусле и бројанице, указујући на везе и односе Црне Горе и Русије.[734] Истог дана вођени су садржајни разговори у Московској патријаршији по низу питања, о којима су сачуване биљешке. На предлог руске стране да везе између двије патријаршије буду тјешње, српска страна је исказала сагласност.[735]

Током наредног дана (7. октобар) делегација је посјетила Загорск близу Москве, гдје је сјутрадан (8. октобра), на празник Преподобног Сергија Радоњешког, служена литургија у Успенском сабору, уз учешће оба патријарха и великог броја архијереја и свештенства. И овог пута литургијском сабрању присуствовало је мноштво вјерног народа. Поново је у свом обраћању патријарх Пимен подвукао, између осталог, да је „једна од врло интересантних карактеристика

[731] Архимандрит Милутин Стојадиновић, „Боравак патријарха Германа у Русији“, *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1974), 234.
[732] Исто, 235. У документима се наводи да је боравак делегације СПЦ у СССР-у трајао од 4. до 10. октобра, што се не поклапа са оним у црквеној штампи.
[733] Стојадиновић, „Боравак патријарха Германа у Русији“, 235-237; П. Кутепов, „Братский визит Святейшего Патриарха Сербского Германа“, *ЖМП*, № 1 (1975), 9.
[734] Стојадиновић, „Боравак патријарха Германа у Русији“, 239-242; Кутепов, „Братский визит Святейшего Патриарха Сербского Германа“, 10-11.
[735] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2601 / Зап. 609 из 1974, Разговор у Московској Патријаршији 6. октобра 1974, 2.

узајамних односа Српске и Руске православне цркве“ њихов допринос пријатељству и сарадњи између два народа, пожељевши да „јача пријатељство и сарадња међу народима Југославије и Совјетског Савеза!“ Српског патријарха је прослава Преподобног Сергија подсјетила на светитеље из српског народа. Након свечане литургије одржан је ручак (коме је присуствовало око 30 архијереја РПЦ), на којем је, осим двојице патријараха, говорио В. Г. Фуров, испред Савјета за религијске послове при Савјету Министара СССР-а. Овај представник совјетске владе, који је овом приликом мијењао предсједника Савјета Куроједова, указао је у свом обраћању и на политичку димензију сусрета двојице црквених поглавара: „Сусрети патријарха руског и патријарха српског имају и важан политички значај. Сваки такав сусрет је ново сведочанство не само о добрим односима између двеју Цркава, него и између наших држава. Ми то видимо, знамо и ценимо. Сваки тај сусрет утврђује пријатељство међу нашим народима. [...] Цео слободољубиви свет гледа сада на социјализам, на наш СССР, као на великог фактора мира у свету“.[736]

Из Москве делегација се возом упутила у Лењинград, у којем је боравила током 9. октобра. За Лењинградску духовну академију то је посебан датум, јер се тог дана прославља небески покровитељ ове установе – Свети апостол и јеванђелист Јован Богослов.[737] Домаћин српском патријарху и његовој пратњи овдје је био митрополит лењинградски и новгородски Никодим (Ротов). Прослави празника је присуствовала „маса побожног света“. Литургијом је предстојавао српски патријарх. Након службе и овдје је организован свечани ручак, уз незаобилазну размјену здравица и поздравних говора. У свечаној сали ЛДА ректор ове установе епископ Мелитон[738] замолио је српског патријарха да прими диплому почасног члана Академије[739], „коју је у своје време завршио блаженопочивши српски патријарх Варнава[740]. Он се овде тада и замонашио (1905. године – *Љ. П.*) и био рукоположен од стране тадашњег ректора епископа Сергија (Страгородског; патријарх руски 1943-1944. године – *Љ. П.*), а овде је хиротонисан и црногорски митрополит Петар II Петровић–Његош (1833. године – *Љ. П.*). Отуда су наше везе одувек биле блиске, а плодови велики.“ Након примања дипломе и патријарх Герман је одржао говор, у којем је поменуо „непресушне изворе љубави према нашем највећем словенском брату“ (школу и Цркву), а посебно „наш народ из кога је та љубав неисцрпно и без престанка зрачила, и данас зрачи, и то из свих његових слојева почев од највиших до оних простих, скромних, безграмотних сељака, и пастира код оваца.“ Овдје су били неки представници Финске православне цркве, који су пренијели поздраве њиховог поглавара архиепископа Павла, затим представник Конференције за мир о. Соломон Селасије из Етиопије, и други. Након ових свечаности чланови српске делегације

[736] Стојадиновић, „Боравак патријарха Германа у Русији“, 243-250; Кутепов, „Братский визит Святейшего Патриарха Сербского Германа“, 11-13.

[737] Истог светитеља као свог небеског покровитеља прославља и Православни богословски факултет у Београду.

[738] Архиепископ Мелитон (Соловјев) био је ректор ЛДА од 24. 6. 1970. до 25. 12. 1974. године. „Архиепископ Мелитон (Соловьев)“, датум приступа 14. 4. 2026, https://spbda.ru/professors/rectors/meliton-solovev.

[739] Неки аутори (Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбожаном времену*, II/723) наводе да је патријарху Герману овом приликом додијељен почасни докторат богословља, међутим, сви доступни извори саопштавају да се радило о додјели дипломе почасног члана ове престижне образовне установе под окриљем РПЦ.

[740] Патријарх српски Варнава (световно име Петар Росић, 1880-1937) студирао је на Санкт-Петербуршкој духовној академији током 1901-1905, и исту завршио са степеном кандидата богословља са темом дисертације *Церковно-историческая судьбы т. н. Старой Сербии в период турецкого ига*. Опширније: Владислав Пузовић, *Руски путеви српског богословља. Школовање Срба на руским духовним академијама 1849-1917*, (Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, ЈП Службени гласник, 2017), 378-381, 479.

обишли су Петропавловски сабор, Николо-богојављенски сабор и лавру Св. Александра Невског.[741]

Исте вечери делегација се возом упутила у Псков, гдје су боравили 10. октобра. Домаћин им је био митрополит псковски и порховски Јован[742]. Ту су обишли храм Св. Тројице и знаменити Псковско-Печерски манастир, чувен по својим бројним пештерама. Овај манастир био је недавно прославио 500. годишњицу постојања.[743] Надлежни архијерej је током поздравног говора истакао да је Герман „први Патријарх једне стране православне цркве“ који им је дошао у посјету, и уручио му на поклон икону Богородице Казањске. Након посјете Пскову, исте вечери услиједио је повратак за Москву.[744] О боравку гостију у Псковско-Печерском манастиру биљешку са извјештајем је сачинио игуман ове обитељи Гаврило, и послао је предсједнику ОВЦС-а митрополиту Јувеналију. Он је истакао да је боравак српског патријарха на „Псковској земљи“ оставио пријатан утисак, док су се чланови српске делегације одликовали скромношћу и уздржаношћу. „Осјећало се да су сви чланови делегације, као и Свјатјејши Патријарх Герман, остали искрено задовољни посјетом Пскову и манастиру“. То увјерење је стекао на основу њиховог разговора и срдачног опхођења са лицима која су била задужена за дочек делегације, закључио је своја запажања о. Гаврило.[745]

Југословенски амбасадор у Москви Милорад Пешић[746] је 11. октобра уприличио пријем и ручак у амбасади за два патријарха и чланове њихове пратње. Наравно, посјету је посматрао са становишта југословенско-совјетских односа и сарадње, нагласивши да „овај сусрет има велики значај како за добре односе двеју цркава тако и за пријатељске односе између народа СССР-а и народа СФР Југославије, као и за мир међу народима.“ Руски патријарх је том приликом истакао да се у основи пријатељства између два народа „налазе идеали словенског братства и духовног сродства“, и подигао здравицу за прогрес СФРЈ, за вјечно пријатељство и сарадњу међу народима двије државе, и за здравље и дуг живот предсједника Југославије. Истог дана патријарх Герман је са пратњом посјетио предсједника Савјета за послове религије Куроједова.[747] Увече је услиједио опроштајни пријем код патријарха Пимена, у присуству око 100 званица, а забиљежено је да је југословенском амбасадору дато једно од најпочаснијих мјеста, одмах до руског патријарха. У свом говору руски патријарх је још једном подсјетио на личности и догађаје из историје српско-руских црквених веза, од времена Свете браће Ћирила и Методија, Светог Саве и Преподобног Симеона Немање, преко патријарха Пајсија Јањевца, па до савремености. За актуелне односе између двије цркве казао је да су „оживели [...] у току послератних година“, осврћући се на посјете Руској цркви српских патријараха Гаврила (1948) и Викентија (1956). У наставку је у суперлативу

[741] Стојадиновић, „Боравак патријарха Германа у Русији“, 250-257; Кутепов, „Братский визит Святейшего Патриарха Сербского Германа“, 13-14.
[742] Јован (Дмитриј Александрович Разумов, 1898-1990) био је епископ псковски и порховски (од 1962. архиепископ, а од 1972. митрополит) од 1954. до 12. маја 1987. године. „Иоанн (Разумов)“, датум приступа 14. 4. 2026, https://drevo-info.ru/articles/15152.html.
[743] Манастир је основан 1473. године. Више о томе: „История. Основание обители“, датум приступа 26. 3. 2026, https://ppmon.ru/o-monastyre/istoriya/osnovanie-obiteli/.
[744] Стојадиновић, „Боравак патријарха Германа у Русији“, 257-260; Кутепов, „Братский визит Святейшего Патриарха Сербского Германа“, 14.
[745] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 8, Д. 40. Л. 45-58.
[746] Милорад Пешић (1921-2009) био је амбасадор СФРЈ у Москви током 1971-1975. године. В. Lazović, „Pešić, Milorad“, datum pristupa 23. 3. 2026, https://leks.canu.ac.me/web/ldcg.php?OID=2850.
[747] Стојадиновић, „Боравак патријарха Германа у Русији“, 260-261.

говорио о српском првојерарху, назвавши патријарха Германа једним од „признатих прегалаца савременог православља“, чије су посјете Руској цркви „важне етапе на путу развоја братских односа међу нашим црквама“. Руски патријарх је подвукао важност „једномишљености и сарадње“, разумијевања и заједничких ставова двије цркве у решавању међуправославних проблема, по питању дијалога са дохалкидонским црквама, у разговорима са англиканцима и старокатолицима, у раду на припреми за Свети и Велики сабор Источне православне цркве, као и у раду на екуменском пољу. „Прави братски односи“ двије цркве, тврдио је патријарх Пимен, „омогућавају ефикасну сарадњу пре свега кроз свештено миротворачко служење“. На ово је српски патријарх изразио наду и жељу да се односи између двије цркве развијају у више сегмената, како би допринијели „свему што иде на добро [...] наших св. Цркава и наших народа.“ Посебно је апострофирао наставак даљег слања кандидата из СПЦ у духовне школе под окриљем РПЦ, с циљем да то постане „нова ера у још бољем и свестраном нашем разумевању“. „Темељи наших односа из прошлости су солидни и јаки и ми треба на њима да зидамо“, додао је патријарх Герман. Дана 12. октобра српска делегација је отпутовала из СССР-а, што је дало прилику да се сумирају утисци и изнесу прва запажања о нетом завршеној посјети и сусрету поглавара двије патријаршије, о чему махом говоре руски извори.[748]

Архиепископ кишињевски и молдавски Јонатан је истог дана када је посјета завршена (12. октобар) саставио извјештај за предсједника ОВЦС-а, митрополита тулског и белевског Јувеналија. У закључном дијелу он је изнио нека запажања о држању и владању чланова делегације СПЦ за вријеме боравка у СССР-у. За патријарха Германа архиепископ Јонатан је примијетио: „Постоје сви разлози који потврђују, да он своју посјету СССР-у сматра потпуно успјешном, и да је постигла свој циљ. То се, уосталом, могло видјети и из његових иступа. ’А чини ми се, да је све што је говорио – говорио искрено’“. Он је стекао утисак да су архијереји из пратње српског патријарха такође били задовољни посјетом, поготову епископи Стефан и Јован, који су по први пут боравили у СССР-у. „Сви су се понашали достојанствено и смирено. [...] Организација боравка делегације свуда је била узорна и Патријарх, као и сви чланови делегације су изражавали задовољство указаном им пажњом“. Похвалио је улогу и ниво на којем је била пратња делегације.[749]

Црквено-просветна делегација Српске патријаршије у посјети духовним школама Руске цркве (6-17. октобар 1975)

Један од резултата разговора између патријарха Пимена и патријарха Германа, вођених у октобру 1974. у Москви, био је позив групи професора и студената из СПЦ да дођу у посјету

[748] Стојадиновић, „Боравак патријарха Германа у Русији“, 261-264; Кутепов, „Братский визит Святейшего Патриарха Сербского Германа“, 14-15; „Речь Святейшего Патриарха Пимена на прощальном приеме в честь Святейшего Патриарха Сербского Германа 11 октября 1974 года“, *ЖМП*, № 1 (1975), 7-9.

[749] По запажањима архиепископа Јонатана на епископа Стефана снажан утисак је оставила посјета Загорску и богослужења у тамошњој Лаври, присуство великог броја архијереја, свештеника и нарочито вјерног народа, као и посјета Печерском манастиру, што га је навело на закључак да за овог српског архијереја каже „да се он више од свих удубљивао у ток нашег црквеног живота, његовим пројавама и организацијом, и да је из тога црпио поуке за себе“. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 8, Д. 40, Л. 33-44.

СССР-у током наредне године.[750] Позив је озваничио сверуски патријарх у писму од 8. августа 1975, који је том приликом подсјетио на различите облике веза између двије цркве које постоје током многих вјекова: од традиционалних празничних и јубиларних посланица, до размјене визита на највишем нивоу. Према његовим ријечима, „значајну улогу у пријатељским односима међу нашим црквама увек су имале везе наших Духовних школа“, па управо тежећи да се та традиција настави он сада позива групу предавача и студената духовних школа под окриљем СПЦ да у броју до десет људи посјете РПЦ на дан када се обиљежава празник Преподобног Сергија Радоњешког, у времену од 6. до 13. октобра. Дакле, посјета би имала црквено-просвјетни карактер, односно упознавање са животом руских црквених духовних школа. Посјета би подразумијевала и поклоњење светињама Руске цркве.[751] САСинод СПЦ је на својој сједници од 9. септембра одлучио да се позив руског патријарха прихвати, и да се у СССР упуте следећа лица: архимандрит Доментијан (Павловић), професор Богословије Светог Саве у Београду, синђел Никодим (Ђураков), в. д. Ректора Богословије Светих Кирила и Методија у Призрену, Драган Милин, суплент Богословије Светог Саве у Београду, и Жарко Недић, ученик IV разреда Богословије Светог Саве.[752] Српски патријарх је одговорио на званичан позив патријарха Пимена 18. септембра. Одлуку да се позив прихвати аргументовао је на следећи начин: „Желећи да наставимо добру традицију живих веза наших духовних школа, која потиче од давнина и доприноси учвршћењу одличних односа између наших двеју сестринских цркава“ одлучено је да позив буде прихваћен. Нешто касније, у поновном обраћању руском патријарху, он је првобитном списку лица одређених за пут у Русију додао име високопречасног протојереја-ставрофора Василија Тарасјева, који ће са њима путовати „по посебном позиву“.[753]

Судећи по извјештају српске делегације, програм боравка био је садржајан, а исти им је презентиран сјутрадан по доласку у Москву, 7. октобра, у ОВЦС-у. Овдје их је примио о. Николај Гундјајев[754], иначе професор ЛДА и у то вријеме замјеник предсједника Одјељења. Истог дана стигли су у Загорск, гдје су имали прилику да саслужују приликом читања акатиста у Трапезном храму, и да буду примљени код архиепископа дмитровског Владимира (Сабодана), тадашњег ректора МДА[755]. Празник престављења Преподобног Сергија Радоњешког (8. октобар/25. септембар) обиљежен је посебно свечано служењем три литургије у Лаври. Чланови делегације СПЦ саслуживали су у Трапезном храму митрополиту кијевском Филарету. На дан празника присуствовали су служењу молебана под ведрим небом, након чега су посјетили Црквени музеј,

[750] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2601 / Зап. 609 из 1974, Разговор у Московској Патријаршији вођен 6. октобра 1974, 2.

[751] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2134 од 25. августа 1975, Писмо патријарха Пимена патријарху Герману, № 1645, 8. август 1975.

[752] Одлучено је да прва двојица чланова делегације путују о своме трошку, да за Д. Милина трошкове поднесе патријарх Герман, док су трошкови пута за Недића имали бити покривени из Фонда сиромашних ученика Богословије Светог Саве у Београду. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2134 / Зап. 491 из 1975.

[753] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2134 / Зап. 491 из 1975, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 18. септембар 1975; Исто, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 6. октобар 1975.

[754] Протојерej и професор ЛДА Николај Михајлович Гундјајев (1940-2021), брат садашњег патријарха московског и цијеле Русије Кирила, био је замјеник предсједника ОВЦС од 13. фебруара 1973. до 4. априла 1977. године. А. И. Богданов, „Гундяев Николай Михайлович“, *Православная энциклопедия*, т. 13, 456, датум приступа 20. 3. 2026, https://www.pravenc.ru/text/168326.html.

[755] Дужност ректора МДА обављао од 1973. до 1982. године. Од 1992. био је поглавар Украјинске православне цркве Московског патријарха са титулом митрополит кијевски и цијеле Украјине. „Владимир (Сабодан)“, датум приступа 14. 4. 2026, https://drevo-info.ru/articles/2864.html.

и, прије него што су исте вечери отпутовали за Лењинград, били примљени код патријарха Пимена. Наредна два дана (9. и 10. октобар) провели су у Лењинграду, учествовали у служењу литургије са митрополитом лењинградским и новгородским Никодимом, код кога су имали пријем, посјетили ЛДАиС, и разговарали о раду ових школа, а било је прилике и за обилазак знаменитости овог града.

По завршетку посјете Лењинграду услиједио је лет за Одесу, гдје је делегација боравили током 11-15. октобра. За то вријеме гости су били смјештени у Успенском манастиру, у којем се налазила Одеска богословија. Имали су прилику и овдје да служе литургију, обилазе храмове у Одеси, затим Историјски и Поморски музеј у овом граду, и да буду угошћени од ректора Одеске семинарије архимандрита Агафангела (Савина)[756]. На Покров Пресвете Богородице (14. октобар), осим учешћа у празничној литургији, гости су имали сурет са митрополитом херсонским и одеским Сергијем[757], који је био у пратњи патријарха Пимена током посјете Српској цркви 1972. године. Истог дана су разгледали Музеј Одеске семинарије, а био им је приказан филм о избору Пимена за московског и сверуског патријарха. Током 15. и 16. октобра поново су боравили у Москви, уз обилазак знаменитости града и тамошњих цркава. Опроштајни ручак приредио је епископ курски и белгородски Хризостом, а у склопу боравка гости су присуствовали позоришној представи „Шума“. Чланови делегације СПЦ су из Москве 17. октобра отпутовали у Београд.[758]

У оквиру извјештаја који је о овој посјети поднијет САСиноду СПЦ чланови делегације су уврстили и нека запажања о РПЦ, у дијелу под називом „Општи утисци“, нарочито о специфичностима богословског образовања. Они су запазили да је РПЦ веома добро организована, а посјете и побожност народа су их „духовно освежили“. У духовним школама нема мјеста за све оне који би жељели да се упишу, док ученици и студенти имају одличне услове за учење, уз развијене и ваннаставне активности (сликарство, музика и др.). Питомци богословских школа су на госте оставили добар утисак својом побожношћу, озбиљношћу и познавањем богослужења. Делегати су примијетили разлику у пракси приликом уписа на српским богословијама у односу на руске: код Руса у богословију ступају кандидати за завршеном средњом школом, па они не уче општеобразовне предмете, што се одражава на дужину школовања која код њих траје четири године.[759]

[756] Од 1992. митрополит одески и измаилски Украјинске православне цркве Московског патријархата. Био је ректор Одеске духовне семинарије у два наврата: 1967-1975. и 1993-1998. године. „Агафангел, митрополит Одесский и Измаильский (Саввин Алексей Михайлович)“, датум приступа 14. 4. 2026, https://www.patriarchia.ru/person/132.

[757] Сергије (Сергеј Васиљевич Петров, 1924-1990) изабран је за архиепископа херсонског и одеског 1965, а 17. јуна 1971. возведен у сан митрополита на истој катедри. „Сергий (Петров), Одесский“, датум приступа 14. 4. 2026, https://drevo-info.ru/articles/10367.html.

[758] Опширније: АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2264 / Зап. 621 из 1975, Извештај делегације српских православних богословија о посети руским духовним школама, 22. октобар 1975; синђел Никодим, „Просветна делегација Српске цркве посетила руске духовне школе“, *Гласник СПЦ*, бр. 1 (1976), 20.

[759] Гостима је саопштено да у МДАиС има око 150 ученика и исто толико студената, а са онима који ванредно уче број износи 800. У ЛДАиС број је био нешто мањи, док се је у Одеској семинарији школовало 140 ученика. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2264 / Зап. 621 из 1975, Извештај делегације српских православних богословија о посети руским духовним школама, 22. октобар 1975, 4.

Делегација Српске цркве на прослави 60-годишњице обновљења Московске патријаршије (25-29. мај 1978)

Обиљежавање 60. годишњице обнове Московске патријаршије планирано је да се одржи током 25-29. маја 1978. године. Патријарх Пимен је очекивао да овим свечаностима присуствује и српски патријарх, у пратњи два лица.[760] Међутим, како су у том периоду патријарха Германа очекивале обавезе везане за редовно засиједање САСабора, то је САСинод донио одлуку да на овим свечаностима у Москви СПЦ буде заступљена преко делегације, коју би чинили митрополит црногорско-приморски Данило, епископ бањалучки Андреј и прота др Душан Кашић. Поводом њиховог одласка у Русију САСинод је тражио од ПУО-а да се члановима делегације исплате одређена средства за личне трошкове током боравка у Москви.[761] Да учествује на планираним јубиларним свечаностима позив је добио и старјешина Подворја РПЦ у Београду, свештеник Василије Тарасјев, о чему је он обавијестио патријарха Германа 28. марта 1978. године.[762]

По приспијећу изасланика Српске патријаршије у Москву, 24. маја, за дочек им је био одређен епископ иркутски и чистински Серапион, и архимандрит Алексије из Тројице-Сергијеве лавре. Прослава је отпочела 25. маја благодарственим молебаном који је служен пред Иверском иконом Богородице у храму Васкрсења Господњег на Сокољницима, док је у другом дијелу дана отворено свечано засиједање у присуству свих архијереја РПЦ и гостију. Том приликом је руски патријарх прочитао исцрпан реферат (читање трајало три сата), који је у ствари био својеврстан извјештај о животу Руске цркве у периоду послије Помјесног сабора из 1971. године, тј. од његовог избора на патријарашки трон. У реферату су приказани разни сегменти живота ове помјесне цркве: односи Цркве и државе, унутрашњи живот РПЦ, њене везе са Помјесним православним црквама, односи са инославним црквама и вјерским организацијама, као и рад на пољу миротворства.[763] Послије реферата патријарха Пимена говорио је В. А. Куроједов, предсједник Савјета за религијске послове при Савјету Министара СССР, након чега су сви присутни представници цркава и вјерских орагнизација честитали Руској цркви овај јубилеј. Учинио је то и митрополит црногорско-приморски Данило, у својству шефа делегације СПЦ. У свом пригодном слову поздравио је сестринску Руску цркву и честитао јубилеј у име патријарха Германа, епископата, свештенства, монаштва и вјерника Српске патријаршије. Позвао се на личности које су током историје допринијели учвршћивању духовних веза српског и руског народа, поменуо бројна доброчинстава која је Руска црква кроз историју чинила његовим претходницима на трону црногорских владика из династије Петровић Његош током XVII-XIX вијека и касније, и указао на осјећања заједништва и љубави „коју је српски народ кроз векове гајио према великом

[760] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Писмо патријарха Пимена патријарху Герману, № 400, 14. фебруар 1978.

[761] Средства је требало исплатити са девизног рачуна помоћи Екуменског савјета црква, и то митрополиту Данилу и епископу Андреју по 80 америчких долара, а проти Кашићу 50. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1077 / Зап. 261 од 16. маја 1978.

[762] Свештеник Тарасјев наводи да му је писмо № 756 упутио митрополит Никодим, 20. марта 1978. године. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Писмо протојереја Василија Тарасјева патријарху Герману, 28. март 1978.

[763] Опширније: „Докляд Святейшего Патриарха Пимена на торжественном заседании 25 мая 1978 года“, *ЖМП*, № 8 (1978), 3-31.

православном руском народу“.[764] То је све трајало до касно у ноћ, и окончано је завршном ријечју патријарха Пимена.[765]

Један дио прославе ове значајне обљетнице, за коју се понекад каже да је јубилеј Патријаршије у годинама застоја[766], имао се одржати у Тројице-Сергијевој лаври током 27. маја. Отпочео је молебаном Преподобном Сергију у Тројичком сабору, затим служењем помена патријарху Алексију (Симанском) у Успенском сабору, а завршен свечаним ручком у Трапезном храму. Чланови српске делегације имали су сусрет са студентима из СПЦ који су студирали на МДА, интересујући се за услове и успјех њиховог школовања. Истог дана услиједио је повратак у Москву, и сусрети појединих делегација са руским патријархом. Шеф делегације СПЦ пренио је патријарху Пимену поздраве од српског патријарха и жаљење што због обавеза на САСабору није могао лично да присуствује свечаностима у Москви. Ови разлози за изостанак српског црквеног поглавара наишли су на разумијевање патријарха РПЦ, твдио је касније митрополит Данило. Ова прилика је искоришћена да се предају поклони, и да се РПЦ упути захвалност на свему што чини за српске студенте у руским духовним школама.[767] Недјеља, 28. мај, била је резервисана за служење свечане патријарашке литургије у Богојављенском сабору у Москви, док је истог дана увече за госте био приређен концерт црквене музике, у извођењу здруженог хора монаха Лавре и полазника московских духовних школа. Српска делегација је 29. маја напустила Москву, испраћена од архиепископа кишињевског Јонатана, који се за сво вријеме боравка у бринуо о изасланицима СПЦ. Српска патријаршија је несумњиво уживала поштовање од стране домаћина, у шта је имао прилику тих дана да се увјери вођа српске делегације, па је свој извјештај завршио ријечима: „У току свог боравка на овим свечаностима наша делегација је осетила да Српска црква ужива не само љубав представника Руске цркве него и углед међу православним црквама и у хришћанском свету уопште. Зато се наша делегација трудила да и са своје стране допринесе том реномеу своје Цркве“.[768]

Делегација Московске патријаршије у посјети Руском подворју у Београду (5-16. мај 1981)

Патријарх Пимен обратио се свом српском сабрату писмом од 27. марта 1981. године. Информисао га да је Свети синод РПЦ, на својој сједници од 23. марта исте године, одлучио да у

[764] *Љетопис распете Митрополије црногорско-приморске: времена митрополита Данила Дајковића 1961-1990*, прир. Павле Кондић, (Цетиње: Светигора, 2008), 356-357.

[765] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Извештај митрополита црногорско-приморског Данила Светом архијерејском синоду СПЦ о посети Москви у мају 1978, 31. мај 1978, 1.

[766] Алексей Дьяконов, „Юбилей Патриаршества в годы застоя“, *Ведомости Нижегородской митрополии*, 14. 12. 2015, датум приступа 31. 8. 2026, https://nne.ru/yubilej-patriarshestva-v-gody-zastoya/.

[767] На ове ријечи митрополит Никодим је казао да се нема на чему захваљивати, већ да треба слати што већи број студената из СПЦ. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Извештај митрополита црногорско-приморског Данила Светом архијерејском синоду СПЦ о посети Москви у мају 1978, 31. мај 1978, 4.

[768] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Извештај митрополита црногорско-приморског Данила Светом архијерејском синоду СПЦ о посети Москви у мају 1978, 31. мај 1978. Видјети још: „Празднование 60-летия восстановления Московского Патриаршего престола“, *ЖМП*, № 8 (1978), 39-41; *Гласник СПЦ*, бр. 4 (1978), 179; др Душан Кашић, „Руска црква прославила 60-годишњицу обновљења патријаршије“, *Православље*, 15. 6. 1978, 8-9. О прослави овог јубилеја РПЦ био је снимљен филм. Исти је приказан у оквиру Богословско-популарне трибине Православног народног универзитета у Београду, 9. фебруара 1981, док је на самом почетку услиједила уводна ријеч проте Василија Тарасјева. *Православље*, 1. 2. 1981, 16.

Југославију упути једну делегацију која би тамо боравила током 4-17. маја, а у циљу посјете Подворју РПЦ, и ради учешћа у празновању 25-годишњице свештеничке службе о. Василија Тарасјева. У писму су наведена имена четворочлане делегације: епископ зарајски Јов, протојерej Георгиј Гончаров[769], протођакон Владимир Назаркин и П. А. Кутепов. У то вријеме владика Јов био је замјеник предсједника ОВЦС-а, док су Гончаров и Кутепов били службеници овог Одјељења. Српски патријарх је узвратио да ће „са великим задовољством и љубављу“ примити најављену делегацију Руске цркве. Митрополит мински и бјелоруски Филарет телеграмом је обавијестио српског патријарха да ће делегација кренути из Москве 5. маја, а да је повратак планиран за 16. мај. Изгледа да је патријарх Пимен предстојатељу СПЦ упутио једно писмо, датирано на 17. април 1981, које му је лично уручио епископ Јов. Пријем овог писма српски патријарх је потврдио 7. маја, притом обавјештавајући руског патријарха да су „са великом братском љубављу примили уважену делегацију Руске православне цркве“. Од ове је посјете очекивао да ће иста „допринети даљем развитку и продубљивању ионако добрих односа између наших сестринских цркава и наших братских народа“.[770]

До пријема чланова делегације РПЦ код патријараха Германа дошло је 5. маја. Следећег дана гости су имали прилику да служе литургију у манастиру Жича. Током свог боравка у Југославији, осим свечаности у Подворју, чланови делегације РПЦ посјетили су неколико епархија СПЦ. Делегацију је пратио и представник совјетске амбасаде у Београду. Осим сусрета са совјетским амбасадором у Југославији, делегација је имала разговоре у Комисији СИВ-а за односе са верским заједницама (7. маја), као и у Комисији ИВ СР Србије за односе са верским заједницама. На дан Светог апостола и јеванђелисте Марка (8. мај) гости су учествовали у литургијској прослави београдског храма посвећеног овом светитељу. Дана 10. маја у храму Руског подворја у Београду обиљежена је 25-годишњица службе протојереја Василија Тарасјева, којом приликом је, као и својевремено његов отац којег је наслиједио на овом мјесту, јубилар одликован правом ношења митре.[771] Сходно одлуци САСинода СПЦ, у част делегације је 11. маја приређен ручак у Богословији Светог Арсенија Сремца у Сремским Карловцима, којему је присуствовао епископ Јов са пратњом од шест особа. Обједу је присуствовао епископ сремски др Андреј (Фрушић), као и већина професора богословије на челу са ректором.[772] Изгледа да су гости били задовољни дочеком и третманом током боравка у Југославији, а такође и у руководству РПЦ. Извјештај о реализованој посјети прочитао је митрополит Филарет на засиједању Светог синода РПЦ 22. јула. Руски патријарх је у посебном писму од 7. августа 1981. захвалио патријарху Герману „на очинској пажњи и топлом гостопримству“ указаном члановима делегације, а ову посјету окарактерисао као братски контакт представника двије цркве, који ће „послужити даљем учвршћивању традиционалних братских односа између двеју наших цркава“.[773]

---

[769] У информацији о овој посјети објављеној у *Православљу* умјесто протојереј Григориј Гончаров наводи се протојереј Николај Гончаров. „Посета из Московске патријаршије“, *Православље*, 15. 4. 1981, 16.

[770] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 860 / Зап. 286 из 1981, Посета Њ. П. Епископа Зарајског Г. Јована у времену од 5 до 16 маја 1981.

[771] Радомир Ракић, „Ретко славље у Руској цркви“, *Православље*, 1. 6. 1981, 8-9; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1981, ф. 108, д. 17, сигн. 434312, Informacija Komisije SIV-a za odnose sa verskim zajednicama o razgovoru sa predstavnicima Ambasade SSSR-a u Beogradu i boravku delegacije Ruske pravoslavne crkve u Jugoslaviji, 2-3.

[772] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 1137 од 22. V 1981, Посета Њ. П. Епископа Зарајског Г. Јована у времену од 5 до 16 маја 1981 г.

[773] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син.бр. 1626 од 22. VIII 1981.

„Ево стижу наши спасиоци“. Прва посјета руског патријарха Косову и Метохији у историји српско-руских међуцрквених односа (29. септембар-6. октобар 1984)

Према наводима из забиљешке која је настала поводом разговора између предсједника и секретара Комисије ИВ СР Србије за односе са верским заједницама и патријарха Германа, 12. априла 1982, говорило се о најактуелнијим догађајима у земљи и активностима СПЦ. Српски патријарх је изјавио да му је поглавар РПЦ упутио позив да дође у Москву на засиједање Хришћанске конференције за мир. Међутим, он је одлучио да с обзиром „на блоковски карактер Хришћанске мировне конференције и да се њено заседање одржава у времену у коме је патријарх Герман заузет припремама за Сабор СПЦ“ пошаље делегацију. Руског патријарха ће обавијестити „да је овој делегацији дао својство посматрача“, и „да остаје отворен за будуће директне контакте са њим“. Патријарх Герман се овом приликом интересовао „да ли су овакве одлуке у складу са нашом политиком“, и какви су тренутни политички односи између СФРЈ и СССР. Челници Комисије су у вези тога казали да се односи између двије земље заснивају на познатим принципима дефинисаним још 1956, што је потврђено и приликом посјете А. Громика Београду, почетком априла 1982, и подржали су патријархов став „да не иде на заседање Хришћанске мировне конференције, већ да тамо пошаље делегацију са статусом посматрача, као и да стави до знања да је спреман за непосредне контакте са патријархом Пименом [...]“. Када је на ред дошло питање контаката са РПЦ, патријарх Герман је казао да је „руски патријарх (је) у неким црквеним круговима изразио незадовољство што га поглавар СПЦ одавно није посетио, док су други то учинили“.[774] Ради подсјећања, сусрета између поглавара СПЦ и РПЦ није било још од октобра 1974. године.

Како је митроносни протојерej Василије Тарасјев казао секретару Комисије СИВ-а 17. септембра 1982, посјета делегације РПЦ на челу са патријархом Пименом Српској цркви планирана је за наредну, 1983. годину, којом приликом би руски патријарх извршио освећење златног крста на руској цркви Св. Тројице у Београду. Што се тиче програма боравка исти је, према казивању о. Василија, био у изради. Његово лично мишљење било је да у програм боравка треба укључити посјету Пећкој патријаршији, Скопљу и Јасеновцу. Међутим, у вези овог предлога, како је забиљежено у документима, Тарасјев је сматрао да није сигуран да ће ово бити прихваћено од стране СПЦ, али „на њему је да покуша да извиди могућност и испита ’пулс’ за реализацију посете овим местима“.[775] Савремени руски црквени историчар А. Хошев тврди да је,

[774] ДАС, Г-19, РИВ, 1982, ф. 28, Белешка о разговору између председника и секретара Комисије Извршног већа Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама и патријарха Германа, 12. април 1982, 1-2. Патријарх је одлучио да у Москву пошаље делегацију у саставу: епископ тимочки Милутин, епископ зворничко-тузлански Василије, викарни епископ Данило, док би са њима путовао и старјешина Подворја РПЦ у Београду прота Василије Тарасјев. Да је руски патријарх намјеравао да позове патријарха Германа у посјету РПЦ у вријеме одржавања скупштине Хришћанске конференције за мир, у којој иначе Московка патријаршија „заузима одлучујуће место“, видјело се приликом разговора проте Василија Тарасјева у Републичкој комисији за односе са верским заједницама, коју је посјетио половином фебруара 1982. У Комисији је констатовано да је тешко очекивати да српски патријарх прихвати позив, „с обзиром да Српска православна црква није члан ове организације“. ДАС, Г-19, РИВ, 1982, ф. 28, Информације из области односа са верским заједницама из марта 1982.

[775] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 39, д. 18, Informacija o razgovoru sekretara Komisije SIV-a za odnose sa verskim zajednicama Radovana Samardžića sa protojerejom Vasilijem Tarasjevim starešinom Podvorja Moskovske patrijaršije u Beogradu, 17. septembar 1982, 1. Тарасјев је отишао корак даље, па је у наставку разговора изнио идеју да поводом освећења крстова на цркви св. Тројице дође и делегација Савјета за послове религије при Савјету Министара СССР-а, на челу са предсједником Владимиром Куроједовом, што би „био згодан моменат да се оствари тај контакт (између Вјерских комисија двије

планирајући званичну посјету СПЦ, патријарх Пимен инсистирао да у њен програм буде укључен обилазак светињама на Косову и Метохији, и потрђује да је идеја за одлазак у јужну српску покрајину потекла од старјешине Подворја РПЦ у Београду, свештеника Василија Тарасјева, „како би се браћи пружила молитвена и морална подршка“.[776] Како је било уобичајено, контакти СПЦ са другим православним црквама коментарисани су приликом разговора патријарха Германа са представницима Комисије ИВ Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама, па је тако било и 19. новембра 1982. године. Српски патријарх је овом приликом затражио мишљење о евентуалној посјети патријарха Пимена, док је иницијативу за ову посјету приписивао старјешини Подворја РПЦ у Београду. Наиме, о. Василије Тарасјев је током боравка у Москви „на своју руку“ преговарао са руским патријархом о посјети Југославији. Као разлоге у Комисији су наводили то што је проти Тарасјеву било стало да му два патријарха (српски и руски) освештају позлаћени крст на руској Цркви Св. Тројице у Београду, а, с друге стране, рачунао је да српски патријарх не би тако олако желио да одбије посјету руског патријарха. У Комисији је оцијењено да је то неуобичајен пут за остваривање контаката међу црквама. Ипак, став Комисије био је да неће „имати никаквих примедби уколико се оваква посета уклапа у планове Патријаршије“, тим прије што су односи Југославије са СССР-ом добри и повољни.[777]

Руски патријарх је 13. септембра 1983. упутио поздравни телеграм српском патријарху поводом 25. годишњице његовог ступања на патријарашки трон. Овај примјер слиједио је и руководилац ОВЦС-а, митрополит мински и бјелоруски Филарет (Вахромејев).[778] Патријарх Герман је захвалио на братским честиткама поводом рођендана и 85. годишњице живота, уз жељу „за даљим развијањем добрих односа између наших сестринских цркава“.[779] Приликом поновног разговора предсједника Републичке комисије Ж. Станковића са патријархом Германом, крајем маја 1984, забиљежено је да је првојерарх СПЦ казао да се и поред низа иницијатива од стране руског патријарха са њим није сусрео 10 година, и да намјерава да га позове у посјету СПЦ. Термин посјете вјероватно би био половина септембра 1984, а о програму боравка требало је да се „заједнички размисли“. На то је српском патријарху казано да „од стране државе свакако неће бити примедби“.[780]

Српски патријарх је 3. септембра 1984. обавијестио предсједника Комисије СИВ-а за односе са вјерским заједницама др Анту Сучића да је упућен званичан позив сверуском патријарху Пимену, да с пратњом учини посјету СПЦ у периоду 29. септембар–6. октобар, па је имајући то у виду тражио да се за високе госте издејствује пријем код највиших органа државе. Такође, послат је и детаљан програм посјете високог госта. С тим у вези из Комисије су се обратили начелнику II управе југословенског ССИП-а да „са становишта међудржавних односа између СФРЈ и СССР и нашег интереса оцените и писмено нам доставите ваше мишљење о третману“ делегације РПЦ.[781] Разговори у вези третмана делегације вођени су и у совјетској амбасади у Београду, док је извјесна задужења око тога имала и југословенска амбасада у Москви. Руководилац Групе за СССР Р. Фехимовић-Ђураковић разговарао је 21. септембра са секретаром совјетске амбасаде у

земље – *Љ. П.*) и уједно економски најрационалнији за обе стране“, те би на тај начин присуствовали представници обје државе.

[776] А. Ю. Хошев, „Ситуация в Косове и Метохии до косовского кризиса 1998-1999 годов: отношение Русской православной церкви“, *Вопросы теологии*, № 3 (2023), 482.

[777] ДАС, Г-19, ф. 28.

[778] *ЖМП*, № 12 (1983), 3.

[779] АСПЦ, Канцеларија патријарха Германа, Црквена дипломатија, кутија III; *ЖМП*, № 8 (1983), 2.

[780] ДАС, Г-19, ф. 39. Белешке о разговорима, 5. На ријечи српског патријарха да је патријарх Алексије I ишао у Македонију (1962), у Комисији су сматрали да би и сада требало размислити о таквој могућности, али је патријарх прешао ћутке преко ове сугестије.

[781] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1984, ф. 93, д. 14, сигн. 5280.

Београду С. Волковом. На питање какав третман по државној линији предвиђа совјетски протокол приликом посјета шефова цркава московском патријарху, Волков је рекао да третман зависи од карактера и нивоа односа између СССР и земље из које црквени поглавар долази, као и тренутних политичких околности. Још је додао да је патријарху Герману приликом посјете Москви (1974) био дат највиши могући третман. Из забиљешке о овом разговору може се видјети да је и Амбасада СССР-а била индиректно укључена у програм посјете, као и то да ће амбасадор Н. Н. Родионов уприличити пријем или објед за двије делегације и личности које их прате, док ће Волков пратити делегацију у друштвеном дијелу програма, а разговори ће бити само између представника двају цркава.[782] Из II управе ССИП-а послат је телеграм Амбасади СФРЈ у Москви 18. септембра, којим су тражене сугестије за протокол на државном нивоу, имајући у виду реципрочни третман, досадашњу праксу и ниво сарадње у овој области.[783] Тим поводом је из југословенске амбасаде у Москви затражен разговор у Савјету за питања религије при Савјету Министара СССР-а. Замјеник предсједника Савјета Фицев рекао је Пајковићу да се у Совјетском Савезу примјењује јединствен протокол за све иностране црквене великодостојнике, али да од овога понекад има одступања, уколико црквени поглавар обавља неку друштвену функцију или пак има посебну мисију. Навео је примјер да је патријарху Пимену у неким социјалистичким земљама (ЧССР, Мађарска и др.) понекад пружан богатији програм, међутим „ви у Југославији сте направили добар програм и мислим да је то довољно“, да су црквене власти предвидјеле велики број активности, а сасвим је довољно и оно што је планирано по државној линији. На крају Фицев је пренио личну молбу патријарха Пимена да му се обезбиједи аутомобил са већим сједиштима, будући да је болестан и тешко се креће.[784]

Из ССИП-а је обавијештена Комисија СИВ-а о томе какав третман би требало дати делегацији РПЦ, сматрајући да би „требало показати највиши протоколарни третман по државној линији“, уз подсјећање да је српском патријарху током боравка у Москви указан највиши третман који совјетске државне власти дају у таквим приликама. Наведеном се додаје да су сусрети између поглавара СПЦ и РПЦ „један од облика веома разгранате сарадње која постоји између организација и установа двеју земаља, а која у овом домену даје допринос узајамном разумевању и развоју пријатељских веза и сарадње између народа и народности СФРЈ и СССР“. На основу изложеног њихов предлог је био да патријарха Пимена прими члан Предсједништва СФРЈ. Овај предлог ССИП-а је прихваћен на сједници Предсједништва СФРЈ одржаној 26. септембра 1984, на којој је одлучено да руског патријарха прими Лазар Мојсов, члан Предсједништва.[785] Током разговора који је вођен 25. септембра 1984. у Комисији СИВ-а за односе са верским заједницама, између секретара Комисије Р. Самарџића и двојице лица из совјетске амбасаде (Борис Волков, савјетник Амбасаде СССР-а, и Михаило Корољев, први секретар), пренијет је став совјетског амбасадора у СФРЈ, из којег се види да је совјетска страна предстојећој посјети придавала велики значај. Осим детаља око протокола за пријем руског патријарха, Волков је казао да се у дипломатском кору у Београду поставља питање „зашто у овом тренутку делегација Руске православне цркве на челу са Пименом посјећује Косово“, и дао одговор да су у питању „шпекулације у функцији задњих намјера“, а да се ова посјета везује за стогодишњицу доласка

[782] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1984, ф. 93, д. 13, сигн. 444848.
[783] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1984, ф. 93, д. 13, сигн. 444236.
[784] Суштина совјетског протокола за иностране црквене поглаваре састојала се у следећем: замјеник предсједника Савјета за питања религије дочекује и испраћа црквене поглаваре; у пратњи током боравка поглавара не узима учешће представник државних или владиних органа; замјеник предсједника Савјета присуствује пријему који у част госта приређује руски патријарх, али не иступа са здравицом; иностранн гост чини протоколарну посјету Савјету за питања религије; иностраном госту се обично обезбеђује пријем у Врховном Совјету СССР. ДАМСПРС, ПА, СССР, 1984, ф. 93, д. 13, сигн. 445704.
[785] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1984, ф. 93, д. 13, сигн. 444880, 444973, 447443.

првих руских калуђера из Грчке у Пећку патријаршију. На то је секретар Комисије примијетио да југословенска страна предстојећој посјети придаје црквено-вјерски карактер. Осим наведеног, било је ријечи и о другим религијским питањима која нису била у вези предстојећег сусрета двојице црквених поглавара.[786]

У списак питања за разговор двојице поглавара током предстојећег сусрета епископ далматински Николај (Мрђа) кандидовао је два питања која је сматрао веома важним, како за СПЦ, тако и за повјерену му епархију. Прво питање односило се на набавку дјела *Љетопис грађанских и црквених догађаја* Симеона (Кончаревића, † 1769), који је у периоду 1751-1762. био далматински епископ. Ово драгоцјено дјело написао је током боравка у Петропавловском манастиру у Кијеву, гдје је пребивао од 1762. па до смрти, будући прогнан своје епископске катедре.[787] Владика Николај је био у сазнању да је проф. Сергије Троицки, недуго прије смрти, рекао тадашњем библиотекару Патријаршијске библиотеке проф. Богољубу Ћирковићу, да је приликом боравка у Москви имао увид у *Љетопис* епископа Симеона. Значај набавке копије овог дјела био је тим потребнији што је у последње вријеме, како наводи епископ Николај, у хрватским научним круговима била присутна тенденција да *Љетопис* не постоји. Следствено томе је постанак српских православних манастира у Далмацији у поменутим круговима датиран у позније вријеме него што се дотад сматрало, а умањиван је и научни ауторитет чувеног канонисте и историчара епископа Никодима (Милаша, 1845-1915) и његовог дјела *Православна Далмација*. Друго питање које је по његовом мишљењу требало да се нађе на агенди разговора двојице патријараха такође је било везано за епископа Симеона (Кончаревића), а односило се на пребацивање његових костију из Петропавловског манастира у Кијеву у његово родно мјесто Карин у Далмацији, гдје је била у току градња спомен-цркве у част овог знаменитог архијереја.[788]

У црквеној штампи предстојећој посјети руског патријарха даван је велики простор и публицитет. Тако је прота др Лазар Милин у кратким потезима „насликао Руску цркву“, са којом

---

[786] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 40, д. 30, Bilješka o razgovoru sekretara Komisije SIV-a za odnose sa vjerskim zajednicama, Radovana Samardžića sa savjetnikom Ambasade SSSR-a u SFRJ, Borisom Volkovim i prvim sekretarom Mihailom Koroljevim, 25. septembar 1984, 1-2. У току разговора било је ријечи о политизацији религијског фактора у свијету, па и у Совјетском Савезу (представници совјетске амбасаде рекли су „да је Запад и религију ставио у функцију пропагандног рата против СССР-а и навели су да су Сједињене Америчке Државе поставиле према СССР-у и другим социјалистичким земљама 39 радио станица са 250 часова пропагандног програма намијењени утицају према СССР-у и другим социјалистичким земљама“, и додали да је за разлику од ранијег периода кад је западна пропаганда „била претежно груба и углавном изврталa чињенице“, данас „’модернија’ и базира се на реалним подацима“), о односима између СПЦ и МПЦ, затим о припреми прославе 1.000. годишњице христијанизације руског народа 1988, о примату међу православним црквама, положају вјерских заједница у сусједној Албанији и др. (Исто, 3-5). Иначе, у Комисији СИВ-а примијећен је и раније, почетком 1980-их, „појачани совјетски интерес за сазнањима о положају верских заједница код нас и њиховом утицају на унутрашња збивања“. Потврда наведеног били су предлози потекли од совјетске стране о успостављању директних контаката између југословенске Вјерске комисије и Савјета за послове религије при Савјету Министара СССР-а. У вези тога у Комисији су заузели став да „у садашњим условима, због мера штедње, не би требало планирати посете“ између чланова двије комисије, уз напомену да је ових контаката било и раније „и да их, у принципу, не би требало одбити“. ДАМСПРС, ПА, СССР, 1981, ф. 108, д. 17, сигн. 424522.

[787] *Љетопис* епископа Симеона (Кончаревића) послужио је епископу далматинском Никодиму (Милашу) приликом писања дјела *Православна Далмација* (1901). Уп.: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 452-453; Војин С. Дабић, „Кончаревић, Симеон: епископ далматински“, у *Српски биографски речник*, књ. 5, ур. Чедомир Попов, (Нови Сад: Матица српска, 2011), 217-218; *Далматински епископ Симеон Кончаревић и његово доба: споменица о 200-годишњици његове смрти (1769-1969)*, (Београд: Српска православна Епархија далматинска, 1970).

[788] На сједници САСинода 30. септембра 1984. одлучено је да се прихвати предлог владике Николаја, али одлуком није обухваћено питање преноса костију епископа Симеона Кончаревића). АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1984, ф. IV, ред. бр. 11/84, Син. бр. 1746 / Зап. 494 из 1984, Епископ далматински Николај – патријарху српском Герману, 10. септембар 1984.

је СПЦ кроз историју имала „најтешње додире и најснажније узајамне утицаје“, а који су били свестрани. За руског патријарха рекао је да је „велика личност велике Цркве“, оне која има највећи број вјерника, највећи број светитеља, мученика и свједока Христових, која има највелелепније храмове, која је дала у прошлом вијеку најбогатију теолошку литературу. Ова црква је и у „овом материјалистичком и атеистичком добу издржала најтежи испит и положила га са најсјајнијом оценом“, па они који хоће да виде „јачину православне вере“ треба да оду у Москву, Загорск, Кијев и бивши Петроград, сматрао је прота Милин.[789]

*

У саставу делегације РПЦ било је укупно 14 чланова. Осим патријарха московског и цијеле Русије Пимена, у Београд су допутовали митрополит лењинградски и новгородски Антоније, митрополит мински и бјелоруски Филарет, архиепископ владимирски и суздаљски Серапион, епископ воронјешки и лепецки Методије, патријархов секретар протопрезвитер Матеј Стадњук, намјесник Тројице-Сергијеве лавре архимандрит Алексеј, одговорни секретар редакције *Журнала Московске патријаршије* Вјечеслав Овсјаников, професор ЛДА протојерej Евгеније Едан, члан ОВЦС-а протођакон Владимир Назаркин, референт ОВЦС-а Сергеј Трофимов, патријархови ипођакони јерођакон Сергеј Соколов и ђакон Федор Соколов, и лични патријархов љекар Владимир Молостовски. Госте је на аеродрому дочекао патријарх Герман са још три архијереја, групом сарадника и протом Василијем Тарасјевим. Ту је био и руски амбасадор Родионов са секретаром и сарадницима. Од друштвене заједнице дочеку су присуствовали предсједник (Ж. Станковић) и секретар (Р. Самарџић) Комисије СИВ-а за односе са верским заједницама, као и секретар републичке Верске комисије (В. Станојевић). По дочеку упутили су се у београдску Саборну цркву гдје је услиједила свечана доксологија и размјена поздрава, уз присуство великог броја свештеника, вјерника, студената Богословског факултета и ученика Богословије Светог Саве. Руски патријарх је истакао да су допутовали „да би се поклонили великим светињама Светосавске цркве“. Сјутрадан (30. септембар) је служена свечана патријарашка литургија, уз учешће оба патријарха. Српски патријарх је за високог госта казао да је „столп Православља“, велики духовник и молитвеник, и велики поборник за мир Христов. За односе са Руском црквом истакао је да су братски, никада непомућени и непрекинути, а патријарху Пимену уручио је поклон – икону Богородице. Руски патријарх подсјетио је да у историјским збивањима два народа има много заједничког, дотакао се историјата руско-српских црквених веза, и поменуо оне личности из српске средине „који су се много потрудили“ за добро Руске цркве, уз констатацију да су везе двије цркве нарочито ојачале за последњих 10-20 година, обухвативши многе видове црквеног живота. Патријарх Пимен навео је низ „хитних проблема“ који стоје пред православљем, а који се нису много разликовали од оних који су набрајани приликом претходних сусрета ова два патријарха. Били су то припрема за сазив Великог сабора Православне цркве, припрема дијалога са древним источним црквама, наставак дијалога са Римокатоличком, Старокатоличком, Англиканском и Лутеранском црквом, активно учешће у раду Свјетског савјета цркава и екуменском покрету у цјелини, док је служење миру „један од главних практичних задатака хришћанског доброчинства“. Исказао је увјерење да ће добри односи између двије цркве дати допринос „развитку и учвршћивању пријатељства и сарадње“ међу народима СССР-а и Југославије. Како је пренијела црквена штампа, приликом изласка из цркве народ је бурно

[789] Лазар Милин, „У сусрет посети Руског патријарха“, *Православље*, 15. 9. 1984, 1-2.

поздравио два патријарха, након чега је услиједио свечани ручак у Патријаршији и духовни концерт у Саборној цркви.[790]

Наредна два дана (1. и 2. октобар) била су резервисана за боравак у Београду (обилазак споменика ослободилаца Београда, посјета Иверској капели на Новом гробљу, служење помена код споменика браниоцима Београда...). Патријарх Пимен учинио је званичну посјету амбасадору Родионову, док је српски патријарх отишао у Патријаршију, у којој је уприличен свечани пријем у част високог госта, у присуству већег броја амбасадора и представника дипломатског кора у Београду, потпредсједника СИВ-а и Скупштине СР Србије, академика, културних и јавних посленика. Након тога услиједио је одлазак на Авалу и на гроб Незнаног јунака. По повратку служено је бденије у Руској цркви у Београду, а сјутрадан литургија и чин освећења позлаћених крстова на Светотројичном храму. На овај начин је обиљежен јубилеј – 60 година од освећења овог храма (1924). Руски патријарх је у свом обраћању назвао овај храм мостом који повезује двије патријаршије, који промовише и доприноси што је више могуће развоју и продубљивању пријатељства између двије цркве.[791]

Видјели смо напријед да је раније било одлучено да члан Предсједништва СФРЈ Лазар Мојсов[792] прими оба патријарха, до чега је дошло 2. октобра у Палати федерације у Београду. Он је долазак руског патријарха ставио у контекст „веома добрих традиционалних веза“ између двије цркве, али и као допринос разумијевању и сарадњи „народа и народности Југославије и народа Совјетског Савеза“. По оцјени Мојсова, ова посјета је тим прије потребнија у времену када се суочавамо са великом бригом за очување мира у свијету, нагласивши да у тој борби за мир велику улогу игра и Црква. Није пропустио да истакне да Југославија није само вишенационална него и вишерелигиозна заједница, као и да власт омогућује „пуну слободу вероисповести и акције црквава“. Патријарх Пимен је прочитао унапријед припремљен говор, уз подсјећање да му је ово друга посјета Југославији, и „да му је драго да види велики напредак који су остварили наши народи“, осврнувши се на досадашњу сарадњу двије цркве и њихове „братске везе“. За везе двије цркве казао је да исте „доприносе сарадњи и пријатељству, као и јачању добрих односа“ између двије земље. И патријарх Герман говорио је о неопходности очувања мира у свијету, уз смањење трошкова за наоружање и њихово преусмјеравање у пројекте развоја и социјалног благостања, указавши на опасности од даље трке у наоружању и могућег изазивања свјетске катастрофе. Пријему код Мојсова присуствовао је и совјетски амбасадор у Југославији. У црквеној штампи овај пријем оцијењен је као „пријатељски, отворен и срдачан“. Након ове посјете предсједник ОВЦС-а митрополит Филарет је, у присуству двојице српских владика, одржао конференцију за штампу, којој су присуствовали представници више листова (*Глас концила*, *АКСЕ*, московски *ТАСС*, *Данас*, *Православље* и други). Митрополит је истакао значај овог „братског сусрета двају поглавара сестринских православних Цркава у овоме историјском тренутку“, подвукавши важност доприноса православних цркава „светском миротворству и настојању да се заштити дар људског живота од нуклеарне катастрофе“.[793]

---

[790] М. Д. Ј., „Патријарх московски и целе Русије Пимен посетио Српску православну цркву“, *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1984), 230-234; „Посещение Патриархом Пименом Сербской Православной Церкви“, *ЖМП*, № 12 (1984), 6-10; *Православље*, 15. 10. 1984, 1-5; *Политика*, 30. 9. 1984, 2.

[791] М. Д. Ј., „Патријарх московски и целе Русије Пимен посетио Српску православну цркву“, 234-236; „Посещение Патриархом Пименом Сербской Православной Церкви“, 10-11.

[792] Лазар Мојсов (1920-2011) био је члан Предсједништва СФРЈ (1984-1989), а 1987-1988. његов предсједник. Претходно, између осталог, био је амбасадор ФНРЈ у СССР и Монголији (1958-1961), и министар спољних послова СФРЈ (1982-1984).

[793] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1984, ф. 93, д. 13, сигн. 451097; М. Д. Ј., „Патријарх московски и целе Русије Пимен посетио Српску православну цркву“, 235-236; *Православље*, 1. 11. 1984, 2-3.

*

Програм боравка на Косову и Метохији почео је 3. септембра обиласком Газиместана, гдје је служен кратак помен косовским јунацима. Одатле се кренуло у манастир Грачаницу, гдје је био окупљен велики број вјерника, а, према писању црквене штампе, „било је поклика и аплауза, суза и осмеха“. Клицало се патријарсима који су међусобно размијенили поздраве. Из Грачанице отишло се у Призрен, па је и овдје био „дочек величанствен“. Надлежни епископ рашко-призренски Павле (Стојчевић)[794] поздравио је уваженог госта, наглашавајући да је ово „први пут у току векова да нас (Косово и Метохију – *Љ. П.*) посети један патријарх сестринске Руске Цркве и братског руског народа“. Према његовим ријечима, за српски народ у Призрену и овим крајевима „непроцењива је помоћ коју су му указивали руски конзули Јастребов, Гиљфердинг и др.“ За светиње које су гости дошли да обиђу владика Павле је казао да су оне „исто тако светиње за Вас и руски народ, као што су Ваше светиње светиње за нас и наш народ. Дошли сте, у ово озбиљно време, да се видите са нама, својом једноверном браћом, и да нам поделите свој патријарашки благослов“. У Призрену су гости посјетили и Богословију Светог Кирила и Методија. Према наводима поменутог аутора Хошева, патријарх Пимен је овом приликом пружио Призренској богословији значајну материјалну помоћ.[795] Одатле се кренуло у манастир Високе Дечане, а затим у Пећку патријаршију, гдје је организовано ноћење.[796] Сјутрадан, 4. октобра, у храму Св. Димитрија у Пећкој патријаршији митрополит Филарет је служио литургију, уз молитвено учешће патријараха и присуство великог броја вјерних. На овом мјесту руски патријарх је још једном заблагодарио домаћину на позиву да посјети Српску цркву и Пећ – престони град српских првојерараха, који је био током вјекова не само духовни центар Српске цркве, него и центар национално-ослободилачког покрета, на чијем челу су неријетко стајали пећки патријарси. Поменуо је патријарха Пајсија Јањевца и митрополита Михаила (Јовановића), који су дали значајан допринос пријатељству између Московске и Српске патријаршије. Одавде је пут водио у манастир Девич, гдје су госте дочекале монахиње са вјерним народом. Како је у свом обраћању истакао свештеник Милован Киковић, ово је дан велике духовне радости за сестринство манастира и за народ плодоносне Метохије, будући да „први пут у његовој историји долазе два православна патријарха да се поклоне целебним моштима Светог Јоаникија Девичког“.

---

[794] Павле (световно име Гојко Стојчевић, 1914-2009) је нижу гимназију завршио у Тузли (1925-1929), шесторазредну богословију у Сарајеву (1930-1936), а Богословски факултет у Београду. Други свјетски рат проводи у овчарско-кабларским манастирима. Замонашен је 1946. у манастиру Благовештење. У чин јеромонаха унапријеђен је 1954. године. Током 1955-1957. био је на послиједипломским студијама на Богословском факултету у Атини. Од 1957. до 1990. био је епископ рашко-призренски. За 44. поглавара СПЦ изабран је 1. децембра 1990, и до 15. новембра 2009. био је архиепископ пећки, митрополит београдско-карловачки и патријарх српски. Сахрањен је у манастиру Раковица код Београда. Бавио се научним радом, а за заслуге на научно-богословском пољу Богословски факултет у Београду додијелио му је почасни докторат богословља (1988). „Биографија Његове Светости Патријарха српског Господина Павла“, датум приступа 15. 4. 2026, https://eparhijabacka.info/arhiva/eparhija-backa.rs/sr/novosti/biografija-negove-svetosti-patrijarha-srpskog-gospodina-pavla.html.

[795] Хошев, „Ситуация в Косове и Метохии до косовского кризиса 1998-1999 годов: отношение Русской православной церкви“, 483.

[796] М. Д. Ј., „Патријарх московски и целе Русије Пимен посетио Српску православну цркву“, 237-239; *Православље*, 1. 11. 1984, 3-4; Павле, епископ рашко-призренски, *Извештаји са распетог Косова*. *Светом Архијерејском Синоду за Свети Архијерејски Сабор Српске Православне Цркве: 1957-1990*, прир. В. Вукашиновић и Г. Станић, (Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, 2013), 396. У некрологу патријарху Пимену прота Василије Тарасјев наводи да је исти „веома пажљиво пратио збивања око тих светиња (српских светиња на Косову – *Љ. П.*), јер је знао да су те светиње биле пре сто година чуване и од стране руских светогорских монаха, а који су били упућени од стране Руске Цркве према позиву Српске владе и Српске Цркве, пошто је монаштво у Србији било десетковано од стране Турака.“ *Гласник СПЦ*, бр. 6 (1990), 146; Душан Т. Батаковић, *Дечанско питање*, (Београд: Просвета, 1989), 70-188.

Руски патријарх је поздравио монахиње овог манастира, чију је игуманију Параскеву одликовао Орденом Преподобног Сергија Радоњешког III степена.[797]

Поклоничко путовање настављено је преко Т. Митровице и долине Ибра до манастира Студенице. Ту се протосинђел Јован обратио високом госту и његовој пратњи, подсјетивши на везе Студенице са Руском црквом и руским народом. Патријарх Пимен је казао како му је драго што се налази на овом мјесту, који је „један од најстаријих манастира на српској земљи", уз подсјећање да се овдје подвизавао св. Сава, „који је ударио темељ везама братства и сарадње" између двије цркве. Овдје је било организовано ноћење, а сјутрадан, 5. октобра, служена је литургија, након чега се кренуло у манастир Жичу. Ту је домаћин био епископ жички Стефан (Боца).[798] Он је патријарху Пимену поклонио икону са ликом Светог Саве, иначе рад иконописачке школе при манастиру Жичи, а овдје је за госте приређен ручак. Током обједа размјењиване су поздравна слова, у којима се говорило о узајмној православно-словенској љубави, о дугим везама двије цркве…[799]

По повратку са поклоничког пута организован је пријем за два патријарха и у Председништву СР Србије, гдје их је 5. октобра примио предсједник Душан Чкребић, такође у присуству амбасадора Родионова. Осим Чкребића, пријему су присуствовали још и Д. Тешић, члан Председништва СР Србије, М. Богдановић, потпредседник ИВ Скупштине СР Србије, и Ж. Станковић, председник републичке Комисије за односе са верским заједницама. Чкребић је изразио задовољство због тога што је дошло до ове посјете, за коју је казао „да улази у контекст укупног развоја односа" између Југославије и СССР-а, који су, по његовом мишљењу, веома добри. Нагласио је да ће ова посјета осим тога што ће појачати сарадњу између самих цркава, исто тако побољшати сарадњу и два народа, „и то на линији на којој се одвија сарадња руководстава двеју независних земаља". Даље је говорио о потреби ангажовања, како руководстава двије земље, тако и поглавара двије цркве, у борби за мир. И овом приликом руски патријарх прочитао је унапријед припремљен текст, у којем је највише ријечи било управо о борби за мир у свијету. И овај пријем, као и онај у Предсједништву СФРЈ, у штампаним медијима је позитивно окарактерисан, уз напомену да је „протекао у врло пријатној атмосфери", а да је Чкребић ову посјету оцијенио „веома позитивно", ставивши је у контекст укупног развијања пријатељских билатералних односа између двије државе.[800] У наставку програма чланови делегације посјетили су Богословски факултет и Богословију Светог Саве, а затим је услиједио свечани пријем који је у част двојице патријараха приредио руски амбасадор у Београду. Ноћење је било организовано у Патријаршији. Последњег дана посјете (6. октобар), прије одласка руске делегације за Москву, усаглашен је текст заједничког саопштења. У њему је, поред осталог, наведено да је ова посјета имала званични и поклонички карактер, као и да је „на сваком кораку српски православни вјерујући народ дочекивао (је) са необичном свечаношћу и одушевљењем" поглаваре двије цркве

[797] „Посещение Патриархом Пименом Сербской Православной Церкви", 11-13; *Православље*, 1. 11. 1984, 3-4.

[798] Рођен је у селу Мућави, срез огулински, гдје завршава основно образовање. Нижу гимназију похађа у Огулину, шесторазредну богословију завршава у Сарајеву, а затим и Богословски факултет у Београду. Период од 1940. до 1955. проводи у Шумадији. Од 1955. био је професор Богословије Светог Саве у манастиру Раковица. Током 1958-1959. био је на послиједипломским студијама у Кентерберију (Енглеска). Замонашен је у манастиру Раковици код Београда. Године 1959. САСабор СПЦ бира га за епископа далматинског. Од 1978. до 2003. епископ је Жичке епархије. Због великих заслуга на напретку богословског школства, научног и издавачког рада, Богословски факултет у Београду додијелио му је почасни докторат богословља (1988). Сахрањен је у манастиру Жичи. „Стефан Боца", датум приступа 15. 4. 2026, https://www.tromedja.com/meni-biografije/ckrvenivelikodostojnici/stefanboca.

[799] *Православље*, 1. 11. 1984, 5; М. Д. Ј., „Патријарх московски и целе Русије Пимен посетио Српску православну цркву", 240.

[800] ДАС, Г-19, ф. 27, Седнице Комисије; М. Д. Ј., „Патријарх московски и целе Русије Пимен посетио Српску православну цркву", 243; *Православље*, 1. 11. 1984, 6; *Политика*, 6. 10. 1984, 6.

и њихове пратиоце. Током посјете разматрана су питања братске сарадње између двије цркве, међуцрквене и екуменске сарадње, узајамног служења миротворству, учвршћивању пријатељства и братства народа СССР-а и СФРЈ. Ова посјета је, наводи се даље у саопштењу, истовремено и свједочанство дубоке забринутости двије цркве „да буде сачуван свети дар живота од атомске катастрофе“, али и одраз њихове тежње за што јачим екуменским служењем. Руски патријарх позвао је патријарха Германа да дође у званичну посјету Руској цркви, што је са захвалношћу прихваћено.[801] Након повратка у отаџбину, патријарх Пимен је 9. октобра упутио телеграм поглавару СПЦ. Осим што га је обавијестио о срећном повратку, захвалио је на гостопримству као и за „братску предусретљивост“ током боравка у Југославији.[802] Приликом подмирења трошкова боравка руске делегације у СР Србији, који су процјењивани на 758.045,65 динара, њихов највећи дио (700.000 динара) надокнадило је ИВ Скупштине СР Србије, док је остали дио падао на терет рачуна за ванредне црквене просвјетне потребе.[803]

*

Два дана по завршетку посјете, у Комисији за односе са верским заједницама при ИВ Скупштине САП Косова сачињена је информација о боравку делегације РПЦ на Косову. Констатовано је да се радило о узвратној посјети, будући да сарадњи са православним црквама у свијету патријарх Герман „придаје приличан значај“. И Амбасада СССР-а у Југославији овој посјети је придавала велики значај, што се напријед могло видјети, на начин што се интересовала о третману који ће патријарх Пимен имати приликом посјете Југославији, ко ће га од званичних лица дочекати и примити на разговоре, на ком нивоу, и да ли ће уопште државни званичници приредити ручак или вечеру у част високог госта. И не само совјетска амбасада, него је и Влада Совјетског Савеза била заинтересована за ову посјету. У коначном, до посјете је и „дошло добијањем сагласности од одговарајућих органа Совјетске владе“. Комисија је закључила да је ово била црквено-вјерска посјета, као и да је о програму боравка и местима која ће делегација посјетити била обавијештена од стране Патријаршије СПЦ.[804] У наставку је услиједила оцјена боравка делегације РПЦ на Косову. Према њиховим информацијама, најмасовнији дочек двојици поглавара и њиховој пратњи приређен је у Грачаници, уз процјену да је било присутно преко 1.000 лица, од чега је велики дио био из Приштине, гњиланске и урошевачке општине, Т. Митровице и Вучитрна, а било је возила са регистарским ознакама нишке, лесковачке, врањске и прокупљанске општине. Грађани су благовремено били обавијештени о овој посјети, вјероватно „преко црквених канала“, а на вратима манастира Грачанице неколико дана прије посјете било је истакнуто обавјештење, иако штампа и остала средства јавног информисања нису претходно објављивала вијест о посјети. Осим вјерника, међу присутнима било је и оних из радозналости, „док су појединци дошли и са одређеним политичким намерама“. Током обраћања руског патријарха унутар манастира Грачанице из припрате се чуо узвик „Живела Русија“, иако садржај говора није упућивао на такву паролу. Комисија претпоставља да је у тој маси било лица који су

[801] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979. до 1988, Син. бр. 2189/84, Посета Њ. Св. Патријарха московског и целе Русије 1984 г.; М. Д. Ј., „Патријарх московски и целе Русије Пимен посетио Српску православну цркву“, 245-246; *ЖМП*, № 12 (1984), 13-14; *Политика*, 7. 10. 1984, 2; *Борба*, 8. 10. 1984, 6. До посјете српског патријарха доћи ће током 8-17. септембра 1986, што је уједно била његова последња посјета Руској цркви и Русији. Диакон Борис Даниленко, „Святейший Патриарх Сербский Герман – гость Русской Православной Церкви“, *ЖМП*, № 12 (1986), 15-18; М. Д. Ј. „Његова Светост Патријарх српски Герман посетио Руску православну цркву“, *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1986), 259-264; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбожаном времену*, II/733.

[802] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979. до 1988, Син. бр. 1886 од 10. X 1984, Посета Њ. Св. Патријарха московског и целе Русије 1984 г.

[803] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979. до 1988, Син. бр. 193 / Зап. 8 од 9. фебруара 1985.

[804] ДАС, Г-19, РИВ, 1984, ф. 40, Седнице комисија, 2-3.

раније били информбировци, или из групе тзв. Барског конгреса[805], који су искористили тренутак за овакав инцидент са политичким тенденцијама. Потом су се осврнули на посјету делегације осталим мјестима у којима је дочек био скромнији, није био толики број присутних као у Грачаници, нити је било узвикивања икаквих парола, а у Дечанима су на дочек делегације била и два представника у албанској народној ношњи. На ручку у Пећкој патријаршији (4. октобра) присуствовали су службеници Комисије ИВ САП Косова за односе са верским заједницама, предсједник Скупштине општине Пећ, и други представници друштвено-политичких организација пећке општине. У Комисији су закључили да је посјета делегације РПЦ Косову „сем дочека и политички непожељних парола у Грачаници, била (је) у црквеним и верским оквирима“, а да „према првим сазнањима на пропутовању кроз Косово није било никаквих инцидената“.[806]

Међутим, Предсједништво САП Косова имало је другачије виђење посјете од оне коју је дала покрајинска Комисија за односе са верским заједницама, и она је у појединим сегментима знатно оштрија. Најприје се каже да за ову посјету и програм боравка делегације РПЦ „није затражена сагласност одговарајућих покрајинских органа“, већ да је о томе била информисана само Комисија Скупштине САП Косова, и то од стране Патријаршије, као и да претходно нису разрађена нека питања око циља, мотива и тренутка посјете. Управо због тога, као и недовољне и неблаговремене информисаности и организованости надлежних покрајинских органа и организација, посјета „није била у одговарајућој мери оцењена и организовано праћена“.[807] За разлику од покрајинске Верске комисије, Предсједништво је стекло утисак „да је посета имала више политички него верски карактер“, имајући у виду састав делегације РПЦ, велику заинтересованост представника совјетске амбасаде, као и одликовања која су том приликом додијељена. Такође, „време посете и одабрана места за посете указују да је ова посета имала за циљ непосредно информисање о актуелној политичкој ситуацији на Косову, о политичком расположењу верника, као и о положају Срба и Црногораца на Косову“. Предсједништво сматра да је посета била добро организована, да је истој међу вјерницима СПЦ дат велики публицитет. Према њиховим сазнањима, наводно је непосредно прије посјете међу вјерницима Српске цркве било коментара да је ова и оваква посета планирана под утицајем РПЦ, како би се иста ближе упознала са ситуацијом у САП Косово, и „да је посета доказ да Руска православна црква брижљиво прати догађаје на Косову и Југославији и да је ’спремна да пружи братску помоћ Српској православној цркви у Југославији’ и тд.“ И овдје се наводи да је одређени број грађана дошао на дочек и са одређеним политичким намјерама (случај из манастира Грачанице), а да су неки од присутних говорили „Ево стижу наши спасиоци“. Према њиховим подацима, у Призрену је на дочеку било око 600 лица, а у Дечанима једна особа је узвикивала „Живела Русија“, док на другим мјестима нису утврђене „ексцесне појаве“. Из информације даље сазнајемо да су се два представника совјетске амбасаде из Београда, који су били у саставу делегације, интересовали о националној структури становника Косова, о тренутној политичко-безбједносној ситуацији и

[805] Барски конгрес организовала је група разочараних комуниста највећма из Црне Горе и са Косова и Метохије, и то на дан кад је почео напад Њемачке на Југославију. Конгрес је одржан 6/7. априла 1974. у Бару (Црна Гора), у кући Бранислава Бошковића, професора историје из Приштине. Конгресу је присуствовало 12 лица. Изабрали су ЦК, Политбиро, Надзорну и Ревизиону комисију, суспендовали су СКЈ и усвојили Статут Нове Комунистичке партије Југославије (НКПЈ). Оптужили су југословенски режим за рестаурацију капиталистичких односа, да се ради о личној власти Ј. Б. Тита, о идеолошком ревизионизму и др., а посебно су били незадовољни „тихом“ издајом Космета од стране Титовог режима. За генералног секретара НКПЈ изабран је Милета Перовић. Постојале су пећка (иначе најбројнија), приштинска, новосадска, београдска, бањалучка, тузланска и барска група. Ускоро су сви били похапшени од стране оперативаца СДБ Црне Горе, прво њих 36, а касније је приведено више стотина симпатизера и присталица широм Југославије. Srđan Cvetković, „Neoibeovci. Obračun sa prosovjetskom opozicijom u SFRJ i kidnapovanje Vlade Dapčevića“, *Istorija 20. veka*, br. 2 (2012), 152, 153-155.

[806] ДАС, Г-19, РИВ, 1984, ф. 40, Седнице комисија, 4-6.

[807] ДАМСП, ПА, СССР, 1984, ф. 93, д. 13, сигн. 451129, 1-2.

цјелокупној ситуацији, има ли међунационалних конфликата, и траје ли и даље исељавање Срба и Црногораца са Косова. Предсједништво констатује да посјета „није била у функцији стабилизације политичког стања на Косову, већ напротив имала је политички карактер са политичким последицама“, и предлаже да савезни и републички органи сачине детаљнију анализу о карактеру и циљу ове посјете, о томе како је дошло до усмјеравања посјете на Косово, као и о политичким импликацијама исте.[808]

С друге стране, у Српској патријаршији имали су разлога да буду задовољни посјетом. Патријарх Герман је током разговара са Ж. Станковићем, 17. октобра 1984, истакао да је посјета протекла добро, те „да је била од опште користи“, као и да су размијењена мишљења „о сарадњи између двије цркве, затим о екуменској сарадњи, о напорима које цркве треба да чине за очување мира у свету, о доприносу пријатељству народа СССР и СФРЈ.“ Патријарх је замолио Извршно веће СР Србије да Патријаршији пружи извјесну материјалну помоћ, с обзиром да је руска делегација била бројна, да је боравила више дана и да су трошкови велики. Станковић је рекао да је ова посјета на сличан начин оцијењена и од стране државних органа, како у федерацији тако и у СР Србији. Он је напоменуо да је било спекулација, највећма од страних агенција, да је овом приликом РПЦ пружила обимну финансијску помоћ Српској цркви, што је српски патријарх демантовао.[809] Чином посјете српским православним светињама и вјерном народу РПЦ је, како сматра А. Хошев, вратила подршку православљу на Косову и Метохији међу приоритете у својим односима са СПЦ. Прва посјета Косову и Метохији од стране једног предстојатеља Руске цркве уједно је представљала снажан гест подршке СПЦ и српском народу у вријеме кад су се налазили у тешкој ситуацији.[810]

Ова посјета је помињана и наредне, 1985. године разним поводима. У Богословији Светог Саве у Београду је у јануару 1985. одржан семинар Синдесмоса, на којем су узели учешћа и теолози из РПЦ (игуман Платон, професор Јегоров и прота В. Тарасјев). Они су посјетили Комисију за односе са верским заједницама. Секретар Комисије осврнуо се на недавну посјету патријарха Пимена Српској цркви, у чему је видио потврду добрих односа двије цркве, а у чину пријема сверуског патријарха од стране представника друштвене заједнице и „интерес наше земље за однос двеју цркава“.[811] У материјалима Комисије СИВ-а за односе са верским заједницама, од фебруара 1985. третиран је међународни црквено-религијски фактор и његов утицај на понашање вјерских заједница у СФРЈ. У знатној мјери поновљене су формулације из ранијих анализа и осврта, попут оне да РПЦ тежи да постане „искључиви центар окупљања православља на основама ’панславизма’“. Надаље, о „значењу и импликацијама“ прошлогодишње посјете руске црквене делегације наводи се да најбоље говори интерес који је том приликом показала Амбасада СССР-а у Југославији.[812]

---

[808] ДАМСП, ПА, СССР, 1984, ф. 93, д. 13, сигн. 451129, 3-4. Патријарх Пимен додијелио је ордене следећим лицима из СПЦ на Косову: Орден Преподобног Сергија Радоњешког II степена добио је епископ рашко-призренски Павле, Орден Светог кнеза Владимира III степена додијељен је протосинђелу Јустину, настојатељу манастира Високи Дечани, и синђелу Дамаскину (Давидовићу), професору Призренске богословије, док су Орденом Преподобног Сергија Радоњешког III степена одликоване игуманије манастира Свете Тројице код Призрена, манастира Девича, Грачанице и Пећке патријаршије. Српски патријарх добио је Орден Преподобног Сергија Радоњешког I степена. *ЖМП*, № 12 (1984), 14.

[809] ДАС, Г-19, РИВ, 1984, ф. 38.

[810] Хошев, „Ситуация в Косове и Метохии до косовского кризиса 1998-1999 годов: отношение Русской православной церкви“, 491, 483.

[811] ДАС, Г-19, РИВ, 1984, ф. 49.

[812] ДАС, Г-19, РИВ, 1984, ф. 47, 25-26.

Међународни аспекти дјеловања вјерских заједница (католичке, православне, исламске) разматрани су током сједнице Савезног друштвеног савјета за међународне односе крајем 1985. године. Зденко Свете, предсједник Комисије ИВ Сабора СР Хрватске за односе са вјерским заједницама, казао је том приликом како СПЦ има мањи обим међународних веза, али се њихов квалитет не може потцјењивати, при чему је довољно подсјетити се прошлогодишње посјете патријарха Пимена и правца његовог кретања. Живомир Станковић је за ову прилику истакао да РПЦ, као највећа црква међу православним црквама, настоји да оствари свој утицај међу њима, и да спроводећи политику совјетске владе настоји да постигне противтежу Католичкој цркви, као и да има „велику материјалну кадровску подршку“ СССР-а „у функцији блоковске политике“. Насупрот томе, СПЦ спроводи самосталну политику на унутрашњем плану, и „настоји да води“ самосталну политику и на међународном плану, при чему „слиједи несврстану политику наше земље“.[813] У републичкој Комисији, у марту 1985, анализирано је писање вјерске штампе из претходне године. Што се тиче писања новина *Православље*, у којем је објављено више чланака поводом посјете руског патријарха, апострофиран је већ помињани текст „У сусрет посети руског патријарха“ аутора професора и свештеника Лазара Милина, у којем се, по мишљењу надлежних из Комисије, „глорификује улога РПЦ у православном свету“. За разлику од овог прилога, цио ток боравка патријарха Пимена „приказан је коректно“. Још је истакнуто да су неки страни листови коментарисали посјету руског патријарха САП Косову, конкретно неким манастирима, „као неку врсту подршке РПЦ односно СССР српском и црногорском живљу на Косову“.[814]

Делегација Московске патријаршије на прослави Дана побједе у Југославији (7-16. мај 1985)

Поводом обиљежавања 40. годишњице побједе у Другом свјетском рату у Југославији је боравила делегација МП. Њу су сачињавали митрополит калињински и кашински Алексије (Конопљов)[815], иначе и сам учесник Отаџбинског рата, архимандрит Виктор, секретар

[813] ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1985, ф. 118, д. 2, сигн. 457474.

[814] ДАС, Г-19, РИВ, 1984, ф. 42; *Православље*, 15. 9. 1984, 1-2.

Приликом извјештавања штампе о посјети руског патријарха догодио се један инцидент, у вези чега је реаговано како од стране старјешине Подворја, тако и од стране српског патријарха. Наиме, 2. октобра 1984, приликом свечаног пријема у хотелу „Метропол“, који је организовало Руско подворје, током коктела и ручка присуствовао је новинар Ненад Иванковић из Загреба, иако на ове догађаје није био позван. Исти се огласио у магазину за мушкарце *Старт* (познатом као југословенска верзија *Playboy*-а), у броју 411 од 20. октобра 1984, чланком „Патријарх с амбасадорским рукавицама“. У вези овога реаговао је старјешина Подворја свештеник В. Тарасјев, пишући предсједнику СКВП Анти Сучићу, притом се питајући да ли је у питању политичка диверзија. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Писмо свештеника Василија Тарасјева Анти Сучићу, предсједнику СКВП, № 225, 22. октобра 1984. Тарасјев је о овоме обавијестио и Синод СПЦ. Навео је да је о непристојном чланку у непримјереном часопису обавијештен из Амбасаде СССР, одакле су то пренијели у Москву и у Одјељење за спољне односе Московске патријаршије. На основу поруке из поменутог Одјељења Тарасјев је посјетио Ивана Лалића, предсједника Републичке комисије за односе са вјерским заједницама СР Хрватске, и предао му писмо у којем се тражила морално-политичка сатисфакција поводом неодговорног писања, а совјетски амбасадор Родионов се интересовао је ли Синод СПЦ нешто предузимао у вези овога. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 2123 од 13. XI 1984. Управи Подворја РПЦ у Београду одговорено је ускоро, да је Синод СПЦ на сједници донио одлуку да се обавијести прота Василије Тарасјев да је патријарх Герман у разговору са А. Сучићем, Зораном Мишковићем, генералним секретаром СИВ-а, и Живомиром Станковићем, предсједником Комисије ИВ Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама, „лично интервенисао“ у вези са написом Н. Иванковића у магазину *Старт*. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 2123 / Зап. 767 од 23. XI 1984.

[815] Активно је учествовао у борбама совјетске армије у Великом отаџбинском рату (1941-1945) током којих је два пута био рањен. Носилац је више одликовања за заслуге у рату. На катедри калињинској и кашинској служио је од

калињинског Епархијског управног одбора, протојерej Петар Раина из Москве, и А. Јегоров, референт ОВЦС-а. По доласку у Београд посјетили су српског патријарха. Свечани пријем био је организован у совјетској амбасади, док су сјутрадан чланови делегације положили вијенац на споменик совјетским војницима погинулим приликом ослобођења Београда. Као учесници Великог отаџбинског рата митрополит Алексије и свештеник П. Раина били су међу почасним гостима на војној паради у Београду, 9. маја, а овој смотри присуствовао је и патријарх Герман.[816] Делегација је посјетила гроб Јосипа Броза, и споменик совјетској делегацији чији су чланови страдали у авионској несрећи октобра 1964, а међу којима је био маршал С. С. Бирјузов. Делегација је имала прилику да 12. маја учествује у служењу литургије на отвореном, којом је свечано обиљежен наставак изградње храма Светог Саве на Врачару у Београду. Литургијском сабрању је према неким подацима присуствовало око 100.000 људи. У име патријарха Пимена митрополит Алексије предао је српском патријарху дарове за храм Св. Саве (кандило, натпрестони крст, сасуде за служење литургије), што је било пропраћено бурним овацијама присутних. Дан раније (11. мај) је у храму Руског подворја служена литургија, и читана посланица руског патријарха и Светог синода РПЦ поводом 40. годишњице побједе у Отаџбинском рату.

Оно по чему је овај боравак руске црквене делегације био посебан јесте посјета Јасеновцу, до које је дошло 14. маја.[817] Вриједи подсјетити да је 2. септембра 1984. патријарх српски Герман, уз учешће више архијереја, свештеника и ђакона, и у присуству великог броја вјерног народа (процјењује се између 50 и 100.000 људи), извршио освећење новоподигнутог храма Рођења Светог Јована Крститеља у Јасеновцу. У оквиру ове посјете обишао је споменик на највишем стратишту српског народа и служио помен, а у хроници СПЦ овај догађај је забиљежен као први пут да је српски патријарх био у Јасеновцу.[818] Чланови делегације су 15. маја посјетила Комисију за односе са верским заједницама СР Србије, а забиљежено је да су састанку присуствовали свештеник Василије Тарасјев, и Јурij Головатиј из Амбасаде СССР-а. Осим уобичајених тема везаних за информисање о уставном и правном положају вјерских заједница у републици, и односима између државних органа и СПЦ у Србији, предсједник Комисије Ж. Станковић истакао је, између осталог, и добре односе између двије цркве, уз осврт на прошлогодишњу посјету руског патријарха СПЦ и Југославији. Митрополит Алексије је захвалио на гостопримству и био импресиониран војном парадом, свечаном академијом и осталим манифестацијама организованим у знак обиљежавања Дана побједе, као и организацијом и масовним учешћем вјерника током свечаности обиљежавања наставка градње храма Св. Саве. Том приликом исказао је „посебно задовољство због доброг одржавања споменика совјетским војницима које је посетио (Београд, Светозарево, Батина)“. „Према његовој оцени, заједничко учешће народа двеју земаља у рату и послератна успешна сарадња показују да су односи између две државе традиционално добри и да постоје сви услови за њихово даље унапређење. Оваквим односима дају допринос, у складу са могућностима, и Руска и Српска православна црква“, даље се наводи у информацији Комисије о овој посјети.[819]

19. априла 1978, прво као архиепископ, а од 1981. као митрополит. Опширније: Протоиерей Иоанн Басюк, „Митрополит Калининский и Кашинский Алексий (Некролог)“, *ЖМП*, № 3 (1989), 30-31.

[816] Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, I/108.

[817] „На праздновании 40-летия Победы в Югославии“, *ЖМП*, № 10 (1985), 57.

[818] Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, I/294-295.

[819] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 41, док. 30, Информације из области односа са верским заједницама, Београд, јуни 1985, 6-7.

Епископске хиротоније као повод за посјету руских архијереја Српској патријаршији (октобар 1985)

У посматраном периоду забиљежена је и једна посјета из РПЦ поводом епископске хиротоније бивших питомаца руских духовних школа. До тога је дошло у октобру 1985, приликом хиротоније архимандрита Лонгина (Крчо)[820] за епископа моравичког, у београдској Саборној цркви, 20. октобра 1985. године. Дан раније су тим поводом у Београд пристигли гости из РПЦ, и то митрополит ростовски и новочеркаски Владимир, и секретар Савјета МДА архимандрит Платон. По обављеној хиротонији патријарх Герман је изразио захвалност патријарху Пимену чијим благословом се студенти из СПЦ школују на МДА. Делегација је истог дана, поводом 41. годишњице ослобођења Београда, положила цвијеће на монумент совјетског војника-ослободиоца, посјетила Иверску капелу на градском гробљу, и обишла гробове руских војника погинулих у Првом свјетском рату. Сјутрадан, 21. октобра, делегација је посјетила Амбасаду СССР-а у Београду и амбасадора Н. Н. Родионова, као и Комисију за верске заједнице Србије, сусревши се том приликом с њеним руководством (предсједником Ж. Станковићем и секретаром В. Станојевићем). Осим боравка у Београду, руска делегација имала је у плану посјету и другим епархијама СПЦ. На позив владике зворничко-тузланског Василија гости су посјетили повјерену му епархију и катедралну цркву Успенија у Тузли, а 22. октобра више храмова ове епархије, међу којима манастире Озрен, Ловницу, Папраћу и Тавну, као и храм пророка Илије у Јањи. По повратку у Београд, 24. октобра, услиједила је опроштајна посјета српском патријарху, затим богослужење у храму Подворја, а увече истог дана пријем у организацији старјешине Подворја, којему су присуствовали српски архијереји Василије и Лонгин, професори богословских школа, као и друга званична лица и представници друштвеног живота. Посјета је завршена 25. октобра, када су гости опутовали у Москву.[821]

Делегација Српске патријаршије на прослави 300. годишњице Московске духовне академије (25-30. децембар 1985)

Московска духовна академија, као најзначајнији наставно-научни богословски центар РПЦ, је крајем децембра 1985. обиљежавала 300 година свог постојања. У Управи и Савјету МДА сматрали су да у прослави овог јубилеја треба да буду заступљени и представници духовних школа и богословских факултета из других помјесних цркава. Стога је предсједник ОВЦС-а, митрополит Филарет, обавјештавајући патријарха Германа о предстојећим догађајима везаним за овај јубилеј, замолио, у име руководства МДА, да буду заступљени представници духовних школа Српске цркве. Притом је имао у виду декана Богословског факултета у Београду др Прибислава Симића, протојереја Милутина Тимотијевића испред Призренске богословије, и протојереја Душана Дачића из Богословије Светог Саве у Београду. Прослава је требало да се

[820] Лонгин (мирско име Момир Крчо) рођен је у Олову. Богословију завршава у манастиру Крки (1975), исте године је и замонашен. Студирао је на МДА током 1975-1979, а од 1983. до 1985. предавао је у Крчкој богословији. Године 1985. хиротонисан је за викарног епископа моравичког, а у мају 1986. изабран је за епископа аустралијско-новозеландског. На САСабору СПЦ 1992. прихватио се службе епископа далматинског, а 1999. изабран је за епископа новограчаничког. Од 2010. служи као епископ новограчаничко-средњезападноамерички. „Епископ“, датум приступа 15. 4. 2026, https://newgracanica.org/%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF/.

[821] Архимандрит Платон, „Визит делегации Русской Православной Церкви в Югославию“, *ЖМП*, 7/1986, 48-49; „Хиротонисан викарни епископ моравички Лонгин“, *Гласник СПЦ*, бр. 12 (1985), 318-319.

одржи у периоду 26-29. децембар 1985. године.[822] Прије тога, почетком децембра, је на адресу протојереја Милутина Тимотијевића, који је од 1984. био ректор Призренске богословије[823], приспио телеграм митрополита Филарета. Био је то у ствари позив да присуствује прослави 300-годишњице МДА, при чему би трошкове боравка у СССР-у сносио домаћин. Од стране САСинода СПЦ усвојен је предлог надлежног епископа Павла, па је одлучено да се прота Тимотијевић одазове позиву и узме учешћа у прослави предстојећег јубилеја МДА.[824] Како наводи црквени историчар А. Хошев, посјета патријарха Пимена Призренској богословији у октобру 1984. дала подстицај развоју контаката између РПЦ и ове српске богословске школе, а да је у знак подршке и у знак сјећања на дуге историјске везе, ректор Тимотијевић позван на велики јубилеј МДА.[825]

Елем, прота Тимотијевић је имао прилику да за вријеме краћег боравка у Москви доживи сусрет са тамошњим вјерујућим народом, најприје током бденија у цркви „Всјех скорбјашчих радост“, а потом и касније, током трајања прославе и посјете другим московским храмовима. Један дио програма имао је научно-богословски карактер, и био је предвиђен као приказ и пресјек садашњег стања богословске науке на МДА. С тим у вези професори Академије поднијели су укупно 10 реферата којима су покривене различите области: 1. Академско богословље (историјски преглед); 2. Библијска наука на МДА; 3. Историјска школа МДА; 4. Историја изучавања црквене умјетности на МДА; 5. Школа митрополита Макарија[826]; 6. Московски православни богословски институт; 7. Сусрети са Западом; 8. Морално богословље у систему духовног образовања; 9. Литургичко наслеђе МДА; 10. Пастирско служење. У недјељу, 29. децембра служена је свечана литургија са благодарењем, док је истог дана приређена свечана академија у присуству два патријарха, руског и грузијског. Прота Тимотијевић је у свом извјештају о боравку у Москви навео да је њему, као представнику СПЦ, током поздравних ријечи гостију дато мјесто иза представника Антиохијске патријаршије, а испред представника Румунске, Бугарске, Финске и Пољске православне цркве. Прославу је зачинио хор студената МДА, са извођењем композиција руских аутора (од страних је једном композицијом био заступљен само Бетовен). Гостима су подијељени прикладни сувенири за успомену, а и гости су даривали МДА. Тако је Призренска богословија послала монографију *Богородица Љевишка* у издању Српске књижевне задруге, а епископ рашко-призренски и ректор Тимотијевић, као своје личне поклоне, дали су по четири *Служебника* и *Требника*. Како су ове јубилејне свечаности претходиле другом великом јубилеју – 1000-годишњици крштења Русије (1988), то су домаћини гостима показали Даниловски манастир, чија је обнова била у току, и гдје је до тог јубилеја имало бити пренијето сједиште Московске патријаршије. Ректор Тимотијевић био је задовољан пажњом домаћина којом је био окружен током боравка у Москви, а нагласио је да је особиту љубав према СПЦ, њеној јерархији и вјерном народу исказао архиепископ волоколамски Питирим (Нечајев).[827]

---

[822] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1986, ф. III, ред. бр. 46/86, Син. бр. 2938 од 24. децембра 1985, Телеграм митрополита минског и белоруског Филарета патријарху српском Герману, 18. децембар 1985.

[823] Протојереј-ставрофор Милутин Тимотијевић био је ректор Призренске богословије од 1984. па све до 2021. године. Уп.: „Милутин Тимотијевић“, датум приступа 27. 3. 2026, http://bogoslovijaprizren.org/index.php/istorijat/rektori/milutin-timotijevic.

[824] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1986, ф. III, ред. бр. 46/86, Син. бр. 2772 / Зап. 1028/85, Протојереј Милутин Тимотијевић – епископу рашко-призренском Павлу, 5. децембар 1985.

[825] Хошев, „Ситуация в Косове и Метохии до косовского кризиса 1998-1999 годов: отношение Русской православной церкви“, 486.

[826] Макарије (Булгаков, 1816-1882), митрополит московски и коломенски, професор на Духовним академијама и Кијеву и Петрограду, академик, широко познат по својим фундаменталним истраживањима из богословља и црквене историје.

[827] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1986, ф. III, ред. бр. 46/86, Син. бр. 411 / Зап. 117 од 13. фебруара 1986, Извештај протојереја Милутина Тимотијевића епископу рашко-призренском Павлу о посјети Московској духовној академији

* * *

Из наведеног се намеће да црквене посјете треба посматрати као важне етапе у цјелокупном развоју односа СПЦ са РПЦ. Претходно је приказано 18 посјета различитог нивоа између представника СПЦ и РПЦ у раздобљу 1950-1985, с тим да попис није коначан. Од тога је било девет посјета на највишем нивоу: пет пута су патријарси СПЦ били у посјети РПЦ (1956, 1961, 1963, 1968, 1974), а четири пута су поглавари РПЦ долазили у посјету СПЦ (1957, 1962, 1972, 1984). Што се учесталости посјета тиче, понекад је долазило до сусрета првојерараха двије патријаршије у низу од неколико година заредом, док је некада било потребно да протекне 10 година па да дође до сусрета (нпр. период 1974-1984). Примјетно је да су посјете биле нарочито честе за вријеме патријарха српског Германа, будући да су се одвијале у повољнијој атмосфери југословенско-совјетских односа, нарочито од 1961. године па надаље. У ово вријеме догодила се прва посјета руског патријарха СПЦ у њеној историји (1957). Разни су били поводи за међусобне посјете: - редовне, узвратне посјете; - значајни јубилеји из црквене историје; - јубилеји из архипастирске службе патријарха московског и сверуског; - јубилеји руских духовних школа; - смрт неког од поглавара ове двије православне аутокефалне цркве; - избор новог патријарха; - разматрање питања из домена црквене просвете; - епископске хиротоније бивших питомаца духовних академија Руске цркве; - јубилеји Руског подворја у Београду, и из свештеничке службе старјешина овог представништва МП при СПЦ. Неке од посјета имале су и симболички значај. Током посјете РПЦ српски јерарси и свештенство имали су прилику да доживе сусрет са вјерујућим руским народом, да се упознају са богослужбеном праксом Руске цркве, да се упознају са духовним школама РПЦ, плановима и програмима њиховог рада, да присуствују програмима научно-богословског карактера, да се увјере какву позицију заузима СПЦ међу другим православним црквама, и у хришћанском свијету уопште. С друге стране, посјете патријараха РПЦ као поглавара највеће помјесне православне цркве у СПЦ су сматрани за посебну част, и третиране су као историјски догађаји. Поглавари и јерарси двије патријаршије су током посјета размјењивали мишљења о широком дијапазону тема, и то о: односима између СПЦ и РПЦ, питањима од свеправославног значаја и нарочито припремама за будући сазив Великог сабора Православне цркве, дијалогу са древним источним црквама, дијалогу са Римокатоличком црквом, Старокатоличком црквом, Англиканском црквом и Лутеранским црквама, учешћу у екуменском покрету и поглавито раду у Свјетском савјету цркава, миротворству. Осим поменутог, у разговорима црквених поглавара били су заступљени осврти и на актуелне проблеме у свијету у том периоду. Цркве су пројављивале сталну бригу за односе) између Југославије и Совјетског Савеза, односно југословенског и совјетског народа. Веома значајно за делегације из РПЦ било је посјета гробовима палих совјетских бораца током операције ослобођења Београда и Србије, и то што су могли да се увјере у њихово добро одржавање од стране домаћина. Подворје РПЦ у Београду било је незаобилазна станица за сваку делегацију упућивану из МП, док је храм Св. Тројице третиран као мост који повезује двије патријаршије. За припрему терена и размјену мишљења између двојице патријараха приликом утврђивања појединих детаља посјета посредничку улогу имао је старјешина Руског подворја у Београду, који је био стални пратилац делегација СПЦ на њиховом боравку у СССР. Од међусобних посјета двије патријаршије очекивало се да допринесу даљем развоју и јачању узајамних односа између двије цркве, али и, шире посматрано, учвршћивању свеправославног јединства и ширењу миротворне службе. Поглавари и архијереји обје патријаршије били су свјесни да су тијесне везе у прошлости између двије цркве и два народа служиле као темељ и чврста основа за везе у садашњости. Из тог разлога неизоставно се у поздравним говорима и у другим приликама подсјећало на епизоде из историје

25-30. децембра 1985. године. Поводом овог јубилеја објављен је јубиларни број часописа *Богословские труды: Московская Духовная Академия 300 лет (1685-1985)*, (Москва: Издание Московской Патриархии, 1986).

српско-руских/руско-српских црквених и духовних веза, као и на личности које су били репрезенти тих односа. С друге стране, током посјета увијек се водило рачуна о самосталности и аутокефалности СПЦ, као и о интересима спољне политике Југославије, нарочито њеном ванблоковском статусу. Саставни дио међусобних посјета била је размјена поклона, јер се приликом њиховог уручења знало истаћи да мали поклони учвршћују велико пријатељство, односно да су исти залог јединства двије цркве.

Размјена посјета зависила је од актуелног тренутка у односима Југославије и Совјетског Савеза. Прекид односа између двије државе, који је наступио током 1948-1955, директно се одразио на везе између двије цркве, па је тек нормализација југословенско-совјетских односа 1955-1956. дала импулс за размјену посјета у наредном периоду. Потребно је истаћи да су се приказане посјете одвијале у условима када је Црква у обје земље била строго и систематски контролисана. Зависност Цркве од државе се видјела преко обезбјеђивања финансијских средстава за реализацију посјета, састављања чланова делегације, сугерисања избора тема за разговоре црквених поглавара и томе слично. Од стране државе на размјену посјета између СПЦ и РПЦ гледало се као на један од облика веома разгранате сарадње која постоји између организација и установа Југославије и Совјетског Савеза, и на њихов допринос узајамном разумијевању и развоју пријатељских веза и сарадње између народа и народности двије државе. Другим ријечима, посјете су имале мјесто и улогу у контексту укупног развоја односа између Југославије и СССР-а. Прије одласка у званичну посјету чланови делегације СПЦ били су упознавани од стране органа задужених за надзор над религијом са актуелном међународном ситуацијом и ставовима Југославије, и, што је било посебно важно, с тим какав је моментум у југословенско-совјетским односима. Државни органи су имали своје виђење посјета између СПЦ и РПЦ и тумачење њихове позадине, а исти су састављали информације о држању делегације и њених чланова, њиховим наступима и коментарима током трајања посјете. У све су биле инволвиране и амбасаде двије земље, на начин што су сачињавале информације о савременом положају РПЦ односно СПЦ, њиховим међународним контактима, карактеристикама њиховог руководства. Што се тиче РПЦ постојала је следећа шема, односно процедура за одобравање посјета: из ОВЦС-а је ишло обраћање Савјету за послове РПЦ односно Савјету за послове религије; затим је Савјет даље усаглашавао став са МИД-ом, након чега је следећа инстанца био ЦК КПСС, чије су комисије разматрале захтјев и доносиле решење којим се овлашћује Савјет да одобри или не одобри путовање делегацији РПЦ у иностранство.[828] Са југословенске стране у реализацију посјете су, осим Српске патријаршије, били укључени Савезна (или Републичка) комисија за вјерска питања, ДСИП/ССИП, Амбасада ФНРЈ/СФРЈ у СССР-у. Контакти СПЦ са другим црквама и вјерским заједницама у иностранству, па тако и контакти са РПЦ, редовно су разматрани на сједницама Савезне комисије за вјерска питања. Из овог органа саопштавано је руководству СПЦ какав је став званичних власти према планираном путовању/посјети, који је био пресудан за реализацију посјете, или пак њено пролонгирање.

[828] Уп.: Пивоваров, „Кого приглашали в СССР и кого отправляли за границу по религиозной линии (1943-1985 гг.)“, 193-195; Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 868-869.

ОДНОС СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СА РУСКОМ ПРАВОСЛАВНОМ ЦРКВОМ НА СПОЉНОМ ПЛАНУ

Помјесне православне цркве и свеправославне иницијативе и организације у односима СПЦ са РПЦ

Заинтересованост Московске патријаршије за односе Српске православне цркве са Бугарском православном црквом

Од стране Синода Бугарске православне цркве (БПЦ) 30. марта 1953. упућено је писмо српском патријарху којим се позива на црквено-народни сабор, а који је за повод имао, поред осталог, и избор новог црквеног поглавара. Писмо је послао епископ пловдивски Кирил, у то вријеме предсједник Синода БПЦ. Ово питање је патријарх Викентије покренуо приликом састанка са представницима СКВП-а, М. Ћуковићем и М. Дилпарићем, 15. априла 1953. године. Казао им је да је са овим позивом упознао САСинод СПЦ, који је донио одлуку да се по истом питању „консултују преко Патријарха са државним властима". Иначе, лично мишљење патријарха Викентија и чланова Синода било је да позив треба прихватити, и да, сходно томе, треба одредити делегацију која би узела учешћа у овом догађају, а коју би предводио патријарх.[829] Као што је познато, посредовањем РПЦ 1945. године је окончан раскол између Бугарске цркве и Цариградске патријаршије, који је трајао још од 1872. године.[830] На Трећем црквено-народном сабору у Софији, који је отворен 8. маја 1953, усвојен је нови Устав БПЦ, и проглашено је обновљење патријаршије. Дотадашњи митрополит пловдивски Кирил (Марков)[831] изабран је 10. маја за првог патријарха обновљене Бугарске патријаршије. То је урађено без сагласности Цариградске патријаршије, која ће степен патријаршије Бугарској цркви, такође уз посредовање РПЦ, признати тек у августу 1961. године. На свечаном чину интронизације новог патријарха БПЦ није било представника СПЦ, али је био послат поздравни телеграм.[832] Како показују истраживања протојереја А. Абрамова, новоизабрани бугарски патријарх је послао митрополиту крутицком и коломенском Николају (Јарушевичу) писмо од 1. јула 1953, које садржи и превод писма секретара САСинода СПЦ владике Германа № 1538 / Зап. 428. Том приликом се патријарх Кирил жалио како наводно СПЦ по први пут у својој новијој историји према њима има нејасан

---

[829] АЈ, 144-8-141.

[830] Опширније: Поповић, *Православне Помесне Цркве*, 231-234; Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 181-182; Абрамов, „Взаимоотношения Русской Православной Церкви с Болгарской Православной Церковью в 1940-е-1950-е годы (исторические и источниковедческие аспекты)", 42-47.

[831] Кирил (Константин Марков Константинов, 1901-1971) био је патријарх Бугарске православне цркве 1953-1971. године. Завршио је прво богословију у Софији (1914-1920), да би током 1920-1923. студирао на Богословском факултету у Београду. Године 1923. постриже је у монашки чин. Једно вријеме (1924) студирао на Филозофском факултету у Загребу, а 1925. ступа на Богословски факултет у Черновицама, на којем је 1927. стекао докторат богословља. Током 1928-1929. изучавао је философију у Бечу и Берлину. У свештенички чин је рукоположен 1930, а 1932. бива возведен у чин архимандрита. Био је секретар Синода БПЦ. У чин епископа стобијског хиротонисан је 1936, а 1938. за митрополита пловдивског. Предсједник Синода БПЦ био је током 1951-1953, а 10. маја 1953. изабран је за патријарха бугарског. Био је почасни доктор Софијске (1952), Московске (1954) и Љењинградске (1968) духовне академије, а 1970. постао је академик Бугарске академије наука. За вријеме његове управе БПЦ је 1961. ступила у чланство ССЦ-а, а 1968. прешла на грегоријански календар. „Кирилл (Константинов Константин Марков; 1901-1971)", *Православная энциклопедия*, т. 34, 501-502, датум приступа 19. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/1840309.html.

[832] Уп.: Меняйлов, „Взаимоотношения Русской Православной и Болгарской Православной Церквей в контексте государственной вероисповедной политики в 1944-1962 гг.", 123-124; Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 233.

(неодређен) став, притом мислећи на недавно уздизање БПЦ на достојанство патријаршије. На тај начин је РПЦ, закључује поменути аутор, била позвана да помогне Бугарској патријаршији, поред осталог, у регулисању односа са СПЦ.[833]

Када је патријарх Викентије 1. јула 1954. у својој љетњој резиденцији примио протојереја Виталија Тарасјева, између осталих тема било је ријечи и о односима СПЦ и БПЦ. Према казивању о. Виталија, односи између ове двије цркве „нису баш нормални", о чему поред осталог свједочи и одбијање СПЦ на пошаље свог представника на свечану интронизацију бугарског патријарха. Узроке томе треба тражити у претензијама БПЦ на јурисдикцију према три епархије (Скопске, Охридско-битољске и Злетовско-струмичке) СПЦ у Македонији, које се налазе у границама Југославије. Овакви захтјеви били су видни и у нацрту Устава БПЦ још из 1932, а сада су из СПЦ тражили да се увјере да ли исте тенденције постоје и у новом Уставу ове цркве, који је прихваћен од стране Светог синода БПЦ 3. јануара 1951, а потврђеног на Трећем црквено-народном сабору у Софији 8-18. маја 1953. године.[834] На тражење српске стране да им из БПЦ пошаљу нови Устав одговор није добијен, макар није до поменутог сусрета патријарха Викентија и свештеника Тарасјева.[835] Осим претензија према епархијама СПЦ у Македонији, односе двије цркве оптерећивало је македонско црквено питање. Тако су српско-бугарски црквени односи помињани у разговору српског патријарха са савјетником совјетске амбасаде у Београду Грјазновом, 1. јула 1955. године. Патријарх је напоменуо да нема ништа против Бугарске патријаршије и успостављања са њом пријатељских односа, али само под условом да БПЦ пружи увјеравање да нема никаквих намјера према Македонској православној цркви.[836]

Када је српска црквена делегација предвођена патријархом Викентијем посјетила Руску цркву и Совјетски Савез у октобру 1956, у разговорима два црквена поглавара било је ријечи о односима СПЦ са БПЦ. Српски патријарх је приликом размјене мишљења са патријархом Алексијем, 8. октобра, критиковао бугарског патријарха због претензија на цркву у Македонији.[837] Наиме, тада СПЦ још није била признала уздизање Бугарске цркве на степен патријаршије, из разлога што им из ове цркве још увијек није био послат нови црквени Устав. Било им је важно да у овом документу виде да ли се БПЦ одрекла својих претензија на српске епархије које се налазе на простору НР Македоније. Обећано је да ће чим добију одговор на своје питање признати статус Бугарске патријаршије, по убрзаној процедури.[838] Свакако не случајно током овог боравка делегације СПЦ у Москви на појединим пријемима учествовао је и тадашњи старјешина Подворја БПЦ у Москви, архимандрит Антоније, имајући прилику понекад да наступа са поздравним

[833] Абрамов, „Взаимоотношения Русской Православной Церкви с Болгарской Православной Церковью в 1940-е–1950-е годы (исторические и источниковедческие аспекты)", 81.

[834] Христо Темелски, „Православието в България", датум приступа 6. 8. 2026, https://bg-patriarshia.bg/history; Шкаровский, *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*, 233; Абрамов, „Взаимоотношения Русской Православной Церкви с Болгарской Православной Церковью в 1940-е-1950-е годы (исторические и источниковедческие аспекты)", 67-79.

[835] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 139, Л. 18-19.

[836] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1321, Л. 75.

[837] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 130.

[838] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту, 4. Неки аутори сматрају да је СПЦ признала БПЦ степен патријаршије 1955. године, што се на основу наведених ријечи српског патријарха не би могло са сигурношћу потврдити. Уп.: В. И. Косик, Хр. Темелски, А. А. Турилов, „Болгарская Православная Церковь", *Православная энциклопедия*, т. 5, 615-643, датум приступа 6. 8. 2026, https://www.pravenc.ru/text/149675.html#part_19.

ријечима.[839] Тако је 15. октобра, током пријема и вечере у хотелу „Совјетскаја“, гдје је била смјештена делегација СПЦ, а који је у част гостију приредио предсједник Савјета за послове РПЦ, након поздравних ријечи домаћина и отпоздрава патријарха Викентија говорио и архимандрит Антоније. Према биљешкама једног од чланова српске делегације, старјешина Подворја БПЦ је говорио у прилог заједништва двије цркве (БПЦ и СПЦ) и два народа, затим да је БПЦ сестра СПЦ, потом о заједничким словенским коријенима, додавши на крају: „Нас сједињују језик и обичаји. Али међу нама је кроз историју било много неспоразума. Нас сједињују Свети апостоли Ћирило и Методије. У Светој Гори у манастиру Хилендару постављена је прва искра наших заједничких братских односа. Наш садашњи Патријарх учио је на Београдском универзитету и тамо стекао прву љубав према српском народу. Безумни Хитлер назвао је нас Словене најпогрднијим именом. А кад је то рекао и написао није мислио шта каже пророчанство за Словене: "Словенство се јавља као наследник Запада! Оно ће да буде со за сољење народа!" Оно окупљено око руског народа, око Совјетског Савеза служи као центар око кога се сакупљају сви народи који раде за мир. [...]“ На крају је наздравио у част патријарха Алексија, казавши да је он главна „личност у православљу Словена“, у здравље патријарха Викентија и за напредак СПЦ. На ове ријечи бугарског архимандрита узвратио је патријарх Викентије. Осим захвалности он је истакао да СПЦ и БПЦ „имају заједничке учитеље, који су пресадили хришћанство и у српском и у бугарском народу“. „Заиста би требало да међу нашим црквама влада блискост и јединство, [...]. Цркве би биле позване да раде на зближавању. [...] Нека би дао Бог да и српска и бугарска црква раде на зближењу и на миру међу свима народима света. Цело Словенство ће се томе радовати и ја мислим највише ће се томе радовати руска православна црква“, биле су ријечи српског патријарха.[840] Могуће да је наступ архимандрита Антонија и његово присуство на овом пријему било у функцији извјесног сређивања односа између СПЦ и БПЦ, зашто је нарочито била заинтересована МП.

По повратку у Југославију сачињена је информација о боравку делегације СПЦ у СССР-у, а која се налази у материјалима ДСИП-а. У њој је направљен осврт и о разговорима двојице патријараха. У вези питања признања БПЦ од стране СПЦ, и теме сређивања односа СПЦ са Румунском црквом, југословенски органи имали су примједбе на начин како је патријарх Викентије ову тему изнио пред руским патријархом, „као да треба Алексеј да ту врши улогу арбитра“. Њихово мишљење било је да ниједно од ових питања није требало покретати, „јер се ради о питањима која треба решавати непосредним разговорима између односних цркава и наше цркве“. Наведеном се додаје да се покретањем ових тема првојерарху РПЦ даје улога и признаје статус „некаквог вишег форума у решавању односа између православних цркава појединих ИЕЗ (источноевропских земаља – *Љ. П.*) и наше цркве. Мислимо да је то супротно духу наше линије у међудржавним односима“.[841]

Питање српско-бугарских црквених односа разматрано је и приликом следећег сусрета поглавара СПЦ и РПЦ, овог пута у Београду (1957). Том приликом предстојатељи двије цркве разговарали су о питању БПЦ. У извјештају који је патријарх Викентије припремио за САСинод наводи се да „су сви присутни могли констатовати да Руси на челу са Његовом Светошћу Патријархом и приватно и званично имају велике симпатије за Бугаре што нису ни крили“. Иначе, ово питање је током поменутог сусрета по први пут покренуто 12. октобра 1957, послије вечере,

[839] Архимандрит Антоније (Костов, 1915-2002) био је настојатељ Подворја БПЦ у Москви током 1956-1960. године. Абрамов, „Взаимоотношения Русской Православной Церкви с Болгарской Православной Церковью в 1940-е–1950-е годы (исторические и источниковедческие аспекты)“, 181-183.

[840] АЈ, 144-16-231, прота Милан Д. Смиљанић, Белешке са пута у Совјетски Савез, I/40-41.

[841] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1956, ф. 87, дос. 18, 423682, Povodom boravka delegacije pravoslavne crkve, 4-6.

када се повео разговор о свечаној сјутрашњој литургији. У продужетку разговора дошло се до теме епархија СПЦ које се налазе на територији Македоније. На изјаву патријарха Викентија да би се проблем цркве у Македонији лакше могао ријешити када би Македонци имали квалификоване кандидате за епископе који су рођени у Македонији, руски патријарх је казао: „Па што не бирате за епископе људе из Бугарске?“ На то питање му је одговорено: „Па Македонци нису Бугари“, и више се о том питању те вечери није говорило. Приликом повратка са Опленца, 28. октобра, током разговора о разним питањима, па и односима између цркава, московски патријарх је упознат да се од стране БПЦ међу свештенством у Македонији води агитација против данашњег стања у тамошњим српским епархијама. Према сазнањима унутар руководства СПЦ, агитација је нарочито вођена за поједине личности из Бугарске, као потенцијалне кандидате за упражњене епархије СПЦ у Македонији. Такав процес текао је упоредо са порукама које су из БПЦ упућиване руководству СПЦ, о потреби јачања веза између православних цркава, међусобног упознавања и размјене посјета. Српски патријарх је додао још „да само од држања Бугарске Цркве зависи јачање веза и одржавање међусобних посета“, те да немају ништа ни против БПЦ, нити против њеног поглавара, „али ћемо бранити садашње црквено стање“. Осим реченог, пред првојерархом РПЦ је још једном поновљено да су из СПЦ, пошто је БПЦ уздигнута на степен патријаршије, замолили да им се пошаље нови Устав ове помјесне цркве, ради стицања увида у положај епархија које се налазе на територији Македоније, а које су у ранијем Уставу убрајане у састав БПЦ. Тек након упознавања са новим Уставом БПЦ, у функцији увјеравања да се епархије СПЦ на територији Македоније не налазе у попису епархија БПЦ, могло се очекивати да ће САСабор СПЦ „донети потребну одлуку по овом питању и тиме створити услове за стварање интимнијих веза на корист обе Цркве“. Патријарх Алексије је умољен „да има доброту све ово доставити својим путем и начином Бугарској Цркви“, нашто се он обавезао да ће урадити. Мишљење руског патријарха у вези горе наведеног било је да он не вјерује да се агитација врши са знањем и одобрењем бугарског патријарха Кирила, већ „да је то дело неодговорних елемената“.

Дан уочи одласка руске делегације из Југославије, 30. октобра, руски патријарх је показао један меморандум бугарског патријарха о неопходности узајамних посета поглавара БПЦ и СПЦ, који је сачињен 20. септембра 1957. године. У њему се наводи да су послије успостављања Бугарског патријархата, 10. маја 1953, одаслата писма свим поглаварима помјесних православних цркава, у сврси извјештавања о том значајном догађају. У међувремену је дошло до посјете бугарског патријарха сверуском патријарху Алексију, поглавару Грузинске православне цркве Мелхиседеку, и румунском патријарху Јустинијану. У вези контаката са СПЦ у Меморандуму се каже следеће: „Били би смо веома срећни кад би Његова Светост Српски Патријарх Викентије прихватио нашу молбу да га посетимо у доба које он сматра за згодно, тим пре, што обе наше Цркве Српска и Бугарска јесу суседне Цркве, сродствене по племену и у многом погледу имале су и имају скоро истоветну историску судбину. Били би смо срећни кад би нам била указана част да примимо Његову Светост Патријарха Српског Викентија заједно са црквеном Делегацијом као драге госте код нас у Бугарској“. У вези поменутог је исте вечери из СПЦ руском патријарху саопштено следеће: (1) да је СПЦ добила писмо БПЦ о њеном уздизању на степен Патријаршије, као и да Сабор СПЦ није донио никакву одлуку по овом питању, већ да је патријарх Викентије замољен да добије Устав БПЦ, али да на његово писмо одговор није добијен, па је експлицитно подвучено да док СПЦ од БПЦ не добије то што је тражено „не може бити ни потребне одлуке Светог Архијерејског Сабора по питању признања уздизања Бугарске Цркве на степен Патријаршије“, па самим тим не може бити ни узајамних посјета; (2) поново је поменут поступак агитације који се од стране БПЦ трајно води у Македонији, који никако „не води срећивању односа ни учвршћивању приснијих веза између двеју сестринских Цркава“, па је патријарх Алексије умољен „да у интересу добрих односа и јачања веза међу Православним Црквама дејствује својим ауторитетом у правцу успостављања добрих односа“. Патријарху Алексију лично

је исказана захвалност на доброј вољи, ревности и интересовању за односе између СПЦ и БПЦ. Извод (одломак) из извјештаја о боравку делегације РПЦ у Југославији који се тиче српско-бугарских црквених односа, Г. Г. Карпов је 26. новембра 1957. послао Приходову, совјетском амбасадору у Бугарској.[842]

Московски патријарх је и даље показивао интересовање и спремност да допринесе дијалогу између СПЦ и БПЦ, па је ускоро по повратку из Југославије, 11. новембра 1957, упутио писмо бугарском патријарху Кирилу. Главне поруке писма биле су: - да српски патријарх према бугарском црквеном поглавару и тој православној цркви „његује најискренија братска осећања"; - да је руски патријарх поглавару СПЦ пренио жеље бугарског патријарха да га угости, и да он узврати посјету; - да је у односима двије цркве остало неразјашњено (1) да је прије двије године патријарх Викентије тражио разјашњење у погледу новог Устава БПЦ, али да тај одговор није још добио, а у случају да одговор пристигне нема сумње „да Сабор Српске Цркве не би признао статус кво Бугарске Цркве", као и (2) да СПЦ „са жалошћу сведочи о отпочињању пропаганде у Македонији [...] у циљу одвајања Македонаца од Српске цркве"; - да је руски патријарх у Београду у потпуности потврдио мишљење патријарха Викентија „да се та пропаганда води посебно од стране неодговорних лица, без икаквог учешћа од стране клира Бугарске цркве [...]", те да би српски патријарх замолио патријарха Кирила „да предузме ауторитативне мере у циљу обустављања те пропаганде"; - да српски патријарх не сумња у то да у СПЦ постоји „пуно расположење за што бољим братским односима међу Бугарском и Српском црквом"; - послије уређења поменутих питања не само да би била могућа „него је и потпуно пожељна измена посета међу Поглаварима ових Цркава". На крају, московски патријарх је изразио наду да ће у најскорије вријеме односи између СПЦ и БПЦ бити у потпуности успостављени.[843] У прегледу контаката које је СПЦ током друге половине 1957. остварила са аутокефалним православним црквама, заступљена је и Бугарска патријаршија. Како се у том прегледу наводи, бугарски патријарх Кирил се обраћао патријарху Викентију актом којим је тражио да се из СПЦ достави списак имена канонизованих српских светитеља, како би они могли бити унијети у бугарски мјесецослов[844], а „у сврху уједињења молитава сестринских цркава". Из САСинода је на ову молбу одговорено слањем *Србљака*[845], док је заузврат испостављен захтјев да буду послата издања богослужбених књига Бугарске цркве у којима су садржане службе канонизованих бугарских светитеља. Свети синод БПЦ доставио је примјерке последњих прерађених и новосастављених служби и житија канонизованих бугарских светитеља. Исте године, на захтјев бугарске стране, достављени су статистички и други подаци о српским богословским школама.[846]

Чланови трочлане делегације СПЦ који су у мају 1958. присуствовали свечаностима у Москви поводом 40-годишњице обновљења Московске патријаршије, у неколико наврата имали су сусрете са бугарским патријархом Кирилом. Један од сусрета догодио се 10. маја, баш на дан када се навршавала петогодишњица од избора Кирила за патријарха БПЦ. Првојерарх БПЦ је том

[842] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 261 / Зап. 2 из 1958; АЈ, 144-28-304, Бр. 11 од 28. I. 1958. године; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 248.

[843] АЈ, 144-20-256, Пов. 153; АЈ, 144-28-304, Бр. 11 од 28. I. 1958. године, 4-5.

[844] Мјесецослов или минеј је црквена богослужбена књига у којој се налазе службе и измењива молитвословља за непокретне дане богослужбеног круга. Назива се мјесечним јер се штампа у 12 томова, за сваки мјесец по један. Đakovac, *Leksikon hrišćanstva, judaizma i islama*, 158-159.

[845] Црквена богослужбена књига у којој се налазе службе и пјесме Србима светитељима који се прослављају током читаве године. Đakovac, *Leksikon hrišćanstva, judaizma i islama*, 232.

[846] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1958, ф. II/II део, ред. бр. 4/58, Син. бр. 1458 / Зап. 316 из 1958, Извештај о раду Светог Архијерејског Синода у 1957/58 години тј. за период од прошлогодишњег заседања Светог Архијерејског Сабора 29 маја 1957 године до данас, 25-26.

приликом епископу нишком Јовану предао двије панагије које су биле власништво патријарха Викентија, и које су 1941. остале у Штипу.[847] Бугарски патријарх је намјеравао лично да их уручи српском патријарху у Москви, али како овај није дошао то је учинио на овај начин. Патријарх Кирил је рекао члановима српске делегације да он прати црквену и световну штампу из Југославије, и интересовао се да ли су изабране владике за Македонију, нагласивши да је то унутрашње питање СПЦ и да се он у њега не мијеша. Осим тога, интересовао се за људе које је упознао током свог студирања на Богословском факултету у Београду, и подсјетио да је он као студент једно вријеме био званичник Великог црквеног суда Српске цркве, што му је била прва црквена служба. Сусрете су имали и приликом посјете Савезној пољопривредној изложби, као и током свечане академије у Тројице-Сергијевој лаври 13. маја. Оба пута бугарски патријарх и чланови његове пратње „наглашавали су блискост са Српским народом и Српском црквом, изражавајући жеље за добрим односима“. У више прилика предстојатељ БПЦ осврtао се на размјене међусобних посјета са српским патријархом, „што би било“, како је тврдио, „од особитог значаја за Бугарску цркву, чији би положај био олакшан и ојачан“. С друге стране, добио је увјеравање да ће бити радо примљен, како од патријарха Викентија, тако и од пуноће СПЦ, „ако томе изађу у сусрет бугарске и југословенске државне власти“, од чега у крајњем зависи и реализација узвратне посјете српског патријарха Бугарској цркви. И током боравка у Лењинграду, 16-18. маја, бугарски патријарх и чланови његове пратње „користили су сваку погодну прилику“ да прићу српским архијерејима „и кажу по коју лепу и пријатељску реч“. По повратку у Москву, услиједила је узвратна посјета српској делегацији, којом приликом је поново дошло до изражаја наглашено интересовање бугарског патријарха за живот СПЦ, тим прије што је он у бугарском Синоду био референт за Српску цркву, па је осим праћења црквене и световне штампе изучавао и историју СПЦ, као њима најближе помјесне православне цркве. Поново је бугарски патријарх пројавио жељу да посјети патријарха Викентија и упозна се са осталим архијерејима СПЦ, да посјети Сремске Карловце и Нови Сад, евентуално и манастир Раковицу. Рекао је да би он писао писмо патријарху Викентију, али се прибојавао да одговор не буде негативан. Српски архијереји су поновили да би евентуална посјета била од користи „нашим црквама и нашим народима“. „Међусобно упознавање може позитивно утицати на нашу будућност. Могу отклонити све непријатности и сукобе до којих је долазило у прошлости. Јачање међусобних црквених веза учиниће да наше цркве буду јаче и од вишег утицаја на општи ниво“, казано је том приликом бугарском патријарху из српске делегације. У том правцу говорио је и патријарх Кирил, сматрајући да су „у прошлости [...] и Срби и Бугари били већи патриоте него православци, зато је и долазило до међусобних ратова“. „И у будућности можемо бити патриоте, али интереси православља треба да нам буду изнад свега“, што ће бити од користи за обје цркве и оба народа, закључио је бугарски патријарх. Од српске стране још једном је добио увјеравање да би правилан пут предстојеће посјете требало да крене његовим писменим обраћањем патријарху Викентију,

[847] Тадашњи епископ марчански (од јуна 1936) Викентије (Проданов), будући патријарх српски, новембра 1939. изабран је за епископа злетовско-струмичког, а од 1940. повјерена му је управа и над епархијом Охридско-битољском. Услед бугарске и италијанске окупације морао је да напусти Македонију и да дође у Београд. Из Штипа је протјеран 1941. од стране Бугара, па је током 1941-1947. замјењивао епископа Николаја (Велимировића) у Жичкој епархији. Послије Другог свјетског рата југословенске комунистичке власти нису му дозволиле да се врати на своју епархију у Македонији. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 79; Ђурић, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, 37, 39.

па уколико државне власти обје државе буду сагласне да се посјета реализује, у том случају ни српски патријарх нити СПЦ неће бити против.[848]

Тема српско-бугарских црквених односа није изостајала у разговорима ни приликом сусрета наследника патријарха Викентија са поглаваром РПЦ. Цариградска патријаршија је својим актом бр. 552 од 27. јула 1961. признала уздизање БПЦ на достојанство Патријаршије, с тим да се у Св. диптисима бугарски патријарх има спомињати одмах послије румунског патријарха. Дакле, било је то много касније него што су то учиниле православне аутокефалне цркве традиционално више наклоњене Москви. Патријарх српски Герман је честитао бугарском патријарху Кирилу ово уздизање на степен Патријаршије.[849]

Док је руски патријарх боравио у Београду, у мају 1962, у међусобним разговорима са патријархом Германом било је ријечи и о односима СПЦ и БПЦ. Патријарх Алексије пренио је бугарском патријарху „братске поздраве“ које му је патријарх Герман упутио. Осим тога, српски патријарх је 27. маја исте године поглавару БПЦ послао писмо које је садржало поздраве патријарху Кирилу, бугарским архијерејима, клиру и вјерном народу. То је изазвало позитивне реакције поглавара БПЦ, који је на писмо одговорио 1. јуна, узвраћајући на исти начин, и наводећи да подржава и гаји наду и жељу српског патријарха „да се у блиско време с Божијим благословом видим и духовно да се оснажим у заједници љубави и молитви“.[850] И заиста, још док је патријарх Герман са пратњом боравио у посјети Румунској патријаршији, у октобру-новембру 1962, из Софије му је стигла порука од патријарха Кирила да приликом повратка из Букурешта посјети БПЦ, али је то одложено за касније.[851] До дуго очекиваног сусрета на највишем нивоу доћи ће током наредне двије године. Претходно прихвативши позив патријарха Германа предстојатељ БПЦ посјетио је СПЦ и њеног поглавара у времену 6-16. јун 1963. године.[852] Узвратна посјета српског патријарха Бугарској патријаршији реализована је у септембру 1964, и узима се да је то била прва посјета српског црквеног поглавара бугарским областима за последњих седам вјекова.[853] Сахрани бугарског патријарха Кирила († 7. март 1971) присуствовала је делегација из СПЦ, а изразе саучешћа упутио је и патријарх српски Герман.[854] У даљем току

[848] AJ, 144-23-277, Pov. 104/58, Susreti sa patrijarhom Bugarske crkve Kirilom u Moskvi i Lenjingradu u maju 1958 godine, 1-4; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1958, ф. 120, дос. 25, Verska pitanja i posete, 415876; ДАС, Г-19, ф. 16; Меняйлов, „Взаимоотношения Русской Православной и Болгарской Православной Церквей в контексте государственной вероисповедной политики в 1944-1962 гг.“, 144-146.

[849] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1962, ф. I, ред. бр. 25/62, Син. бр. 1896 / Зап. 331/1962, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1961/62 години тј. за период од прошлогодишњег заседања Светог архијерејског сабора 20. маја 1961. године до данас, 34.

[850] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 1806 / Зап. 325 из 1962, Писмо бугарског патријарха Кирила патријарху српском Герману, 1. јун 1962.

[851] Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/684-685.

[852] Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 452; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/688-689.

[853] Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 452; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/691-693. Амбасадор СФРЈ у Бугарској Марковић припремио је за ДСИП извјештај о боравку делегације СПЦ у Бугарској. За ову мисију је казао да је била „корисна и успешна“. Међутим, примијетио је да програмом боравка није била предвиђена посјета Пиринској Македонији, што је сматрао да је намјерно учињено од стране домаћина. Такође, навео је да су патријарх Герман и делегација кроз разговоре са руководством БПЦ примијетили „да они припремају свештенички подмладак за Македонију па и за оне крајеве који су у саставу НР Македоније, и просто се у активности ове цркве осећа санстефански дух“. Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/693.

[854] А. Игнатьев, „Кончина и погребение Святейшего Патриарха Болгарского Кирилла“, *ЖМП*, № 5 (1971), 40, 41.

времена односи двије цркве одвијали су се на званичном нивоу, мада размјене посјета између патријарха Германа и новог поглавара БПЦ Максима није било. Када је првојерарх СПЦ током 16-21. октобра 1981. боравио у посјети новом цариградском патријарху Димитрију, није забиљежено, како тврди В. Ђурић, да је неко од представника БПЦ у Софији поздравио делегацију СПЦ приликом њеног пута за Цариград.[855] У мају 1984. патријарх Герман примио је митрополита видинског Филарета из БПЦ, који се преко Београда враћао са свог пута у САД.[856] Своје виђење односа између СПЦ и БПЦ дали су у Комисији за вјерске заједнице СИВ-а почетком 1985. године. Наводи се да су односи између ове двије цркве „сведени (су) на официјелно комуницирање без остваривања директних контаката". Разлоге за овакве односе, по њиховом мишљењу, требало је тражити „у историјским и актуелним политичким претензијама Бугарске према деловима Југославије".[857]

Односи са осталим православним црквама и питање подмлађивања монашког братства на Светој Гори

Као што смо видјели, приликом међусобних сусрета поглавара СПЦ и РПЦ редовно је било ријечи и о односима са другим помјесним православним црквама.У Српској патријаршији примили су писмо руског патријарха од 8. децембра 1951, којим извјештава предстојатеља СПЦ да је РПЦ даровала аутокефалност Православној цркви у Чехословачкој, чији ће поглавар (до 1955) бити митрополит Елефтериј (Воронцов, 1892-1959).[858] Патријарх Викентије је одговорио 14. марта 1952, истакавши да СПЦ дијели радост поводом уздизања Православне цркве Чехословачке која је њен „виноградник", на истом мјесту изражавајући надање да ће по „освештаној традицији" поглавар нове аутокефалне цркве обратити се СПЦ канонским писмом, после чега ће САСабор СПЦ донијети коначну одлуку о признавању аутокефалне управе сестринске Православне цркве у Чехословачкој. Московској патријаршији је од стране Савјета за послове РПЦ препоручено да се копија овог писма пошаље митрополиту Елефтерију.[859]

Док је боравио у Москви, у октобру 1956, патријарх српски Викентије је казао да СПЦ одржава блиске односе са Цариградском патријаршијом (ЦП) путем преписке, размјене публикација и слања поклона. Ове двије цркве су прије Другог свјетског рата, по његовим ријечима, имале једно спорно питање: духовну бригу и старање о православним Србима у Мађарској, гдје је ЦП, заједно са тадашњом мађарском владом, настојала да оснује Мађарску православну цркву.[860] Успостављању добрих односа између СПЦ и ЦП последњих година

[855] Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/728.
[856] Исто, 732.
[857] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 41, бр. 17/44, Međunarodni crkveno-religijski faktor i njegov uticaj na ponašanje verskih zajednica u SFRJ, 27.
[858] В. В. Бурега и М. В. Шкаровский, „Елевферий (Воронцов Вениамин Александрович; 1892-1959)", *Православная энциклопедия*, т. 18, 282-287, датум приступа 29. 12. 2025, https://www.pravenc.ru/text/189719.html.
[859] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 991, Л. 20-21; *ЖМП*, 12/1951, 3.
[860] Вјероватно се овдје имају у виду покушаји римокатоличког свештеника Стевана Немета, који је 1926. прешао у православље, и његове тврдње да је тобоже од цариградског патријарха лично добио пристанак да се у Мађарској формира самостална православна мађарска црква. Више о томе: епископ Сава (Вуковић), „Покушај стварања мађарске православне цркве у току другог светског рата", датум приступа 21. 1. 2026, https://www.novisrbljak.narod.ru/PDF_files/Razni/pokusaj_stv_madj_pc.pdf.

допринoсио је и амерички амбасадор у Југославији, Џорџ В. Ален[861], који је имао вилу у Београду поред виле патријарха Викентија, и често се са њим сусретао.[862]

Патријарх српски Викентије био је 1954. обавијештен од стране предстојатеља Румунске цркве да је Андреј (Молдовану) постављен за канонског епископа православних Румуна у Канади и Сјеверној Америци, а да је бивши митрополит Висарион (Пују) лишен свештеничког звања од стране Синода ове цркве 1950. године, те да Валеријан Трифа припада секти самосфита.[863] Од поменуте тројице посебно је интересантно име бившег митрополита Висариона. Наиме, у покушајима Независне Државе Хрватске да тзв. Хрватска православна црква (ХПЦ) стекне међународно признање, руководство Румунске православне цркве је отишла најдаље. Иако је одбијало да званичним синодским актом призна ХПЦ, ипак је пристало на одређену врсту сарадње, попут школовања кадрова из ХПЦ у вјерским школама Румунске цркве. Осим тога, Румунска црква је у августу 1944. изаслала свог представника у Загреб, епископа молдавског Висариона (Пују), да учествује, заједно са поглаваром ХПЦ Гермогеном, у хиротонији сарајевског епископа НДХ Спиридона Мифке. Овај чин се, као што је познато, неповољно одразио на односе СПЦ са Румунском црквом.[864]

Руски патријарх Алексије интересовао се какви су односи СПЦ са Румунском православном црквом. У РПЦ сматрали су да између ове цркве и СПЦ „има нешто“, јер се из Српске патријаршије нису одазвали на позив Румуна. Вјероватно се мисли на одсуство представника СПЦ са прославе јубилеја 75-годишњице аутокефалности Румунске цркве, и седмогодишњице враћања унијата (гркокатолика) у окриље православља, у октобру 1955, иако је патријарху Викентију позив био уручен. Он није могао да присуствује „због ангажовања у то време на другој страни“, како је саопштено у узвратном писму. Наиме, у СПЦ се, поводом 40-годишњице од Албанске голготе и доласка српске војске на острво Крф, планирало слање једне делегације која би присуствовала комеморацији на поменутом острву. На крају је делегацију од 10 чланова, која је у октобру-новембру 1955. посјетила Атину, Крф, Свету Гору и Солун, предводио лично патријарх Викентије.[865] То је био први дио одговора на питање о односима СПЦ са Румунском црквом, које је постављено у Москви октобра 1956, и разлог неодазивања на позив њеног поглавара. Патријарх Викентије је том приликом односе са Румунском патријаршијом окарактерисао лошијим од односа са БПЦ. По његовим ријечима, румунски патријарх Јустинијан упутио му је позив на неформалан и нетактичан начин, због чега је он одбио да путује у Румунију. Друго, румунски патријарх омета постављање српског архијереја за српске парохије у Мађарској. Осим тога, представници СПЦ казали су руском патријарху да су их „немило дирнуле“ претензије Румунске цркве на Румуне који су се у то вријеме налазили на територији Србије и Македоније. По њиховом мишљењу, потребно би било приступити уређењу црквених односа који су настали након подјеле Баната. На крају одговора изразили су мишљење како СПЦ са Румунима нема спорних питања, те да би требало братски утицати, што је у интересу обје цркве и цијелог православља, да се избјегавају и уклоне сви неспоразуми. Руски патријарх је српском првојерарху препоручио непосредан сусрет како са румунским, тако и са бугарским патријархом, обећавши да

[861] Био је амбасадор САД у ФНРЈ током 1949-1953. године.
[862] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 187.
[863] Син. бр. 1850 / Зап. 594 од 24. августа 1954. Објављено у: *Гласник СПЦ*, бр. 10 (1954), 197.
[864] Више о томе: Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве. Књ. 3, За време Другог светског рата и после њега*, 91-105: 100; Александар Стојановић и Раско Ломпар, „Ангажман Независне Државе Хрватске на међународном признању Хрватске православне цркве 1942-1944.“, *Токови историје*, бр. 2 (2019), 47, 51-54.
[865] Опширније: *Гласник СПЦ*, бр. 1-2 (1956), 7-37; Ђурић, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, 556-560; Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 453.

ће их са своје стране извијестити о свом ставу.[866] Прилика за непосредан сусрет са поглаваром Румунске патријаршије убрзо се указала. Како је напријед поменуто, приликом повратка из СССР-а, услед стицаја околности (чекање воза за Темишвар), 30-31. октобра делегација СПЦ имала је у Букурешту ненадани, али веома пријатан сусрет са румунским патријархом Јустинијаном. Већ наредне године, од 2. до 11. јуна 1957, делегација Румунске цркве предвођена патријархом Јустинијаном боравила је у Југославији[867], а размјене посјета између двије патријаршије било је и за вријеме док је СПЦ предстојавао патријарх Герман. Тако је, посредством руског патријарха, од стране румунског патријарха Јустинијана у јуну 1962. првојерарху СПЦ упућено позивно писмо да учини посјету Румунској патријаршији, до чега је ускоро дошло.[868] До посјета на највишем нивоу дошло је и у октобру 1981, а сусрета је било и касније.[869]

Српски патријарх је био обавијештен (актом бр. 1008 од 12. јуна 1970) од стране Светог синода РПЦ да је МП, 10. априла 1970, дала аутономију Православној цркви у Јапану, која је у то вријеме имала три епархије. Осим тога, стигло је обавјештење (акт бр. 1009 од 12. јуна 1970) да је Руска црква канонизовала оснивача Православне цркве у Јапану, архиепископа јапанског и мисионара Николаја (Касаткина, 1836-1912), а да ће се његов спомен празновати 3. фебруара по старом, односно 16. фебруара по новом стилу.[870] Писмо мјестобљуститеља Пимена прочитано је на сједници САСинода СПЦ, на којој је одлучено да патријарх Герман о томе повратно информише чувара московског патријарашког трона.[871]

Значајан ангажман РПЦ још од друге половине 1940-их година односио се на борбу за очување руског монашког присуства на Светој Гори Атонској у Грчкој, која се налази у јурисдикцији цариградског патријарха. Подаци који слиједе, а које саопштава протојерej С. Звонарјов, говоре о неповољном положају у којем се налазио руски светогорски манастир Свети Пантелејмон у овој јединственој монашкој републици. Наиме, године 1959. руски манастир је имао само око педесет монаха, и они су били у поодмаклим годинама (најмлађи је имао педесет четири године, док је већина братије имала седамдесет или осамдесет година). Архимандрит Илијан (Сорокин), игуман манастира Светог Пантелејмона, извијестио је у фебруару 1961. да је у манастиру остало тридесет пет монаха. Према ријечима совјетских дипломата, до 1963. године манастир је имао тридесет два монаха, од којих је двадесет осам било Руса, а 1972. године само деветнаест монаха.[872]

Савјет за послове РПЦ, тачније његов предсједник Карпов, био је обавијештен о разговору који је имао бивши митрополит Козана у Грчкој Јоаким са сарадником совјетске амбасаде у Грчкој, у мају 1955. године. Он је том приликом упознао службеника амбасаде да је Грчка архиепископија чврсто ријешила да не дозволи странцима улазак на Свету Гору, као и да не дозволи улазак у атонске манастире монасима негрчког поријекла. Иако је југословенска влада

[866] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту, 3-4; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 130.
[867] Ђурић, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, 567, 570-571.
[868] Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/685-687.
[869] Исто, 728, 734.
[870] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1971, ф. I/II део, ред. бр. 1/71, Син. бр. 1739 / Зап. 294/71, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1970/71. години, тј. за период од редовног заседања Светог архијерејског сабора 14/1. маја 1970. године до редовног заседања Светог архијерејског сабора 12. маја 1971, 26-27; „Японская Автономная Православная Церковь“, датум приступа 2. 9. 2026, https://patriarchia.ru/org/168.
[871] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 449, Л. 29.
[872] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 74-75.

упорно тражила дозволу да десетак монаха из Југославије дозволи улазак у манастир Хиландар, Грчка архиепископија то није дозволила, упркос савезничким односима са Југославијом.[873]

Када је 8/21. децембра 1955. протојереј Виталије Тарасјев био примљен код српског патријарха, било је ријечи и о приликама на Светој Гори и тамошњим манастирима. Патријарх Викентије је у октобру-новембру те године реализовао посјету Грчкој цркви, острву Крф и манастиру Хиландару.[874] Сазнавши за патријархов долазак у Хиландар, из руског Пантелејмоновог манастира дошли су један јеромонах и јерођакон, и предали српском патријарху икону на поклон, а саслуживали су му на празник Светог великомученика Димитрија Солунског. По сазнањима српског патријарха, у манастиру Светог Пантелејмона било је до 80 монаха, а у Светоандрејевском скиту до 30 људи, док у скиту Св. Илије никог нема. Многи руски скитови и келије остали су без монаха, а патријарх Викентије је, према запажањима Тарасјева, био незадовољан оваквом грчком политиком. Грци не дозвољавају Словенима улазак на Свету Гору, иако су недавно то одобрили за тројицу српских монаха[875], те да је примјетно антисловенско расположење. Патријарх је поменуо и случај када је прошле године (1954) епископ топлички Доситеј (Стојковић) посјетио Хиландар, али му током боравка у овом манастиру није било дозвољено од ЦП да обавља богослужења.[876]

Проблематика обнове монашког братства у светогорским манастирима разматрана је и током боравка српског патријарха у Москви, у октобру 1956. године. Српски патријарх је имао искуство прошлогодишњег боравка у посјети Грчкој цркви, али и Светој Гори. На питање руске стране, конкретно протопрезвитера Н. Ф. Колчицког, да ли је истина да Грци желе да присвоје све негрчке манастире, српски патријарх је казао: „Ми се бранимо колико можемо“. Он је сматрао да се не смије игнорисати чињеница да је Атон територија Грчке и у јурисдикцији ЦП, па ако се то не буде поштовало Цариградска црква „ће нам стварати још више препрека“. Додао је још да СПЦ одржава блиске односе са ЦП путем преписке, размјене публикација и слањем поклона.[877] Руска страна показивала је овом приликом интересовање за питања подмлађивања монашког братства српског светогорског манастира Хиландара. Конкретно, Русе је интересовало да ли је СПЦ средила са Грцима питање монашког подмлатка на Светој Гори. Тада им није ништа више одговорено, судећи према биљешкама са тог сусрета, осим тога да је решавање овог питања у току.[878]

У међувремену су свега петорица од 18 кандидата добила дозволу грчких власти за улазак у Пантелејмонов манастир, да би у јулу 1966. свега њих четворица отишли у ову руску светогорску обитељ, од чега се наредне године један од њих, услед болести, морао вратити у домовину.[879] Године 1968. руски светогорски скит Светог Андреја био је напуштен. Већ 1970. успјело се да се издејствују визе за одлазак два руска монаха на Атос, а 1972. дошло је до посјете сверуског патријарха Пимена Светој Гори, по први пут у историји. Нешто повољније стање што се дозволе

[873] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1321, Л. 50.

[874] Опширније: Радмила Радић, *Хиландар у државној политици Краљевине Србије и Југославије 1896-1970*, (Београд: Службени лист СРЈ, 1998), 131-132; Ђурић, *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*, 556-560.

[875] Од 1928. било је дозвољено свега двојици нових монаха да оду у Хиландар. Половином 1955, након доласка тројице монаха из Југославије, бројно стање хиландарског братства износило је 26 калуђера. Радић, *Хиландар у државној политици Краљевине Србије и Југославије 1896-1970*, 127, 131.

[876] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 8.

[877] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 187.

[878] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту, 4.

[879] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 74-75; „Положение русского монашества на Святой Горе Афон в XX веке“, датум приступа 2. 9. 2026, https://pravoslavie.ru/39919.html.

одласка кандидата из РПЦ за попуњавање Пантелејмоновог манастира тиче, почиње од друге половине 1970их година.[880]

Питање монашког подмладка на Светој Гори било је на агенди разговора руског и српског патријарха у Москви 1974. године. Руска страна је саопштила да је обнова подмладка немогућа, а као примјер су навели то што цариградски патријарх Димитрије већ двије године није одговорио патријарху Пимену на то питање. Договорено је било да патријарх Герман током предстојеће посјете митрополита транупољског Дамаскина (ЦП) Српској патријаршији, најављеној за 13-18. октобар 1974, искористи прилику да се разговор поведе и о том питању.[881]

Патријарх Герман је у новембру 1978. посјетио Грчку и тамошњу Атинску архиепископију. Ова посјета је у српској црквеној штампи представљена као „пут љубави и сарадње". Српски патријарх посјетио је Свету Гору и њено средиште Карејy, као и неколико светогорских манастира. Док је био у посјети манастиру Симонопетра, архимандрит Мисаил из манастира Пантелејмона замолио је патријарха Германа да посјети ову обитељ, што је било прихваћено. Ова „изненадна посјета" Пантелејмоновом манастиру обављена је 13. новембра. Српском патријарху је том приликом речено да у манастиру има око 30-ак монаха, а за последње четири године из Совјетског Савеза је дошло 15 монаха, чиме је братство овог манастира подмлађено. Одатле је српски патријарх наставио пут у Хиландар.[882]

Аутокефалност Руске митрополије у Америци (Православне цркве у Америци) у контексту односа Српске православне цркве са Руском православном црквом

Присуство руских православних хришћана на тлу Сјеверне Америке може се пратити још од 1794, када су пристигли први мисионари из манастира Валаам у Русији на острво Кодијак које припада Аљасци. Посебно се у мисионарском раду међу тамошњим Алеутима истакао монах Герман († 1837) (од 1969. канонизован као Свети Герман Аљаски), који ће на Спрус Ајленду 1818. довршити градњу манастира Нови Валаам. Године 1870, дакле неколико година пошто је Русија продала Аљаску Сједињеним Државама, основана је епархија Алеутско-аљаскaнска, чије ће сједиште бити пребачено са Ситке на Аљасци у Сан Франциско у Калифорнији. Према неким подацима, руска епархија у Америци, прије избијања револуције у Русији 1917, имала је око 350 цркава и капела, богословију, манастире, женски колеџ и банку. Прекретница у развоју Алеутско-аљаскaнске епархије Руске православне цркве настаје 1898, када на њено чело долази епископ Тихон (Белавин, током 1917-1925. патријарх московски), који ће овдје остати пуних девет година. Кроз двије године епархија мијења назив у Алеутско-сјеверноамеричку епархију, а од 1905. уздигнута је у ранг архиепископије, и сједиште јој је пребачено из Сан Франциска у Њујорк.[883] Револуција у Русији 1917. одразила се и на појаву раздора у Руској цркви у Америци, па су од тад постојале три руске црквене структуре на овом континенту: 1. Руска православна загранична

[880] Опширније: „Положение русского монашества на Святой Горе Афон в XX веке", датум приступа 2. 9. 2026, https://pravoslavie.ru/39919.html.

[881] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2601 / Зап. 609 из 1974, Разговор у Московској Патријаршији 6. октобра 1974, 1.

[882] Душан Кашић, „Пут патријарха Германа у Грчку – пут љубави и сарадње", *Гласник СПЦ*, бр. 12 (1978), 320; *Православље*, 1. 1. 1979, 12.

[883] Опширније: Миле Д. Суботић, „Историјско-еклисиолошки аспекти организације Православне Цркве у САД у првој половини двадесетог века", (Докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2024), 33-38.

црква (основана 1921. у Краљевини СХС/Југославији, од 1950. са сједиштем у САД, која се залагала за раскидање веза са СССР-ом, позната под називом Заграничний синод); 2. Руска православна грчко-католичка црква у Америци (тако названа због тога што су је већином чинили бивши гркокатолици из Аустро-Угарске, позната као Митрополија, наследница првобитне епархије Алеутско-аљасканске; она је била за лојалност према Московској патријаршији као мајки-цркви, али је за себе тражила аутономију и статус митрополије; године 1970. постаје дио Православне цркве у Америци); 3. Парохије које су остале непосредно лојалне Москви, а које је РПЦ 1933. препознала као Руску православну католичку цркву у Америци (позната као Патријаршијски егзархат).[884] Због разумијевања редова који слиједе потребно је још додати да је на америчком континенту током 1960-их година и касније било присутно неколико јурисдикција: грчка Архиепископија, која је испољавала претензије на примат у америчкој православној дијаспори, и на њеној страни био је Фанар (сједиште Цариградске патријаршије); Московска патријаршија, која је настојала да превлада своје одвајање од Сјеверноамеричке митрополије; друге Помјесне православне цркве (међу њима и СПЦ), које су имале своје епархије и црквене општине на америчком континенту; сама Сјеверноамеричка митрополија, чије је руководство имало планове за стицање признања и пуну независност. Међу њима су најактивније стране биле грчка и руска, чији су се интереси директно сукобљавали.[885]

*

Митрополит Иринеј[886], будући први поглавар Православне цркве у Америци (ПЦА), писао је патријарху српском Герману да је 23. септембра 1965, на XII свеамеричком сабору, примио дужност архиепископа Њујорка и митрополита цијеле Америке и Канаде. Он је том приликом изразио искрену жељу да остане „у молитвеном и литургијском јединству“ са СПЦ, као и са осталим Помјесним православним црквама. Како је даље истакао, био је свјестан комплексног положаја Православне цркве у западним земљама. Руска митрополија основана прије више од 150 година од стране руских мисионара, црква коју он представља, има за циљ братске односе са цијелом универзалном Православном црквом.[887]

Стална конференција канонских православних епископа у Америци (The Standing Conference of Canonical Orthodox Bishops in the Americas – SCOBA) основана је 1960, и по многима представљала је нову тежњу за формирањем јединствене Православне цркве на америчком простору, с циљем да се поглавари свих православних јурисдикција у Америци консултују и заједнички дјелују. Већина православних јурисдикција подржала је њено оснивање, па тако и СПЦ.[888] Дакле, чланови SCOBA-е били су и епископи српских православних епархија у Америци. У оквиру ове организације разматрани су предлози за стварање Уједињене америчке православне цркве и њеног Светог синода. За Епископски савјет СПЦ у Америци и Канади у првој половини

[884] Суботић, „Историјско-еклисиолошки аспекти организације Православне Цркве у САД у првој половини двадесетог века“, 42 и даље.

[885] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 330.

[886] Иринеј (световно име Иван Дмитријевич Бекиш, 1892-1981) био је први предстојатељ аутокефалне Православне цркве у Америци током 1970-1977, са титулом блажењејши архиепископ њујоршки и митрополит цијеле Америке и Канаде.

[887] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 3114 из 1965, Писмо архиепископа Њујорка и митрополита цијеле Америке и Канаде Иринеја патријарху српском Герману, 23. септембар 1965.

[888] Основана на иницијативу грчког архиепископа Јакова (Кукузиса), SCOBA је представљала „до тада највећи облик јединства Православне Цркве у Сједињеним Државама“. Опширније: Суботић, „Историјско-еклисиолошки аспекти организације Православне Цркве у САД у првој половини двадесетог века“, 143, 144; https://web.archive.org/web/20070930035034/http://www.oca.org/ocscoba.asp?SID=8.

1965. спровођење у дјело ове замисли није било ни лако ни једноставно. Осим тога што је СПЦ у Америци и Канади још увијек оптерећивао тзв. Дионисијев црквени раскол, много сложеније било је питање различитости других православних цркава и њихових јурисдикција на овом простору.[889] Овакав став српских владика у Америци по овом питању САСинод СПЦ сматрао је исправним, као и да ће ово питање моћи бити ријешено само од стране Заједничке конференције аутокефалних Матера цркава, у чијем су канонском саставу вјерници од којих би се имала основати Уједињена америчка Православна црква.[890] Извјештај тројице епископа разматран је на САСабору СПЦ у мају 1965, па је с тим у вези одлучено следеће: „Препоручити нашим епископима у Америци да и даље остану чланови Сталне конференције канонских православних епископа и сарађују са осталим православним црквама у Америци и Канади на пољу црквене просвете, мисионарства и једнообразности богослужења“.[891] И током наредне године српски епископи учествовали су на сједницама SCOBA-е. На сједници одржаној у Њујорку 19. априла 1966, којој је присуствовао епископ митрополије Средњезападноамеричке СПЦ Фирмилијан (Оцокољић)[892], поред осталих тема на дневном реду било је питање стварања Америчке православне цркве. Током дискусије на ову тему владика Фирмилијан је изнио став да ово питање не би требало да спада у њихову надлежност, већ да би требало замолити митрополита Јаковоса (представника цариградског патријарха Атинагоре)[893] да он настоји да се ово питање унесе у дневни ред Свеправославне конференције, како би се на тај начин о овој теми расправљало и рјешавало на највишем нивоу, тј. од стране свих Православних цркава којих се то тиче. Овај предлог епископа Фирмилијана био је усвојен од свих присутних.[894]

О појачаној активности на стварању аутокефалне православне цркве у Америци током 1968. САСинод СПЦ је био исцрпно извјештаван од тадашњег епископа источноамеричког и канадског Саве (Вуковића)[895]. Он је у развитку ове акције разликовао двије фазе: пропагирање саме идеје и директну акцију. За главне покретаче идеје означио је чланове колегијума Богословије Светог Владимира у Њујорку. Они су, по његовим сазнањима, за то имали двоструке побуде. Најприје, борба за материјалне услове своје егзистенције, паралелно са радом у семинарији и на богословској науци. Увидјели су да је њихова митрополија слаба као организација, и да пати од онога што је владика Сава назвао „парохијализмом“, а што је била бољка и СПЦ у САД и Канади. Наиме, парохије су имале све што им је потребно, јер имају систематска давања од чланова, за разлику од епархија чија управа је једва састављала крај с крајем. Стварањем једне Америчке цркве побољшала би се и материјална ситуација Богословије Светог Владимира. Као други мотив

[889] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 1098/65, Епископски савет СПЦ у Америци и Канади – Светом архијерејском синоду СПЦ, 22. март 1965.

[890] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 1098 / Зап. 178 од 2. априла 1965.

[891] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 1693/65, Одлука Светог архијерејског сабора Српске православне цркве бр. 21 / Зап. 110 од 26/13. маја 1965.

[892] Фирмилијан (Станко Оцокољић, 1910-1992) родио се у селу Каони, у Драгачеву. Основно образовање стекао је у мјесту рођења, нижу гимназију завршио у Чачку, а 1930. Сарајевску богословију. Рукоположен је у ђакона и презвитера (1931) и службовао је као парохијски свештеник. Након што је обудовио завршава Богословски факултет у Београду. Био је суплент Богословије Светог Петра Цетињског. Замонашен је 1939, и наредне године, као јеромонах, одлази у Америку, гдје је био ангажован на парохијским дужностима. Докторирао је у Америци на тему „Душанов законик“. Године 1963. изабран је за првог епископа Средњезападноамеричке епархије. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 498-499.

[893] Цариградска патријаршија је у Америци формирала своју јурисдикцију под називом Грчка православна црква у Америци. Уп: Поповић, *Православне Помесне Цркве*, 364.

[894] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2456/66, Епископ средњезападноамерички Фирмилијан – Светом архијерејском синоду СПЦ, 6. јул 1966.

[895] Епископ источноамерички и канадски био је од 1967. до 1977. године.

којим су се руководили чланови колегијума поменуте духовне школе био је теолошки, односно еклисиолошки и канонско-правни. Ту је главни аргумент било начело да у једном граду може бити само један епископ. Разједињено православље, какво је било дотад на овом континенту, по њиховим аргументима било је непродорно према неправославном и вјерски неопредијељеном живљу Америке. Такође, црква у овој земљи има свој „главни стан" који одлуке доноси ван земље, што „саблажњава Американце који имају осећај патриотског поноса". Нијесу од мањег значаја ни политичко-географски аргументи, који се базирају на начелу да се црквена администрација има равнати према политичкој, тј. да се границе црквених митрополитанских области требају подударати са државним административним јединицама. Тако је добијање самосталности једне државе убрзо значило и добијање црквене аутономије или аутокефалије. Руси су више жељели добијање пуне аутокефалности, па би на тај начин митрополит Иринеј био први по начелу. И Грци су прижељкивали једну Америчку цркву, али, за разлику од Руса, у аутономном статусу и под омофором цариградског патријарха. Владика Сава је сматрао да се у сукобу ових двају тенденција неутралише снага покрета за креирање Америчке цркве, и чинило му се да ова идеја засад нема изгледа за успјех, односно „не бар за пун успех". Процјењивао је да ће „ствар остати на Русима 'Митрополије' укључујући ту и Румуне обе јурисдикције [...] и на Антиохијцима".[896] Што се тиче друге фазе означене као „Потребна и неизбежна акција", први корак владика Сава је видио у одржавању XIII свеамеричког сабора Митрополије 13-14. новембра 1967, који је донио одлуку да се на идућем сабору, кроз двије године, промијени званично име Митрополије у „Православна црква у Америци". Чланови САСинода СПЦ похвалили су овако подробан извјештај епископа Саве, па је он обавезан „да и даље будно прати ову акцију са осталом браћом архијерејима у САД-у и о томе обавештавају Свети архијерејски синод повремено".[897]

Следеће године (1969) исти епископ извијестио је САСинод СПЦ о вођењу преговора између представника Московске патријаршије с једне, и представника Руске митрополије у САД (јурисдикција митрополита Иринеја) с друге стране, о томе да се Руска митрополија прогласи аутокефалном црквом. Као иницијатора ових преговора епископ Сава означио је МП. Уједно, он је сматрао да уколико се прогласи Америчка православна црква биће отежан положај свих осталих који би жељели да остану у саставу својих матичних цркава.[898] Вијести о намјери проглашења Руске митрополије за аутокефалну цркву допрле су до цариградског патријарха Атинагоре, који је тим поводом писао патријарху Герману почетком 1970. године. Он је тврдио да би такав акт био неканонски и у супротности са постојећим црквеним поретком и праксом, а изазвао би „велику пометњу у црквеним стварима Православља у Америци, као и поремећај у међуправославним односима уопште". Из тих разлога је писао московском патријарху Алексију да одустане од тог пројекта. Првојерарху СПЦ патријарх Атинагора се сада обратио у увјерењу

[896] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2726 од 3. августа 1968, Епископ источноамерички и канадски Сава – Светом архијерејском синоду СПЦ, 29. јул 1968, 1-4.

[897] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2726 од 3. августа 1968, Епископ источноамерички и канадски Сава – Светом архијерејском синоду СПЦ, 29. јул 1968, 4; Исто, Син. бр. 2726 / Зап. 604 из 1968, Свети архијерејски синод СПЦ – епископу источноамеричком и канадском Сави, 15. октобар 1968.

[898] Епископ Сава је тврдио да би Московска патријаршија за себе задржала само катедралу у Њујорку као своје Подворје, док би све остале храмове, свештенство и вјерни народ уступила Руској митрополији. Он је о Руској митрополији казао да се налазила у доста хаотичном стању, и да је она постала „азил за све бродоломнике", дјелимично и због тога што у свој клир примају сва свештена лица која им се обрате без канонских отпуста. Уједно, ова идеја је за многе интересантна и привлачна јер се, по његовим ријечима, многи њени храмови већ називају „америчким православним црквама". АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 5325 / Зап. 874 од 16. децембра 1969, Епископ источноамерички и канадски Сава – Светом архијерејском синоду СПЦ, 2. децембар 1969.

да је и њему стало до очувања канонског и црквеног поретка.[899] Епископски савјет СПЦ у Америци и Канади помно је пратио даљи развој ситуације око иницијативе за проглашење Руске митрополије за аутокефалну цркву, па су у фебруару 1970. у Вашингтону имали разговоре са поглаваром ове црквене структуре, митрополитом Иринејем. Он је српске епископе упознао са током вођења разговора за добијање аутокефалије са МП као мајком-црквом, рекавши да ће се РПЦ постарати да и остале православне цркве, међу њима и СПЦ, признају овај чин. Митрополит Иринеј је додао да би по стицању аутокефалије они позвали све остале православне цркве у САД да приђу Америчкој православној цркви, која би свим националним црквама давала степен аутономије. Њега је интересовало какво је мишљење српских епископа у вези овог предлога, поготову да ли ће патријарх Герман признати аутокефалност ове цркве. Мишљење српских епископа било је да се они не желе мијешати у поступак добијања аутокефалије од МП, да ће признање тог потеза зависити од става САСабора СПЦ, те да српске православне епархије неће ући у састав ПЦА. Митрополиту Иринеју су поручили да су у овоме „пошли погрешним путем", тврдећи да за аутокефалију неће имати сагласност већине Православних цркава. Препорука САСинода СПЦ српским владикама у САД и Канади била је „да по овоме питању не дају никакве изјаве нити ступају у полемику".[900]

О овим процесима у САД своје виђење имао је поглавар СПЦ. Њега је с тим у вези консултовао отправник послова Краљевине Грчке у Београду, о чему је патријарх упознао предсједника СКВП-а Мила Јовићевића приликом разговора у Патријаршији 5. фебруара 1970. године. По мишљењу патријарха Германа, у САД постоје три руске православне цркве: једна, састављена од руских економских емиграната који живе у САД од прије 100 година (Руска православна грко-католичка црква Америке – *Љ. П.*); друга, уједно и најбројнија, коју сачињавају руски политички емигранти (Руска православна загранична црква – *Љ.П.*), и трећа, састављена од руских вјерника који признају јурисдикцију МП (тзв. Патријаршијски егзархат). Патријарх је казао да је МП повела разговоре са представницима цркве састављене од економских емиграната, у циљу њиховог уједињења и признања аутокефалности. С друге стране, Цариградска патријаршија је за ово питање била заинтересована из разлога што је имала своје епархије у САД, а њен тамошњи епископ Јаковос залагао се за формирање Америчке православне цркве „која би носила грчка обележја". Отправник Грчке амбасаде сматрао је „да би то било штетно за све православне цркве и [...] неке православне цркве, као Александријска, Јерусалимска и Антиохијска, већ су осудиле такав поступак Московске патријаршије". Патријарх је отправнику амбасаде сугерисао „да у овом проблему треба бити врло обазрив и не гурати православне цркве да се супротстављају једна другој и да је пожељно да се поцепане верске заједнице, које припадају једној нацији, уједињују". Из тог разлога он је казао отправнику да је најбоље да ЦП пошаље једну делегацију у Москву „да ово питање заједнички размотре", што је он прихватио. Цариградски патријарх Атинагора оспоравао је право руском патријарху на давање аутокефалности православној цркви у Америци, „истичући да једино он [...] као васељенски патријарх има право да било коју православну цркву прогласи аутокефалном". Сукоб двије патријаршије, Московске и Цариградске, око овог питања свакако би „могао имати велике штете за православље"[901], сматрао је српски патријарх. Осим тога, према информацијама којима је

[899] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Преглед проглашења Руске православне митрополије у САД за „Аутокефалну православну цркву Америке", 1.
[900] Исто, 2-3.
[901] AJ, 144-124-719, Zabeleška o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja Mila Jovićevića sa patrijarhom Germanom, 5. februar 1970, 2-4. На питање какво је његово мишљење о актуелном цариградском патријарху Атинагори српски патријарх је истакао „његове квалитете и ауторитет који ужива као поборник екуменизма", али и то што је, дуго година живећи у Америци, „био лични пријатељ председника САД Ајзенхауера и [...] претпоставља

располагао, у последње вријеме биле су примјетне тенденције ЦП „да се у односу на друге православне аутокефалне цркве постави као највиша црква, а сам Васељенски патријарх као папа за православље“, што се посебно могло примијетити на примјеру „светог мира“.[902] Наиме, иако свака аутокефална црква сама прави Свето миро, СПЦ је у неколико наврата (па и 1970) добијала писма у којима се „препоручује да узме свето миро од Цариградске патријаршије“. Ово је српски патријарх доживио „као знак да Цариградска патријаршија на овај начин жели да се постави изнад СПЦ, која је аутокефална и равноправна са Цариградском патријаршијом“.[903]

По налогу предсједника СКВП-а, патријарха Германа је крајем фебруара 1970. посјетио савјетник Комисије Радосав Перовић. Искористио је прилику да предстојатеља СПЦ упозна са вијестима о формирању ПЦА и њеном будућем споразуму са МП, по којему ће ова црква добити аутокефалност. Патријарх се прибојавао да ће овим поводом доћи до сукоба између ЦП и МП. На питање због чега РПЦ инсистира на формирању ПЦА, српски патријарх је мислио да она „на тај начин жели да има још једну православну цркву уза себе, коју би користила приликом одржавања васељенских сабора“. Строго канонски гледајући „право формирања цркве у дијаспори и давања аутокефалности, припада искључиво васељенској патријаршији“, мада „су током векова остале православне цркве приграбиле себи за право и формирале делове својих цркава ван граница своје територије“[904], сматрао је патријарх Герман. Слично наведеном, патријарх је поновио и приликом разговора са руководиоцем Комисије РИВ-а за верска питања Витомиром Петковићем. Он је држао да тежње РПЦ према давању аутокефалности ПЦА треба посматрати у контексту да МП „настоји да веже за себе све руске православне цркве а свакако и друге православне цркве из социјалистичких земаља.“ Не само што би сукоб ЦП и МП око овог питања имао „велике штете за православље“, него би представљао „и велику опасност за мање цркве“[905], биле су ријечи српског патријарха. У забиљешци са овог сусрета постоји и рубрика „Нека запажања из овог разговора“, у којој се наводи да „посебно привлачи пажњу део из разговора који се односи на актуелне односе између Руске и Цариградске цркве“. У Комисији РИВ-а су на ово питање гледали у складу са спољнополитичком орјентацијом Југославије, и свакако очекивали да ће слично поступати и руководство СПЦ. Према томе су тврдили да РПЦ има тенденцију да у оквиру ПЦА „окупи све друге православне цркве у Америци“. С тим у вези ће „Руска црква извршити притисак у првом реду на православне цркве у социјалистичким земљама да се њихове заграничне цркве прикључе новој православној цркви у САД“, а да ће се преко ових цркава вршити притисак „на оне православне цркве које потичу из неангажованих земаља“, међу којима је „очигледно,

да су америчке власти допринеле његовом избору за Васељенског патријарха“. „Атинагора је орјентисан на САД и њену политику, а нарочито због тога што отуда добија материјалну корист“, тврдио је предстојатељ СПЦ. – Исто, 4.

[902] Свето миро (отуда миропомазање) је освештано уље које се користи за помазивање. Миропомазање је једна од седам Светих тајни у Православној цркви. Чин освећивања уља обавља поглавар помјесне цркве, што је један од израза њене самосталности. Право освећивања мира имало је током историје политичку димензију. Патријарх српски Герман је три пута освећивао свето миро у Београду: 1960, 1967. и 1983. године. Детаљније: Владимир Вукашиновић и Никола Лукић, „Освећење светог мира у васпостављеној Српској патријаршији 1922-2004“, *Богословље*, бр. 1 (2023), 6-7.

[903] AJ, 144-124-719, Zabeleška o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja Mila Jovićevića sa patrijarhom Germanom, 5. februar 1970, 4.

[904] AJ, 144-124-719, Pov.br.38/70, Zabeleška o razgovoru sa patrijarhom Germanom, 24. februar 1970, 1. Патријарх Герман је сматрао да то што је он скорије писао патријарху Атинагори како би га обавијестио да ће епископ Лаврентије ићи у посјету црквеним општинама СПЦ у Аустралији, с циљем да га прими тамошњи епископ из ЦП, сада види да је погријешио што је писао то писмо, „јер са тиме ставља до знања цариградској патријаршији да је она надлежна за цркве у диаспори и тиме на неки начин доводи СПЦ у подчињен положај према Васељенској патријаршији“. – Исто, 2.

[905] AJ, 144-124-719, pov. 51/70, Zabeleška o poseti predsednika Komisije Republičkog izvršnog veća za verska pitanja Vitomira Petkovića patrijarhu Germanu, 23. februar 1970, 8-9.

најснажнија (је) СПЦ која има три епархије у САД“. У Комисији су очекивали да ће патријарх и епископат СПЦ бити на линији „очувања самосталности и јединства са својим заграничним деловима“, што ће се „позитивно одразити и на друге православне цркве у правцу очувања њихове самосталности“.[906]

О свом одговору цариградском патријарху првојерарх РПЦ је упознао свог српског сабрата, писмом од 19. марта 1970. године. Један од разлога био је и тај што је патријарх Атинагора своје писмо доставио поглаварима свих православних цркава, па је московски патријарх сматрао за сходно да исто треба учинити и са одговором.[907] Став који је заузео САСабор СПЦ на свом редовном мајском засиједању 1970. у вези проглашења аутокефалије ПЦА гласио је: „Сачекати даљи развој догађаја око проглашења Руске митрополије у Америци за Аутокефалну православну цркву Америке и онда заузети став по овој ствари“.[908] Новоизабрани поглавар ПЦА митрополит Иринеј извијестио је српског патријарха писмом од 19. јуна 1970. о добијеној аутокефалији дарованој од МП 10. априла исте године. Писмо је било приказано на сједници САСинода СПЦ, али је рјешење одложено.[909] Свега неколико дана послије писма поглавара ПЦА, из Синода РПЦ је, са потписом митрополита крутицког и коломенског Пимена, у то вријеме мјестобљуститеља московског патријарашког престола, упућено опширно писмо патријарху Герману. Исто садржи појединости „о оснивању, утврђењу и проглашењу“ ПЦА у аутокефалну цркву. Митрополит Пимен вели да је то био резултат преговора вођених између МП и Руске православне грко-католичке сјеверно-америчке митрополије током 1969-1970, који су резултирали споразумом од 31. марта 1970. између митрополита лењинградског Никодима и архиепископа њујоршког Иринеја, а којим су дефинисани принципи односа између мајке-цркве и њене америчке ћерке. У исто вријеме је митрополит Иринеј, у име и по налогу великог Сабора америчког митрополитског округа, уручио митрополиту Никодиму молбу за патријарха Алексија о установљењу аутокефалности за митрополију на чијем се челу налазио. Сада је требало скинути забрану вршења службе коју су још 12. децембра 1947. патријарх Алексије и руски Синод ставили на јерархију Сјеверно-америчке митрополије. То је учињено 9. априла 1970, чиме је успостављен молитвено-канонски однос РПЦ са њеном ћерком-црквом на америчком континенту. Сјутрадан, 10. априла, на сједници Синода РПЦ прихваћено је рјешење да се Руској православној грко-католичкој цркви додијели аутокефалија, па ће се она од сада звати Аутокефална православна црква у Америци. Митрополит Пимен навео је у свом писму кључне аргументе и датуме из историје руског црквеног присуства на тлу Сјеверне Америке, које датира још од краја XVIII вијека, када је Синод РПЦ основао духовну мисију (начелник је био архимандрит Јоасаф) ради проповиједања Ријечи Божије међу незнабошцима на Алеутским острвима. Поменут је свијетли подвиг Преподобног Германа Аљаског, и оснивање првог православног храма на острву Кодијак, 1797. године. На потез давања аутокефалије МП је била побуђена тиме што је ширење православља у Америци и његово постепено претварање у исповиједање вјере рођених Американаца изискивало потребу стварања помјесне православне цркве у Сјеверној Америци, а коју по праву треба да оствари РПЦ као мајка-црква. Ово тим прије јер јурисдикција њених епископа над свим православнима у Америци постоји дуже од 100 година, па уз то она „поседује историјско првенство и канонско достојанство“. Он је српског патријарха увјеравао да ПЦА посједује све што је неопходно за њен самосталан живот (има неколико епархија, довољан број

[906] Исто, 10-11.

[907] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Преглед проглашења Руске православне митрополије у САД за „Аутокефалну православну цркву Америке“, 3.

[908] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2007 / Зап. 341 од 26. маја 1970.

[909] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2436/1970.

архијереја, више од 350 парохија, преко милион вјерника, има богословију и Духовну академију, као и Светотихонски мушки манастир, чланица је ССЦ-а и Националног савјета Христових цркава у Америци у САД, и друго). Патријарашки и Синодски томос о додјељивању аутокефалије уручен је у Москви 18. маја 1970. делегацији ПЦА коју је предводио митрополит Теодосије. Мјестобљуститељ Пимен се надао да ће патријарх Герман напријед наведено „примити с разумевањем“, односно да ће најмлађу помјесну цркву унијети у Диптихе[910], и са њом успоставити канонско и литургијско општење као са равноправним чланом општеправославне породице. Подвукао је да се ПЦА неће мијешати у ствари других цркава које имају своје огранке у САД. До новембра 1970. по овом питању Синод СПЦ није био донио никакву одлуку.[911] Иначе, по ријечима протојереја С. Звонарјова, грчке цркве су биле доследни противници младе америчке аутокефалности, словенске цркве (којима су се придружиле Грузијска и Румунска црква), дакле оне цркве из социјалистичког блока, њене присталице, а постојала је и трећа група, коју су чиниле цркве које су заузеле неутралан став, међу којима су биле СПЦ и Антиохијска патријаршија. Постојале су и, како их поменути аутор именује, неопредијељене цркве по овом питању, у које убраја Кипарску и Албанску православну цркву.[912]

Егзарх цариградског патријарха и архиепископ Сјеверне и Јужне Америке Јаков предлагао је да се питање проглашења Руске митрополије у САД аутокефалном црквом одложи дотле док се ово питање не проучи од стране SCOBA-е. С тим у вези је, по његовом мишљењу, чим прије требало сазвати Свеправославни састанак, у циљу добијања дозволе за стварање Регионално-провизионог синода канонских православних епископа у Америци. Ово тијело имало би за циљ да проучи могућност стварања једне Свеправославне аутокефалне цркве у Америци, коју би именовала и успоставила мајка-црква Америке. Он је сматрао да би свако поступање супротно од наведеног довело до цијепања свеправославног јединства.[913] У РПЦ је акција митрополита Јакова по овом питању изазвала чуђење, будући да, по њиховом мишљењу, то није спадало у његову надлежност. Надаље, ово су окарактерисали као својеврстан притисак на друге помјесне православне цркве по односном питању. Уједно, демантовали су и нетачним назвали оно што им је приписивано, тј. да ће РПЦ или ПЦА настојати да друге тамошње православне цркве у Америци потчини под своју јурисдикцију.[914] Владика Сава обавијестио је САСинод СПЦ да је 15. октобра 1970. одржана ванредна сједница SCOBA-е у Њујорку. Он је пренио и дио атмосфере са овог засиједања. Забиљежен је наступ архиепископа грчког Јакова, који је на отварању „нервозно рекао“ како не жели да предсједава овом „мртвом телу“, јер је исто стварањем ПЦА „застарело и

---

[910] Мисли се на списак – редослед помињања поглавара аутокефалних Православних цркава по достојанству.

[911] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Свети синод Московске патријаршије – патријарху српском Герману, № 1110, 22. јун 1970.
Друга тачка дневног реда на сједници Комисије РИВ-а за верска питања од 15. јула 1970. садржала је информације о раду овогодишњег САСабора СПЦ, у оквиру којих је третирано питање односа СПЦ према ПЦА. На основу сазнања којима су располагали у Комисији, САСабор СПЦ је оцијенио да је одлука РПЦ о давању аутокефалности овој цркви ставила у врло деликатан положај све мање православне цркве у САД. Стога су оне одлучиле да је њихов излаз једино у независном и самосталном положају. За њих је од велике користи положај и улога коју има Југославија и њена политика на спољнополитичком плану, констатовано је на овој сједници, и истакнуто да СПЦ неће прићи нити Руској нити пак Цариградској цркви, већ ће и даље одржавати коректне односе са обје ове цркве. „Sednica Komisije RIV-a za verska pitanja 15. VII 1970. godine“, *Записници са седница Комисије за верска питања НР/СР Србије 1945-1978. године*, прир. Радмила Радић и Момчило Митровић, (Београд: ИНИС, 2012), 544-545.

[912] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 357.

[913] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Преглед проглашења Руске православне митрополије у САД за „Аутокефалну православну цркву Америке“, 4.

[914] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Преглед проглашења Руске православне митрополије у САД за „Аутокефалну православну цркву Америке“, 4; Исто, Син. бр. 2708 од 31. јула 1970.

изгубило сваки ауторитет“. Он је том приликом изјавио да Цариградска и Александријска патријаршија неће признати нову аутокефалну ПЦА. Синод ЦП је у исто вријеме, према сазнањима којима је располагао епископ Сава, одбио предлог недавно одржаног Црквено-народног сабора овдашње Грчке архиепископије да јој се додијели „шира аутономија“. Овај модел наводно је требао да послужи као „рам“ за развитак православног административног јединства у САД, у који би могли ступити и други, као контра план Руској аутокефалној православној митрополији.[915]

У ЦП имали су сопствену аргументацију, која се заснивала на тумачењу 28. канона Четвртог васељенског сабора одржаног 451. године у Халкидону, а којим је одређено и изгласано „првенство најсветије Цркве“ Цариграда, Новога Рима.[916] Сматрали су да РПЦ, исто као и свака друга аутокефална православна црква, нема право да даје аутокефалност, и да то не одговара канонском захтјеву. На основу црквене праксе може се закључити да давање аутокефалије спада у надлежност васцијеле цркве (општег тј. Васељенског сабора), а никако као право сваке аутокефалне цркве. Ово тим прије важи ако једна Помјесна православна црква то чини према оним црквама које нису у њеној јурисдикцији и границама, наводећи као примјер давање аутокефалије од стране РПЦ православним црквама у Пољској (1948) и Чехословачкој (1951), као и сада у Америци (1970). Контрааргумент Руса на приговоре из ЦП био је да ако би се то оспорило онда би то значило оспоравати тим црквама њихову аутокефалност, и на тај начин их сматрати само за аутономне цркве. Томе је додато да Цариградској цркви, сходно правилима Васељенских сабора, припада прије свега првенство части, а не даје јој се право никакве власти над осталим помјесним црквама.[917]

Различито схватање аутокефалије ПЦА доводило је до несагласја и у тијелима ССЦ-а. Према извјештавању листа *Епископс* (број 23 од 26. јануара 1971) Православног центра Цариградске патријаршије у Шамбезију (Швајцарска), током засиједања Централног комитета ССЦ-а у јануару 1971. у Адис Абеби (Етиопија) дошло је до оштрог сукоба између представника неколико православних цркава и генералног секретара ССЦ-а. Наиме, генерални секретар је поднио један документ којим је ПЦА обавијестила Централни комитет ССЦ-а да је услед добијања аутокефалије промијенила своје име, па су тим поводом протестовали представници појединих цркава (Цариградске, Александријске, Кипарске и Грчке). Они су захтијевали да се генсек „уздржи да прихвати и употребљава ново име које је затражено (од Руске митрополије у САД), све док то питање не буде размотрено у целини од стране саме православне породице [...].“ Како је казао митрополит Мелитон (ЦП), овдје се не ради о простој промјени имена Руске митрополије у Православну цркву Америке, већ „о новом канонском устројству овог црквеног тела“, што захтијева сагласност свих православних цркава.[918]

Неколико пута СПЦ је била упозната од стране РПЦ са одлуком да се Руској митрополији у Њујорку да аутокефалија под називом Аутокефална православна црква у Америци. У Српској

[915] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 3788 / Зап. 731 из 1970, Епископ источноамерички и канадски Сава – Светом архијерејском синоду СПЦ, 29. октобар 1970.

[916] Опширније: *Свештени канони Цркве*, превод са грчког и словенског епископа Атанасија умировљеног херцеговачког, (Београд: Православни богословски факултет; Цетиње: Митрополија црногорско-приморска; Српско Сарајево: Митрополија добробосанска; Чикаго: Митрополија новограчаничка; Нови Сад: Епархија бачка; Требиње: Епархија захумско-херцеговачка и приморска, Манастир Тврдош, 2006), 117-119.

[917] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Преглед проглашења Руске православне митрополије у САД за „Аутокефалну православну цркву Америке“, 6-7, 8-9.

[918] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Преглед проглашења Руске православне митрополије у САД за „Аутокефалну православну цркву Америке“, 9-10.

патријаршији преовладао је став да се по овом питању заузме неутрална позиција. Како смо напријед видјели, српски патријарх је у више наврата изражавао забринутост у вези односа између ЦП и МП по питању аутокефалности ПЦА. Он је сматрао да би сукоб између ове двије патријаршије могао имати штетних последица за православље у цјелини, а лично се налазио у „незгодној ситуацији, јер не жели да се замери ни једној ни другој цркви". То је навео као разлог због чега није честитао руском митрополиту у САД проглашење аутокефалности, и поред тога што је до априла 1971. био добио два писма у којима га овај информише о стицању аутокефалије. Позицију СПЦ у вези овог питања образложио је предсједнику СКВП-а крајем априла 1971, казавши да „уколико би се СПЦ замерила Цариградској патријаршији, истовремено би се замерила и осталим грчким црквама /александријској, јерусалимској, антиохијској/ што би за СПЦ имало тешких последица у односу на манастир Хилендар у Грчкој".[919] Како патријарх Герман тако и Свети синод су са великом пажњом пратили ставове и реакције осталих помјесних православних цркава по овом питању, сматрајући га деликатним, и да као такво прије да изазове раскол између православних цркава. Све је ово првојерарх СПЦ навео у писму патријарху Пимену од 4. септембра 1971, обавјештавајући га да су ријешили да ово питање изнесу пред САСабор СПЦ на његово редовно засиједање 1971. године. САСабор је на сједници одржаној 18. маја 1971. донио одлуку (АСбр. Бр. 1 / Зап. 24) којом се апелује на МП и ЦП да „у братском духу и хришћанској љубави, у интересу јединства целе Православне цркве" ово питање ријеше између себе.[920]

Представници РПЦ су се у октобру 1972, док су били у посјети СПЦ, интересовали како стоји ствар по питању признања аутокефалности ПЦА. Том приликом су упознати са одлуком САСабора СПЦ, дакле да је у интересу јединства Православне цркве уопште неопходно најприје да се око овога договоре Руска и Цариградска црква, јер постоји велика опасност да због њиховог неслагања дође до расцјепа између словенских и грчких цркава. На то су гости казали да се они и сами труде да до овог сусрета дође, да су покушали да учине посјету цариградском патријарху, али наводно нису добили визу за улазак у Турску, па самим тим лични контакти нису могли бити остварени. Овом приликом замолили су домаћине да, иако формално СПЦ још није признала аутокефалност ПЦА, не прекидају са њеним јерарсима молитвено општење, као што је био случај са српским епископом Савом, који је одбио да служи са клириком ове цркве игуманом Антонијем (Абрамовићем). У вези поменутог случаја Русима је појашњено да је игуман Абрамовић трипут прелазио из јурисдикције у јурисдикцију, да је помагао бившем епископу Дионисију (Миливојевићу) да одстрани српског свештеника из Монтреала, те да је био члан Дионисијевог „Вишег црквеног суда". Што се тиче осталих клирика ПЦА, са њима српски владика Сава сарађује и саслужује, а на исти начин поступају и друга два српска епископа у Америци, Григорије и Фирмилијан.[921]

У Архиву СПЦ је заведен предмет који се односи на извјештај епископа источноамеричког и канадског др Саве (Вуковића) о томе да не жели да сарађује са ПЦА. Наиме, архиепископ филаделфијски Кипријан обратио се 1. септембра 1972. патријарху Герману да је Синод ПЦА у сазнању, преко архиепископа монтреалског и канадског Силвестра, да је владика Сава одбио да има односе са свештенством њихове цркве, одбијајући да са њима одржава литургијско општење, што је било у противрјечности са понашањем друге двојице српских епископа у Сјеверној

[919] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 29, бр. 36/71, Zabeleška o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja Mila Jovićevića sa patrijarhom Germanom, 28. april 1971, 3-4.
[920] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 449, Л. 27-28; Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах", 355-356.
[921] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Белешка о разговорима вођеним 17 и 18 октобра 1972. године у Патријаршији у Београду са представницима Руске православне цркве.

Америци. Према његовим сазнањима, епископ Сава служио је са свештеним лицима РПЗЦ (тзв. „Карловачки сабор“), а дао је изјаву да је ПЦА примила у састав своје јерархије једно лице које је лишено свештеног чина од стране Сабора СПЦ. Синод СПЦ тражио је од епископа Саве обавјештење о чему је у ствари ријеч, доставивши му препис писма архиепископа Кипријана.[922] Владика источноамерички и канадски је писмо архиепископа Кипријана доживио као „увреду и клевету“, а то што му се стављало на терет аргументовано је оповргао у свом обраћању Синоду СПЦ од 2. октобра 1972. године. Казао је да никада није одбио да има односе са било којом Православном црквом, па тако ни односе са свештенством ПЦА, наводећи у прилог томе посјете које је имао митрополиту Иринеју, Академији Светог Владимира и другим институцијама под окриљем ПЦА, као и примјере саслуживања са свештенством ове цркве. Тачно је да је са свештеником из РПЗЦ једанпут служио, али је то било 15. децембра 1968. у Монтреалу, гдје је овај свештеник дошао на позив тамошњег српског парохијског свештеника, којега је по потреби замјењивао у парохијским дужностима. Дакле, то је било прије него што је Руска митрополија у САД стекла свој аутокефални статус, који је те године био идентичан статусу РПЗЦ. По сопственом признању, владика Сава никада није давао изјаве да је једно свештено лице (радило се о поменутом игуману Антонију) рашчињено, будући да је исто добило уредан канонски отпуст да пређе у клир Монтреалске и канадске епархије ПЦА. Синод СПЦ је одлучио на сједници од 10. октобра 1972. да се архиепископу Кипријану достави копија писма епископа Саве.[923]

Проблем игумана Антонија (Абрамовића) у вези његовог дјеловања у Америци и Канади у доступним изворима се може пратити од 1963. године. Те године га је надлежни српски епископ источноамерички и канадски Стефан (Ластависа, 1908-1966) подсјетио да му је привремено повјерена на опслуживање српска православна парохија у Монтреалу, док се на њеном челу не изабере стални свештеник. То му је још био повјерио бивши архијерej Дионисије (Миливојевић), као једно од својих незаконитих и расколничких аката, који је разријешен дужности епархијског архијереја и стављен под суд са забраном свештенодејства. Епископ Стефан је сада позвао игумана Антонија да Дионисијево решење сматра ништавним, будући да је исто незаконито, скрећући му пажњу да у парохији у Монтреалу не може вршити никакве свештенорадње међу православним Србима без његовог писменог одобрења и сагласности надлежног пароха, проте др Димитрија Најдановића (1897-1986). Истовремено, епископ је позвао Антонија да као одговор на овај акт означи канонску припадност епархији и епархијском архијерeју, уколико је још увијек члан јерархије СПЦ. Са жељом да се ситуација разјасни, владика Стефан се обратио Синоду СПЦ тражећи обавјештење о канонској припадности игумана Антонија, будући да у вези ове личности није располагао никаквим подацима, осим усмених обавјештења да је исти својевремено био сабрат манастира Високи Дечани, да већ дуже вријеме борави у Монтреалу, и да живи код руског свештеника о. Бодирева за кога се тврди да је клирик МП.[924] Из САСинода је одговорено да је Антоније, на основу молбе епископу бањалучком Андрeју (гдје је једно вријеме био настојатељ манастира Моштанице), будући претходно примљен од стране епархијског архијереја Анатолија, епископа монтреалског и канадског, добио канонски отпуст 26. јуна 1962. за епархију Канадску, која је у саставу митрополије РПЦ, јурисдикција митрополита Леонтија. Међутим, игуман

[922] АСПЦ, Свети архијерejски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2790 / Зап. 515 из 1972, Архиепископ филаделфијски Кипријан – патријарху српском Герману, 1. септембар 1972.

[923] АСПЦ, Свети архијерejски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 3001 / Зап. 602 из 1972, Писмо епископа источноамеричког и канадског Саве Светом архијерejском синоду СПЦ, 2. октобар 1972.

[924] АСПЦ, Свети архијерejски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Епископ источноамерички и канадски Стефан – игуману Антонију (Абрамовићу), 14. септембар 1963; Исто, Епископ источноамерички и канадски Стефан – Светом архијерejском синоду СПЦ, 17. септембар 1963.

Антоније се није обазирао на упозорења надлежног епископа, већ је наставио повремено да обавља извјесне свештенорадње.[925]

Између поглавара ПЦА и поглавара СПЦ одвијала се кореспонденција у вези неких питања, као и пракса обавјештавања о крупнијим дешавањима у обје ове помјесне цркве. На засиједање Трећег свеамеричког сабора ПЦА, које је планирано да се одржи 13-15. новембра 1973. у Питсбургу (Пенсилванија), били су позвани и архијереји у Сјеверној Америци који су уједно представници својих матичних цркава у иностранству.[926] Митрополит Иринеј писао је српском патријарху и о сазивању наредног, Четвртог свеамеричког сабора ПЦА, овог пута планираног у Кливленду (Охајо) за 10-13. новембар 1975. године. На овом окупљању сабор епископа ПЦА имао је да се сусретне са својим свештенством и лаицима, у циљу давања упутстава и подстрека у животу ове цркве. Од српског патријарха тражио је молитвену подршку за успјех предстојећег Сабора.[927] На иницијативу ПЦА сазвана је Специјална комисија за дијалог са РКЦ, о чему је обавијештен цариградски патријарх Димитрије. Њен поглавар, митрополит Иринеј, се надао да ће у дијалогу са римокатолицима учествовати све православне цркве, као и да на састав Комисије не би требало да утичу унутрашња и привремена неслагања око статуса неких Помјесних православних цркава, поготову ПЦА. Он је у име цркве на чијем је челу исказао спремност за очување слоге и узајамног поштовања између свих православних цркава, а исто тако и спремност за сарадњу са иницијативама потеклим од стране Цариградске цркве „које смерају као манифестацији таквог јединства, посебно у стварима које се односе на дијалоге са неправославним црквама и деноминацијама“.[928] Са овом иницијативом поглавар ПЦА је ускоро упознао српског патријарха. Осим тога што је поглавару СПЦ изложио садржај писма упућеног патријарху цариградском Димитрију у вези његове иницијативе за формирање Свеправославне комисије за дијалог са РКЦ, од патријарха Германа очекивао је да се сложи са садржајем истог, као и да учини напоре да састав Комисије буде истински свеправославан. Писмо поглавара ПЦА приказано је на сједници САСинода СПЦ одржаној 7. маја 1976, на којој је одлучено да патријарх Герман по овом питању затражи објашњење од митрополита Мелитона приликом његове предстојеће посјете Београду.[929] Митрополит халкидонски Мелитон (ЦП) је, заједно са митрополитом транупољским Дамаскиносом и протом Георгијем Цацисом, 13. маја 1976. стигао у Београд. Била је то једна у низу реализованих и планираних посјета помјесним православним црквама делегације ЦП „у циљу јачег повезивања њиховог са Мајком-црквом, Цариградском патријаршијом, а с друге стране, ради размене мишљења по питањима даљег рада на припреми Светог и великог сабора“. Након посјете СПЦ овој делегацији ЦП су предстојале визите Румунској, Бугарској и Грчкој православној цркви.[930]

Митрополит Иринеј се из здравствених разлога званично повукао са положаја поглавара ПЦА 1977. године. Пети свеамерички сабор у Монтреалу је ту његову одлуку прихватио, и за новог

[925] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 3051 од 2. новембра 1963, Свети архијерејски синод СПЦ – епископу источноамеричком и канадском Стефану.
[926] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 3130 / Зап. 730 из 1973, Архиепископ њујоршки Иринеј – патријарху српском Герману, 22. октобар 1973.
[927] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2964 / Зап. 704 из 1975, Писмо митрополита Иринеја патријарху српском Герману, 12. новембар 1975.
[928] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 1083 од 30. априла 1976, Архиепископ њујоршки Иринеј – патријарху цариградском Димитрију, 16. април 1976.
[929] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 1083 од 30. априла 1976, Архиепископ њујоршки Иринеј – патријарху српском Герману, 21. април 1976.
[930] *Гласник СПЦ*, бр. 6 (1976), 102-104; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/724.

предстојатеља ове цркве, 25. септембра 1977, изабрао Теодосија (Лазора).[931] О овим промјенама новоизабрани предстојатељ ПЦА обавијестио је патријарха српског Германа. САСинод СПЦ је на сједници од 28. октобра 1977. одлучио да умоли српског патријарха да новом поглавару ПЦА упути пригодну честитку. То је патријарх Герман учинио писмом од 16. новембра, и новоизабраном првојерарху ПЦА упутио најсрдачније честитке са жељама за успјешно вршење повјерене му службе.[932] Главне задатке на чијем испуњењу намјерава да ради са позиције на коју је изабран, митрополит Теодосије је навео у једном другом писму патријарху Герману. Свјестан да чланство ПЦА чини мањину на сјеверноамеричком континенту, и да ова црква сједињује не само домородачко становништво далеке Аљаске него и представнике разних етничких традиција и заједница, посебно важним је сматрао одржавање неокрњеном апостолске православне вјере и одлука Светих Отаца православља. Успостављање канонског јединства између православних хришћана на овом континенту навео је као један од задатака на којем ће радити, свјестан да овај „свети циљ“ захтијева разматрање на једном вишем, свеправославном нивоу. Полагао је наду да ће српски патријарх у име цркве којој предстојава наставити са канонским иницијативама које воде овом циљу, а прижељкивао је лични састанак са њим. У форми „братске љубави“ патријарх Герман је одговорио новом поглавару ПЦА.[933] Одговор је претходно одобрен на редовном засиједању САСабора СПЦ у мају 1978. године.[934] Постављање епархијских архијереја од стране ЦП у мјестима и градовима у САД у којима већ постоји православни епископ, побудило је поглавара ПЦА архиепископа Теодосија да цариградском патријарху пошаље писмо у вези са овим радњама. Тиме се намјеравало да се још једном скрене пажња на неке од проблема са којима се суочава ПЦА, а који захтијевају сарадњу свих православних цркава. Такво поступање ЦП водило је постојању неколико паралелних православних јурисдикција у истим градовима и подручјима, што је отежавало успостављање канонског поретка у Америци који се, по мишљењу поглавара ПЦА, не може успоставити путем даљих унилатералних акција, већ захтијева сагласност свих православних цркава. Копију писма цариградском патријарху архиепископ Теодосије је придружио писму којим се обратио патријарху српском Герману, а исто је разматрано на сједници САСинода СПЦ 7. децембра 1979. године.[935]

У СПЦ су и надаље морали вјешто да маневришу када је ријеч о односу према аутокефалији ПЦА. Како је једном приликом изјавио о. Василије Тарасјев приликом разговора у Комисији СИВ-а за вјерске заједнице, у септембру 1982, СПЦ се према питању признавања ПЦА „држи неодређено, нити је признаје нити не признаје“.[936] Потез МП о давању аутокефалности ПЦА „једна је од највидљивијих манифестација таквог понашања“, односно покушаја и настојања РПЦ

---

[931] Предстојавао је Православном црквом у Америци у периоду 1977-2002. године. Биографски подаци: „Феодосий (Лазор)“, датум приступа 19. 4. 2026, https://drevo-info.ru/articles/14099.html.

[932] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2471 / Зап. 603 из 1977, Телеграм архиепископа Теодосија патријарху Герману, 25. октобар 1977; Исто, Писмо патријарха Германа митрополиту Теодосију, 16. новембар 1977.

[933] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2781 / Зап. 709 из 1977, Писмо митрополита Теодосија патријарху Герману, 18. новембар 1977; Исто, Писмо патријарха Германа митрополиту Теодосију, 21. децембар 1977.

[934] У одлуци САСабора стоји: „Узети с одобрењем на знање одговор Његове Светости Патријарха српског Г. Германа, Митрополиту Г. Теодосију, који је написан у братској љубави“. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 1256 / Зап. 329 из 1978.

[935] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2359 од 30. новембра 1979, Архиепископ њујоршки Теодосије – патријарху српском Герману, 7. новембар 1979; Исто, Патријарх српски Герман – архиепископу њујоршком Теодосију, 18. децембар 1979.

[936] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 39, д. 18, Informacija o razgovoru sekretara Komisije SIV-a za odnose sa verskim zajednicama Radovana Samardžića sa protojerejom Vasilijem Tarasjevim starešinom Podvorja Moskovske patrijaršije u Beogradu, 17. septembar 1982, 2.

да потисне ЦП, тврдио је српски патријарх и касније.[937] Изгледа да је овакав став СПЦ према ПЦА настављен и током наредних година.[938] Веће „спољнополитичко ангажовање“ РПЦ након 1985. у Комисији ИВ Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама су објашњавали промјенама на унутрашњем плану, мислећи притом на побољшање положаја ове цркве у СССР-у, „и њеног уважавања као значајног субјекта, који има велики утицај у најширим круговима народа“.[939]

Приликом осврта на дјеловање СПЦ на међународној сцени почетком 1980-их у Комисији СИВ-а за односе са вјерским заједницама, процјењивали су да су међународна и међуцрквена збивања ову цркву „увела [...] у јаку струју интернационализације и екуменске делатности“. За спољне контакте СПЦ је казано да њихов садржај „често има не само црквену већ и световну позадину“. Ривалство између ЦП и МП „за примат у православном свету утиче на карактер и облике сарадње између појединих православних цркава и између православних и других цркава у свету“. У вези РПЦ је коментарисано да „тежи да постане искључиви центар окупљања православља на основама ’панславизма’, иза кога се крије блоковски интерес СССР-а на међународном плану“.[940] У елаборату ове Комисије који је настао неколико година касније (1985) наводи се да православне цркве у савременом свијету „играју своју традиционалну црквено-политичку игру прилагођавајући се датим политичким приликама, водећи притом рачуна превасходно о сопственим дугорочно сагледаним, али и тренутно условљеним интересима“.[941] За разлику од православних цркава које су у земљама источног блока мањинске по броју вјерника, један број православних цркава у земљама реалног социјализма су доминантне (РПЦ, Грузијска православна црква, Румунска православна црква, Бугарска православна црква), па се „њима (се) у оквиру датог друштвено-политичког система реално придаје национални и културни значај и значење са елементом политичке употребљивости“.[942] По мишљењу Комисије изузетак представља Грчка православна црква, која је доминантна вјерска заједница „у једној земљи западне демократије“, и која, на међународном плану, „претендује на примат, сматрајући себе водећом црквом и на теолошком и на црквено-политичком плану“. Њој је највећи конкурент „у

[937] ДАС, Г-19, РИВ, ф. 52, Белешка о разговору између Д. Драгојловића, председника Комисије Извршног већа Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама и патријарха Српске православне цркве Германа 30. децембар 1986. године, 3. У вези овог чина патријарх Герман је изјавио следеће: „Тим потезом је учињен преседан, јер та црква уз подршку званичног америчког фактора настоји да у своје редове укључи све националне цркве које делују у САД. Таква опасност је посебно реална за Српску и Грчку цркву које имају више епархија са бројним свештенством у САД и Канади. Америчку православну цркву сачињавају, пре свега, верници Руси, тако да уз постојеће епархије, које су остале везане за Московску патријаршију, постоје две руске цркве на територији САД [...]“. Исто, 3.

[938] Према подацима добијеним од свештеника Николаја Костура (Новограчаничко-средњезападноамеричка митрополија СПЦ) Српска патријаршија није признала ПЦА као аутокефалну цркву. Имејл презвитера Николаја Костура, послат 16. априла 2026. године.

[939] „Нов однос према Руској цркви“, сматрали су даље у Комисији, „може се тумачити настојањима садашњег совјетског руководства да ангажује све унутрашње снаге на општем плану промена, а такође и порастом одређених међунационалних супротности изазваних верским фактором“. ДАС, Г-19, РИВ, ф. 52, Белешка о разговору између Д. Драгојловића, председника Комисије Извршног већа Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама и патријарха Српске православне цркве Германа 30. децембар 1986. године, 3.

[940] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 39, д. бр. 103/68, Materijali za XIV sednicu Komisije SIV-a, 10. jul 1981. u Beogradu – Međunarodni aspekti delovanja verskih zajednica u Jugoslaviji, 13-14.

[941] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 41, д. 17, Međunarodni crkveno-religijski faktor i njegov uticaj na ponašanje verskih zajednica u SFRJ, 22-23.

[942] Исто, 23.

борби за превласт унутар православља“ Руска православна црква, „која се на међународном плану јавља у функцији спољне политике Совјетског Савеза“.[943]

Међутим, извјесних видова сарадње СПЦ са Руском митрополијом било је и прије него што је ова задобила статус аутокефалне цркве, као и након њеног уздизања на степен самосталне цркве. До контаката између свештенства СПЦ и свештенства Руске митрополије долазило је разним приликама и поводима.

Одређени контакти постојали су и у сфери академског образовања. Тако је вицедекан Академије Светог Владимира из Њујорка, протојерej Александар Шмеман (1921-1983)[944], 14. октобра 1960. упутио писмо патријарху Герману. Био је то одговор на раније писмо предстојатеља СПЦ од 17. септембра исте године, у којем је изразио жељу да један студент Богословског факултета из Београда студира на Православној богословској семинарији (академији – *Љ. П.*) Светог Владимира. Прота Шмеман је сада упознао српског патријарха са системом школовања на овој академији које траје три године, и предложио да се пошаље онај студент који већ иза себе има завршену једну годину теолошког образовања, а који би у овом семинару остао једну или двије године, за које вријеме би имао на другој или трећој години факултета у Београду. Друга могућност коју је о. Александар нудио била је да се у ову школу пошаље кандидат који би овдје стекао потпуно богословско образовање у трајању од три године. Предуслов је био да студент има добро знање енглеског језика, ради праћења предавања. Спремност Академије да прими на школовање једног студента из СПЦ узета је на знање од стране САСинода, који је одлучио да пошаље једног кандидата на школовање у Њујорк.[945] Прије него што је услиједио одговор поглавара СПЦ, архимандрит Фирмилијан (Оцокољић) је 2. децембра 1960. извијестио патријарха српског да су у Академији Светог Владимира спремни да приме двојицу српских студената:

---

[943] Исто. Борба за примат између Цариградске патријаршије и Грчке православне цркве с једне, и РПЦ, с друге стране, утиче „на карактер и облике сарадње између појединих православних цркава па и на међуцрквено понашање Српске православне цркве“. „Чињеница је да Руска православна црква тежи да постане искључиви центар окупљања православља на основама ’панславизма’, те односе и контакте Српске православне цркве са овом црквом ваља вредновати у том контексту, имајућу у виду све аспекте и значења политичких импликација тих контаката“, наводи се даље у документу. На истом мјесту се у наставку вели да од свих православних цркава најживље контакте са Ватиканом одржавају РПЦ и БПЦ, а што „се уклапа у шири контекст блоковске политике Истока, а истовремено наилази на интерес такозване ’источне политике’ Ватикана“. И наредне године је, приликом разговора у Комисији, једна од тема била „спољнополитичка активност“ РПЦ. Поново је констатовано да је ова црква „укључена у планове званичне совјетске спољне политике на глобалном плану [...].“ То се може пратити, наводи се даље у биљешци, на примјеру међународних скупова које ова црква организује, а који су „веома често блоковског карактера и имају за циљ да афирмишу неку конкретну совјетску спољнополитичку акцију“, што је нарочито примјетно последњих година током којих „Руска црква, полазећи од совјетске спољне политике, у први план ставља борбу за мир и усаглашену акцију свих цркава света у прилог разоружања“. У вези учешћа СПЦ у таквим догађајима из Комисије је савјетовано „да се настави ранија пракса и не прихвата учешће на скуповима блоковског карактера“, што свакако треба тумачити у контексту југословенске политике несврстаности.

[944] Александар Шмеман рођен је у Талину, у војној породици. Са породицом прелази прво у Београд, а 1929. у Париз, гдје током 1930-1935. похађа Руски кадетски корпус у Версају. Француски лицеј Карно завршио је 1939. године. Од 1940. до 1945. студирао је на Свето-Сергијевском институту у Паризу. Од 1945. до 1951. је предавач историје Цркве на Институту Светог Сергија. У међувремену је (1946) рукоположен за свештеника. Године 1951. прелази из Париза у Њујорк, и преузима мјесто доцента на тамошњој Свето-Владимирској духовној семинарији (катедра литургике и црквене историје). Тамо је прешао у јурисдикцију Сјеверноамеричке митрополије (будућа ПЦА). Од 1953. је у чину протојереја. Докторирао је 1959. на Институту Светог Сергија, на тему „Увод у литургијско богословље“. Декан Свето-Владимирске семинарије био је од 1962. до упокојења. Оставио је дубок траг као проповједник, богослов, хришћански мислилац, историчар Цркве, аутор бројних научних и научно-популарних богословских радова. А. Т. Р., „Александар Шмеман (1921-1983)“, *Енциклопедија православља*, I/30.

[945] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 3261 / Зап. 612 из 1960, Писмо протојереја Александра Шмемана патријарху Герману, 14. октобар 1960.

једнога кога препоручи патријарх Герман, и другога из Сремске епархије.[946] С обзиром да је школска 1960/1961. година била већ увелико отпочела, то сада није било могуће спровести. Српски патријарх се интересовао и око других појединости везано за слање кандидата из СПЦ, попут тога ко би у случају одласка поднио путне трошкове за одлазак и повратак, као и трошкове боравка, будући да материјалне могућности СПЦ нису биле такве да би она ове издатке могла поднијети.[947] Да протојерeју Шмеману уручи писмо патријарха Германа био је задужен архимадрит Фирмилијан, о чему је он повратно информисао секретара САСинода СПЦ, 24. децембра 1960. године. Архимандрит је предлагао да одабрани кандидати што прије дођу у САД, како би у некој школи учили енглески језик до почетка нове академске године. Што се финансијског аспекта тиче, он је рекао да ће све трошкове око школовања српских студената, укључујући и оне око путовања, доставити Академији.[948]

Како је напријед наведено, са Академије су предлагали да један од кандидата буде клирик Сремске епархије. Тачније, био је то предлог епископа западнонујоршког Скејфа. Радило се о свештенику Душану Величковићу, око чијег је избора за школовање у САД дошло до размјене писама на релацији САСинод СПЦ – епископ сремски Макарије (Ђорђевић)[949]. САСинод је у вези избора Величковића, иначе пароха у Сремским Карловцима, имао извјесне примједбе, понајвише због његовог лошег владања у Богословији током 1954, када је и била донијета одлука да се исти не може рукоположити за свештеника, нити да му се може дати благослов за наставак школовања на факултету.[950] Више појединости у вези овог случаја налазимо у одговору надлежног епископа Макарија, који је упућен на адресу САСинода у јануару 1961. године. Овом приликом владика Макарије је појаснио да је Величковића примио из Шумадијске епархије, по препоруци тамошњег владике. У вези његових карактеристика имао је само ријечи хвале, истичући његову побожност и примјерено владање, као и да исти има све подобности за свештеничку службу, те да је међу најбољим млађим свештеницима у његовој епархији. Како је тврдио епископ Макарије, САСинод је био нетачно обавијештен да је он предложио Величковића за школовање у иностранство, дајући с тим у вези следеће појашњење. Наиме, приликом посјете Сремским Карловцима поменутог епископа Скејфа исти је запазио младог свештеника Величковића (који је у то вријеме био удов) и лично му, а не преко епископа Макарија, понудио да га прими за свог питомца, и пружи му из својих личних средстава помоћ за студије на Духовној академији Светог Владимира. Величковић је то прихватио, па је епископ Скејф, по повратку у САД, истога извијестио да је примљен за студента Академије, и да ће му он лично давати не само стипендију него и путни трошак за одлазак у Америку. Мишљење епископа Макарија било је да би САСинод и патријарх требали да Величковићу омогуће даље школовање.[951]

---

[946] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 9 из 1961, Писмо архимандрита Фирмилијана патријарху Герману, 2. децембар 1960.

[947] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 3261/60, Писмо патријарха Германа протојерeју Александру Шмеману, 5. децембар 1960.

[948] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 3261 од 4. јануара 1961.

[949] Макарије (Драгутин Ђорђевић, 1903-1978) је по завршетку гимназије у Београду и потом Карловачке богословије стекао диплому Богословског факултета у Београду. Монах (1924), презвитер (1925), катихета, управник Монашке школе у Дечанима, старјешина манастира Раковице, епископ будимљанско-полимски (1947-1955), епископ сремски (1955-1978). Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 299.

[950] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 3498 из 1960, Свети архијерејски синод СПЦ – епископу сремском Макарију, 15. децембар 1960.

[951] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 110 од 17. јануара 1961, Епископ сремски Макарије – Светом архијерејском синоду СПЦ, 12. јануар 1961. Како се може примијетити из једног каснијег писма, Д. Величковић се уписао на Духовну академију Св. Владимира у

У мају 1961. у Београду је боравио Павел Фекула (1905-1982), економиста, историчар и страствени колекционар руских и словенских старина, једно вријеме секретар Академије Светог Владимира. Његов долазак у Београд најавио је епископ Фирмилијан у писму главном секретару САСинода СПЦ проти Младену Младеновићу. Фекула је имао жељу да посјети патријарха Германа.[952] На основу расположиве грађе није познато да ли је до прижељкиваног сусрета са поглаваром СПЦ дошло.

Са позиције професора Духовне академије Светог Владимира у Креставуду (Њујорк) свештеник Јован Мајендорф (1926-1992)[953] је крајем 1971. писао колеги са београдског Богословског факултета, свештенику и професору др Лазару Милину (1914-2001).[954] Повод за обраћање био је у томе што је Православно богословско друштво у Америци намјеравало да организује другу по реду Међународну конференцију православних богослова, која би се имала одржати током 25-29. септембра 1972. на поменутој Духовној академији, а на тему „Саборност Цркве“. У оквиру ове теме одржале би се посебне пленарне сједнице са рефератима на следеће теме: „Саборност и мисија свету“, „Саборност и екуменизам“ и „Саборност и црквено уређење“. Професор Милин добио је позив да учествује у првој од наведених сједница, и имао је да одговори на два реферата: професора Теодосиуса Добчанског, генетичара из САД, и др Сатаса из Грчке, стручњака за мисионарска питања.[955] Професор Милин је овај позив доживио као „једно јавно признање важности нашег Богословског факултета“, и сматрао је да позив апсолутно треба прихватити, што је и навео у свом захтјеву САСиноду СПЦ упућеном зарад добијања сагласности и благослова за учешће на планираној конференцији у САД. Из САСинода су пак одлучили да је неопходно претходно прибавити мишљење од српских архијереја у САД „да ли је целисходно да професор Милин учествује на поменутој Конференцији“.[956] Српски епископи у Америци нису имали ништа против да протојерej Милин учествује у Православној богословској конференцији,

---

Њујорку, док је за вријеме неодржавања редовне наставе привремено опслуживао упражњене парохије, или мијењао поједине свештенике услед болести или других разлога. Будући тешко оболио, лијечио се у болници у Погкипси (Њујорк). АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1965, ф. II, ред. бр. 168/65, Син. бр. 829 / Зап. 110/65, Епископ источноамерички и канадски Стефан – Светом архијерејском синоду СПЦ, 15. фебруар 1965.

[952] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 1609 од 20. маја 1961.

[953] Протојерej, богослов, патролог и црквени историчар-византолог. Рођен је у Француској. У Паризу је завршио Историјско-филолошки факултет, као и Институт Светог Сергија. На Институту је радио као доцент катедре за Византијску цркву (1952-1959). Био је међу оснивачима Свјетске организације православне омладине – Синдесмос (1953), и њен предсједник (1954-1964). Докторат је стекао на Сорбони (1958). За свештеника је рукоположен 1959. у Паризу. Од 1959. Радио је на Академији Светог Владимира у Њујорку (предавао црквену историју и патрологију). Декан ове школе био је током 1984-1992. године. Један је од иницијатора стварања Православне цркве у Америци, а активан је био и у екуменском покрету. „Мейендорф Иван Феофилович“, датум приступа 19. 4. 2026, https://drevo-info.ru/articles/13673167.html.

[954] Рођен у селу Павловци, у Срему. Основну школу завршио у родном мјесту, гимназију у Руми, а Богословски факултет студирао у Београду (1933-1937). Од 1938. до 1945. радио је као вјероучитељ у Шабачкој гимназији. Ђакон (1940), презвитер (1951), протојерej (1955), протојерej-ставрофор. Од 1951, по преласку у Београд, ради на Богословском факултету, прво као асистент за предмет Апологетика са историјом религије. Докторску тезу одбранио је на Богословском факултету 1952, да би наредне године постао доцент за апологетику, затим ванредни (1958), па редовни професор (1973). Радомир В. Поповић, „Подсећање: протојерej ставрофор др Лазар Милин редовни професор у пензији Богословског факултета Српске Православне Цркве у Београду“, *Богословље*, бр. 1 (2002), 9-18.

[955] Професор Милин имао је да током трајања конференције ужива гостопримство Друштва, док би покривање путних трошкова падало на његов терет, у случају да не би успио да обезбиједи помоћ СПЦ. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 638 од 16. фебруара 1972, Православно богословско друштво у Америци, о. Јован Мајендорф – о. Лазару Милину, 17. децембар 1971.

[956] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 638/72, Ванредни професор др Лазар Милин – Светом архијерејском синоду СПЦ, 6. фебруар 1972; Исто, Син. бр. 638 / Зап. 79 из 1972, Из седнице Синода СПЦ, 3. март 1972.

па је након тога услиједило званично одобрење САСинода да о. Лазар Милин може учествовати, о трошку сазивача, на II интернационалној теолошкој конференцији.[957] Боравак проф. Милина у Америци није подразумијевао само учествовање на конференцији. Он је од својих пријатеља и школских другова у САД добио позив да их посјети, да служи и бесједи у црквама, о чему је добио сагласност српских епископа Фирмилијана и Саве. То је подразумијевало дужи боравак и одсуство са факултета, па му је САСинод одобрио изостанак у времену од 24. септембра до 10. новембра 1972. године, с тим да га на часовима апологетике на Богословском факултету замјењује проф. др Димитрије Димитријевић.[958] Међу учесницима ове коференције на којој се расправљало о католицитету (саборности) Цркве учествовали су еминентни богослови и научници, међу којима Томас Хопко, Василиос Ставридис, Георгије Мандзаридис, Сергије Верховски, Александар Шмеман, Јован Мајендорф и други. Свечаном банкету присутвовао је поглавар ПЦА митрополит Иринеј. На проту Милина Духовна академија Светог Владимира оставила је позитиван утисак, као установа са озбиљним професорима и добрим условима за студенте.[959]

Деценију касније је на Духовној академији Светог Владимира, током 12-18. јануара 1982, одржана Друга међународна консултација православних богословских школа у организацији Синдесмоса. Тадашњи декан Богословског факултета у Београду, протосинђел проф. др Атанасије (Јевтић), имао је част да представља СПЦ на овој консултацији, и да одржи предавање на тему „Методологија теологије“.[960] У овом догађају учествовало је око 40 представника богословских школа из девет земаља, међу њима и представници МП. Дана 16. јануара одржана је панел дискусија „Православље у Америци“, у којој је учествовао епископ источноамерички и канадски Христофор (Ковачевић)[961] из СПЦ. На повратку у домовину, 21. и 22. јануара, делегација

[957] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 1292/72, Српски православни епископ источноамерички и канадски Сава – Светом архијерејском синоду СПЦ, 23. март 1972; Исто, Син. бр. 1292 / Зап. 169 из 1972, Из седнице Синода СПЦ, 18. април 1972.

[958] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 2596 / Зап. 448 из 1972, Ванредни професор др Лазар Милин – Светом архијерејском синоду СПЦ, 29. август 1972.

[959] У вријеме одржавања конференције на овој школи било је око 200 студената (међу којима Јапанаца и црнаца), а од наставних предмета нарочита се пажња указивала библијској теологији, догматици и практичној теологији. Професор Милин је из разговора са појединим теолозима сазнао да његови саговорници увиђају и проричу како једног дана мора доћи до стварања једне свеправославне америчке цркве, чак и у рангу Патријаршије, што би се имало рјешавати уз сагласност свих православних патријаршија. У вези постојања ПЦА казао је следеће: „Постојање, и нарочито начин постанка садашње аутокефалне америчке митрополије многи сматрају канонски не баш много правилним а практично не баш много срећним решењем“. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. Бр. 3554 / Зап. 777 из 1972, „Извештај о боравку у Америци“ Лазара Милина Светом архијерејском синоду СПЦ, 22. новембар 1972, 5, 9; „Иностранн преглед. Московска патријаршија“, *Гласник СПЦ*, бр. 8 (1973), 182.

[960] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1982, ф. IV, ред. бр. 59/82, Син. бр. 1352 / Зап. 453/82, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1981/82. години, односно у времену од 14/1. маја 1981. до 14/1. маја 1982. године, 25.

[961] Христофор (Велимир Ковачевић, 1928-2010) завршио је гимназију у Галвестону и Српску православну богословију у Либертивилу (Илиноис, САД). Ђакон и презвитер (1951), парохијски свештеник у Џонстауну (1951-1954), Питсбургу (1954-1962), Чикагу (1962-1978), студирао на Питсбуршком универзитету, магистрирао богословље у Грчкој православној богословији Часног Крста у Бруклину (Масачусетс, САД), докторске студије на Чикашком теолошком факултету, протојерej (1964), од 1970. удов, епископ источноамерички и канадски (1978-1983. од када наставља као епископ источноамерички), митрополит средњезападноамерички (1991-2009), митрополит либертивилско-чикашки (2009-2010). Протођакон др Дамјан Божић, „Поводом десетогодишњице упокојења знаменитог јерарха – Митрополита Христофора (Ковачевића)“, датум приступа 21. 4. 2026, https://pouke.org/index/-/1346435955/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%92%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%B4%D1%80-%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D1%98%D0%B0%D0%BD-%D0%B1%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D1%9B-%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC-%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D1%9A%D0%B8%D1%86%D0%B5-%D1%83%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D1%98%D0%B5%D1%9A%D0%B0-

духовних школа РПЦ боравила је у Београду, гдје им је домаћин био протојерej Василије Тарасјев. За то вријеме били су примљени код српског патријарха, као и од стране секретара СКВП-а Р. Самарџића.[962]

У освећењу новосаграђене православне српске цркве Св. Јована Крститеља у Маракају (Венецуела) 15. августа 1982. учествовао је протојерej Кирил Фотијев, у то вријеме архијерејски намјесник ПЦА за Јужну Америку. Прота Фотијев био је присутан на простору САД од 1964, гдје је био активан наредних двадесетак година, све до свог повратка у Европу (1984). Он је током 1966-1970. био лични секретар митрополита Иринеја, будућег првог предстојатеља ПЦА.[963] Према писању мјесечног гласила ПЦА *The Orthodox Church* (новембар/1982), тамошња Српска црквена општина била је прешла у крило ПЦА, а градњу овог храма заједнички су предузели српска, руска и грчка православна заједница под вођством архимандрита Гаврила (Савића).[964]

Руководство ПЦА саосјећало је са све тежим положајем српског становништва на Косову и Метохији. Тако је напријед поменути владика Христофор (Ковачевић) доставио, 18. јула 1984, патријарху Герману чек у износу од 2.500 долара, као помоћ прогоњеним православним српским вјерницима на Косову и Метохији, с молбом да се износ „спроведе“ надлежном епископу рашко-призренском Павлу (Стојчевићу). Владика Христофор је ову суму примио од поглавара ПЦА митрополита Теодосија, као прилог. Српски патријарх је тим поводом 11. октобра 1984. упутио писмо митрополиту Теодосију, са изразима захвалности на послатом прилогу.[965]

Свеправославне иницијативе и организације

О иницијативи ЦП да у догледно вријеме предложи осталим сестринским црквама да се сазове Васељенски сабор Источне цркве[966], у циљу „потребног проучавања и решења“ питања од

%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B3-%D1%98%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B0-%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B0-%D1%85%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%9B%D0%B0-r20073/.

962 Делегацију Московске патријаршије чинили су: протојерej Виктор Петљученко (Одеска духовна семинарија), игуман Климент (Капалин) (Московска духовна семинарија), док су Лењинградске духовне школе представљали јеромонах Теофан (Галински), С. П. Расказовски и А. И. Чижов. Опширније: И. Б., „Международная консультация православных богословских школ“, *ЖМП*, № 5 (1982), 45.

963 Нивьер, *нав. дјело*, 524-525.

964 Из САСинода СПЦ тражили су од надлежног епископа западноамеричког Григорија извјештај о Црквеној општини у Каракасу, као и о архимандриту Гаврилу, пароху Српске православне парохије у Каракасу, чију цркву је освештао прота Фотијев. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Митрополија Православне Цркве у Америци (седиште у Њујорку), Син. бр. 207 од 31. јануара 1983. Православна заједница Срба у Венецуели основана је 1955, углавном од политичких емиграната пристиглих из Југославије по окончању Другог свјетског рата. У Каракасу су изградили цркву Св. Георгија, која је освећена 1969. године (према неким подацима овај храм је саграђен 1966). Други храм је саграђен у Маракају, 100-ак километара удаљеном од главног града ове државе, залагањем архимандрита Гаврила (Савића), који је био Светогорац, и који је двије деценије опслуживао тамошње српске парохије. У Венецуелу је дошао 1974, а прије њега свештеници су били Емилијан Поповић (дошао 1950) и Стефан Рајчић (дошао 1970). Године 2011. основана је епархија Буеносајреска и јужно-централноамеричка Српске православне цркве. Jelena Čalija, „Pravoslavlje u zemlji Uga Čaveza“, датум приступа 14. 8. 2025, https://www.politika.rs/sr/clanak/225968/pravoslavlje-u-zemlji-uga-caveza; „Нови парох у Каракасу“, датум приступа 14. 8. 2025, https://mitropolija.com/2012/05/23/novi-paroh-u-karakasu/.

965 АСПЦ, Канцеларија патријарха Германа, Црквена дипломатија, к. III.

966 Са идејом о Великом сабору Православне цркве кренуло се послије Првог свјетског рата, конкретно 1923. године, када је сазвана Прва конференција Православних цркава (понегдје се назива Свеправославни конгрес) у Цариграду,

опште црквене природе и заједничког интересовања, цариградски патријарх је упознао патријарха Викентија још у фебруару 1951. године. Питање пак сазивања Просинода он је оставио „братским црквама“ на разматрање, а том приликом се интересовао за мишљење поглавара СПЦ и цркве коју представља по овом питању.[967] Тим поводом је једна делегација СПЦ (епископи Иринеј и Емилијан) посјетила Цариград, преговори су вођени, међутим, ништа није било ријешено, како се може видјети из извјештаја који су поднијели САСиноду, по повратку у Београд.[968]

На острву Родосу у Грчкој су од 1961. до 1964. одржане три свеправославне конференције у функцији будућег Светог и Великог сабора Православне цркве. Један од циљева било је постизање превладавања доминантно националних позиција помјесних цркава. Међутим, постојале су и друге намјере, од којих треба поменути да је коначан исход саборовања требало да буде постизање јединства међу аутокефалним православним црквама по питањима од свеправославног значаја, као и да се кроз то јединство, како примјећује С. Звонарјов, постигне консолидација Православља под егидом Фанара.[969]

Прва родоска конференција оджана је од 24. септембра до 1. октобра 1961. године.[970] Конференција је изгледа била планирана да се одржи годину дана раније, како се наводи у писму цариградског патријарха Атинагоре поглавару СПЦ од 8. јуна 1960. године. Ово питање је било изнијето пред САСинод СПЦ. Позив је прихваћен, и изабрана су три делегата са задужењем да представљају СПЦ на предстојећој конференцији, о чему је био информисан цариградски патријарх. Међутим, патријарх Атинагора је 1. септембра извијестио српског патријарха да се конференција одлаже, будући да се већина сестринских православних цркава изјаснила за њено пролонгирање. Српски патријарх и САСинод били су увјерени у неопходност одржавања једне такве конференције, и у одговору цариградском патријарху изразили увјерење да ће се она ипак одржи у блиској будућности. О ставу СПЦ њен предстојатељ је „братољубиво“ обавијестио патријарха руског Алексија, писмом од 28. октобра 1960. године.[971]

Током одржавања Прве родоске конференције на самом почетку могла су се уочити два „табора“, како су о томе касније говорили представници Српске цркве присутни на овом догађају. Један је био руски (које су помагали Румуни), а други је био грчки. Проблем је избио око предсједавања конференцијом. Наиме, Грци су тврдили да то право припада ЦП, док су Руси тражили да се наизмјенично предсједава. По тврдњама једног од делегата СПЦ, епископа жичког Василија (Костића), да се ово спорење око предсједавања превлада одлучила је делегација СПЦ. Она је „изишла са аргументом да је до сада у историји свих сабора било да председава васељенски (патријарх – *Љ. П.*), а ако има још који случај у историји онда би могли и сада да оставимо“. Због оваквог става спочитавано им је како су „остали на грчкој страни“.[972] Осим питања предсједавања

са задатком да се издвоје она питања која би била размотрена на будућем Великом сабору. На овој конференцији није била заступљена РПЦ, док су СПЦ представљали тадашњи митрополит црногорско-приморски Гаврило (Дожић), и проф. Београдског универзитета Милутин Миланковић. Расправљана су питања о реформи календара, могућности уједињења Православне и Англиканске цркве, усвојен предлог да се 1925. обиљежи 1600. годишњица Првог васељенског сабора, одлуке о узрастима за рукоположење, одијелу свештеника, празновању светитеља, постовима и др. Опширније: Radmila Radić, „Vaseljenski sabor“, datum pristupa 28. 4. 2026, https://pescanik.net/vaseljenski-sabor/.

[967] AJ, 144-5-90.

[968] У овом документу се између осталог наводи: „Нарочито истаћи: 1) Никако и ништа без Руске цркве. [...]“ AJ, 144-5-90.

[969] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 403.

[970] Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 450; Марко Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, (Београд: Службени гласник, 2012²), 72-73.

[971] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 354.

[972] AJ, 144-54-444, Pov.br. 462/1/61, Zabeleška o prijemu u Saveznoj komisiji za verska pitanja episkopa Srpske pravoslavne crkve Emilijana zaječarskog i Vasilija žičkog, dana 7. oktobra 1961, 1. У вези са овим питањем епископ Василије је водио

конференцијом, на почетку рада било је још неколико спорних тачака између руске делегације и оних који су је подржавали, с једне стране, и грчких цркава, с друге стране. Према извјештају проте Милутина Петровића, на првој пленарној сједници, када су читане поздравне поруке појединих црквених поглавара, међу њима и руског патријарха Алексија, шеф руске црквене делегације, митрополит Никодим (Ротов), предложио је да се те поруке штампају. Овоме се одлучно успротивило Предсједништво конференције (из редова Цариградске патријаршије), потпомогнуто делегатима Александријске, Антиохијске, Јерусалимске, Кипарске и Грчке цркве. Они су, према ријечима српског делегата, имали „бојазан од објављивања поруке руског патријарха, која је, између осталог, садржавала и познате совјетске политичке ставове: о борби за мир, о питању разоружања, забране нуклеарних проба, колонијализму и сл.“[973] Предлог митрополита Никодима није прошао. Шеф делегације СПЦ, митрополит Дамаскин (Грданички), у вези ове иницијативе члана руске делегације предложио је да се о томе шта треба објавити у штампи споразумију шефови делегација, па је ово као компромисно решење и усвојено, с тим што је било одлучено да се ништа од материјала не даје штампи прије закључења конференције, већ да ће они бити штампани по њеном завршетку. Како свједоче српски извори, ово је утицало да митрополит Никодим одустане од свог предлога у вези штампања порука.[974]

Изгледало је да ће до неслагања доћи и приликом подношења реферата делегата из ЦП, којим се образлаже сазив конференције и важност њеног задатка у вези са разматрањем и утврђивањем каталога питања који, по усвајању, треба да буду препоручени будућем Просиноду. Шеф руске делегације имао је предлог да се дискусија по изјавама и примједбама изнијетим на каталог питања води у пленуму, против чега су биле делегација Цариградске цркве и друге. Став делегације СПЦ по овом предлогу био је „да се дискусија [...] води само у образованим комисијама, којима је управо то задатак“, што је на крају било прихваћено од већине.[975] Поменути свештеник М. Петровић је у свом извјештају изнио запажања о свакој црквеној делегацији понаособ. У вези става руске црквене делегације сматрао је да је „био [...] потенциран очигледном тежњом за истицањем и афирмацијом и добијањем престижа у односу на друге делегације“. Тврдио је да митрополит Никодим „ипак може бити задовољан јер је успео управо оваквим својим иступањем да скрене на себе пажњу осталих делегација“, које је „наступање требало [...] да

разговор са шефом делегације Румунске цркве митрополитом Јустином, иначе његовим школским другом, који га је питао зашто они нису помогли њихову тезу, већ су остали на грчкој страни и наводно рекао: „Ви сте као и Тито, где је већина ту сте и ви“. На то му је владика Василије одговорио: „Није тачно да ми идемо где је већина, него онде где је правилније и како је објективније и боље“. Румун је даље рекао: „Ви као и Тито мрзите Русе“. Услиједио је одговор владике жичког: „Није тачно, ни ми ни Тито не мрзимо Русе, већ објективно ствари постављамо, правилно решавамо и онако како је најбоље“. – Исто, 2.

У разговору двојице архијереја дотакнуто је питање враћања посјете патријарха Германа румунском патријарху Јустинијану. Како наводи прота Милутин Петровић, који је сачинио опширан извјештај о Родоској конференцији и био у делегацији Српске цркве, разговор у вези ове теме одвијао се на следећи начин: „У разговору са митрополитом Јустином, Василије се био дотакао и питања враћања посете нашег патријарха Германа њиховом патријарху Јустинијану. Он каже да му је Јустин рекао: ’Ми очекујемо посету вашег патријарха’. На ово му је Василије одговорио да онда треба да му упуте позив и да ће се патријарх Герман позиву одазвати. Јустин је одговорио да ће позив патријарху Герману бити упућен. Василије сматра, а то је свакако тачно, да Румуни нису смели раније да упуте позив нашем патријарху, пре него што посети Москву, а да ће то сада сигурно учинити“. AJ, 144-57-474, Svepravoslavna konferencija na Rodosu, 7. Посјета патријарха Германа румунском патријарху реализована је у периоду 23. октобар – 5. новембар 1962. године. У пратњи српског патријарха били су епископи банатски Висарион, зворничко-тузлански Лонгин, горњокарловачки Симеон, захумско-херцеговачки Владислав и злетовско-струмички Наум. Опширније: *Гласник СПЦ*, бр. 2 (1963), 42-65.

[973] „Обращение Святейшего Патриарха Алексия к Совещанию“, *ЖМП*, № 11 (1961), 6-10.

[974] AJ, 144-57-474, Svepravoslavna konferencija na Rodosu, 5.

[975] Исто, 5-6. И овог пута румунска делегација подржавала је предлог руског митрополита Никодима, као што је био случај и приликом његових претходних иницијатива.

покаже осталим делегацијама да је он шеф делегације која представља цркву са највећим бројем православних".[976] Што се тиче држања делегације СПЦ, њен наступ на конференцији био је запажен, иста је оставила добар утисак и „много допринела да се Конференција одвија у складу и да се све одлуке донесу у пуној сагласности свих делегација". Наступ делегације СПЦ у почетку је изазивао недоумицу код домаћина, првенствено по питању њеног става према предлозима и држању руске делегације. Увидјевши пак да се делегација СПЦ „није солидарисала са руским ставом и да је деловала независно од њих у жељи да допринесе успеху конференције", домаћини „су одали признање ставу наше делегације".[977] Као резултат рада Прве родоске конференције састављен је списак тема (каталог), које је требало размотрити прије сазивања планираног Васељенског сабора. На списку су се нашле теме: вјера и догма, богослужење, управа и црквени поредак, односи између православних цркава према осталом хришћанском свијету, православље у свијету, богословске теме и социјални проблеми.[978] Да су се на Првој родоској конференцији јасно издвојила два блока међу православним црквама свједоче и руски извори. Према наводима совјетских дипломата у Грчкој, Конференција је јасно показала грчки блок (грчке православне цркве предвођене Цариградском патријаршијом, које су се залагале за јединствен став о фундаменталним питањима), који је требало да буде противтежа солидарности Православних цркава Источне Европе, предвођених Московском патријаршијом. Међутим, солидарност није постигнута, јер је само Румунска црква стала на страну РПЦ, док су Пољска, Српска и Бугарска црква, као и Православна црква у Чехословачкој, заузеле неутралан став из страха од заоштравања односа са Фанаром.[979]

Једна од тема о којој се расправљало на II родоској конференцији (26-29. септембар 1963) био је позив Римокатоличке цркве Православним црквама да пошаљу посматраче на Други ватикански концил. Превладало је мишљење да свака Помјесна православна црква треба самостално да одлучи о томе да ли ће позив прихватити.[980]

У оквиру боравка патријарха Германа у Грчкој од 16. септембра до 3. октобра 1964, на позив грчког двора да присуствује вјенчању краља Константина, он је том приликом имао одређене контакте са патријарсима руским, антиохијским, јерусалимским, као и са архиепископом кипарским Макариосом. Конкретно, с руским патријархом је разговарао о предстојећој III свеправославној родоској конференцији, која је требало да се одржи 1-15. новембра 1964, на истом мјесту као и претходне двије, дакле на острву Родос. Српски патријарх је тврдио да су њихова гледишта с тим у вези скоро истовјетна, и да су договорили да руска делегација[981] на Родос путује преко Београда, па ће делегација СПЦ[982] од Београда путовати руским авионом.[983]

---

[976] Држање руског митрополита изван конференције било је у складу са његовим наступима на засиједањима. „Он је, например, долазећи у ресторан на ручак или вечеру, па чак и у цркву на заједничку службу, намерно долазио последњи, као неко који је најстарији и на кога треба чекати. С друге стране Никодим је био врло 'галантан'. Делио је велике напојнице портирима и особљу по хотелима, [...] шоферима и др. Последњег дана боравка у Атини [...], митрополит Никодим је, [...] био наручио банкет за 200 особа". Исто, 6.

[977] Исто, 8.

[978] *Гласник СПЦ*, бр. 2 (1962), 89-90; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбожаном времену*, II/736.

[979] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах", 413.

[980] *Гласник СПЦ*, бр. 1 (1964), 37; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбожаном времену*, II/736.

[981] Чланови делегације РПЦ на Трећој свеправославној конференцији били су: митрополит лењинградски и ладошки Никодим, архиепископ бриселски и белгијски Владимир, архимандрит Филарет, инспектор МДА, протојерej Фериз Берки, администратор мађарских православних парохија у Мађарској, и Алексеј Бујевски, секретар Одјељења спољних црквених послова МП. *ЖМП*, № 12 (1964), 1.

[982] У саставу делегације Српске патријаршије били су: митрополит загребачки Дамаскин, епископ бачки Никанор, епископ бањалучки Андреј, професор Стојан Гошевић. *ЖМП*, № 12 (1964), 1.

[983] AJ, 144-76-563, Pov.br. 433/64, Zabeleška o razgovoru Mome Markovića sa patrijarhom Germanom u Saveznoj komisiji za verska pitanja, 10. oktobar 1964, 2.

Током трајања ове конференције било је ријечи о дијалогу са Римокатоличком црквом, и наставку „богословских дискусија“ са Англиканском и Старокатоличком црквом. Митрополит Дамаскин из СПЦ се је у свом наступу заложио за опрезан приступ иницијативама уједињавања хришћана, будући да би исхитрени и преурањени потези могли бити штетни. Сматрао је да дијалог са Римокатоличком црквом треба покренути, али по окончању II ватиканског концила, након што буду познати његови закључци. Предлоге митрополита Дамаскина подржале су словенске цркве, међу њима и представници РПЦ.[984]

Приликом боравка делегације СПЦ у посјети РПЦ, у септембру 1965, представници двије цркве размијенили су мишљења о међуправославним питањима. У МП су били на становишту да се на основу одлука I родоске конференције има одржати једна Свеправославна конференција, на којој би се рјешавала питања интерног свеправославног јединства. О овом предлогу сагласност је постигнута, а представници СПЦ су напоменули да се у њиховој цркви обрађују реферати према упутствима са I родоске конференције. Предлог српске делегације да се између СПЦ и РПЦ размијене реферати „ради бољег проучавања односних предмета и проблема“ био је од стране домаћина прихваћен.[985]

Патријарх Герман је у име СПЦ предлагао цариградском патријарху да се следеће домаћинство свеправославном сусрету одржи поново на острву Родос, на Светој Гори или пак у Београду. САСинод ЦП је на основу претходно припремљених одговора поглавара свих аутокефалних цркава прихватио ово треће решење, тј. да се састанак одржи у Београду, у времену од 1. до 15. марта 1966. године. Марко Николић, који је проучавао међуправославне и екуменске односе СПЦ после Другог свјетског рата, тврди да ова чињеница о прихватању предлога патријарха Германа свједочи томе какав је углед у то вријеме имала СПЦ када је ријеч о унутарправославним односима. Осим избора Београда због повољног географског положаја, сматра даље поменути аутор, на то је имао утицаја мудар, помирљив и толерантан став СПЦ у евидентном ривалитету Цариграда и Москве у свеправославним односима.[986]

Мишљење српског патријарха у вези организације овог догађаја у Београду, како се наводи у документима СКВП-а, било је да би „конференција изазвала интерес и на Западу и на Истоку“, уз ограду да „нису још сазрели услови за доношење било каквих одређенијих, а још мање крупнијих одлука“. У СКВП-у су сматрали да српски патријарх треба да прихвати предлог да буде домаћин конференције, и да ће бити пружена потребна помоћ. Тврдили су да би одржавање ове конференције у Београду „ојачало позиције СПЦ и МПЦ у целини, а посебно у екуменском покрету“, да би то „добро примили“ англиканци и старокатолици, те да би користећи „преимућство домаћина СПЦ и МПЦ (би) могле више да утичу на рад конференције него ако се одржи у некој другој земљи“. Као разлоге за подршку организовању конференције у Београду у СКВП-у су наводили још и то што би се њено одржавање повољно одразило и на рад Сабора СПЦ у мају мјесецу 1966, будући да отворена питања за која је СПЦ заинтересована (имовинско-правна, изградња храма Св. Саве и друга) још нису ријешена. Одржавање конференције „допринијело би нашим бољим односима са СПЦ и МПЦ“, уз предлог да би „било корисније да се конференција одржи пре Сабора СПЦ, у другој половини априла“, а у случају да се патријарх не сагласи, онда у августу текуће године. Предложено је да се руководству СПЦ пружи потребна

[984] Епископ бањалучки Андреј, „Трећа свеправославна конференција на Родосу (1. XI – 14. XI 1964.)“, *Православна мисао*, бр. 1 (1965), 32-36; Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 450; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбожаном времену*, II/736-737.

[985] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Саопштење епископа нишког Јована и епископа бањалучког Андреја о званичним разговорима у Одеси и Москви 6. и 8. септембра 1965, 2.

[986] Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године,* 74-75.

ванредна помоћ у износу од 6.000.000 старих динара.[987] Свему овоме у Комисији су додавали и то што су се међу православним црквама у свијету формирале двије струје (једна коју предводи цариградски патријарх, Грчка црква и неке цркве на Блиском и Средњем истоку, и друга коју предводи московски патријарх са православним црквама из Источне Европе), па СПЦ и МПЦ „заузимајући независан положај, јачају своју улогу и положај“, чиме „стичу све више простора за своју акцију и могућности да утичу у свим крупнијим питањима од интереса за све ове цркве“.[988] Због обавеза на међународном плану које је имала Српска патријаршија датум конференције је морао бити помјерен, па је до одржавања Свеправославне теолошке конференције у Београду дошло у периоду 1-15. септембар 1966. године.[989] Рад се одвијао преко Комисије за дијалог са Англиканцима, и Комисије за дијалог са Старокатолицима, чије су одлуке објављене.[990] И на овом скупу било је запажено постојање два блока који су се издвојили током рада: један грчки (Цариградска, Александријска, Јерусалимска и Грчка црква), и други сачињен од представника православних цркава земаља Источне Европе.[991] Како је изгледао боравак у Београду и Југославији током Свеправославне теолошке конференције може се видјети из извјештаја шефа делегације Московске патријаршије, архиепископа бриселског и белгијског Василија (Кривошеина), који је објављен у *ЖМП*-у. Руска црквена делегација је прва допутовала у Београд. Као и чланови осталих делегација, били су смјештени у хотелу „Славија“. Имали су прилику да посјете руски храм Св. Тројице и манастир Ваведење, гдје је игуманија била мати Ангелина, поријеклом Рускиња. Иначе, на овој конференцији нису биле заступљење Антиохијска и Грузијска патријаршија. У суботу, 3. септембра, гости су посјетили Авалу са тамошњим спомеником, Опленац, манастир Жичу, гдје је сјутрадан (4. септембра) патријарх Герман служио литургију. И следећег викенда било је прилике за посјете и обиласке, будући да су радни дани били резервисани за рад у комисијама. Тако је у недјељу, 11. септембра, на празник Усековање, литургију служио првојерарх СПЦ, уз саслуживање шефова свих делегација, док је владика дмитровски Филарет литургију савршавао у руској цркви Св. Тројице. На празник Св. Александра Невског је, 12. септембра, у београдском храму посвећеном овом светитељу литургијским сабрањем предстојавао архиепископ Василије, уз молитвено присуство српског патријарха. Током 13. септембра је поглавара СПЦ и чланове делегација примио предсједник СКВП-а М. Морача, да би наредног дана имали пријем код Петра Стамболића, предсједника СИВ-а.[992]

Четврта међуправославна конференција одржана је на иницијативу ЦП, од 8. до 15. јуна 1968. у Шамбезију (Швајцарска), у присуству по три представника сваке аутокефалне цркве. Најважнији резултат који је овом приликом постигнут јесте стварање Међуправославне комисије и Секретаријата са сједиштем у Женеви, са задатком да координирају будући заједнички рад

[987] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 20, бр. 12, Zabeleška o konferenciji predstavnika pravoslavnih crkava u Beogradu, Pov.br. 28, 1-4.
[988] Исто, 1.
[989] ДАС, Г-21, ф. 32, Informacija o Svepravoslavnoj konferenciji teoloških stručnjaka u Beogradu. На овој конференцији РПЦ су представљали архиепископ бриселски Василије, епископ дмитровски Филарет, професор протојерej Ливериј Воронов, и Григориј Скобеј, кандидат богословља. Из информације о овој конференцији сазнајемо да је РПЦ, као свог члана, била одредила свештеника Фериз Беркија, руководиоца Мађарске православне цркве, „који ради на плану одвајања епархије будимске од Српске православне цркве“. Али, како се наводи даље у овом документу, руководство СПЦ „је благовремено интервенисало, те је тако Фериз Беркију онемогућен долазак на ову конференцију“.
[990] Опширније: *Богословље*, бр. 1-2 (1966); Ракић, „Спољни односи Српске православне цркве 1920-1970“, 450-451.
[991] Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/741.
[992] Детаљније: архиепископ Василий, „Межправославная комиссия по диалогу с англиканами (Белград, 1-15 сентября 1966 года“, *ЖМП*, № 6 (1967), 35-48. Архиепископ Василије је нешто касније по повратку из Београда говорио, упитан да сравни положај Цркве у СССР-у и Југославији, да је огромна разлика у корист Југославије што се тиче црквене слободе, те да је то незамисливо у савременој Русији. Уп.: архиепископ Василий (Кривошеин), *Воспоминания. Митрополит Никодим (Ротов). Окончание*, датум приступа 3. 9. 2026, https://basilekrivocheine.org/memoirs/book3/mitropolit-nikodim-rotov-okonchanie/.

православних.[993] СПЦ и РПЦ размјењивале су реферате и искуства поводом разраде појединих тема из каталога договореног још на Првом свеправославном родоском савјетовању из 1961. године. Руској цркви су на конференцији у Шамбезију повјерене двије теме из каталога: „Календарски проблем. Његово изучавање у светлости одлука I Васељенског Сабора о Пасхалији и проналажењу пута сарадњи међу црквама у томе питању“, и „Сметње за брак. Изучавање савремене праксе помесних цркава и њиховог црквеног судског поступка и израда по могућности једнообразне горе наведене праксе за све Православне Цркве“. Синодска комисија РПЦ је до средине 1969. „израдила свој поглед“ како на ове двије теме, тако и по свим темама утврђеним на Првом свеправославном савјетовању. Међутим, за потребе изучавања и упоређивања савремене праксе у Помјесним православним црквама у вези друге теме, питања сметњи за брак, били су им неопходни одговарајући материјали из других самосталних цркава, поред осталог и из СПЦ. Стога је од патријарха Германа тражено да им се пошаље реферат о томе какве сметње постоје у пракси за брак у оквиру СПЦ.[994] Из Патријаршије је одговорено (најприје митрополит Дамаскин у име Синода, а потом и патријарх Герман) на начин што су на тражени захтјев достављени изводи из Брачних правила СПЦ која се односе на брачне сметње у овој цркви.[995]

У међусобним разговорима представника СПЦ и РПЦ покретано је, како се може видјети на основу сачуваних биљешки о разговорима и објављених заједничких саопштења, и питање сазивања Великог свеправославног сабора Православне цркве. Када су се дотакли овог питања у октобру 1972, у склопу посјете руског патријарха Српској цркви и Југославији, став руске стране био је да овај Сабор не би требало сазивати док се не рашчисте сви међусобни спорови који постоје унутар самих појединих цркава. Од српске стране овај предлог је здушно прихваћен.[996] Нешто слично поновљено је и током узвратне посјете патријарха Германа РПЦ (октобар 1974). Том приликом је речено да ако се хоће имати један овакав Сабор, онда до времена његовог сазивања између православних цркава не би требало да буде никаквих проблема. Из СПЦ су нагласили да слање њихових представника у Свеправославне комисије ради дијалога није увијек могуће, из разлога што немају средстава, прије свега финансијских, за реализацију путовања с том намјеном. У РПЦ је постојала спремност да се укаже помоћ СПЦ, на примјер у виду коришћења заједничких превозних средстава (авион) приликом одласка на конференције.[997]

*

Са циљем помоћи да се знање и таленти младих људи правилно организују и корисно употријебе ради чувања заједништва, снажења мисије Православне цркве и свједочења вјере њене омладине, у Паризу је 1953. група младих православних богослова основала организацију Синдесмос, тј. Свјетску заједницу православне омладине (негдје Свјетско православно братство „Синдесмос“), која је ускоро по оснивању добила подршку свих Помјесних православних цркава.[998]

---

[993] Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, 76-77.

[994] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2268 од 24. јуна 1969, Писмо митрополита Никодима патријарху Герману, № 943, 11. јун 1969.

[995] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2268 од 27. јуна 1969, Писмо митрополита загребачког Дамаскина митрополиту Никодиму, 27. јун 1969; Исто, Син. бр. 2268 од 30. јуна 1969, Писмо патријарха Германа митрополиту Никодиму, 30. јун 1969.

[996] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Белешка о разговорима вођеним 17 и 18 октобра 1972. године у Патријаршији у Београду са представницима делегације Руске православне цркве, 3.

[997] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2601 / Зап. 609 из 1974, Разговор у Московској Патријаршији 6. октобра 1974, 1.

[998] Јањић, *нав. дјело*, 585-586.

Манастир Раковица у близини Београда био је мјесто одржавања засиједања Извршног комитета Синдесмоса током 19-21. фебруара 1982. године. У засиједању је учествовао и генерални секретар Синдесмоса, као и гости из МП: вицепредсједник ове организације ахимандрит Августин (доцент ЛДА), и члан Извршног комитета јеромонах Теофан, предавач на ЛДА. Током засиједања високе оцјене добила је конференција представника Синдесмоса и Екуменског савјета омладине Европе одржана у Москви 12-16. априла 1981, као и богословски семинар представника РПЦ и омладинске делегације из Финске православне цркве (ЛДА, јесен 1981). Сада је велика пажња учесника засиједања у Београду била посвећена припреми конгреса на тему „Јединство и мисија", који је планиран да се одржи у Француској, у времену од 25. до 29. августа 1982, уз учешће око 100 лица из разних земаља. Чланови Извршног комитета овом приликом су посјетили духовна училишта СПЦ. Потом су њих 25 били примљени код патријарха Германа 12. јануара.[999] Поглавар СПЦ је претходно, тачније 21. јануара 1982, примио делегацију Руске цркве при њеном повратку са засиједања Синдесмоса које је одржано у Њујорку.[1000]

У Богословији Светог Саве у Београду одржан је 9-16. јануара 1985. семинар Синдесмоса, у сарадњи са Екуменским омладинским савјетом цркава у Европи. Главно предавање на тему „Литургија и живот" одржао је тадашњи наставник Богословског факултета у Београду јеромонах др Атанасије Јевтић. Било је укупно 19 учесника из СССР, САД, Бугарске, Финске, Источне Њемачке, Пољске, Ватикана, Мађарске, Италије, Југославије. Гости су били у прилици да посјете Музеј СПЦ, Патријаршијску капелу, манастир Ваведење, док је централно богослужење одржано 14. јануара у Саборној цркви у Београду. Испред Московске патријаршије присуствовали су теолози игуман Платон, предавач Духовне академије професор Јегоров, и тадашњи студент теологије из Београда Виталије Васиљевич Тарасјев.[1001] Гости из РПЦ су, по завршетку семинара, посјетили Републичку комисију за односе са верским заједницама, и разговарали са секретаром В. Станојевићем. Разговору су још присуствовали Д. Новаковић, самостални савјетник Комисије, и старјешина Руског подворја у Београду прота Василије Тарасјев. Гости су изнијели мишљење да је семинар успио, док је игуман Платон истакао напоре које РПЦ предузима у сврху учвршћења мира у свијету, поменувши и традиционално добру сарадњу народа СССР-а и Југославије. Од стране Републичке комисије, као потврда добрих односа двије цркве, поменута је прошлогодишња посјета руског патријарха (1984), а важан допринос „сталној сарадњи двеју цркава представљају студенти из наше земље који похађају духовне академије у Москви и Лењинграду". Представници РПЦ су се сагласили са изнијетим оцјенама о недавној посјети и пријему патријарха Пимена, и истакли да се разматра могућност да се један број студената из СССР-а упише на Богословски факултет у Београду.[1002]

Исте године је на ЛДА, 10. октобра 1985, одржан припремни састанак за Трећу међународну консултацију Синдесмоса, која је планирана да буде одржана током 3-9. фебруара 1986. у Лењинграду. Састанку су присуствовали ректор ЛДА архимандрит Мануил, генерални секретар Синдесмоса Марк Стокоје из САД, а биле су представљене и друге помјесне цркве. Неке од њих представљали су студенти. Српску цркву представљао је студент ЛДА В. Вуловић. Учесници сусрета усвојили су заједничко саопштење.[1003] Трећа међународна консултација Синдесмоса о

[999] „Заседание Исполкома Синдесмоса в Югославии", *ЖМП*, № 6 (1982), 64-65; *Гласник СПЦ*, бр. 2 (1985), 30.
[1000] *Гласник СПЦ*, бр. 2 (1982), 34.
[1001] Од 1996. свештеник Виталиј Васиљевич Тарасјев (1966) је старјешина Подворја РПЦ у Београду, син митрофорног протојереја Василија (1932-1996), и унук митрофорног протојереја Виталија (1901-1974).
[1002] Д. Вукић, „Да се унапреди сарадња хришћанске омладине света", *Православље*, 1. 2. 1985, 8; ДАС, Г-19, ф. 49, Информације из области односа са верским заједницама ИВ Скупштине СР Србије – Комисија за односе са верским заједницама, јануар 1985, 14-15.
[1003] И. Б., „Подготовительная встреча Третьей международной консультации Синдесмоса", *ЖМП*, № 2 (1986), 61.

питањима богословског образовања одржана је у планираном термину. Преко 74 представника било је заступљено 19 духовних школа, а у улози домаћина био је митрополит лењинградски и новгородски Антоније (Мељников, 1924-1986).[1004] Учесници су имали прилику да посјете Лењинградске духовне школе, као и да се упознају са црквеним животом Лењинграда и Новгорода.[1005] Свети архијерејски синод је одредио да СПЦ на овом засиједању представља протосинђел др Атанасије (Јевтић), ванредни професор Богословског факултета.[1006]

* * *

У разговорима између српског и руског патријарха разматрана су питања односа са другим аутокефалним православним црквама. Поглавар РПЦ је имао одређену посредничку улогу у функцији успостављања добрих односа и превазилажења спорних питања између СПЦ и других помјесних православних цркава из источноевропских земаља. У СПЦ су знали да цијене добру вољу, ревност и интересовање првојерарха РПЦ које је показивао за односе СПЦ са БПЦ. Државни органи су са своје стране, вјероватно у довољној мјери не разумијевајући значај и улогу коју има ауторитет руског патријарха у Православљу, надасве међу словенским православним црквама, сматрали да се на овај начин поглавару РПЦ додјељује улога „арбитра" у овим питањима, те да би ове проблеме требало решавати у разговорима односних цркава и двије земље. Приликом сусрета двојице поглавара било је ријечи и о односима СПЦ са другим православним црквама, као и по питањима Свете Горе. По питању аутокефалности ПЦА, која је била ћерка-црква МП, у СПЦ су приступали обазриво, како (1) због статуса својих епархија у Америци, тако и (2) због маневрисања између Цариграда и Москве, односно ЦП и МП. Из ПЦА имали су жељу за молитвеним и литургијским јединством са СПЦ, као и са осталим Помјесним православним црквама. Руски патријарх је упознавао свог српског сабрата са аргументима који су били на страни РПЦ приликом додјељивања аутокефалности ПЦА, у нади и очекивању да ће у СПЦ њихови аргументи бити примљени с разумијевањем, што би у коначном за резултат имало уношење ПЦА у Свете диптихе и успостављање литургијског општења као са равноправним чланом породице православних цркава. Из РПЦ су се интересовали како у СПЦ стоји ствар по питању признавања аутокефалности ПЦА. У СПЦ су по овом питању заузели неутралну позицију, не желећи да се замјере ни ЦП ни МП. Иако формално званично нису признали ПЦА степен аутокефалности, са јерарсима ове цркве није прекидано молитвено општење, а одвијала се кореспонденција између поглавара двије цркве. Између поглавара СПЦ и РПЦ вођена је кореспонденција у вези решавања свеправославних питања на нивоу свеправославних конференција, а у циљу сазивања Великог сабора Православне цркве. С тим у вези, у посматраном периоду између СПЦ и РПЦ постигнута је сагласност да овај сабор не би требало сазивати док се не рашчисте сви међусобни спорови који постоје унутар појединих цркава. Двије цркве су размјењивале реферате и искуства „ради бољег проучавања односних проблема и предмета" прихваћених из каталога (списка) тема са Прве свеправославне родоске конференције (1961), као и у циљу упоређивања савремене праксе у Помјесним православним црквама. У ривалству између ЦП и МП око примата у Православљу СПЦ је заузимала избалансиран и помирљив тон. Било је случајева кад је учешће делегата из СПЦ на свеправославним конференцијама доприносило компромисном решењу између два блока (грчког и словенског) православних цркава, која су предводиле поменуте двије патријаршије.

[1004] „Антоний (Мельников)", датум приступа 25. 4. 2026, https://drevo-info.ru/articles/487.html.

[1005] Опширније: „III Международная консультация Синдесмоса по вопросам богословского образования", *ЖМП*, № 4 (1986), 55-56.

[1006] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1986, ф. II, ред. бр. 18/86, Син. бр. 3021 од 31. децембра 1985, Извештај Светог архијерејског синода о његовом раду од октобра до краја децембра 1985, 6.

Дијалог са инославнима у односима Српске православне цркве са Руском православном црквом

Римокатоличка црква и Ватикан. Питање слања посматрача на Други ватикански концил

Током прве половине 1960-их што се тиче односа са РКЦ између СПЦ и РПЦ доминирала су питања у вези Другог ватиканског концила (1962-1965)[1007]. Сматра се да је сазивање овог сабора, које је спровео папа Јован XXIII (1958-1963), а наставио његов наследник Павле VI (1963-1978), између осталог означило отварање РКЦ према различитостима и јачању дијалога са социјалистичким земљама, што није био случај за вријеме понтификата „тврдог антикомунисте" Пија XII (1939-1958). Познато је да је совјетски лидер Н. Хрушчов према папи Јовану XXIII гајио поштовање, док је, с друге стране, поглавар РКЦ имао симпатије према политици совјетског вође, прије свега према његовим напорима за успостављање свјетског мира.[1008] У предсаборско вријеме из Ватикана су упућивани кардинали ради контаката са Англиканском црквом и протестантским црквама, али и са православнима. Тим поводом је у фебруару 1962. цариградског патријарха посјетио Јохан Јан Вилебрандс, секретар Секретаријата за припрему Концила, којом приликом је разговарано о позиву православним црквама да присуствују предстојећем сабору у Ватикану. Са детаљима разговора цариградски патријарх је упознао патријарха Германа.[1009] На адресу српског патријарха стигла су два писма: бр. 152 од 18. априла и бр. 394 од 6. јуна 1962. године. У свом одговору поглавар СПЦ је обавијестио патријарха Атинагору да је ово питање од великог историјског значаја, па би сходно томе све православне цркве требало да заузму јединствен став, како би иступиле као цјелина. С тим у вези он је предлагао да се одржи један састанак православних цркава на нивоу представника у архијерејском чину, на којем сусрету би требало

[1007] Други ватикански сабор сазван је на иницијативу папе Јована XXIII, као потреба за обновом духовног живота и образовања у Римокатоличкој цркви, саме организације и дисциплине, као и с потребом јединства свих хришћана у свијету. Сабор је имао четири главна засиједања. Током првог засиједања (11. октобар – 8. децембар 1962) је 20. октобра издата *Порука човјечанству*. Послије смрти папе Јована XXIII (3. јуна 1963) његов наследник Павле VI је објавио да ће концил наставити с радом. На другом засиједању (29. септембар – 4. децембар 1963) донијета су два важна документа: *Конституција о литургији* (враћање старој источно-православној пракси, активно учешће вјерника у литургијском животу, дата је важност проповиједи Светог Писма, као и увођењу народног језика у богослужење), *Декрет о средствима друштвене комуникације* и *Декларација о односу према Јеврејима*. Треће засиједање (14. септембар -21. новембар 1964) донијело је усвајање *Догматске конституције о Цркви* којом се истиче неопходност папског примата (првенства) као залоге и гаранта црквеног јединства. Донијет је *Декрет о екуменизму* и *Декрет о источним католичким црквама*. Обновљен је ђаконски чин и служба у Цркви, а папа је прогласио Дјеву Марију „Мајком Цркве". На четвртом засиједању (14. септембар – 8. децембар 1965) донијета је *Апостолска конституција* о новом епископском синоду који има циљ да помаже папи. Проглашен је *Декрет о пастирској служби епископа*, *Декрет о обучавању* (образовању), као и *Декларација о односу Цркве према нехришћанским религијама*. Донијета је *Догматска конституција* о Божанском откривењу и *Декрет о апостолату лаика*. Објављена је *Декларација о вјерској слободи*, *Декрет о служби и животу свештеника*, *Декрет о мисионарској активности цркве* и *Пастирска конституција о Цркви у савременом свијету*. Седмог децембра објављено је скидање међусобних анатема између Рима и Цариграда још из 1054. године. Детаљније: Радомир В. Поповић, *Појмовник Црквене историје*, (Београд: Издање писца, 2011), 307-309; Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, 178-203; Hubert Jedin, *Crkveni sabori – kratka povijest*, (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997), 160-186.

[1008] Више о томе: Boris Vukićević, „Diplomatske veze Svete Stolice sa Sovjetskim Savezom u vrijeme pontifikata koncilskih papa", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 64, no. 3 (2014), 425, 431; Dragoljub R. Živojinović, *Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941-1958*, (Beograd: Službeni glasnik, 2007²); С. Л. Фирсов, „Папа Римский Иоанн XXIII в зеркале советской прессы (к вопросу об истории восприятия личности понтифика в СССР)", *Религия. Церковь. Общество*, Вып. 4 (2015), 42–68.

[1009] Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, II/471.

ријешити да ли да се шаљу представници на Ватикански сабор или не. У случају да буде ријешено да се они ипак пошаљу, онда би требало договорити да ли да свака православна црква шаље свог представника појединачно, или ће бити послато једно или више лица испред свих Помјесних православних цркава. Још је предложио да се тај састанак одржи током 3-9. септембра 1962. у Београду, као граду који заузима централни географски положај и најдоступнији је за све православне цркве.[1010] Два дана послије овог одговора, српски патријарх је 11. јула писао првојерарху РПЦ, такође на тему слања посматрача на Ватикански сабор. Мишљење руског патријарха било је да би боље било да свака православна црква сама одреди (заузме) став по питању слања посматрача, јер у супротном није се могло са сигурношћу потврдити да ће, претходно се окупивши, представници помјесних цркава постићи „једномислије“ у вези овог питања. Ипак, у случају да српски патријарх буде имао још неке увјерљиве аргументе за одржавање овог сусрета, руски патријарх би био захвалан да са истима буде упознат.[1011]

Како је патријарх Герман казао предсједнику СКВП-а Моми Марковићу приликом сусрета 24. априла 1963, позив римског папе Православној цркви да пошаље посматрача на II ватикански концил је стављен на дневни ред предстојећег САСабора СПЦ. У даљем току разговора договорено је да патријарх изнесе аргументе који би били за то да се пошаљу посматрачи, а међу аргументима би били, осим говора папе и тока првог дијела Концила, и учешће посматрача РПЦ.[1012] У Комисији су се интересовали „како се у Ватикану оцењују разлози који су условили Русе да пошаљу делегацију“ на Концил. Адреса да се то сазна била је Амбасада у Риму, па је Мома Марковић то предочио југословенском амбасадору у Италији И. Вејводи.[1013] Тим поводом је из ДСИП-а почетком априла 1963. послата у СКВП информација југословенске амбасаде у Риму о томе „који су разлози, према мишљењу Ватикана, навели Русе да пошаљу посматраче на Концил и какве су перспективе односа Ватикана са Руском православном црквом“. Циљ слања ове информације био је одређивање „нашег става у вези са позивом Ватикана да Српска православна црква упути своје посматраче на други део заседања Концила [...]“. У одговору на питање које је интересовало надлежне у СКВП-у стајало је, између осталог, следеће: „[...] да је Ватикан био у контакту са Руском православном црквом од фебруара 1962. године, и тражио да СССР пошаље своје посматраче на Концил. Ватикан је дао обећање да Концил неће нападати совјетски режим и водити непријатељску пропаганду против СССР-а. Руси су сматрали да слањем посматрача ништа не губе, док на спољнополитичком плану добијају. Ватикан је знао да ће Руси то искористити, али и њему је био потребан долазак посматрача једне православне цркве, што је требало да олакша долазак и представника других православних цркава“.[1014]

[1010] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 175-176; Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, II/471.

[1011] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471. Проект. На документу је руком уписан датум: 6. VIII 1962.

[1012] AJ, 144-66-523, Pov.br. 190/1-63, Zabeleška o razgovoru pretsednika Savezne komisije za verska pitanja Mome Markovića sa patrijarhom Germanom, 24. april 1963, 2.

[1013] AJ, 144-65-522, Pov. 169/63, Zabeleška o razgovoru predsednika Savezne komisije za verska pitanja Mome Markovića sa ambasadorom Vejvodom, 4. april 1963.

[1014] AJ, 144-65-522, Pov. 170 i Pov.br. 410814. У наставку се наводи: „[...] На позивање и долазак посматрача Руске православне цркве, Ватикан се оријентисао између осталог и због тога што је сматрао да влада СССР-а може, када се ради о њеним политичким интересима, наредити Руској православној цркви, док то није случај са православним црквама у другим земљама“. Наводно су остале „православне цркве коментарисале (су) слање посматрача Руске православне цркве као некоректност, сматрајући да је требало да православне цркве иступе јединствено“.
Присуство на Концилу посматрача из РПЦ, по мишљењу теолога и професора института Светог Сергија у Паризу Оливије Клемана (1921-2009), саопштеног током 1962. у листу „Реформе“, је „позитивна чињеница“, што „јача њене (РПЦ – *Љ. П.*) позиције унутар земље“. „Што се тиче католичке цркве, то што је позвала руске хришћане, означава у неку руку њену намеру да пређе преко политичких антагонизама, да одустане од носталгије према моћи“, сматрао је овај теолог. С друге стране, одсуство делегата из Цариградске патријаршије Клеман је тумачио као својеврстан

Амбасадор Вејвода имао је у Риму разговор са својим совјетским колегом амбасадором Козиревом. О томе је Комисији 26. јануара 1963. прослијеђен допис из ДСИП-а. Козирев је казао да је он предложио совјетској влади да се, уколико СССР то жели, „прихвати јавно изнета жеља Ватикана за успостављање међусобних дипломатских односа". Стога је „одлучно подржао ту идеју и својој Влади предложио да са Ватиканом успостави пуне дипломатске односе".[1015] Совјетски амбасадор се интересовао и за став Југославије о односима са Светом Столицом. Одговорено му је да се прије свега жели нормализација односа са Католичком црквом и њеним представницима у Југославији, па тек онда да се разматрају питања евентуалних односа са Ватиканом.[1016] Истим поводом је 21. фебруара добијена информација од југословенске амбасаде у Москви, која је еволуцију става Ватикана према СССР-у објашњавала следећим потезима: став папе према разоружању, позитивни дјелови говора на Концилу, размјена новогодишњих честитки између Хрушчова и папе Јована XXIII, божићна посланица папе, држање за вријеме Кубанске кризе, став према тестирању нуклеарног оружја и по питању мира. Уз то, Ватикан је преко свог представника први пут водио разговоре о успостављању дипломатских односа са СССР-ом, у вези чега је постојало интересовање и италијанске владе. Што се самог позива тиче он је првобитно био уручен преко цариградског патријарха и исти није могао бити прихваћен, „јер би то представљало преседан за признавање руководећег положаја константинопољског патријарха међу православним црквама". Упркос томе, изражена је спремност да се директан позив размотри, након чега је папа почетком октобра 1962. упутио директан позив московском патријарху. Било је потребно још да се званично потврди да на Концилу неће бити никаквих испада против РПЦ, њеног положаја и совјетске владе, што је од стране Ватикана унапријед званично потврђено. Делегација РПЦ била је добро примљена, уз посебну пажњу од стране папе, а том приликом је најављено да ће присуствовати и другом дијелу Концила.[1017]

Током разговора српског патријарха са архиепископом Никодимом (Ротовим) у Москви, приликом обиљежавања 50. годишњице епископске хиротоније московског патријарха Алексија (1963), он је сматрао да би СПЦ требало да присуствује Ватиканском концилу, „јер се и руско присуство показало и оправдано и корисно". На то је српски патријарх казао да се то питање од стране СПЦ још увијек разматра. Била је то прилика да шеф спољних послова МП упозна српског патријарха о начину како је дошло до тога да РПЦ пошаље своје посматраче на овај сабор. Наиме, прије почетка Концила у Москву је дошао, као специјални изасланик Ватикана, др Иван Вимбрант, да уручи позив РПЦ, након чега су Руси условили своје присуство тиме „да се не иступа политички против социјалистичких земаља". Вимбрант је ту поруку однио у Ватикан, па

парадокс, будући да је цариградски патријарх последњих година показивао „знаке великих симпатија према католичкој цркви". AJ, 144-65-522, Bilten br. 46 od 14. decembra 1962 g.

[1015] Козирев је Вејводи навео више разлога који томе иду у прилог: „ - треба бити присутан када долази до изванредно занимљивог развоја активности Ватикана и Папе по питањима мира, коегзистенције, толеранције итд., јер она објективно доприноси побољшању међународних односа; - да би се лакше могла пратити ова нова кретања, утицати на њих и објашњавати ставови социјалистичких земаља по појединим питањима, нужно је да представници тих земаља буду присутни у Ватикану; - што се тиче унутрашњих последица до којих би могло доћи због успостављања дипломатских односа са Ватиканом, то за СССР не претставља тежак проблем ради малог броја католика и католичког клера. Отворени проблеми би се лако могли решити. Козирев је предложио да католички претставници из СССРа (посебно бискупи) дођу на други де[о] Концила". AJ, 144-65-522, Pov. 01-72/2, 1.

[1016] Југословенски амбасадор је изразио наду „да ће Ватикан или његови одређени кругови, уколико су озбиљно заинтересовани за успостављање односа, утицати на наш клер и бискупе да заузму позитивнији став према нашим властима у земљи како би се постигло побољшање односа између цркве и државе, за што већ има извесних знакова". За овакав став Козирев је рекао да је „тактички добро постављен и да је логичан". На основу садржаја овог разговора закључено је да се, с обзиром на одлучност с којом је совјетски амбасадор говорио и на разрађену аргументацију, може претпоставити да се не ради само о његовом личном мишљењу, чему у прилог иде „у последње време све (су) чешће размене разних куртоазних и других порука између Хрушчова и Папе". AJ, 144-65-522, Pov. 01-72/2, 1-2.

[1017] AJ, 144-65-522, Pov. 105.

је позив ускоро поновљен и посматрачи су послати. Архиепископ Никодим је казао да се због тога „не кају“, и да ће РПЦ послати делегате да присуствују наставку Концила.

Патријарх Герман је казао челницима СКВП-а да је опште расположење међу архијерејима СПЦ да треба послати посматраче на II ватикански концил, о чему је Архијерејски сабор овластио Синод да о томе донесе одлуку.[1018] Првојерарх СПЦ је у октобру 1963, на основу појачаног инсистирања РПЦ на слању посматрача у Ватикан, изводио закључак да је у томе присутна жеља совјетске владе да утиче на Концил у циљу спречавања напада на СССР, друге социјалистичке земље и комунизам уопште. Осим тога, српски патријарх је имао у виду и „црквене моменте“, будући да РПЦ не само жели већ и настоји да буде прва међу православним црквама, оспоравајући то право цариградском патријарху као првом међу свим поглаварима православних цркава.[1019] Мјесец дана касније, на сједници СКВП-а мишљење предсједника М. Марковића у вези слања посматрача на Ватикански концил било је следеће: „Требало би да сачекамо најбољи моменат, па да посматраче пошаљемо. До сада су само Руси послали посматраче. Међутим, Бугарска и Румунија нису послале. Мислим да не би требало да будемо први после Совјетског Савеза“.[1020]

Ово питање је покретано и током разговора делегације СПЦ са представницима РПЦ у Одеси и Москви, 6. и 8. септембра 1965. године. Од стране представника РПЦ исказана је жеља да и СПЦ упути посматраче на Концил, као што је то планирала да учини већина православних цркава. Одговорено им је да се ово питање у Српској цркви „још проучава“.[1021] Српски патријарх је у Комисији приликом разговора 23. септембра 1965. казао да је добио поруке и од московског и од цариградског патријарха о корисности да СПЦ пошаље посматраче на Концил, чије је четврто засиједање почело са радом 14. септембра. Још је додао да он мора да води рачуна о томе шта се мисли у ова два „главна центра православља“, односно у Москви и Цариграду.[1022] САСинод СПЦ одредио је да у својству посматрача на II ватиканском сабору, тј. његовом IV засиједању које је трајало од 14. септембра до 8. децембра 1965, присуствују др Душан Кашић, ректор Богословије Светог Саве, и др Лазар Милин, професор Богословског факултета. Прије одласка у Рим делегати су обавили неопходне консултације у СКВП-у, 9. септембра 1965. године. Каква је атмосфера и ситуација на Концилу и међу посматрачима намјеравали су да сазнају посредством посматрача других православних цркава, који већ дуже времена прате рад Концила, нарочито преко посматрача РПЦ.[1023] На IV засиједање Концила РПЦ су представљали професор протојереј В. Боровој, замјеник предсједника ОВЦС-а архимандрит Јувеналиј (Појарков), и доцент ЛДА протојереј Л. Воронов. На ово последње засиједање Ватиканског сабора био је послат и дописник *Журнала Московске патријаршије*.[1024] Ипак, како су том приликом казали Кашић и Милин, при

[1018] AJ, 144-67-524, Pov.br. 01-347/1-63, Zabeleška sa sastanka održanog dana 27. jula 1963. godine od 10 do 12.30 časova između podpredsednika Savezne komisije za verska pitanja druga Mata Radulovića i patrijarha Germana, 2-3; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Разговор вођен у Москви са архиепископом Никодимом.

[1019] AJ, 144-71-530, Razgovor sa patrijarhom Germanom, 17. oktobar 1963, 3.

[1020] AJ, 144-67-524, Pov.br. 01-470/2, Zapisnik sednice Savezne komisije za verska pitanja, 25. novembar 1963.

[1021] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Саопштење епископа жичког Јована и епископа бањалучког Андреја о званичним разговорима који су одржани у Одеси и Москви, 6. и 8. септембра 1965, 2-3; ДАС, Г-21, ф. 17, Str.pov.br. 835/II od 14. IX 1965. god., Delegacija SPC učinila nezvaničnu posetu Ruskoj pravoslavnoj crkvi, 1. Првом дијелу Концила присуствовало је око 30 делегација других цркава. Присуство посматрача РПЦ изазвало је највеће изненађење „како за присутне, тако и за оне који су га пратили“. Како се наводи у наставку овог елабората, „долазак представника Руске православне цркве оцењен је од многих као пропагандни акт Владе СССР“. AJ, 144-73-560, „Odnosi SPC i MPC prema ekumenizmu i RKC u zemlji“, 11. V 1964. godine, 10.

[1022] AJ, 144-86-600, Pov.br. 295/65.

[1023] AJ, 144-87-601, Pov.br. 328/2 i Pov.br. 328/65, Zabeleška o prijemu u Saveznoj komisiji za verska pitanja rektora Bogoslovije dr Dušana Kašića i profesora Teološkog fakulteta dr Lazara Milina, 1-2.

[1024] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 453.

одређивању свог става „полазиће од интереса СПЦ и интереса наше земље“. Наложено им је да евентуалне консултације са патријархом или са представницима власти обављају преко југословенске амбасаде у Риму. Делегатима је од стране потпредсједника СКВП-а скренута пажња на „специфичан положај“ у којем ће се они наћи као посматрачи, с обзиром на следеће: „на међународни углед наше земље, њен многонационални и многоверски састав, положај и углед СПЦ у свету, односе између СПЦ и РКЦ у новијој историји наших народа, затим што се наша земља налази у преговорима са Ватиканом о сређивању односа између Католичке цркве и државе, што Ватикан иначе прави извесну разлику у положају цркве у Југославији у односу на положај цркве у другим источно-европским земљама [...]“.[1025] О томе да СПЦ шаље своје посматраче на Концил, на нивоу теолога, преко ДСИП-а је био обавијештен југословенски амбасадор у Москви Д. Видић, уз напомену да је патријарх дао упутство делегатима „да буду стално у контакту са посматрачима Руске цркве, ради размене мишљења и заузимања ставова“.[1026]

*

Између СПЦ и РПЦ, тачније њихових поглавара, било је размјене мишљења и по другим питањима из односа са РКЦ. Писмо које је српски патријарх добио из Ватикана 14. октобра 1966, од Секретаријата за хришћанско јединство, садржало је позив за присуство посматрача СПЦ на Трећем конгресу апостолата лаика, који је требало да се одржи од 11. до 18. октобра 1967. у Риму. О овоме је српски патријарх извијестио поглавара РПЦ крајем априла 1967. године. Свом руском сабрату је саопштио да је ово питање за сада у фази разматрања, али прије доношења коначне одлуке жељели би да знају какво је мишљење и став РПЦ и њеног поглавара, тј. да ли ће ова црква преко својих посматрача бити заступљена на том Конгресу, братољубиво замоливши да о томе буду обавијештени.[1027]

Иначе, о контактима између РПЦ и РКЦ објављиване су информације у српској црквеној штампи. Од 9. до 13. децембра 1967. у просторијама ЛДА одржавани су састанци између представника РПЦ и папске делегације на тему „Дијалог са римским католицима у вези савремене хришћанске социјалне мисли“. РПЦ су представљали епископ зарајски Јувеналије, потпредсједник ОВЦС-а, протојерej професор Ливерије Воронов (ЛДА), проф. Николај Заболотски (МДА), доцент Д. П. Огитски (МДА), и А. Бујевски (секретар ОВЦС-а). Делегацију РКЦ предводио је бискуп Вилебранд, секретар Секретаријата за унапређење хришћанског јединства, а осим њега ту су били још о. Џон Лонг, проф. монсињор Пиетро Паван, о. Жан Калвез и Жорж Хигинс. У основи дискусије била су три реферата: „Социјална мисао од папе Лава XIII до папе Јована XXIII“, „Социјална мисао енциклика *Mater et Magistra*[1028], *Pacem in terris*[1029] и *Populorum progressio*[1030]“, и „Социјална мисао Другог ватиканског сабора“. Реферати су били

[1025] AJ, 144-87-601, Pov.br. 328/2 i Pov.br. 328/65, Zabeleška o prijemu u Saveznoj komisiji za verska pitanja rektora Bogoslovije dr Dušana Kašića i profesora Teološkog fakulteta dr Lazara Milina, 1-2.
[1026] AJ, 144-87-601, Pov.br. 311/65.
[1027] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 138, Л. 70.
[1028] Енциклика „Мајка и учитељица“, коју је 15. маја 1961. објавио папа Јован XXIII, са јаким нагласком на актуелним социјалним питањима. Текст енциклике: https://csnc.hbk.hr/wp-content/uploads/2020/05/ivan_xxiii_mater_et_magistra.pdf.
[1029] „Мир на земљи“ – енциклика коју је 11. априла 1963. објавио папа Јован XXIII, и која је посвећена људским правима. У једном дијелу се говори о односима међу државама, и о односима појединаца и држава са свјетском заједницом. Уп.: https://csnc.hbk.hr/sazeci-dokumenata/#pt. Текст енциклике: https://csnc.hbk.hr/wp-content/uploads/2020/05/ivan_xxiii_pacem_in_terris.pdf.
[1030] „Развој народа“, енциклика коју је 23. марта 1967. објавио папа Павле VI. Документ почиње ријечима „Данас је социјално питање свјетско питање“. Овоме папи се приписује изрека: „Развој је ново име за мир“. Истицано је да се велики и озбиљни проблеми могу рјешавати на основама опште солидарности читавог човјечанства. Више:

припремљени са обје стране, и њих су саопштили по један представник РПЦ и РКЦ. Гости су 10. децембра присуствовали православном богослужењу у Тројицком сабору у Лењинграду, и хиротонији епископа токијског Николаја, док је на инсистирање митрополита Никодима проповијед вјернима одржао бискуп Вилебранд. Истог дана у вечерњим сатима православни делегати присуствовали су богослужењу у католичком храму Богородице Лурдске у Лењинграду. У наставку боравка гости су посјетили ОВЦС у Москви, а у Тројице-Сергијевој лаври били су примљени код патријарха Алексија. Обје стране су биле једногласне у ставу да би овакви састанци на којима би се разговарало о питањима од обостраног интереса били корисни и у будућем периоду.[1031] У службеном листу Српске патријаршије објављена је информација да су на позив ватиканског Секретаријата за хришћанско јединство стигла у Рим два свештеника из МП ради дужег студијског боравка. Они су били стипендисти римокатоличког Комитета за културну сарадњу са источним црквама, и првенствено ће се бавити питањима римокатоличког црквеног права, литургије и теологије РКЦ, те питањима постконцилског развоја.[1032]

У СКВП-у пратили су тзв. источноевропску политику Ватикана, која је, према информацијама из маја 1970, већ неколико година усмјерена на евентуалне споразуме са СССР-ом. Коријени оваквих иницијатива потицали су још од папе Јована XXIII (1958-1963), што је прихватио и његов наследник Павле VI (1963-1978). Притом се у ватиканској источној политици, како су то видјели југословенски органи задужени за вјерска питања, предност давала односима са СССР-ом „као руководећој сили у источном блоку“. У прилог томе наводили су следеће контакте. Папа Павле VI је на дан свог крунисања (30. јун 1963) послао у Москву швајцарског бискупа Carriora, с поруком за руског патријарха Алексија. Затим сусрет до кога је дошло између папе и шефа совјетске дипломатије А. Громика у априлу 1966, као и са предсједником Президијума Врховног Совјета СССР Н. Подгорним у Ватикану, 30. јануара 1967. године.[1033] Контакте с Москвом Ватикан је држао преко РПЦ, чему свједочи позив јерменском католикосу Вазгену I (1908-1994), који је био примљен лично од стране римског папе. Поводом смрти патријарха сверуског Алексија у Москву је путовао кардинал Вилебрандс, предсједник Секретаријата за јединство хришћанских цркава, у својству личног изасланика римског папе. Међутим, потребно је нагласити да оваква отворенија политика Ватикана према источноевропским земљама није била без отпора у конзервативним круговима Римске курије.[1034]

Дијалог са старокатолицима и англиканцима

https://csnc.hbk.hr/sazeci-dokumenata/#pp. Текст енциклике: https://csnc.hbk.hr/wp-content/uploads/2020/05/pavao_vi_populorum_progressio.pdf.

[1031] Детаљније: „К собеседованиям богословов Русской Православной и Римско-Католической Церквей по проблемам католической социальной мысли последнего периода“, *ЖМП*, № 1 (1968), 51-52; Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 471-472. Коментар аутора прилога у *Веснику* о овим сусретима био је да је тешко разумјети нове концепције заједничких молитава и служења за све оне који познају православну Русију. Ј. Олбина, „Бискуп проповедао у православној цркви у Лењинграду“, *Весник*, 15. 1. 1968, 2.

[1032] *Гласник СПЦ*, бр. 4 (1968), 93.

[1033] Vukićević, „Diplomatske veze Svete Stolice sa Sovjetskim Savezom u vrijeme pontifikata koncilskih papa“, 436-437.

[1034] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 27, пов. 47, Informacija o odnosima između Vatikana i SSSR.

Представници двије цркве размјењивали су мишљења по питању признавања јерархије Англиканске цркве. Судећи према биљешкама са разговора два патријарха у октобру 1956. у Москви, СПЦ још увијек ништа није била учинила у том правцу.[1035]

У периоду 30. април-3. мај 1966. Српску патријаршију је, по први пут у историји, посјетио надбискуп кентерберијски и примас Енглеске др Мајкл Ремзи (1904-1988).[1036] Прије доласка у Београд он је боравио у Ватикану, у марту исте године, што је био први сусрет између поглавара Англиканске и Римокатоличке цркве још од њиховог раздвајања 1534, затим у сједишту ССЦ-а у Женеви, као и у Јерусалиму.[1037] Била је ово посјета уочи одржавања Свеправославне конференције у Београду, септембра 1966. године. Свакако за потребе РПЦ и њеног Одјељења за спољне послове информација о предстојећем сусрету српског патријарха и поглавара Англиканске цркве сачињена је на основу исјечка из француског листа *Ле Монд* од 2. маја те године, од њиховог специјалног дописника из Београда, а на основу писања *Гласника СПЦ* и *Весника*.[1038]

У Свеправославно-англиканском засиједању које је одржано под покровитељством РПЦ у Загорску у Москви, од 26. јула до 3. августа 1976, били су присутни представници 11 православних аутокефалних цркава и седам англиканских националних цркава (укупно 34 лица из 15 држава свијета). Српску патријаршију представљао је др Стојан Гошевић, доцент Богословског факултета. Позив за ово засиједање СПЦ је добила од секретара Англиканско-православне комисије за вођење дијалога и савјетника архиепископа кентерберијског за спољне односе каноника Мајкла Мура.[1039]

Исте године од 20. до 24. октобра у Лењинградској духовној академији одржан је скуп православних и реформаторских теолога. Био је то други скуп таквог карактера, док је први одржан у Дебрецину (Мађарска) 1972, на позив Реформатске цркве у Мађарској. Сада је позив услиједио од Московске патријаршије, прецизније од митрополита лењинградског и новгородског Никодима. На скупу је учествовало по 13 реформатских и православних теолога. У одсуству митрополита Никодима, за предсједавајућег овим сабрањем изабран је епископ виборшки Кирил (Гундјајев)[1040], у то вријеме ректор ЛДА. Међу темама које су овом приликом покренуте била је и предстојећа конференција Религијски радници за мир у свијету, планирана за 1977. годину.[1041] Српска патријаршија је била обавијештена о скупу у Лењинграду, па је на позив патријарха Пимена као њен делегат учествовао др Лазар Милин, професор Богословског факултета у Београду.[1042]

[1035] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту, 4.

[1036] „Michael Ramsey, Baron Ramsey of Canterbury“, датум приступа: 24. 1. 2026, https://www.britannica.com/biography/Michael-Ramsey-Baron-Ramsey-of-Canterbury.

[1037] Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/702-704.

[1038] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 65, Л. 51-52. Перевод с французского.

[1039] „Православно-англиканское собеседование в Москве 26 июля – 2 августа 1976 года. Коммюнике“, *ЖМП*, № 11 (1976), 45; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1976, ф. IV, ред. бр. 154/76, Син. бр. 2925 од 22. децембра 1976; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1977, ф. II, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1976/77. години односно у времену од редовног заседања Светог архијерејског сабора 25/12. маја 1976. до 12. маја (29. априла) 1977, 44-45.

[1040] Од 2009. патријарх московски и цијеле Русије.

[1041] „Второй тур православно-реформатских собеседований. Ленинград, 20-24 октября 1976 года“, *ЖМП*, № 1 (1977), 61-62.

[1042] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1977, ф. II, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1976/77. години односно у времену од редовног заседања Светог архијерејског сабора 25/12. маја 1976. до 12. маја (29. априла) 1977. године, 42.

Српска патријаршија је од самих почетака постојања Свјетског савјета цркава (основан 1948. у Амстердаму, Холандија), организације настале фузијом три велика хришћанска покрета са екуменским карактером („Живот и акција“, „Вјера и организација“, „Интернационални савјет мисија“), која има јединствену улогу у екуменском покрету (у најкраћем, покрет за васпостављање видљивог јединства Цркве кроз заједнички дијалог, заједничко исповиједање, сарадњу и узајамно помагање)[1043] примала помоћ у љековима, користила опоравилиште „Каза Локарно“ и специјалистичка лијечења у Западној Европи, добијала стипендије, слала професоре и студенте на специјализацију и студирање у иностранство и томе слично.[1044] Приликом посјете патријарха Викентија РПЦ у октобру 1956. домаћини су се интересовали какав је став СПЦ према Свјетском савјету цркава (ССЦ), и да ли ова црква остаје при резолуцији донијетој у Москви 1948, међу чијим потписницима је био и патријарх српски Гаврило. Према руским изворима, српски патријарх је изјавио да се не осјећа нелагодно и збуњено због предстојећег сусрета представника РПЦ и ССЦ-а, јер је тај сусрет првенствено информативног карактера, и да ће он чекати вијести о исходу преговора. Уз то је додао да се разликују ставови Цариградске цркве и Грчке цркве по питању екуменизма. У ово последње свакако да се увјерио на основу разговора и контаката које је имао са великодостојницима Грчке цркве током 1955-1956. године.[1045] На слично питање српски патријарх је одговорио митрополиту Јакову (ЦП) док је овај боравио у Београду јануара 1958. године. Патријарх Викентије је казао госту да се СПЦ придржава одлука Московске резолуције из 1948. о екуменском покрету, као и да је приликом бављења у Москви 1956. исто казао и руском патријарху.[1046]

У октобру 1958. патријарх Герман је добио од Московске патријаршије, конкретно од митрополита крутицког Николаја (Јарушевича), материјал о сусрету представника РПЦ са представницима ССЦ-а. Састанак је одржан у Утрехту, у Холандији, августа мјесеца те године. У дискусији су испред РПЦ учествовали митрополит крутицки и коломенски Николај, епископ смоленски и дорогобушки Михаил, и А. С. Бујевски. Од стране ССЦ-а ту су били др Франклин Кларк Фрај, митрополит мелитски Јаков и др Д. А. Висерт-Хуфт. О овом састанку било је састављено званично саопштење. У њему је изражена захвалност што је „после дужег периода припремања“ дошло до састанка, у убјеђењу да сви дијеле „хришћанску бригу за јединство цркве“ и „заједничку забринутост за мир у целом свету“. Том приликом су, наводи се даље у саопштењу, „проучили читав низ специфичних проблема, са којима се цркве сусрећу приликом остварења своје вере у животу и раду“. У циљу будућег рада делегати РПЦ су изјавили да ће о састанку референсати руском патријарху и Светом синоду, као и да ће дати обавјештење и „сестрама-црквама“, које су биле учеснице Савјетовања у Москви 1948. године, у које је спадала и Српска патријаршија. Друга страна се обавезала да ће референсати ССЦ-у и у склопу тога ставити предлог који ће садржати препоруку да на сједницу Централног комитета ове организације буду позвани

[1043] Јован Брија, *Речник православне теологије*, (Торонто: Источник, 2021³), 138-140.

[1044] Радомир Ракић, „Практична рука помоћи екумене“, *Гласник СПЦ*, бр. 1 (1968), 13.

[1045] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту, 4; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 184-185.

[1046] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 289 од 1. фебруара 1958, Извештај патријарха Викентија Синоду о боравку у Београду митрополита молитског Јакова (Цариградска патријаршија), 31. јануар 1958.

и посматрачи РПЦ, наравно уз претходну њихову сагласност.[1047] Материјал о овом сусрету патријарх Герман је добио у октобру 1958. године. Московска патријаршија је од СПЦ тражила мишљење у погледу проблема који су се налазили у послатим документима, а интересовало их је „какве ће се позиције држати Српска православна црква у односу на Светски савет цркава". Како је патријарх Герман казао М. Дилпарићу током разговора 29. новембра 1958, реферат о путу делегације РПЦ у Утрехт био им је послат на руском језику, па је исти требало превести, са чим се каснило. Из тог разлога овај реферат на САСиноду СПЦ до тад није био ни разматран. До еволуције става РПЦ према ССЦ-у дошло је због тога што је ова организација из свог дјеловања избацила политику, било је мишљење српског патријарха. Из Комисије су сугерисали да СПЦ и убудуће одржава контакте са ССЦ-ом, али да се са њим не треба чврсто везивати.[1048]

О одлуци Светог синода РПЦ да Московска патријаршија ступи у чланство ССЦ-а патријарх Алексије је писмом од 18. априла 1961. обавијестио предстојатеља СПЦ.[1049] По жељи САСинода СПЦ овај извјештај имао је бити представљен САСабору, о чему је српски патријарх 15/28. априла 1961. обавијестио првојерарха Руске цркве.[1050] Приликом разговора руског и српског патријарха током сусрета у октобру 1961. наводно је патријарх Герман „приметио руском Патријарху на одлуци да тражи учлањење, пошто су још на снази одлуке Московске конференције од 1948[.] године када је одлучено да се не приступа Светском савету цркава". На то му је руски патријарх „одговорио да су се сада промениле прилике".[1051]

Са архиепископом Никодимом, руководиоцем ОВЦС-а, патријарх Герман је у јулу 1963. имао сусрете и разговоре у Москви. Руски митрополит се том приликом залагао да и СПЦ ступи у чланство ССЦ-а. Наводно му је српски патријарх на то казао да ће за то бити времена.[1052]

Опортуност стварања националног тијела екуменског сабора разматрана је својевремено од стране Савјета за питања религије у СССР-у, али је закључено „да им то не би било у интересу", полазећи од тога да би једно такво тијело „умањило значај руске и грузијске цркве, које уживају значајан међународни углед". Такав став по овом питању је са југословенске стране тумачен као „специфична ситуација у СССР", притом имајући у виду искуство у Мађарској, гдје се обједињавање у оквиру екуменског сабора показало корисним.[1053] Ово питање разматрано је и од стране СКВП-а у Југославији. Предлог је потекао од неких протестанских цркава из Југославије, чланица ССЦ-а, а да буду иницијатори стварања овог тијела на засиједању Националног комитета лутеранских цркава из Југославије одлучено је да то буду лутеранске цркве. Како би се одредили према овој иницијативи, у Комисији су сачинили опширну информацију. У њој се подсјећа на еволутивност става који је ССЦ имао према Југославији. Наиме, првих година послије рата ССЦ је испољавао негативан политички став према новој Југославији, власти су се према овој организацији држале резервисано, па је понекад било случајева да се појединим представницима ове организације отказивало гостопримство у земљи. Додатни разлог био је и тај што СПЦ, све

[1047] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 9, Kominike o sastanku Ruske pravoslavne crkve sa delegacijom Svetskog saveta crkava (Utreht, 7-9 avgusta 1958 g.).
[1048] AJ, 144-25-279, Pov.br. 186/1-58, Zabeleška o razgovoru sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 29. novembar 1958, 2; ДАЦГ, РКВЗ, ф. 9, док. 137, Zabeleška o razgovoru sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 29. novembar 1958, 2.
[1049] „Иностранн преглед", *Гласник СПЦ*, бр. 5 (1961), 142.
[1050] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 44.
[1051] AJ, 144-54-444, Pov.br. 01-558/1, Zabeleška o razgovoru pretsednika Savezne komisije za verska pitanja, Dobrivoja Radosavljevića sa patrijarhom Germanom, 14. decembar 1961, 2.
[1052] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Разговор вођен у Москви са архиепископом Никодимом.
[1053] ДАМСПРС, ПА, СССР, ф. 160, дос. 8, 415501, 2.

до 1. јануара 1965, није била чланица ССЦ-а, будући да је 1948. на Свеправославној конференцији у Москви заузет став да православне цркве не приступе овој организацији, због њеног изразито „политичког карактера“. Но, од тада па до половине 1960-их ситуација је знатно промијењена, а све православне цркве постале су чланице ССЦ-а. СПЦ је почела сарађивати са ССЦ-ом од 1952, свештеници су добијали помоћ, а Југословенски црквени крст је примио представника ССЦ-а који је водио рачуна о расподјели помоћи која је од Савјета стизала у Југославију. Власти су према ССЦ-у кориговале став, што се могло видјети преко учесталих контаката, како црквених представника тако и представника ССЦ-а, са представницима државе. Уважавано је и то што је ССЦ „бројна, масовна и врло утицајна међународна црквена организација“, а осим тога и што се чланством СПЦ у овој организацији „пружа могућност да у извесном утичемо на политику Савета, затим што иста нашој земљи пружа значајну помоћ (Скопље, поплаве итд.), без икаквих услова односно под веома повољним условима“. Важним је сматрано и то што ССЦ „не пружа никакву помоћ нити одржава везе са делом СПЦ у иностранству, који делује на линији разједињавања – отцепљења од матице у земљи“.[1054] У вези конкретног захтјева-иницијативе о стварању националног тијела од цркава чланица ССЦ-а из Југославије, дефинисани су позитивни и негативни разлози за реализовање овог предлога, уз напомену да би то изискивало издвајање одређених финансијских средстава као помоћ овом тијелу у првим годинама рада.[1055] У марту 1968. основан је Екуменски савјет цркава у Југославији, састављен од Српске цркве, Словачке лутеранске цркве, Методистичке и Реформатске цркве.[1056] Овај чин су из СПЦ оцјењивали „као видљив знак сарадње и екуменских настојања за већим зближавањем“, а ова је организација у ствари била „тело које би ове напоре обједињавало“.[1057]

Након што је 1. јануара 1965. СПЦ постала члан ССЦ-а, мишљење појединих представника РПЦ, уједно њених кључних људи, било је да би Српска патријаршија требало да попуни сва мјеста у одборима и комисијама овог тијела (којих је било 6), „како би се на тај начин могла обезбедити већина за ставове цркава из социјалистичких земаља“. У вези наведеног српски црквени представници казали су у септембру 1965, током боравка у посјети РПЦ, да ће се ови

[1054] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 20, бр. 11, Informacija o inicijativama za stvaranje nacionalnog tela od članica Ekumenskog saveta crkava iz Jugoslavije i za pristupanje crkava pokretu Hrišćanske konferencije za odbranu mira, 1. februar 1966. godine, 1-8.

[1055] Наведени су неки од разлога који иду у прилог формирања овог тијела: - преко овог тијела пружала би се могућност да се „одређеније и снажније“ утиче на политику ССЦ-а, „посебно на линији борбе за мир и активну коегзистенцију“, на „разбијање блоковске подвојености и отопљење антикомунистичке активности итд. што је у складу и на линији наше спољне политике, уопште“; - постојале би могућности контактирања са иностраним црквеним организацијама преко једног центра, „односно сви контакти са иностраним верским организацијама и појединцима ишли би преко овог тела, а исто би ауторитативније и аутентичније могло давати потребне информације о положају верских заједница у нашој земљи“; - вјерске заједнице из Југославије би „на овај начин биле у наступању према иностранству јаче и убедљивије, посебно у питању супротстављања мешању неких иностраних верских организација у унутрашње послове цркве итд.“; - овим тијелом „био би омогућен одређени утицај и на Католичку цркву у нашој земљи, јер би у истом било представљено више од 2/3 свештеника из наше земље, с чиме би и Католичка црква морала рачунати односно водити рачуна да не остане потпуно изолована“. Насупрот овоме наведени су контрааргументи: - постојање овог тијела „би утицало на појачано контактирање цркава из наше земље са свим могућим иностраним верским организацијама“, што би могло довести до „тенденције мешања у унутрашње ствари цркава“; - „са организацијском повезаношћу цркава ојачао би њихов углед, а преко тога вероватно и пораст верске активности и верског живота уопште (размена штампе, јачање материјалне основе цркава итд.)“; - оваквим повезивањем „била би присутна потенцијална могућност уједињења цркава на бази екуменизма односно на бази оне његове најнегативније стране – уједињење и сарадња цркава у антикомунистичкој делатности“. ДАЦГ, РКВЗ, ф. 20, бр. 11, Informacija o inicijativama za stvaranje nacionalnog tela od članica Ekumenskog saveta crkava iz Jugoslavije i za pristupanje crkava pokretu Hrišćanske konferencije za odbranu mira, 1. februar 1966. godine, 9-10.

[1056] Радомир Ракић, „Патријарх Герман у хришћанском свету“, у *Патријарх Српски Герман – споменица поводом двадесетогодишњице његовог патријарашког служења 1958-1978*, (Београд: Српска патријаршија, 1978), 69.

[1057] Р. Р., „Ново поље делања СПЦ“, *Православље,* 11. 4. 1968, 3.

проблеми „накнадно третирати [...] како у Светом синоду тако исто и у Светом архијерејском сабору“.[1058]

У Београду је, у хотелу „Метропол“, 4-9. децембра 1967. одржана Консултација о међуцрквеној помоћи, уз учешће свих Помјесних православних цркава осим Румунске. Евидентирано је присуство 50 делегата и 90 посматрача из 23 европске земље. Српску цркву представљали су епископ далматински Стефан (Боца), др Стојан Гошевић и ђакон Момир Лечић. Консултације је одржало Одјељење за међуцрквену помоћ ССЦ-а, па је овај догађај оцијењен једним „од највећих екуменских догађаја за Српску православну цркву“, тим прије што је ово била прва регионална европска консултација.[1059] Српски патријарх је од 1968. до 1975. био један од предсједника ССЦ-а, што је био први случај да је поглавар једне православне цркве изабран на овако висок положај.[1060]

Док се у Београду разговарало са члановима делегације РПЦ у октобру 1972, госте је интересовало да ли у СПЦ има каквих примједби на рад ССЦ-а. Из МП су, у оквиру ове тачке разговора, понудили српској страни да на конференције ССЦ-а у далеке земље могу заједно путовати руским авионом.[1061]

Предсједник Екуменског савјета цркава Мађарске, др Тибор Барта, и генерални епископ Лутеранске цркве Словачке, др Јан Михалко, иницирали су код патријарха руског Пимена организовање једног сусрета представника цркава и религиозних друштава из социјалистичких земаља, како би била размијењена гледишта на битна питања екуменске и миротворне дјелатности. Као домаћина и организатора овог сусрета видјели су РПЦ. Патријарх Пимен је о овој иницијативи обавијестио српског патријарха. Сусрет би се могао одржати у Тројице-Сергијевој лаври од 23. до 26. јула 1974, на којем би доминирале три теме: 1. тема у Асамблеји ССЦ-а „Исус Христос ослобађа и уједињује“; 2. шта могу у садашње вријеме урадити цркве и хришћани у циљу доприноса ублажавању међународне напетости, развијању пријатељских односа и сарадње међу свим народима, и 3. размишљање о правима човјека, о проблему становништва и односима између Истока и Запада. Међу присутнима на овом састанку руски патријарх је сматрао да би требало да буде заступљена и СПЦ преко два представника, док би трошкови њиховог боравка били обавеза домаћина. У САСиноду СПЦ овај позив руског патријарха је прихваћен, док је за учешће на планираном састанку делегиран протођакон др Чедомир Драшковић, професор Богословског факулета у Београду.[1062] Делегат СПЦ је у свом извјештају припремљеном за САСинод СПЦ навео да је на овом сусрету у Москви било 80 учесника из Бугарске, Кубе, НДР, Пољске, СССР, Чехословачке и Југославије. Као што је било договорено, главна тема састанка, која је у ствари и главна тема Пете асамблеје ССЦ-а, била је „Исус Христос ослобађа и уједињује“. Током састанка акценат је био на питањима служења цркава и хришћана миру, правичности и сарадњи међу народима, док је у обзир узета и могућност

[1058] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Саопштење за Свети архијерејски синод епископа нишког Јована и епископа бањалучког Андреја од 14. септембра 1965. о званичним разговорима у Одеси и Москви 6. и 8. септембра 1965, 3; ДАС, Г-21, ф. 17, Str.pov.br. 835/II od 14.IX 1965. god., Delegacija SPC učinila nezvaničnu posetu Ruskoj pravoslavnoj crkvi, 1.

[1059] Ракић, „Практична рука помоћи екумене“, 13-15; Милисав Д. Протић, „Европска консултација о међуцрквеној помоћи“, *Православље*, 7. 12. 1967, 2-3; Милисав Д. Протић, „Европска консултација Светског савета цркава“, *Православље*, 21. 12. 1967, 1-5.

[1060] Ракић, „Патријарх Герман у хришћанском свету“, 69.

[1061] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Белешка о разговорима вођеним 17 и 18 октобра 1972. године у Патријаршији у Београду са представницима делегације Руске православне цркве, 2.

[1062] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1782 / Зап. 414 из 1974, Писмо патријарха Пимена патријарху Герману, 5. јун 1974; Исто, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 21. јун 1974.

њиховог доприноса попуштању међународне затегнутости, развоју пријатељских односа и сарадње међу свим народима. Осим поменутог, било је ријечи и о безбједности и сарадњи у Европи, питањима разоружања, о животним проблемима земаља тзв. Трећег свијета, о односу према проблемима средине која нас окружује, питањима насељености, правима човјека, аспектима у односу Истока и Запада.[1063]

За вријеме разговора у Патријаршији у Москви, у октобру 1974, приликом посјете српског патријарха, из РПЦ су предлагали да будући предсједник ССЦ-а буде од православних, а српска страна је исказала сагласност.[1064] Да су консултације у Загорску из јула 1974. биле веома корисне нагласио је др Тибор Барта, представник Екуменског савјета цркава у Мађарској, у писму патријарху Герману од 18. јуна 1975. године. Он је српског првојерарха обавијестио о планирању одржавања једне консултације по питањима екуменског и међународног значаја, а чији би домаћин био Екуменски савјет цркава у Мађарској. Консултације би биле одржане 15-18. октобра текуће године, у присуству представника цркава из социјалистичких земаља, а поново би била разматрана тема будуће скупштине ССЦ-а „Исус Христос ослобађа и уједињује“. Он је искористио прилику да позове и делегате из Српске патријаршије да учествују на планираним консултацијама.[1065]

Српску патријаршију је на Петој скупштини ССЦ-а у Најробију (Кенија) од 23. новембра до 10. децембра 1975. представљала шесточлана делегација. У фази припрема за ово путовање руководство РПЦ је показало вољу да се српска црквена делегација прикључи осталим источноевропским делегацијама у Москви, одакле би специјалним совјетским авионом био реализован лет до кенијске престонице. Путне трошкове делегатима из Југославије на релацији Москва–Најроби–Москва обезбиједили би из МП. Делегатима из СПЦ је указано гостопримство приликом њиховог пропутовања кроз совјетску престоницу.[1066] Представници СПЦ, међу којима је био и протојерej др Душан Кашић, имали су прилику да упознају Кенијску православну цркву која је била у саставу Александријске патријаршије, и да присуствују богослужењу у насељу Рирута, у предграђу кенијске престонице.[1067]

Екуменска група из Хилдесхајма, која је за патрона имала Св. Василија Великог, одржала је крајем фебруара 1981. у манастиру Химелстир, у СР Њемачкој, у којем се од 1979. налазило средиште Западноевропске епархије СПЦ, свој годишњи састанак. Циљ овог сабрања био је боље међусобно упознавање и зближавање, док је главна тема скупа била „Руска православна црква данас“, коју је пратило отварање изложбе руских православних икона. Међу 80-ак учесника био је архиепископ берлински и средњоевропски Мелхиседек (Лебедев) из МП.[1068] Већ у јулу исте године, како биљежи тадашњи српски епископ западноевропски Лаврентије, у истом манастиру одржан је састанак православне омладине (грчке, сиријске, српске и руске) из Њемачке, на којем

[1063] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2256 / Зап. 521 из 1974, Извештај протођакона проф. др Чедомира Драшковића Светом архијерејском синоду СПЦ, 4. септембар 1974; „Екуменско саветовање у Загорску“, *Православље*, 1. 9. 1974, 3.

[1064] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2601 / Зап. 609 из 1974, Разговор у Московској Патријаршији 6. октобра 1974, 2.

[1065] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1806 из 1975, Екуменски савет цркава у Мађарској – патријарху српском Герману, 18. јун 1975.

[1066] Радомир Ракић, „Будућност афричког православља“, *Православље*, 1. 3. 1976, 3-4; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1976, ф. III, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1975/76. години, 34.

[1067] Д. Кашић, „Православна Црква Кеније“, *Православни мисионар*, бр. 3 (1976), 107-112.

[1068] Епископ Лаврентије, *Трагови у песку*, (Љубовија: Манастир Соко, 2007), 304-305.

је било ријечи о проблемима православне омладине у дијаспори и укључивању младих у црквени живот.[1069]

Током одржавања консултације Комисије цркава за учешће у развоју, која је постојала у оквиру ССЦ-а, у времену од 22. до 30. јуна 1982. у Кијеву, СПЦ је представљао синђел Дамаскин (Давидовић), професор Богословије Светих Кирила и Методија у Призрену, иначе бивши питомац МДА. Консултација је одржана у хотелу „Русь“. Учесници су упутили поздраве патријарху Пимену и митрополиту кијевском и галицијском Филарету (Денисенку)[1070], совјетској влади и Савјету Министара Украјинске ССР. У заједничком саопштењу усвојеном са ове Консултације, на којој је разматрана тема „Праведни развој за пуноћу живота: православни приступ“, наводи се да је овом приликом било око 80 учесника – делегата 20 цркава из 17 земаља свијета. Главна тема је разрађивана кроз три радне групе: 1. богословско поимање развоја; 2. макродијаконија (служење) Цркве у ширем смислу; 3. микро- и макродијаконија на локалном, породичном, парохијском, друштвеном, државном и међународном нивоу. Током трајања Консултације вршена су православна богослужења у Владимирском катедралном храму, као и екуменска богослужења и посјете кијевским манастирима. Било је осврта на политичку ситуацију у свијету, посебно на актуелна догађања на Блиском Истоку. Мимо радног дијела гости су имали прилику да посјете музеје и друге знаменитости Кијева, а поред осталог била је организована и пловидба ријеком Дњепар.[1071]

Конференција европских цркава

Московска патријаршија била је међу оснивачима Конференције европских цркава (КЕЦ), године 1959. у Ниборгу (Данска), а њеним пуноправним чланом постала је 1961. године. У раду ове регионалне екуменске организације представници РПЦ узимали су учешћа у раду њених скупштина, и бирани су у управним и радним тијелима. По ријечима С. Звонарјова, тема миротворства и европске безбједности уједињавала је КЕЦ и Руску цркву. РПЦ је давала доприносе буџету КЕЦ-а. Први члан предсједништва ове организације испред РПЦ постао је архиепископ берлински и средњоевропски Јован (Вендланд).[1072] У КЕЦ-у су као главни циљ поставили његовање заједништва међу хришћанима у Европи, служење помирењу и зближавању разних вјероисповијести и народности.[1073] Што се тиче чланства СПЦ у овој организацији, до

[1069] Исто, 305.

[1070] Године 1997. је анатемисан од стране Архијерејског синода Руске православне цркве Московског патријархата.

[1071] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1983, ф. II, ред. бр. 17/83, Син. бр. 1396 / Зап. 373 из 1983, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1982/83. години односно у времену од 20/7. маја 1982. до 23/10. маја 1983; „Коммюнике консультации Комиссии Церквей ВСЦ по участию в развитии «Справедливое развитие для полноты жизни: православный подход» Киев, СССР, 22-30 июня 1982 года“, *ЖМП*, № 9 (1982), 56-57.

[1072] Опширније: Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 750-757 са нап. 2165; „Конференция европейских церквей“, *Православная энциклопедия*, т. 37, 470-471, датум приступа 10. 1. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2057154.html; М. В. Шкаровский, „Иоанн (Вендланд Константин Николаевич; 1909-1989)“, *Православная энциклопедия*, т. 23, 385-387, датум приступа 10. 1. 2026, https://www.pravenc.ru/text/469464.html.

[1073] Јањић, *нав. дјело*, 599; Елизабета Китановић, *Конференција европских цркава (развој, структура, циљеви)*, (Београд: Хришћански културни центар, 2007).

њега је дошло 1980-их година.[1074] Међутим, из КЕЦ-а су и раније на адресу Српске патријаршије слали позиве за присуство на засиједања ове организације.[1075]

Из КЕЦ-а је на адресу СПЦ 16. марта 1962. упућен позив да пошаљу делегате на Трећу конференцију ове организације планирану за 1-5. новембар те године у Ниборгу. На позив је одговорено 7. маја 1962, у смислу да нису у могућности да пошаљу представнике на планирану конференцију. Секретар КЕЦ-а је, као прилог свом писму, послао пројекат (нацрт) Статута ове организације, како би га у СПЦ проучили и дали своје критичке напомене. Претпостављајући да је исто достављено и РПЦ, а у циљу заузимања јединственог става са осталим Помјесним православним црквама, српски патријарх је тражио од поглавара ове цркве да га обавијести какав је њихов став у вези са КЕЦ-ом уопште, и посебно какво је његово мишљење о предложеном нацрту Статута ове организације.[1076] Патријарх Алексије је одговорио поглавару СПЦ на његово интересовање. Иако у активној сарадњи са ССЦ-ом КЕЦ је била организационо независна од њега. Управо из тих разлога он је дао сагласност за избор егзарха за Средњу Европу за једног од предсједника Ниборшке конференције, и благословио да теолози из РПЦ учествују у раду, како сталних тијела, тако и у припреми следећих скупштина, посебно конференције „Ниборг IV“, планиране за октобар 1964. године[1077]. Руски патријарх је, поред осталог, напоменуо да РПЦ финансијски подржава ову организацију. На крају је појаснио позицију РПЦ у овој организацији, која је садржана у томе да у потпуности подржи све што може допринијети остварењу идеала Христове љубави и мира у Европи и широм свијета, међусобном разумијевању и сарадњи између држава и народа, и развоју моралне личности и њеног постојања у истинској слободи.[1078]

За вријеме разговора вођених у Патријаршији у Москви у октобру 1974, из РПЦ су том приликом инсистирали да се СПЦ учлани у КЕЦ.[1079]

* * *

У Српској цркви праћени су контакти и у црквеним гласилима је извјештавано у виду објављивања информација и прилога о сусретима представника РПЦ и РКЦ. Такође, и од стране органа југословенске државе праћена је еволутивност у односима између СССР-а и Ватикана, односно РПЦ и РКЦ. Посебно интензивна размјена мишљења између СПЦ и РПЦ одвијала се по питању слања посматрача на Други ватикански концил. Првојерарх СПЦ је сматрао да у вези овог питања треба да води рачуна шта се мисли у Цариграду и Москви, као два главна центра православља. Руска страна упознавала је своју сестринску Српску цркву како је дошло до тога да они пошаљу своје посматраче на Ватикански сабор. Из РПЦ су више пута исказивали жељу да и

[1074] Китановић, *нав. дјело*, 65; Јањић, *нав. дјело*, 599. Данас чланство КЕЦ-а чини 114 цркава (православних, протестантских, англиканских традиција) из свих региона Европе. Осим СПЦ из Србије су чланови ове организације Реформатска хришћанска црква, Словачка евангелистичка црква аугзбуршке конфесије, и Уједињена методистичка црква у Србији. „Member Churches“, датум приступа 18. 4. 2026, https://ceceurope.org/who-we-are/member-churches.

[1075] Китановић, *нав. дјело*, 61; Јањић, *нав. дјело*, 599.

[1076] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 144-145.

[1077] Конференција „Ниборг IV“ одржана је у октобру 1964. на тему „Живјети заједно као континенти и генерације“. Делегацију МП предводио је архиепископ талински и естонски Алексије (Ридигер; од 1990. до 2008. патријарх московски и цијеле Русије Алексије II), који је преко 25 година радио у руководству КЕЦ-а. Конференција је одржана на данском броду „Борнхолм“. Уп.: Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 751 са нап. 2164; „Конференция европейских церквей“, *Православная энциклопедия*, т. 37, 470-471, датум приступа 10. 1. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2057154.html.

[1078] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 558, Л. 1, без датума.

[1079] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2601 / Зап. 609 из 1974, Разговор у Московској Патријаршији 6. октобра 1974, 2.

СПЦ пошаље своје посматраче на Други ватикански концил, јер су искуства и препоруке руске стране томе ишли у прилог.

Приликом међусобних сусрета из РПЦ су се интересовали имају ли у СПЦ примједби на рад ССЦ-а. Српска црква је била обавјештавана од Руске стране о важнијом одлукама по питању њеног чланства у ССЦ. Из РПЦ су у СПЦ слати материјали о сусретима представника ове цркве са представницима ССЦ-а. Понекад је био случај да из РПЦ траже мишљење СПЦ у погледу проблема који су покретани у односу са ССЦ-ом. У РПЦ су се залагали да и СПЦ ступи у чланство ССЦ-а, гледајући у томе прилику за јачање православног словенског присуства у овој организацији. Руска црква је са своје стране нудила представницима СПЦ који одлазе на конференције ССЦ-а, а које се одржавају у далеким земљама, да заједнички путују средствима која су стављана на располагање Московској патријаршији. У складу са својим могућностима, СПЦ је учествовала на сусретима екуменског карактера представника цркава и религиозних друштава из социјалистичких земаља у организацији РПЦ. У РПЦ су били заинтересовани да СПЦ постане члан Конференције европских цркава.

Миротворство и односи Српске православне цркве са Руском православном црквом

Хришћанска конференција за мир

Хришћанска конференција за мир (ХКМ) је у статуту била дефинисана као међународни покрет хришћана, теолога, духовних и световних лица, који је поникао на темељу њихове вјере у епохи растуће међународне затегнутости, Хладног рата, грозничавог наоружања, нарочито у области нуклеарног оружја и пријетеће опасности свјетске катастрофе. У складу са тим су били и циљеви овог покрета: позивање хришћанства ка сазнању своје опште кривице у појави оба светска рата; позивање хришћанства на службу пријатељства, помирења и мирне сарадње међу народима; координације група заштитника мира у појединим црквама и њиховог заједничког активног учешћа у мирној изградњи савременог људског живота. У раду покрета могле су учествовати све цркве, групе и појединци који усвајају циљеве покрета, а дужност учесника јесте ширење прокламованих идеја и циљева покрета и, по могућности, пружање финансијске помоћи. ХКМ је објављивала часопис *Хришћанска конференција мира* на енглеском, француском и њемачком језику, а излазио је у Прагу. ХКМ је основана у Прагу (отуда се понекад назива и Прашка мировна конференција) 1958. године, а оснивачи су били РПЦ и протестантске цркве из земаља Источне Европе. И док је у почетку покрет обухватао само некатоличке цркве и то углавном из социјалистичких земаља, касније покрету прилазе и некатоличке цркве са Запада.[1080] Организациону шему ХКМ-а су сачињавали: 1. Свехришћанска асамблеја (највиши орган ХКМ, састављена од око 900 људи, састаје се једном у 3-4 године), која бира 2. Савјетодавни комитет за унапређење рада ХКМ-а (састоји се од 150 људи); 3. Радни комитет (егзекутива, од 25 људи, састаје се двапут годишње, а предсједника и генералног секретара бира Свехришћанска асамблеја, док сам Комитет бира седам потпредсједника); 4. Међународни секретаријат (11 чланова, састаје се шест пута годишње под предсједништвом генералног секретара); 5. Одјељење за студије (састаје се 1-2 пута годишње, чини га 13 људи, међу којима су претсједници и секретари комисија:

[1080] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 20, pov. 11/66, Informacija o inicijativama za stvaranje nacionalnog tela od članica Ekumenskog saveta crkava iz Jugoslavije i za pristupanje crkava pokretu Hrišćanske konferencije za odbranu mira, 12-13.

теолошке, међународне, екуменске, младих, и за питања економије и земаља у развоју). Осим ових централних органа, у појединим земљама функционисали су регионални комитети као носиоци активности ХКМ-а у тим државама.[1081] Први предсједник ХКМ-а био је др Јозеф Л. Хромадка (1889-1969) од 1958. до 1968. године. Након њега током 1969-1978. овом организацијом предсједавао је митрополит Никодим (Ротов) из РПЦ, а после њега К. Тот, у периоду 1978-1989. године.[1082]

Мишљење југословенских органа и Вјерске комисије било је, након што су стекли потпунију представу о ХКМ-у, да овај покрет остварује „позитивно деловање“, нарочито последњих година, тј. од почетка 1960-их. Било им је важно и то што је у овом периоду овај покрет „изашао из уских блоковских оквира деловања, те успео да обухвати цркве скоро из читавог света“. У вези активнијег ангажовања цркава из Југославије у раду овог покрета, и њиховог евентуалног учлањења у исти, ДСИП и југословенска амбасада у ЧССР заступали су мишљење „да би директно учешће Српске и Македонско-православне цркве и других цркава из наше земље било корисно“.[1083] Према мишљењу С. Звонарјова, ХКМ није била ослобођена политичког утицаја у својим активностима. Она је на Западу доживљавана као оруђе совјетске пропаганде. Као источноевропска иницијатива, Конференција је служила као платформа која је уједињавала цркве Источне Европе, као и појединачне хришћанске вође из других региона свијета који су били пријатељски настројени према социјализму као политичком систему и друштвеном поретку. Због ове особености свог формирања и дјеловања, ХКМ је представљала организацију са специфичном политичком оријентацијом, што је изазивало критике западних црквених вођа. Осим тога, ХКМ је била под строгом контролом Савјета за послове религије СССР-а и органа социјалистичких земаља надлежних за вјерска питања.[1084]

Своје учешће у раду ХКМ-а СПЦ је ограничавала на слање посматрача. Српска патријаршија је у својству посматрача имала своје представнике на Првом свехришћанском конгресу за очување мира, који је одржан у Прагу од 13. до 18. јуна 1961. године. Исти се одвијао под паролом „Одговорност хришћана у данашњој међународној затегнутости“.[1085] По одлуци САСинода СПЦ бр. 605/Зап. 155 од 4. априла 1961. одлучено је да представници буду свештеник и професор Бранко А. Цисарж (1908-1982), иначе поријеклом Чех, и протођакон Живан Стефановић. На Конгресу је било заступљено 40 земаља са 628 протестантских и православних хришћана. На овај начин, преко своја два представника-посматрача, СПЦ је била у могућности да дође у додир са представницима разних цркава, вјерских заједница и хришћанских деноминација из читавог свијета, као и да кроз њихове реферате поднијете током трајања Конгреса, кроз дискусију или пак

[1081] ДАС, Г-21, ф. 32, Светом архијерејском синоду Српске православне цркве, 3-4.

[1082] „Христианская мирная конференция“, датум приступа 18. 4. 2026, https://dvagrada.ru/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F.

[1083] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 20, pov. 11/66, Informacija o inicijativama za stvaranje nacionalnog tela od članica Ekumenskog saveta crkava iz Jugoslavije i za pristupanje crkava pokretu Hrišćanske konferencije za odbranu mira, 15.

[1084] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 818-819.

[1085] Укупно је одржано шест Свехришћанских конгреса за очување мира у организцији ХКМ-а. Сви су одржани у Прагу: 13-18. јун 1961, 28. јун-3. јул 1964, 31. март-5. април 1968, 30. септембар-3. октобар 1971, 22-27. јун 1978, 2-9. јул 1985. „Христианская мирная конференция“, датум приступа 18. 4. 2026, https://dvagrada.ru/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F.

кроз лични разговор, непосредно чује за проблеме њихове цркве или земље из које долазе.[1086] Највише делегата имала је Руска црква (20), затим Бугарска (17), Румунска (15) и Антиохијска (12). Гледано по црквеној хијерархији, у раду Конгреса учествовали су патријарси, архиепископи, митрополити, епископи, професори теологије и др. Послије отварања Конгреса и читања поздравних телеграма, 13. јуна изабрано је радно предсједништво, у које је ушао и делегат СПЦ прота Цисарж. Сјутрадан је отпочео рад у пленуму, када је главни реферат (трајао скоро три сата) на тему „И на земљи мир (Лк. 2, 14)“ поднио др Ј. Л. Хромадка, декан Евангелистичког богословског факултета из Прага.[1087] Кореферате су поднијели архиепископ јарославски и ростовски Никодим из РПЦ (тема: „Мир као следовање Христу“), проф. Јошио Иноуе из Јапана („Хлеб за све“), проф. Ричардс Улман из Велике Британије („Од Хладног рата ка правоме миру“) и преподобни Ј. Стефенс из Гане („Мир и нове државе“). Пленум је 14. јуна упутио поздравне телеграме предсједнику Савјета Министара СССР-а Н. С. Хрушчову, предсједнику САД Џ. Кенедију, и предсједнику ЧССР А. Новотном.[1088] Током 15. и 16. јуна одвијао се рад у 10 комисија: 1. Мир и праведност, 2. Мир и слобода, 3. Хладни рат, 4. Мир и нове државе, 5. Њемачко питање, 6. Мир и савремени положај хришћанства, 7. Разоружање, 8. Служба омладине миру, 9. Мир и екумена, 10. Атомска разорна средства. У другој комисији радио је и делегат СПЦ протођакон Ж. Стефановић, док је прота Цисарж био укључен у рад девете групе.[1089] Пленум је у завршном дијелу свог рада, 17. јуна, изабрао Савјетодавни одбор (комитет) од 100 чланова, у који је, као представник за Југославију, изабран прота Б. Цисарж. Саслушани су одговори на поздравне телеграме од стране Хрушчова и Новотног, док је одговор предсједника Кенедија изостао. Упућен је апел хришћанима широм свијета, којим се, између осталог, подцртава антихришћанска (нехришћанска) и антикомунистичка „политичка линија“ Ватикана, који својим „агресивним и непријатељским политичким акцијама, усмјереним против источне половине свијета, компромитује хришћанство“. За тај апел против је било свега 8 људи, а 28 уздржано.[1090]

Патријарх српски Герман упутио је Конгресу поздравни телеграм, који је прочитан 17. јуна. Прочитан је и извјештај о новчаним прилозима појединих цркава, црквених заједница и вјерских деноминација за овај Конгрес, међу којима је по издвајањима предњачила РПЦ.[1091] На крају је

[1086] ДАС, Г-21, ф. 16, бр. 1, Светом архијерејском синоду Српске православне цркве, 29. јул 1961. године, 1; *ЖМП*, № 7 (1961), 56; Ж. Ст., „Свехришћанска конференција за мир“, *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1961), 333-334.

[1087] *ЖМП*, № 7 (1961), 40-52, и № 8 (1961), 46-55.

[1088] Хрушчову и Кенедију послат је истовјетан телеграм у којем се поред осталог наводи:

„У тренуцима, када отварамо у Прагу, самом срцу Европе, Прву свехришћанску конференцију за очување мира, узимамо слободу да Вам изразимо своје поштовање. Састали смо се на Свехришћанској конференцији за очување мира верујући хришћани из свих делова света, да бисмо расправљали о узроцима данашњих брига и стрепњи човечанства и тражили пут за споразум. Са радошћу смо дочекали Ваш састанак са [председником Савјета министара СССР] Н. С. Хрушчовом (одн. [предсједником Сједињених Држава] Џ. Кенедијем) у Бечу, који је, према вестима, створио повољне услове за даљи рад.

Тежимо за светом у коме би престала мржња и узајамно неповерење а хоћемо да учинимо све, да би дошло време, када ће људи и народи живети поред себе као браћа. Плашимо се тога, што би се десило, ако би данас дошло до оружаног сукоба. Због тога смо захвални за свако настојање за зближење и узајамно поверење. Молимо Вас да непрестано и са стрпљењем радите за мир, за чије очување Ваша земља има тако одлучујући значај. Сви мирољубиви људи биће Вам за то захвални“. ДАС, Г-21, ф. 16, бр. 1, Светом архијерејском синоду Српске православне цркве, 29. јула 1961. године, 4; *ЖМП*, № 7 (1961), 32.

[1089] ДАС, Г-21, ф. 16, бр. 1, Светом архијерејском синоду Српске православне цркве, 29. јул 1961. године, 4-5.

[1090] А. Ф. Шишкин, „Первый Всемирный Общехристианский Конгресс в защиту мира в г. Праге (13-18 июня 1961 года)“, *ЖМП*, № 8 (1961), 70-71.

[1091] Благајник Свехришћанске конференције за мир проф. Туржански је учесницима прочитао извјештај о прилозима, рекавши да је за овај конгрес примљено преко 720.000 чешких круна (око 29.000.000 динара), од чега је РПЦ дала више од 300.000 чешких круна (више од 12.000.000 динара). Рад ове организације захтијевао је материјална средства, па су присутне „цркве и црквене групе“, сходно својим могућностима, изразиле жељу да и даље помажу рад

изабран Радни комитет од 16 чланова, за предсједника Ј. Л. Хромадка, док је за генералног секретара изабран Ј. Ондра. Један од четири замјеника Хромадке био је архиепископ Никодим из РПЦ. Одлучено је да се Радни комитет састаје макар четири пута годишње, а Савјетодавни комитет једном годишње.[1092] Рад Конгреса је завршен свечаним богослужењем 18. јуна. Православни су служили у катедралној цркви Св. Ћирила и Методија, док је екуменска служба била истог дана у Витлејемској капели, којој је присуствовао делегат СПЦ Ж. Стефановић. У пријему који је за представнике појединих делегација у прашком хотелу „Јалта“ дао министар школства и културе ЧССР-а др Ф. Кахуда учествовали су оба представника СПЦ. Прота Цисарж је, заједно са професором и инспектором ЛДА Л. Н. Паријским, 19. јуна посјетио Богословски факултет Чехословачке цркве. Домаћини са факултета интересовали су се за вјерско-морални живот чланова РПЦ и СПЦ, школе и начин образовања свештеничког кадра, и изразили жељу за размјеном публикација са Богословским факултетом из Београда. Архиепископ Никодим из РПЦ је истог дана у хотелу „Интернационал“ приредио ручак за представнике делегација православних цркава, којем су присуствовали делегати СПЦ. Један од делегата СПЦ је у свом извјештају припремљеном за САСинод закључио да се о одржаном Конгресу може казати да је прожет „једним духом и једном тежњом: очување мира у свету и жеља за братским договорима у спорним питањима и њихово решавање на принципима јеванђелске науке“. Он је сматрао да се ова и оваква „стремљења и тежње (се) морају не само поздравити него и прихватити, и по могућству, и активно подржати, [...]“.[1093]

Као што смо видјели, СПЦ је из својих редова имала члана Савјетодавног одбора ХКМ-а. Он је, након што је претходно српском патријарху стигао званичан позив упућен од предсједника ОВЦС-а архиепископа Никодима[1094], учествовао на сједницама овог одбора током 15-18. маја 1962. у Карловим Варима у Чехословачкој. Био је то свештеник и професор Бранко А. Цисарж, који је овим поводом саставио извјештај за секретара СКВП-а М. Дилпарића.[1095] Осим њега, из Југославије био је још један представник, и то бискуп Словачке евангелистичке цркве из Новог Сада Јурај Струхарик. Сједницама су присуствовали представници из 25 земаља, а било је укупно 140 делегата, највише из СССР-а (23), ЧССР-а и Источне Њемачке (по 16), САД-а и Зап. Њемачке (по 13). У немогућности да лично присуствује учесницима скупа је упутио поздраве и благослове за успјешан рад руски патријарх Алексије. У свом поздравном слову које је прочитано на почетку још једном се заложио за идеју разоружања и за прекид вршења проби нуклеарног оружја. Првобитно су сједнице требале да буду одржане у Прагу, али су због фестивала „Прашко пролеће“ премјештене у Карлове Вари, у хотел „Москва“. Већ на првој свечаној сједници је подвучено да ријеч „мир“ треба ставити „на прво место у списку проблема које људи решавају“. Главни реферат на тему „Наша одговорност у савременој међународној затегнутости“ поднио је предсједник ХКМ-а др Ј. Л. Хромадка. Током 16. маја читани су кореферати које су поднијели архиепископ јарославски и ростовски Никодим из МП („Православна теологија и њен однос ка проблемима Прашке хришћанске конференције за мир“), др Х. Фогел из Источног Берлина („Свештеничко служење цркве свету у савлађивању хладног рата“), др Хајнц Клопенбург из СР Њемачке („Хришћанска конференција за мир и Свјетски савјет цркава“), епископ др Тибор Барта из Мађарске („Значај мирног решења њемачког питања за данашњу Европу“), Ј. Ј. Мендскол из Либерије („Основни ставови хришћанства према борби за независност народа Африке, Азије и

Хришћанског покрета за мир. ДАС, Г-21, ф. 16, бр. 1, Светом архијерејском синоду Српске православне цркве, 29. јул 1961. године, 4-5, 6.

[1092] Шишкин, „Первый Всемирный Общехристианский Конгресс в защиту мира в г. Праге (13-18 июня 1961 года)“, 73.

[1093] ДАС, Г-21, ф. 16, бр. 1, Светом архијерејском синоду Српске православне цркве, 29. јул 1961. године, 6-8.

[1094] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 93.

[1095] ДАС, Г-21, ф. 16, Милоју Дилпарићу, Секретару Савезне комисије за верска питања, 5. јул 1962. године.

Латинске Америке“), J. H. Ондра, генерални секретар ХКМ-а из Прага („Задаци и перспективе Хришћанске конференције за мир“).

Савјетодавни одбор је радио у три секције: теолошка, међународна и оперативна, а у овој последњој учешће је узео представник СПЦ.[1096] Он је наступао у дискусији по питању разоружања, изразивши том приликом жељу да „одговорни државници [...] закључе уговор о разоружању“, уз подсјећање да СПЦ „још и данас осећа губитак преко 1,500.000 својих чланова жртава II светског рата“. „Јер данас се не сме о миру у свету само говорити – него се мора одлучно захтевати да се разоружање већ једном спроведе“, апеловао је прота Цисарж. Изнио је предлог да Савјетодавни одбор или Радни одбор ХКМ-а понови свој захтјев Комисији за разоружање у Женеви.[1097] Током 18. маја одржана је сједница Радног одбора, на којој је извршена коначна редакција резолуција и закључака Савјетодавног одбора, а сјутрадан, 19. маја, учесници православних цркава су служили заједничку литургију у православном храму св. Ћирила и Методија у Прагу. Према оцјени проте Цисаржа, његово присуство на сједницама Савјетодавног одбора ХКМ-а је „било врло корисно и гледано са симпатијама, пошто Српска православна црква не само по броју својих чланова него и по општем угледу заузима међу православним црквама врло угледно место – те је и на овај начин показала да не жели остати по страни када се говори и ради о миру у свету“. Тврдио је „да би овај углед још више порастао када би се Српска православна црква заложила за оснивање регионалног одбора (ХКМ-а – *Љ. П.*) у ФНРЈ и тако у овом племенитом раду окупила хришћанске цркве у нашој држави“.[1098] На томе што су у Српској патријаршији изашли у сусрет молби предсједника ОВЦС-а и послали свог делегата, проту Цисаржа, српском патријарху је захвалио лично архиепископ Никодим, у мају 1962. године. По његовом мишљењу, учешће делегата из СПЦ у раду овог састанка било је веома корисно, и послужило је циљу јачања мира и међусобног разумијевања међу свим хришћанима.[1099]

Други Свехришћански конгрес за одбрану мира трајао је у периоду 28. јун–3. јул 1964. у Прагу. Овог пута присуствовало је преко 1.000 делегата са свих континената из 55 земаља свијета, а било је заступљено 200 цркава, вјерских заједница и других деноминација. Куриозитет је што су овом Конгресу по први пут присуствовали представници Католичке цркве из источноевропских земаља. На Конгресу, који је радио у 10 тематских група, донијета су два документа: „Посланица црквама и хришћанима“ и „Апел на владе, парламенте и значајне свјетске личности“. Испред СПЦ, која није била чланица ове организације, Конгресу су у својству посматрача присуствовали епископ бањалучки Андреј (Фрушић), прота Милан Смиљанић, прота Бранко Цисарж, професор Богословије Свети Сава, и протођакон Александар Поповић. Прије поласка у Праг чланови делегације СПЦ имали су разговоре у СКВП-у. Епископ Андреј је том приликом нагласио да делегација иде у Праг као посматрач, „и да нема никаквог овлашћења од Синода да може учествовати у раду Конгреса или било ког његовог органа [...]“. Професор Цисарж је истом приликом предлагао да се у Југославији „оснују регионални одбори за одбрану мира, који би сарађивали са Хришћанском конференцијом за мир“. Потпредсједник СКВП-а Мато Радуловић саопштио је делегатима СПЦ да су се измијениле прилике за рад покрета, да се под видом вјерских тема расправљају разна политичка питања и заузимају ставови (навео питање уједињења Њемачке, разоружање, борбу за независност народа у Азији и Африци и др.), сматрајући да би делегација „требала да размотри тенденције верског и политичког карактера на овом Конгресу“. У вези предлога проф. Цисаржа казано је „да нема потребе да се у нашој земљи

[1096] Исто, 1-3, 6; „Материалы Совещательного Комитета Пражской Христианской Мирной Конференции“, *ЖМП*, № 6 (1962), 34, 34-35. Према подацима из *ЖМП*-а делегата, посматрача и гостију било је укупно 150.
[1097] ДАС, Г-21, ф. 16, Милоју Дилпарићу, Секретару Савезне комисије за верска питања, 5. јула 1962. године, 4.
[1098] Исто, 6.
[1099] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 89. Датум је уписан руком: 23. V 1962.

формирају регионални одбори, јер је познато да наша земља води активну политику за очување мира“. Пожељно би било, сматрао је М. Радуловић, да неки од чланова делегације поздрави Конгрес, „јер би се кроз то Српска православна црква афирмисала у борби за мир“. Усаглашено је да се сугерише српском патријарху „да Конгрес поздрави депешом“.[1100] Конгрес је поздравио владика бањалучки Андреј на течном руском језику[1101], а он и прота Цисарж били су на пријему у Амбасади СССР-а у Прагу.[1102]

Док су боравили на устоличењу новог поглавара Чехословачке православне цркве, митрополита прашког и цијеле Чехословачке Доротеја (Филипа)[1103], током 23-31. октобра 1964, чланови делегације СПЦ, епископ славонски Емилијан и прота Бранко Цисарж, посјетили су генералног секретара ХКМ-а пастора Јарослава Ондру. Имали су прилику и да се упознају са свештеником Павлом Соколовским, сталним представником РПЦ при ХКМ-а.[1104]

Иначе, представници РПЦ су инсистирали да СПЦ постане стални члан Свехришћанског комитета за мир са сједиштем у Прагу, имајући извјесне замјерке на дотадашњу праксу да рад Комитета прати повремено, слањем делегата-посматрача. Експлицитно је то саопштено током посјете делегације СПЦ руском патријарху почетком септембра 1965. године.[1105]

Питање рата у Вијетнаму, уз актуелни сукоб између Индије и Пакистана, као и испољавање хришћанске солидарности са народима Родезије, Анголе, Мозамбика, Конга, Јужне Африке, Доминиканске Републике и других држава Латинске Америке које се боре за независност или су угрожене пријетњом крвопролића, чуло се и раније, током рада Савјетодавне комисије ХКМ-а одржане у Будимпешти 13-17. октобра 1965, у којој је СПЦ заступао др Милош Ердељан (1907-1976), професор Богословског факултета.[1106]

Српска црква је праксу слања делегата-посматрача на засиједања ХКМ-а наставила и даље. Сједници Међународног секретаријата ХКМ-а одржаној од 19. до 23. априла 1966. у Москви, и

[1100] AJ, 144-75-562, Pov.br. 322/64, Informacija o učešću delegacije SPC na Svehrišćanskom kongresu za odbranu mira u Pragu, 1-2;

[1101] Поздрављајући Конгрес у име СПЦ епископ Андреј је између осталог казао: „Целом свету је позната тешка судбина наше земље за време II светског рата. Нова Југославија која се родила у току рата и страдања прогнала је непријатеља, носећи заставу мира, правде и братољубља. Она стоји на straži одбране мира у свету и има једнодушну подршку свих православних верника наше земље“. За овај дио из поздравног говора владике Андреја у СКВП-у су сматрали да је важно да се нађе у Информацији. AJ, 144-75-562, Pov.br. 322/64, Informacija o učešću delegacije SPC na Svehrišćanskom kongresu za odbranu mira u Pragu, 2.

[1102] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 20, pov. 11/66, Informacija o inicijativama za stvaranje nacionalnog tela od članica Ekumenskog saveta crkava iz Jugoslavije i za pristupanje crkava pokretu Hrišćanske konferencije za odbranu mira, 14. Притом се совјетски амбасадор интересовао за прилике у Југославији „говорећи са пуно похвала и лепих речи“ о овој земљи. ДАС, Г-21, ф. 17, Писмо проте Смиљанића М. Дилпарићу, 2. О раду Конгреса видјети: „II Всехристианский Мирный Конгресс“, *ЖМП*, № 8 (1964), 32-35; прот. Бранко А. Цисарж, професор, „Друга свехришћанска конференција за мир у Прагу“, *Гласник СПЦ*, бр. 10-11 (1964), 384-385.

[1103] „Дорофей (Филип)“, датум приступа 26. 4. 2026, https://drevo-info.ru/articles/13680528.html.

[1104] AJ, 144-77-564, Pov.br. 481/64, Zabeleška o razgovoru potpredsednika Savezne komisije za verska pitanja sa episkopom slavonskim Emilijanom, 10. novembar 1964, 2. Протојерej П. С. Соколовски (1929-1973) био је представник РПЦ при ХКМ у периоду 1963-1971. године. Био је члан ОВЦС МП. Пострадао је 19. фебруара 1973. у авионској несрећи. Н. Заболотский, профессор, „Протоиерей Павел Семенович Соколовский. (Некролог)“, *ЖМП*, № 4 (1973), 19-24.

[1105] ДАС, Г-21, ф. 17, Str.pov.br. 835/II od 14. IX 1965. god., Delegacija SPC učinila nezvaničnu posetu Ruskoj pravoslavnoj crkvi, 1.

[1106] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1966, ф. III/I део, ред. бр. 100/66, Син. бр. 1785 / Зап. 285 из 1966, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1965/66. години, тј. за период од заседања Светог архијерејског сабора 14. маја 1965. године до заседања Светог архијерејског сабора 11. маја 1966. године, 32; „Резолюция заседания Совещательного комитета продолжения работы Христианской Мирной Конференции, Будапешт, 13-17 октября 1965 года“, *ЖМП*, № 11 (1965), 30-32.

консултацијама у Тројице-Сергијевој лаври, присуствовао је, по одлуци САСинода СПЦ бр. 1476 од 14. априла, Чедомир Драшковић, професор Богословског факултета у Београду. Одлазак проф. Драшковића у Москву био је могућ захваљујући новчаној помоћи СКВП-а. У истој молби САСинода наводи се да је телеграфским путем митрополит лењинградски и ладошки Никодим (Ротов) умолио „да на сваки начин пошаљемо свога посматрача на редовну годишњу Светску хришћанску мировну конференцију [...]“.[1107] По повратку, делегат СПЦ је за Синод сачинио извјештај о одржаној конференцији, којој је присуствовало око 40 учесника из разних земаља. Међународни комитет ХКМ-а овом приликом бавио се задацима који су проистицали из засиједања Радног комитета, који је одржан у марту 1966. године. Једна од тема била је припрема за засиједање Савјетодавног комитета за унапређење рада ХКМ-а, који је планиран да се одржи у Софији (Бугарска), у октобру 1966. године. У фокусу Међународног секретаријата нашли су простора актуелни проблеми и ситуација у свијету, нарочито у Југоисточној Азији, са фокусом на рат у Вијетнаму. Тако је у обраћању епископа Јувеналија (РПЦ) уврштена „молитва за страдални народ Вијетнама“. Међународни секретаријат је изразио подршку тежњама „ка потпуном контролисаном разоружању, за споразум о нешириењу нуклеарног, атомског оружја у ма којој форми“. Осим поменутог, истакнута је жеља да регионални комитети и цркве – чланови постану поуздана основа правог хришћанског рада на заштити мира. Отуда је ХКМ дефинисана као „покрет који тежи да унапред обради динамички и прогресивно, и у смислу авангарде хришћанства, сва најважнија питања савременог човечанства“. На овом засиједању тражене су „и нове, активне форме за информисање и хришћанску пропаганду за мир“, уз напомену да се састанак одржава захваљујући великој помоћи РПЦ.[1108] Учесници савјетовања били су, 22. априла, примљени од стране поглавара РПЦ, док је пријем за учеснике дао епископ зарајски Јувеналије, у том моменту замјеник предсједника ОВЦС-а.[1109] Професор Драшковић је препоручивао руководству СПЦ да би предстојећем засиједању Савјетодавног комитета ХКМ-а у Софији, под покровитељством Бугарске патријаршије, требало „показати растуће интересовање“.[1110] Како је и било планирано, засиједање Савјетодавног комитета ХКМ-а одржано је у Софији од 17. до 23. октобра 1966, уз учешће представника из 32 земље. Поред осталог, овом приликом је усвојена резолуција о миру у Вијетнаму, а упућено је и писмо хришћанима САД и њима савезничким државама.[1111] СПЦ су овом приликом представљали протојерej-ставрофор Бранко Цисарж и протојерej Јевтимије Илић, директор Патријаршијске управне канцеларије.[1112]

[1107] ДАС, Г-21, ф. 32, Син. бр.1441 од 6. априла 1966. године; ДАС, Г-21, ф. 32, Rešenje, br. 136, 9. IV 1966. god. Помоћ на име трошкова пута и боравка износила је 130 рубаља и 2.161 нових динара.

[1108] ДАС, Г-21, ф. 32, Светом архијерejском синоду Српске православне цркве, 1-2, 3. Илустрације ради, према подацима из овог извјештаја, током 1965. РПЦ је у централну касу ХКМ-а уплатила 250.000 чешких круна (25.000 рубаља или 27.777 долара), Румунска православна црква 70.000 чешких круна, Бугарска православна црква 40.000 чешких круна, цркве из ЧССР-а 750.000 круна, протестанти из Мађарске 200.000 круна, Западна Њемачка 12.000 марака, Холандија 3.000 долара, итд. Исто, 4; *ЖМП*, № 5 (1966), 34-39: 39.

[1109] *ЖМП*, № 5 (1966), 39-40.

[1110] ДАС, Г-21, ф. 32, Светом архијерejском синоду Српске православне цркве, 1-2, 3. Главни реферат засиједања у Софији требало је да буде на тему „Међународни мир и независност народа и наша одговорност за будућност човечанства“, док је планирано да буде поднијето и пет кореферата: 1. „Наша одговорност за међународни мир и независност народа као један од датих задатака наше хришћанске наде“; 2. „Поглед научника на главне препреке међународном миру и независности“; 3. „Поглед афричког хришћанина на претпоставке за пуно расцветавање живота који је достојан човека у садашњој ситуацији“; 4. „Задаци азијских цркава за међународни мир и независност“; 5. „Односи мира и независности – динамика мирне коегзистенције“.

[1111] Опширније: *ЖМП*, № 11 (1966), 69-76; прот. Павел Соколовский, „Международный мир и независимость народов в нашей ответственности за будущее человечества“, *ЖМП*, № 12 (1966), 53-61.

[1112] АСПЦ, Свети архијерejски синод, 1967, ф. III/II део, ред. бр. 52/67, Син. бр. 2007/67, Извештај о раду Светог архијерejског синода у 1966/67. години, тј. за период од заседања Светог архијерejског сабора 11. маја 1966. године до заседања Светог архијерejског сабора 23. маја 1967, 35.

У Савјету за послове религије при влади СССР-а сматрали су, у априлу 1966, да СПЦ треба да буде „активнија на међународном плану, посебно у хришћанском покрету за заштиту мира, а и у Светском савету цркава“, док би на засиједањима ових тијела „требало слати представнике са вишим рангом, односно са већим ауторитетом“.[1113] У Савјету је разматрано питање активирања цркава из социјалистичких земаља на ширем међународном плану, у циљу супротстављања покушајима који долазе са Запада, а који за циљ имају „коришћење светских црквених организација за своје циљеве“. Током разговора Динка Деновског, савјетника Амбасаде СФРЈ у Москви, са П. В. Макарцевим, замјеником предсједника Савјета, 19. августа 1968, било је ријечи да се активност цркава у социјалистичким земљама координира зарад заједничког иступања на (мировним) конгресима и вјерским скуповима, као и ради активности унутар ХКМ-а. Због тога су за крај 1968. предлагали да се одржи „једно саветовање свих православних цркава социјалистичких земаља на коме би се размотрило питање заједничке акције“, а које би било тајно, без доношења закључака или програма рада, у функцији рамјене мишљења и искустава. Макарцев је казао да су већ добили пристанак од стране НДР, као и од Мађара, те да очекују одговор из СФРЈ, „који би ако буде позитиван значио подршку и после којег би пришли изради дневног реда састанка“. На дневни ред једног оваквог савјетовања Макарцев је сматрао да би требало уврстити још и питање односа са Ватиканом, и његову активност у свјетским размјерама. Што се тиче тога ко би требало да присуствује овом састанку, били би то „руководиоци оних тела који се по овим питањима баве унутар својих земаља“, а можда „би било корисно и присуство одговарајућег представника из апарата ЦК сваке земље“.[1114] У вези ових планова из СКВП-а извијестили су ДСИП да се не може прихватити позив за присуство на планираном мултилатералном савјетовању у Москви у поводу назначених питања. Као разлог наведено је да су вјерске заједнице у СФРЈ, сходно уставним одредбама, одвојене од државе и самостално обављају своје дјелатности, како на унутрашњем тако и на међународном плану, па самим тим „држава не може усмеравати њихову делатност“. Умјесто овога предлагана је „у повољним условима, [...] сарадња на билатералној основи, по конкретним питањима делатности верских заједница“.[1115]

У републичким вјерским комисијама, у разговорима са руководиоцима свештеничког удружења, понекад су коментарисани и актуелни спољнополитички моменти, као што је био случај током интервенције Варшавског пакта у Чехословачкој током августа-септембра 1968. године. Овај догађај изазвао је коментаре о оправданости интервенције у ЧССР, тј. да ли су Руси „ипак имали неког разлога“ за овај потез или нису. Тако је Ратко Јелић, у то вријеме предсједник Савеза удружења православних свештеника у СР Хрватској, истицао како лично он „осуђује СССР и остале учеснике окупације Чехословачке, али да сматра да наша штампа неби требала да их напада и да даје толики значај тој ситуацији“. Изреченом је додао да му је један свештеник из Сталешког друштва римокатоличких свештеника рекао „да су Руси ипак имали неког разлога да окупирају Чехословачку, јер да он чита стране новине и да је запазио да су у Чехословачкој излазила свега два листа К.[омунистичке] П.[артије] да је других било на десетке“.[1116]

[1113] ДАМСПРС, ПА, СССР, ф. 160, дос. 8, 415501, шифровани телеграм број 299, 21. IV. 1966.

[1114] AJ, 144-112-685, Zabeleška iz razgovora D. Denovskog sa P. V. Makarč[c]evim, zamenikom predsednika Saveta po pitanjima religije pri Savetu minist[a]ra SSSR, 19. avgust 1968. Макарцев је на крају разговора казао да не зна разлоге због којих не постоји „никакав контакт“ између Амбасаде СССР-а у Београду и Савезне верске комисије.

[1115] AJ, 144-112-685, Pov.br. 354, Državnom sekretarijatu za inostrane poslove, 1. X. 1968.

[1116] AJ, 144-112-685, Pov. 364, Zabilješka o razgovoru sa Ratkom Jelićem predsjednikom Saveza udruženja pravoslavnih svećenika u SR Hrvatskoj. Razgovor je vodio Ilija Nedić savjetnik u Komisiji za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske 13. septembar 1968 godine.

У СКВП-у су пратили извјесне активности православних цркава у свијету поводом интервенције Варшавског пакта у Чехословачкој. О засиједању Централног комитета ХКМ-а у једном мјесту близу Париза, од 30. септембра до 6. октобра 1968. године[1117], у СКВП-у су били у сазнању да се том приликом разматрала и ситуација створена поменутом интервенцијом. Наводно је током засиједања дошло до поларизације по овом питању, и то када су представници РПЦ, предвођени митрополитом Никодимом, и других цркава источних земаља заузели совјетски став у вези окупације, док су се на другој страни нашли остали присутни делегати, који нису дијелили овај став. На крају је донијет коминике, који је само регистровао различите ставове учесника до којих су дошли овом приликом, чиме је „створена ситуација са којом доиста нико није задовољан али која допушта да се сачекају повољнија времена“.[1118] Предстојатељу СПЦ је сугерисано, током разговора вођених у СКВП-у, да би у околностима интервенције Варшавског пакта у ЧССР „Српска православна црква требала да буде што обазривија према потезима које Руска православна црква чини на међународном и међуцрквеном плану“, док је српски патријарх са своје стране истакао „да ће о свему важнијем из односа двеју цркава информисати Савезну комисију и тражити консултације по свим питањима“.[1119]

У октобру 1972, док је у Београду боравила делегација РПЦ на челу са патријархом Пименом, патријарх Герман је замолио за разумијевање због тога што СПЦ не може да има свог сталног представника у ХКМ-у, и поменуо како они имају „својих посебних разлога“ да се не појављују на свима конференцијама.[1120] Претходно добивши позив из ХКМ-а, САСинод одредио је да на Другом семинару о миру у Прагу, током 14-15. новембра 1972, Српску патријаршију у својству посматрача заступа протојерej-ставрофор Миливоје Црвчанин (1892-1978). Избор није био случајан, јер је прота Црвчанин своје високо музичко образовање, по којем је био познат и ван граница матичне цркве, у међуратном периоду стекао баш у овом граду. Пред учесницима овог скупа прочитано је поздравно слово патријарха српског Германа. Семинар је био посвећен теми одговорности хришћана за безбједност и сарадњу у Европи. Учесници из 15 земаља дебатовали су око теме „Хладни рат или сарадња“. Разговарало се о потреби и изводљивости отклањања војних сукоба и постојећих облика Хладног рата, а такође су разматране импликације успостављања система безбједности и сарадње у Европи за друге континенте. Циљ је био да се идентификују конкретне могућности за хришћане и цркве, да промовишу раст свијести и ангажовање свих друштвених снага у обезбјеђивању безбједности и сарадње засноване на мирном суживоту.[1121]

Предсједник ХКМ-а митрополит лењинградски и новгородски Никодим, обавијестио је поглавара СПЦ да ће се у Загорску, у Тројице-Сергијевој лаври, 25-28. маја 1973. одржати сједница Комитета за проучавање мира. Била је то прилика за СПЦ да пошаље свог посматрача. Позив је прихваћен од стране САСинода, па је јеромонах Дамаскин (Давидовић), у то вријеме

[1117] У мјесту Маси крај Париза је од 1. до 4. октобра 1968. одржано засиједање Радног комитета и Међународног секретаријата ХКМ-а, док су РПЦ представљали: митрополит лењинградски и новгородски Никодим, вице-президент ХКМ-а, митрополит кијевски и галицки Филарет, члан Радног комитета ХКМ-а, А. С. Бујевски, члан Међународног секретаријата ХКМ-а, и протојерej П. С. Соколовски, представник РПЦ при ХКМ-у у Прагу. *ЖМП*, № 11 (1968), 3.

[1118] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 24, бр. 127, Informacija o izvesnoj aktivnosti pravoslavnih crkava u svetu, 4.

[1119] Разговор је обављен 9. децембра 1968. године између предсједника СКВП Мила Јовићевића и патријарха Германа. Цит. према: Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/712 са нап. 3.

[1120] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Белешка о разговорима вођеним 17 и 18 октобра 1972. године у Патријаршији у Београду са представницима делегације Руске православне цркве, 2.

[1121] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1973, ф. III, ред. бр. 8/73, Син. бр. 1657 / Зап. 346/73 и Син. бр. 1840 / Зап. 412/73, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1972/73. години, тј. за период од редовног заседања Светог архијерејског сабора 9. маја (26. априла) 1972. године до 28/15. маја 1973. године, 51; „Коммюнике Второго мирного семинара ХМК, Прага, 14-15 ноября 1972 года“, *ЖМП*, № 1 (1973), 44.

чиновнички приправник на раду у Музеју СПЦ, одређен да буде заступник на предстојећој сједници. Између осталих тема и извјештаја који су овом приликом били поднијети, у оквиру сједнице Комитета је 27. маја прослављен Дан Африке. Повод је било то што се навршавало 10 година од оснивања Организације афричког јединства са сједиштем у Адис Абеби, за које вријеме је број независних држава на овом континенту порастао на 41.[1122] Приликом сусрета патријарха Германа са првојерархом РПЦ у Москви, октобра 1974, руска страна је, како се наводи у забиљешкама о разговорима који су том приликом вођени, била задовољна што СПЦ шаље своје посматраче приликом догађаја под окриљем ХКМ-а.[1123]

Предсједник ХКМ-а предложио је Српској патријаршији, у писму од 14. јула 1976, да се под покровитељством СПЦ током 1977. године организује интернационални семинар или консултације у Београду, а у вези са предстојећим засиједањем КЕБС-а. У САСиноду ово питање је проучено, након чега је издато саопштење да је „услед специфичних прилика у којима живи Српска црква одлучено (је) да се она не може овога прихватити“[1124], па до реализације овог предлога није дошло.

Српска црква није била заступљена на Петом мировном конгресу у Прагу, који је одржан 22-27. јула 1978, иако је о овоме била обавијештена и замољена да пошаље свог посматрача. Разлог је био следећи. Будући да је генерални секретар ХКМ-а Кароли Тот својим писмом од 28. јануара 1978. обавијестио да ће на овом скупу учествовати представници Александријске патријаршије, САСабор СПЦ је одлучио да се на овај Конгрес не шаље представник. Подсјећања ради, у СПЦ су били незадовољни потезом александријског патријарха који је у августу 1975. признао хиротонију архимандрита Иринеја (Ковачевића) за епископа Америчко-канадске епископије. Он је стао уз епископа Дионисија (Миливојевића) током избијања америчког раскола унутар СПЦ. Овај потез александријског патријарха је у Српској патријаршији протумачен као противканонски чин.[1125]

У Прагу је током 2-8. јула 1985. одржана VI скупштина хришћана за мир. Главна тема била је „Бог зове: изабери живот – вријеме истиче“. Присуствовало је преко 800 делегата, гостију и посматрача из 90 земаља. Митрополит кијевски и галицки Филарет држао је предавање на тему „Глобална угроженост човјечанства – глобална стратегија мира“. У православном катедралном храму Светих Кирила и Методија у Прагу одржано је свечано богослужење, којим је началствовао патријарх бугарски Максим, и митрополити пољски Василије и чешки Доротеј. Испред СПЦ као посматрач био је присутан свештеник Јован Николић из Загреба. Осим њега, у својству делегата из Југославије били су присутни бискуп Имре Ходоши испред Мађарске реформиране цркве, и бискуп Андрej Береди у име Словачке евангелистичке цркве. Учесници скупштине усвојили су

[1122] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1973, ф. III, ред. бр. 8/73, Син. бр. 1657 / Зап. 346/73 и Син. бр. 1840 / Зап. 412/73, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1972/73. години, тј. за период од редовног заседања Светог архијерејског сабора 9. маја (26. априла) 1972. године до 28/15. маја 1973. године, 51; К. Комаров, „Сессия Комитета продолжения работы ХМК в Троице-Сергиевой Лавре“, *ЖМП*, № 8 (1973), 43-49.

[1123] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2601 / Зап. 609 из 1974, Разговор у Московској Патријаршији, 6. октобар 1974, 2.

[1124] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1977, ф. II, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1976/77. години односно у времену од редовног заседања Светог архијерејског сабора 25/12. маја 1976. до 12. маја (29. априла) 1977. године, 48. Вјероватно је један од кључних људи Московске патријаршије имао у виду престојећи београдски састанак КЕБС-а, који је одржан од 4. октобра 1977. до 9. марта 1978. године. Опширније: Јован Чавошки, „Чекајући Европу у Београду: Југославија и Београдски састанак КЕБС-а 1977-1978.“, *Токови историје*, бр. 2 (2019), 167-198.

[1125] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1978, ф. I, Извештај о раду Светог архијерејског синода ½977/78. години, 50.

завршни коминике, упутили поруке хришћанима цијелог свијета, док су послата писма предсједнику Президијума СССР-а А. Громику, и предсједнику САД Р. Регану.[1126]

Српска православна црква према иницијативама Руске православне цркве и совјетске владе за мир и разоружање

На адресу Српске патријаршије упућивани су од стране РПЦ разни прогласи, апели, позиви и акције на тему постизања мира у свијету, било преко разоружања, прекида трке у наоружању, или пак спречавања ескалације актуелних регионалних војних конфликата током трајања Хладног рата. Треба подсјетити да је, како примјећује С. Звонарјов, промовисање мира и пријатељства међу народима била једна од приоритетних тема спољне политике совјетске државе током периода који је предмет истраживања. Власти су ову политику спроводиле, између осталог, користећи потенцијал совјетских друштвених и вјерских организација, а посебно Руске православне цркве. Поједини истраживачи истичу чињеницу да се интензивирање мировних активности Московске патријаршије поклопило са временом појачаних тензија током Хладног рата. За покретање и координацију вјерских мировних напора били су задужени Савјет за послове РПЦ (религије) и Савјет за послове култа при Савјету Министара СССР-а. Међутим, како с правом истиче поменути аутор, погрешно би било ове напоре РПЦ приписивати само државној иницијативи и коришћењу религијског фактора у постизању спољнополитичких циљева совјетског руководства. Насупрот томе, учешће РПЦ у миротворству треба посматрати као наставак њеног патриотског курса из претходних деценија, док је борба за мир и миротворство био природан избор за Цркву, будући да је имала дубоко утемељење у Христовој поруци записаној у Новом Завјету: „Блажени миротворци, јер ће се синови Божији назвати“ (Матеј, 5, 9), па самим тим и у мисији Цркве, те из тог разлога није била потребна никаква спољашња мотивација за укључивање представника Цркве у борби за мир.[1127]

У марту 1950. патријарх руски Алексије је тражио сагласност и сарадњу православних цркава са РПЦ у заједничком покрету за очување мира у свијету. Паралелно са тим, тражено је организовање конференција поглавара православних цркава, ради утврђивања програма заједничке акције у том правцу. Од стране ЦП и њеног поглавара патријарха Атинагоре руском патријарху је оспоравано право иницијативе за сазивање конференције поглавара Помјесних православних цркава у одбрану мира. Препис одговора патријарху Алексију стигао је на адресу патријарха Викентија, а упутио га је поглавар ЦП. Писмо је приказано на сједници Синода СПЦ од 24/11. октобра 1950. и „узето на знање“.[1128]

Почетком 1958. у СПЦ су добили Новогодишњи апел Руске православне цркве, сачињен 27. децембра претходне године. У њему се наводи како се патријарх Алексије и Синод РПЦ осјећају обавезнима да се обрате поглаварима аутокефалних православних цркава и руководиоцима свих других хришћанских вјероисповједања, „са апостолским позивом да пазе на то да у условима нашега времена служимо миру и узајамном поучавању [...] да би се брзо и успешно показало наше хришћанско јединство у великом делу смиривања човечанства“. У овом документу се подсјећа на напоре РПЦ у прошлој години (1957) и раније „ка мирном животу“, и њено позивање хришћана

[1126] Ј. Н., „VI Свехришћанска скупштина за мир“, *Православље,* 1-15. 8. 1985, 12. Опширније: *ЖМП*, № 9 (1985), 49-82.

[1127] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 819-821.

[1128] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. II део: Конгрес православних цркава у Москви 1948 г., Син. бр. 2586 / Зап. 82 из 1950, Патријарх цариградски Атинагора патријарху српском Викентију, 22. септембар 1950.

цијелог свијета „ка једнодушном супротстављању свима покушајима да се распали нови рат“. Уз то, ова црква поздравља и благосиља „напоре који су ишли на то да се прекрати проба са атомским бомбама и да се у потпуности забрани то убиствено оружје“. У вези наступајуће године пројављује се неизвјесност у смислу шта ће она донијети: да ли ће „нова година бити година погибелног огња и мача или ће донети људима слободу од страха рата и дозволити народима да уживају слатке плодове мира!“ Позивајући се на јеванђелску заповијест „Све, дакле, што хоћете да чине вама људи, тако чините и ви њима“ (Матеј 7, 12), аутори овог апела сматрали су да је у међународним односима „могуће много урадити у смислу хришћанског решења важних проблема садашњице“. Због тога је РПЦ увјерена у спремност свих хришћанских цркава, заједница и организација да ће у наступајућој години уложити свој утицај како би руководиоци њихових земаља заузели „такав политички курс, који би довео народе до сагласности да се прекрати утакмица у наоружању, у забрани атомског оружја и о широкој сарадњи у свима областима живота“.[1129] Исте године је у *Гласнику СПЦ* епископ бањалучки др Василије (Костић) објавио један опширнији чланак, у којем кроз теолошку визуру сагледава у тадашњем свијету присутно узбуђење и страх од опасности по човјечанство у виду разних термонуклеарних опита и експлозија атомских, хидрогенских, кобалтних и других бомби.[1130]

Патријарх Герман је поново добио текст апела РПЦ, сада из новембра 1959, с намјером да се подигне глас о општем и потпуном разоружању у свијету. Овог пута писмо руског патријарха садржало је и проглас о разоружању, донијет у име совјетске владе од стране Н. С. Хрушчова. Проглас је био намијењен поглаварима православних цркава с циљем, како се наводи, да искажу „свој став према предлогу Владе Совјетског Савеза о општем и потпуном разоружању“. Поменути предлог совјетске владе се, без претјеривања, може назвати „најистакнутијим догађајем наших дана“, тврдили су његови пошиљаоци, за који је „прикована пажња свих народа који су жељни да се ослободе страха од рата“. Православни хришћани СССР-а овај предлог схватају „као искрену тежњу ка избављању човечанства од претње новог светског рата“, и у њему виде „истинит пут ка стварном исцељењу међународних односа, које непрекидно замрачује убитачно такмичење у области разоружања“. Руководство РПЦ је за овај предлог совјетске владе тврдило да у потпуности „одговара хришћанским надањима“. Стога је улога православних цркава „да потсети хришћански свет о неспојивости уништења људи с вером у Христа, који позива све људе да буду чеда Божија“.[1131] Српски патријарх је овај предлог из РПЦ уступио САСиноду на даље разматрање. Иако су и у СПЦ били за мир и разоружање, ипак, како је рекао српски патријарх у разговору са М. Дилпарићем у децембру 1959, они не би могли потписати овакву једну ствар, јер „би то било незгодно“. То је аргументовао на начин што СПЦ подржава југословенску владу и њеног предсједника у борби за мир и разоружање, али да то ради „на свој начин и ’својим језиком’, а не овако ’драстично и формалистички’ како тражи РПЦ да се прихвати изјава

[1129] AJ, 144-28-297, Новогодишњи апел Руске православне цркве.

[1130] Епископ бањалучки Василије, „Савремени атомски страх у светлости откривења“, *Гласник СПЦ*, бр. 10-11 (1958), 198-204.

[1131] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 3261 / Зап. 712 из 1959; AJ, 144-41-378, Veze sa Ruskom pravoslavnom crkvom 1959. У Прогласу се позива на ријечи кентерберијског архиепископа „да ниједан хришћанин не може учинити бољи предлог од онога који је дао на Генералном заседању Организације Уједињених Нација Н.С. Хрушчов за време своје знамените посете Сједињеним Америчким Државама (15-27. септембра 1959. – *Љ. П.*)“. Проглас су потписали, осим патријарха Алексија, стални чланови Светог синода РПЦ: Николај, митрополит крутицки и коломенски; Јован, митрополит кијевски и галицки, егзарх украјински; Питирим, митрополит лењинградски и ладошки.

Хрушчова“.[1132] На сједници САСинода је одлучено да патријарх захвали првојерарху РПЦ на достављеном прогласу, уз обавезу да истог извијести шта је по том питању преузето од стране СПЦ. Стога је 23. јануара 1960. услиједило писмо патријарха Германа. У њему се између осталог наводи: „Ми са нашим Светим Синодом прихватамо и душом и срцем тај апел и придружујемо се мислима, жељама и молитвама израженим у њему, јер је то жеља и настојање и наше владе а и ми сами желимо и Богу се молимо за мир и добру вољу међу људима“. У наставку упућује на ријечи из своје Божићне посланице у којој се дотакао и актуелне проблематике свјетског миротворства: „Ми поздрављамо све напоре за разоружање ради ослобођења човечанства од тешке море убилачког наоружања и ратних опасности“.[1133]

Док је патријарх Герман по позиву румунског патријарха Јустинијана боравио у посјети Румунској цркви (23. октобар–5. новембар 1962) на његову адресу стигло је писмо од поглавара МП. Патријарх руски је сада апеловао „да се дигне глас протеста противу крајње опасних поступака по ствар мира владе Сједињених америчких држава у односу према Републици Куби који доводе човечанство на руб светског рата“. У ствари, овим се тражила реакција на Кубанску ракетну кризу, која је пријетила да прерасте у сукоб двије нуклеарне супер силе. Руски патријарх је вјеровао у мирољубиви утицај православних цркава који ће „побудити руководиоце америчког народа [да] саслушају глас разума да се одрекну злоупотребе силе, [...].“[1134] Иначе, о ангажовању РПЦ поводом Кубанске кризе говори податак да је из ОВЦС-а послато 98 телеграма у различите крајеве свијета, док су додатни телеграми послати предстојатељима Помјесних православних цркава, вршиоцу дужности Генералног секретара УН У. Танту, генералном секретару ССЦ-а В. А. Висерт Хафту и председнику Националног савета Христових цркава у САД-у И. Милеру. Истраживачи су примијетили да је проактивно дјеловање РПЦ током Кубанске ракетне кризе допринијело побољшању става дијела совјетског руководства према њој.[1135] У вези са новонасталом кризном ситуацијом српски патријарх је поручио свом руском сабрату да владике, клир и вјерни народ СПЦ приноси молитве Спаситељу „да учврсти мир и добру вољу међу људима и међу народима“, у вријеме када је „ратна мора поново лебдела над читавим светом“.[1136]

Није изостала реакција РПЦ ни на разбуктали рат у Вијетнаму[1137], па је на ову тему патријарх Алексије 31. децембра 1965. сачинио једну посланицу. У њој су апострофирани „дошљаци“ који из далеких земаља воде крвави рат у Јужном Вијетнаму, као и страдање дјеце, жена и стараца. Подигнут је глас против рушења градова, села, фабрика, болница, школа и томе слично. Осим тога, разарању су изложене и вриједности „многовековне историје вијетнамске културе“, а изражена је бојазан да рат може да ескалира и пређе границе Југоисточне Азије и на тај начин угрози свјетски мир. Стога се руководство РПЦ сада обраћа владама земаља које имају везе са догађајима у Вијетнаму, поготову влади САД, на коју се апелује да спроведе одлуке Женевског споразума из 1954. које се односе на Индокину, као и на декларацију XX сесије Генералне скупштине ОУН-а о недопустивости мијешања у унутрашње ствари држава, и о заштити њихове

[1132] AJ, 144-34-326, Pov.br. 335/1, Zabeleška o razgovoru sekretara Savezne komisije za verska pitanja Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 8. decembar 1959, 4-5.
[1133] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 3261 / Зап. 712 из 1959, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, 23. јануар 1960.
[1134] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 3101 / Зап. 566, Писмо патријарха Алексија патријарху Герману, 26. октобар 1962.
[1135] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 823-824.
[1136] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 3101 / Зап. 566, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, 12. новембар 1962; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 235.
[1137] Опширније: Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 836-839.

независности и суверенитета. Апелује се на хитан прекид ватре у Јужном Вијетнаму, и обустављање бомбардовања Сјеверног Вијетнама. Текст ове посланице достављен је патријарху Герману 4. јануара 1966. године.[1138] На овај допис из СПЦ је одговорено у сличном тону као и у вези Кубанске кризе – да се СПЦ залаже за очување мира у свијету, и да архијереји, клир и вјерници непрестано узносе молитве „да се сви неспоразуми у свету решавају мирним путем“.[1139]

У лаври Светог Сергија је од 1. до 5. јула 1969. одржана Конференција свих религија у Совјетском Савезу за мир и сарадњу међу народима, која је сазвана на иницијативу патријарха Алексија. Српској цркви позив је упућен преко ОВЦС-а, да одреди два представника који би, у својству посматрача, пратили рад овог високог скупа. Изгледа да је позив Српској патријаршији био упућен још у априлу мјесецу 1969, али задуго одговора није било. Због тога је ђакона Момира Лечића 13. јуна 1969. путем телефона контактирао епископ Филарет из ОВЦС-а, молећи за што хитнији одговор да ли ће СПЦ узети учешћа на овој конференцији. Закључак сједнице САСинода СПЦ од 17. јуна 1969. био је да се усвоји предлог патријарха Германа, и на предстојећу конференцију, као делегате-посматраче, пошаљу архимандрит Методије (Муждека), ректор Призренске богословије, и ђакон Димитрије Марковић, писар Патријаршијског управног одбора. О овој одлуци српски патријарх је 19. јуна обавијестио Комисију за верска питања СР Србије, у сврху тражења финансијске помоћи. Како се може видјети из службене биљешке од 26. јуна 1969, ђакон Лечић је, по налогу патријарха Германа, контактирао Владу Станојевића, секретара поменуте Комисије, а овај му је, након консултовања са Витомиром Петковићем, челником Комисије, одговорио следеће: „Комисија нема пара, али ћемо 'закинути' са неке друге стране да би поменутим делегатима платили пут. Нека им сада патријаршија да новац за куповину карата, а Комисија ће тај новац надокнадити док буду на путу или по повратку из Москве“.[1140]

На Конференцији је учествовало 176 делегата из различитих народа у оквиру СССР-а, представника хришћанства, будизма, ислама и јудаизма, а као гости присуствовали су религијски дјелатници из 44 земље Азије, Африке, Сјеверне и Јужне Америке и Европе. Поздравни телеграм учесницима Конференције упутио је предсједник Совјета Министара СССР-а А. Н. Косигин.[1141] Конференција је, како је у поздравном обраћању истакао руски патријарх, била „посвећена учвршћењу међународног мира“. В. А. Куроједов, челник Савјета за послове религије, нагласио је „велику важност и човекољубиви циљ ове конференције“.[1142] На I пленарној сједници реферат је поднио митрополит лењинградски и новгородски Никодим (Ротов), који је посебно подвукао то што се ова Конференција одржава „у судбоносне дане за човечанство“, поменувши притом страдање људи у ратним конфликтима, у несрећама, од глади, док са друге стране стоји огроман напредак науке и технике. Он је најавио да ће се у даљем раду ова Конференција „дотаћи многих за живот практичних питања, везаних како за оцену савремене међународне ситуације тако и у разради наших општих задатака у области јачања и заштите мира“, а сам је навео примјере страдања људи у актуелним конфликтима у Вијетнаму, на Блиском Истоку, као и проблеме на европском тлу. Поменуо је нагомилавање наоружања, поготову оног најопаснијег (нуклеарног,

[1138] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска црква 1959-1968, Син. бр. 132 / Зап. 6, „Посланица Патријарха московског и целе Русије Алексија поводом садашњег стања у Вијетнаму“, 31. децембар 1965.
[1139] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска црква 1959-1968, Син. бр. 132 / Зап. 6, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, 5. фебруар 1966.
[1140] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2166 / Зап. 469 из 1969.
[1141] *ЖМП*, 8/1969, 29, 31.
[1142] ђакон Димитрије Марковић, „Конференција за мир у Загорску“, *Гласник СПЦ*, бр. 9 (1969), 246.

хемијског и бактериолошког), и трошкове које издвајају земље чланице НАТО-а за наоружање, као и војни буџет САД-а и др.[1143]

Другог дана Конференције отпочео је рад по радним групама, којих је било пет, с циљем да свака размотри по један одређени пробле. Прва група радила је теми „Вијетнам и проблем Југоисточне Азије“, у оквиру које је главни реферат прочитао А. В. Карев, генерални секретар Савјета евангелистичких хришћана-баптиста. Он се поред осталог запитао да ли „можемо бити равнодушни и мирно гледати шта све преживљава народ Вијетнама“. Сви који су у оквиру ове групе учествовали у дискусијама били су једнодушни у осуди америчке агресије у Вијетнаму, и захтијевали њено заустављање без одлагања, чији наставак би могао довести до свјетске катастрофе.[1144] Друга радна група била је посвећена проблемима европске безбједности, у оквиру које је реферат читао Чесловес Бронијус Каривајтис, представник Римокатоличке цркве у Литванији, подвукавши да је изградња и очување мира „света дужност“. Дискутанти су били сагласни о неопходности борбе са „возрожденијем“ нацизма у Западној Њемачкој и реваншистичким курсом бонске владе, па је било потребно подржати кораке совјетске владе и других земаља у смањењу међународне напетости.[1145] Предмет разматрања треће групе био је конфликт на Блиском истоку, у оквиру које је главно излагање имао муфтија З. Бабаханов. Током дискусије на ову тему истакнуто је непоштовање резолуције СБ ОУН-а од 22. 11. 1967. о повратку арапских избјеглица на своју територију. Поменуто је и скрнављење светих мјеста у Палестини, и гњев који је агресија Израела изазвала међу муслиманима у СССР-у. Надаље је исказана јасна подршка муслимана политици совјетске владе за заустављање агресије на Блиском Истоку, као и подршка ослободилачкој борби арапских народа.[1146] Четврта група разматрала је борбу с колонијализмом, неоколонијализмом, расизмом и апартхејдом. Главни кореферат поднио је члан Епархијског савјета Араратске епархије из Јерменске апостолске цркве С. К. Аревшатјан, на тему „Колонијализам и неоколонијализам, расизам и апартхејд“. Он је нагласио да хришћанска црква и остале вјерске организације морају имати одређен, јасан и чврст став о овим појавама. Приликом разраде ове позиције потребно је имати у виду, како је у кореферату подвучено, четири аспекта: социјални, економски, политички и културно-морални. У извјештају о раду ове групе наглашено је да су сви учесници у дискусији о поднијетом кореферату били једнодушни у осуди колонијализма, неоколонијализма, расизма и апартхејда, који су указали какве све облике може имати неоколонијализам, али и то да чак и цркве могу постати инструментом неоколонијализма.[1147] Најзад, у оквиру пете радне групе, којом је предсједавао рабин московске синагоге Л. И. Левин, кореферат је поднио митрополит кијевски и галицки Филарет на тему „Основе, пракса и перспективе заједничких напора различитих религија за сарадњу и мир међу народима“. Епископ западнонњемачки Иринеј (МП) скренуо је пажњу учесницима Конференције на проблем успостављања повјерења између Запада и Истока, чему би у знатној мјери могли да дају допринос цркве и вјерске организације, будући да су мир, братство и љубав заједнички у

[1143] Марковић, „Конференција за мир у Загорску“, 247; „Доклад митрополита ленинградского и новгородского Никодима“, *ЖМП*, № 8 (1969), 39-54.
[1144] К. Логачёв, „Конференция представителей всех религий в СССР за сотрудничество и мир между народами“, *ЖМП*, № 8 (1969), 58-59; Марковић, „Конференција за мир у Загорску“, 247.
[1145] Логачёв, „Конференция представителей всех религий в СССР за сотрудничество и мир между народами“, 59; Марковић, „Конференција за мир у Загорску“, 247.
[1146] Логачёв, „Конференция представителей всех религий в СССР за сотрудничество и мир между народами“, 59-60.
[1147] Исто, 60.

свим религијама. У оквиру Конференције одржане су и панел дискусије, док су званични закључци и заједнички коминике донијети 4. јула, а програм је завршен наредног дана.[1148]

Из југословенске амбасаде у Москви ДСИП-у је упућен телеграм о одржаној конференцији у Загорску. Осим тога што је приказан рад конференције, назив главних тема и излагача, наведено је да је „цела конференција по својој садржини била (је) посвећена најактуелнијим политичким питањима данашњег света“. Осим тога, садржина главног реферата и кореферата „у потпуности је била на позицијама званичне совјетске политике“, уз намјеру да „присуство бројних страних делегација [...] искористи да ови ставови буду прихваћени са њихове стране као платформа за њихову активност у својим земљама“. Даље се наводи како на то гледају званични совјетски органи преко Вјерске комисије, односно Савјета за послове религије. Они су били задовољни радом и резултатима конференције, сматрајући да РПЦ „постаје све активнији чинилац у предузимању разних акција које се по својој садржини и циљевима подударају са интересима совјетске политике“, те да „совјетска званична политика озбиљно рачуна на ову активност“. Како је представницима Амбасаде СФРЈ казано, „конференција је имала за циљ покушај стварања основе за једно шире акционо јединство свих цркава на разним континентима и у разним земљама под паролом под којом је и одржана конференција“.[1149]

Делегација СПЦ била је 7. јула гост епископа волоколамског Питирима, у редакцији *ЖМП*-а. Владика Питирим је том приликом одговарао на бројна питања из живота РПЦ (о броју епархија, семинарија и академија, манастира и монаха и тсл.), након чега је услиједио обилазак Москве са њим у улози водича. Истог дана дошло је до посјете Љењинграду и тамошњој Духовној академији, и сусрета са ректором епископом Германом[1150]. И овдје су разгледане знаменитости града, а гости су запазили да је храм Св. Николаја, упркос томе што је био радни дан, „био пун верних“. Посебан утисак било је само богослужење у овој цркви. „Овде није певао хор, овде се не пева за певницом. Овде пева народ. Овде сви певају и нема диригента“, стекли су утисак делегати Српске патријаршије. Они су се 10. јула, преко Кијева, вратили у Београд.[1151]

Српској цркви је упућен позив од митрополита Никодима (Ротова) 17. маја 1972. у вези евентуалног учешћа у раду Асамблеје друштвених снага за европску безбједност и сарадњу, која је одржана 2-5. јуна исте године у Бриселу. По ријечима предсједника ОВЦС-а, учешће представника СПЦ у предстојећем догађају било би не само пожељно, него и неопходно. Он је био убијеђен да ће Асамблеја бити форум на коме ће се хришћанско схватање по питању мира, безбједности и сарадње у Европи и у цијелом свијету изразити „репрезентативно и ауторитативно“. Сада се, као члан Иницијативног комитета Асамблеје, обратио патријарху Герману с молбом да подржи „добре намере организатора Асамблеје“, позивајући га на „радно

[1148] Исто, 60; Марковић, „Конференција за мир у Загорску“, 247; *ЖМП*, № 8 (1969), 29-31; Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 852-854.

[1149] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1969, ф. 176, дос. 9, 427200. Ову конкретну активност РПЦ совјетски органи су објашњавали „да црква жели да се јаче афирмише у масама и да тако индиректно појача свој утицај“, сматрајући је „позитивном еволуцијом које руско православље чини у садашњем моменту“. „Међутим, целокупна садашња активност цркве тумаче са њеним настојањима које чини да би се прилагодила и модернизирала, са циљем да што успешније парализира утицај кога на цркву врши социјални прогрес у земљи. Ту по њима лежи и опасност јер својом модернизацијом, ослобађајући се негативног наслеђа и раније активности која је компромитирала цркву и усвајајући ’нове идеје[’], оне не само теже очувању него и јачању свог утицаја, али ствара и ’илузију о блискости религиозног учења комунистичким идеалима’“. Амбасадор Видић је извијестио да су конференцији присуствовала и два представника СПЦ и један представник муслиманске вјерске заједнице, међутим „о њиховом присуству нисмо били информисани нити су и они сами нашли за потребно да нам се јаве“. Исто, 2-3.

[1150] Епископ (од 1983. архиепископ, 2000. митрополит) Герман (Тимофејев, 1937-) био је ректор ЛДА од 27. новембра 1968. до 24. јуна 1970. године. „Ректоры разных лет“, датум приступа 26. 4. 2026, https://spbda.ru/professors/rectors.

[1151] Марковић, „Конференција за мир у Загорску“, 248-249.

учешће“ у оквирима овог сабрања.[1152] На сједници САСинода СПЦ од 23. маја 1972. у вези добијеног позива поступило се по предлогу патријарха Германа: писмо митрополита Никодима у преводу је достављено епископу западноевропском и аустралијском Лаврентију (Трифуновићу) из СПЦ, који је умољен да „пронађе погодно лице и упути да присуствује, као посматрач, раду Асамблеје“.[1153]

Пракса обавјештавања СПЦ од стране МП и њеног ОВЦС-а о одржаним и планираним активностима на пољу миротворства настављена је и током 1973. године. Овога пута радило се о информацији да је 16-18. марта 1973. у Москви одржан консултативни састанак међународног карактера, уз учешће 40 представника међународних организација, и 81 представника националних организација из 60 земаља. Главни резултат била је одлука о организацији Свјетског конгреса мирољубивих снага у Москви од 2. до 7. октобра 1973. године. Митрополит Никодим, који је овим поводом писао патријарху Герману и послао му примјерак Билтена Совјетског комитета за свјетски конгрес мирољубивих снага, навео је да је Совјетски комитет састављен од еминентних представника синдикалних, женских и омладинских организација, задруга, научних, техничких и других друштвених организација, као и Савеза умјетничких удружења и Парламентарне групе СССР-а. У раду Комитета активно судјелују и црквене структуре у Совјетском Савезу, па тако и РПЦ. Руководилац ОВЦС-а је напоменуо да је ово први број Билтена који Комитет издаје на енглеском језику, да ће слање ове публикације наставити и у наредном периоду, и не само то него и друга обавјештења у погледу развоја и тока припреме будућег Конгреса, у циљу предузимања „мера за оздрављење међународних односа“.[1154] Будући да је патријарх Герман у вријеме када је ово писма било примљено био одсутан, митрополиту лењинградском и новгородском је одговорио епископ бачки Никанор, у то вријеме члан САСинода СПЦ. Он је потврдио пријем писма и Билтена Комитета за свјетски конгрес мирољубивих снага, и митрополиту Никодиму, у име српског патријарха, захвалио на пошиљци.[1155]

Нови предсједник ОВЦС-а митрополит Јувеналије (Појарков) тражио је од патријарха српског Германа разумијевање и подршку за предлог о одржавању Међународне конференције пријатеља Московског конгреса мирољубивих сила, ради третирања савременог задатака свог миротворног служења. Да се овим поводом обрате представницима цркава и религијских заједница цијелог свијета договорено је на претходно одржаном Савјетовању глава и представника цркава и религиозних заједница СССР-а у Загорску, 29. септембра 1975. године.[1156] У вези наведеног на САСиноду СПЦ расправљано је 7. новембра, када је одлучено „да Српска православна црква поздравља сваки рад који доприноси очувању мира у свету [...]“[1157], а ускоро

[1152] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1813 од 23. мај 1972, Писмо митрополита Никодима патријарху Герману, 17. мај 1972.

[1153] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1813 / Зап. 296 из 1972; Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 834-835.

[1154] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2087 од 4. јула 1973, Писмо митрополита Никодима патријарху Герману, № 1073, 26. јун 1973. Назив Билтена: Bulletin the Soviet Committee for the World Congress of peace forces. Први број изашао је у априлу 1973. године.

[1155] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2087 из 1973, Писмо епископа бачког Никанора митрополиту лењинградском и новгородском Никодиму, 10. јула 1973.

[1156] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2772/1975, Писмо митрополита тулског и белевског Јувеналија патријарху српском Герману, 30. октобар 1975.

[1157] У наставку ове одлуке слиједи дио који је прецртан: „[...] а што се тиче пак учешћа наше свете Цркве на међународним миротворачким конференцијама, с обзиром на специфичне прилике у којима она живи, то ће се ово решавати од случаја до случаја, проучавати и сходно томе одлуке доносити.“ АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф.

је патријарх Герман захвалио митрополиту Јувеналију, предсједнику Припремног комитета, на обавјештењима.[1158]

У вези одржавања планиране међународне конференције Московског конгреса патријарху Герману је 17. децембра 1975. поново писао предсједник ОВЦС-а. Он је овом приликом подробно извијестио предстојатеља СПЦ о спроведеним и планираним активностима у циљу сазивања међународне конференције религиозних радника и пријатеља Московског конгреса мирољубивих сила. Наиме, како се у писму наводи, 29. септембра 1975. у Тројице-Сергијевој лаври услиједио је састанак представника цркава и религиозних заједница СССР-а, на којој је кроз дискусије постигнута сагласност „о неопходности укрепљења миротворне делатности религиозне јавности света". На овом састанку се пројавила „једнодушна жеља" да се сазове Међународна конференција религиозних радника и пријатеља Московског конгреса мирољубивих сила из 1973. године. Том приликом формиран је Припремни комитет, а митрополит Јувеналије се надао да ће овај планирани подухват наићи у редовима српске црквене јерархије на позитиван одговор, и да ће га српски патријарх подржати својим ауторитетом и тако помоћи да се ова замисао реализује. Припреме за одржавање једне овакве конференције захтијевале су одржавање проширеног засиједања Припремног комитета, планираног да се одржи 29-31. марта 1976. године. С тим у вези сада је митрополит Јувеналије тражио да се испред СПЦ пошаље један представник ради учешћа у раду Припремног комитета, док би путни трошкови били регулисани од стране домаћина.[1159] Предлог предсједника ОВЦС-а разматран је на сједници САСинода СПЦ 6. фебруара 1976, на којој је одлучено да се исти прихвати и у својству делегата пошаље синђел Јефрем (Милутиновић), у то вријеме суплент богословије у Крки[1160], о чему је био повратно обавијештен митрополит Јувеналије.[1161] Владика далматински Стефан (Боца) је извијестио, 19. фебруара 1976, САСинод да је о. Јефрем упућен у Београд како би се припремио за одлазак у Москву.[1162] На име трошкова за ово путовање требало је да ПУО, поступајући по наредби српског патријарха, о. Јефрему исплати 2.773 динара за авионску карту, и још 50 америчких долара за његове личне трошкове.[1163]

Према подацима из извјештаја који је о. Јефрем поднио САСиноду СПЦ, овом састанку Проширеног припремног комитета присуствовало је 117 учесника из 29 земаља. Главни задатак био је одређивање времена сазивања будуће Међународне конференције представника религија, затим утврђивање њеног дневног реда, као и дефинисање других мјера у вези са њеном организацијом. Одлучено је да се конференција одржи у току 1977. године у Москви, и то на позив РПЦ. Осим тога, формиран је ужи Међународни припремни комитет састављен од 53 члана из 30

Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2772 / Зап. 654 из 1975, Из седнице Светог архијерејског синода СПЦ од 7. новембра 1975.

[1158] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2772 / Зап. 654 из 1975, Писмо патријарха српског Германа митрополиту тулском и белевском Јувеналију, председнику Припремног комитета, 12. новембар 1975.

[1159] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 343 из 1976, Писмо митрополита тулског и белевског Јувеналија патријарху српском Герману од 17. 12. 1975.

[1160] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 343 / Зап. 24 из 1976.

[1161] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Писмо патријарха Германа митрополиту Јувеналију, 10. фебруар 1976.

[1162] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 498 од 21. фебруара 1976.

[1163] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 802 од 23. марта 1976.

земаља, док је главни циљ и задатак будуће конференције гласио: „Међународна конференција представника религија за постојани мир, разоружање и праведне односе међу народима“.[1164]

Кореспонденција у вези одржавања предстојеће конференције и даље је настављена. Митрополит Јувеналије је писмом од 7. јуна 1976. обавијестио српског патријарха да се за наредну годину планира одржавање Свјетске конференције представника свих религија у Москви. Осим очекивања да ће овај подухват у СПЦ наићи на „позитиван одзив“, он је српском црквеном поглавару предложио да се прихвати „почасног старатељства над будућом 'Светском конференцијом: Религиозни радници за трајни мир, разоружање и праведније односе међу народима'“, и да уђе у састав њеног почасног президијума.[1165] Предлог шефа спољне политике МП претресан је на сједници САСинода СПЦ. На предлог предсједника ОВЦС-а одговорено је почетком септембра. По ријечима патријарха Германа, СПЦ и он лично високо цијене и поздрављају сваку акцију и труд за одржавање мира у свијету. У вези евентуалног ангажовања патријарха српског у раду планиране конференције наводи се да „због сталне заузетости пословима наше Цркве овде у Домовини ми жалимо што нисмо у могућности да се примимо дужности и почасти које нам предлажете у вези са овом Светском конференцијом, уз нашу најдубљу захвалност на предлогу и понуди“.[1166]

Митрополит Јувеналије је у фебруару 1977. упутио позив да се из СПЦ пошаљу два представника на предстојећу конференцију, и да се благовремено доставе њихова имена и адресе, док би трошкове њиховог боравка на себе преузела РПЦ. Наведен је и тачан датум одржавања конференције: 6-10. јун 1977. године.[1167] Одлуком САСинода од 22. марта 1977. за представника СПЦ на предстојећој конференцији именован је др Чедомир Драшковић, професор Богословског факултета у Београду.[1168] Са овом одлуком патријарх Герман је упознао митрополита Јувеналија, и пожелио „благослов и успех у раду будућој Конференцији“.[1169]

Конференција је одржана уз присуство 650 представника из 107 земаља свијета. Иницијатива је потекла од патријарха Пимена, и била је потпомогнута од стране свих поглавара цркава и религиозних заједница у СССР-у. Митрополит Јувеналије је отварајући конференцију предложио да се вријеме до 2000. године за хришћане прогласи за период година мира, чему би били посвећени двоструки напори за учвршћивање мира међу народима.[1170] Конференција је усвојила два документа: „Апел владама свих држава света“ и „Апел религиозним радницима и верујућим целога света“. У првом документу учесници Конференције поздравили су попуштање међународне затегнутости, у чему су видјели услове за осигурање мира и праведности у цијелом свијету. Позвали су све државе да и даље раде на ширењу попуштања у свим областима свијета, како би послије политичког услиједило војно и економско попуштање. На владе је апеловано да предузму одлучне мјере за смањивање војних буџета, и смањивање производње и продаје оружја.

[1164] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1006 / Зап. 234 из 1976. Извјештај синђела Јефрема примљен је на сједници САСинода одржаној 7. маја 1976.

[1165] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1808 од 17. августа 1976, Писмо митрополита Јувеналија патријарху Герману, 7. јун 1976.

[1166] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1808 / Зап. 402 од 3. септембра 1976, Писмо патријарха Германа митрополиту Јувеналију, 2. септембар 1976.

[1167] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 735 од 18. марта 1977, Писмо митрополита Јувеналија патријарху Герману, 21. фебруар 1977.

[1168] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 735 / Зап. 153 из 1977.

[1169] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 735 / Зап. 153 из 1977, Писмо патријарха Германа митрополиту Јувеналију, 27. март 1977.

[1170] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1540 / Зап. 404 из 1977, Извештај проф. др Чедомира Драшковића за Свети архијерејски синод СПЦ од 16. јуна 1977, 2.

У наставку је указано на пораст „неоколонијалистичког система експлоатације“.[1171] Други документ је нагласио важност међурелигиозне сарадње у свијету у миротворној дјелатности, јер религиозни људи треба да учествују у формирању јавног мнења у питању неопходности остварења општег и потпуног разоружања. Изнијет је податак да у исто вријеме када у свијету гладује ⅔ човјечанства на наоружање се троши више од 300 милијарди долара годишње.[1172] Осим проф. Драшковића, из Југославије су на Конференцији учествовали лутерански бискуп др Јурај Струхарик, и представник Исламске вјерске заједнице Хусеин Сулејман Ђозо.[1173]

Са сусрета поглавара и представника цркава и вјерских заједница који је одржан 14. децембра 1977. у Тројице-Сергијевој лаври у Загорску у службеном листу СПЦ пренијет је апел упућен вјерским поглаварима и вјерујућим људима широм свијета. Њега је потписао патријарх Пимен, а био је усмјерен против планова о производњи новог оружја за масовно уништење – неутронске бомбе, које је тада било у најави услед ривалства двају хладноратовских супер сила. Овај сусрет у Лаври руски патријарх представио је поглавару СПЦ као важан догађај који се догодио у животу вјерника у Совјетском Савезу. Он је у писму од 25. јануара 1978. истакао да су РПЦ на реакцију побудиле вијести о неутронској бомби, и то што се од стране апологета ово оружје представља као нарочито достигнуће војне технологије, затим пораст опасности од самоуништења човјечанства, али и то што ће стварање овог оружја неминовно подстаћи нову трку у наоружању. Учесници поменутог Савјетовања у Лаври припремили су „Апел религиозним руководиоцима и вјерницима у цијелом свијету“, са којим је првојерарх РПЦ сада упознао поглавара СПЦ. Предстојатељ РПЦ био је у увјерењу да и патријарх Герман дијели гледиште РПЦ по овом питању, како би се постигла брза забрана овог оружја. САСинод СПЦ је реаговао тако што је на сједници 7. марта 1978. одлучио да се српски патријарх захвали на послатом писму, а да се Апел у преводу објави у црквеним гласилима Српске патријаршије. Осим тога, постигнут је договор да се један примјерак овог документа достави агенцији Тањуг, ради објављивања у дневној штампи. САСинод се с тим у вези поменутој агенцији обратио 7. марта, да би се текст објавио у дневним листовима у Југославији, „пошто је у питању страшно средство уништења човека“.[1174] Српски патријарх је у писму руском сабрату од 16. марта 1978. подијелио радост са РПЦ због тога што су из ове цркве подигли глас против неутронске бомбе. Обећао је да ће Апел бити објављен у црквеним гласилима, те да ће исти наићи на широк публицитет међу вјерницима СПЦ. Текст Апела ускоро је објављен у српској црквеној штампи.[1175]

На иницијативу патријарха московског и цијеле Русије Пимена у Москви је 10-14. маја 1982. одржана Свјетска конференција за спас светог дара живота од нуклеарне катастрофе. О томе је претходно био обавијештен патријарх српски Герман. Првојерарх СПЦ је позван да на предстојећу конференцију дође лично на челу четворочлане делегације.[1176] Међутим, он је 23. априла 1982. обавијестио патријарха Пимена да му је лично немогуће да то учини због засиједања САСабора, који ће почети своје редовно годишње засиједање 14. маја. Умјесто његовог доласка СПЦ ће на позив одговорити слањем делегације од четири члана, у саставу епископ тимочки

[1171] Исто, 4.

[1172] Исто.

[1173] Ч. Д., „Догађај од епохалног значаја“, *Православље*, 1. 7. 1977, 1-2; Д., „Светска конференција представника свих религија у Москви“, *Весник*, јул 1977, 1.

[1174] „Апел верским поглаварима и верујућим у целом свету“, *Гласник СПЦ*, бр. 4 (1978), 97; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 498 / Зап. 128 из 1978, Писмо патријарха Пимена патријарху Герману, 25. јануар 1978.

[1175] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 498 / Зап. 128 из 1978, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 16. март 1978; „Против неутронске бомбе“, *Православље*, 15. 4. 1978, 1-2.

[1176] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Конференција „Религиозни јавни радници за спас светог живота од нуклеарне катастрофе“ одржане у Москви од 7 до 16 маја 1982 г.

Милутин (Стојадиновић), епископ зворничко-тузлански Василије (Качавенда) и епископ марчански Данило (Крстић), док је у улози тумача био прота Василије Тарасјев, старјешина Подворја РПЦ у Београду.[1177]

Представници СПЦ су из Београда кренули руским авионом у којем су били само њих четворица чланова делегације. Током посјете лаври Преподобног Сергија у Загорску (8. мај) владика Милутин је служио помен патријарху Алексију I. Делегати из СПЦ учествовали су у служењу бденија у Новодјевичем манастиру којем је началствовао митрополит Јувеналије, са којим су, као и са митрополитом Теодосијем, поглаваром Јапанске православне цркве, сјутрадан (9. мај) служили литургију. Епископ Милутин је нагласио да је митрополит Јувеналије према члановима српске делегације био изузетно пажљив, и да им је уручио поклоне (у питању су биле кристалне чаше произведене у Зајечару у СР Србији). Гости из СПЦ стекли су утисак да је програм конференције био брижљиво припремљен. На Дан побједе, 9. маја, сви шефови делегација присуствовали су полагању вијенца на споменик Незнаном јунаку. Чланови делегације СПЦ су 12. маја били примљени код југословенског амбасадора Орландића, а 13. маја присуствовали свечаном пријему код предсједника Савјета за послове религије Куроједова у хотелу „Совјетскаја“. Приликом пријема код патријарха Пимена 14. маја уручили су му скромне поклоне (светогорски тамјан и кристалне чаше за шампањац зајечарске производње). Имали су прилику да 15. маја поново бораве у Загорску, гдје су подуже разговарали са студентима из СПЦ који су студирали на тамошњој Духовној академији. У недјељу, 16. маја, свечана литургија служена је у Богојављенском сабору у Москви. За српског патријарха поглавар РПЦ је предао панагију и икону Васкрсења, а члановима српске делегације по једну икону. Будући да су на овој конференцији били у улози посматрача, чланови делегације СПЦ нису давали никакве изјаве, нити су било шта потписивали. Засебан извјештај о боравку у Москви српском патријарху је поднио прота Тарасјев. За сво вријеме боравка у Москви делегација је третирана као дипломатска, тј. без икаквих царинских и других прегледа.[1178]

Била је ово прва конференција овако високог, свјетског нивоа послије оних из 1952, 1969. и 1977. године. Били су присутни представници 90 земаља, број учесника износио је 590, од чега 406 делегата, 138 гостију и 31 посматрач. За разлику од делегата који су имали право гласа, гости, експерти и посматрачи могли су да учествују на пленарним и радним засиједањима, али без права одлучивања. Поздравне поруке биле су примљене од папе римског Јована Павла II, Далај Ламе, архиепископа кентерберијског Рансија, и од бројних других истакнутих вјерских личности из разних дјелова свијета. На Конференцији су прочитана поздравна слова предсједника Совјета Министара СССР-а Н. А. Тихонова, и Генералног секретара ОУН-а Хавијера Переза де Куељара. У Почасно предсједништво Конференције од поглавара православних цркава ушли су, осим московског, патријарси грузијски Илија II, румунски Јустин, бугарски Максим, александријски Николај VI и архиепископ фински Павле. У раду Конференције учествовали су представници локалних и регионалних муслиманских, будистичких, католичких вјерских организација. На челу Радног предсједништва био је предсједник ОВЦС-а, митрополит мински и бјелоруски Филарет (Вахромејев). На Конференцији су доминирале четири теме: 1. Катастрофалне последице због трке у наоружању и нуклеарног рата; 2. Нова доктрина нуклеарног рата; 3. Хитни задаци нуклеарног разоружања; 4. Интензивно настављање рада – наш насушни задатак. Московски патријарх одржао је говор на тему „Спас светог дара живота од нуклеарне катастрофе – дужност

[1177] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 1069 / Зап. 287. Са овим је био упознат и САСинод СПЦ 26. априла 1982. године.

[1178] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 1489 од 15. јуна 1982, и Син. бр. 1388 од 28. маја 1982.

религијске савјести“[1179], који је био прожет наводима из Светог Писма и дјела Светих Отаца. У завршном дијелу овог скупа усвојена су и издата 3 завршна документа: 1. Апел свим владама свијета и државама; 2. Апел II ванредном засиједању Генералне скупштине ОУН-а за разоружање 1982.; 3. Апел свим вођама и следбеницима свих религија свијета. Чланови Президијума Свјетске конференције били су примљени у Кремљу, код замјеника предсједника Президијума Врховног Совјета СССР А. Ф. Ватченка.[1180]

Допринос борби за очување мира давале су жене и женске организације. О припреми једне такве активности била је обавијештена Српска патријаршија преко писма поглавара РПЦ од 7. фебруара 1983. године. Патријарх Пимен је овом приликом обавијестио свог српског сабрата да се за 20-25. април 1983. планира одржавање Конференције хришћанских жена социјалистичких земаља Европе у Кијеву. Сугерисано је да СПЦ пошаље двије своје представнице. Предлог патријарха Германа, који је добио подршку на САСиноду, био је да се на предстојећу конференцију у Кијеву пошаљу др Олга Србдановић-Бараћ, научни радник, и проф. Милена Петковић, службеник Верског добротворног старатељства (ВДС).[1181] Трошкове њиховог боравка у Кијеву сносио је организатор.[1182] Главну ријеч на овој конференцији водила је Нина Боброва из ОВЦС-а. Она је 23. марта упознала др Олгу Србдановић-Бараћ са детаљима у вези предстојећег догађаја. На првом мјесту било је неопходно да свака од представница нешто укратко каже о својој Цркви на самом отварању. Надаље, било је потребно да се ступи у везу са осталим делегатима из Југославије, како би „припремиле екуменско богослужење и проучавање Светог писма за време Конференције“, јер је планирано да се сваког дана одржавају вечерња и јутарња богослужења. Главна тема конференције била је „Сведочење и служба жена-хришћанки из социјалистичких земаља Европе у екуменском покрету и њихове активности у корист мира, правде и живота“. Рад је био усмјерен на дискусију о три међусобно повезане теме: 1. Живот у Цркви и садашњи третман живота људског; 2. Живот у Цркви – наша одговорност у Цркви, породици и у друштву; 3. Живот у Христу – наша одговорност: јесмо ли спремни за VI скупштину Свјетског савјета цркава.[1183] Гошће из СПЦ требало је да приспију у Москву 19. априла, одакле је био организован одлазак возом у Кијев. Потребно је било још да учеснице са собом понесу Свето Писмо и „Кантате Домино“, односно екуменско издање ССЦ-а, по могућности.

Олга Србдановић-Бараћ је на конференцији поднијела реферат „Улога жена у Српској православној цркви после Другог светског рата“. У њему су изнијети подаци о женском монаштву у СПЦ (да се број монахиња са 397, колико их је било прије рата, повећао на 845, колико их је било године 1970, распоређених у 85 манастира, а овај број је три пута био већи у односу на број монаха), о значају Радне секције жена основане у Београду 1946. под именом „Свети Симеон Мироточиви“, о активностима жена у ВДС-у чији је рад обновљен 1966. (имало је према изнијетим подацима око 20.000 чланова). Било је ријечи и о активностима и раду Православног народног универзитета (ПНУ), затим Помоћне школе (основане 1967) за давање бесплатних часова слабијим ђацима, а поменут је допринос жена по епархијама (као домаћице, али и њихово учешће кроз чланство у црквеним хоровима), и њихови прилози новинама *Православље*. По свједочењу др Србдановић-Бараћ, она је добила прилику да одмах послије поздрава на руском језику прочита своје поздравно слово. Најјачи утисак са конференције која је окупила 43 жене из

[1179] *ЖМП*, № 6 (1982), 7-17.

[1180] Опширније: ЖМП, № 6 (1982), 26-27; протојерej Василије Тарасјев, „Одржана Светска конференција за спас светог дара живота од нуклеарне катастрофе“, *Православље*, 1. 7. 1982, 3-4.

[1181] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 349 / Зап. 91, Конференција хришћанских жена социјалистичких земаља Европе, одржане од 20-25 априла у Кијеву.

[1182] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 807 од 29/III 1983.

[1183] Одржана у Ванкуверу (Канада) током 24. јула – 10. августа 1983. године.

осам социјалистичких земаља чланице делегације СПЦ су понијеле са богослужења у Световладимирском сабору у Кијеву, „које нас је својом узвишеношћу Богослужења митрополита и анђеоских руских хорова те дубоком преданошћу, скрушеношћу и смерношћу присутних верних дупком пуне цркве, пренело у доба првих хришћана, [...]“. Посјета Кијево-Печерској лаври оцијењена је као „најузвишенији и најмистичнији духовни доживљај, врхунски религиозни завршетак наше мисије“. Да су представнице Српске цркве биле задовољне третманом од стране домаћина видјело се и по почасним мјестима које су добиле на представи Лисенкове опере „Наталка Полтавка“, када су биле смјештене у првом реду. Током пријема код митрополита кијевског и галицког Филарета (Денисенка) др Срдановић-Бараћ је, иако по сопственом признању сасвим непланирано, сматрала обавезним да изрази захвалност руском народу на помоћи у борби за ослобођење од Турака, као и на поклонима српским манастирима током историје.[1184]

Српски патријарх је крајем новембра 1983. био обавијештен од предстојатеља РПЦ да су поглавари цркава и религиозних заједница СССР-а 27. новембра усвојили заједничку изјаву поводом наглог заоштравања међународних прилика у резултатима почетног размјештања нових америчких нуклеарних ракета у Западној Европи. У тексту овог документа изражена је дубока забринутост обнављањем војне опасности. Позвани су сви вјерујући људи земаља чланица договора у Хелсинкију да упрегну своју борбу против нуклеаризације Европе, дају допринос измјени донијетог рјешења и враћању на позиције закључене у документу донијетом у Хелсинкију. Патријарх Герман је у одговору истакао да дијели забринутост руског патријарха по овом питању, уз напомену да је СПЦ „увек била против наоружања свих врста, без обзира чије је и од кога оно долазило“.[1185]

Митрополит мински и бјелоруски Филарет (Вахромејев) изабран је 19. децембра 1983. за предсједника Заједничке комисије Совјетског комитета за заштиту мира у заједници с религиозним круговима који наступају за мир. До тога је дошло на састанку представника цркава и религиозних заједница СССР-а и совјетских јавних радника – активних учесника Совјетског покрета за мир. У састав комисије ушли су, осим представника православне вјероисповијести, још и истакнути религиозни радници различитих конфесија (хришћанске, будистичке, исламске, јеврејске), као и совјетски јавни радници, научници, културни радници. Испред Светог синода РПЦ у њен састав ступили су митрополити талински и естонски Алексеј, и крутицки и коломенски Јувеналије. Митрополит Филарет осим тога што је формално о свом именовању обавијестио патријарха српског Германа, очекивао је и унапријед захваљивао „на предлозима о могућим формама наших контаката“. Његово писмо патријарх Герман је уступио САСиноду СПЦ на даље разматрање. Са тог мјеста је 28. фебруара 1984. одлучено да српски патријарх захвали на извјештају који му је послао митрополит Филарет. Поступајући по овом решењу, патријарх Герман је истог дана када је оно донијето упутио писмо у којем захваљује на обавјештењу и митрополиту Филарету честита на избору за предсједника „једне тако значајне и велике Комисије која ће се бавити најосетљивијим питањем савременог света у коме је све мање правог мира међу

[1184] Др Срдановић-Бараћ имала је у свом извјештају и извјесне препоруке за руководство СПЦ: - да би на међународним екуменским скуповима требало да присуствују и православне Српкиње; - да се са протестанткињама које су већином биле пастори и с којима се у теолошким расправама, посебно у припреми начела Светог писма у друштву садашњице, на основу тих расправа нисмо могле мјерити, јер су њима црквене проповиједи редован радни задатак; - да би можда требало у Београду, сходно одлукама Конференције, ступити у контакт с протестантима и с њима одржавати молитвене састанке на мјесечном нивоу. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 1812 од 1/VIII 1983, Izveštaj s konferencije hrišćanskih žena socijalističkih zemalja Evrope, održane od 20-25. aprila u Kijevu u SSSR, 1983. godine; Др Олга Срдановић-Бараћ, „Руско-украјинска душа у садашње време“, *Православље*, 15. 6. 1983, 12; „Коммюнике“, *ЖМП*, № 8 (1983), 70, 78.

[1185] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 2651 од 29. децембра 1983, Комисија за заштиту мира од стране верских заједница.

људима“.[1186] Митрополитов одговор је услиједио 14. јуна 1984, са изразима захвалности српском патријарху на честиткама. Он је искористио прилику да патријарха Германа обавијести о раду и надлежностима Комисије којом је изабран да руководи, у чији дјелокруг су спадали сусрети са разним делегацијама, обавезе чланова Комисије да улазе у састав многих делегација Совјетског комитета за заштиту мира, обавезе одласка у иностранство и томе слично, док се посебна пажња посвећује информативној страни рада. Митрополит Филарет је додао да ће бити захвалан на сваком обавјештењу и материјалима којима се приказује миротворачка дјелатност СПЦ. Он је прије овог писма послао патријарху Герману обраћање Друштвене комисије Совјетског комитета за мир којом је пресједавао, као и Апел учесника Стокхолмске конференције за јачање безбедности, безопасности и разоружања у Европи.[1187]

Од овог угледног архијереја патријарх Герман је био у сазнању да је у Москви 2-4. априла 1984. одржана конференција–округли сто о забрани употребе космичког пространства у војне сврхе. Учесници конференције су изразили дубоку забринутост због планова милитаризације Космоса. Са ове конференције упућено је обраћање лидерима двије супер силе, К. Черњенку и Р. Регану, као и генералном секретару ОУН Куељару. На конференцији је узело учешћа 56 религиозних представника и научних експерата из 26 држава свијета. Учесницима конференције обратио се и чувени совјетски космонаут Г. С. Титов. Српски патријарх је 8. јуна 1984. одговорио на ово обавјештење митрополита Филарета, казавши да СПЦ „са захвалношћу похваљује велике напоре које сестринска Руска православна црква улаже за опште добро човека на земљи, с једне стране, и његову заштиту од нуклеарне катастрофе, с друге стране“.[1188]

Предсједник радног предсједништва Свјетске конференције религиозних радника за спасење светог дара живота од атомске катастрофе, митрополит мински и бјелоруски Филарет, обратио се 29. марта 1985. патријарху Герману. Обавијестио га је да је у Москви 13. фебруара исте године завршена редовна конференција – округли сто богослова и стручњака на тему „Нове опасности свештеном дару живота и наши задаци“. Ова конференција представљала је, по његовим тврдњама, важну етапу на путу оживотворења и развитка идеје Свјетске конференције из 1982. године. Надао се да ће се српски црквени поглавар са интересовањем упознати са закључцима конференције, и да ће му они користити „у оживотворењу свештене Вам миротворне мисије“.[1189]

Допринос обиљежавању 40-годишњице побједе у Великом отаџбинском рату (1941-1945) дала је и Московска патријаршија. Тим поводом патријарх Пимен и Свети синод упутили су посланицу архипастирима, пастирима, монаштву и вјерној пастви РПЦ, у којој је подвучено да је очување мира перманентни задатак и саставни дио црквеног служења, поготову у вријеме када се човјечанство суочава са пријетњом уништавања „најсветијег дара живота“.[1190] О томе да ће се 17-18. априла 1985. у Москви одржати једна конференција православних цркава и свих вјерских заједница у СССР поводом прославе 40 година од завршетка II свјетског рата био је обавијештен и патријарх српски Герман.[1191]

[1186] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 335 / Зап 29 из 1984, Оснивање заједничке комисије Советског комитета за заштиту мира у заједници са религиозним круговима који се боре за мир.

[1187] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 1235 од 23. јуна 1984.

[1188] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 928 / Зап. 273. О одржаном округлом столу опширније: *ЖМП*, № 6 (1984), 33-35, 48-56.

[1189] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 869 од 9. априла 1985.

[1190] *ЖМП*, № 5 (1985), 4-6.

[1191] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1986, ф. IV, ред. бр. 96/86, Син. бр. 1534 / Зап. 487/86, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1985/86. години, и Син. бр. 1274 / Зап. 479/85; А. Куренков, „На Встрече Глав и представителей Церквей и религиозных объединений СССР“, *ЖМП*, № 6 (1985), 52-55.

* * *

Српска црква није жељела да остане по страни када се радило о борби за очување мира у свијету. Из РПЦ, која је била један од оснивача Хришћанске конференције за мир, знали су да уважавају то што СПЦ шаље своје делегате-посматраче на конгресе који се одржавају под окриљем ове организације, и учествује у активностима радних тијела. Међутим, каткад су од руске стране била саопштавана очекивања да СПЦ треба да буде стални члан ХКМ-а, те на тај начин буде активнија у раду ове организације, попут других цркава из социјалистичких земаља (нпр. Румунске и Бугарске патријаршије). Опет, с друге стране, у СПЦ су рачунали на разумијевање руске стране због тога што нису могли да имају сталног представника у ХКМ-у, правдајући то својим „посебним разлозима“. Свакако да овдје треба узети у обзир и притисак државе на црквене структуре, у смислу да је потребно размотрити и раздвојити тенденције вјерског и политичког карактера у раду конгреса под окриљем ове конференције, односно да се води рачуна о званичном курсу југословенске спољне политике несврстаности и балансирања између Истока и Запада. Преко рада ХКМ-а и улоге РПЦ у овој организацији совјетске власти су настојале да постигну обједињавање блока православних цркава из социјалистичких земаља, зарад заједничке акције и супротстављања покушајима са Запада да свјетске црквене организације користи за своје циљеве.

У овом периоду постојала је пракса обавјештавања поглавара СПЦ од стране РПЦ и њеног Одјељења за спољне односе о планираним и спроведеним активностима на пољу миротворства. На адресу Српске патријаршије из РПЦ су слати апели ове цркве за служење миру и против покретања новог рата, и прогласи за опште и потпуно разоружање. Од стране СПЦ ови апели и прогласи су поздрављани и прихватани, високу оцјену задобијале су активности и напори РПЦ за мир у свијету, а ова црква се у лицу свог поглавара, епископата, свештенства, монаштва и вјерног народа придруживала жељама и молитвама РПЦ за постизање наведених циљева. Руководство СПЦ је дијелило забринутост поглавара РПЦ поводом нуклеаризације европског континента и слично. На појединим конференцијама представника свих религија у СССР-у за мир и сарадњу међу људима, као и онима за спас живота од нуклеарне катастрофе, СПЦ је, претходно добијајући позиве са највише адресе, била заступљена у виду својих делегата у својству посматрача. У штампаним медијима који су издавани под окриљем Српске патријаршије објављивани су апели вјерским поглаварима и вјерујућим људима широм свијета против производње нових видова наоружања за масовно уништење, а који су упућивани од стране РПЦ.

ПРИМЈЕРИ САРАДЊЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СА РУСКОМ ПРАВОСЛАВНОМ ЦРКВОМ НА УНУТРАШЊЕМ ПЛАНУ

„Почетак оживљавања старих веза“. Школовање кандидата из Српске православне цркве на руским духовним школама 1950-1985.

Традиција школовања Срба на духовним школама под окриљем Руске цркве примјетна је још од друге половине XVIII вијека. У једном елаборату из 1906. који потиче од руског конзула у Скопљу А. К. Бељајева, а који је публиковао историчар и теолог Радован Пилиповић, наводи се 81 име српских богослова који су до тог времена завршили духовне академије у Руском царству, уз још два богослова који су високо образовање стекли на грађанским факултетима у Русији. Приређивач овог документа наглашава његову важност, и с правом тврди да овај рад конзула Бељајева „не може бити и није коначан“ што се изнесених података тиче.[1192] Током друге половине XIX и почетком XX вијека, дакле у дореволуционој Русији, руске духовне академије представљале су главне центре високог богословског образовања Срба. На основу истраживања руских и украјинских архивских фондова Владислав Пузовић је дошао до закључка да је за период од приближно 70 година (1849-1917) високе богословске школе Руске цркве похађало више од 200 Срба. Међу разлозима због којих су слати на ове школе у назначеном периоду био је и тај што су оне биле најбоље православне високе богословске школе, у времену које се подудара са „златним добом“ руског академског богословља, сматра поменути аутор.[1193] Потом је услиједио прекид у школовању питомаца из СПЦ на руским духовним школама, који ће потрајати све до прве половине 1960-их година XX вијека. Међутим, то не значи да није било планова за слање кандидата на школовање, нити да ово питање уопште није било разматрано у разговорима између поглавара двије патријаршије.

*

Сходно одлуци САСинода СПЦ бр. 400 / Зап. 108 из 1954. године на студије и стручно усавршавање у иностранство могли су се слати само они кандидати који су у свештеничком или свештемонашком чину. Исто је важило и за постдипломске студије. Кроз двије године на ово је додато да се могу слати и она лица која претходно даду обавезу да ће овај чин у одређеном року примити. На САСабору СПЦ је 21. маја 1966. усвојена одлука (АСбр. 4 / Зап. 53) да је слање кандидата на студије у иностранство искључиво у надлежности САСинода, као и да је за сваког појединачног кандидата неопходно претходно прибавити сагласност надлежног епархијског архијереја.[1194] С друге стране, што се тиче пријема кандидата из иностранства у српске богословске школе, САСабор је на сједници одржаној 19. маја 1969. донио одлуку: „Пријем ученика припадника других православних цркава у наше богословске школе, вршиће Свети архијерејски синод на предлог надлежних архијереја“.[1195] Током 1966. САСинод усвојио је начелну одлуку о рангирању вјерских школа Српске цркве у четири категорије. Висока стручна спрема (I категорија) има се признати оним кандидатима са завршеним студијама на

[1192] Радован Пилиповић, „Српски богослови на школовању у Русији у другој половини XIX века – према оцени руског царског дипломате“, *Годишњак за друштвену историју* XIX, бр. 1 (2012), 76.
[1193] Пузовић, *Руски путеви српског богословља*, 416-417.
[1194] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1962, ф. VI; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1966, ф. III/I део, ред. бр. 90/66, Син. бр. 1948 / Зап. 325/1966, Са седнице САСинода 27. фебруара 1954; Исто, Син. бр. 289 / Зап. 49/1956, Из седнице САСинода од 10. фебруара 1956.
[1195] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1969, ф. III/II део, ред. бр. 34/69, Син. бр. 1823 / Зап. 411/69.

Богословском факултету у Београду или духовној академији. Виша стручна спрема (II категорија) признаје се онима који су завршили шесторазредну богословију и положили завршни испит. У следећу категорију (III) спадали су они који су имали завршену петоразредну и четвороразредну богословију са завршним испитом зрелости, или духовну семинарију са положеним испитом зрелости, односно шесторазредну богословију без положеног испита зрелости. Четврта категорија обухватала је све остале осигуранике.[1196]

Руски патријарх Алексије и други учесници разговора из РПЦ са патријархом Викентијем у Москви, у октобру 1956, изјављивали су да ће примити у духовне академије студенте из СПЦ као питомце Руске цркве. Такође, на истом мјесту и истом приликом постигнута је сагласност обје стране о евентуалној размјени професора.[1197] Према биљешци о овом боравку српске делегације у Москви, коју је саставио предсједник Савјета за послове РПЦ Г. Г. Карпов, већ током првих званичних разговора двојице патријараха, 8. октобра 1956, патријарх Викентије је затражио да се кандидатима из Српске патријаршије пружи прилика да студирају у руским духовним школама, тражећи да се један кандидат прими на студије већ за 1957. годину. На то руски патријарх није имао примједби.[1198] Ипак, и поред исказаног интересовања и добре воље са обје стране, са конкретизацијом ових предлога сачекаће се још коју годину. Поређења ради, после Другог свјетског рата присуство кандидата из Бугарске православне цркве на духовним школама под окриљем РПЦ може се пратити од 1958. године.[1199]

Патријарх српски Герман је показивао интересовање за евентуални одлазак кандидата из СПЦ на богословске студије у СССР, и то недуго послије ступања на патријарашки трон. Забиљежено је да је поткрај јануара 1959. питао секретара СКВП-а М. Дилпарића о евентуалном одласку Младомира Тодоровића[1200], суплента Призренске богословије, на теолошке студије у Русију. Одговорено му је да поменути кандидат не може добити пасош, наводно „због свог непријатељског става и рада“.[1201]

Питање размјене студената између двије цркве сматрано је половином 1960-их као облик сарадње који би убудуће требало што више користити и развијати.[1202] Када је у октобру 1961. патријарх Герман био у првој званичној посјети РПЦ, московски патријарх је тражио да се пошаљу два студента у духовну академију. По повратку у Београд, ово питање је покренуто

[1196] Син. бр. 5326/66 / Зап. 109 од 17. фебруара 1967.

[1197] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту, 2; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 320.

[1198] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 130.

[1199] Абрамов, „Взаимоотношения Русской Православной Церкви с Болгарской Православной Церковью в 1940-е–1950-е годы (исторические и источниковедческие аспекты)“, 123-124.

[1200] Протојерej Младомир Тодоровић (1928-2017), син проте Алексе Тодоровића, полазник је прве поратне генерације обновљене Призренске богословије, а завршио је и Богословски факултет у Београду. Некадашњи је професор богословија у Призрену, Београду и Сремским Карловцима, ректор Карловачке богословије (1977-1993). За српску религиозно-националну библиотеку „Свечаник“, којом је у Минхену руководио његов отац, саставио је *Божићну читанку* (1967), док му је у рукопису остало прилично научних радова, највећма из библијске области. Предраг Миодраг, „Протојерej Младомир А. Тодоровић (1928-2017)“, датум приступа 24. 2. 2025, https://arhiva.spc.rs./sr/upokojio_se_protojerej_mladomir_todorovitch.html.

[1201] AJ, 144-30-322, Pov.br. 61/59, Zabeleška o razgovoru sekretara Komisije Miloja Dilparića sa patrijarhom Germanom, 26. januar 1959, 2.

[1202] ДАС, Г-21, ф. 17, Str.pov.br. 835/II od 14. IX 1965, Delegacija SPC učinila nezvaničnu posetu Ruskoj pravoslavnoj crkvi, 2.

приликом разговора српског патријарха са предсједником СКВП-а у децембру 1961, и договорено је да студенте треба припремити за одлазак евентуално за школску 1962/1963. годину.[1203]

Првојерарх СПЦ је 6. новембра 1963. упутио писмо (бр. 2269) патријарху Алексију у којем је, позивајући се на разговоре између њих двојице у јулу исте године, исказао жељу и намјеру да већ током те године на школовање у руске богословске школе пошаље два кандидата: јереја Аврама Васића, студента Богословског факултета у Београду и старјешину храма у Варни (Шабачковаљевска епархија), на једногодишње, последипломско школовање у Московску духовну академију (МДА)[1204], и јеромонаха Јустина (Пантића) из Бањалучке епархије, сабрата манастира Гомионица, за ученика Московке духовне семинарије (МДС) у Тројице-Сергијевој лаври. Заузврат, изразио је спремност на прихватање два или више кандидата које би руски патријарх предложио на школовање у богословске школе у оквиру СПЦ.[1205] Изгледа да је овај предлог наишао на одобравање, па је патријарх Герман, 28. новембра 1963, захвалио на телеграму који је добио од поглавара РПЦ, а којим се саопштава да ће ова црква примити као своје питомце поменута два кандидата. Ову прилику српски патријарх је искористио да упути још једну молбу, и то за свештеника Благоја Благојевића из Нишке епархије. Благојевић се био накнадно обратио и тражио препоруку за постдипломске студије на Лењинградској духовној академији (ЛДА).[1206] Од стране Руске цркве и њеног патријарха исказана је спремност да тамошње духовне академије приме на школовање ова три кандидата-клирика Српске патријаршије.[1207] Васић и Пантић отпутовали су у Москву 13. фебруара 1964. године. За разлику од њих, јерej Б. Благојевић још није био спреман за одлазак. Патријарх Герман је одлазак кандидата из СПЦ на школовање у руске духовне школе доживио као „почетак оживљавања старих веза у овом погледу“, и показао спремност да у српске богословске школе буду примани богослови из РПЦ које препоручи московски патријарх и Свети синод.[1208]

Према документима СКВП-а, свештеник А. Васић је често одржавао контакт са југословенском амбасадом у Москви. Као разлог наведено је то што је овај кандидат, како су сматрали у Амбасади СФРЈ, „стекао извесна запажања о руској цркви, проблему религије и антирелигиозне пропаганде у СССР“, што би могло да буде интересантно југословенској Комисији.[1209] По Васићевом доласку из СССР-а он је имао разговор у СКВП-у, у јулу 1964. године. Службенику Комисије Слободану Рељићу Васић је казао да је закаснио да стигне на почетак школске године, тј. у септембру 1963, па је отишао у Москву у јануару 1964. и добио је визу. С тим у вези му је понуђено да још једну годину проведе на МДА, са чим се сагласио патријарх. Истакао је да је врло лијепо примљен у МДА, „јер је он први студент СПЦ који је после

[1203] AJ, 144-54-444, Pov.br. 01-558/1, Zabeleška o razgovoru pretsednika Savezne komisije za verska pitanja, Dobrivoja Radosavljevića sa patrijarhom Germanom, 14. decembar 1961, 1-2. У вези карактеристика студената за Духовну академију у истом документу стоји: „[...] пронаћи зреле, поуздане људе [...]“. – Исто, 2.

[1204] Свештеник Аврам Васић, који је 1963. дипломирао на Богословском факултету у Београду, првобитно је намјеравао да буде стипендиста Екуменског савјета цркава на годину дана, а у случају да то не буде реализовано да иде у Грчку ради учења језика. АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1964, ф. III, ред. бр. 2/64, Син. бр. 2269 од 13. јула 1963, Епископ шабачковаљевски Јован – Светом архијерејском синоду СПЦ, 11. јул 1963; Исто, Епископ бањалучки Андреј – патријарху српском Герману, 30. октобар 1963.

[1205] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 142-143.

[1206] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1964, ф. III, ред. бр. 2/64, Патријарх Герман – патријарху Алексију, Син. бр. 3589, 28. новембар 1963; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 148-149.

[1207] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 156. Проект телеграммы. Руком је уписан датум: 24. XII 1963.

[1208] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1964, ф. III, ред. бр. 2/64, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, Син. бр. 454, 14. фебруар 1964; Исто, Син. бр. 454/64, Из седнице Синода, 18. фебруар 1964; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 558. Л. 2-3; Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 190 са нап. 477.

[1209] AJ, 144-75-562, Pov. 352; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1964, ф. 202, дос. 6, 432302.

50 година отишао на теолошко школовање у СССР“. Након што је завршио школску годину, око мјесец дана провео је у Лењинграду, у разгледању културних знаменитости. Тврдио је да му је указивана „велика пажња, становао је у најрепрезентативнијем хотелу, имао је све бесплатно – што га је све много изненадило“.[1210]

За разлику од А. Васића који је успио да оконча своје постдипломске студије, јеромонах Јустин се по доласку у Москву, у Тројице-Сергијеву лавру, услед промјене климе разболио, па је био у могућности да свега 12 дана прати наставу. По мишљењу љекарске комисије њему је била потребна промјена мјеста. Стога му је, по његовим тврдњама, Управа МДС-а предложила да сам затражи повратак у Југославију, па је исти поднио молбу ректору.[1211] Јеромонаху Јустину није било предложено да рецимо буде премјештен у неку од других духовних семинарија Руске цркве (нпр. Одеску или Лењинградску). Прије одласка из Москве, митрополит Никодим (Ротов) је по јеромонаху Јустину послао српском патријарху једно писмо и филм о прошлогодишњој прослави 50-годишњице служења патријарха Алексија (1963).[1212] Јеромонах Јустин је школовање наставио у Богословији Светог Саве у Београду.[1213]

Архиђакон Кирил (Поповски) школовао се на МДА од јесени 1965. па до јуна 1967, и тако успио да заврши 1. степен студија. По доласку у домовину, јула 1967, учествовао је на црквено-народном сабору у Охриду, који је донио одлуку о једностраном проглашењу аутокефалности Македонске православне цркве.[1214] У вези школовања овог кандидата били су незадовољни у СПЦ, будући да благослов за ову радњу није добио од патријарха Германа, већ га је послао митрополит македонски Доситеј. Благослов српског патријарха у овом случају био је ускраћен из разлога што је поменуто лице, прије рукоположења, било осуђивано од грађанских власти на трогодишњу затворску казну (званично: због учествовања у тучи). О школовању Поповског било је ријечи приликом боравка делегације СПЦ у Русији, у септембру 1965. године. Том приликом митрополит Никодим (Ротов) је казао да је у РПЦ пракса да се примају сви студенти из иностранства који имају препоруку својих надлежних епархијских архијереја, па ако патријарх Герман званично до знања стави чињеницу да се без његовог благослова не може студирати у иностранству, они су били спремни да архиђакона Кирила одмах удаље из школе.[1215] До српског патријарха биле су доспјеле информације да се бивши студент МДА, јеромонах Кирил, сада епископ МПЦ, враћа у ову школу ради наставка школовања, а, осим тога, и да буде старјешина (настојатељ) Подворја МПЦ у Москви. Патријах српски је ово поменуо у разговору са старјешином Подворја РПЦ у Београду, о чему је био обавијештен и руски патријарх у октобру

[1210] AJ, 144-75-562, Pov.br. 349, Zabeleška o razgovoru sa Vasić Avramom, sveštenikom, dana 22. jula 1964. godine u Saveznoj komisiji za verska pitanja.

[1211] У то вријеме ректор МДАиС био је протојерej др Константин Иванович Ружицки (1888-1964), који је на тој позицији био од 1951. до 18. новембра 1964. године. Душан Кашић, „† Протојерej Константин И. Ружицки ректор Московске духовне академије“, *Гласник СПЦ*, бр. 5 (1965), 183-184; „Протоиерей Константин Иванович Ружицкий (некролог)“, *ЖМП*, № 1 (1965), 23-29.

[1212] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1964, ф. III, ред. бр. 2/64, Син. бр. 975 од 16. марта 1964, Јеромонах Јустин (Пантић) – патријарху Герману, 13. март 1964; Исто, Изјава јеромонаха Јустина (Пантића) епископу бањалучком Андреју о напуштању Духовне семинарије у Москви.

[1213] Њега је надлежни епископ препоручио за упис у I разред богословије као приватног ученика, с тим да му се одобри полагање испита. С обзиром да је с успјехом завршио први разред, САСинод му је одобрио, 14. септембра 1964, да као редован ученик настави школовање. АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1964, ф. V, ред. бр. 32/64, Епископ бањалучки Андреј – Светом архијерејском синоду СПЦ, 19. март 1964.

[1214] „Биографија на Митрополит Полошко-кумановски Кирил“, датум приступа 10. 7. 2025, http://www.mpc.org.mk/vest.asp?id=5669.

[1215] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Саопштење епископа нишког Јована и епископа бањалучког Андреја о званичним разговорима у Одеси и Москви, 6. и 8. септембра 1965, 3.

1967. године. Какав је био одговор на ово питање није нам познато на основу расположиве грађе.[1216]

Почетком 1967. патријарх Герман је преко свештеника Виталија Тарасјева покренуо код руског патријарха два питања. Прво питање се тицало додјељивања Српској цркви једног храма у Москви за потребе отварања подворја. Друго питање је у ствари захтјев да СПЦ буде омогућено да у школској 1967/1968. години, а у вези раније вођених разговора са представницима МП, пошаље неколико својих ученика у руске духовне школе. С руске стране били су расположени да у духовне семинарије и академије „у свако време школске године" приме на школовање кандидате из СПЦ.[1217] С тим у вези из САСинода упућен је богословијама у Сремским Карловцима, Београду и Призрену допис да у договору с надлежним архијерејима одаберу по једног ученика који жели да школовање настави у СССР-у, будући да су у РПЦ вољни да у своје духовне семинарије приме тројицу ученика из СПЦ. Кандидат је требало да има завршен III или IV разред, да је примјереног владања, и да има одличан или врлодобар успјех. О томе је повратно требало извијестити САСинод, и то до краја текуће 1966/1967. школске године.[1218] На допис САСинода, по завршетку школске године, одговорено је из све три тада активне богословије Српске цркве. Из Богословије у Сремским Карловцима (која је у то вријеме радила као одсјек Богословије Светог Саве)[1219] наставнички савет је предложио/изабрао Милутина Бјелошевића (Зворничко-тузланска епархија), ученика IV разреда, као врлодоброг ученика примјерног владања и са регулисаном војном обавезом, да своје школовање продужи у једној од три руске духовне семинарије. Кандидат је пристао да настави школовање у Русији, а прибављена је сагласност надлежног епископа Лонгина (Томића). Управа Богословије Светог Саве у Београду предложила је Марка Јачова[1220] (Далматинска епархија), такође ученика IV разреда, са одличним успјехом, који се већ у тој доби истицао озбиљношћу и студиозношћу. Из Призренске богословије, како су информисали САСинод 11. јула 1967, нико од свршених ученика III и IV разреда није се био јавио нити исказао жељу да своје школовање продужи у једној од руских духовних семинарија, мада се могло очекивати да ће се неко јавити почетком школске 1967/1968. године, пошто се претходно консултују са својим родитељима.[1221] Намјера српског патријарха ипак је уродила плодом, па је почетком школске 1967/1968. на школовање у МДА отишао монах Дамаскин (Давидовић)[1222],

[1216] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 138, Л. 76.

[1217] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1968, ф. IV, ред. бр. 98/68, Писмо предсједника ОВЦС митрополита Никодима протојерејy Виталију Тарасјеву, № 234, 8. фебруар 1967.

[1218] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1967, ф. III/II део, ред. бр. 52/67, Син. бр. 2007/67, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1966/67. години, тј. за период од заседања Светог архијерејског сабора 11. маја 1966. године до заседања Светог архијерејског сабора 23. маја 1967, 34-35; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1968, ф. IV, ред. бр. 98/68, Син. бр. 830 / Зап. 123 од 28. фебруара 1967.

[1219] Након прекида који је изазвао Други свјетски рат, Сремски Карловци поново добијају Богословију 1964. године, сада као одсјек Богословије Светог Саве из Београда. Одлуком САСабора СПЦ из маја 1967. Богословија у Сремским Карловцима наставља свој рад као самостална под именом Богословија Светог Арсенија Сремца. Предраг Пузовић, „Богословско образовање Срба", у: Пузовић, *Прилози за историју Српске Православне Цркве 4,* 124.

[1220] Марко Јачов (1949-2022) упамћен је као један од најбољих познавалаца историје Срба у Далмацији и сусједним областима.

[1221] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1968, ф. IV, ред. бр. 98/68, Син. бр. 2127 од 12. јуна 1967, Професор протосинђел Милутин – епископу сремском Макарију, 7. јун 1967; Исто, Син. бр. 2747 од 16. августа 1967, Ректор Богословије Светог Саве у Београду др Душан Кашић – Светом архијерејском синоду СПЦ, 15. август 1967; Исто, Син. бр. 2802 из 22. августа 1967, Ректор Српске православне богословије у Призрену архимандрит Методије – Светом архијерејском синоду СПЦ, 11. јул 1967.

[1222] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1968, ф. II/I и II део, ред. бр. 4/68, Син. бр. 1764/68 и Син. бр. 2009/68, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1967/68. години, тј. за период од редовног заседања Светог архијерејског сабора 23. маја 1967. године до редовног заседања Светог архијерејског сабора 8. маја 1968, 24. По доласку из Москве јеромонах Дамаскин обављао је разна послушања у СПЦ. Године 1988. добио је канонски отпуст из Српске

који је претходно свршио Карловачку богословију. Школовање на МДА окончао је 1971. године.[1223]

Спремност МП за пријем на школовање кандидата из СПЦ у школској 1968/1969. години наговијештена је у писму предсједника ОВЦС-а митрополита Никодима (Ротова) од 19. фебруара 1968. године. Он је овом приликом упознао српског патријарха да су по благослову поглавара РПЦ спремни да приме на духовне академије, било за похађање курса богословских наука или као професорске стипендисте, два-три студента из СПЦ. О овоме су обавијештене српске богословије, из којих је сада требало регрутовати по једног свршеног студента за слање у СССР.[1224] Из Призренске богословије предложили су Рајка Коматину и Трајана Којића, оба из Рашко-призренске епархије, који су претходно завршили средње богословско образовање у овој школи.[1225] За ову школску годину добијена је сагласност надлежног архијереја, епископа далматинског Стефана, за кандидата М. Јачова, па је САСинод одлучио да га упути на студије у ЛДА.[1226]

Током 1970-их година настављен је тренд слања кандидата из СПЦ на школовање у руске духовне академије. У октобру 1971. студије на МДА отпочео је јеромонах Јефрем (Милутиновић) из Бањалучке епархије,[1227] и исте успио да заврши у степену кандидата богословља.[1228] Епископ далматински Стефан обратио се 30. јуна 1973. САСиноду СПЦ да има намјеру да двојицу свршених богослова-монаха Крчке богословије[1229], јерођакона Григорија (Калинића) и

патријаршије за Цариградску патријаршију, и покушава да оде у Хиландар, у чему није успио. Исте године одлази у САД, гдје ступа у тзв. Слободну Српску православну цркву, која је била у расколу са СПЦ. У манастиру Нова Грачаница хиротонисан је за епископа (1990). По окончању раскола 1991. бива постављен за првог епископа Западноевропске епархије СПЦ са сједиштем у Паризу (1994-1997). Током 1999. одлази у Канаду гдје служи у расколничкој грчкој старокалендарској заједници у овој земљи. Одлуком САСинода СПЦ из новембра 2003. избрисан је са листе епископа и монаштва СПЦ, и враћен у ред лаика, у којем статусу је преминуо 2017. године. „Дамаскин (Давидович)“, датум приступа 10. 7. 2025, https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%BD_(%D0%94%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87)#%D0%91%D0%B8%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F; „Поводом гласина о деловању Душана Давидовића, бившег епископа Дамаскина“, датум приступа 10. 7. 2025, http://arhiva.spc.rs/sr/povodom_glasina_o_delovanju_dusana_davidovica_bivseg_episkopa_damaskina.html.

[1223] М. Х. Трофимчук, *Академия у Троицы. Воспоминания о Московских духовных школах (1944-2004)*, (Сергиев Посад: Издательство Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 2005), 348.

[1224] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1968, ф. IV, ред. бр. 98/68, Син. бр. 938 од 6. марта 1968, Писмо предсједника ОВЦС митрополита Никодима патријарху Герману, № 299, 19. фебруар 1968; Исто, Син. бр. 938 / Зап. 125 од 15. марта 1968, Свети архијерејски синод СПЦ – Богословијама; Исто, Син. бр. 938 / Зап. 125 од 12. априла 1968, Писмо патријарха Германа митрополиту Никодиму.

[1225] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1968, ф. IV, ред. бр. 98/68, Ректор Српске православне богословије у Призрену архимандрит Методије (Муждека) – епископу рашкопризренском Павлу, 30. јун 1968.

[1226] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1968, ф. IV, ред. бр. 98/68, Син. бр. 2630 од 22. јула 1968, Епископ далматински Стефан – Светом архијерејском синоду СПЦ, 17. јул 1968; Исто, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, Син. бр. 2630 од 27. августа 1968.

[1227] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1972, ф. II/I део, ред. бр. 3/72, Син. бр. 1730 / Зап. 247/72, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1971/72. години, тј. за период од редовног заседања Светог архијерејског сабора 12. маја 1971. године до 9. маја 1972. године, 56.

[1228] Трофимчук, *нав. дјело*, 396-397; Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 190.

[1229] Богословија у манастиру Крки (Далмација) отворена је 1964, најприје у двогодишњем трајању, и радила је наредних шест година (до 1970). Упоредо са двогодишњом, од школске 1966/1967. отворена је петоразредна Богословија Света Три Јерарха. Ова школа је због ратних прилика 1995/1996. била привремено смјештена на Дивчибарама код Ваљева, а 1996/1997. у Србињу (Фоча). У манастиру Крки поново је почела са радом 2000. године. Пузовић, „Богословско образовање Срба“, 129.

јеромонаха Хризостома (Јевића), као примјерене и способне монахе, пошаље на богословске студије у иностранство. Предлагао је да се јерођакон Григорије пошаље у МДА, а јеромонах Хризостом на Богословски факултет у Атину. Тим поводом молио је САСинод „да на вријеме предузме потребне мере за добијање стипендија Руске и Грчке цркве за ову двојицу наших монаха“. Предлог владике Стефана добио је подршку на сједници САСинода одржаној 6. јула 1973. године.[1230] Следећи корак било је обраћање српског патријарха првојерарху РПЦ, од кога је требало добити одобрење и благослов за школовање јерођакона Григорија. Патријарх Герман је у свом писму између осталог навео следеће: „У сталном настојању да и даље и на овај начин проширујемо наше узајамно општење и ближе међусобно упознавање наших двеју сестринских цркава“, и замолио патријарха Пимена за обавјештење да ли постоји могућност да о. Григорије продужи своје школовање у МДА. Он је навео и биографске податке потенцијалног кандидата (рођен 1952, замонашен 1970), уз напомену да је регулисао војну обавезу.[1231] На упит српског патријарха стигао је одговор са највише адресе унутар РПЦ, у којем је саопштено да су ради примити на учење у МДА клирика СПЦ, на тај начин дајући одобрење за наставак школовања о. Григорија на ову престижну високошколску богословску установу.[1232] По овом питању два црквена поглавара размијенили су писма још неколико пута. Прво је патријарх Герман захвалио руском првојерарху на одобрењу да о. Григорије може наставити школовање на МДА, и доставио неопходна документа у вези овог кандидата, којег топло препоручује „очинском старању“ свога руског колеге.[1233] Потом је руски патријарх узвратио да су они и „убудуће с љубављу спремни да укажемо нашу помоћ у примању од Вас упућених клирика Цркве“, у циљу „праћења наставе и њихове обуке у нашим Духовним школама“.[1234] Патријарх Герман је на сједници САСинода од 7. децембра 1973. умољен да захвали руском патријарху, што је овај ускоро учинио. Захвалност је упућена не само у вези тога што је именовани кандидат уврштен у списак студената МДА, и што му је на тај начин омогућено да продужи своје богословско образовање, него и на „израженој готовости што ће сестринска Руска православна црква и убудуће с љубављу примати у своје духовне школе“ клирике из СПЦ, који буду препоручени за тај вид образовања.[1235] Да су у РПЦ имали добру вољу и спремност за пријем кандидата из СПЦ на школовање у њихове духовне школе потврђено је и током посјете патријарха Германа РПЦ у октобру 1974. године.[1236]

У случају да кандидат није био свештено или свештеномонашко лице исти није могао добити благослов патријарха и Светог синода за школовање у иностранству, чак и ако се обавезао да ће по свршетку студија примити свештенички чин. Такав је био случај Милоша Шаренца (рођен 1951. у Пострању, епархија Дабробосанска), свршеног ученика Богословије Светог Саве у Београду. Он је надлежног архијереја, митрополита Владислава, молио за благослов и препоруку код САСинода да му се одобри студирање на некој од духовних академија у Русији. И поред добијене сагласности митрополита Владислава, САСинод СПЦ није могао усвојити молбу М.

[1230] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2072 / Зап. 512 из 1973.
[1231] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2072 из 1973, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 1. септембар 1973.
[1232] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 3003 / Зап. 703 од 15. октобра 1973, Писмо патријарха Пимена патријарху Герману, № 1824, 4. октобар 1973.
[1233] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 3079 из 1973, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 22. октобар 1973.
[1234] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 3414 из 1973, Писмо патријарха Пимена патријарху Герману, № 2115, 22. новембар 1973.
[1235] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 3414 / Зап. 811 из 1973, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 11. децембар 1973.
[1236] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2601 / Зап. 609 из 1974, Разговор у Московској Патријаршији, 6. октобар 1974, 2.

Шаренца, јер је, како је одлучено на сједници 5. октобра 1973, то у супротности са одлуком САСинода бр. 400 / Зап. 108 из 1954, којом је прописано да се у иностранство ради студија упућују само свештена и свештеномонашка лица.[1237] Покушаји појединих кандидата из Српске патријаршије да самоиницијативно обезбиједе наставак школовања на некој од духовних школа у СССР-у није наилазио на одобравање САСинода СПЦ. Тако се Михаило С. Вукчевић, ученик IV разреда Богословије у Крки, био обратио руском патријарху да буде примљен у неку од руских духовних школа у школској 1974/1975, али му се није могло изаћи у сусрет и поред спремности руске стране да он буде прибројан тамошњим студентима, уколико за то претходно прибави благослов српског патријарха. Наиме, према прописима СПЦ, одлуку о слању ученика и студената у иностранство доноси САСинод под предсједништвом патријарха, што је уједно био једини правилан и легалан начин. Стога кандидату Вукчевићу, који то није знао или се тога није придржавао, није дат благослов, јер у његовом случају молба није била поднијета редовним путем.[1238]

Још један кандидат из СПЦ и бивши ученик Богословије Света Три Јерарха из манастира Крке добио је прилику да стекне високо богословско образовање на МДА. Ријеч је о јерођакону Никанору (Богуновићу), који је у то вријеме био сабрат манастира Крупе. Како је надлежни епископ далматински Стефан навео, овај кандидат је регулисао војну обавезу, и својим квалитетима, поготову имајући у виду његове способности у црквеној музици, заслуживао је да се упути на даље образовање. Посебно би било корисно да дестинација његовог богословског усавршавања буде Русија, из разлога што се тамо особито његују литургика и црквена музика, сматрао је владика Стефан.[1239] Његов предлог усвојен је на сједници САСинода 2. септембра 1975, на којој је српски патријарх умољен „да исходи одобрење“ како би се о. Никанору омогућио наставак школовања. Тим поводом се патријарх Герман обратио руском патријарху 8. септембра 1975, молећи га за благослов и одобрење у вези школовања поменутог кандидата.[1240] Одговор руског патријарха упућен је 28. октобра исте године, и био је позитиван, уз истицање „да ћемо с љубављу примити јерођакона Никанора на школовање у Московској духовној школи“.[1241] Српски патријарх знао је да цијени вољу и спремност РПЦ да омогући кандидатима из СПЦ школовање у својим духовним школама, па је и сада, у одговору патријарху Пимену, захвалио што је то омогућено и овом кандидату, те је на тај начин настављена „дивна традиција школовања наших кандидата у духовним школама Ваше свете Цркве“.[1242] Своје студије у Загорску (Сергијев Посад) о. Никанор је завршио 1979. године.[1243]

[1237] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1973, ф. V, ред. бр. 28/73, Милош Шаренац – митрополиту добробосанском Владиславу, 1. октобар 1973; Исто, Син. бр. 2887 од 3. октобра 1973, Митрополит добробосански Владислав – Светом архијерејском синоду СПЦ, 3. октобар 1973.

[1238] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1974, ф. IV, ред. бр. 123/74, Син. бр. 2834/74, Телеграм патријарха Пимена патријарху Герману, 5. октобар 1974; Исто, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 22. новембар 1974.

[1239] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2168 од 1. септембра 1975.

[1240] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2168 / Зап. 442 из 1975, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 8. септембар 1975.

[1241] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2810 од 10. новембра 1975, Патријарх Пимен – патријарху Герману, № 2569, 28. октобар 1975.

[1242] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2810 из 1975, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 20. новембар 1975.

[1243] Трофимчук, *нав. дјело*, 425. По окончању богословског образовања у Москви и постдипломских студија у Њемачкој (1981/1982), о. Никанор је 1985. изабран за епископа хвостанског и викара митрополита црногорско-приморског Данила. Од 1991. епископ је горњокарловачки, а од 2003. епископ банатски, да би 2024. био уздигнут у звање архиепископ вршачки и митрополит банатски Српске православне цркве. „Епископ Никанор“, датум приступа 11. 7. 2025, https://www.eparhijabanatska.rs/episkop-nikanor/.

Исте године (1975) и из исте средње богословске школе на студије у МДА упућен је још један кандидат, овог пута клирик епархије Зворничко-тузланске. Био је то Момир Крчо (рођен 1955 у Олову), ученик V разреда богословије у Крки, замонашен 11. фебруара 1975. под монашким именом Лонгин. Како је у препоруци САСиноду навео надлежни епископ зворничко-тузлански Лонгин (Томић)[1244], овај кандидат био је током школовања један од најбољих ученика, и имао је жељу да се школује на МДА. Епископ је молио да се предлог за јеромонаха Лонгина достави и прије завршетка школске године у богословијама, имајући у виду да је процедура око слања кандидата за Духовну академију у Загорску прилично дуга, а школска година почиње 1. септембра.[1245] Од стране САСинода СПЦ предлог надлежног епископа је прихваћен. Поновно обраћање САСиноду услиједило је 2. јула исте године, овог пута с обавјештењем да је у међувремену јеромонах Лонгин са одличним успјехом завршио школовање у богословији, уз молбу за упутство шта је још потребно припремити за одлазак овог кандидата у Москву. На сједници САСинода 4. јула 1975. затражено је да српски патријарх „исходи одобрење“ патријарха Пимена и за овог кандидата.[1246] У писму руском патријарху Герман се позвао на оно што је договорено приликом сусрета двојице патријараха у Москви, у октобру 1974, а у вези наставка слања кандидата из СПЦ на школовање у Русију. Уједно, затражен је благослов и одобрење за наставак школовања јеромонаха Лонгина.[1247] Одобрење руске стране ни овог пута није изостало.[1248] У вези предстојећег одласка о. Лонгина у Москву, сугерисано је да би било пожељно да исти ступи у везу са јерођаконом Григоријем (Калинићем), који се тад налазио на студијама, како би заједно отпутовали у Загорск почетком септембра. Прије одласка било је потребно да се кандидат јави патријарху Герману за благослов и писмо које ће са собом понијети за патријарха Пимена.[1249] Српски патријарх је и у овом случају знао да захвали патријарху Пимену на одобрењу да о. Лонгин може похађати наставу на МДА.[1250] Студије на МДА јеромонах Лонгин је окончао 1979, са степеном кандидата богословља.[1251]

Захтјеву митрополита дабробосанског Владислава из августа 1975. да се Драгомир Убипариповић, свршени ученик Карловачке богословије, упути на даље школовање у неку од руских духовних академија САСинод СПЦ није могао удовољити, будући да предложени

[1244] Лонгин (световно име Љубомир Томић, 1893-1977) је замонашен 1919. у манастиру Гргетег. Завршио је Битољску богословију и Богословски факултет у Београду. Године 1938. произведен је у чин архимандрита. До избора за епископа обављао је дужност економа богословског семинара у Сремским Карловцима, економа патријаршијског двора у Београду, и настојатеља манастира Врдник и Беочин. Године 1951. изабран је за епископа захумско-херцеговачког, а од 1955. је епископ зворничко-тузлански. Сахрањен је у манастиру Тавни. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 288.

[1245] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 835 од 25. марта 1975.

[1246] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1760 / Зап. 409 из 1975.

[1247] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1760 / Зап. 409 из 1975, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 10. јул 1975.

[1248] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2062 од 15. августа 1975, Патријарх Пимен – патријарху Герману, № 1619, 6. август 1975.

[1249] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2062 од 15. августа 1975.

[1250] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2062 из 1975, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 25. август 1975.

[1251] Трофимчук, *нав. дјело*, 425. Лонгин (Крчо) је 1985. изабран за викарног епископа моравичког, а наредне године за епископа Аустралије и Новог Зеланда, гдје остаје шест година. Епископ је далматински од 1992, да би 1999. био изабран за епископа новограчаничког. Од 2010. служи као епископ новограчаничко-средњезападноамерички. Одлуком САСабора СПЦ из маја 2024. његова титула је архиепископ новограчаничко-чикашки и митрополит средњезападноамерички. „Metropolitan Longin“, датум приступа 11. 7. 2025, https://newgracanica.org/bishop-longin/.

кандидат није испунио два битна формална услова за ту врсту аранжмана: није био у свештеничком чину, нити је био регулисао војну обавезу.[1252]

У вези интересовања епископа источноамеричког и канадског Саве (Вуковића) како се рангирају високе духовне школе у САД на које се уписују свештена и световна лица из његове епархије (Духовна академија Светог Владимира из Руске православне митрополије - ПЦА, и Духовна академија Светог Крста под окриљем Грчке православне архидијецезе), САСинод СПЦ је донио одлуку, која се није односила само на ове двије школе: „Све духовне високе школе под јурисдикцијом канонских православних аутокефалних цркава (дакле, и оне под окриљем РПЦ – *Љ. П.*), чији су студенти претходно завршили средње образовање или богословске школе са испитом зрелости, за сво подручје Српске православне цркве имају ранг високих школа“.[1253]

Поменутим кандидатима који су своје школовање наставили у МДА придружио се Борислав Петровић, свршени богослов из Кратове, из епархије Зворничко-тузланске. Како се наводи у препоруци надлежног епархијског архијереја Василија (Качавенде), Петровић је школске 1977/1978. године окончао школовање на петоразредној богословији у манастиру Крки, а његов је црквени живот био везан за манастир Озрен. На овај предлог владике Василија у САСиноду је позитивно одреаговано, тј. да се кандидат Петровић упути на даље школовање у МДА.[1254] Образлажући ову намјеру тиме што СПЦ „веома цени духовне школе Свете Руске православне цркве и желећи да настави добру традицију да своје одабране кандидате школује на поменутим школама“, патријарх Герман је успио да и за богослова Петровића, као и за претходне кандидате, „исходи одобрење“ од руског патријарха за његово даље школовање, што је потврђено телеграмом поглавара РПЦ од 23. октобра 1978. године.[1255] Ускоро по добијању телеграма надлежни епископ је обавијештен да је кандидат из његове епархије добио одобрење руског патријарха да продужи школовање у Русији, иако је тамо нова академска година увелико била отпочела. Патријарху Пимену је и овог пута са највише адресе у СПЦ упућена захвалност за позитивно решење овог случаја. По ријечима патријарха Германа, Петровић се на школовање упућује „са жељом и надом да ћемо и на тај начин допринети бољем упознавању и зближењу наших двеју сестринских цркава“.[1256] Кандидат Петровић успио је да заврши школовање на МДА 1982, у степену кандидата богословља.[1257] Он је, док је био студент треће године, српском патријарху пренио жељу студената завршне године МДА да Васкрс 1981. проведу у посјети СПЦ и њеним богословским школама. Студенти МДА, укупно њих 21 (пет свештеника, четири ђакона, два јеромонаха, један монах и девет мирјана), тим поводом су се обратили патријарху Герману писмом од 25. децембра 1980, молећи за његов благослов да посјете СПЦ у времену од 25. априла до 9. маја 1981. године. Та жеља је од стране српског црквеног поглавара свесрдно поздрављена, па је он тим поводом писао патријарху Пимену, надајући се да ће студенти за ту своју замисао добити његов благослов. Српски патријарх је прижељкивао да ову групу предводи тадашњи ректор МДА архиепископ Владимир (Сабодан), који је на тој дужности био од 1973. године. Није нам познато да ли је дошло до реализације ове замисли студената завршне године Духовне

[1252] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1975, ф. IV, ред. бр. 62/75, Син. бр. 2296/75, Митрополит дабробосански Владислав – Светом архијерејском синоду СПЦ, 17/4. август 1975.
[1253] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1976, ф. III, Син. бр. 25 / Зап. 48 од 31. маја 1976, Епископ источноамерички и канадски Сава – Светом архијерејском сабору СПЦ, 26. мај 1976.
[1254] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 1754 / Зап. 480 из 1978.
[1255] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 9. септембар 1978; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2170 од 25. октобра 1978, Телеграм патријарха Пимена патријарху Герману, 23. октобар 1978.
[1256] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2170 / Зап. 621 из 1978, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 25. јануар 1979.
[1257] Трофимчук, *нав. дјело*, 447.

академије у Москви, осим тога да је ишчекиван одговор патријарха Пимена на поменуто писмо које му је упутио предстојатељ СПЦ.[1258] Док је био на студијама Б. Петровић је имао прилику да представља СПЦ на заједничком састанку Синдесмоса са Екуменским омладинским савјетом у Европи, одржаном у Загорску 13-16. априла 1981. године. Током трајања семинара православне омладине са вршњацима из протестантских цркава Европе, из укупно 13 земаља, разматрана су питања из домена литургике, симбола вјероисповиједања и Светог Писма, док је за учеснике био организован пријем код патријарха Пимена.[1259]

Предлог патријарха Германа и епископа жичког Стефана да се Радомир Поповић, суплент Богословије Светог Саве у Београду, пошаље на једногодишње постдипломске студије, а јеромонах Сава (Милошевић), свршени ученик Богословије у Крки, на основне студије у Загорск, крајем јуна 1979. добио је подршку од стране САСинода СПЦ.[1260] Кандидат Милошевић је, сада у чину синђела и као духовник манастира Студенице, у првој декади јуна 1984. боравио у СССР-у ради одбране дипломског рада на МДА.[1261] У ово вријеме било је примјера реализованих краћих студијских боравака у трајању од неколико мјесеци на некој од богословских школа РПЦ. Тако је за потребе израде докторске дисертације о Св. Тихону Задонском (1724-1783) на МДА, током љета 1979, боравио Марко Пантић, суплент Карловачке богословије и касније асистент Богословског факултета у Београду.[1262]

Са слањем кандидата из СПЦ на школовање у Русију наставило се и током наредне деценије, све до краја периода који је предмет истраживања. Српским студентима на МДА школске 1980/1981. придружио се јеромонах Нектарије (Радовановић), сабрат манастира Озрен, са претходно завршеном петоразредном Крчком богословијом. Одобрење за школовање овог кандидата које је дао московски патријарх за поглавара СПЦ било је потврда којом се наставља „добра традиција“ слања одабраних кандидата у руске духовне школе. Студије на овој духовној школи о. Нектарије завршио је 1984. са степеном кандидата богословља.[1263] Владика зворничко-тузлански Василије предложио је САСиноду СПЦ у јуну 1980. још једног кандидата из своје епархије за студије на МДА. Био је то сабрат манастира Озрен синђел Сергије (Параклис). Он је

[1258] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. III, ред. бр. 53/80, Студенти IV курса Московске духовне академије – патријарху Герману, 25. децембар 1980; Исто, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 21. јануар 1981; Исто, Патријарх Герман – архиепископу Владимиру, ректору МДА, 21. јануар 1981.

[1259] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1982, ф. IV, ред. бр. 59/82, Син. бр. 1352 / Зап. 453/82, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1981/1982. години, односно у времену од 14/1. маја 1981. до 14/1. маја 1982. године, 25; Опширније: „Хроника“, *ЖМП*, № 7 (1981), 4; „Семинар Экуменического совета молодежи в Европе и Синдесмоса“, *ЖМП*, № 8 (1981), 60.

[1260] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1979, ф. IV, ред. бр. 39/79, Син. бр. 1424 / Зап. 365 од 26. јуна 1979.

[1261] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1984, ф. IV, ред. бр. 96/84, Син. бр. 1084/84, Председник ОВЦС митрополит Филарет – патријарху српском Герману. По завршетку МДА кандидат Сава (Милошевић) је одлуком САСабора СПЦ изабран за епископа, али се захвалио на избору „сматрајући себе неспремним и недостојним тако високог звања“. Све до своје кончине (2014) остао је у обитељи манастира Студенице. Слободан М. Радуловић, „Одлазак великог духовника“, датум приступа 10. 12. 2025, https://srpska.pravoslavie.ru/72926.html.

[1262] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. I, ред. бр. 6/80, Син. бр. 1161 / Зап. 356 из 1980, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1979/80. години, односно у времену од 14/1. маја 1979. године до 12. маја/29. априла 1980. године, 65; проф. Марко Пантић, „Учење Светог Тихона Задонског о човековом паду и о очишћењу од греха“, *Богословље*, бр. 1-2 (1983), 109-141.

[1263] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. IV, ред. бр. 72/80, Син. бр. 389 од 14. фебруара 1980, Епископ зворничко-тузлански Василије – Светом архијерејском синоду СПЦ, 11. фебруар 1980; Исто, Син. бр. 389/80, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 12. март 1980; Исто, Патријарх Пимен – патријарху Герману, № 884, 24. април 1980; Исто, Син. бр. 981 из 1980, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 20. мај 1980; Трофимчук, *нав. дјело*, 466-467; „Усноу у Господу игуман Нектарије – настојатељ манастира Св. Матроне у Ритешићу“, датум приступа 11. 7. 2025, https://www.eparhijazt.com/sr/news/vijesti-iz-eparhije//2304.usnuo-u-gospodu-sindel-nektarije-%E2%80%93-iguman-manastira-sv-matrone-u-ritesicu.html.

претходно завршио Богословију Светог Саве у Београду, а посједовао је неопходне моралне и интелектуалне способности за наставак школовања. Предлог надлежног епископа је прихваћен од стране САСинода СПЦ, а благослов је и у овом случају прибављен од поглавара РПЦ, па је о. Сергије могао отпочети своје студије, које је успио да заврши 1984. године.[1264] Године 1980. из СПЦ на МДА студирала су три кандидата.[1265]

Као свршени студент Богословског факултета ђакон Петар Дајковић обављао је послове писара при Црквеном суду Црногорско-приморске митрополије. Како је поменути кандидат имао амбиције да настави даље студије у СССР-у и научи руски језик, то је надлежни архијерej, митрополит Данило (Дајковић), упутио приватно писмо предсједнику ОВЦС-а митрополиту минском и бјелоруском Филарету. Интересовао се да ли постоји могућност за пријем ђакона Дајковића на усавршавање у Лењинграду, у двогодишњем трајању. То је у принципу, према одговору руске стране, било могуће, али се та питања могу решавати на синодском нивоу и између поглавара двије цркве.[1266] С тим у вези услиједило је званично обраћање патријарха Германа поглавару РПЦ, 22. јуна 1981. године. У РПЦ су били вољни да овом кандидату пруже могућност студирања на ЛДА у трајању од двије године и са статусом „професорски стипендиат“. Добивши претходно разрешење дужности у Црквеном суду, ђакон Дајковић је од јануара 1982. отпочео своје усавршавање на ЛДА.[1267]

Из Жичке епархије САСиноду је 10. јула 1982. стигао предлог од надлежног епископа Стефана за пријем јеромонаха Саве (Јаковљевића), у то вријеме сабрата манастира Преображења и бившег ученика Крчке богословије, за школовање на МДА. [1268] Пошто је на Синоду овај предлог прихваћен, патријарх Герман се 7. септембра исте године обратио предстојатељу РПЦ. Да је кандидат Јаковљевић добио одобрење за своје студије на МДА српски патријарх је обавијештен путем телеграма, који му је упутио предсједник ОВЦС-а. На тај начин је јеромонах Сава, додуше са извјесним закашњењем, крајем новембра 1982. стигао у Москву, гдје је у оближњем Загорску отпочео богословске студије, које ће окончати кроз четири године.[1269] Након што је 1981. окончао основне студије на Богословском факултету у Београду, а како није било мјеста за ангажман у некој од богословија СПЦ, јерођакон Константин (Миломир Богићевић)[1270], сабрат манастира

[1264] Трофимчук, *нав. дјело*, 467.

[1265] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. III, ред. бр. 53/80, Епископ зворничко-тузлански Василије – Светом архијерејском синоду СПЦ, 6. јун 1980; Исто, Патријарх Герман – патријарху Пимену, бр. 1327, 10. јун 1980; Исто, Патријарх Пимен – патријарху Герману, № 1882, 3. септембар 1980.

[1266] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1982, ф. III, ред. бр. 25/82, Син. бр. 1164/81, Митрополит црногорско-приморски Данило – Светом архијерејском синоду СПЦ, 25. мај 1981; Исто, Син. бр. 1164/81, Митрополит мински и бјелоруски Филарет – митрополиту црногорско-приморском Данилу, № 980, 6. мај 1981.

[1267] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1982, ф. III, ред. бр. 25/82, Син. бр. 1164/81, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 22. јун 1981; Исто, Син. бр. 2419 од 12. децембра 1981, Телеграм патријарха Пимена патријарху Герману; Исто, Син. бр. 2419/81, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 15. децембар 1981; Исто, Син. бр. 488/82, Из сједнице Светог архијерејског синода СПЦ, 12. март 1982.

[1268] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1983, ф. IV, ред. бр. 71/83, Син. бр. 1732 од 4. августа 1982, Епископ жички Стефан – Светом архијерејском синоду СПЦ, 10. јул 1982.

[1269] АСПЦ, Светом архијерејском синоду, 1983, ф. IV, ред. бр. 71/83, Син. бр. 1737/82, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 7. септембар 1982; Исто, Син. бр. 2426/82, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 13. новембар 1982; Трофимчук, *нав. дјело*, 484.

[1270] Током дужег боравка у Светој Земљи јерођакон Константин је замонашен (1985) у малу схиму у тамошњем Горњенском манастиру добивши име Алексеј, у част новомученика царевића Алексеја Романова. Своје постдипломске студије отпочео је и завршио на Аристотеловом универзитету у Солуну. На редовном засиједању САСабора СПЦ у мају 2022. изабран је за викарног епископа хвостанског. „Животопис арх. Алексеја изабраног Епископа хвостанског и викара Патријарха српског“, датум приступа 3. 10. 2025, https://www.eparhijazt.com/sr/news/vijesti-iz-crkve//5392.zivotopis-arh-alekseja-izabranog-episkopa-hvostanskog-i-vikara-patrijarha-srpskog.html.

Дечана, намјеравао је да своје теолошко знање даље употпуни у Русији, и то у виду двогодишњих постдипломских студија. Око овог аранжмана требало је да му помогне о. Василије Тарасјев из Подворја РПЦ у Београду. За своју замисао о. Константин имао је благослов игумана Дечанског манастира синђела Јустина (Тасића). Надлежни епископ рашко-призренски Павле је његов захтјев прослиједио САСиноду СПЦ, сматрајући да би јерођакону Констатину требало омогућити одлазак на послиједипломске студије на МДА.[1271]

Да своје образовање настави на МДА и на тај начин научи руски језик намјераво је Милован Миодраговић из Далматинске епархије, свршени ученик Богословије у Крки. С тим у вези надлежни епископ Николај (Мрђа) обратио се САСиноду СПЦ 8. маја 1983, али из расположиве грађе није познато да ли је ова намјера М. Миодраговића била спроведена до краја, односно да ли је исти на крају отпутовао у Москву на студије.[1272] Будући да је 1983. јеромонах Сава (Миловановић) требао да оконча студије на МДА у Загорску, отварао се простор за још једног кандидата из СПЦ који би био упућен на високо богословско образовање у ову престижну установу. Радило се о Луки Новаковићу (1962) из Рудог, који је претходно завршио Богословију Светог Саве у Београду, и имао жељу да буде упућен на неку од руских духовних академија на даље школовање. Обраћајући се патријарху Пимену поглавар СПЦ је рачунао на његово „пуно разумијевање“ и на „благонаклоност“ Руске цркве кроз историју коју је имала према цркви којом је духовно руководио. Кандидат Новаковић добио је благослов патријарха РПЦ да може отпочети школовање на МДА у школској 1983/1984. години.[1273]

Иако је имао жарку жељу да након завршених студија историје умјетности на Филозофском факултету у Београду, током којих је заволио православну умјетност, даље се усмјери на изучавање православне теологије, конкретно – теологије иконе, у којој је дисциплини руска православна мисао најдубље отишла, из доступних извора се не може сазнати да ли је Иринеј (Гордан) Кулић[1274] ову замисао успио да оствари. Овај кандидат је имао позитивне препоруке професора Богословског факултета др Амфилохија (Радовића), који је предложио патријарху Герману да га препоручи руском патријарху још док се овај налазио у посјети СПЦ (1984), као и одобрење САСинода СПЦ за студије на МДА.[1275] Још два кандидата, бивши ученици Карловачке богословије, Бранко Брежанчић и Зоран Миланковић, имали су жељу да богословско образовање наставе на МДА. Њих је САСиноду препоручио епископ зворничко-тузлански Василије, и то у

[1271] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1982, ф. V, ред. бр. 34/82, Син. бр. 1898/82, Епископ рашко-призренски Павле – Светом архијерејском синоду СПЦ, 23. јул 1982. Међутим, из расположиве грађе не може се даље видјети да ли је дошло до одласка овог кандидата на даље усавршавање у СССР, о чему нема потврде ни у његовој званичној биографији.

[1272] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1983, ф. IV, ред. бр. 13/83, Милован Миодраговић – епископу далматинском Николају, 8. април 1983; Исто, Син. бр. 1221 од 17. маја 1983, Епископ далматински Николај – Светом архијерејском синоду СПЦ, 8. мај 1983.

[1273] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1985, ф. I, ред. бр. 42/85, Син. бр. 1639 од 30. јуна 1983, Лука Новаковић – патријарху Герману, 29. јун 1983; Исто, Син. бр. 1639/83, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 30. јун 1983; Исто, Син. бр. 2036/83, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 19. септембар 1983; Исто, Син. бр. 2153 од 30. септембра 1983, Телеграм патријарха Пимена патријарху Герману, 29. септембар 1983; Исто, Син. бр. 2153/83, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 30. септембар 1983.

[1274] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1984, ф. III, ред. бр. 47/84, Син. бр. 1808 / Зап. 613 из 1984, Иринеј Кулић – патријарху Герману, август 1984.

[1275] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1984, ф. III, ред. бр. 47/84, Ванредни професор Богословског факултета јеромонах др Амфилохије Радовић – патријарху српском Герману, 23. септембар 1984. На полеђини документа са краћим изводом са сједнице САСинода СПЦ од 25. септембра 1984. на којој је одлучено да се усвоји предлог патријарха Германа и одобри да Иринеј Кулић иде на студије у МДА, пише да се овај кандидат више није интересовао.

задњој декади септембра 1984. године. У оба случаја одговор САСинода био је одречан, уз образложење да с обзиром на разговоре који су недавно вођени са представницима РПЦ САСинод СПЦ није у могућности да поменутим кандидатима одобри студије на МДА. Један од разлога за такву одлуку могао би бити што је у то вријеме квота студената из СПЦ на руским духовним академијама била попуњена, па „није тренутак“ за то, како се и наводи у синодским одлукама.[1276]

Први кандидат из СПЦ који је послије Другог свјетског рата упућен на школовање у ЛДА, на основне студије, био је Предраг Миодраг, свршени ученик Богословије Светога Саве. Он је студирао на ЛДА у периоду 1977-1981, гдје је завршио и диригентски одсјек, у вријеме када је ректор ове установе био архиепископ виборшки Кирил (Гундјајев).[1277] Одлуком Савјета Богословског факултета СПЦ од 3. октобра 1985. године нострификована је диплома кандидата богословља П. Миодрага, коју му је претходно додијелио Савјет ЛДА, 4. октобра 1984. године.[1278] Још један кандидат из СПЦ, ученик Београдске богословије, Владислав Вуловић, отпочео је своје студије на ЛДА у школској 1983/1984. години. Он је претходно од ОВЦС-а добио одобрење за студије и стипендију, па се обраћао САСиноду СПЦ да добије потврду ради ослобађања депозита, како је навео у свом захтјеву од 27. августа 1983. године. Потврда да може службено отпутовати у СССР ради студија на ЛДА Вуловићу је уредно издата.[1279]

*

С друге стране, судећи према извјештајима о раду САСинода, који садрже и податке из области црквене просвјете, у назначеном периоду који је предмет нашег истраживања није било студената из РПЦ који су своје богословско образовање отпочели или наставили на Богословском факултету у Београду, било на нивоу основних или пак последипломских студија, упркос више пута исказаној спремности унутар СПЦ да ове кандидате прими. Изузетак представља свештеник Василије Витаљевич Тарасјев, будући старјешина Подворја РПЦ у Београду (1974-1996), који је по завршетку гимназије (1952), као клирик МП, завршио студије на београдском Богословском факултету (1956).[1280]

Када су представници МП на семинару Синдесмоса који је одржан у Богословији Светог Саве током 9-16. јануара 1985. посјетили републичку Комисију за односе са верским заједницама, било је ријечи, између осталог, о односима СПЦ и РПЦ. У разговору је секретар Комисије В. Станојевић истакао да постоји „интерес наше земље за однос двеју цркава“, и додао да „велики допринос сталној сарадњи двеју цркава представљају студенти из наше земље који похађају

[1276] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1984, ф. V, ред. бр. 36/84, Син. бр. 1821 / Зап. 626/84, Епископ зворничко-тузлански Василије – Светом архијерејском синоду СПЦ, 24. септембар 1984; Исто, Свети архијерејски синод СПЦ – епископу зворничко-тузланском Василију, 11. октобар 1984. АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1984, ф. V, ред. бр. 37/84, Син. бр. 1820 / Зап. 627/84, Епископ зворничко-тузлански Василије – Светом архијерејском Синоду СПЦ, 26. септембар 1984; Исто, Свети архијерејски синод СПЦ – епископу зворничко-тузланском Василију, 11. октобар 1984.

[1277] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1982, ф. IV, ред. бр. 59/82, Син. бр. 1352 / Зап. 453/82, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1981/82. години, односно у времену од 14/1. маја 1981. до 14/1. маја 1982. године; „«Брат исторический Серб». Интервью с регентом Предрагом Миодрагом, преподавателем духовной семинарии в Сремских Карловцах (Сербия)“, датум приступа 4. 4. 2025, http://www.pravoslavie.ru/41532.html.

[1278] *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1985), 279.

[1279] На полеђини документа са обавјештењем о издатој потврди наводи се да одлазак Вуловића на студије у ЛДА није по препоруци САСинода СПЦ. АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1983, ф. V, ред. бр. 53/83, Син. бр. 1906 од 27. августа 1983.

[1280] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1956, ф. IV/II део, ред. бр. 16/56, Син. бр. 1071 / Зап. 268 из 1956, Извештај о раду Светог Архијерејског Синода за 1955/56 годину тј. за период од прошлогодишњег заседања Светог Архијерејског Сабора – 3 јуна 1955 до данас, 26; В. Т., „Протоиерей Василий Тарасьев – настоятель подворья Московского Патриархата в Белграде“, *ЖМП*, бр. 3 (1975), 12. Нивьер, *нав. дјело*, 479 наводи да је Василије Тарасјев Богословски факултет завршио 1952. године.

духовне академије у Москви и Лењинграду“. И представници РПЦ су истакли „да се разматра могућност да се један број студената из СССР-а упише на Богословски факултет у Београду“, наводи се у биљешци о овом разговору.[1281]

Из Руске православне заграничне цркве (РПЗЦ) било је интересовања за школовање њихових кандидата на Богословском факултету у Београду. Током 1973-1979. на Богословском факултету у Београду студирао је Михаил (Арндт, садашњи митрополит берлински и њемачки Марк). Он је, као епископ минхенски и јужнонѣмачки, упутио свештеника Николаја Артемова да приватно студира на Богословском факултету у Београду, почевши од 1985. године. Артемов је рођен 1950. у Њемачкој, у породици руских емиграната, а у Београд је дошао као магистар славистике и источноевропске историје (дисертација о стваралаштву Ф. М. Достојевског), и као свештеник (од 1980). Надлежни архијерej га је представио као изврсног свештеника и бесједника. Молби владике Марка се изашло у сусрет, па је о. Николају одобрен упис на београдски Богословски факултет.[1282] Архимандрит Амвросије (Алексеј Александрович Погодин), син руског емигранта, рођен у Панчеву, од краја 1949. клирик РПЗЦ, а од 1969. примљен у клир Сјеверноамеричке Руске митрополије (будућа ПЦА), желио је да се, сада као свештеник у Лондону и држављанин Велике Британије, пријави за полагање докторског испита на Богословском факултету у Београду. Он је на овом факултету током 1945-1949. завршио основне студије. Његов отац, Александар Љвович (1872-1947), историчар и филолог, био је током 1926-1941. професор Универзитета у Београду[1283]. Архимадрит Амвросије је Деканату Богословског факултета у мају 1963. поднио молбу да му се одобри теза „Свети Марко Ефески и Флорентинска унија“, уз напомену да је рад чији обим износи 400 страна већ завршио. Сходно 3. члану (став последњи) Правила о стицању научног степена доктора теологије на Богословском факултету СПЦ, САСинод је 18. јуна 1963. одлучио да се захтјев о. Амвросија одобри, тј. да он може полагати докторски рад на овом факултету.[1284] Током 1965. докторски испит је положен, па је крајем исте године о. Амвросије, заједно са још једним кандидатом, Недељком Гргуревићем, свечано промовисан у доктора богословских наука Богословског факултета у Београду.[1285]

* * *

У периоду 1950-1985. године на који се истраживање односи поново је успостављена традиција школовања кандидата из СПЦ у руским духовним школама, која је била прекинута 1917. године након Бољшевичке револуције у Русији. Исто тако, СПЦ је у својим редовима

[1281] ДАС, Г-19, РИВ, ф. 49, Информације из области односа са верским заједницама ИВ Скупштине СР Србије – Комисија за односе са верским заједницама, јануар 1985, 14-15.

[1282] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1985, ф. III, ред. бр. 42/85, Син. бр. 932 / Зап. 369/85, Епископ минхенски и јужнонемачки Марк – Светом архијерејском синоду СПЦ, 31. јануар/13. фебруар 1985; Исто, Свети архијерејски синод СПЦ – Деканату Богословског факултета у Београду, 9. мај 1985. Краћа биографија о. Николаја: „Протоиерей Николай Артемов“, датум приступа 9. 10. 2025, https://www.pravmir.ru/author/user_3572/. И епископ Марк, сада архиепископ берлински и митрополит германски, иначе духовник о. Николаја, током 1970-их студирао је на Богословском факултету у Београду, и имао прилику да у манастиру Ћелије код Ваљева упозна подвижника и богослова архимандрита преподобног Јустина (Поповића) и његове ученике. Уп.: „Марк, митрополит Берлинский и Германский (Арндт Михаил)“, датум приступа 9. 10. 2025, https://www.patriarchia.ru/person/131.

[1283] „Погодин Александр Львович“, датум приступа 3. 11. 2025, https://russianserbia.com/show_person?id=83.

[1284] Нивьер, *нав. дјело*, 63-64; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1963, ф. III, ред. бр. 171/63, Син. бр. 1926 / Зап. 284/63, Архимандрит Амвросије (Погодин) – Светом архијерејском синоду СПЦ, 12. март 1963; Исто, Декан Богословског факултета проф. др Благота Гардашевић – Светом архијерејском синоду СПЦ, 5. јун 1963.

[1285] „Два доктора теологије“, *Весник*, 15. 1. 1966, 4. Књига о. Амвросија, у чијој је основи његова докторска дисертација, објављена је 1963. у Џорданвилу (Њујорк), 1994. у Москви, а 2007. преведена је на српски језик. Уп.: Свящ. Виктор Соколов, „Амвросий (Погодин Алексей Александрович)“, *Православная энциклопедия*, т. 2, 149, датум приступа 3. 11. 2025, https://www.pravenc.ru/text/114400.html.

поново почела да добија архијереје који су своје школовање завршили у руским духовним школама. Тема размјене студената била је редовно присутна на агенди разговора између двојице патријараха, а видјели смо да је посјета богословским школама била саставни дио програма у оквиру размјене посјета између СПЦ и РПЦ. Ово питање је решавано на синодском нивоу, као и између поглавара двије цркве. Интересовање за размјену студената показивале су обје стране, с тим да у посматраном периоду није забиљежено, на основу расположиве грађе, да је дошло до слања кандидата из Московске патријаршије на школовање у духовне школе (богословије или Богословски факултет) под окриљем СПЦ, са изузетком старјешине Подворја РПЦ у Београду. Постојало је мишљење обје стране да је школовање студената облик сарадње који би требало што више користити и развијати. У СПЦ се на слање кандидата на школовање у духовне школе РПЦ гледало као на почетак оживљавања старих веза, док су се руске духовне школе веома цијениле, нарочито достигнућа у појединим богословским дисциплинама. Од стране РПЦ пројављивана је добра воља и благонаклоност за школовање кандидата из СПЦ, а у појединим случајевима кандидати су примани и након почетка школске године. На основу расположиве грађе, види се да су за школовање у руским духовним школама, на различитим нивоима, било заинтересовано више од 30 лица чији се захтјеви налазе у документацији САСинода СПЦ, с тим што се сваком од ових захтјева није могло удовољити из оправданих разлога. Своје школовање у овом периоду отпочело је 17 кандидата (било на нивоу основног или пак постдипломског образовања), а њих 13 је завршило школовање до краја 1985, с тим да су неки студије отпочели крајем периода на које се истраживање односи. За неке кандидате не може се са сигурношћу потврдити да ли је дошло до реализације њихових захтјева. Слање кандидата из СПЦ на школовање у руске духовне школе отпочело је (боље речено, обновљено је) током школске 1963/1964. године. У овом периоду доминантни су били захтјеви за школовањем на МДА. Осим тога, било је кандидата из СПЦ који су по први пут послије Другог свјетског рата послати на школовање у ЛДА.

Сарадња у научно-академској сфери

Руским богословима који су били заинтересовани за изучавање историје православних цркава била су неопходна историјска документа о животу и раду појединих српских јерараха из прошлости. Тим поводом се руководилац ОВЦС-а, митрополит Николај (Јарушевич), обратио се српском патријарху 31. јула 1959, наводећи да су тим кандидатима потребни „историски подаци о животу и раду митрополита Херцеговине Ананија“, који је служио крајем XVIII и почетком XIX вијека. Од првојерарха СПЦ је тражио да изда „наређење одговарајућој [...] ученој организацији“ унутар Патријаршије да тај материјал прибави, и да исти буде послат онима којима је потребан, у овом случају руским богословима.[1286] Патријарх Герман обавијестио је овог руског јерарха да су по овом захтјеву предузете одређене радње, тако што је један професор задужен да прибави материјале о животу и раду митрополита Ананија, те да ће по завршеном послу тражени материјал бити послат. Овај задатак да тражене податке пронађе и среди био је повјерен професору Светозару Душанићу, у то вријеме управнику Црквеног музеја. Из писма првојерарха СПЦ митрополиту Николају од 20. новембра 1959. сазнајемо да је тражена грађа прикупљена, и да је „са великом љубављу шаљемо у жељи да научни радници на пољу теолошке делатности Руске

[1286] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 2176. Ананије је био митрополит захумско-херцеговачки 1772-1802. Уп.: Недељко Радосављевић, „Ананије, митрополит захумско-херцеговачки (1772-1802)“, у *Осам вијекова Светосавља у Херцеговини*, ур. Драга Мастиловић, (Гацко: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 2020), 203-215.

свете Цркве, исти могу корисно употребити“. У случају да из прикупљеног материјала буде објављен неки научни рад, српски патријарх је молио да исти буде достављен Библиотеци Српске патријаршије у Београду.[1287] О животу и раду митрополита Ананија послати су материјали (изводи из радова) деветорице аутора: академика Љубомира Стојановића, архимандрита Јоаникија (Памучине), историчара Владимира Ћоровића, епископа Герасима (Петрановића), епископа Никодима (Милаша), проте Светислава Давидовића, архимандрита Нићифора (Дучића), као и историчара Драгослава Страњаковића и Ђока Слијепчевића.[1288]

Од САСинода СПЦ је из СКВП-а тражено, крајем новембра 1964, да се интервенише код РПЦ како би се омогућило др Илији Кецмановићу, у то вријеме члану Научног друштва БиХ, да проведе свој студијски боравак у трајању од 25 дана у Архиву Руске патријаршије у Москви. Архивска грађа је била потребна будући да је Кецмановић обрађивао тему „Аутономна борба Срба Босне и Херцеговине од 1866-1905“, па би у поменутом Архиву радио на проналажењу и прикупљању материјала. Реализација овог захтјева ишла је преко патријарха Германа, који се тим поводом обраћао предстојатељу РПЦ почетком 1965. године. Међутим, како је повратно одговорено, није тренутно било могућности да Кецмановић користи архивски материјал Московске патријаршије, јер исти није био систематизован. У форми допуне овог писма руководилац ОВЦС-а, митрополит Никодим (Ротов), препоручио је патријарху Герману да би се у вези наведеног захтјева Кецмановић требао обратити Главној архивској управи при Савјету Министара СССР-а, гдје ће добити потребне податке неопходне за његов рад.[1289] Да ли је заиста дошло до реализације овог аранжмана не може се потврдити на основу доступне грађе.

У Утрехту (Холандија) је од 1969. радио Међууниверзитетски институт за мисиолошка и екуменска истраживања. Теодор ван дер Ворт (на другом мјесту Вурт), клирик РПЦ са статусом кандидата за свештеника и бивши студент ЛДА, се испред овог Института обратио секретару САСинода СПЦ крајем јула 1980. године. У свом захтјеву је навео да је на овом Институту владало велико интересовање за живот цркве у Југославији. Он сам је намјеравао да на јесен 1980. посјети СФРЈ, да присуствује богослужењима, а имао је интересовања за систем школовања будућег свештеничког подмлатка и вјерско васпитање дјеце у оквиру СПЦ, као и за екуменске додире ове цркве са другим црквама у земљи. САСинод му је одобрио посјету СПЦ у времену од 13. до 15. октобра 1980, уз услов да прибави препоруку надлежног архијереја, или пак, у најмању руку, свог парохијског свештеника.[1290]

У оквиру прославе 60. годишњице постојања и рада Богословског факултета СПЦ у Београду (1920-1980), Савјет професора ове установе одлучио је да се тим поводом титула почасног доктора богословских наука додијели истакнутим православним богословима из сестринских Православних цркава и теолошких школа. Ова замисао није могла бити реализована због материјалних тешкоћа у којима је егзитирала највиша образовна установа СПЦ, па је на сједници од 6. марта 1982. договорено да се ово почасно звање додијели само четворици истакнутих православних теолога из иностранства. Међу њима био је гласовити руски црквени историчар, литургичар и музиколог Николај Дмитријевич Успенски (1900-1987), професор Лењинградске духовне академије. Савјет факултета је имао у виду „његов допринос богословској науци,

[1287] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 2176 / Зап. 440; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 272, Л. 2.
[1288] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 272, Л. 3-17.
[1289] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1965, ф. II, ред. бр. 28/65, Син. бр. 3585 од 25. новембра 1964, Савезна комисија за верска питања – Светом архијерејском синоду СПЦ, 23. новембар 1964; Исто, Син. бр. 3585/64, Патријарх Герман – патријарху Алексију, 4. јануар 1965; Исто, Син. бр. 1122 од 5. априла 1965, Патријарх Алексије – патријарху Герману, 18. март 1965; Исто, Предсједник ОВЦС митрополит Никодим – патријарху Герману, № 470, 27. март 1965.
[1290] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. III, ред. бр. 56/80, Син. бр. 1699 / Зап. 393 из 1980.

нарочито литургици и црквеној музикологији“, док су реферат саставили др Прибислав Симић и др Душан Кашић, професори Богословског факултета. САСинод СПЦ донио је одлуку 19. марта да се Деканату Богословског факултета одобри да може додијелити титуле почасних доктора богословских наука четворици предложених кандидата. Успенски није присуствовао свечаној промоцији у Београду 1. јуна 1982, која је обављена у сали Патријаршије, будући да је био спријечен из здравствених разлога да дође (инвалид Отаџбинског рата другог реда, у то вријеме у доби од 82 године) у Југославију. Стога је замолио да његова диплома буде предата проти Василију Тарасјеву, који ће му је уручити на академској слави ЛДА, на празник Св. Јована Богослова (9. октобар).[1291] Свештеник Тарасјев се пред одлазак у СССР у Комисији СИВ-а интересовао да ли би било упутно да чину предаје дипломе почасног доктората проф. Успенском присуствује неко из југословенске амбасаде, тим прије што ће тој свечаности присуствовати и државни органи Совјетског Савеза. Секретар Комисије се обавезао да у вези тога изврши неопходне консултације са надлежним органима, уз препоруку да по доласку у Москву Тарасјев посјети Амбасаду СФРЈ.[1292] У вези наведеног, из ССИП-а је 4. октобра упућена хитна информација „да би било опортуно да наша Амбасада буде представљена“ ако за то располаже могућностима.[1293] Тарасјев је на дан славе ЛДА предао диплому почасног доктора богословских наука Н. Д. Успенском, у присуству А. Благојевића, изасланика југословенског амбасадора.[1294]

Попис научних радника из земље и иностранства који су обављали истраживања у Музеју и Библиотеци Српске патријаршије доступан је у извјештајима које је САСинод припремао за годишња засиједања САСабора СПЦ (најчешће под називом „Научни рад и коришћење музејских предмета“). Међу истраживачима у периоду 19. април 1968. – 30. април 1969. налазио се чувени палеограф и филолог свештеник др Владимир Мошин, настањен у Загребу, који је за то вријеме у Музеју СПЦ обрађивао четири штампане србуље.[1295] Рукописне збирке похрањене у Музеју СПЦ биле су предмет интересовања и совјетских/руских научних радника, чији је боравак у овој институцији такође регистрован у поменутом попису. У раздобљу између два засиједања САСабора (мај 1972. – мај 1973) у Музеју СПЦ истраживања су спровели Надежда Розанов и Јурије Невољин, обоје из Москве, с тим што је овај последњи био виши научни сарадник Државне Лењинове библиотеке. Обома су у фокусу истраживања били рукописи из збирке др Радослава М. Грујића, док је Розанова обрађивала и рукописе ван поменуте збирке.[1296] Током 1983/1984. у Музеју су једно вријеме боравили и научници Јарослав Шапов и В. Б. Перхов, сарадници

[1291] „Промоција четири почасна доктора богословских наука“, *Богословље*, бр. 1-2 (1982), 1-26; „Промоција четири почасна доктора на Богословском факултету“, *Православље*, 15. 7. 1982, 11; *ЖМП*, № 3 (1983), 48; АСПЦ, Канцеларија патријарха Германа (1981-1984), к. II. Осим Успенском, почасна звања додијељена су митрополиту транупољском др Дамаскину (Папандреу), директору Свеправославног центра Цариградске патријаршије у Шамбезију код Женеве, протојереју др Димитрију Станилоае, професору Теолошког института у Букурешту, и академику др Јовану Кармирису, професору Теолошког факултета у Атини.

[1292] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 39, Beleška o razgovoru sekretara Komisije SIV-a za odnose sa verskim zajednicama Radovana Samardžića sa protojerejem Vasilijem Tarasjevim, starešinom Podvorja Moskovske patrijaršije u Beogradu, 1. oktobar 1982.

[1293] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1982, ф. 100, дос. 15, сигн. 445174.

[1294] Митроносни протојереј Василије Тарасјев, „Један дан живота у Љењинграду“, *Православље*, 15. 12. 1982, 14.

[1295] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1969, ф. III/II део, ред. бр. 47/69, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1968/69. години, тј. за период од редовног заседања Светог архијерејског сабора 8. маја 1968. године до редовног заседања Светог архијерејског сабора 12. маја 1969. године, 86.

[1296] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1973, ф. III, ред. бр. 8/73, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1972/73. години, тј. за период од редовног заседања Светог архијерејског сабора 9. маја (26. априла) 1972. године до 28/15. маја 1973. године, 75-76.

Историјског института АН СССР. Док је први изучавао рукописе руске рецензије, други је проучавао архивску грађу о везама Срба и Руса.[1297]

* * *

У посматраном периоду било је руских богослова који су у оквиру својих истраживања везаних за историју православних цркава потребовали одређену грађу српске провенијенције, па им се излазило у сусрет слањем неопходних материјала. Допринос везама двије цркве у овом периоду дале су и високе богословске школе, додјељивањем почасних титула и звања заслужним појединцима и истакнутим прегаоцима на пољу црквене науке и просвете. Патријарх српски Викентије проглашен је за почасног члана МДА (1956), а патријарх Герман почасним чланом МДА (1961) и ЛДА (1974). С друге стране, Богословски факултет у Београду додијелио је почасни докторат теологије патријарху московском и цијеле Русије Алексију I (1957), и познатом литургичару и црквеном историчару професору ЛДА Николају Д. Успенском (1982). Један број научних радника из СССР своја истраживања обављао је у Музеју и Библиотеци Српске патријаршије.

Размјена публикација између двије патријаршије

Пракса редовног добијања црквених часописа из СССР-а, Румуније и Бугарске постојала је и прије 1950, што се може видјети из дописа патријарха Гаврила (Син. бр. 1052 / Зап. 213 од 29/16. марта 1949) упућеног предсједнику републике.[1298] Дистрибуција нових бројева *Журнала Московске патријаршије* обављала се преко совјетског МИД-а, а одатле даље амбасадама. Макар је то био случај током 1950, када су у више наврата пошиљке овог часописа слате и Амбасади СССР-а у Београду, у количини од једног пакета. Имамо потврду у изворима за бројеве 2, 3, 4, 5, 6, 7 и 8 за 1950. годину.[1299] Не знамо са сигурношћу да ли су одатле даље прослеђивани у Српску патријаршију, или су то били само примјерци за совјетску амбасаду. Из Савјета за послове РПЦ тражено је преко МИД-а 6. јула 1953. да се прибави мишљење Амбасаде СССР-а у Београду и њен савјет о цјелисходности предузимања одређених корака усмјерених на обнављање прекинутих веза између РПЦ и СПЦ. Међу њима био је предлог за обнављање слања *ЖМП*-а, часописа који је излазио на мјесечном нивоу, и у ствари био службено гласило РПЦ.[1300] Изгледа да су и почетком 1954. још увијек били на снази посебни прописи југословенске владе који су се односили на забрану увоза и дистрибуције *ЖМП*-а, о чему је био обавијештен Савјет за послове РПЦ.[1301]

Прота Виталије Тарасјев тражио је крајем децембра 1955. од шефа Одјељења за спољне црквене односе МП, митрополита крутицког и коломенског Николаја (Јарушевича), благослов да објави претплату од 30 динара за мјесечни примјерак *ЖМП*-а (који је стизао у количини од 50 комада по броју), за календар 100 динара, зидни календар 20 динара, а *Богослужебније*

[1297] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1984, ф. I, ред. бр. 10/84, Син. бр. 1003 / Зап. 315 из 1984, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1983/84. години, односно, у времену од 27/14. маја 1983. године до 11. маја (28. априла) 1984. године, 72.
[1298] AJ, 144-1.
[1299] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 720, Л. 96, 83, 142, 179, 180, 202, 218.
[1300] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1101, Л. 123.
[1301] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1213, Л. 4-6.

указанија[1302] 50 динара. Приход би био потрошен на помоћ остарјелом руском свештенству и свештеничким удовицама. Свештеник Тарасјев је том приликом јавио да је у Москву послао последњи број *Весника*, званичног органа Главног савеза удружења православног свештенства ФНРЈ.[1303] Он је почетком новембра исте године јавио митрополиту Николају (Јарушевичу) да му је послао примјерак *Гласника СПЦ, Весника* и књигу о Другом конгресу Савеза православних свештеника ФНРЈ, мислећи да ће му бити интересантно да преко ових публикација више сазна о животу СПЦ.[1304]

Према сачуваном записнику о разговорима поглавара двије патријаршије у Москви од 12. октобра 1956, патријах српски Викентије тражио је да се СПЦ пошаљу уџбеници и приручници по програму руских духовних семинарија. Према његовим ријечима, српске образовне богословске установе посједују руске уџбенике из дореволуционог периода, али да би сада било пожељно да имају и нове, како би се упознали са најновијим погледима РПЦ у вези са богословским питањима, и на тај начин могли да их упореде са погледима СПЦ, како би их могли ускладити са ставом МП. Он је том приликом казао да наставници духовних образовних установа СПЦ чине све што могу за развој богословске науке, али такође желе да користе искуство РПЦ. Српски патријарх је сматрао корисним да се обавља размјена предавача црквене историје, који би током 2-3 мјесеца држали предавања. Један би предавао историју Руске цркве за полазнике српских духовних школа, а други историју Српске цркве за полазнике руских духовних школа. Руски патријарх је за овај предлог показао разумијевање, али се није од тога отишло даље, судећи према доступним изворима. Овом приликом патријарх Викентије је упознао саговорнике да су ову идеју подржали и представници Грчке цркве. У размјени професора и студената српски патријарх је видио допринос даљем зближавању српског и руског народа, сматрајући да за ову идеју неће бити препрека од стране СПЦ, нити од стране југословенске владе. Додао је да би за СПЦ било од користи да има специјално за Србе написану историју Руске цркве.[1305]

У вријеме горе поменутог боравка патријарха Викентија у Москви једна од тема разговора била је издавачка дјелатност двије патријаршије. Издавачки одјел МП је у то вријеме био издао *Библију* и *Требник*, а у плану је било штампање *Посног Триода* и *Цветног Триода*, књига које се користе током трајања васкршњег великопосног циклуса, као и у поствaскршњем периоду, све до празника Педесетнице. Том приликом је добијено обећање да ће се за потребе СПЦ ставити на располагање потребан број примјерака ових књига по њиховом изласку из штампе, као и по један примјерак свих уџбеника.[1306] Вјероватно као резултат ових разговора ускоро су у Српској патријаршији добили пет комада *Библије* и *Новог Завјета* на руском језику, и ове књиге су раздијељене Патријаршијској библиотеци, Богословском факултету и богословијама у Призрену и манастиру Раковици.[1307] САСинод СПЦ примио је на поклон од РПЦ извјестан број примјерака богослужбене књиге *Требник*, штампане у Москви 1956. године. Администрација *Гласника СПЦ* подигла је на пошти 100 примјерака ове књиге која садржи молепствија за разне прилике, послате на адресу српског патријарха. По смјештању у магацину Светог синода књига је раздијељена

[1302] Ради се о приручнику за богослужења.

[1303] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 9. Копия.

[1304] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 164, Копия письма на имя Митрополита Крутицкого и Коломенского Николая, 3. XI. 1955 г., г. Белград.

[1305] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 183-184. Разговор је одржан у соби патријарха Викентија, у хотелу „Совјетскаја". Осим патријарха, из СПЦ су учествовали митрополит Нектарије, епископ Хризостом и прота М. Смиљанић, а испред РПЦ архиепископ Борис, протојерej Н. Ф. Колчицки, Н. П. Доктусов и А. С. Бујевски.

[1306] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 184.

[1307] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1956, ф. IV/I део, ред. бр. 79/56, Син. бр. 2224 од 31. октобра 1956, и Син. бр. 1646 из 1956.

сваком од српских архијереја, затим Патријаршијској библиотеци и библиотеци Богословског факултета, богословијама, а ускоро и на поклон епархијама и свештеницима.[1308] Већ је поменуто да је приликом посјете руске црквене делегације на челу са патријархом Алексијем (октобар 1957) под кровом Патријаршијске библиотеке СПЦ била приређена изложба старе и ријетке књиге (штампане и рукописне), која је побудила велику пажњу у културним круговима Београда.[1309]

Крајем 1956. руководилац Петог европског одјела МИД-а И. Замчевски обавијестио је Г. Карпова о слању два примјерка листа *Весник*.[1310] Засигурно да је један од разлога за слање био и тај што је у овом гласилу било текстова и прилога на тему недавне посјете патријарха Викентија РПЦ и СССР-у. Нешто слично урадио је и Дедушкин, у то вријеме вршилац дужности руководиоца Петог европског одјела при МИД-у, који је 28. новембра 1957. послао Карпову неколико примјерака *Весника* (број од 1. новембра 1957), који је био посвећен посјети сверуског патријарха Српској патријаршији и Југославији.[1311]

Током 1956-1957. успјешно је реализован пројекат микрофилмовања *Дечанског типика* за потребе СПЦ. Наиме, из СКВП-а је 17. новембра 1956. упућен телеграм ДСИП-у којим се овај секретаријат обавјештава да се Архијерејски синод СПЦ обратио Комисији дописом број 2236/56 с молбом да се микрофилмује *Дечански типик*, који се налази у Публичној библиотеци у Љењинграду (под бројем I-№ 93). Тим поводом је југословенској амбасади у Москви из ДСИП-а прослијеђен допис СПЦ, који је претходно био послат СКВП-у. Из Комисије су замолили надлежне у амбасади да са овом молбом СПЦ упознају совјетске органе, и да их, преко ДСИП-а, повратно информишу да ли су Руси сагласни да се изврши микрофилмовање, и на који начин би то било спроведено. Из Амбасаде ФНРЈ је аташе за штампу и културу М. Божић, 6. априла 1957, послао званичан захтјев Савјету за послове РПЦ у вези са овом молбом.[1312] Овај захтјев је позитивно ријешен. Замјеник предсједника Савјета за послове РПЦ С. Белишев је 27. маја 1957. послао Амбасади ФНРЈ у Москви фотокопију рукописа *Дечанског типика*, заједно са писмом митрополита крутицког и коломенског Николаја патријарху Викентију. Фотокопију је урадила МП као поклон патријарху Викентију и САСиноду СПЦ. Преко ДСИП-а је из амбасаде 6. јуна 1957. послата фотокопија *Дечанског типика* са писмом московског патријарха, што је требало даље уручити САСиноду СПЦ.[1313] Микрофилмовање је изгледа било квалитетно одрађено, што је омогућило да се овај драгоцјени документ, толико битан не само за историју српског

[1308] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1958, ф. V/I део, ред. бр. 37/58.

[1309] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1958, ф. II/II део, ред. бр. 4/58, Син. бр. 1458 / Зап. 316 из 1958, Извештај о раду Светог Архијерејског Синода у 1957/58 години тј. за период од прошлогодишњег заседања Светог Архијерејског Сабора 29 маја 1957 године до данас, 40.

[1310] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 339.

[1311] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 253.

[1312] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 52.

[1313] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 215, Л. 50; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1957, ф. 99, дос. 51, 413877. Као што је познато, оригинал типика архиепископа српског Никодима (управљао Српском архиепископијом 1317-1324), који је у ствари први словенски превод Јерусалимског типика, неповратно је изгубљен у њемачком бомбардовању Београда 6. априла 1941. године. Но, и поред тога, типик је ипак сачуван, јер је професор Лазар Мирковић прије Другог свјетског рата комплетно фотографски снимио овај драгоцјени документ. Дечански типик, како је утврђено, није ништа друго него препис Никодимовог типика из 1319, који је сачињен у Дечанима у вријеме „великог" краља Стефана Душана. Уп.: Лазар Мирковић, „Типик архиепископа Никодима", *Богословље*, бр. 2 (1957), 13; Виктор Савић, „Типик архиепископа Никодима", у *Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији. Идентитет, значај, угроженост*, ур. Миодраг Марковић и Драган Војводић, (Београд: САНУ, 2017), 92-93; Виктор Савић, „Дечански типик", у *Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији. Идентитет, значај, угроженост*, ур. Миодраг Марковић и Драган Војводић, (Београд: САНУ, 2017), 364-365.

богослужења, него и за историју српског народа и српског језика, може читати као у оригиналу.[1314]

Православни мисионар, часопис који је САСинод покренуо 1958, у прво вријеме као подлистак *Гласника СПЦ* (прве године излазио свака три мјесеца, а од 1959. двомјесечно)[1315], био је достављан Руској цркви: патријарху (2 примјерка), Московској патријаршији (10 комада), у МДА и ЛДА (по 5 комада), и редакцији *ЖМП*-а (2 примјерка).[1316] У децембру 1958. аташе за штампу и културу Амбасаде ФНРЈ у Москви, Младен Божић, доставио је I одјељењу ДСИП-а књигу „Руска православна црква". У књизи је било ријечи и о односима са СПЦ.[1317] Са жељом да буду редовно информисани „о црквеном животу сестринске Руске православне цркве", из Охридске архиепископије (будуће МПЦ) тражили су да им се доставља *ЖМП*, и то од примјерака који су слати Српској патријаршији. Архиепископу охридском Доситеју обећано је у фебруару 1960. да ће се по овом захтјеву изаћи у сусрет, тако што ће им се убудуће од добијених бројева *ЖМП*-а достављати по један примјерак, као и да се одмах доставе бројеви за прошлу годину (1959) са којима су располагали у Патријаршији, што је ускоро и учињено.[1318] Иначе, за *ЖМП* је владало интересовање не само у православним него и у католичким вјерским круговима у Југославији. Како наводи С. Звонарјов, протојерej Василије Тарасјев је 1965. поднио молбу ОВЦС-у да се повећа број примјерака овог часописа који се шаљу Руском подворју у Београду са 60 на 80, а 1967. на 100 примјерака.[1319] У име редакције *ЖМП*-а секретар Е. А. Карманов је крајем 1966. захвалио САСиноду СПЦ на томе што им је послат *Календар Српске православне патријаршије*, тражећи притом још један примјерак ове публикације (послата су два комада).[1320] О исправној поштанској адреси (која је гласила: СССР, Москва, Г-435, Новодевичји пр. дом I) редакција *ЖМП*-а информисала је редакцију *Гласника СПЦ* крајем 1969. године.[1321] Понекад је повод за размјену поздрава између редакција службених листова двије патријаршија био неки од великих црквених празника. Крајем 1969. управа Лењинградских духовних школа пожељела је редакцији службеног листа СПЦ срећне и успјешне Божићне и новогодишње празнике, уједно исказујући захвалност на редовној дистрибуцији овог листа, с препоруком да би било добро да се настави и убудуће.[1322] Наставници, ученици и сарадници Московских духовних школа крајем 1970. упутили

[1314] Л. Мирковић, „Поклон Руске цркве Српској цркви", *Богословље*, бр. 1 (1958), 93.

[1315] Радомир Ракић, „Издавачка делатност Цркве од 1945. до 1970. године", у *Српска православна црква 1920-1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, (Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971), 294-295; Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, II/199.

[1316] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1961, ф. VI, ред. бр. 63/61 и 72/61; Јањић, *нав. дјело*, 856.

[1317] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1958, ф. 115, дос. 23, 430740. Највјероватније је у питању књига *Русская Православная Церковь. Устройство. Положение. Деятельность* (Москва: Издание Московской Патриархии, 1958), која је преведена на енглески, арапски, италијански, шпански, њемачки и француски језик. Уп.: http://www.rop.ru/istoriya.

[1318] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1960, ф. II/I и II део, ред. бр. 6/60, Син. бр. 407/1960, Архиепископ охридски и скопски и православни митрополит македонски Доситеј – патријарху српском Герману, 6. фебруар 1960; Исто, Патријарх српски Герман – архиепископу охридском и скопском и православном митрополиту македонском Доситеју, 10. фебруар 1960; Исто, Архиепископ охридски и скопски и православни митрополит македонски Доситеј – патријарху српском Герману, 22. фебруар 1960. У преписци се наводи као „Московски журнал", а не *Журнал Московске патријаршије*.

[1319] Письмо настоятеля подворья Русской Православной Церкви в Белграде протоиерея В. Тарасьева заместителю председателя ОВЦС архиепископу Таллинскому и Эстонскому Алексию от 20.07.1965 г.; Письмо протоиерея В. Тарасьева заместителю председателя ОВЦС епископу Зарайскому Ювеналию от 1.03.1967 г. Цит. према: Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах", 193 са нап. 483.

[1320] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1966, ф. II/I део, ред. бр. 329/66, Син. бр. 5608 од 30. децембра 1966.

[1321] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1970, ф. IV/II део, ред. бр. 6/70, Син. бр. 251 од 21. јануара 1970, Редакција Журнала Московске патријаршије – редакцији Гласника Српске православне цркве, 23. децембар 1969.

[1322] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1970, ф. IV/II део, ред. бр. 3/70, Син. бр. 44 од 9. јануара 1970, Лењинградска духовна академија и семинарија – редакцији Гласника Српске православне цркве, № 379, 23. децембар 1969.

су поздраве администрацији *Гласника СПЦ* поводом предстојећег празника Божића, са жељама „за добро здравље и сваки успех у раду на добро Свете Цркве“.[1323] Исто је услиједило и током наредне године, овог пута поводом Васкршњих празника.[1324] Руски патријарх и редакција *ЖМП*-а били су на списку адреса у иностранству којима су слати *Весник* и *Православна мисао*.[1325]

Сходно захтјеву једног од чланова делегације СПЦ која је била у посјети РПЦ у октобру 1961, из ОВЦС-а су послали свештенику Виталију Тарасјеву у Београд, 3. новембра 1961, двије књиге о историји византијског сликарства, и једну о умјетности Новгорода, уз молбу да ове публикације прослиједи на њихово одредиште.[1326] Према једном списку из априла 1966. патријарх Герман је од Московске патријаршије примио четири књиге (укупно 44 примјерка): *Типикон* (10), *Псалтирь следованая* (4), *Минея общая* (10) и четврти том књиге патријарха Алексија *Слова, речи, послания, обращения, доклады, статьи*. Књиге су расподијељене Патријаршијској библиотеци, библиотекама Богословског факултета и средњим богословским школама, манастирима Раковица, Рајиновац, Ваведење, Саборној цркви у Београду и Цркви Св. Саве.[1327]

Једно од издања Српске патријаршије које је достављано поглаварима Помјесних православних цркава, па тако и предстојатељу РПЦ, био је календар *Црква*, са традицијом излажења још од 1933, чије је штампање у периоду 1949-1964. било обустављено. У овој публикацији није објављиван само црквени календар, него и преглед организације Српске патријаршије, као и радови, бесједе и књижевни прилози, биографије рукоположених архијереја, фотографије и кратке информације „нових посленика на Њиви Господњој“, односно новорукоположених свештенослужитеља СПЦ, и томе слично.[1328] Одлуком САСинода СПЦ број 3787 / Зап. 800 од 7. децембра 1971, по један примјерак ове публикације послат је свим поглаварима православних цркава, којих је у то вријеме било 13. Радомир Ракић, са задужењем писара САСинода, сматрао је да би извјестан број ових календара требало послати у репрезентативне сврхе установама и познатим лицима у иностранству, међу њима и Духовним академијама под окриљем РПЦ. Тим поводом се обратио САСиноду 11. јануара 1974, па је календар *Црква* убудуће, осим патријарху Пимену, слат (по један примјерак) у МДА и ЛДА.[1329]

За редовно достављање *Православног мисионара* руководство Лењинградских духовних школа упутило је крајем 1970. редакцији овог часописа захвалност, као и честитке за предстојеће Божићне празнике. Исказана је спремност да се контакти и надаље одржавају.[1330] Поводом достављања *Гласника СПЦ* и *Православног мисионара* срдачну благодарност САСиноду СПЦ упутио је ректор ЛДАиС, епископ тихвински Мелитон, писмом од 5. марта 1973. године.[1331] С

[1323] Честитку потписују: ректор МДАиС епископ дмитровски Филарет, инспектор МДАиС доцент архимандрит Симон, и секретар Савјета МДА проф. протојерej А. Остапов. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 4373 од 30. децембра 1970, Московска духовна академија – администрацији журнала „Гласник“.

[1324] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1971, ф. II/II и III део, ред. бр. 75/71, Син. бр. 1267 од 8. априла 1971, Московска духовна академија и семинарија – администрацији *Гласника СПЦ*, Пасха, 1971.

[1325] AJ, 651-7, Списак имена лица у иностранству којима се доставља „Весник“ и „Православна мисао“.

[1326] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 165. Проект.

[1327] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1966, ф. III/I део, ред. бр. 57/66. Списак је сачињен 15. априла 1966. године.

[1328] Уп.: Ракић, „Издавачка делатност Цркве од 1945. до 1970. године“, 295; Јањић, *нав. дјело*, 856-857; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбожаном времену*, I/347.

[1329] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. I, ред. бр. 4/80, Радомир Ракић – Светом архијерејском синоду СПЦ, 11. јануар 1974.

[1330] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1970, ф. V, Син. бр. 4313 од 26. децембра 1970, Лењинградска духовна академија и семинарија – Редакцији Православног мисионара, № 133/70, 16. децембар 1970.

[1331] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 976 од 12. марта 1973, Ректор ЛДАиС Епископ тихвински Мелитон – Светом архијерејском синоду СПЦ, № 39, 5. март 1973. Епископ (од 1980. архиепископ) Мелитон (Соловјов, 1897-1986) био је ректор ЛДАиС од 25. јуна 1970. до 26. децембра 1974. године.

друге стране, патријарх српски, епископи и Патријаршијска билиотека добијали су *ЖМП*. Понекад је долазило до застоја и задржавања пошиљке са овим часописом на лагеру Царинског одјељења поште у Београду. Због тога се секретар САСинода СПЦ, прота Милан Д. Јанковић, 23. маја 1980. обраћао поменутом одјељењу, с молбом да се убудуће овај часопис не задржава на лагеру, већ да се доставља преко фаха, као што је до тада био случај. Подсјетио је да се ради о часопису чисто вјерске садржине, да се штампа у пријатељској земљи, те да је намијењен највишим црквеним органима.[1332] Овај часопис добијали су и српски архијереји.[1333]

По благослову патријарха Пимена у Издавачком одјелу МП, којим је у то вријеме руководио митрополит Питирим (Нечајев)[1334], почела је припрема издања једне од најважнијих богослужбених књига у Православној цркви, која садржи службе за сваки дан у години. У питању је књига *Минеј* за све мјесеце годишњег богослужбеног циклуса, чији је први том за септембар био објављен 1979. године. Пројектом је руководио архимандрит Инокентије (Просвирнин)[1335], а овај подухват је посвећен предстојећем великом јубилеју 1000-годишњице покрштавања Руса (1988), до када је требало издати комплет богослужбених књига.[1336] Да се у РПЦ отпочело са реализацијом овог значајног подухвата српски патријарх је био крајем 1979. обавијештен од стране свештеника Василија Тарасјева. Како је у комплет *Минеја* планирано да буду уврштене не само службе руским светитељима него и онима из других православних народа, проту Тарасјева је митрополит Питирим замолио да се ради уношења српских светитеља у *Минеј* обави фотокопирање *Србљака* – књиге која садржи службе канонизованим Србима. У свом захтјеву о. Василије је навео да би трошкови фотокопирања пали на терет Издавачког одјељења МП и на Подворје у Београду, и да му се у том циљу изда *Србљак* из Патријаршијске библиотеке, и то онај у издању митрополита Михаила (Јовановића, 1826-1898). Овај посао је требало обавити од 31. децембра 1979. до 12. јануара 1980. године.[1337] Одлука САСинода је гласила да по овом захтјеву протојерејy Тарасјеву у свему треба изаћи у сусрет. Истом одлуком српски патријарх је умољен да се обрати поглавару РПЦ у вези могућности да ли би и под којим условима за потребе СПЦ било могуће обезбиједити извјестан број комплета *Минеја*. Патријарх Герман није крио радост поводом најављеног издавачког подухвата под окриљем МП, и надао се да ће руска страна имати разумијевање за овакав захтјев СПЦ.[1338] Међутим, приликом припреме овог издања нису били предвиђени захтјеви сличне врсте, као што је био овај из Српске цркве, али је планирано

Уп.: „Архиепископ Мелитон (Соловьев)“, датум приступа 15. 8. 2025, https://spbda.ru/professors/rectors/meliton-solovev.

[1332] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. IV, ред. бр. 93/80, Син. бр. 1234/80.

[1333] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2557 од 10. новембра 1976, Главни секретар Светог архијерејског синода СПЦ Младен Младеновић – редакцији Журнала Московске патријаршије, 10. новембар 1976.

[1334] Митрополит Питирим (Константин Владимирович Нечајев, 1926-2003) руководио је Издавачким одјелом Московске патријаршије од 1963. до 1994. године. Иером. Никон (Париманчук), Г. Г. Гуличкина, „Питирим (Нечаев Константин Владимирович; 1926-2003), митр. Волоколамский и Юрьевский“, *Православная энциклопедия*, т. 56, 567-569, датум приступа 21. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2580696.html.

[1335] Инокентије (Анатолиј Иванович Просвирнин, 1940-1994), архимандрит, историчар и археограф. Више: „Архимандрит Иннокентий (Просвирнин): к 25-летию со дня кончины“, датум приступа 21. 4. 2026, https://moseparh.ru/arximandrit-innokentij-prosvirnin-k-25-letiyu-so-dnya-konchiny.html.

[1336] Игумен Иннокентий (Просвирнин), „К юбилею Русской Церкви“, *ЖМП*, № 9 (1980), 80.

[1337] Тарасјева је на ово издање *Србљака* митрополита Михаила из 1861. упутио професор Богољуб Ћирковић, библиотекар Патријаршијске библиотеке и једно вријеме хонорарни наставник црквенословенског и руског језика на Богословском факултету у Београду, сматрајући то издање најпотпунијим и најприкладнијим за богослужење. АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. III, Протојерej Василије Тарасјев – патријарху Герману, № 368, 13. децембар 1979; Исто, Протојерej Василије Тарасјев – патријарху Герману, № 399, 28. децембар 1979.

[1338] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. III, Син. бр. 2503 / Зап. 672 од 14. децембра 1979, Патријарх Герман – патријарху Пимену, 14. децембар 1979.

разматрање питања остварења повећања издања, након чега ће се, како је гласило обећање патријарха Пимена, „у првом реду имати у виду“ захтјев Српске патријаршије.[1339]

Почетком фебруара 1980. ректор Лењинградских духовних школа, архиепископ виборшки Кирил (Гундјајев), обратио се писмом протођакону Радомиру Ракићу, тадашњем предсједнику Издавачког одјељења Српске патријаршије. Писмо архиепископа Кирила садржало је списак са укупно 41 насловом „веома вредних књига, како богословско-историјског, тако и богословског садржаја“, објављених у издавачкој продукцији СПЦ, а које су биле од интереса за ЛДАиС.[1340] У вези са овим захтјевом, САСинод СПЦ је на сједници од 18. априла 1980. позитивно одговорио, на начин што је захтјев архиепископа Кирила усвојен, и одлучено је да се пошаље извјестан број књига (чији је издавач Синод СПЦ), у вриједности од 6.560 динара. Такође, исти број књига и у истој вриједности требало је послати на адресу МДА. Издатак је падао на терет рачуна Патријаршијског „Гласника“, док је за експедицију књига био задужен протођакон Ракић.[1341] Он је у вези повјереног му задатка, заједно са протођаконом Ђорђем Жунићем, 17. јуна 1980. посјетио совјетску амбасаду у Београду, гдје су први секретари амбасаде, В. Женин и Г. Сељах, изразили жељу да се преко њихових канала ове књиге пошаљу у СССР.[1342] Патријарх Герман је обавијестио свог руског сабрата писмом од 18. јуна 1980. да је уважен захтјев архиепископа Кирила, да су послали све оне књиге које су имали, а да извјетан број књига више немају, па их из тог разлога нису ни послали. Али послали су неколико књига које су објављене у последње вријеме, као што су *Догматика Православне цркве* и *Тумачење Еванђеља по Матеју*, аутора архимандрита Јустина (Поповића). Исте књиге које су послали у Лењинград шаљу и у Загорск. О томе да су све књиге стигле на наведене адресе московски патријарх обавијестио је поглавара СПЦ 14. децембра 1981, и изразио му „срдачну захвалност на пажњи према духовним школама Руске православне цркве“.[1343]

Фондови Патријаршијске библиотеке СПЦ попуњени су током 1981. са 528 књига, часописа и новина, односно 1.212 томова, свезака, бројева, све у вриједности од 16.345 динара, затим куповином 74 књиге, као и поклонима послатим, поред осталог, и од руског Светог синода.[1344] Од САСинода РПЦ било је поклона у виду публикација и током наредних година.[1345] Издања СПЦ стизала су и у ОВЦС. За поједина издања Српске патријаршије, која су „случајно“ стизала у ово

[1339] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. III, Патријарх Пимен – патријарху Герману, № 340, 18. фебруар 1980.

[1340] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 660 / Зап. 240 од 17. марта 1980. Неке од књига које су се нашле на списку биле су: *Библијска ерминевтика* (Е. Чарнић), *Велики типик* (Николајевић), *Лествица св. Јована Лествичника* (Богдановић), *Литургика* I-II (Л. Мирковић), *Црквено право* I-II (Цисарж), *Вера светих* (еп. Николај), *Служебник, Догматика* I-III (о. Јустин (Поповић)), *Опште појање* (Мокрањац) и др. На руском списку је 41 књига, док је касније руком дописано још 5, вјероватно оних које су најскорије биле објављене.

[1341] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 660 / Зап. 240 од 18. априла 1980; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1980, ф. I, ред. бр. 6/80, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1979/80. години, односно у времену од 14/1. маја 1979. године до 12. маја/29. априла 1980. године, 53.

[1342] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 1427 од 19. јуна 1980. Обраћајући се администрацији Патријаршијског „Гласника“, Р. Ракић је писао да га је приликом посјете совјетској амбасади у Београду један од секретара замолио да се за његову мајку поклони један комплетни *Служебник* са посветом патријарха Германа. Овај *Служебник* је имао бити отпремљен заједно са осталим књигама у СССР. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 1526 од 4. јула 1980.

[1343] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син. бр. 2585 од 29. децембра 1981.

[1344] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1982, ф. IV, ред. бр. 59/82, Син. бр. 1352 / Зап. 453/82, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1981/82. години, односно у времену од 14/1. маја 1981. до 14/1. маја 1982. године, 49.

[1345] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1983, ф. II, ред. бр. 17/83, Син. бр. 1396 / Зап. 373/83, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1982/83. години, односно у времену од 20/7. маја 1982. до 23/10. маја 1983; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1986, ф. IV, ред. бр. 96/86, Син. бр. 1534 / Зап. 487/86, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1985/86. години.

Одјељење, примаоци су имали ријечи хвале, истичући да их „карактерише висок богословски ниво, актуелна тематика и квалитет издања“. Они су, тачније руководилац овог Одјељења, митрополит Филарет (Вахромејев), апеловали код САСинода СПЦ да се редовно шаљу како периодика, тако и посебна издања (књиге, радови), док би заузврат редовно слали свој „Информативни билтен“. Молба митрополита Филарета је усвојена на начин што је САСинод СПЦ донио одлуку да се Одјељењу којим је он руководио „на бази размене“ шаље извјестан број публикација Српске патријаршије. Да изврше избор публикација били су задужени епископ бањалучки Јефрем (Милутиновић) и протојерej Милан Д. Јанковић, и то у три комплета – за ОВЦС, МДА, и Одјел издавачке дјелатности МП.[1346]

* * *

Приликом сусрета двојице патријарха разматране су теме из домена издавачке дјелатности двије цркве. У СПЦ било је захтјева да им се шаљу уџбеници и приручници по програму руских духовних семинарија, будући да су они којима су располагали датирали из доба дореволуционе Русије. У овом раздобљу, у почетку отежано а касније редовно, размјењивана су периодична издања. Са српске стране слати су *Гласник СПЦ*, *Православни мисионар*, *Весник*, календар *Црква* и друге периодичне публикације, а са руске стране *ЖМП*, али и *Информативни билтен* ОВЦС-а. Током боравка делегација СПЦ у СССР-у предметом посјете је било и Издавачко одјељење Московског патријархата, као и редакција *ЖМП*-а. С друге стране, често је био случај да у саставу делегације РПЦ приликом посјете СПЦ буде руководилац поменутог одјељења, или неко из најуже редакције *ЖМП*-а. Осим тога, редакције званичних гласила двије патријаршије континуирано су показивале спремност за одржавање међусобних контаката. Видјели смо да су на адресу Српске патријаршије, у виду поклона, стизала издања Московске патријаршије, која су даље дистрибуирана библиотекама богословија, Богословског факултета, манастирима, али и епархијским архијерејима. Осим периодичних издања, у СПЦ су добијали поједине богослужбене књиге настале као плод издавачке дјелатности МП. У СПЦ су били заинтересовани за издавачки пројекат издања *Минеја* под окриљем МП, за чије потребе је извршено фотокопирање *Србљака*, ради уношења служби српским светитељима. С друге стране, у РПЦ су показивали интересовање за новија издања Српске патријаршије, како би се задовољиле потребе московских и лењинградских духовних школа. Спремност српске стране да се изађе у сусрет овим захтјевима доживљавана је као знак пажње према духовним школама РПЦ. Заинтересованост за поједина издања (периодична и друга) СПЦ показивало је и Одјељење за спољне црквене односе МП, гдје су знали да цијене висок богословски ниво и актуелност ових публикација. На овај захтјев се излазило у сусрет, па су на бази размјене слата издања Српске патријаршије. Како се може видјети из извјештаја о раду САСинода СПЦ, попуњавање књижног фонда Библиотеке Српске патријаршије вршено је и поклонима Светог синода РПЦ. У овом периоду као резултат сарадње двије цркве успјешно је реализован пројекат микрофилмовања *Дечанског типика*, који је послат Српској патријаршији.

[1346] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1986, ф. V, ред. бр. 106/86, Син. бр. 2503 од 9. октобра 1986, Митрополит мински и белоруски Филарет предсједник ОВЦС – Светом архијерејском синоду СПЦ, № 2815, 29. септембар 1986; Исто, Син. бр. 2503 / Зап. 860 од 17. октобра 1986.

Финансијско-материјални и други аспекти сарадње двије цркве

Приликом истраживања одабране теме у архивској грађи наишли смо, додуше не у великом обиму, на неколико свједочанстава о финансијско-материјалном аспекту сарадње. Поводом катастрофалног земљотреса који се 26. јула 1963. догодио у Скопљу, патријарх Герман примио је изразе саучешћа од других вјерских поглавара. Телеграм саучешћа упутио је и патријарх московски и сверуски Алексије: „С великом жалошћу сазнали смо о стихијској несрећи која је задесила град Скопље. Свом душом саучествујемо у болу Ваше Светости и вашег народа и срцем делимо народну жалост. Нека Господ окрепи ожалошћене и дарује мир душама погинулих“.[1347] Српски патријарх је првојерарху РПЦ захвалио на послатом саучешћу.[1348] Међутим, на овоме се није стало, већ су у РПЦ одлучили да, преко совјетског Црвеног крста, упуте помоћ пострадалом подручју. Новчани дио помоћи износио је 100.000 рубаља (еквивалентно 83 милиона динара). О овоме је Дедушкин, савјетник Амбасаде СССР-а у Београду, упознао М. Влаховића, и приватно га замолио да им се сугерише какву робу да пошаљу, што је обећано да ће бити учињено.[1349]

У СПЦ је већ дуже покретано питање градње нове зграде Богословског факултета у Београду, који је радио у прилично скромним просторним условима, у згради преко пута Српске патријаршије. Преко протојереја Тарасјева патријарх московски Пимен предао је патријарху Герману прилог за нову зграду Богословског факултета на Карабурми. Радило се о износу од 100.000 нових динара. Прилог је уручен патријарху Герману у присуству тадашњег декана Богословског факултета, јеромонаха др Амфилохија (Радовића), и представника совјетске амбасаде. Гест руског патријарха је у српској црквеној штампи овако описан: „Овај прилог је још један симболични доказ свеправославног духа који је одувек карактерисао Руску православну цркву и потврда њеног самосазнања да установе овакве врсте имају не само помесни него и свеправославни значај“.[1350] Међу добротворима спомен-храма св. Саве у Београду налази се име митроносног протојереја Василија Тарасјева са породицом.[1351]

Током посјете РПЦ у октобру 1961. патријарх Герман је, са члановима пратње, служио у Донском ставропигијалном манастиру помен на гробу архимандрита Авакума (Миланковића, † 1792).[1352] Вјероватно да је том приликом затражено да се Српској патријаршији пошаљу

[1347] *Гласник СПЦ*, бр. 8-9 (1963), 354.

[1348] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 82.

[1349] AJ, 144-67-524, Pov. 452, Zabeleška o razgovoru M. Vlahovića, referenta za SSSR, sa Deduškinom, min. – savetnikom Ambasade SSSR, 28. septembar 1963.

[1350] „Московски патријарх приложио за нову зграду Богословског факултета“, *Православље*, 15. 4. 1984, 9; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1984, ф. I, ред. бр. 10/84, Син. бр. 1003 / Зап. 315 из 1984, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1983/84. години, односно, у времену од 27/14. маја 1983. године до 11. маја (28. априла) 1984. године. На другом мјесту стоји да је патријарх Пимен за нову зграду Богословског факултета приложио износ од 300.000 динара. АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1985, ф. III, ред. бр. 57/85, Син. бр. 1019 од 3. маја 1985, Годишњи извештај Богословског факултета Српске православне цркве у времену од 1 маја 1984. до 1 маја 1985. год.
Било је случајева да су овим поводом прилози упућивани и од стране архијереја РПЗЦ. Тако је за нову зграду Богословског факултета суму од 300 канадских долара приложио архиепископ Виталиј из Канадске епархије РПЗЦ, коју је помоћ послао 21. јануара 1985. године. Овај износ био је еквивалентан суми од 65.920 динара. АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1985, ф. II, ред. бр. 42/85, Син. бр. 1481 од 15. јуна 1985.

[1351] Милан Д. Јанковић, *Именослов ктитора задужбинара, великих добротвора, добротвора, утемељивача и приложника Спомен-храма Светога Саве 1893-2004*, (Нови Сад: Православна реч, 2008), 63.

[1352] „Посета патријарха српског г. Германа патријарху руском г. Алексију“, 10; Александр (Лехно), игумен, „Праздник церковного общения. (К пребиванию Сербского Патриарха Германа в СССР), 9. Детаљи из живописа архимандрита Авакума у: Душан Љ. Кашић, „Архимандрит Авакум Миланковић (1739-1792)“, *Гласник СПЦ*, бр. 3 (1970), 66-70.

фотографије натписа са надгробног споменика о. Авакума. То је урађено, па је 4. фебруара 1963. српски патријарх с тим у вези захвалио предсједнику ОВЦС-а архиепископу Никодиму.[1353]

Епископ преспанско-битољски Климент (Трајковски), из у то вријеме аутономне МПЦ, обратио се руском патријарху 19. новембра 1962. године. Навео је да се он већ шест мјесеци налази на лијечењу у специјалној болници за лијечење туберкулозе, те да ће се кроз неколико дана вратити у своју епархију. Овом приликом тражио је да му се пошаље помоћ у љековима.[1354] Његов захтјев је испуњен, и преко ОВЦС-а су послати тражени медикаменти.[1355] Са мјеста замјеника предсједника ОВЦС-а, епископ Филарет се обратио 18. децембра 1962. Савјету за послове РПЦ, тражећи помоћ у слању љекова против туберкулозе у Југославију, на адресу Специјалне болнице „Бежанијска коса“ у Београду.[1356] Из Савјета су се у вези ове потребе даље обратили Министарству спољне трговине СССР-а, 15. јануара 1963, с молбом да се Московској патријаршији одобри слање пакета љекова против туберкулозе у Југославију, у Охрид, авионском поштом, епископу преспанско-битољском Клименту. Тежина пакета износила је 1 килограм и 630 грама.[1357] Епископ Климент се, поступајући по савјету љекара да остане на лијечењу до прољећа те године (1963), још увијек налазио у поменутој здравственој установи.[1358] На болничком лијечењу био је и почетком јуна исте године.[1359]

Између двије цркве размјењивана су мишљења и по другим питањима, међу њима и у вези богослужбене праксе. Тако је на мајском засиједању САСабора СПЦ, 20. маја 1981, донијета одлука да се Светом синоду стави у дужност да испита каква је пракса у осталим Помјесним православним црквама када је ријеч о обављању опијела над преминулим свештеномонахом. Предлог је потекао од митрополита црногорско-приморског Данила. С тим у вези контактиране су, преко својих поглавара, Румунска, Бугарска, Цариградска и Јеладска православна црква, као и Московска патријаршија. Питање које је српски црквени поглавар упутио патријарху Пимену гласило је које опијело се служи у РПЦ над свештеномонасима. У РПЦ се практиковало да се над усопшим јеромонасима опијело врши по монашком чину. Сличан одговор био је и од румунског патријарха Јустина.[1360]

* * *

У односима СПЦ са РПЦ током 1950-1985. забиљежени су финансијско-материјални и други аспекти сарадње. Из РПЦ је слата финансијска помоћ СПЦ и њеним вјерницима за подручја погођена природним катастрофама (земљотреси). Приликом градње нове зграде Богословског факултета у Београду предстојатељ РПЦ упутио је новчани прилог, што се у СПЦ сматрало потврдом добрих односа двије цркве, али и доказом свеправославног духа МП. Забиљежен је случај да је РПЦ слала помоћ у љековима за обољелог архијереја СПЦ. Између СПЦ и РПЦ забиљежени су и примјери консултација о пракси појединих црквених обреда.

[1353] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 25.
[1354] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 234.
[1355] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 237. Проект.
[1356] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 2.
[1357] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 1.
[1358] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 29.
[1359] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 67. Копия.
[1360] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1982, ф. III, ред. бр. 2/82, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, Син. бр. 1105 од 29. маја 1981.

Црквени расколи и однос Српске православне цркве са Руском православном црквом

Македонско црквено питање

Не треба посебно напомињати да су из Руске цркве пратили како се одвијало решавање македонског црквеног питања унутар СПЦ. У вези решавања овог проблема, патријарх Викентије је, као своје лично мишљење, током разговора у СКВП-у, јануара 1957, сматрао „да убудуће са Македонцима односе треба уредити нешто слично односима између Украјинске и Руске православне цркве“, уз напомену да је Украјинска црква егзархат који је у канонском јединству са РПЦ.[1361] За потребе Савјета за послове РПЦ превођен је материјал из службеног гласила СПЦ и друге црквене штампе, као нпр. о путовању патријарха Германа у Македонију, у јулу 1959. године. Овим путовањем се, како напомиње црквени историчар П. Пузовић, покушало да се, поступајући по одлуци САСабора СПЦ, „један неканонски чин“ уоквири „у канонску форму“. Том приликом је српски патријарх 19/6. јула 1959. хиротонисао архимандрита Климента (Трајковског) за епископа битољског. Након тога се вјеровало да је давањем аутономије МПЦ ово питање ријешено, јер су испуњени захтјеви црквено-народног сабора у Охриду одржаног током 4-6. октобра 1958. године. Македонија је добила домородце за своје епископе, своју црквену организацију, и наставила је у духовном и канонском јединству са СПЦ.[1362]

О посјети и боравку руског патријарха у Охриду, у оквиру званичне посјете СПЦ у мају 1962, у Комисији за верски прашања у Скопљу сачињена је информација и прослијеђена у СКВП. Како се у овом документу наводи, боравак гостију се одвијао према предвиђеном програму, а посебно се подвлачи „изванредно задовољство“ гостију културно-историјским објектима и културном наслеђу Македоније, и улози охридских просветитеља у ширењу словенске писмености. Поред осталог се каже да су гости, после првих контаката и упознавања, „све чешће и отвореније пројављивали интересовање за статус македонске цркве, односе са СПЦ, за односе са државом, за развитак наше земље итд.“ Отуда су из македонске Верске комисије извлачили закључак да представници Руске цркве „нису били упознати са стварним стањем статуса МПЦ и са њеним односима са СПЦ“. Наводно су „објашњења која су добила у овим разговорима допринела (су) да су се у даљим индивидуалним и јавним наступима преставници Руске цркве изјашњавали у прилог признања МПЦ, као самосталне цркве следбеника охридске архиепископије, а за Митрополита Доситеја као наследника св. Климента“.[1363] Поред наведеног, како стоји у информацији, представници РПЦ „заузимали су правилна гледишта и о Македонији и о македонском народу уопште“[1364], а говорили су „да јединство и братски мир међу нашим и

[1361] AJ, 14420-256, Пов.бр. 105, Zabeleška o razgovoru sa Patrijarhom Vikentijem, 22. januar 1957, 4.

[1362] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 272, Л. 32-41; Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, 58-63.

[1363] AJ, 144-59-485, Pov. 290, Информација о посети и боравку Патријарха Алексија у Охриду, 2-3. У овом документу стоји да, након што су гости били обавијештени о статусу МПЦ („да је то самостална црква, са својим сабором, синодом и Уставом а да је у канонском јединству са СПЦ преко личности патријарха“), они су, наводно, у разним приликама, изражавали мишљење да делегација Македонске цркве врати посјету РПЦ, што је патријарх Алексије непосредно рекао митрополиту Доситеју, а о томе се говорило и за вријеме уручивања поклона и на конференцији за штампу. Архиепископ Никодим (Ротов) је на питање новинара изјавио да је тачно да је митрополит Доситеј позван да посјети Москву, „но да ће се тачно време посете утврдити у накнадној кореспонденцији, онда када ће најбоље одговарати Патријарху Алексију и Митрополиту Доситеју“. Исто, 3-4.

[1364] У вези овог питања у информацији се наводи следеће: „[...] представници Руске цркве заузимали су правилна гледишта и о Македонији и македонском народу уопште. Они су подвлачили разлику македонског од осталих словенских народа, изражавајући жељу за братство међу македонског и осталих народа ФНРЈ са Руским народом итд. Посебно они су истицали разлику између Македонског и Бугарског народа, док су однос Бугара по македонском

народима Совјетског Савеза доприноси миру у свету уопште“, притом поздрављајући мирољубиву политику ФНРЈ и њене иступе против наоружања и слично.[1365] На крају је истакнуто да је држање руске црквене делегације било „коректно и позитивно“, да је присуство српског патријарха „било [...] исто тако важан догађај, особито ради даљих односа двеју цркава, као и за потпуну канонску легализацију МПЦ“. Позитивним је окарактерисано и држање загребачког митрополита Дамаскина („особито ради ранијег негативног држања према МПЦ“), као и да је однос представника МПЦ према гостима „био добар и конструктиван“.[1366] Власти су имале своје виђење боравка делегације РПЦ у Македонији, из тога извлачећи закључке за које су сматрали да иду у прилог стицању самосталности МПЦ и њеној афирмацији на спољном плану. Ово је потребно имати у виду када је ријеч о поменутој информацији, у којој су резултати ове посјете сумирани на следећи начин: „1. Резултати су ван сваког очекивања. Изражено опште задовољство даје за право да се може очекивати даље позитивно развијање односа између ових цркава; 2. Македонска православна црква овим је стекла даљу афирмацију на спољњем плану. Ово би могло имати позитивног одраза на односе са осталим православним црквама, особито оним у источно-европским земљама /Телеграма којом се Бугарски патријарх Кирил захвалио Митрополиту Доситеју на именданску честитку може се сматрати као први позитиван одраз посете делегације Руске цркве МПЦ/; 3. После овог са правом се може очекивати даље нормализовање односа са СПЦ, тиме и потпуну канонску легализацију МПЦ“.[1367]

На црквено-народном сабору у Охриду 16-19. јула 1967. МПЦ је самовољно прогласила аутокефалност, о чему је 19. јула обавијештен патријарх Герман од стране митрополита Доситеја. Поглавар МПЦ је тврдио да је Синод ове цркве „по једнодушној сагласности и препоруци црквено-народног сабора, прогласио аутокефалност Македонске православне цркве, као наследнице обновљене Охридске архиепископије“. Овај чин македонски црквени поглавар и чланови Синода правдали су тезом о постојању посебног македонског народа. Патријарх Герман је убрзо по добијању овог акта упознао све поглаваре Православних аутокефалних цркава са одлуком САСабора СПЦ од 24/11. маја 1967, да се не може уважити захтјев Синода МПЦ од 3. децембра 1966. да се овој цркви даде аутокефалност. За 1/14. септембар 1967. заказано је ванредно засиједање САСабора СПЦ, на којем је једногласно одлучено да се са јерархијом МПЦ, која се „самовољно и неканонски [...] отцепила од своје Мајке Цркве у расколничку верску организацију“, прекине „богослужбено и канонско општење“, а да се „против виновника раскола поведе поступак“. Истовремено, са вјерним народом Македоније одлучено је да се општење не прекида, већ да ће се „удовољавати њиховим верским потребама“. Такође, кандидати из Македоније који желе да се уписују у богословије и на Богословски факултет СПЦ то могу и даље чинити. Ова одлука САСабора СПЦ достављена је православним аутокефалним црквама.[1368] О овим одлукама ванредног САСабора СПЦ патријарх Герман је обавијестио руског патријарха писмом бр. 3115 од 25. септембра 1967. године. Најприје је указао на одлуку САСабора од 24/11. маја 1967, а затим је подсјетио на самовољни потез од 19. јула 1967, када је МПЦ самој себи

националном питању објашњавали како резултат политичких прилика, изражавајући уверење да ће време све исправити“. AJ, 144-59-485, Pov. 290, Информација о посети и боравку Патријарха Алексија у Охриду, 3.

[1365] AJ, 144-59-485, Pov. 290, Информација о посети и боравку Патријарха Алексија у Охриду, 3.

[1366] AJ, 144-59-485, Pov. 290, Информација о посети и боравку Патријарха Алексија у Охриду, 4-5. Ипак, извјесних примједби било је на рачун држања митрополита Доситеја, стога што је „ретко ступао у разговоре са Русима, а и онда када је то чинио није му полазило од руке“, па се стицао утисак „да је давао израз збуњености, и ако му је била беспрекорно указивана пажња, правилно титулиран, био је поштован као поглавар МПЦ“. Било је замјерки и на његову употребу алкохолног пића.

[1367] AJ, 144-59-485, Pov. 290, Информација о посети и боравку Патријарха Алексија у Охриду, 5-6.

[1368] Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, 81-84.

додијелила аутокефалност. У наставку је навео одлуку вареднog засиједања Светог архијерејског сабора:

„Пошто се виша јерархија Македонске православне цркве оглушила о надлежно донету одлуку Светог архијерејског сабора Српске православне цркве АСБр. 44/зап. 10 од 24(11). маја 1967. године и самовољно и неканонски сама се отцепила од своје Мајке Цркве у расколничку верску организацију, то сходно поменутој Саборској одлуци прекинути са овом јерархијом богослужбено и канонско општење и ставити у дужност Светом архијерејском синоду Српске православне цркве да против виновника раскола поведе поступак.

Са верним народом Македоније не прекидати општење, већ удовољавати њиховим верским потребама.

Богословима и студентима Богословског факултета из Македоније, који то желе одобрити да се могу и даљ уписивати у наше богословске школе и учити у њима. Пријем ће вршити Архијереји у чијим се епархијама богословске школе налазе“.[1369] Поглавар РПЦ је писмом од 16. новембра 1967. извијестио да је Свети архијерејски синод ове цркве примио на знање одлуку САСабора СПЦ о антиканонском и самовољном проглашењу аутокефалије МПЦ. Од стране руководства СПЦ ово је протумачено да је на овај начин од руског патријарха и РПЦ пружена подршка српском патријарху и Српској патријаршији, на чему је патријарх Герман захвалио узвратним писмом бр. 3866 од 2. децембра 1967. године.[1370]

Какве су реакције на ова дешавања интересовало је не само црквене великодостојнике већ и државне органе у Југославији. На сједници Комисије РИВ-а за верска питања од 6. септембра 1967. постављено је питање да ли постоје информације како на ово гледају црквени органи у Бугарској, Грчкој и другим Православним црквама. Према њиховим сазнањима, Грчкој цркви аутокефалност МПЦ не одговара, па су у овој цркви реаговали тако што су, убрзо по сазнању о овој одлуци, сазвали семинар за свештенике из сјеверних дјелова Грчке, прибојавајући се да би ова ситуација могла утицати на развој националних осјећања њиховог живља. У наставку је казано да Бугари стављају до знања да ће наводно признати аутокефалност МПЦ, а овом приликом је саопштено сазнање да у СПЦ постоји бојазан да ће РПЦ исто учинити, или су пак склони томе. На истој сједници се тврдило како МПЦ рачуна на подршку РПЦ и БПЦ, док се све грчке православне цркве противе аутокефалности.[1371]

Совјетски амбасадор у СФРЈ Бенедиктов имао је 6. октобра 1967. разговор са епископима МПЦ Наумом и Кирилом, које је примио на њихов захтјев. Они су му том приликом казали да је одлука недавно одржаног Црквено-народног сабора у Охриду изазвана низом разлога, међу којима „значајно мјесто заузима околност, да врх СПЦ наводно трпи одређени утицај споља и да

[1369] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 273, Л. 24-26. Уп.: Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, 81, 84. Сходно горе наведеној одлуци САСабора СПЦ, у наредном периоду било је кандидата из Македоније који су се школовали на Богословском факултету у Београду, Према подацима које је изнио декан овог факултета, проф. др Чедомир Драшковић, у разговору 5. фебруара 1975. са предсједником СКВП-а, на овој високошколској установи у том моменту студирало је око 130 студената, од којих је било девет Македонаца, како је том приликом речено „углавном због тога јер у Македонији не постоји Теолошки факултет па се сви кадрови из ове републике школују у Београду“. ДАЦГ, РКВЗ, ф. 34, пов.бр. 9/75, Zabeleška o razgovoru druga Milana Vukasovića člana SIV-a i predsednika Komisije za odnose sa verskim zajednicama sa dekanom i prodekanom Bogoslovskog fakuleta, 5. februar 1975, 1. Православни богословски факултет „Св. Климент Охридски“ у Скопљу основан је 1977. године. „За факултетот“, датум приступа 24. 2. 2026, https://pbf.edu.mk/za-fakultetot/.

[1370] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 207, Л. 11; Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, 88.

[1371] „Zapisnik sa sednice Komisije Republičkog izvršnog veća za verska pitanja 6. IX 1967. godine“, у *Записници са седница Комисије за верска питања НР/СР Србије 1945-1978. године*, 481.

то не може, а да се не одрази на политику те цркве“. Осим тога, македонски епископи су изјавили да неки „црквени дјелатници“ из СПЦ „настоје да потисну национална осјећања македонског народа, који је успио да сачува своју историју, традицију и вјеру у најтежима данима турског ропства, и сада, у условима народне власти, има могућност нормалног развитка“. Ову тежњу македонског народа подржава МПЦ. Они су изнијели тврдње да су поступци МПЦ наводно наишли „на пуну подршку не само македонских власти, већ и савезних“. Као доказ овог последњег навели су чињеницу да је предсједник Тито одликовао архиепископа Доситеја на дан његовог рођења, до чега је дошло већ наредног дана послије проглашења аутокефалности МПЦ. У наставку су казали да је разлог њихове посјете совјетском амбасадору, осим жеље да се упознају, да преко њега сверуском патријарху предају материјале које су прикупили, а који би требало да објасне и образложе њихово право на црквену самосталност. Бенедиктов је казао да намјерава да се консултује са југословенским ДСИП-ом, будући да је спор на релацији СПЦ–МПЦ њихово унутрашње питање, и да добије званичан одговор о ставу државних органа.[1372]

Нешто касније истог мјесеца високопречасни протојерej Виталије Тарасјев је, у свом писму патријарху Алексију од 23. октобра 1967, пренио утиске са пријема који је имао код патријарха Германа. По његовим ријечима, српски патријарх је био у сазнању како је РПЦ наводно признала настало стање у Српској патријаршији, да је тиме ожалошћен и изненађен. Притом је питао Тарасјева да ли је њему нешто од тога познато, на што је добио одговор да није, и увјеравање да су те информације нетачне. Овом приликом српски патријарх се интересовао да ли је тачно да се бивши студент МДА, јеромонах Кирил (Поповски), сада епископ МПЦ, враћа у ову школу да настави образовање, и да као представник МПЦ буде старјешина Македонског подворја у Москви.[1373]

Једна делегација МПЦ, у саставу епископи Наум и Кирил и протојерej Нестор Поповски, боравила је у Москви током 13-15. новембра 1967, с намјером да уручи писмо архиепископа Доситеја московском патријарху, у којем се писму моли признање самопроглашене аутокефалности ове цркве. Међутим, чланови делегације нису били задовољни пријемом. Како стоји у телеграму југословенског амбасадора у Москви упућеног ДСИП-у, делегацију није нико дочекао у име РПЦ, нити им је био обезбијеђен смјештај, а нису били примљени од стране патријарха Алексија. Ипак, писмо је примио један од чланова Светог синода РПЦ, рекавши да ће наводно захтјев „проучити“. Чланови делегације су очекивали „да ће бити тешкоћа око признања аутокефалности Македонске цркве од стране Руске цркве (по канонским прописима потребно да их признају три патријарха да би аутокефалност била законита)“. Они су прије доласка у Москву били у Румунији, гдје су, како су саопштили амбасадору Видићу, „добили пуну подршку“, и да „очекују да ће слично постићи приликом посете антиохијском патријарху, али их брине став [патријарха] Алексеја“.[1374]

[1372] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 8, Д. 40, Л. 101-102.

[1373] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 138, Л. 76. Поједини аутори тврде да је јерођакон Кирил отишао на студије у МДА са благословом патријарха српског Германа на јесен 1965, али се у домовину вратио 1967. због потреба Цркве. Он је већ 5. јула 1967. изабран за викарног епископа тивериопољског, а 17. јула исте године учествовао је у Охриду на црквено-народном сабору на којем је донијета самовољна одлука о аутокефалности Македонске цркве. Уп.: Славе Николовски–Катин, *Митрополит Кирил: монографија*, (Скопје: Македонска искра, 2007), 60.

[1374] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1967, ф. 142, дос. 18, 439868; ДАЦГ, РКВЗ, ф. 22, pov. 205. Како се у телеграму наводи, „један претставник Руске цркве саопштио им да ће их Алексеј примити, а затим други да их неће примити јер се налази ван Москве (наводно у Америци)“. То што ниједна православна црква није одлучила да призна аутокефалност МПЦ, а поготову вијест да патријарх РПЦ није примио црквену делегацију из Македоније, српски патријарх „је то очигледно истицао као успех С[рпске]П[равославне] цркве у отпору против аутокефалности МПЦ“. AJ, 837-II-10-268, 6-7.

О контактима које су имали са делегацијом МПЦ у Москви шефу ОВЦС-а, митрополиту Никодиму (Ротову), реферисали су протојерej М. Стадњук (члан ОВЦС-а) и протојерej А. Тишчук (референт ОВЦС-а). Како су навели, они су, по благослову епископа Јувеналија, испратили чланове делегације на аеродром Шереметјево. Гостима су казали да се владика Јувеналије налази у свом катедралном граду Зарајску, па они немају могућност да удовоље молби делегације, тј. да обавијесте о боравку делегације МПЦ у Москви, и предају документа која су им уручена за московског патријарха. По повратку руководства Одјељења обећано им је да ће материјали бити предати. Одлазећи из Москве епископ Кирил је изјавио да је делегација веома задовољна посјетом МП, те да сматрају своју мисију испуњеном. Наводно је казао да они нису допутовали да моле за милостињу, већ да им је мисија да обавијесте све аутокефалне цркве о одлуци епископата о питању проглашења аутокефалности МПЦ. По његовим ријечима, претходно су били веома срдачно примљени од стране румунског патријарха Јустинијана, али да до сада Румунска црква није донијела никакву одлуку по овом питању, тј. румунски патријарх није одговорио на писмо поглавара МПЦ. Истакли су да СПЦ и даље одбацује аутокефалност МПЦ, а њене епископе сматра расколницима. Том приликом су двојица владика из МПЦ изјавили да епископат ове цркве сматра РПЦ својом „мајком“, и изразили наду да ће ова црква, заједно са другим аутокефалним црквама, признати МПЦ, те да ће ускоро доћи у Москву у званичну посјету. Нагласили су да у потпуности подржавају међународне активности РПЦ у свим аспектима.[1375]

Међутим, како је извијештена СКВП од стране југословенске амбасаде у Букурешту, а на основу казивања румунског патријарха Јустинијана, представнике МПЦ су у Румунској цркви примили „са резервом због добрих односа са Српском православном црквом“. Македонски представник је донио са собом документацију која је била у супротности са оном коју им је доставила СПЦ, „посебно у погледу става државне власти према аутокефалности“. Поред питања чисто вјерске природе, за Румунску цркву је „један од одлучујућих момената за заузимање става према некој цркви из социјалистичких земаља, (је) став дотичних државних власти из те земље према оваквим питањима“. На основу документације коју им је доставио представник МПЦ видјели су да су југословенске власти подржале аутокефалност, али да ће Румунска црква о овом питању одлучити на сједници Синода која је планирана за крај децембра 1967. године.[1376] Прије одласка у Букурешт, трочлана делегација МПЦ с истим циљем боравила је у Софији, ради упознавања БПЦ са проглашењем аутокефалности. Међутим, нису били примљени од стране бугарског патријарха Кирила. Умјесто њега делегацију су примили митрополит Јосиф и шеф кабинета бугарског патријарха В. Вељанов, који су „не изјашњавајући се о спору, изразили наду да ће спор између СПЦ и МПЦ бити решен у духу хришћанске слоге“.[1377] И цариградски патријарх Атинагора је, током посјете СПЦ која је трајала у периоду 11-16. октобар 1967, приликом разговора са српским патријархом казао да је према питању аутокефалности МПЦ Синод ЦП потпуно подржао став СПЦ.[1378] По повратку у Цариград он је упутио писмо свим Православним црквама, обавјештавајући их о том ставу Синода ЦП у вези аутокефалности МПЦ. Тај гест је од стране предсједника РИВ-а Србије Ђурице Јојкића, током разговора са патријархом

[1375] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 138, Л. 80-82.
[1376] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 22, pov. 201.
[1377] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 22, pov. 200.
[1378] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 22, Iz informacije Savezne komisije za vjerska pitanja, pov.br. 387 od 2. XI 1967. o boravku carigrat[d]skog patrijarha ATINAGORE [u] Jugoslaviji, po pitanju odnosa SPC – MPC.

Германом, протумачен као „одраз [...] политике војне хунте у Грчкој“, и представљен као мијешање „у наше унутрашње проблеме“.[1379]

Неколико дана прије поменутог доласка македонске црквене делегације у Москву, у совјетској престоници боравио је македонски пјесник Ацо Шопов (1923-1982), у оквиру обиљежавања 50-годишњице Октобарске револуције. Њега је 10. новембра 1967. примио управник пословима МП архиепископ талински и естонски Алексије (Ридигер).[1380] Шопов је наводно желио, будући да је сваки пјесник „одраз тежње свог народа“, да искаже неке своје мисли. Оне су се тицале и аутокефалности МПЦ. Шопов је казао да је код њих Црква врло тијесно повезана с народом, и подсјетио да је недавно МПЦ прогласила своју аутокефалност, али да то није наишло на разумијевање од стране СПЦ. Надао се да ће вријеме изгладити ове нарушене односе. Од стране владике Алексија речено је да они са симпатијом гледају на македонски народ и његов национални развој. Кад је 1962. руски патријарх био гост СПЦ и том приликом посјетио Македонију, тамо је видио најискреније пројаве пријатељства и братства. Додао је да их је патријарх Герман обавијестио о томе шта се догодило и послао одлуку САСинода СПЦ, коју је Свети синод РПЦ примио на знање без икакве одлуке. Овај руски архијерej је нагласио да постоје канонске норме сагласно којима аутокефалност може дати само мајка-црква, а у случају МПЦ то је СПЦ. Позвао се на примјер из историје њихове цркве, када је МП као мајка-црква додијелила аутокефалност Пољској (1948) и Чехословачкој (1951) цркви. Он је нагласио да су у општењу са СПЦ, и да се не могу мијешати у њена унутрашња питања. Раскол у СПЦ тумачио је у ширем контексту, наводећи да их жалости то што се у годинама развоја међухришћанских односа и сарадње, када сарађују у екуменском покрету, а православне цркве на тзв. Родоским савјетовањима раде на учвршћивању (јачању) свеправославног јединства, појављују оваква питања, а која се могу неповољно одразити на свеправославно јединство и отежати екуменску сарадњу. На крају је исказао увјерење да ће бити постигнуто међусобно разумијевање и компромисно рјешење, да је то њихова жеља и молитва.[1381]

По једностраном проглашењу аутокефалије представници МПЦ настојали су да остваре контакте са совјетским амбасадором у Београду. Једном приликом су га молили „да руском патријарху пренесе њихову поруку у којој се жале на српског патријарха“. На ове и овакве њихове захтјеве амбасадор И. А. Бенедиктов им је одговорио „да то не може учинити док не добије мишљење МИД-а, јер не би желео да се меша у питања унутрашње политике“. Ово је совјетски амбасадор саопштио током разговора са помоћником секретара ДСИП-а Р. Увалићем, почетком новембра 1967. године. Увалићу је рекао да је према представницима МПЦ био „критичан“, те да је „све што су говорили било (је) управљено против центра (руководства СПЦ – *Љ. П.*)“, а он сам је хвалио српског патријарха.[1382] Тадашњи секретар за иностране послове Марко Никезић сматрао је да треба припремити одговор совјетском амбасадору.[1383] У ДСИП-у је протумачено да је на

[1379] АЈ, 144-110, Пов.бр. 192, Забелешка о пријему патријарха Германа код председника Републичког извршног већа друга Ђурице Јојкића 3. маја 1968. године. Цит. према: Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбожаном времену*, II/709-710 са нап. 1.

[1380] Од 1990. до 2008. патријарх московски и цијеле Русије Алексије II.

[1381] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 138, Л. 78-79.

[1382] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1967, ф. 142, дос. 18, 444910.

[1383] На поменутом састанку у СИВ-у констатовано је следеће: „ - да се односи између две цркве (Српске и Македонске – *Љ. П.*) све више заоштравају због различитих ставова о основним питањима између њих; - да су се ови односи погоршали нарочито после одлуке Сабора Српске православне цркве од 23. маја 1966. године којом је ревидирао своју ранију одлуку из 1959. године; - да и поред одређеног настојања надлежних фактора руководство Српске православне цркве не показује ни разумевање, ни спремност за регулисање односа две цркве; - да досадашњи развој односа између две цркве захтева да политички и државни фактори још једном укажу руководству Српске православне цркве на политичку оправданост захтева за аутокефалност и да је у интересу и саме Српске православне цркве

основу разговора с Увалићем совјетски амбасадор „испољио интерес за ову проблематику“, па се ишло ка томе да му се пружи потпунија информација.

То је учињено током разговора Љ. С. Бабића са Бенедиктовом, до којег је дошло 14. децембра 1967. у Београду. И сам совјетски амбасадор цијенио је да ће му потпунија информација бити од користи, „да би обавестио заинтересоване факторе у влади, а преко њих, и Алексеја патријарха Руске православне цркве“. Бенедиктову је овом приликом дат приказ развоја односа између СПЦ и МПЦ од априла 1959. до јула 1967. године.[1384] Бабић је током разговора посебно подвукао да је у СФРЈ Црква одвојена од државе, и да се, сходно томе, црквене заједнице слободно организују, онако како то њима одговара. У вези самопроглашења аутокефалности изнио је званичан став југословенских власти, да је ова одлука МПЦ у складу са напријед поменутим принципима, да је то њено право, и да је „у реализацији тога свога права МПЦ пружена (је), и она ужива, званичну подршку“, па је македонски црквени поглавар, митрополит Доситеј, одликован Орденом југословенске заставе са лентом. Што се тиче будућих односа СПЦ и МПЦ Бабић је напоменуо „да оне слободно и самостално, као равноправне верске заједнице, регулишу убудуће своје односе“, те да, наводно, у то „влада и њени органи не улазе“. Још је додао да је срећивање односа између двије цркве „могуће (је) само уз доследно и стварно поштовање принципа равноправности“, што до сада, по његовим тврдњама, „руководство СПЦ није било спремно да поштује“, тежећи да „задржи МПЦ у неравноправном положају, под својом јурисдикцијом [...]“.[1385] Совјетски амбасадор је Бабића упознао са посјетом делегације МПЦ совјетској амбасади[1386], и поновио, мање-више, став према том питању који је претходно саопштио Увалићу. У наставку је упознао Бабића да је водио разговор са патријархом Германом, који му је изнио аргументе због којих се СПЦ противи аутокефалности МПЦ. Предстојатељ СПЦ му је том приликом рекао да такав потез „представља израз центрифугалних сила које делују у Југославији на штету Федерације“. Српски патријарх је инсистирао да Бенедиктов о томе обавијести руског патријарха, али му је совјетски амбасадор „дао исти одговор као и представницима МПЦ, тј. да у то не може улазити“.[1387] У даљем току разговора Бенедиктов је информисао Бабића да је почетком

признање аутокефалности Македонској православној цркви; - да руководству Српске православне цркве исто тако треба указати и на све штетне последице њеног негативног става“. На основу наведеног су на састанку код предсједника СИВ-а, 25. априла 1967, усвојени следећи закључци: „ - да политички и државни фактори СР Србије још једном укажу руководству Српске православне цркве на све штетне последице њиховог негативног става у погледу оправданог захтева за аутокефалност Македонске православне цркве; - да се руководство СР Србије и СР Македоније у случају негативне одлуке Сабора Српске православне цркве на овогодишњем мајском заседању договоре какве мере треба предузети да у земљи не дође до негативних политичких последица“. ДАМСПРС, ПА, СССР, 1967, ф. 142, дос. 18, 444910, 1-2.

[1384] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1967, ф. 142, дос. 18, 444971; ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1967, ф. 70, дос. 2, 443027, Zabeleška o razgovoru druga Lj. S. Babića, SDS sa I. Benediktovim, ambasadorom SSSR-a u Beogradu, 14. decembar 1967, 1.

[1385] ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1967, ф. 70, дос. 2, 443027, Zabeleška o razgovoru druga Lj. S. Babića, SDS sa I. Benediktovim, ambasadorom SSSR-a u Beogradu, vođenom 14. decembra 1967, 2.

[1386] По казивању Бенедиктова, македонска делегација је износила, поред осталог, „и неке политичке аргументе као напр. да је СПЦ ближа Западу него социјалистичким земљама [...] итд.“ Том приликом замолили су га „да о њиховим ставовима обавести надлежне у Москви; предали су и одређене документе са молбом да их проследи патријарху Алексеју“. ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1967, ф. 70, дос. 2, 443027, Zabeleška o razgovoru druga Lj. S. Babića, SDS sa I. Benediktovim, ambasadorom SSSR-a u Beogradu, vođenom 14. decembra 1967, 3.

[1387] Бенедиктов је поменуо случај када је упућен позив СПЦ и МПЦ за пријем поводом 50-годишњице Октобарске револуције у хотелу „Метропол“ у Београду. На интересовање једног представника СПЦ који је у име патријарха Германа питао да ли је позив упућен МПЦ и ако јесте да у том случају патријарх неће доћи на пријем, Бенедиктов је одговорио како је „ствар Амбасаде коме ће упутити позив“, те да није дат одговор да је позвана и МПЦ. Међутим, тај позив „стицајем околности“ МПЦ је касно примила, тако да пријему нису присуствовали ни српски патријарх, нити македонски црквени представници. ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1967, ф. 70, дос. 2, 443027, Zabeleška o razgovoru druga Lj. S. Babića, SDS sa I. Benediktovim, ambasadorom SSSR-a u Beogradu, vođenom 14. decembra 1967, 3.

новембра, уочи прославе Октобарске револуције, делегација МПЦ тражила од совјетске амбасаде визе и препоруку да буду примљени код руског патријарха, али да им је он савјетовао да не путују у Москву у то вријеме, „јер да ће тешко добити одговарајући смештај и контакт“. Амбасада, у вези одласка представника МПЦ у Москву, „није ништа саветовала патријарху Алексеју“, а, како је изјавио, њему самом није било познато да ли је македонска црквена делегација ишла у Москву, иако је отад прошло мјесец дана.[1388] Совјетски амбасадор је на крају разговора са Бабићем навео варијанте које би могао да препоручи, како Савјету за вјерска питања, тако и патријарху Алексију: - да РПЦ призна аутокефалност МПЦ „чиме ће неминовно покварити односе са СПЦ“; - уколико не призна аутокефалност МПЦ „то ће ову цркву увредити“; - и да РПЦ „сугерира и СПЦ и МПЦ да међусобно реше своје односе, а да Руска православна црква сарађује и са СПЦ и са МПЦ“. На то му је Бабић одговорио „да је једино његова трећа варијанта реална, да у развијању односа треба поћи од стварности, тј. од чињенице постојања двеју равноправних аутокефалних цркава“. Бабић је на основу разговора са Бенедиктовом стекао утисак „да совјетска Амбасада са посебним интересом и пажњом прати спор између СПЦ и МПЦ и да је, вероватно, својим ставом знатно утјецала да се РПЦ засада постави негативно према МПЦ“.[1389]

Са обавјештавањем руководства РПЦ о будућим корацима Српске патријаршије у вези македонског раскола наставило се и даље. Српски патријарх је извијестио патријарха Алексија о одлуци САСинода СПЦ од 19. марта 1968, а која је била у вези са извршавањем одлука САСабора из септембра претходне године, и замолио за даљу подршку у овом случају. Сада је ријешено да се под канонски црквени суд ставе и да се покрене поступак „против виновника стварања верске расколничке организације у Православној цркви у Македонији“, наводећи појединачно митрополита скопског Доситеја и епископе битољског Климента, злетовско-струмичког Наума, величког Методија и америчко-канадско-аустралијског Кирила. Да води поступак и поднесе тужбу у овом случају одређен је епископ жички Василије (Костић).[1390] У грађи Савјета за послове религије налази се документ под називом „О потреби сусрета са патријархом српским Германом“, а који потписује митрополит Никодим (Ротов) као предсједник ОВЦС-а. У истом се претпоставља да је проглашење аутокефалности МПЦ од користи за Римокатоличку цркву у Југославији. Ово проглашење је, наводи се у наставку, извршено уз сагласност одговарајућих државних кругова СФРЈ, чији су представници присуствовали овом чину. Процјењивано је да ће ова аутокефалија наставити своје постојање, те да ће РПЦ морати да према истој одреди „свој принципијелни став, и није искључено да ће он бити позитиван“. Митрополит Никодим је намјеравао да. приликом боравка у Београду. са првојерархом СПЦ разговара о могуће постојећем позитивном ставу СПЦ према Карловачком расколу (односно РПЗЦ) и Митрополитском округу у Америци. С друге стране, као противтежу овоме, планирао је да разговара о могућем признању аутокефалије МПЦ од стране РПЦ. Даље је очекивао да како сада стоје ствари у СПЦ, како у Југославији тако и у иностранству, српски патријарх неће бити у стању да измијени званични однос своје јерархије и клира према руском заграничном црквеном расколу. Стога је сматрао да ће предстојећи сусрет са патријархом Германом омогућити РПЦ да има „одријешене руке“ приликом доношења одлуке корисне за решавање питања везаног за МПЦ.[1391] На основу архивске грађе у коју смо имали увид

[1388] ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1967, ф. 70, дос. 2, 443027, Zabeleška o razgovoru druga Lj. S. Babića, SDS sa I. Benediktovim, ambasadorom SSSR-a u Beogradu, vođenom 14. decembra 1967, 4.

[1389] ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1967, ф. 70, дос. 2, 443027, Zabeleška o razgovoru druga Lj. S. Babića, SDS sa I. Benediktovim, ambasadorom SSSR-a u Beogradu, 14. decembra 1967, 4-5. Биљешка о овом разговору достављена је, између осталих, предсједнику СИВ-а, затим у ДСИП, Комисији за верска питања, амбасади СФРЈ у Москви. ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1967, ф. 70, дос. 2, 427396.

[1390] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 207, Л. 21-22; Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, 90-91.

[1391] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 207, Л. 12. Руком уписан датум: 26. 2. 1968.

није могуће сазнати да ли је дошло до сусрета предсједника ОВЦС-а са патријархом српским Германом.

У МПЦ су се надали да ће у вези потенцијалног чланства ове цркве у ССЦ-у имати прилику да се састану са представницима РПЦ при овој организацији, али им је у Женеви казано да су они у Москви. Стога су делегати МПЦ при повратку из швајцарске престонице посјетили секретара Амбасаде СССР-а у Београду Бухаркина. Он им је појаснио да је потребно сачинити званично писмо Синода МПЦ, у којем се објашњава сврха посјете руском патријарху и митрополиту Никодиму, у то вријеме члану Извршног комитета ССЦ-а. Како је митрополит Доситеј писао патријарху Алексију, циљ доласка делегата МПЦ (митрополита злетовско-струмичког Наума и протојереја-ставрофора Методија Гогова) јесу консултације, како са самим патријархом, тако и са митрополитом Никодимом. Још је додао да је РПЦ за Македонце и МПЦ увијек била „стуб и тврђава истине светог Православља“, наводећи примјере и свједочанства помоћи ове цркве током многих година, као и о успоменама приликом боравка руског патријарха у Охриду (мај 1962). Сада им је била потребна помоћ у виду савјета о неопходним корацима за припрему потребних материјала, а у циљу њихове пријаве за чланство у ССЦ. Будући да је рок за подношење пријаве био кратак па су имали мало времена за припрему потребне документације, молио је да делегати МПЦ буду примљени што је прије могуће. Своје писмо послао је преко Амбасаде СССР-а у Београду.[1392] Међутим, према истраживањима протојереја С. Звонарјова, који је имао увид у грађу Архива ОВЦС-а, молба митрополита Доситеја патријарху Алексију и митрополиту Никодиму да крајем јесени и почетком зиме 1969. приме делегацију МПЦ ради консултација о питању ступања ове цркве у чланство ССЦ-а била је одбијена. Питање је било одложено за почетак 1970. године.[1393]

У децембру 1967. дошло је до разговора између патријарха Германа и предсједника Скупштине СР Србије Милоша Минића. Незаобилазна тема било је признавање аутокефалности МПЦ, и како на то гледа СПЦ. Минић је упитао патријарха како он гледа на могућност да се поводом новонастале ситуације (признавања или непризнавања аутокефалности МПЦ) „уплету у наше унутрашње односе неке друге православне цркве или поједине владе ради својих политичких интереса, који би се могли састојати и у потстицању спорова и сукоба не само међу црквама него и међу народима и народностима СФРЈ“. Српски патријарх се „највише бојао мешања Руске православне цркве“. Међутим, претпостављао је да се РПЦ не би одлучила на признавање аутокефалности МПЦ а да претходно не затражи савјет совјетске владе, па је убрзо по окончању ванредног САСабора СПЦ, преко свештеника Руске цркве у Београду, пренио своју молбу Амбасади СССР-а „да Руска црква не би требало да се умеша у спор СПЦ и МПЦ“, јер би, ако до тога дође, то „СПЦ примила као велику увреду“. Први савјетник совјетске амбасаде Васиљев је на патријархову поруку рекао да такав захтјев српске стране није оправдан, „да су Македонци посебна нација, да је Македонија Социјалистичка република и ако Македонска црква жели да буде самостална – аутокефална она на то има и право и по Уставу СФРЈ“.[1394] По сопственим ријечима, када је чуо овакво мишљење патријарх је упутио поруку совјетском амбасадору Бенедиктову да га посјети. Током тог сусрета совјетски амбасадор је поновио исто што и Васиљев, па је патријарх опширно објаснио историјат спора око питања аутокефалности МПЦ и разлоге непризнавања тог чина од стране СПЦ, и замолио „да Руска црква не доноси одлуку о аутокефалности МПЦ јер би се умешала у унутрашње ствари ове две цркве на велику штету за СПЦ, а и за њене даље односе и са Руском црквом“. Осим наведеног, „да би што више

[1392] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 273, Л. 22-23.

[1393] Звонарёв, „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“, 188.

[1394] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 23, pov. 13, Prepis zabeleške o razgovoru druga Miloša Minića, predsednika Skupštine SR Srbije, sa patrijarhom SPC Germanom, 11. decembar 1967, 7-8.

утицао на Совјетског амбасадора“, патријарх је наведеном додао да би евентуално признање аутокефалности МПЦ од стране РПЦ „било исто као кад би се православне цркве у Украјини или Белорусији, прогласиле за аутокефалне, тј. отцепиле од Руске цркве, што би по истој логици могло да се објасни тиме да су Украјинци и Белоруси посебне нације, а Украјина и Белорусија социјалистичке републике у СССР-у“. У наставку никаквог даљег коментара совјетског амбасадора на изнијете аргументе поглавара СПЦ није било.[1395]

Из МПЦ су и надаље предузимали активности у циљу признања аутокефалије. Тим поводом је у Софију крајем 1970. допутовала делегација МПЦ (митрополити злетовско-струмички Наум и дебарско-кичевски Методије, и протојерej Методије Гогов). О њиховом боравку и контактима био је детаљно обавијештен предсједник ОВЦС-а митрополит Никодим (Ротов), и то од стране настојатеља Руског подворја у Софији архимандрита Методија (Жерева)[1396]. Он је у извјештају од 14. јануара 1971. навео да је приликом боравка у Софији македонска црквена делегација добила од БПЦ три килограма Светог мира, затим „Чин мироваренија“, „Чин архијерејске хиротоније“, „Чин освећења храма од архијереја“, као и информације о многим питањима која се тичу црквене управе. О питању увођења новог календара са њима је, по благослову бугарског патријарха, разговарао архимандрит Методије. Он је казао митрополиту Никодиму да због тога што МПЦ не може да добије признање од СПЦ ова црква се сада обраћа за помоћ другим православним црквама, на првом мјесту БПЦ и РПЦ. Тврдио је да то не значи хитно признање МПЦ од МП мимо тадашњег става СПЦ, већ да РПЦ и БПЦ „оставе утисак, као да су спремне признати македонску аутокефалност, како би застрашили Српску Цркву и тиме је приморали да убрза скидање забране и измири се са Македонском Црквом“. Чланови македонске делегације имали су опширне разговоре са бугарским патријархом Кирилом. Овом приликом је старјешина Руског подворја у Софији био слободан да предложи митрополиту Никодиму да би, за почетак, најбоље било да МПЦ буде позвана на интронизацију будућег патријарха московског и све Русије. Пошто ће на овај догађај бити позвани и представници СПЦ, то би за ову цркву присуство представника МПЦ било неочекивано и не баш пријатно, па би се на српске делегате том приликом могао извршити „братски утицај у корист Македонске Цркве, која је“, по његовим ријечима, „много старија од Српске и зато има потпуно канонско утемељење за аутокефалију“. С друге стране, „Македонцима ће бити веома пријатно и драгоцјено, ако Московска Патријаршија покаже братску бригу о њиховој судбини“.[1397]

Сахрани бугарског патријарха Кирила 10. марта 1971. присуствовала је и делегација СПЦ. Њу је предводио епископ жички Василије (Костић). Он је претходно од патријарха Германа добио инструкције како да поступи према представницима МПЦ, будући да је био у сазнању да ће и делегација ове цркве присуствовати опелу и сахрани преминулог предстојатеља БПЦ. У случају

[1395] Минић је у наставку патријарху рекао: „[...] и ми у Србији и другови Македонци сматрамо да би биле врло рђаве последице мешања из иностранства. Додао сам да ми изгледа сасвим природно да Македонска православна црква шаље своје представнике другим црквама и бори се за признање. Упућивање представника СП цркве, с друге стране, истим црквама да се боре да не дође до признања аутокефалности МПЦ, ствара ситуацију у којој је сасвим могуће да се други умешају у наше унутрашње ствари руковођени својим политичким интересима, и да то изазива код нас забринутост, тако да ћемо морати пажљиво да на савезном нивоу оценимо све околности и да потражимо пут и начин да предупредимо негативне последице“. ДАЦГ, РКВЗ, ф. 23, pov. 13, Prepis zabeleške o razgovoru druga Miloša Minića, predsednika Skupštine SR Srbije, sa patrijarhom SPC Germanom, 11. decembar 1967, 8-9.

[1396] „Методий Жерев“, датум приступа 22. 1. 2026, https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%B9_%D0%96%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2. Био је старјешина Свето-Николајевског храма у Софији – Подворја РПЦ током 1957-1973. године. Ольга Решетникова, „Русский храм в Софии“, датум приступа 22. 1. 2026, https://web.archive.org/web/20160127235948/http://podvorie.bg/Istoriya.pdf.

[1397] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 449, Л. 1-3.

да делегација МПЦ буде покушавала да разговара са делегацијом СПЦ српски патријарх је савјетовао владики Василију да „поступи нормално, тј. да се рукује и разговара, како у иностранству не би долазило до скандала“. По повратку епископ Василије је казао да му је приликом сахране поглавар МПЦ пришао, и да су се том приликом руковали и пољубили. Чак је напоменуо да је било више сусрета, и да никаквих ексцеса није било. У СКВП-у су овакву патријархову сугестију сматрали нормалном, јер „би се сва наша јавност радовала кад би дошло до нормализације односа између Српске и Македонске православне цркве“.[1398] На овом догађају делегацију РПЦ предводио је митрополит Пимен (Извеков), у то вријеме мјестобљуститељ патријарашког трона, а од руских архијереја био је присутан и митрополит Никодим (Ротов).[1399]

Током разговора у Патријаршији у Београду за вријеме посјете патријарха Пимена у октобру 1972, Руси су се пожалили како им Македонци пишу, позивају их и нуде се да дођу, али да се они о све то оглушују.[1400]

За односе на релацији СПЦ–МПЦ интересовање је показивао и старјешина Руског подворја у Београду. У једном разговору са секретаром Комисије СИВ-а, до којег је дошло 17. септембра 1982, о. Василије Тарасјев се дотакао става православних цркава о аутокефалности. Он је том приликом саопштио да је упознао РПЦ са стањем односа између СПЦ и МПЦ. Поновио је да је став РПЦ да аутокефалност једној православној цркви даје мајка црква, поткријепивши то примјером када је МП дала аутокефалност ПЦА. Сматрао је да нема основе да се проблем аутокефалности МПЦ „држи отвореним“, али су тренутни односи између православних цркава такви да „успоравају решавање овог питања“. Притом је указао на борбу за примат која се води између РПЦ, ЦП и Грчке православне цркве.[1401]

У Амбасади СССР-а у Београду и даље су показивали интересовање за односе између СПЦ и МПЦ. Уочи доласка патријарха Пимена у посјету СПЦ и СФРЈ дошло је, 25. септембра 1984, до разговора савјетника ове амбасаде, Б. Волкова, и њеног првог секретара, М. Корољева, са секретаром Комисије СИВ-а Р. Самарџићем. Они су се интересовали за односе СПЦ и МПЦ, свакако највише за проблем признавања аутокефалности ове последње. Казано им је, без жеље да се улази у канонске аспекте односа, да је са становишта Устава СРФЈ и праксе МПЦ „равноправна и самостална црква у СФРЈ“, а да је „питање аутокефалности Македонске православне цркве ријешио македонски народ у својој вјековној борби за државно-правну и националну самобитност македонског народа у саставу социјалистичке Југославије“. Евентуално пребацивање овог проблема на Васељенски сабор Самарџић је сматрао неприхватљивим, „јер је то наша унутрашња ствар, ствар двију цркава“. Нагласио је да би и друге православне цркве, вјероватно убрајајући ту и РПЦ, могле „својим коректним држањем према Македонској православној цркви [...] да помогну у разрјешавању овога спора између ове двије цркве“. И један од представника амбасаде казао је да је њихово мишљење да је то ствар СПЦ и МПЦ, „а колико им је познато тако мисле и друге православне цркве“. У даљем току разговора поменуто је да РПЦ за 1988. припрема прославу 1000-годишњице христијанизације руског народа, те да ће бити упућен позив поглаварима свих

[1398] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 29, бр. 36/71, Zabeleška o razgovoru predsednika Savezna komisije za verska pitanja Mila Jovićevića sa patrijarhom Germanom, 28. april 1971, 3.

[1399] У чланку који је за ову прилику објављен у *ЖМП*-у не помиње се делегација МПЦ. Уп.: А. Игнатьев, „Кончина и погребение Святейшего Патриарха Болгарского Кирила“, *ЖМП*, № 5 (1971), 36-46: 40.

[1400] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Белешка о разговорима вођеним 17 и 18 октобра 1972. године у Патријаршији у Београду са представницима делегације Руске православне цркве, 19. октобра 1972, 2.

[1401] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 39, док. бр. 18, Informacija o razgovoru sekretara Komisije SIV-a za odnose sa verskim zajednicama Radovana Samardžića sa protojerejom Vasilijem Tarasjevim starešinom Podvorja Moskovske patrijaršije u Beogradu, 17. septembar 1982, 2.

православних цркава у свијету. Самарџића је интересовало да ли ће тим поводом бити позван и поглавар МПЦ, а „Волков је одговорио да нијесу сигурни али очекују да се и њему упути позив". Представници амбасаде нису искључивали могућност да ће, приликом предстојећег сусрета двојице патријараха, бити ријечи и о аутокефалности МПЦ.[1402]

Став осталих помјесних православних цркава, па тако и РПЦ, према статусу МПЦ остао је непромијењен и наредних година. Из тог разлога је констатовано у једном извјештају Комисије СИВ-а за односе са верским заједницама из 1985. да је активност МПЦ на међународном плану „битно (је) ограничена непризнавањем њене аутокефалности од стране осталих православних цркава". Спољни контакти ове цркве били су углавном сведени на дјеловање међу исељеништвом, контакте са Ватиканом и неким протестантским вјерским заједницама. У наставку се додаје: „[...] Међусобна условљеност и испреплетеност црквено-политичких интереса појединих цркава и верских центара у великој мери, међутим, оптерећује и одређује постојеће односе Македонске православне цркве на међународном плану".[1403]

Амерички раскол и односи Српске православне цркве са Руском православном црквом

На простору Америке и Канаде тамошњи Срби који су образовали црквено-школске општине у почетку су признавали јурисдикцију руских архијереја у Америци. Године 1921. била је основана Америчко-канадска епархија СПЦ, са сједиштем у Чикагу.[1404] Одлуку САСабора СПЦ из 1963, којом се ова епархија дијели на три епархије надлежни епископ америчко-канадски Дионисије (Миливојевић)[1405] није прихватио. Стога је исте године (1963) разријешен управе епархијом, против њега је био покренут поступак, па је наредне године (1964) рашчињен. Један дио српских црквених општина и парохија наставио је да и даље подржава сада већ бившег владику, па је од њих основана Америчко-канадска епархија (1977. мијења назив у Слободна српска православна епархија за САД и Канаду), за Аустралију и Нови Зеланд Аустралијско-новозеландска епархија (1964), а Западноевропска епархија (1979) за Европу. Године 1984. Слободна српска православна Америчко-канадска епархија уздигнута је на степен митрополије, а за њеног поглавара изабран је епископ Иринеј (Ковачевић).[1406]

[1402] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 40, док. 30, Bilješka o razgovoru sekretara Komisije SIV-a za odnose sa vjerskim zajednicama, Radovana Samardžića sa savjetnikom Ambasade SSSR-a u SFRJ, Borisom Volkovim i prvim sekretarom Mihailom Koroljevim, 25. septembra 1984. godine, 3-4.

[1403] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 41, бр. 17/44, Međunarodni crkveno-religijski faktor i njegov uticaj na ponašanje verskih zajednica u SFRJ, 30.

[1404] епископ Сава, „Епархије и епископи", у *Српска православна црква 1920-1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, (Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971), 495.

[1405] Дионисије (световно име Драгољуб Миливојевић, 1898-1979) је завршио Богословски факултет у Београду (1924), и замонашен у Хиландару. Затим је био професор богословије и управник Монашке школе у манастиру Дечанима. Архимандрит (1936), викарни епископ моравички (1938), потом епископ америчко-канадски (1939), рашчињен 1964. године. Посмртно је рехабилитован, након што је амерички раскол превазиђен (1992). Радомир Милошевић, „Дионисије (Миливојевић), епископ", датум приступа 22. 4. 2026, https://srpskaenciklopedija.rs/books/slovo-d/page/dionisije-milivojevic.

[1406] Амерички раскол у СПЦ трајао је пуних 29 година, све док није окончан 1992. године.Опширније: П. В. П., „Црквени раскол у Америци и Канади", *Енциклопедија православља*, III/2065; Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве. Књига III, За време Другог светског рата и после њега*, 382-401; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, I/438-492; Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1941-1991*; Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, II/295-357; Епископ Атанасије (Јевтић), *Савремени еклисиолошки подсетник о Дијаспори (историја и анализа тзв. „Америчког раскола" и предлози за његово*

Српски патријарх је писмом бр. 2845 од 14. септембра 1963. обавијестио поглавара РПЦ о спроведеним промјенама у Америчко-канадској епархији СПЦ, као и о томе да је бивши епископ Дионисије предат канонском суду и лишен права свештенодејства. Сходно члану 16 Устава СПЦ, САСабор је из досадашње Америчко-канадске епархије формирао три нове: 1. Источноамеричка и канадска, за чијег је епископа 13. јула 1963. хиротонисан у храму Св. пророка Илије у Аликвипи (Пенсилванија) протојерej Стефан Ластавица[1407], дотадашњи настојатељ храма у Виндзору (Канада); 2. Средњезападноамеричку, за чијег је епископа изабран и 4. августа хиротонисан у храму Св. Саве у Милвокију (Висконсин) архимандрит др Фирмилијан (Оцокољић)[1408]; и 3. Западноамеричку, за чијег је архијереја изабран и 4. августа исте године у храму Св. Стефана Првовјенчаног (Симона Монаха), у Лос Анђелесу, архимандрит Григорије (Удицки)[1409], који је дотад био настојатељ у Јангвуду (Пенсилванија). Српски патријарх је био у сазнању да владика Дионисије, сада као расколник, покушава да прихвати јурисдикцију неке друге православне цркве у САД. Имајући то на уму он је сада „братољубиво“ замолио руског патријарха да не пружа никакву помоћ расколничком владики Дионисију, нарочито да га не прими у јурисдикцију РПЦ. На крају је од првојерарха РПЦ затражио да помогне канонским српским епископима у Америци и Канади, „како би се очувао канонски поредак у Светој Цркви Божјој“.[1410]

У новом писму предстојатељу РПЦ бр. 898 од 20. марта 1964. патријарх Герман га обавјештава да је овај предмет изнијет на САСабор СПЦ, те да су 5. марта исте године донијели једногласну одлуку да епископ Дионисије буде лишен епископског чина, да буде избрисан са списка јерархије СПЦ и враћен у ред лаика/мирјана, под својим световним именом Драгољуб. У кривицу су му стављени преступи против црквеног поретка и за изазивање раскола, за владање које не доликује свештеничком чину и положају, и непоштовање законитих наређења виших црквених власти.[1411] Патријарх Герман је сматрао својом дужношћу да обавијести руског патријарха о овом случају, али не само из разлога да би га информисао, већ да би замолио да обавијести вишу јерархију РПЦ, прије свега ону у САД и Канади, како би прекинули свако „јерархијско општење“ са бившим владиком Дионисијем, имајући у виду очување канонског поретка „Једне, Свете, Саборне и Апостолске Цркве Христове“.[1412] У одговору руског патријарха каже се да је узето у обзир све што је наведено у писму патријарха Германа, те да ће у случају ако им се обрати владика Дионисије поступити у пуној сагласности са СПЦ. Додао је још да је егзарх МП за Сјеверну и Јужну Америку, митрополит Јован (Вендланд), већ обавијештен о писму

превазилажење), (Врњци: Братство Светог Симеона Мироточивог; Лос Анђелес: Севастијан прес; Чикаго: Епархија новограчаничка, 2013); Милош Мишковић, „Допринос Епископа Лаврентија у превазилажењу раскола у Српској православној цркви у Сједињенима америчким државама“, *Црквене студије*, бр. 21 (2024), 377-397.

[1407] Стефан (Ластавица, 1908-1966) рођен је у Дивошу у Срему. Богословију Светог Саве учио је у С. Карловцима, Богословски факултет у Београду. Службеник и секретар суда Београдско-карловачке архиепископије, секретар САСинода СПЦ (1951), наставник Богословије Светога Саве у Београду, презвитер и протојерej (1956), парох у Трсту и Виндзору (Канада), епископ источноамерички и канадски (1963). Важио је за једног од најбољих зналаца српског народног црквеног појања. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 476-477.

[1408] За разлику од датума који се наводи у писму патријарха Германа, према другим подацима архимандрит Фирмилијан је хиротонисан 1. августа 1963. године. Уп.: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 499; „Bishop Firmilijan Ocokoljic“, датум приступа 14. 1. 2026, https://www.findagrave.com/memorial/7186627/firmilijan-ocokoljic.

[1409] Григорије (Никола Удицки, 1911-1985) је рођен у Великој Кикинди. Завршио је Богословију у С. Карловцима, и Богословски факултет у Београду. Суплент Битољске богословије, монах (1936), ђакон, презвитер, секретар епископа америчко-канадског Дамаскина, парохијски свештеник, архимандрит (1957), епископ Западноамеричке епархије (1963). Сахрањен на старом српском гробљу у Лос Анђелесу. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 143.

[1410] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 133-134.

[1411] Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, II/346-347.

[1412] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 558, Л. 12-13.

српског патријарха, и да је спреман да пружи и укаже „братску љубав“ новоизабраним архијерејима СПЦ у Америци и Канади. На истом мјесту руски патријарх је изразио наду да ови српски епископи, као и СПЦ у цјелини, неће имати канонско општење с расколничком карловачком групом свештенства и лаика (РПЗЦ).[1413] Како се види из једног писма патријарха Алексија упућеног у октобру 1964. првојерарху Српске цркве, РПЦ је активно подржала одлуку САСинода СПЦ којом је лишен чина владика Дионисије, док је руским архијерејима наложено да прекину свако канонско општење са Дионисијевим расколницима.[1414]

Један од оних који је био међу организаторима IV свеамеричког сабора одржаног у Детроиту 1924, на којем је одлучено да се црква у Сјеверној Америци прогласи „привремено аутокефалном“ све до нормализације односа са мајком-црквом (МП), био је тадашњи свештеник Леонид Јеронимович Туркевич (1876-1965). Он ће, поставши претходно удов и положивши монашке завјете под именом Леонтије, 1933. бити постављен за епископа чикашког, да би 1945. био уздигнут на степен архиепископа. Као иницијатор одлуке Кливлендског (VII свеамеричког) сабора из 1946, који је признао духовну али не и административну зависност од мајке-цркве, услиједило је обраћање Московској патријаршији у циљу обнављања односа. Предлагано је очување широке аутономије, заправо аутокефалија америчке паствe. Овај захтјев у Москви није прихваћен, након чега се сада архиепископ Леонтије успротивио зближавању Америчке митрополије са Московском патријаршијом и са РПЗЦ. Стога је одлуком патријарха Алексија и Синода РПЦ од 12. децембра 1947. стављен под забрану чина „због противљења поновном уједињењу са Мајком-Црквом“, као и због тога што је незаконито анатемисао архиепископа Макарија (Ињинског), који је у јануару 1946. примљен у општење са МП. Пошто се у јуну 1950. упокојио митрополит Теофило, за новог митрополита Руске митрополије у Америци је у децембру мјесецу исте године изабран архиепископ чикашки Леонтије (Туркевич), са титулом митрополита цијеле Америке и Канаде (на тој позицији до 1965).[1415] До патријарха Алексија долазили су гласови о томе да епископи и клир СПЦ у Америци заједно служе са руским црквеним расколницима на челу са митрополитом Леонтијем (отуда „леонтијевци“). Тим поводом првојерарх РПЦ је писао српском патријарху у октобру 1964. године. Подсјетио је да је РПЦ активно подржала одлуку Синода СПЦ којом је лишен чина српски епископ Дионисије, и да је руским архијерејима препоручено да прекину свако канонско општење са његовим следбеницима. Позивајући се на ово решење, као и на одлуку Синода РПЦ из децембра 1947. у вези митрополита Леонтија, сада је тражио братску подршку у виду саопштења којим би било забрањено јерарсима и клиру СПЦ свако општење са Леонтијевим расколницима.[1416] Писмо руског патријарха прочитано је на сједници САСинода СПЦ, који је с тим у вези предузео извјесне кораке. Са садржином овог предмета били су упознати српски епископи у Америци (Стефан, Фирмилијан и Григорије), и то преко проте Младена Младеновића. Младеновић је отпутовао у САД на позив епископа Стефана (Ластавице), и том приликом замолио српске јерархе да ово имају у виду.[1417]

Епископ Дионисије, главни виновник тзв. америчког раскола у СПЦ, обраћао се после одлуке САСабора СПЦ у Београду поглаварима других помјесних православних цркава тражећи

[1413] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 123. Проект. Вјероватно се ради о писму од 25. октобра 1963.

[1414] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 558, Л. 51. Проект.

[1415] Опширније: Суботић, „Историјско-еклисиолошки аспекти организације Православне цркве у САД у првој половини двадесетог века“, 43-44; „Леонтий (Туркевич Леонид Иеронимович; 1876-1965)“, *Православная энциклопедия*, т. 40, 523-524, датум приступа 29. 7. 2025, https://www.pravenc.ru/text/2463527.html.

[1416] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 3271/64, Писмо патријарха Алексија патријарху Герману, 18. октобар 1964; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 558, Л. 51. Проект.

[1417] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Син. бр. 3271/64, Писмо патријарха Германа патријарху Алексију, 19. фебруар 1965.

заштиту. Московском патријарху упутио је писмо бр. 280 од 2. марта 1966. године. У уводном дијелу одмах је нагласио да је он поздравио обнављање Сверуског патријархата 1943, и да никада није иступао ни против московског патријарха, нити против Сверуског патријархата. Такође, напоменуо је да никада нису сарађивали са „Руским Синодом у иностранству“, као што то не чине ни сада, али јесу са, како је назива, Америчком руском православном црквом, на чијем челу стоји митрополит Леонтије. Навео је да „Руски синод у иностранству (РПЗЦ – *Љ. П.*)“ сарађује, преко тројице нових српских епископа, са Српском патријаршијом у Југославији. Затим је прешао на образлагање жалбе, прво на патријарха Германа и САСабор СПЦ оптужујући их за незаконито и противканонско поступање против њега, за кршење црквених и грађанских закона, како у његовом случају, тако и према епархији на чијем је челу био. Српског патријарха је чак оптужио да је створио раскол у СПЦ у Југославији. У наставку је подсјетио на историјат епархије на чијем челу је био, и поједине одредбе њеног Устава које су се односиле на њену аутономију. Друга тужба (жалба) односила се на његово одстрањивање (уклањање) од управљања епархијом која му је била повјерена и одузимање епископског чина, и разлоге због којих он не признаје Саборске одлуке из Београда. Од сверуског патријарха је тражио да нареди „инвестигацију“ односно истрагу у Америци, чијим би се резултатима он наводно повиновао.[1418] Међутим, како је то већ истакао С. Спасовић, бивши епископ Дионисије у овом обраћању руском патријарху своје преступе нигдје није поменуо.[1419]

У име патријарха Алексија I епископу Дионисију је одговорио епископ зарајски Јувеналије, замјеник предсједника ОВЦС-а, који је нагласио следеће: „Сматрамо својом дужношћу да Вам саопштимо, да питање деобе америчко-канадске епархије, која се налази у јурисдикцији Српске православне цркве, на неколико епархија, одређивање њихових граница, исто тако као и питање о поновном разматрању решења свештеног архијерејског сабора у Београду, што се тиче нас, то је унутрашња ствар Српске православне цркве. За то ми немамо сагласност светим канонима Православне цркве, шта да предузимамо у овом конкретном случају“.[1420] Српском патријарху је из РПЦ била послата копија овог одговора који је био упућен владики Дионисију. Изражавајући захвалност патријарху Алексију на заузимању исправног канонског става, српски патријарх је тражио од митрополита Никодима (Ротова) да му се достави фотокопија изјаве бившег владике Дионисија, коју је овај 31. марта 1966. послао руском патријарху[1421], што је било учињено.[1422]

Када је 22. августа 1975. патријарх александријски Николај VI[1423], без знања и сагласности са СПЦ, признао хиротонију епископа Иринеја (Ковачевића) из 1963, који се у тзв. америчком расколу сврстао уз рашчињеног епископа Дионисија (Миливојевића), извршену од стране украјинских епископа Генадија и Григорија, дошло је до реакције САСинода СПЦ. Као што је познато, дотадашњи архимандрит Иринеј био је хиротонисан за помоћног епископа Дионисију, али је од стране САСабора СПЦ овај избор проглашен ништавним, будући да је извршен „против прописаних позитивних законских прописа цркве“.[1424] Ова одлука александријског патријарха, која је била на неки начин мијешање у унутрашње послове аутокефалне СПЦ, од САСинода је

[1418] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 64, Л. 40-50; Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1941-1991*, 180.
[1419] Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1941-1991*, 180.
[1420] Исто.
[1421] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 64, Л. 53.
[1422] Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1941-1991*, 180.
[1423] С. А. Монахов, „Николай VI (Варелопулос Георгий; 1915-1986)“, *Православная энциклопедия*, т. 50, 383-385, датум приступа 22. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/2566050.html.
[1424] Наведено према: Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*. *Књига III, За време Другог светског рата и после њега*, 396-397.

окарактерисана као „у целости противно канонима и вековном поретку Свете православне цркве, особито када се има у виду његова канонска припадност аутокефалној Српској православној цркви, која једино и искључиво има право да решава његов случај“.[1425] Од стране руског патријарха Пимена тим поводом је, 17. маја 1977, упућено писмо (Син. бр. 1389 / Зап. 337 из 1977) којим „саучествује у болу“ Српске цркве који јој је александријски патријарх нанио својим потезом.[1426] Писмом од 11. септембра 1978. александријски патријарх обавијестио је патријарха Германа да је одлучио са САСинодом Александријске патријаршије да поништи признање епископске хиротоније Иринеја (Ковачевића), што је подразумијевало и искључивање расколничке групе у САД из окриља ове патријаршије.[1427] Ову одлуку је донио „проучивши и ценећи црквене одлуке Српске патријаршије у вези са овим случајем“, а као разлоге свог првобитног поступка из 1975. навео је да је признање учинио „из разлога самилости“.[1428]

Односи Српске православне цркве са Руском православном црквом и питање карловачког раскола

Центар руске црквене емиграције после Бољшевичке револуције кратко се налазио у Цариграду (1920-1921), да би му током међуратног и ратног периода сједиште било у Србији. У периоду 1921-1938. налазио се у Сремским Карловцима, а током 1938-1944. у Београду. Након тога прелази у Њемачку, гдје остаје до 1948, а потом је премјештен у Њујорк (САД). У С. Карловцима (отуда „карловчани“) је одржано неколико црквених сабора Руске православне заграничне цркве (РПЗЦ). На првом црквеном сабору РПЗЦ у С. Карловцима (1921) прокламовано је да се залажу за обнављање монархистичког друштвеног уређења у Русији под династијом Романов, апелујући на учеснике мировне конференције у Ђенови да помогну оружану борбу против бољшевичке власти. По некима то је био узрок и генератор будућих неспоразума и подјела унутар РПЦ, и иницијални моменат у процесу организације РПЗЦ и тзв. „Карловачког раскола“. Први поглавар РПЗЦ био је митрополит Антоније (Храповицки) током 1922-1936, а до краја периода омеђеног хронолошким границама истраживања још Анастасије (Грибановски) 1936-1963, и Филарет (Вознесенски) 1963-1985. године.[1429]

Појединим припадницима СПЦ, због ранијег пријатељства и контаката са представницима руске црквене емиграције за вријеме њиховог боравка у Краљевини СХС/Југославији, у РПЗЦ су

[1425] Цит. према: Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1941-1991,* 190.

[1426] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1978, ф. I, Син. бр. 23 / Зап. 57 од 1. јуна 1978, Извештај о раду Светог архијерејског синода у ½ 977/78. години, 40.

[1427] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1979, Син. бр. 1016/79, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1978/79. години од 25/12. маја 1978. до 14/1. маја 1979, 34.

[1428] Цит. према: Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1941-1991*, 191. Аутор наводи да је акт александријског патријарха поглавару СПЦ упућен 21. септембра 1978. године.

[1429] Црквено јединство између РПЦ МП и РПЗЦ успостављено је на Сабору уједињења у Москви, 4/17. маја 2007, служењем свечане саборне литургије и потписивањем акта о канонском јединству. РПЗЦ је наставила да егзистира као самоуправна црква у јурисдикцији Московске патријаршије.Опширније: Јовановић, *Срби и Руси 12-21. век: историја односа,* 206-214; Поповић, *Православне Помесне Цркве,* 139-148; Мирослав Јовановић, „Руска православна заграничка црква у Југославији током двадесетих и тридесетих година 20. века“, у *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 3, ур. Богољуб Шијаковић, (Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2008), 160-178; Владислав П. Пузовић, „Историјско-канонски аспекти односа карловачке управе Руске заграничне Цркве и Московске патријаршије“, (Докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2012); Радован М. Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, (Бања Лука: Архив Републике Српске : Удружење архивских радника Републике Српске; Београд: Архив Српске православне цркве, 2018), 69-78 и даље.

били спремни да пруже одређену помоћ и подршку током школовања у иностранству. Тако је вјероучитељ Лазар Бабић из Београда озбиљно разматрао опцију да заврши студије на Теолошком факултету у Женеви. Како му је јавио шеф руске заграничне црквене мисије у престоници Швајцарске, у то вријеме још увијек архимандрит Леонтије (Бартошевич, 1914-1956), иначе постриженик Миљковог манастира (1941) у Србији, и будући епископ женевски РПЗЦ[1430], писмом од 12. јуна 1950, Бабићу је била потребна рекомендација (препорука) САСинода СПЦ у сврху добијања стипендије. Стипендију му је обезбиједио архимандрит Леонтије, а требало је да је добије од ССЦ-а. Бабић се обавезао да ће по завршетку студија у Швајцарској, а по повратку у Југославију, ступити у монашки чин.[1431]

Руководство РПЦ је показивало интересовање за став СПЦ према РПЗЦ, коју су они сматрали расколничком организацијом. Патријарх Алексије је у октобру 1956. у Москви показао занимање за ово питање. Било му је важно да чује да ли су српски патријарси слали мирна писма поглаварима РПЗЦ, митрополитима Антонију (Храповицком) и Анастасију (Грибановском). На то је одговорено да српски црквени поглавари нису слали мирна писма поменутим архијерејима.[1432]

Патријарху српском Викентију био је достављен „Апел Св. Синода својој деци Руске православне цркве, који живе у емиграцији и ван ограде мајке-цркве“, који је „примљен и потврђен“ од стране САСинода РПЦ 14. маја 1957. године. Руска страна је очекивала да ће поглавар СПЦ „молитвено подржати“ овај апел, „који има за циљ да прекрати раскол унутар“ Руске цркве, и тако „залечи ране раздора које су јој у току низа година причињавале патњу и бол“.[1433] Писмо је са овим актом патријарх проследиједио САСиноду, како би се исто узело на знање и употријебило за извјештај САСабору СПЦ.[1434]

Према истраживањима која је спровео А. А. Кострјуков, РПЗЦ је одржавала везе са Помјесним православним црквама, па тако и са СПЦ. С друге стране, по тврдњама истог аутора, СПЦ је само условно прекинула општење са РПЗЦ 1945. године, и даље допуштајући свештенству да саслужује са представницима ове цркве. Емигранти из Југославије често су посјећивали храмове који су били у јурисдикцији РПЗЦ, а постојале су заједничке руско-српске црквене општине, попут оне у Јоханесбургу (Јужна Африка) и Салцбургу (Аустрија).[1435] Поменути аутор наводи да се протојерej Владимир Родзјанко, иначе клирик СПЦ, састао са патријархом Викентијем у вријеме кад је планирао да трајно напусти Југославију. Према ријечима о. Владимира, поглавар СПЦ му је дозволио да служи са представницима свих руских јурисдикција у иностранству, али је нагласио да је „истинска црква, без сумње, Московска патријаршија“, док остале имају право да постоје само док се ово питање коначно не ријеши. У Паризу је протојерej

[1430] „Леонтий (Бартошевич)“, датум приступа 10. 12. 2025, https://drevo-info.ru/articles/13682038.html; Нивьер, *нав. дјело*, 290-291.

[1431] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1950, ф. III/I део, ред. бр. 141/50, Син. бр. 1537 од 20. јуна 1950, Лазар Бабић вероучитељ и наставник руског језика у Средње-техничкој школи у Београду – Светом архијерејском синоду СПЦ, 20. јул 1950.

[1432] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту.

[1433] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 976 / Зап. 252 из 1957, Писмо митрополита крутицког и коломенског Николаја патријарху Викентију.

[1434] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 976 / Зап. 252 из 1957, Из седнице Синода од 12. априла 1957; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1957, ф. III/I део, ред. бр. 7/57, Син. бр. 1274 / Зап. 316 из 1957, Извештај о раду Светог Архијерејског Синода у 1956/57 години тј. за период од прошлогодишњег заседања Светог Архијерејског Сабора – 9 јуна 1956 године до данас, 22.

[1435] А. А. Кострюков, „К вопросу о взаимоотношениях Сербской и Русской Зарубежной Церквей в 1960-1980-е гг.“, *Вестник ПСТГУ. Серия II: История. История Русской Православной Церкви*, Вып. 92 (2020), 146-147.

Владимир редовно служио у цркви РПЗЦ, а такође је саслуживао и у храмовима који су припадали МП. Кострјуков тврди да је Српска црква одржавала везе са манастиром Лесна у Француској, чије је сестринство у међуратном периоду па све до завршетка рата боравило у фрушкогорском манастиру Хопово. О односу између РПЗЦ и СПЦ свједочи и посјета српске делегације коју је предводио патријарх српски Герман Руској црквеној мисији у Јерусалиму, у склопу посјете Светој Земљи, 1959. године. У Гетсиманском врту патријарха је дочекао архимандрит Димитрије (Бијакај) и мноштво свештенства. У цркви је одржан свечани молебан, уз пјевање многољетија патријарху Герману. Архимандрит Димитрије и патријарх Герман су размијенили поздраве, након чега је поглавар СПЦ посјетио болесну монахињу Марију и сестрама манастира поклонио мале крстове.[1436]

Како смо већ видјели, по избијању раскола у оквиру СПЦ у Америци епископ америчко-канадски Дионисије настојао је да у некој од православних цркава нађе подршку и признање својих поступака. Наводно је имао обећања да ће се Свети синод РПЗЦ одредити према СПЦ и признати Српску заграничну цркву, што је обнародовано 4. јула 1965. године. Међутим, Сабор РПЗЦ је 30. јула исте године издао званичан указ по питању Српске цркве у Америци, из кога ћемо навести три одредбе: „1. У вези са решењем Архијерејског сабора од 22. маја и 4. јуна 1964. године уздржати се од мешања у унутрашње ствари Српске православне цркве. 2. У свим случајевима када се православни Срби или српске парохије буду обраћали представницима Руске заграничне цркве с молбом за духовну помоћ, вршити за њих свештенодејства и тајне по одобрењу епархијског архијереја, са помињањем духовне главе Руске заграничне цркве за случај да се не могу снаћи у погледу помињања српске јерархије. [...] 4. Убудуће забранити клирицима Руске заграничне цркве као и Србима да се мешају у послове Српске православне цркве. [...]“ Бивши владика Дионисије овим одлукама није био задовољан, па је наставио да подршку тражи међу другим расколничким црквеним структурама. Слично је одговорено и краљу Петру II Карађорђевићу, приликом његове интервенције код РПЗЦ у корист групе око владике Дионисија, с тим што је истакнуто: „Молитвени однос са српском јерархијом, осим клира бившег епископа Дионисија, оставља се савести сваког епархијског архијереја на самом месту“.[1437]

Унутар РПЗЦ су у случају епископа Дионисија видјели сличност са сопственом судбином. Није одмах одлучено коју ће страну заузети у овом сукобу. У једном тренутку руководство РПЗЦ је очигледно било склоно да подржи побуњеног владику. Следећа одлука донета је 12. августа 1965, када је Архијерејски синод РПЗЦ одлучио да остане по страни од српских превирања. Загранична црква, међутим, није желела да отуђи „дионисијевце“. Стога је Синод одлучио да ако се православни Срби или целе парохије обрате РПЗЦ са захтевима за духовну помоћ, она треба да им се пружи и да се за њих обављају свете тајне по нахођењу епархијског архијереја. На Архијерејском сабору РПЗЦ из 1967. одлучено је да се призна одлука Српске патријаршије о рашчињењу епископа Дионисија (Миливојевића).[1438] Било је мишљења у круговима РПЗЦ да након учешћа представника СПЦ на Помјесном сабору у Москви 1971. године, који је сабор из угла РПЗЦ био антиканонски, да са Српском патријаршијом треба раскинути односе. Било је и оптужби на рачун екуменског настројења СПЦ. На примјер, у вези избора патријарха Германа за једног од предсједника ССЦ-а (1968), чак је митрополит Филарет (Вознесенски) сматрао да треба

[1436] Уп.: А. А. Кострюков, *Русская Зарубежная Церковь в 1939-1964 гг.: Административное устройство и отношения с Церковью в Отечестве*, (Москва: ПСТГУ, 2015), датум приступа 10. 12. 2025, https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/russkaja-zarubezhnaja-tserkov-v-1939-1964-gg/#0_41.

[1437] Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади*, 181-183.

[1438] Кострюков, „К вопросу о взаимоотношениях Сербской и Русской Зарубежной Церквей в 1960-1980-е гг.“, 148-149.

избјегавати општење са представницима СПЦ.[1439] Међутим, како закључује Кострјуков, упркос радикалним ставовима одређеног дела РПЗЦ током 1960-их и 1980-их, и јавним изјавама против јерархије СПЦ, ова црква је ипак наставила своју братску подршку РПЗЦ.[1440]

За вријеме разговора у Београду у октобру 1972. представници РПЦ су јасно саопштили како намјеравају да предузму ригорозне мјере против РПЗЦ, као и да су формирали посебну комисију која ће испитати кривице заграничних јерараха, предати их суду и рашчинити. Из СПЦ су на то примијетили да се тиме неће ништа постићи, и да је паметније „возати“ ову ствар као и досада, будући да та црква све више оскудијева у свештеничким кадровима, „и што јој стари горљиви вернци изумиру“. Русе је интересовало како је СПЦ поступила са МПЦ, и да ли је тачно да су прекинули општење само са архијерејима, а не са клиром и вјерним народом ове непризнате цркве. Када им је потврђено да је то тако, казали су да ће можда и они тако поступити према РПЗЦ. Замолили су да се препоручи српским епископима у Америци и Канади да у што већој мјери избјегавају макар заједничко служење са архијерејима РПЗЦ. Домаћини су појаснили какве их све везе из прошлости спајају са РПЗЦ, и колико би тежак био тај раскид.[1441]

Када је на дневни ред разговора између поглавара РПЦ и СПЦ у Москви у октобру 1974. дошло питање о расколницима, патријарх Герман је казао да архијереји СПЦ сада не служе заједно са архијерејима који се налазе у расколу са РПЦ.[1442] Међутим, изгледа да је случајева саслуживања било и касније. Тако је руски патријарх, писмом од 24. марта 1977, протестовао поводом тога што је српски православни епископ западноевропски Лаврентије (Трифуновић) допустио да у Бирмингему (Енглеска) са свештеницима СПЦ саслужује и архиепископ Антоније (Бартошевич), клирик РПЗЦ. Овим поводом је САСинод СПЦ од владике Лаврентија затражио детаљан извјештај.[1443] Такође, приликом свечаног освећења обновљеног манастира Св. Саве Српског у Либертивилу сјеверно од Чикага (САД), 1983. године, српским епископима саслуживали су епископ Борис из ПЦА и епископ Алипије из РПЗЦ.[1444]

* * *

У РПЦ су пратили како се развијало македонско црквено питање, које је временом прерасло у отворени раскол, иза којег су стајале званичне власти у Југославији. Са кључним синодским и саборским одлукама које су у СПЦ донијете у вези са црквеним расколом у Македонији, биле су упознате остале аутокефалне православне цркве, па тако и РПЦ. Из СПЦ су пажљиво пратили како ће се руководство РПЦ одредити и даље односити према питању МПЦ. Упркос очекивањима из МПЦ, у овом периоду није дошло до отворене подршке, нити до признања аутокефалности ове цркве од стране РПЦ. У Руској цркви су сматрали да је у случају МПЦ мајка-црква СПЦ, и да само она може дати аутокефалност. Уопште, овај раскол је третиран као унутрашње питање

[1439] Исто, 151.

[1440] Исто, 155.

[1441] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Белешка о разговорима вођеним 17 и 18 октобра 1972. године у Патријаршији у Београду са представницима делегације Руске православне цркве, 2.

[1442] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2601 / Зап. 609 из 1974, Разговор у Московској Патријаршији вођен 6. октобра 1974, 1.

[1443] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1978, ф. I, Син. бр. 23 / Зап. 57 од 1. јуна 1978, Извештај о раду Светог архијерејског синода у ½ 977/78. години, 40. Архиепископ Антоније је брат епископа Леонтија, од 1924. настањен у Србији, гдје је завршио Богословски факултет. Као и његов брат и он је монашки постриг примио у манастиру Миљково у Браничевској епархији. По напуштању Југославије, након Другог свјетског рата настањен у Швајцарској као клирик РПЗЦ, од 1957. епископ женевски, током 1963-1993. архијереј Западно-европске епархије РПЗЦ. Познат је и као иконописац. Нивьер, *нав. дјело*, 71-72.

[1444] Протојерej Милан Савић, „Свето зборно место српског народа у САД и Канади“, *Православни мисионар*, бр. 1 (1983), 26-38.

Српске патријаршије. У СПЦ су уважавали принципијелан став РПЦ у вези македонског црквеног питања. Евентуалну промјену овог става доживјели би, што је више пута истицано, као мијешање у унутрашње ствари СПЦ, а што би се неминовно одразило на односе са РПЦ.

Руководство РПЦ је било обавјештавано о промјенама на канонској територији СПЦ у Америци и Канади, предузетим након избијања тзв. америчког црквеног раскола. Присталицама Дионисијевог раскола РПЦ није пружала подршку, али су заузврат постојала очекивања да исти третман буде према руским расколничким црквеним структурама од стране Српске патријаршије. У Српској цркви су очекивали да РПЦ пружи подршку њеним канонским епископима у Америци и Канади, а да руски јерарси прекину свако општење са владиком Дионисијем. Поступци РПЦ према америчком расколу били су у пуном сагласју са званичним ставом СПЦ, док је ово питање сматрано за унутрашњу ствар Српске патријаршије. С друге стране, у СПЦ су цијенили исправан канонски став који је у РПЦ заузет према расколу у Америци.

У РПЦ су постојала очекивања да српски епископи и СПЦ у цјелини неће имати канонско општење са јерарсима и клиром РПЗЦ, који су од раније били у расколу са МП. Исто тако, очекивања су била да српски архијереји у Америци и Канади у што већој мјери избјегавају заједничко служење са архијерејима РПЗЦ. Такође, приликом званичних разговора између српског и руског црквеног поглавара постојало је интересовање са руске стране како се СПЦ односила и односи према РПЗЦ. Од СПЦ и њеног предстојатеља очекивана је молитвена подршка за мјере и радње које су предузимане у циљу превладавања раскола унутар РПЦ. Иако у посматраном периоду постоје свједочанства да је и даље било случајева саслуживања са свештенослужитељима РПЗЦ, ипак су у СПЦ знали да је истинска црква РПЦ МП, а да остале, па тако и РПЗЦ, имају право на постојање до коначног решавања овог питања. Из РПЦ је постојало интересовање за однос СПЦ према архијерејима, клиру и вјерном народу МПЦ, у циљу могуће евентуалне примјене овог искуства на однос РПЦ–РПЗЦ. У СПЦ су у овом периоду цијенили везе са РПЗЦ из прошлости, преко чега се није могло олако прећи. Нека истраживања су показала да је СПЦ само условно прекинула општење са РПЗЦ, док је подршка овој цркви настављена и убудуће.

„Руски људи“ и „титовци“. Питање Мађарске православне цркве и положај Српске православне епархије будимске у Мађарској у односима Српске православне цркве са Руском православном црквом

Активности на стварању тзв. Мађарске православне цркве, чија се идеја зачела још давне 1868, интензивиране су током Другог свјетског рата[1445], као и после ослобођења. О овим радњама, у великој мјери упереним против Будимске епархије СПЦ у Мађарској, свједочио је тамошњи српски епископ Георгије (Зубковић), већ прве године по окончању Другог свјетског рата.[1446] Он је у фебруару 1946. извијестио САСинод СПЦ о томе да ове активности дискретно потпомаже режим у Мађарској. Тако су, према његовим сазнањима, освећењу једне капеле у Будимпешти, које су обавили протојерej-ставрофор Јован Варју и архимандрит Петерфалви-Шунтингер,

[1445] Опширније: Сава, епископ шумадијски, „Покушај стварања мађарске православне цркве у току другог светског рата“, датум приступа 17. 8. 2026, https://novisrbljak.narod.ru/PDF_files/Razni/pokusaj_stv_madj_pc.pdf.

[1446] Георгије (Ђурађ Зубковић, 1878-1951), рођен је у Будиму, гдје завршава основно и гимназијско школовање. Богословски факултет завршио је у Черновицама, гдје је стекао докторат из теологије. Монах, ђакон (1901), презвитер (1905), епископ будимски од 1911. године. Успио је да одоли притисцима мађарских власти да се стави на чело Мађарске православне цркве. Сахрањен је у Сентандреји. Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 122.

присуствовали изасланици мађарског министра просвете, и неколико виших руских официра. Током богослужења спомињао се руски патријарх Алексије. Осим тога, владика Георгије је тврдио да парох Варју шаље позиве вјернима Будимске епархије ради иступања из те заједнице, а да катихумени (они који се припремају да приме Свету тајну крштења) одлазе код њега на часове вјеронауке. Молио је САСинод да скрене пажњу руском патријарху да не ступа у контакт са овим „авантуристима".[1447] Искористивши прилику док је у Београду као изасланик руског патријарха боравио епископ одески Сергије, САСинод је преко њега упознао руског патријарха „са појавама и тегобама" СПЦ у Мађарској, против које су били, и прије рата и након њега, „шовинистички кругови Мађарски преко извесних свештеника обскурне прошлости и авантуристичких настројења". У прилогу је поглавару РПЦ достављен извјештај епископа Георгија од 2/15. фебруара 1946, с молбом да у случају обраћања ових свештеника руском патријарху одбије сарадњу.[1448]

Епископ будимски Георгије информисао је у јулу 1946. САСинод да акције црквених „авантуриста" у Мађарској, уперене у правцу отцјепљења Будимске епархије од Српске патријаршије и њеног утапања у једну мађарску епархију, а у циљу лакшег спровођења мађаризације међу Србима, и даље не мирују. Као доказ приложио је телеграм руског патријарха архимандриту Јовану Петерфалвију, да ће ускоро изаслати у Будимпешту епископа Нестора, ради упознавања са црквеним пословима православних парохија. Према његовим сазнањима, са овом акцијом нису сагласни ни Румуни, као ни припадници тзв. грчких општина. У циљу избјегавања компликација молио је за хитну интервенцију код патријарха Алексија, „да се не упушта у преговоре са овим авантуристима, [...] већ да остави Српској и Румунској Патријаршији, као мајкама црквама, да питање ових сада у иностранству налазећих се делова и сународника после мировног уговора са тадањом мађарском владом регулише". Осим тога, руском патријарху требало је скренути пажњу и на постојање у Мађарској српског будимског епископа као легалног канонског дијецезана.[1449]

Још средином 1946. СПЦ је званично извијештена од стране московског патријарха да ова црква подржава настојања православних Мађара и Руса, који су организовани у низу независних парохија широм Мађарске, за стварање егзархата Мађарске православне цркве, који би потпао под јурисдикцију Московске патријаршије. Упркос томе што је српски патријарх упућивао московском патријарху двије молбе да овај покрет у Мађарској не подржава, овај је 2. августа 1946. у епархију Будимску послао епископа мукачевског Нестора, уз образложење „ради упознавања са православним парохијама у Мађарској". Препорука југословенских органа у вези овог питања била је: „Ради наше националне мањине било би корисно да се задржи јурисдикција српског патријарха над будимском епархијом".[1450] Како је и било најављено, епископ мукачевски Нестор (Сидорук) је 2/15. августа 1946. дошао у Будимпешту, у пратњи московског протојереја Смирнова. Том приликом ступио је у додир и саслуживао са лицима која су се здушно залагала за успостављање тзв. Мађарске православне цркве, и с тим у вези стављали се на располагање руководству РПЦ. То су били већ поменути Јован Варју и Јован Петерфалви-Шунтингер. На празник Преображења, 6/19. августа 1946, владика Нестор је, у пратњи свештеника Смирнова, једног савјетника совјетске амбасаде и југословенског мајора, члана југословенске делегације,

[1447] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 487 од 21. фебруара 1946, Епископ будимски Георгије – Светом архијерејском синоду СПЦ, 2/15. фебруар 1946.
[1448] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Митрополит скопски Јосиф Његовој Светости Патријарху московском и целе Русије Господину Господину Алексију, бр. 487, 28/15. фебруар 1946.
[1449] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 2016 од 27. јула 1946, Писмо епископа будимског Георгија Светом архијерејском синоду СПЦ, 7/20. јул 1946.
[1450] ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1955, ф. 32, дос. 18, 418091, 5.

посјетио у Сентандреји српског православног епископа будимског Георгија. Владика Нестор је епископу Георгију пренио поздраве руског патријарха, уз увјеравање да његов долазак не би требало да сматра актом упереним против њега и СПЦ. Владика Георгије га је умолио да захвали руском патријарху, и да му каже да му је жао што не може „признати легалност организацији, којој је овим походом толика почаст указана". Чланови руске делегације су присуствовали вечерњем богослужењу у српском Преображењском храму. Све ово је подстакло епископа Георгија да у свом обраћању САСиноду СПЦ изрази наду да за сада неће бити даљих покушаја у вези са акцијом Варју – Шунтингер.[1451]

Надлежни епископ будимски Георгије ускоро је отишао корак даље, па се, актом бр. 2016 од 12. септембра 1946, директно обратио руском патријарху Алексију, замоливши га да не помаже рад мађарских православних свештеника на организовању православне цркве у Мађарској. Међутим, наводи се у одговору руског патријарха, Руској цркви се „стварно обратио цео низ парохија на територији Мађарске, састављених од лица мађарске и руске народности", с молбом да буду примљени у јурисдикцију московског патријарха и да им дају православног епископа. Првојерарх РПЦ је „ради разјашњења" навео да што се тиче српских парохија у Мађарској, које се налазе под управом Српске патријаршије, „остају у свом досадашњем положају", исто као и оне под управом Румунске патријаршије. Подвучено је да „Московска Патријаршија на њих уопште не претендује". Ипак, што се тиче удовољења заинтересованих парохија састављених од лица мађарске и руске народности, „пошто не дира у ауторитет братске нам Српске Цркве, сматрамо да може бити од наше стране остварено", наводи се у одговору патријарха Алексија.[1452] Патријарху Алексију се 12. септембра 1946. обратио и митрополит скопски Јосиф, у име САСинода СПЦ. Било је ово друго обраћање након оног из фебруара мјесеца исте године (Син. бр. 487/46), којом су обавијестили руског патријарха о неканонским акцијама самозваних православних свештеника у Мађарској, а које су биле уперене против СПЦ и њене епархије у овој земљи. Сад је повод за обраћање било то што су ова лица од тог времена појачала своју активност, а реаговање се заснивало на писму епископа будимског САСиноду СПЦ, којим се указивало на акције мађарских православних свештеника подржаваних од мађарских власти. Ове акције су пријетиле да се српска епархија Будимска отцијепи од мајке-цркве Српске патријаршије, „и претопи у једну мађарску епархију, помоћу које би се мађаризација могла међу нашим Србима лакше спровести". На руског патријарха апеловано је да изволи помоћи СПЦ на начин што би одбио „сваки контакт и сваку потпору" која води организовању неке нове православне цркве у Мађарској, а „што би било на велику штету Српске Цркве и Православља уопште".[1453]

Аргументе српске стране навео је патријарх Гаврило у писму руском патријарху од марта 1947. године. Изнио је генезу проблема, инсистирајући на томе да се јасно види да на територији данашње Мађарске од давнина постоји јурисдикција СПЦ, а од друге половине XIX вијека и јурисдикција Румунске патријаршије, и ниједна више. Према томе, територија ове државе није мисијско подручје и за такву се не може сматрати, јер она спада под јурисдикцију СПЦ и Румунске цркве, па на тој територији не може јурисдикцију имати ниједна друга православна аутокефална црква (нпр. ЦП или МП), „без знања и слободног и добровољног пристанка Српске односно Румунске православне цркве". СПЦ је у овом случају истицала пресудни значај

[1451] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 2537 од 19. септембра 1946, Писмо епископа будимског Георгија Светом архијерејском синоду СПЦ, 19. август/1. септембар 1946.

[1452] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Писмо патријарха московског и целе Русије Алексија епископу будимском Георгију, 21. октобар 1947.

[1453] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Писмо Митрополита скопског Јосифа, претседавајућег Светог Архијерејског Синода Српске православне Цркве, Његовој Светости Патријарху московском и целе Русије Господину Господину Алексију, бр. 2016, 12. септембар/30. август 1946.

територије, а не појединаца. Апострофиран је дио из писма руског патријарха у којем се помиње „цео низ парохија“ које чине припадници мађарске и руске народности, али се не каже од куда су се и како тамо изненада створиле те парохије. У писму се наводи да је код САСинода СПЦ чуђење изазвала чињеница о томе да руски патријарх и РПЦ отворено помажу тежње и настојања извјесних званичних фактора у Мађарској против интереса СПЦ, „што није [у] сагласности са православним и словенским интересима и солидарношћу“. За лица која су се ставила на располагање патријарху Алексију и званичним факторима Мађарске вели се да иста „немају никаквих канонских и моралних услова да би уопште могла бити узета у обзир као православна свештена лица и да би са њима Ваша Светост могла сарађивати“. Јована Варју је рукоположио стријељани митрополит Хрватске православне цркве Гермоген (Максимов, 1861-1945), чија су чинодејства проглашена ништавним, па се именовани не може сматрати православним свештеником. Јована Шунтингера-Петерфалвија је почетком Другог свјетског рата за архимандрита произвео митрополит Серафим (Ладе). Јован Олах је правомоћно рашчињени румунски православни бивши свештеник, који носи назив „викар мађарске православне цркве“. На основу свега изложеног патријарх Гаврило је нагласио:

„1/ органи ове акције која је уперена против интереса Српске православне цркве немају канонских и моралних услова да би Ваша Светост могла са њима сарађивати,

2/ да лица православне вероисповести која су умешана у ову акцију раде против своје Цркве – Српске православне и тиме стварају раскол у Њој,

3/ да су остала лица јевреји који су неискрено пришли светом православљу

и да према томе Ваша Светост, ако жели мир у Цркви, нема разлога да се за њих интересује, а још мање да им шаље свога изасланика и да због њих на територији која канонско-законски припада Српској православној цркви ствара ’Егзархат Московске Патријаршије’.

Свети архијерејски синод Српске православне цркве сматра да све ово није у сагласности са канонским и моралним принципима и свеколиким предањем Свете Православне Цркве“.[1454]

На засиједањима САСинода СПЦ током марта-априла 1947. коментарисане су акције мађарских православних свештеника Јована Варју и Јована Олаха у вези њиховог тражења да МП призна Мађарску православну цркву и прими је под своју јурисдикцију. О овоме је од стране СПЦ упознат, односно „упозорен“, руски патријарх, коме је саопштено да Православна црква у Мађарској није у дијаспори, и да сви припадници православља у тој земљи још од давнина потпадају под јурисдикцију православне српске епархије Будимске. Самим тим, евентуално оснивање јурисдикције РПЦ на територији стране државе било би „неканонско и нескладно“, будући да тамо већ постоји јурисдикција СПЦ, која од мађаризације штити и српски, и румунски, и руски национални елемент.[1455] Током маја мјесеца 1947. поглавари СПЦ и РПЦ размијенили су телеграме у вези покренутих активности међу православним Мађарима. Прво је патријарх Гаврило упутио телеграм следеће садржине: „Молимо Вашу Светост да у интересу Православља и добрих односа наших сестринских цркава одгоди оснивање мађарског православног егзархата“. Услиједио је одговор руског патријарха, који је решавање овог проблема пребацио на терен личних преговора са предстојатељима Српске и Румунске патријаршије.[1456]

[1454] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 1006 / Зап. 186 од 25/12. марта 1947. Концепт.

[1455] *Гласник СПЦ*, бр. 5 (1947), 158.

[1456] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 1595 од 21. маја 1947; Исто, Син. бр. 1649 од 28. маја 1947.

Како је свог надлежног епископа обавијестио прота Душан Вујичић из Будимпеште, он је 10. октобра 1947. присуствовао дочеку егзарха Бугарске Стефана (Шокова) у тамошњој бугарској цркви, приликом повратка овог из Москве, Прага и Карлових Вари за Софију. Том приликом је сазнао да за наредну годину (1948) егзарх Стефан планира свечано освећење бугарске цркве у Пешти, којем би осим њега присуствовали патријарх руски, егзарх Чехословачке, као и претставник СПЦ. Прота Вујичић је говорио о намјерама Ј. Варју, рекавши да се он „размахао после боравка у Москви", да шири гласине да ће у новембру бити посвећен за епископа, додуше без показивања документа о свом наводном наименовању за егзарха Мађарске. Према његовим сазнањима, Варју и није био позван у Москву, „већ се утурио у једну мађарску делегацију". Он је био у Патријаршији, али не и код руског патријарха, одакле је донио свето миро и путир, те да је саслуживао са митрополитом Николајем (Јарушевичем). На основу наведеног прота Вујичић је закључио: „Иако је све око Варјуа нејасно, ипак се може догодити, да буде посвећен и за епископа".[1457]

Владика будимски Георгије је и надаље подносио САСиноду СПЦ исцрпне реферате о акцијама у вези оснивања Мађарске православне цркве (егзархата), која би била у јурисдикцији РПЦ. Он је, поступајући по одлуци Светог синода од 12/25. марта 1947 (Син. бр. 1006 / Зап. 186), своје реферате објединио и заједно са предлогом поднио 10/23. октобра 1947. године. Овог пута је предлагао САСиноду СПЦ упозори руског патријарха на неке од теза које је у наставку изнио. Прво, да су на територији Мађарске постојале од XVI вијека Српска православна епархија Будимска , а после 1919. још неки дјелови Карловачке митрополије, који су канонско-законским путем припојени овој епархији са 59 српских парохија. Друго, на територији Мађарске постоје од 1869. дјелови румунских православних епархија који припадају Велико-сибињској митрополији са 17 парохија. Навео је да овим двијама јурисдикцијама (српској и румунској) припадају и 6 црквених општина односно парохија (Пешта – на Петефи тргу, Кечкемет, Ходмезевашархељ, Сентеш, Карцаг и Мишколц – са филијалама Ђенђеш и Токај) грчко-српског, односно грчко-румунског поријекла, које од свог постанка у духовном погледу потпадају под Карловачку митрополију, односно будимском епископу. На основу његових навода јасно се видјело да на територији Мађарске од давнина постоји само јурисдикција СПЦ, а од друге половине XIX вијека и јурисдикција Румунске патријаршије. Имао је примједбе на то што је руски патријарх навео да на територији Мађарске постоји „цео низ парохија" које су састављене од лица мађарске и руске народности, притом не спомињући „од куда се и како тамо изненада могао створити" низ тих парохија. Према његовим подацима, у Мађарској је заиста било неколико десетина вјерујућих Руса у Будимпешти који нису имали парохијску организацију, из разлога што је Прикарпатска Русија припала СССР-у, након чега су се Руси емигранти већином раселили. Било је ту и нешто Јевреја, само формално покрштених, како би избјегли фашистички терор. Према томе, биле су свега три, како их владика Георгије описује, „илегалне православне парохије" (у Будимпешти, Сегедину и Њиређхази) које не припадају српској, односно румунској јурисдикцији. Помагање патријарха Алексија и РПЦ извјесним круговима, као и „званичних фактора" Мађарске, уперених против интереса СПЦ, будимски владика је сматрао да то „није у сагласности са православним и словенским интересима и солидарношћу", те да је изазвало „велико чуђење" код тамошњег српског вјерног становништва. Још једном је предложио САСиноду да се руски патријарх упозори да лица која су најактивнија у остваривању ове замисли у Мађарској „немају никаквих канонских и моралних услова да би уопште могла бити узета у обзир као православна свештена лица", са којима би руски патријарх могао сарађивати, односно рукополагати их за епископе. Владика Георгије је на основу наведеног сматрао да сверуски патријарх нема разлога да се за ова

[1457] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Протојерej Душан Вујичић, окр. прот. будимски – епископу будимском Георгију, 9/22. октобар 1947.

лица интересује, да им шаље свога изасланика или егзарха, односно рукополаже и поставља епископе, нити да „за љубав три илегалне мађарске парохије на територији, која канонско-законски припада Српској православној цркви ствара 'Егзархат Московске Патријаршије'". Стога је овом приликом молио САСинод „да благоизволи предочити Његовој Светости (руском патријарху Алексију – *Љ. П.*) да сматрамо да све ово није у сагласности са канонским и моралним принципима и свеколиким предањем и праксом Свете православне Цркве", додајући „да у интересу Православља и добрих сестринских односа благоизволи одустати од даљег мешања у канонско-законско подручје Српске Патријаршије и рукополагања нарочито лица, као горенаведена и других за Епископа без довољних информација". Апеловао је да се поступи без одлагања, јер би могло бити касно.[1458]

У мају 1948, током засиједања САСабора СПЦ, након што је саслушан реферат епископа будимског Георгија, препоручено је САСиноду да са владиком будимским „и надаље чува и брани према сваком интересе Православне цркве у Мађарској, а нарочито вековне Српске Епархије будимске као саставног дела Српске Патријаршије и приликом евентуалних личних разговора са Његовом Светошћу Патријархом московским и руским Господином Алексијем". У наставку је изражена готовост САСабора да споразумно са Румунском патријаршијом преговара са владом Мађарске о судбини Православне цркве у Мађарској, укључујући и тзв. „грчке" и „мађарске" црквене општине, „које де јуре потпадају духовно под јурисдикцију епископа будимског при чему ће се имати у виду и интереси руске Патријаршије, уколико има још православних Руса у Мађарској стално настањених".[1459]

Приликом посјете РПЦ у јулу 1948. патријарх српски Гаврило покренуо је питање о тзв. Мађарској православној цркви. У вези евентуалног постављања егзарха у Будимпешти од стране МП првојерарх СПЦ је нагласио да би овакав потез „био врло рђав преседан", чиме би се „у опште црквени организам увео т.зв. филетизам, који не би био ни у духу св. православља, ни у складу са словенским интересима и нашом словенском солидарношћу, већ би погодовао шовинистичким настојањима званичних кругова Мађарске о мађаризацији нашег словенског елемента". Ово отуда што у Мађарској постоји Будимска епархија као саставни дио СПЦ. Разговору је присуствовао бивши епископ мукачевско-ужгородски Нестор, који је примијетио да у Мађарској ипак постоји тежња неких да се прикључе јурисдикцији МП. На то је патријарх Гаврило додао да Мађара који то желе нема ни једна парохија, и одлучно је одбио овакво „неканонско и недозвољено мешање Руске цркве у нашу јурисдикцију, које ако би се продужило, могло би довести и до нежељених последица, па чак и до раскола". Руски патријарх је нагласио да је циљ овог разговора и био у том правцу да се чује мишљење српске стране, са чиме се разговор по овом питању завршио. У СПЦ су после овога били у увјерењу да су њихови аргументи „морали наићи на разумевање и да је према томе ово питање у интересу св. православља скинуто с дневног реда". Осим са руским патријахом, поглавар СПЦ је овом приликом у Москви остварио контакт и са првојерархом Румунске цркве, дотакавши се питања заштите српских и румунских интереса у Мађарској. Ови разговори пружили су основу за закључак да би се свако конкретно питање „које се тиче општих интереса православне цркве у Мађарској имало (се) решавати споразумно између наше (СПЦ – *Љ. П.*) и Румунске православне цркве".[1460]

[1458] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 3327 од 28. октобра 1947, Епископ будимски Георгије – Светом архијерејском синоду СПЦ, 10/23. октобар 1947.

[1459] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 2090 од 25. маја 1948.

[1460] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 3515 од 28. октобра 1948, Митрополит скопски Јосиф – Светом архијерејском синоду СПЦ, 28/15. октобар 1948.

У циљу спречавања даљих самовољних акција у овом правцу, митрополит скопски Јосиф предлагао је САСиноду да епископ Георгије „настоји приволети“ православне општине које у Мађарској постоје „да признају јурисдикцију српског православног Епископа Будимског“. Код овога је имао у виду нпр. богослужбени језик, начин постављања свештеника, управљање црквеном имовином и организацију тамошњих црквених општина. Представницима „појединих народносних црквених општина“ требало је, по његовом мишљењу, „предочити опште интересе св. православља, као и опасности које и њима у првом реду као осамљеним прете од самовољних акција појединаца, која овако несређене прилике ових општина у канонском погледу настоје да искоришћавају у разне политичке и своје личне спекулативне сврхе, а на концу и предности, да ће овако уједињене те општине у саставу једне легалне организоване цркве наћи увек и за опште интересе св. православља ауторитативније заштите“. За румунске црквене општине предлагао је да се пронађе контакт са њиховим виђенијим представницима, ради постизања заједничке сарадње и заједничког црквеног рада у оквиру организације Будимске епархије СПЦ. То би имало за циљ да се у коначном покуша „да се бар у односу православне цркве према мађарској влади призна са стране њихове искључиво представништво Епископа православне српске епархије Будимске као јединог канонског старешине православне цркве, који у Мађарској постоји“. Тиме би се „макар и у најужим облицима“ обиљежило јурисдикционо право српског епископа будимског над овим црквеним општинама, без залажења у њихове особености. У случају постизања неких резултата по овом питању услиједили би преговори са Румунском патријаршијом. Митрополит скопски је сматрао да би у овом случају иницијатива требала да дође од поменутих црквених општина.[1461]

О резултату „личне интервенције“ патријарха Гаврила и српске црквене делегације у Москви 6/19. јула 1948. био је обавијештен владика будимски Георгије. На основу овог извјештаја он је сматрао да јурисдикција Српске патријаршије у Мађарској остаје нетакнута. У међувремену њега је контактирао мађарски министар вјера и просвјете, како би га владика Георгије информисао о стању ствари по којем је угарском посланику у Москви саопштено од стране МП да се по питању уређења Православне цркве обраћају на српског патријарха. Међутим, Јован Варју није мировао. Како је мађарски министар том приликом казао овом српском јерарху, Ј. Варју га је посјетио и предао му извјештај са фалсификованим потписима, којим моли за признање да га је архиепископ чикашки Леонтије (Туркевич) поставио за свога викара у Мађарској. Владика Григорије се одмах позвао на одлуку сверуског патријарха и Светог синода РПЦ од 12. децембра 1947, којом су владика Леонтије и још неки архијереји у Америци стављени под забрану.[1462]

У извјештају САСинода СПЦ о раду у периоду између два засиједања САСабора 1948/1949. дотакнуто је питање епархија СПЦ у иностранству. У вези тзв. Мађарске православне цркве се каже да је ово питање „скинуто (је) сада са дневног реда“, позивајући се на резултате јулских разговора између поглавара СПЦ и РПЦ у Москви. У даљим разговорима са Министарством просвете Мађарске по општем питању православне цркве у Мађарској надлежном епископу се препоручује да „и даље ради у духу његових реферата док прилике не донесу ново решење“.[1463]

Владика будимски извијестио је 27. новембра 1949. САСинод СПЦ да је РПЦ у Мађарској основала православни протопрезвитеријат под својом јурисдикцијом, који је обухватао три новоосноване мађарске православне парохије у Будимпешти, Сегедину и Ниретхази, затим двије

[1461] Исто.

[1462] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 3290 од 5. октобра 1948, Епископ будимски Георгије – Светом архијерејском синоду СПЦ, 11/24. септембар 1948; *ЖМП*, № 1 (1948), 9-12.

[1463] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. III, ред. бр. 38/49, Син. бр. 1505 од 16. маја 1949, Извештај Светог архијерејског синода за Свети архијерејски сабор за 1948/1949. годину, 29-30.

тзв. грчке парохије (у Будимпешти и Сентешу) и руску капелу у Ирми.[1464] Руски патријарх је обавијестио свог српског сабрата писмом од 28. новембра 1949, а у циљу предупређења непожељних тумачења односа према угарским (мађарским) православним парохијама, о решењу које се односило на промјене у Мађарској. На првом мјесту поновио је раније изречени став да питање Мађарске цркве може бити ријешено само после непосредног споразума са српским патријархом, па су с тим у вези сматрали за неопходно и правилно да одбију молбу да поставе посебног епископа за Мађарску православну цркву, а одбили су и молбу проте Ј. Варју да га поставе за привременог администратора угарских парохија, „узимајући у обзир наш и ваш разговор о њему у Москви у лето прошле године". У наставку је образлагао зашто су се одлучили за формирање протопрезвитеријата. Нису могли „затварати очи" на положај мађарске паствe, која је досад била без организованог и од државе уређеног православног старања, па је било много парохија које по неколико година немају свештеника. Нису се одлучили да занемаре паству „из разлога који не прелазе црквене интересе", сматрајући „недопустивим оставити је без игде ичега, што би је могло одвести у инославље". Због тога су се одлучили „да привремено узму на себе бригу" о тим мађарским православним парохијама, које се сада не налазе ни у чијој јурисдикцији, или су изгубиле руску јурисдикцију за време рата, па су већ више од три године молили да их приме под управу Московске патријаршије. Они су пристали да организују Привремену управу у Угарској чисто мађарских православних парохија, и поставили протојереја Ивана Михајловича Кополовича за управника (архијерејског замјеника) ових парохија. Ово је предузето, нагласио је првојерарх РПЦ, до коначних преговора и личног виђења између двојице патријараха. Овим потезом, дакле назначењем „привремене" управе, жељели су да избјегну сумње у „братску преданост" према СПЦ, све до коначног решења за православну мађарску паству.[1465]

По ступању на дужност протојерej Кополович је 22. новембра/10. децембра 1949. посјетио епископа будимског Георгија, у пратњи руског свештеника С. Галецког, и Фериза Беркија, референта мађарског Министарства просвете за православне ствари. Како је Кополович том приликом саопштио, њега је патријарх Алексије изаслао у Будимпешту на молбу православних Мађара и мађарске владе, а ради привременог преузимања управе над новооснованим протопрезвитеријатом под јурисдикцијом МП, у чији састав улазе три новоосноване мађарске православне парохије. Кополович је још казао да је он непосредно потчињен руском патријарху, од чије је стране упозорен да се не мијеша у ствари СПЦ у Мађарској. Сходно израђеном Статуту у погледу управе протопрезвитеријатом, он је имао овлашћење да прима и друге свештенике и црквене општине, ако му се „својевољно" јаве. Владика Георгије је искористио овај сусрет да проти Кополовичу саопшти свој став да новоосноване три мађарске православне парохије (у Будимпешти, Сегедину и Њиређхази) никада нису биле под јурисдикцијом СПЦ, за разлику од

[1464] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1951, ф. I/I део, Извештај о раду Светог Архијерејског Синода за 1949/50 годину тј. од дана када је Свети Архијерејски Сабор Српске православне Цркве закључио рад у своме редовном заседању за 1949 годину до данас, 47-48. Чувени канониста и црквени правник Сергије Троицки, у вези мањег спора који је избио између двије патријаршије око питања јурисдикције у Мађарској, казао је свештенику Војиславу Гаћиновићу у фебруару 1950. да је Московска патријаршија првобитно намјеравала да у Мађарској формира викаријат, али да се од тога одустало, па је умјесто тога основан протопрезвитеријат. АЈ, 144-3-65, Извештај Гаћиновића о спору Патријаршије у Београду и Руске цркве, поводом православаца у Мађарској.

[1465] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 3351 од 29. децембра 1949, Писмо патријарха Алексија патријарху Герману, 28. новембар 1949.

Протојерej Иван Михајлович Кополович (1912-1990), рођен у селу Олешник Виноградовског рејона Закарпатске области. Он се учио у српској богословији у Сремским Карловцима (1927-1932), након чега га је епископ мукачевско-прјашевски Дамаскин (Грданички) поставио за писара у канцеларији Епархијске управе у Мукачеву. За презвитера је рукоположен 1936. године. Након смрти супруге ступа у монаштво (1965) под именом Јонатан, да би наредне године био изабран за епископа. Више у: Юрий Данилец, „Архиепископ Ионафан (Кополович): документы и материалы", *Русин*, № 3-4 (2008), 148-149.

грчких парохија у Будимпешти и Сентешу, које су увијек то биле. За једину легалну православну организацију у Мађарској владика је сматрао само епархију којом је духовно руководио.[1466]

Обавјештавајући САСинод да није у могућности да присуствује предстојећем засиједању САСабора, владика будимски је у опширном извјештају од 17/30. априла 1950. упознао руководство СПЦ са најновијим збивањима у повјереној му епархији. Према његовим сазнањима, од шест грчких црквених општина оне у Мишколцу, Карцагу, Ходмезевашархељу, Сентешу изјавиле су својим свештеницима да желе и надаље да остану под његовом, односно српском јурисдикцијом. Имао је сазнања да ће о. Иван Кополович, са референтом Министарства просвјете, задобити српску православну црквену општину у Јегри (некадашњем сједишту епископа, чију титулу и данас носи епископ бачки). Он је сматрао да ове акције „из чисто материјалистичких интереса" воде Јован Варју, односно браћа Фериз и Зуард Берки. Ове последње описао је као „ноторне каријеристе" који се служе обманом, како мађарске владе и сверуског патријарха, тако и појединих вјерних. Ове акције могле би да доведу, како је сматрао владика Георгије, до слабљења, ако не и уништења цијелог православног живља у Мађарској, поготову српског и румунског. Тврдио је „са болом у души" да је руски патријарх у овом случају „обманен од стране којекаквих авантуриста и каријериста", наводећи да је то у опреци са договором између њега и патријарха Гаврила у Москви од 6/19. јула 1948, те да на тај начин потпомаже овакву, како је назвао, штетну акцију, како за Свето православље, тако и за односе РПЦ са СПЦ. На крају је предложио да се патријарх Алексије умоли да повуче свога делегата Кополовича, и да претходно прикаже нацрт Статута за оснивање Мађарске православне цркве. Осим тога, требало га је замолити да се до коначног споразума уздржава од хиротоније (презвитерске и епископске) са и за територије Будимске епархије, и дотле се не мијеша у послове грчко-српско-мађарских парохија у Будимпешти, Мишколцу (са Ђенђешем), Карцару, Сентешу, Ходмезевашархељу и Кечкемету.[1467]

Интересовање за развој ситуације у Мађарској показивали су и у СКВП-у. Тако се је секретар ове Комисије, др Н. Вукчевић, код епископа рашко-призренског Владимира (Рајића) интересовао за питање Мађарске православне цркве, и какви су ставови РПЦ по овом питању. Одговорено му је да у Мађарској никада није постојала Мађарска православна црква, па ни на нивоу парохија, већ је тамо била само Српска црква која је била у саставу Карловачке митрополије. То је била у ствари Будимска епархија. У вези стварања мађарских православних парохија владика Владимир је рекао да су то одређени Срби који су се под притиском мађарске владе обратили руском патријарху да их прими под своју јурисдикцију, а њима су се придружиле и двије грчке парохије.[1468] Ситуација је праћена и у дијелу СПЦ у дијаспори. Дијецезан Америчко-канадске епархије владика Дионисије (Миливојевић) писао је САСиноду СПЦ у фебруару 1950, имајући у виду објављену вијест у часопису Епископалне америчке цркве „Ливинг Черч", да је у Мађарској основана независна Мађарска православна црква, а под јурисдикцијом МП. На ово је додао да је вијест била објављена у Букурешту, да је за администратора ове нове цркве одређен свештеник Кополович, а да свега око 3.000 православних остају још увијек под будимским српским епископом. Како је владика Дионисије молио за обавјештења по овом деликатном питању, њему је одговорено да је САСинод СПЦ обавијештен, од надлежног епископа Георгија и од стране руског патријарха, да је МП основала у Мађарској православни мађарски протопрезвитеријат на

[1466] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 3286 од 23. децембра 1949, Извештај епископа будимског Георгија Светом архијерејском синоду СПЦ, 27. новембар/10. децембар 1949.

[1467] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 990 од 8. маја 1950, Извештај епископа будимског Георгија Светом архијерејском синоду СПЦ, 17/30. април 1950.

[1468] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 410 од 23. фебруара 1950, Епископ рашко-призренски Владимир – Светом архијерејском синоду СПЦ, 23/10. фебруар 1950.

челу са протојерејем И. М. Кополовичем, који сачињавају три новоосноване мађарске православне парохије, двије тзв. грчке парохије, и руска капела у Ирми.[1469]

Питање мађарских црквених општина под јурисдикцијом МП разматрано је на засиједању САСабора СПЦ 1950. године. Тим поводом је донијета одлука (АСбр. бр. 18/зап. 8 од 4. јула/21. јуна 1950): „Да се Светом Архијерејском Синоду стави у дужност да и даље води ову ствар и да Његовом Преосвештенству Епископу будимском Господину Георгију и даље указује помоћ“.[1470]

Митрополит Николај (Јарушевич) је током боравка у Будимпешти, у јуну 1953, имао разговор са предсједником мађарског Комитета за питања цркве Јаношем Хорватом. Хорват је том приликом предлагао да се обједине све православне парохије у Мађарској из различитих јурисдикција (румунске, српске, мађарске и др.), којима би администрирао протојерej Кополович, као представник Московске патријаршије. На то му је митрополит Николај казао да би такво обједињавање било незгодно по МП, те да би било боље, у случају потребе, да такву одлуку донесе Хорват преко Комитета за црквене послове. У Савјету за послове РПЦ су сматрали да би обједињавање православних парохија у Мађарској под јурисдикцијом МП било могуће извести само уз сагласност Румунске и Српске православне цркве, што је било мало вјероватно. Таквој организацији на челу би требало да се налази епископ, али МП тренутно нема те капацитете. Стога би за сада требало задржати тренутни статус православних парохија у Мађарској. То се наводи у обраћању Карпова МИД-у, од кога је тражено да се добије мишљење Амбасаде СССР-а у Мађарској по овом питању.[1471]

О позиву Феризу Беркију[1472], свршеном студенту Атинског богословског факултета, од стране руског патријарха да дође у Москву гдје ће ускоро бити рукоположен за свештеника, потом и за протопрезвитера, био је обавијештен епископ горњокарловачки Симеон (Злоковић). Њему је о овоме писала Софија Берки, мајка Фериза Беркија, који је ускоро (1954) био одређен за администратора Мађарске православне цркве. Свечано је био постављен у Пешти, у негдашњој грчкој а сада мађарској православној цркви. Литургија је служена на старословенском, грчком и мађарском језику, у цркви је било 15 свештеника, међу којима и српски прота, као архијерејски замјеник.[1473]

[1469] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 588 од 15. марта 1950, Епископ америчко-канадски Дионисије – Светом архијерејском синоду СПЦ, 23. фебруар 1950; Исто, Син. бр. 588/50, Из седнице Синода од 17/4. марта 1950.

[1470] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 1748 од 8. јула 1950.

[1471] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1101, Л. 127.

[1472] Фериз Берки (1917-2006) рођен је у Котору, у Боки которској. Мајка му је била Српкиња, отац Мађар. Након завршетка гимназије дипломирао на Теолошком факултету у Атини (1940). Радио као сарадник Министарства просвете и култова Мађарске, као референт за православље. У периоду њемачке окупације био је затворен, касније и депортован у Њемачку, да би се крајем маја 1945. вратио у Будимпешту. Студирао класичну филологију на Будимпештанском универзитету. Активно је учествовао у организацији православне цркве у Мађарској, и преводио богослужбене књиге на мађарски језик. У ђаконски чин рукоположен је 12. јула 1954. у Преображенском храму у Москви, 18. јула исте године у Троицком сабору Тројице-Сергијеве лавре у презвитера, а пар дана касније за протојереја. Тридесетог јула 1954. постављен је за благочиног православних парохија у Мађарској. Докторат богословља стекао на Православном богословском факултету у Прешову (1957), 1973. почасни докторат МДА, а 1988. изабран за почасног доктора Будимпештанске реформатске духовне академије. Протопрезвитер од 1997. године. Након што је у фебруару 2000. намјесништво у Мађарској уздигнуто на степен епархије под окриљем РПЦ МП са сједиштем у Будимпешти, Берки је остао старјешина катедралног Успенског храма у овом граду и настојатељ мађарских парохија. А. С. Буевский, „Берки Фериз“, *Православная энциклопедия*, т. 4, 658-659, датум приступа 22. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/78152.html.

[1473] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Службена белешка, 22. октобар 1954.

После смрти епископа Георгија за епископа будимског изабран је дотадашњи викарни епископ моравички Хризостом (Војиновић), али услед политичких (не)прилика између Југославије и Мађарске он није устоличен, па је изабран за епископа браничевског. Администрирање Будимском епархијом преузео је 1952. године епископ жички Герман (Ђорић). Он је имао сазнања крајем 1955, преко протојереја-ставрофора Стевана Ђурђевића, пароха београдског, која је овоме саопштио прота Душан Вујичић, парох у Будимпешти, да Фериз Берки, администратор тзв. Мађарске православне цркве, прича како се обратио САСиноду СПЦ тражећи да му се шаље *Гласник*. То је протумачено као Беркијева намјера „да тиме врши пропаганду међу тамошњим Србима ради придобијања истих за Мађарску православну цркву јер да би то тобож требало да значи да ту цркву и њега самог признаје и Српска православна црква“. Стога је мишљење проте Вујичића било да се Беркију службени лист СПЦ уопште не шаље.[1474]

Извјештај за Будимску епархију након смрти владике Георгија (Зубковића, † 1951) није подношен све до 1956, када је био припремљен за редовно засиједање САСабора СПЦ. Поднио га је надлежном епископу протојерej-ставрофор Василије Хужвик, као потпредсједник Конзисторије. За то вријеме рад Конзисторије био је усмјерен у неколико праваца, од којих су најважнији очување СПЦ и њене Будимске епархије од разних покушаја илегалних и других покрета, очување српских храмова, црквених општина и културних (пјевачких) друштава, јачање религиозно-моралне и народне свијести вјерних, материјално осигурање свештенства и др. Ове активности биле су отежане из разлога што су 1951. све парохијске, црквеноопштинске и закладне земље биле преузете од мађарске државе, а нешто касније и зграде, чиме је нестао главни дио локалних црквених извора за издржавање српског свештенства. На све то треба додати и мали број вјерних. Из извјештаја се може видјети да је било 20 упражњених парохија, један манастир са једним јеромонахом, да је сва манастирска земља одузета, осим баште, да епархија нема иметка, већ се издржава искључиво од прireза и дјелимично од државне припомоћи. У рубрици „Општи недостатци и тешкоће“ као велики недостатак наводи се правна несређеност односа између државе и ове епархије као саставног дијела СПЦ, као и нова организација православне цркве која својим радом „ствара доста тешкоћа и заплета“. У виду предлога Конзисторије САСиноду тражена је од СПЦ као матичне цркве морална подршка за очување храмова и црквених општина, и да се стално држи на дневном реду како да се ријеши судбина Будимске епархије. Сматрано је пожељним попуњавање епископије архијерејем који би био стално настањен у Сентандреји, а у случају ако је то тешко изводљиво да се као један начин решења управа овом епископијом повјери српском патријарху као поглавару СПЦ, „и као правном наследнику Карловачког Митрополита“. Захтијевана је и скорија посјета представника СПЦ овој епархији.[1475] Напорима Конзисторије успјело се од државе осигурати конгруа за сваког свештеника, као допуна плате из локалних извора. Након што је извјештај примљен, одлуком АСбр. 32/зап. 40 од 4. јуна 1956. по овом питању одлучено је следеће:

„Настојати и даље код наше и мађарске владе да се српском православном епископу будимском – пошто се претходно обезбеде материјалне могућности за његово издржавање – омогући одлазак у Мађарску и преузимање дужности епархијског архијереја.

[1474] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 2847 од 13. децембра 1955, Епископ будимски Герман – Светом архијерејском синоду СПЦ, 10. децембар 1955.

[1475] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 1033 / Зап. 269 од 26. маја 1956, Извештај о Епархији будимској за 1951-1955. г.

Уколико у међувремену дође до упражњавања Епархије будимске, умолити Његову Светост Патријарха да преузме управу ове епархије у својству администратора и да са Светим Архијерејским Синодом настоји да се среде сва питања у вези са том епархијом".[1476]

Предсједник Управе за црквене послове при Савјету Министара Мађарске Јанош Хорват имао је у јулу 1956. разговоре са другим секретаром Амбасаде СССР-а у овој земљи. Том приликом Хорват је говорио о активностима православних цркава у Мађарској. Према његовим подацима, под јурисдикцијом МП било је осам парохија са око 9.000 вјерника, а администратор руских православних парохија је Фериз Берки, који се понаша „потпуно лојално". За православне Србе у Мађарској казао је да се у црквеном погледу потчињавају јурисдикцији београдског патријарха, да има преко 20 српских парохија са 6.000 вјерника. Напоменуо је да после смрти епископа Георгија (Зубковића), од југословенске стране нису званично покретана питања именовања новог српског епископа, иако је о томе било разговора. Осим тога, српској црквеној управи потчињава се и пет мађарских парохија грчког поријекла са око 800 вјерника. У исто вријеме, под јурисдикцијом румунског патријарха у Мађарској је било 18 парохија са више од 21.000 вјерника, којима управља протојерej Петар Мундруцу, по националности Румун, рођен у Мађарској, који течно говори мађарски језик. Хорват је изнио мишљење да би било сврсисходно размотрити са Савјетом за послове РПЦ питање могућности постављења у Мађарској за православног епископа неког од свештеника из Закарпатске Украјине, који влада мађарским језиком.[1477]

Стање у Будимској епархији било је поменуто у разговору руског и српског патријарха у октобру 1956. у Москви. Из делегације СПЦ се, како се наводи у једној биљешци насталој овим поводом, много инсистирало на овом питању, бранећи сопствене интересе и притом не желећи да улазе у питање јурисдикције општина чији су припадници Мађари. Пожељним се са српске стране сматрало да се питање православних у Мађарској ријеши у споразуму са Румунском црквом, као и са надлежним државним факторима у Мађарској. Руски патријарх је казао да ће ово питање изнијети пред Свети синод. Друге личности са којима је разговарано на ову тему нису српској страни опонирале, са пажњом су саслушали њихова објашњења, „али се видело да су резервисани по овом питању".[1478]

Поводом обиљежавања 150-годишњице храма Св. Николаја у Ђенђешу, протојерej Фериз Берки упутио је 13. септембра 1959. поздраве патријарху Алексију и митрополиту Николају, у своје име и име свештенства и пастве. Ово је било, као и њихови одговори, објављено у *ЖМП*-у[1479], што је изазвало одређену реакцију од стране руководства СПЦ. У писму митрополиту крутицком и коломенском Николају (Јарушевичу), 10. децембра 1959, протојерej Виталиј Тарасјев наводи да је прије неколико дана био примљен код патријарха српског, који је изразио изненађење, збуњеност па чак и огорчење и разочарање чином штампања ових поздрава и одговора у званичном листу РПЦ. Тим прије што СПЦ у Мађарској има своју епархију, епископа, два манастира и много храмова. После смрти епископа Георгија Мађари нису дозвољавали улазак новом будимском епископу из СПЦ. У то вријеме овом епархијом управљао је патријарх Герман. За рад проте Беркија патријарх је казао Тарасјеву да је некористан, подривачки и усмјерен против

[1476] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 1154 од 7. јуна 1956.
[1477] Фериз Берки није долазио у обзир за ову позицију, будући да је био ожењен. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 137.
[1478] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту, 3.
[1479] *ЖМП*, № 10 (1959), 4.

СПЦ, будући да по њему православних Мађара нема, па ни сам Фериз Берки није поријеклом Мађар. Патријарх Герман је замолио Тарасјева да у вези овога пише патријарху Алексију.[1480]

У свом одговору од 19. фебруара 1960. митрополит Николај (Јарушевич) је нагласио да МП, како раније тако и у овом случају, „није себи допуштала никакве претензије у односу на права и положај Будимске епархије; Она сматра да је делатност и рад протојереја Фериза Беркија користан и да ниуком случају није усмерен на поткопавање било са које стране положаја Српске Цркве и њене Будимске епархије“. Ствар је била у следећем, појаснио је митрополит Николај, да православни Мађари у Мађарској заиста постоје, и МП се о њима брине као и о руским православним људима према њиховој молби, у овом случају излазећи у сусрет и жељи коју је својевремено изразила мађарска влада. Основано прије 10 година, Намјесништво РПЦ у Мађарској постоји упоредо са осталим православним јурисдикцијама, са чијим се постојањем на територији Будимске епархије СПЦ слагала и слаже. По његовим ријечима, од дана оснивања овог Намјесништва из Светог синода СПЦ није услиједио ни протест, нити било каква примједба против његовог постојања. Он је поновио још једном да је исто основано са знањем и по жељи мађарске владе, а ради задовољења религиозних потреба православних Мађара на њиховом матерњем језику. Имајући наведено у виду надао се да не може бити неспоразума, а никако не незадовољства међу руководством СПЦ, јер су на свако питање које може искрснути спремни да пруже братски одговор, притом „чувајући јединство духа у савезу мира“.[1481]

Извјештај припремљен за САСабор СПЦ о стању у Будимској епархији за 1959. у великој мјери је био неповољан. У њему су изнијета очекивања да ће се, након нормализације односа између Југославије и Мађарске, коначно стећи услови да се попуни древна владичанска столица ове епархије. Међутим, актуелна позиција српског свештенства била је угрожена услед, како се наводи, шовинистичког и непријатељског постојања тзв. Ортодоксне мађарске цркве, коју признаје РПЦ а финансира мађарска влада. Напоменуто је да је ова Мађарска црква присвојила све бивше тзв. „грчке цркве“, које су биле под јурисдикцијом будимског епископа из СПЦ.[1482]

У извјештају о Мађарском православном намјесништву који је 21. јануара 1959. поднио протојереј Фериз Берки, а односи се на другу половину 1958, обрађени су и контакти ове организације са другим православним црквама у Мађарској. За контакте са СПЦ Берки је навео да се могу описати као хладни, и да тренутно нема потврда да се исти позитивно развијају. Вршене су размјене честитки поводом већих празника, а поменуо је да се на основу одређених изјава може закључити да је руководство СПЦ у Мађарској дубоко забринуто због неријешеног питања цркве у Егеру (Јегри), односно губитка овог храма, у чему је видио разлог уздржаних (резервисаних) односа међу њима.[1483] Иначе, Фериз Берки је учествовао на конференцијама и разним скуповима одржаваних у оквиру других помјесних православних цркава. Био је присутан на прослави 600-годишњице смрти Св. Григорија Паламе у Солуну 14/27. новембра 1959. године. Представнику СПЦ на овим свечаностима, проти Милутину Петровићу, Ф. Берки се учинио као „најинтересантнији тип“ од свих које је видио. По мајци је био Србин из Боке которске, теолошке

[1480] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1833, Л. 6.

[1481] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Писмо митрополита крутицког и коломенског Николаја протојереју Виталију Тарасјеву, № 145, 19. фебруар 1960; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1833, Л. 7; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 80. Проект.

[1482] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1960, ф. III/I и II део, Син. бр. 24/ Зап. 52 од 27/14. маја 1960, Извештај о стању у Епархији будимској у току 1959. године.

[1483] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 271, Л. 8-9. У оригиналу извјештаја на руском језику наведен је град Энер, али је могуће ријеч о Јегри (мађ. Eger, rus. Эгер), гдје се налази српски Храм Преноса моштију Св. Николаја. Први подаци о српској цркви у Јегри су из 1663, док је поменути храм грађен од 1729. до 1732. године. Уп.: „Храмовна слава у Јегри“, датум приступа 30. 1. 2026, https://www.serbdiocese.hu/2020/05/22/hramovna-slava-u-jegri/.

студије завршио је у Атини, гдје је 1940/41. докторирао, а осим српско-хрватског језика, течно је говорио грчки, руски и енглески језик. Он је делегацији Московске патријаршије служио као тумач. Берки је проти Петровићу казао да су Совјети преко МП „дали маха православној мађарској цркви“, чиме су дали подстицај процесу денационализације српског становништва у овој земљи. Ова политика однарођавања је, по ријечима Ф. Беркија, „почела да се спроводи нарочито драстично од појаве Коминформа 1948“.[1484]

У Савјету за послове РПЦ су, почетком фебруара 1960, незадовољство српског првојерарха по овом питању објашњавали тиме што САСинод СПЦ наводно не сматра легитимним прелазак у јурисдикцију МП православних парохија у Мађарској, чији је један број раније припадао Будимској епархији СПЦ. У томе се отишло даље, па су овакав поступак српског патријарха у Савјету сматрали наводно манифестацијом непријатељства према Московској патријаршији, чије су узроке тражили у политичкој линији југословенске владе према СССР-у и Мађарској.[1485] Протојерej Фериз Берки је почетком априла 1960. послао предсједнику ОВЦС-а два своја публикована чланка, од којих је један имао за тему историјат мађарског православља. У њему се подсјећа да су се они, послије неуспјелих преговора са Цариградском и Српском црквом, које нису биле спремне да признају њихов мађарски карактер и право на мађарски богослужбени језик, обратили за заштиту Московској патријаршији, која им је у новембру 1949. указана. На тај начин је мађарско православље, по први пут у историји, добило канонску и постојану (стабилну) црквену организацију, а мађарски језик је званично уведен у богослужење. Сада (чланак је објављен у новембру 1958) има девет парохија, 12 свештеника и три ђакона, а на челу јој је протојерej са титулом благочиниј (намјесник). Током 1949-1954. на тој позицији био је протојерej Иван Кополович, кога је наслиједио прота Фериз Берки.[1486]

За вријеме свог службеног боравка у Југославији, прота Душан Вујичић, архијерејски замјеник Будимске епархије, је 23. октобра 1962. посјетио СКВП. Секретара Комисије Милоја Дилпарића прота Вујичић је информисао о положају и стању СПЦ у Мађарској. По његовим ријечима, мађарске државне власти не желе да се за сада решава питање доласка српског архијереја у Будимпешту. Свештенству дају помоћ у износу од око 12.000 динара мјесечно, али је то привременог карактера. Црквене зграде и имања су национализовани без икакве накнаде. Бројно стање свештенства износило је 17, и у већини случајева су тешко живјели, јер је мали број вјерних, а многи од њих раде и у фабрикама. Није било свештеничког подмлатка. Било је покушаја да се из цркава у којима се није служило узму умјетнички и културно-историјски предмети и предају државним музејима, али се Црква успротивила тражећи да се у том случају оснује један „Српски музеј“, након чега се са тим стало. Тамошњем свештенству значила би помоћ од матице цркве из Београда, као и социјално-пензионо осигурање.[1487]

Патријарх Герман је о питању православља у Мађарској разговарао са архиепископом Никодимом (Ротовим), приликом боравка у Москви на свечаностима поводом 50. годишњице епископске хиротоније патријарха Алексија (јул 1963). Том приликом је договорено, како је саопштио српски патријарх приликом разговора у СКВП-у, да се Мађарска црква задржи у садашњим границама, и да се не подигне на степен епархије, тј. да им се нипошто не поставља

[1484] AJ, 144-42-394, Pov. 52/1, Izveštaj o proslavi 600-godišnjice smrti Grigorija Palame.
[1485] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1833, Л. 5.
[1486] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 184-191.
[1487] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 3180 од 6. новембра 1962, Службена белешка.

архијерej. Архиепископ Никодим је уважио ове захтјеве поглавара СПЦ.[1488] Мађарске власти биле су и даље осјетљиве на ово питање. То се може видјети на примјеру доласка епископа Саве (Вуковића) у Мађарску 1964. године, када је тамошња штампа објавила вијест о његовом боравку, али не и да је дошао као српски владика у обилазак епархије Будимске, већ да је дошао на позив тамошње Православне цркве. Из СКВП-а су представнику Амбасаде СФРЈ у Будимпешти сугерисали да у вези решавања питања свештеничког подмладка треба испитати могућност проналажења кандидата за школовање у богословским установама у Југославији, јер Мађари не би прихватили да тамо иду свештеници из Југославије. Они би радије дозволили да се кандидати за свештенички позив шаљу на школовање у СССР.[1489] По повратку из Мађарске, владика Сава је обавио разговор са потпредсједником СКВП-а. Као највећу опасност која прijети СПЦ у овој земљи владика је издвојио Мађарску православну цркву на чијем челу се налази Фериз Берки, а иста се налази под покровитељством МП. У том моменту ова црква је имала 10 свештеника (шест мађарских и четири руска), али, како се наводи, врло мали број вјерника, „па зато настоји да у своје окриље приграби и Српску православну цркву, у чему уживају подршку мађарских власти". Већ су били приграбили српске храмове у Јегри и Кечкемету.[1490] На стање цркве и положај Срба у Мађарској жалио се свештеник Вељко Гедошев, који је имао парохију у Мађарчанаду, близу румунске границе. Он је дошао у Београд на обиљежавање 30-годишњице матуре Карловачке богословије, која је требало да се одржи 4. јуна 1964. у Тополи и на Опленцу. У разговору са Милутином Петровићем, секретаром Главног савеза удружења православног свештенства Југославије, жалио се да су му приходи од парохије мали, да мора другим радом да надопуњује своје приходе, да нема ни једног српског православног свештеника (у том тренутку, према његовим подацима, било је 15 свештеника) који би се могао издржавати само од парохијских прихода (баве се занатима, пиљарењем, и пословима који им често тешко падају), да је од мађарских власти био осуђен на осам година затвора у којем је био током 1948-1952, да је са „денационализацијом нашег живља у Мађарској [...] већ завршено", као и да ће по нестанку „ове генерације свештеника, који тамо одржава и национални дух, - неће бити више ни Срба јер ће се све мађаризирати". Свештеник Гедошев је о мађарском православном свештенику Феризу Беркију, као „руском експоненту", говорио лијепо.[1491]

О стању у Будимској епархији за 1963/1964. годину исцрпан извјештај надлежном епископу Герману поднио је архијерејски замјеник и потпредсједник Конзисторије протојереј Душан Вујичић, с намјером да исти буде размотрен од стране САСинода и даље достављен САСабору СПЦ. Похвално је оцијењен пастирски рад свештенства, као и однос са државом и обрнуто. Принадлежности свештенства подмириване су из мјесних извора (разреза), допуне плате (конгруе), од државе и дјелимично из епархијског свештеничког фонда. Наведено је да свештеничког и монашког подмлатка нема. У вези материјалног стања епархије каже се да се искључиво издржава из прireза црквених општина и дјелимично од државне припомоћи, док вјерни „сразмјерно добро похађају св. богослужења". Мајка-Црква се моли за даљу моралну подршку у оквиру Српске патријаршије, и за то да до нормалног попуњавања ове епархије

[1488] AJ, 144-67-524, Pov.br. 01-347/1-63, Zabeleška sa sastanka održanog dana 27. jula 1963. godine od 10 do 12.30 časova između podpredsednika Savezne komisije za verska pitanja druga Mata Radulovića i patrijarha Germana, 1; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Разговор вођен у Москви између патријарха Германа и архиепископа Никодима.

[1489] AJ, 144-84-598, Pov.br. 29/65, Zabeleška o razgovoru podpredsednika Savezne komisije za verska pitanja Mata Radulovića sa savetnikom Ambasade SFRJ u Budimpešti, Borisavljevićem, 28. januar 1965, 4-5.

[1490] AJ, 144-76-563, Pov.br. 411/64, Zabeleška o razgovoru potpredsednika Savezne komisije za verska pitanja Mata Radulovića sa episkopom moravičkim Savom, 23. septembar 1964, 2; AJ, 144-81-569, Potsetnik pitanja za razgovor sa patrijarhom Germanom, 15. oktobar 1964.

[1491] AJ, 144-74-561, Pov.br. 283/64.

администратор и даље буде патријарх Герман. Од важнијих догађаја у овом периоду била је посјета епархији владике бањалучког Андреја (Фрушића) од 3. до 8. јула 1964. године (служио архијерејске литургије у Сентандреји и Српском Ковину), и епископа моравичког Саве (Вуковића), као делегата српског патријарха, од 17. августа до 16. септембра 1964. године. Овај последњи је за вријеме боравка у Мађарској учинио канонску посјету свим вјерским центрима гдје живе православни Срби. Литургија коју је служио на Преображење преношена је путем радија Будимпешта. На крају је наведено бројно стање вјерних у Будимској епархији: 1900. године било је 26.220 душа, 1924. 17.068, а 1963. 5.242 вјерних.[1492]

Средином 60-их година XX вијека у Будимској епархији, која је обухватала 50 парохија са близу 70 цркава, било је само 15 активних свештеника-пароха и један јеромонах. Број вјерних душа је варирао, али није прелазио 10.000. Епархијом се и даље управљало преко Конзисторије у Сентандреји. Побољшање међудржавних односа између СФРЈ и НР Мађарске понукало је патријарха Германа да, у свом обраћању СКВП-у од 1. септембра 1965, сматра како је „наступио моменат да се треба озбиљније позабавити и неким црквено-националним проблемима који се појављују у све оштријој форми“. Он је ту прије свега мислио на заштиту историјско-канонских права, слободан избор епископа, пензионо, социјално и материјално обезбјеђење свештенства, школовање свештеничког подмлатка у Југославији, и заштиту националног културно-историјског фонда у овој земљи. Имајући у виду све чешће сусрете између државника СФРЈ и НР Мађарске, патријарх је предложио да се „у погодном моменту поведу преговори и о горе поменутим проблемима који нас јако тиште и ометају правилан живот и рад Српске православне епархије будимске“.[1493] Током боравка делегације СПЦ у посјети РПЦ, у септембру 1965, било је ријечи и о проблему Будимске епархије у Мађарској. С тим у вези чланови српске делегације су инсистирали да МП не би требало да именује епископа за Мађарску, будући да тамо поред СПЦ постоји и Мађарска православна црква, која је под јурисдикцијом РПЦ. Ако би овакав потез ипак услиједио, исти би био доживљен „као непријатељски акт према СПЦ“. На овај захтјев српске стране руски патријарх и чланови руске делегације „пружили су уверавање да до постављања епископа неће доћи и у исто време понудили се да посредују код мађарских власти да се прими из Југославије епископ за будимску епархију“.[1494]

Извјештај проте Душана Вујичића патријарху Герману о стању Будимске епархије за 1967. садржи низ интересантних детаља. Епархијом је и даље управљала Епархијска конзисторија под предсједништвом проте Вујичића. Конзисторија је имала два одсјека, један у чијој су надлежности свештенички послови, и други, састављен од свештеничких лица и световњака, који се бави материјалним организационим пословима црквених општина. Број активних свештеника износио је 13, два су била у пензији, и један игуман у манастиру Грабовцу. Постојала су три протопрезвитеријата: будимски, мохачки и сегедински. Процјене броја вјерних у епархији износиле су 7-8.000 људи. Од Другог свјетског рата нијесу имали млађих свештеника, а постојећи су у слабом материјалном стању. Један дио извјештаја посвећен је односима према другим православним и инославним црквама. Ту су новоуспостављена Румунскоправославна епархија (дио Румунске патријаршије) са 17 цркава и приближно толико свештеника, чији је број вјерних износио више од 20.000. Бугари су у то вријеме имали један храм и једног свештеника у

[1492] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 1426 од 5. маја 1965, Администратор Епархије будимске АЕМ Патријарх српски Герман – Светом архијерејском синоду СПЦ, ПБр. 140, 3. мај 1965.
[1493] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 3586 од 18. новембра 1965, Патријарх српски Герман – Комисији за верска питања при Савезном извршном већу, 1. септембар 1965.
[1494] ДАС, Г-21, ф. 17, Str.pov.br. 835/II od 14.IX 1965, Delegacija SPC učinila nezvaničnu posetu Ruskoj pravoslavnoj crkvi, 1-2; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1959-1968, Саопштење епископа нишког Јована и епископа бањалучког Андреја о званичним разговорима у Одеси и Москви 6. и 8. септембра 1965, 2.

Будимпешти. Прота Вујичић је навео да са представницима ових двају цркава одржавају добре односе. За разлику од њих, посебан проблем представљала је новокреирана Мађарска православна црква, састављена од бивших грчко-цинцарских, дијелом и српско-грчких цркава (нпр. у Пешти, Кечкемету, Мишколцу, Ђенђешу, Сентешу и Јегри). Прије рата су ове цркве биле под управом Цариградске патријаршије, а потом у јурисдикцију Руске патријаршије, заједно са још двије руске парохије и капелама у Будимпешти и Њиређхази. Поменуте цркве сачињавају протопрезвитеријат мађарских парохија МП, у којима се богослужења обављају на мађарском језику, а код Руса на црквенословенском. По подацима које је изнио прота Вујичић, ове цркве су имале мали број вјерника (1-2.000 душа) који су били разних народности, имали су осам свештеника (пет Мађара, три Руса). Ове црквене општине (грчко-цинцарско-српске) до Првог рата биле су вјековима под јурисдикцијом Српске карловачке митрополије, па је тврдио да је њихово одвајање спроведено на неканонски начин, и то је по њему био разлог због чега нису у могућности да с њима одржавају канонске везе, тј. заједнички да богослуже и тд. „Иначе“, по његовим ријечима, „односи су доста коректни и углавном свако остаје на својим садашњим позицијама“. Добри односи су одржавани са католицима и протестантима. Они нису били учлањени у мађарски одбор ССЦ-а, у коме је била учлањена само Мађарска православна црква. Конзисторија није жељела да мијења такво стање, из разлога што су хтјели да са ССЦ-ом буду у вези преко СПЦ. Свештенство је ипак учествовало заједно са свештеницима других вјероисповијести на мировним конференцијама. Оне су повремено организоване, и држана су предавања на актуелне теме. Последњих година примјетно је било побољшање односа са мађарским Уредом за црквене послове и његовим предсједником Јосифом Прантнером. У вези попуњавања епископске катедре Вујичић је, из разговора с надлежнима, стекао утисак да они не би прихватили епископа који би био југословенски држављанин и као такав прешао у Мађарску, већ радије кандидата из Будимске епархије. То се могло извршити уз претходну дозволу поменутог Уреда, који је мађарска верзија Вјерске комисије. Све до нормалног попуњавања епархијске катедре прота Вујичић је предлагао да администратор и даље остане патријарх Герман, чији је „ауторитет [...] потребан за даље одржавање наше Епархије будимске у њеној данашњој канонској вези“.[1495]

У циљу пружања помоћи свештенству Српске православне епархије будимске владика источноамерички и канадски Сава (Вуковић) доставио је патријарху Герману акт повјерене му епархије (ЕБр. 6 од 4. јануара 1968), којим га обавјештава да је формиран Одбор за сталну помоћ свештенству Будимске епархије. Одбор је себи ставио у задатак да сваког мјесеца упути одређену суму новца сваком свештенику ове епархије. Почетком 1968. упућена је помоћ за Божић у укупном износу од 230 америчких долара свима српским свештеницима ове епархије, као и двијама свештеничким удовама.[1496] Мишљење САСабора СПЦ од 17. маја 1968. било је да се патријарху Герману препоручи, као „прелазну меру“, да се до попуњења Будимске епархије по могућности произведе у чин архимандрита протојерej Чедомир Шулц, конзисторијски биљежник, који би у својству мандатара управљао овом епархијом, у границама датих му овлашћења.[1497] Патријарх српски успио је да у својству администратора посјети Будимску епархију 4-6. јуна 1968, којом приликом је у Будимпешти остварио контакте са свештенством СПЦ из овог града. Успио је да осим Будимпеште посјети и Сентандрејy, у којој се налази седам српских храмова, и да 6. јуна у престоници Мађарске одржи састанак са свештеничким братством ове епархије, којих је било 11. Извјештај српског патријарха о овој посјети садржи и податке о помоћи тамошњем

[1495] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 1712 од 29. априла 1968, Протојерej-ставрофор Душан Вујичић Архијерејски заменик – Његовој Светости Архиепископу пећком, Митрополиту београдско-карловачком и Патријарху српском Господину Господину Герману, Администратору Епархије будимске, 28. март 1968.

[1496] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 220 / Зап. 9 из 1968.

[1497] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 2007 од 21. маја 1968.

свештенству која им је послата током 1968. и 1969. године. Предстојатељ СПЦ је током ове визите имао сусрет са представником мађарске владе, државним секретаром Прантнером, и од њега добио обећање за правну и моралну помоћ владе ове земље свештенству СПЦ које живи у Мађарској. У част ове посјете југословенски амбасадор у Будимпешти, Геза Тиквицки, приредио је пријем.[1498]

Дакле, управљање Будимском епархијом у својству администратора од 1952. до 10. марта 1971. (са прекидима од јуна 1956. до половине септембра 1958) обављао је епископ жички, касније патријарх српски Герман. За сво то вријеме он је ову епархију посјетио лично свега два пута, а преко свога викара исто два пута. Након тога одлучено је да се за новог администратора ове епархије постави епископ бачки Никанор (Иличић).[1499] Исти је током посјете Будимској епархији у септембру-октобру 1972. САСиноду СПЦ презентирао податке о стању у овој дијецези. Према тим подацима, духовне потребе вјерника ове епархије опслуживало је 13 активних парохијских свештеника, и један у пензији, активан је био само један манастир (Грабовац, са игуманом Алексијем), у епархији је било око 6.000 душа, док је генерална оцјена била да стање и живот епархије стагнира.[1500]

На адресу српског патријарха стигао је позив старјешине-администратора мађарских православних парохија, протојереја др Фериза Беркија, упућен 7. октобра 1974, да пошаље свога представника у Будимпешту, на јубиларну прославу 25-годишњице постанка мађарске православне парохије. Између осталог он је навео: „Са смирењем и љубављу осмелио сам се да умолим ВАШУ СВЕТОСТ, као поглавара те Цркве, са којом је мађарско православље везано историјским везама, благоизволите на овај скромни празник Мађарског Православног Протата свога представника, и тиме учините нашу радост још пунијом.“ Поводом предстојећег јубилеја истакао је следеће: „[...] Очинском пажњом блажене памјати Патријарха Московског и целе Русије Алексија, који је испунио молбу наших парохија, за нас је значило то, да по истеку дугог времена и православни Мађари, у оквирима канонске црквене организације, стекли право да обављају богослужења на своме рођеном језику“. Прота Берки очекивао је повољан одговор од поглавара СПЦ. САСинод је одлучио да се ово питање стави „на надлежност“ епископу Никанору, администратору Будимске епархије.[1501] На овој свечаности делегацију РПЦ предводио је архиепископ кишињевски и молдавски Јонатан (прије монашења Иван Михајлович Кополович, од 1949. до 1954. старјешина мађарских православних парохија), а били су гости из Бугарске патријаршије и Чехословачке православне цркве. Централни догађај прославе била је архијерејска литургија у Успенском храму у Будимпешти, којом приликом је протојереј Фериз Берки од стране РПЦ одликован патријаршијским крстом, његов брат Илија, такође протојереј, украшеним крстом, свештеници Јосиф Калота и Тибор Имрени напрсним крстовима, док је јеромонах Мојсеј

[1498] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1946-1970, Син. бр. 1629 / Зап. 289 од 9. маја 1969; Исто, Син. бр. 1825 / Зап. 386 из 1969, АЕМ Патријарх српски и администратор Епархије будимске Герман – Светом архијерејском синоду СПЦ, П.Бр. 24-Б, 3. мај 1969.

[1499] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1971–, Син. бр. 870 од 12. марта 1971.

[1500] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1971–, Син. бр. 1247 од 2. априла 1973, Извештај о стању цркава и парохија Будимске епархије 1972. г. Манастир Грабовац, са најстаријим поменом из 1585, послије Другог свјетског рата био је национализован и коришћен за смјештај старих лица и пензионера. Послије смрти игумана Алексија (1974) манастир остаје без монаха, па је 1981. њиме управљао прота Радован Степанов из Мохача. Српској цркви овај манастир је коначно враћен 1994. године. Опширније: „Манастир Грабовац“, датум приступа 26. 2. 2026, https://www.serbdiocese.hu/eparhija/manastiri/manastir-grabovac/.

[1501] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1971–, Син. бр. 2836 од 13. новембра 1974, Писмо протојереја Фериза Беркија патријарху српском Герману, 7. октобар 1974.

(Пико) возведен за игумана. Не може се са сигурношћу казати да ли су овим свечаностима присуствовали представници СПЦ.[1502]

Док је у јуну 1977. боравио у Опатији на одмору прота Душан Вујичић јавио се писмом патријарху Герману. У њему се дотакао и проблема Будимске епархије, попут остарјелог свештенства, малог броја вјерних, слабог свештеничког подмладка, слабих материјалних средстава и др. У циљу боље повезаности са матицом важан би био будимски епископ, који би примио држављанство Мађарске. У то вријеме у Мађарској ниједна од православних цркава није имала мјесног епископа, него су се сви испомагали протојерејима као викарима, уз спољашњу подршку из матице. Он је изнио своје лично мишљење, уз ограду да је можда нескромно, да би Будимску епархију требало третирати као нпр. Хиландар, који је важан не по садашњем броју монаха, него по својој историји и вриједностима. Пожалио се на Бугаре, будући да је у новије вријеме примијетио са њихове стране тенденције да присвајају неке српске ствари, што је нарочито примјетно приликом прославе неких њихових јубилеја. Мада, са бугарским свештенством имао је пријатељске релације, што је подразумијевало да кад Бугари немају свештеника онда се њему обраћају за своје духовне потребе. Поменуо је и руског проту који служи при капели Светог Сергија, а поријеклом је из Прикарпатске Русије, са перфектним знањем српског језика, као бивши ђак Битољске богословије. Није се похвално изразио о раду проте Фериза Беркија, за кога је казао да, заједно са братом Илијом, иако перфектно говоре српски језик, ипак се „ограђује од наше нације“, као и да сада издаје новине и књиге „искривљујући историју“.[1503]

За вријеме посјете Будимској епархији од 30. септембра до 6. октобра 1981, у својству администратора, владика бачки Никанор одржао је неколико архијерејских богослужења (у Габровцу и Сентандреји), која су снимана и касније приказивана на телевизији. У међувремену су предузимани напори за кадровско попуњавање свештенства. Након паузе од 25 година, од 1975. па до његове посјете епархији рукоположена су четири свршена богослова и теолога, а за наредну годину (1982) припремано је још једно рукоположење. Успјело се да се врати црква у Јегру у власништво СПЦ. Он је овом приликом имао сусрете са југословенским амбасадором у Мађарској, посјетио је Министарство просвете, као и Државни уред за црквене послове НР Мађарске. По његовим ријечима, ове двије последње установе са задовољством су примиле одлуку САСинода СПЦ (бр. 2494/зап. 818 из 1980) којом је регулисан статус Црквено-умјетничке и научне збирке Српске православне епархије будимске, што га је навело на закључак да је самим тим ријешен и статус епархије, као и архијереја-администратора. Приликом контаката са овим органима он је покренуо питање повећања материјалне помоћи свештенству и питање њиховог пензијског осигурања. Посјета је имала и екуменски карактер, будући да је дошло до контаката са надбискупијом Јегарском током посјете овом повраћеном српском храму.[1504] Будући да епископ Никанор из здравствених разлога више није био у могућности да обавља дужност администратора Будимске епархије са сједиштем у Сентандреји, САСабор СПЦ је на свом редовном засиједању од 16. маја 1984. умјесто њега ову дужност повјерио епископу марчанском

[1502] „Делегация Русской Православной Церкви в Венгрии“, *ЖМП*, № 2 (1975), 5-6.

[1503] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1971–, Син. бр. 2051 од 6. септембра 1977, Писмо протојереја Душана Вујичића патријарху Герману, Опатија, 9/22. јун 1977.

[1504] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1971–, Син. бр. 1969 од 15. октобра 1981, Православни епископ Епархије бачке и администратор Епархије будимске Никанор – Светом архијерејском синоду СПЦ, 12. октобар 1981.

Данилу (Крстићу)[1505], у том моменту викару патријарха Германа. О овој одлуци српски патријарх је обавијестио Амбасаду Мађарске у СФРЈ, молећи за дејство код надлежних органа да се новоизабраном администратору омогући несметано вршење архијерејске дужности.[1506]

* * *

У временском оквиру на које се истраживање односи настављен је рад на стварању тзв. Мађарске православне цркве, чему су погодовали и политички разлози, нарочито послије 1948. када је дошло до погоршања односа између Југославије и Мађарске. У СПЦ су то сматрали пријетњом по опстанак Будимске епархије, која на просторима Мађарске егзистира током више вјекова, и покушајима да се ова епархија претвори у мађарску епархију у функцији мађаризације српског становништва у овој земљи. Из тог разлога су апеловали на руског патријарха да не пружа подршку заговорницима стварања неке нове православне цркве у Мађарској, која би била у јурисдикцији РПЦ, нити да поставља епископа. Од стране РПЦ овај захтјев је уважен, па се нашло привремено решење, у смислу оснивања православног протопрезвитеријата односно намјесништва под јурисдикцијом МП, на чијем челу су стајали протојереји, уз обавезу да се привремени управник мађарским православним парохијама не мијеша у ствари СПЦ у Мађарској. Мађарске власти су са своје стране вршиле притисак да се све православне парохије обједине под једним епископом који би био у јурисдикцији РПЦ. Од стране РПЦ пружана је гаранција СПЦ да до постављања православног епископа за Мађарску неће доћи. Осим тога, из МП су нудили Српској цркви своје посредништво код власти Мађарске да се из Југославије прими епископ за Будимску епархију.

Руси у служби Српске православне цркве послије 1950. године

Након што је 2. јула 1946. предао акт САСинода СПЦ бр. 1804/46 конзулу СССР-а у Београду А. И. Иванову, јерођакон Прохор (Јакшић), у то вријеме чиновнички приправник Светог синода, о томе је повратно извијестио ово управно тијело Српске патријаршије. Изгледа да су из СПЦ тражили да им се из Амбасаде СССР писмено одговори, али је мишљење конзула било да би одговор требао да иде преко МИД-а, дакле дипломатским путем. Како би се та процедура избјегла, конзул је о. Прохору казао да се задовоље усменим одговором. Иванов је подсјетио на решење Президијума Врховног Совјета СССР-а, по коме сви руски емигранти на територији Југославије могу поново стећи совјетско држављанство. Међутим, они остављају сваком појединцу понаособ да донесе одлуку о ступању у совјетско држављанство на основу „слободе савести“. Што се тиче пак питања да ли ће руски емигранти свештеници, монаси и мирска лица, која се налазе у служби СПЦ, и даље остати на тим позицијама, не зависи од совјетске стране, већ од саме Српске цркве. Конзул је казао још и да је то ствар СПЦ, и да са њихове стране за то нема никакве препреке. „Да ли ће Српска Црква задржати у својој служби оне емигранте, који приме совјетско поданство – њена је ствар“, појаснио је том приликом конзул Иванов. Јеромонах Прохор је имао сазнања да је протојереј Владислав Некљудов (1899-1949), парох руске цркве Свете Тројице у Београду, такође добио неке информације од конзула Иванова, из кога је поједине важније пасусе о. Прохор представио САСиноду. Конкретно, што се тиче руских емиграната

[1505] Владика Данило је администрирао Будимском епархијом током наредне четири године, да би 1988. био изабран за архијереја ове епархије са сједиштем у Будимпешти, на којој је позицији остао до упокојења 2002. године. Уп.: „Будимски архијереји“, датум приступа 17. 8. 2026, https://www.serbdiocese.hu/eparhija/budimski-arhijereji/.

[1506] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Будимска епархија 1971–, Син. бр. 1091/84, Писмо патријарха Германа Амбасади НР Мађарске, 29. мај 1984.

наводи се да је совјетска влада свестрано изучила њихов живот у Југославији, и нашла да су се они за 25 година боравка у овој земљи дубоко са њом сродили: женили се Југословенкама, стицали имање, примали поданство, стицали право на пензију. Сарадници Амбасаде СССР-а изричито су наглашавали да се доношење решења о враћању у совјетско поданство препушта слободном избору самих Руса. „У томе правцу Претставништво СССР не врши никакве агитације и никога не приволева на примање совјетског поданства. Сваки је вољан да поступи онако, како му изгледа згодније и целисходније". У случају да лица нису сачувала стара руска документа, могла су да докажу своје право на повраћај у поданство СССР на основу гаранције двојице свједока, који су били познати конзулату. Све изјаве о враћању у совјетско поданство које буду поднијете до 1. октобра 1946. решаваће Амбасада СССР-у у Београду, док ће за оне који то поднесу послије поменутог датума бити решавано редовним путем, односно нарочитим решењем Президијума Врховног Совјета СССР-а.[1507]

САСинод СПЦ је својим расписима од 5. новембра/23. октобра 1946. (бр. 2504 / Зап. 313) и од 15/28. новембра 1946. (бр. 2504 / Зап. 458) у вези монашких лица руске народности и држављанства и руских црквених организација тражио извјештај по епархијама о њиховом бројном стању, именима и позицији. У Дабробосанској митрополији у то вријеме није било монашких лица руске народности, за разлику од предратног периода када се у манастиру Милешева налазио јеромонах Николај (Чернокун). Он је 1941. затражио привремени канонски отпуст за Банатску епархију, у којој га није било у децембру 1945. године. У Сарајеву као сједишту Дабробосанске митрополије у новембру 1946. функционисала је руска православна црквена општина и парохија, на чијем челу је био протојерej Алексеј Крижко, и која се налазила у јурисдикцији РПЦ.[1508] Монашких лица руске народности и држављанства није било ни у Пакрачкој епархији, како је у новембру 1946. САСинод СПЦ обавијестио администратор ове епархије владика Арсеније (Брадваровић).[1509] Исто је важило и за Далматинску епархију.[1510] Из Горњокарловачке епархије у вези поменутог расписа Светог синода дали су податке за новембар 1946, према којима је у овој епархији било једно монашко лице, и то Аристоклије (Јеропољски), сабрат манастира Гомирје, који је своједобно стекао југословенско држављанство, али се у то вријеме није налазио на територији ове епископије, већ је заједно са усташама и Њемцима избјегао у иностранство. Исти је имао ангажман у тзв. Хрватској православној цркви. За ову епархију имамо податке и са краја децембра 1946. за руске свештенике, монахе и монахиње. Тада је био активан протојерej Михаило Песоцки (пензионисани парох драготински, настањен у Глини), јерej Михаило Котљаревски (парох у Живају, сада у Београду при цркви Св. Марка). Њих обојица су поднијели писмену изјаву да и надаље желе да остану у служби СПЦ. Осим њих двојице, наводе се још протојерej Евгеније Јаржемски[1511] (парох у Доњем Будачком), и јерej Евгеније Аракин (привремени парох у Кику). И о. Евгеније је, као и јеромонах Аристоклије, био у служби епископа

[1507] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Син. бр. 1884 од 10. јула 1946.

[1508] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Православни Митрополит Епархије дабробосанске бр. 231/46 од 22/9. новембра 1946. У то вријеме епархијом Дабробосанском администрирао је епископ зворничко-тузлански Нектарије (Круљ).

[1509] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Православни Епископ Епархије пакрачке – Светом архијерејском синоду СПЦ, Е.бр. 269 од 23. новембра 1946.

[1510] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ моравички Администратор Епархије Далматинске Арсеније – Светом архијерејском синоду СПЦ, Е.бр. 273/46, 2. децембар 1946.

[1511] Негдје се помиње под презименом Јаржански. Уп.: Радован Пилиповић, „Руско емигрантско свештенство на простору Независне Државе Хрватске (1941-1945)", *Годишњак за истраживање геноцида*, 11/1 (2019), 129.

Гермогена и ХПЦ. У Цриквеници старјешина руског православног храма био је прота Димитрије Кутенко, који је напустио земљу заједно са окупатором, а такође је био у служби ХПЦ.[1512]

У Банатској епархији су до 1944. постојале двије руске парохије (у јурисдикцији РПЗЦ), у Белој Цркви и Петровграду (Зрењанину). По одласку из Југославије претставника РПЗЦ, одлуком САСинода СПЦ (бр. 1428 / Зап. 166 од 27/14. новембра 1944) оне су потпале под управу епископа банатског Дамаскина (Грданичког). Након тога, руски парох у Петровграду напустио је своје мјесто па је овдје парохија престала да постоји, док је у Белој Цркви и у децембру 1946. постојао руски парох, који је редовно обављао своје дужности у руском храму.[1513] Митрополит скопски Јосиф је 27. децембра 1946. САСиноду поднио извјештај да се на оном дијелу Скопске епархије који се налазио у границама НР Србије налазе два свештеника руске народности: Всеволд Харжевски (парох марганski, срез врањски) и Тодор Рачковски (парох ружићски, срез масуричко-пољанички). Они су још прије рата ступили у југословенско поданство, свршили српску богословију, и изразили жељу да и даље остану као клирици СПЦ.[1514] Крајем 1946. стигли су подаци и за епархију Загребачку, у којој су у то вријеме била активна два лица, оба на парохијској служби и са стеченим југословенским држављанством. Један је био игуман проф. Јован (Кухтин), који је званично изјавио да не мисли и даље да остане у Југославији, већ се жели вратити у Русију, а други, јеромонах Венијамин (Павловски), који је изразио жељу да и надаље остане у Југославији.[1515] За Зворничко-тузланску епархију подаци датирају из јануара 1947. године. Наведена су имена три свештеника руске народности: јереј Јован Корниљев (парох шпионички), јереј Александар Синељшчиков (парох загонски) и јереј Василије Јурченко (парох бијелски). За њих је важила заједничка карактеристика да су примили југословенско поданство, и да потпадају под јурисдикцију СПЦ.[1516] Монашка лица руског поријекла присутна су била током 1946. и на просторима Тимочке епархије, додуше свега двојица (јеромонах Серафим, в.д. старјешине манастира св. Тројице, и монах Дамаскин, сабрат манастира Суводола), са жељом да и даље остану у Југославији. Других руских црквених организација које не потпадају под јурисдикцију СПЦ у овој епархији није било.[1517] У сусједној пак Браничевској епархији надлежни епископ је извијестио САСинод да има 16 душа које желе остати у клиру СПЦ, да су сви Руси свештенослужитељи дали изјаве којима су наведено поткријепили, са изузетком јеромонаха Јоаникија, сабрата манастира Раваница, који је од Амбасаде СССР-а тражио пријем у клир РПЦ. Имао је жељу да се врати у манастир Валаам, у СССР, своју некадашњу обитељ, а у супротном и он би остао у клиру СПЦ.[1518]

[1512] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ моравички Администратор Епархије горњокарловачке Арсеније – Светом архијерејском синоду СПЦ, Е.бр. 969/1946. од 7. децембра 1946; Исто, Е. Бр. 1068/1946. од 31. децембра 1946.

[1513] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ банатски Дамаскин – Светом архијерејском синоду СПЦ, Е.бр. 529, 613/1946.

[1514] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Митрополит скопски Јосиф – Светом архијерејском синоду СПЦ, Црквени суд за Православне Епархије скопску и охридско-битољску, бр. 1447, 27. децембар 1946.

[1515] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ моравички, Администратор Епархије загребачке Арсеније – Светом архијерејском синоду СПЦ, Црквени суд Православне Епархије загребачке бр. 523-46 од 26. децембра 1946.

[1516] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ зворничко-тузлански Нектарије – Светом архијерејском синоду СПЦ, Е.бр. 591/46 од 13. јануара 1947.

[1517] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ тимочки Емилијан – Светом архијерејском синоду СПЦ, Е.бр. 931/46 од 12. јануара 1947.

[1518] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ браничевски Венијамин – Светом архијерејском синоду СПЦ, Е.бр. 1266/46 од 3. фебруара 1947.

Највише свештеника, монаха и монахиња руског поријекла који нису били примили југословенско поданство било је у Нишкој епархији, укупно 23, према подацима из маја 1947. године. То су били: игуман Арсеније (духовник манастира Црковничког, подаци о поданству за њега нису били познати), јеромонах Јоасаф (парох јашуњски, непознато чији је поданик), јеромонах Тихон (сабрат манастира Мрзеничког, није југословенски поданик), јеромонах Лукијан (сабрат манастира Суково, југословенски поданик), јеромонах Иларион (сабрат манастира Суково, није југословенски поданик), јеромонах Мисаило (манастир Суково, није био југословенски поданик), искушеник Михаило (манастир Суково, југословенски поданик), Серапион (баштован, манастир Суково, није југословенски поданик), јеромонах Анатолије (манастир Св. Роман, непознатог поданства), Марија (искушеница манастира Св. Петке код Сићева, није југословенски поданик), јеромонах Јоасаф (манастир Наупаре, није југословенски поданик), игуман Порфирије (манастир Вета, није југословенски поданик), јеромонах Герман (манастир Сићево, није југословенски поданик), монах Сава (манастир Сићево, није југословенски поданик), игуманија Милетина (настојатељица манастира Сићево, није поданица ФНРЈ), монахиње Валентина, Јефтимија и Софија (из манастира Сићево, све три нису биле југословенске поданице), Ана (искушеница манастира Сићево, није имала југословенско поданство), јеромонах Теодосије (духовник манастира Темска, није био југословенски поданик), јеромонах Исакије (манастир Темска, није био југословенски поданик), и монахиње Варвара и Рипсимија при манастиру Темска, обје без југословенског поданства.[1519]

У вези статуса држављанства руских емиграната Земаљској комисији за верске послове Претседништво Владе НР Србије доставило је распис, са којим је био упознат САСинод СПЦ. Распис се односио на следеће:

„По питању статуса држављанства бивших руских држављана-емиграната, сходно начелном упутству Министарства унутрашњих послова ФНРЈ, пов. IV. бр. 5233 од 29 октобра 1947. год., има се поступати на следећи начин:

1 – Руски емигранти, који су по молби стекли држављанство СССР-а и о томе имају доказе /пасоше, потврду о регистрацији и слично/ имају се сматрати држављанима СССР-а, без обзира на то да ли су тражили отпуст из држављанства ФНРЈ или не. Таква лица треба водити у евиденцији страних држављана као држављане СССР-а.

2 – Бивше руске држављанке-емигранти које су удајом за југословенског држављанина /до 6.IV.1941. год./ стекли југословенско држављанство, као и њихова деца из таквог брака сматрају се држављанима ФНРЈ и може им надлежни срески-градски /реонски/ народни одбор издати сведоџбу о држављанству.

3 – Остали руски емигранти, њихове жене и деца као и Југословенке удате за Русе емигранте и њихова деца сматраће се држављанима ФНРЈ само ако им то држављанство буде у сваком конкретном случају потврђено. Потврду ће вршити Министарство унутрашњих послова.

Лица која желе да им се потврди држављанство ФНРЈ поднеће писмену молбу Отсеку унутрашњих послова Извршног одбора Среског – Градског /Реонског/ народног одбора, на чијем подручју имају пребивалиште, где ће добити сва потребна објашњења.

Сви руски емигранти, све док не добију потврду о држављанству ФНРЈ имају се сматрати лицима без држављанства, уколико нису добили до сада неко страно држављанство.

[1519] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Црквени суд Православне Епархије нишке – Канцеларији Светог архијерејског синода СПЦ, бр. 1645 од 19/6. маја 1947.

Предње вам се доставља ради знања и управљања, с тим да са овим упознате и ваше подручне органе, где има Руса-емиграната, како би ова лица могла благовремено регулисати свој статус држављанства.“

Из Комисије је распис прослијеђен САСиноду „ради знања и даљег поступка“, уз претпоставку да и у СПЦ има службеника на које се напријед наведено односи.[1520] Крајем децембра 1947. распис је даље из САСинода достављен епархијским архијерејима, „ради саопштења интересентима како би благовремено регулисали свој статус држављанства.“[1521] Из Земаљске комисије су 18. марта 1949. упутили САСиноду још један допис у вези са предметом статуса држављанства бивших руских држављана-емиграната. Да би ова Комисија могла посредовати код надлежних за повољно решење молби по питању руских емиграната-свештеника који се налазе у служби СПЦ на територији НР Србије, сада је САСинод замољен да што хитније достави именични списак поменутих свештеника, са означењем мјеста њиховог запослења и службе коју обављају.[1522] Ускоро су Земаљској комисији архијереји почели достављати списак руских емиграната-свештеника у својим епархијама.

Већ 12/25. марта 1949. епископ бачки Иринеј поднио је Земаљској комисији за верска питања НР Србије списак руских емиграната-свештеника у Бачкој епархији. Укупно је у овој епархији било пет јереја: Александар Беликов (на служби привременог пароха у Рибици, Православно архијерејско намјесништво сомборско), Кирил Зеленски (парох у Вилову, Православно архијерејско намјесништво жабаљско), Владимир Родзјанко (привремени парох у Пачиру, Православно архијерејско намјесништво сомборско), Михаил Томачев (привремени парох у Српском Милетићу, Православно архијерејско намјесништво сомборско) и Лав Шепељ (на служби привременог пароха-духовника у Плавни, Православно архијерејско намјесништво сомборско).[1523] У Тимочкој епархији било је 15 руских емиграната-свештених лица, за које је наведена служба коју врше, мјесто запослења и сресko мјесто. Од њих је било пет у чину протојереја (Николај Васјутин, парох у Зајечару; Константин Јермољчук, парох у Корбову, Кладово; Григорије Крижановски, парох у Васиљу, Књажевац; Теодор Јурковски, пензионисани парох у Салашу, Неготин; Јован Трофимов, пензионисани парох у Неготину), седам у чину јереја (Поликарп Шамановски, парох у Мајданпеку; Николај Даниленко, парох у Врбовцу, Сокобања; Димитрије Никољски, парох у Преконози, Алексинац; Антоније Непомњашчи, парох у Градскову, Зајечар; Иван Колков, парох у Горњанима, Бор; Михаило Дурноусов, парох у Валевцу, Књажевац; Пантелејмон Хапланов, парох у Белом Потоку, Књажевац), по један јеромонах (Серафим Теодоровић, старјешина манастира Св. Тројице у Књажевцу), монах (Дамаскин Пидорин, сабрат манастира Суводола, Зајечар) и монахиња (Дарија Ворон, сестра манастира Суводола, Зајечар).[1524]

Списак из Банатске епархије садржао је попис 12 лица: Владимир Вахњин (привремени парох у Врачевом Гају), Владимир Голунски (парох у Кусићу), Владимир Корецки (привремени парох у Банатској Суботици), Венијамин Коробов (привремени парох у Потпорњу), Борис Јаковљевски (привремени парох у Борчи), Флор К. Жолткевић (привремени парох у Мраморку), Венијамин

[1520] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Земаљска комисија за верске послове НР Србије – Светом архијерејском синоду СПЦ, Пов. бр. 71/47 од 17. децембра 1947.
[1521] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Син. бр. 3931 / Зап. 1131 од 31/18. децембра 1947.
[1522] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Земаљска комисија за верске послове НР Србије – Светом архијерејском синоду СПЦ, бр. 121 од 18. марта 1949.
[1523] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ бачки Иринеј – Земаљској комисији за верска питања НР Србије, Е.бр. 172, 25/12. март 1949.
[1524] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Списак руских емиграната-свештених лица у Епархији тимочкој, састављен према акту Св. Арх. Синода Бр. 941 од 21/8 марта 1949 г.

Шокотко (привремени парох у Сефкерину), Венијамин Иванов (привремени парох у Дебељачи), Борис Селивановски (привремени парох у Обилићеву), Алексеј Шевченко (привремени парох у Вел. Ливадама), Константин Новосильцев (привремени парох у Сакулама) и Борис Ливанов (пензионисани парох из Боке).[1525] За епархију Сремску податке је САСиноду доставио епископ Викентије, који је у то вријеме администрирао овом епархијом. Навео је четири свештеника Руса: протојерej Василије Кољубајев (парох у Јакову, срез земунски), јерej Иван Љубарски (парох у Бољевцима, срез земунски), јерej Михаил Милоградски (парох у Чаковцу, срез вуковарски) и јеромонах Кесарије Кальченко (сабрат манастира Јаска, парох у Јаску, срез румски).[1526] Шабачко-ваљевска епархија имала је седам свештеника руског поријекла: Никола Генадијевић (парох, Стублине, посавско намјесништво), Иван Каун (парох, Дрен, посавско намјесништво), Виктор Семјонов (парох, Звечка, посавско намјесништво), Алексије Јефремов (пензионисани свештеник, Обреновац, посавско намјесништво), Виктор Феодоров (парох, Баново Поље, мачванско намјесништво), Тит Стефанов (парох, Пецка, азбуковачко намјесништво) и Тодор Карасјов (парох, Оровица, азбуковачко намјесништво).[1527] На служби у Патријаршијском управном одбору налазила су се двојица руских емиграната: Никола Радионов, писар, и Стеван Бајрачни, благајник. Како су њихове молбе за потврђивање држављанства ФНРЈ биле упућене Министарству унутрашњих послова још 1948, сада је ПУО замолио Комисију „да изволи подејствовати на надлежном месту како би се питање потврђивања њиховог држављанства повољно решило“.[1528]

Највише је било на служби у Нишкој епархији, и то укупно мушких 23 лица руске народности. Од тога осам свештеника (протојерej Михаил Спиридоновић-Пелех, парох XII нишки, Ниш; јерeји: Стеван Земцов, парох лички, Личје, срез нишки; Тодор Дамњанук, парох придворички, Придворица, срез прокупачки; Алексије Четркин, парох градашнички, Градашница, срез лесковачки; Антоније Оглоблин, парох II великошиљеговачки, Здравиње, срез ражањски; Михаило Апошански, парох вукањски, Кулина, срез моравски; Алексије Руткијевић, парох чукуровачки, Чукуровац, срез моравски; Иван Остапенко, парох луковски, Луково, срез косанички) и 15 свештеномонаха: Порфирије (Иљчински), игуман, духовник манастира Мрзенице, срез ражањски; Анатолије (Карасјута), јеромонах, опслуживач парохије скоричке, Скорица, срез ражањски; Владимир (Кубански), јеромонах, опслуживач парохије црновршке, Црни Врх, срез заглавски; Арсеније (Михољевски), игуман, духовник манастира Црковница, срез лесковачки; Серафим (Бољиников), јеромонах, духовник манастира Црковница; Јоасаф (Руснак), јеромонах, духовник манастира Црковница; Лукијан (Базалицки), јеромонах, духовник манастира Суково, срез нишавски; Илариjон (Михајевич), јеромонах, духовник манастира Суково; Тихон (Шкапов), јеромонах, духовник манастира Света Петка, срез нишки; Герман (Кошманов), јеромонах, духовник манастира Сићево, срез нишки; Теодосије (Велков), јеромонах, духовник манастира Темска, срез нишки; Исакије (Кашурин), јеромонах, духовник манастира Темска; Венијамин (Књазев), јеромонах, духовник манастира Темска; Михајло (Савинец), јеромонах, духовник манастира Темска; Данило (Синько), јеромонах, старешина манастира Вете, срез белопаланачки.[1529] Монахиња је наведено да има укупно 28. У манастиру Црковница, срез

[1525] АСПЦ, Свети архијерejски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Списак свештеника Руса-емиграната који се налазе на територији банатске Епархије.

[1526] АСПЦ, Свети архијерejски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ злетовско-струмички и администратор епархије сремске Викентије – Светом архијерejском синоду СПЦ, Црквени суд Православне епархије сремске бр. 52 од 28. марта 1949.

[1527] АСПЦ, Свети архијерejски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Списак свештеника Руса-избеглица у Епархији шабачко-ваљевскоj, Црквени суд Православне Епархије шабачке, бр. 302 од 28. марта 1949.

[1528] АСПЦ, Свети архијерejски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49.

[1529] АСПЦ, Свети архијерejски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Списак свештеника, свештеномонаха и монахиња Епархије нишке који су руске народности.

лесковачки, било их је 10: Вера (Доросевич), настојатељица, Евтропија (Жеребинова), Марија (Радевич), Александра (Мазурик), Павла (Гришчук), Евсевија (Дацик), Евлампија (Стегурова), Нина (Медјаник), Евфамија (Бурјук) и Артемија (Самоненко). У манастиру Сићево (срез нишки) било их је три: Варвара (Ивањук), Софија (Роман) и Синклитикија (Чебонијева). Затим у обитељи манастира Темска (срез нишавски) било их је 13: Милентина (Гогулова), настојатељица манастира, Агнија (Сивцова), Таисија (Себаненко), Валентина (Бубонић), Вероника (Шкурина), Товида (Сколозуб), Евпраксија (Сколозуб), Евтихија (Гогулова), Анастасија (Пинка), Меланија (Рософа), Рипсимија (Хомерскаја), Марија (Караманчук) и Серафима (Чеботајева). У манастиру Св. Петке (срез нишки) биле су двије монахиње руског поријекла: Ана (Караљенчук) и Марија (Јаковљева).[1530]

Браничевски епископ Венијамин доставио је САСиноду списак од 11 Руса свештеника на територији повјерене му епархије. Међу њима била су тројица у чину протојереја (Алексеј Садовничи, парох крепољински; Алексеј Ломиковски, парох радиначки; Јован Филиповић, парох влашкодолски), и осам у чину јереја (Михаило Шаљапин, парох мишљеновачки; Андреј Јаковљев, пензионисани свештеник; Николај Арбузов, парох миљевићки; Василије Каљужни, парох рановачки; Павле Пономарев, парох црљеначки; Јован Скрињик, парох врбовачки; Александар Калер, парох II свилајначки; Гљеб Квјатковски, парох лучићки).[1531]

Било је случајева гдје се каснило са потврдом о југословенском држављанству појединцима који су га стекли још прије рата. У Шумадијској епархији, у Младеновцу, на парохијској дужности налазио се протојереј Александар Поповић, Рус-емигрант, који је југословенско држављанство стекао још у новембру 1925. године. Стога је надлежни епископ Валеријан (Стефановић) 12. маја 1949. замолио САСинод за интервенцију код Верске комисије, како би се овом свештенику потврдило држављанство ФНРЈ.[1532] Митрополит скопски Јосиф доставио је имена двојице свештеника руске народности (Всеволд Харжевски, парох марганачки у намјесништву врањском, и Тодор Рачковски, на служби привременог пароха корбевачког). За разлику од првог који је још раније примио југословенско поданство, о. Тодор се обраћао за држављанство, али му оно још није било дато, па је у мају 1949. још увијек био без регулисаног пензионог фонда.[1533]

Руси у свештенослужитељској служби СПЦ после 1950. године

Присуство свештенослужитеља руског поријекла на канонској територији Српске патријаршије током 1950-1985. може се пратити на основу (непотпуних) података из црквене штампе, и у не тако по овом питању издашној архивској грађи. У највећем броју случајева подаци су црпљени из објављених некролога, писаним поводом упокојења ових посленика на Њиви Господњој, али и релевантне литературе.

Епископ браничевски Хризостом (Војиновић) обавијестио је САСинод СПЦ да је 8/21. марта 1952. у Великом Градишту умро Андреј Л. Јаковљев, пензионисани парох уштички, архијерејско

[1530] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Списак монахиња Епархије нишке које су руске народности.
[1531] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ браничевски Венијамин – Светом архијерејском синоду СПЦ, Е.Бр. 402 од 13. маја 1949.
[1532] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Епископ шумадиски Валеријан – Светом архијерејском синоду СПЦ, Е.Бр. 286 од 12. маја 1949.
[1533] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. IV, ред. бр. 45/49, Митрополит скопски Јосиф – Светом архијерејском синоду СПЦ, Црквени суд за Православне епархије скопску и охридско-битољску, Бр. 476 од 20. маја 1949.

намјесништво новоградишко. Он је рођен 1874. у селу Адамовски, срез Черниговски, Кијевска област, руске народности и југословенског поданства, свештеник је био од 1923, затим протојерej и парох у Уштици, а од 1946. у пензији.[1534] Истим поводом САСинод је извијестио владика нишки Јован (Илић), да је 17/4. јуна 1952. у Куршумлији преминуо јерej Јован Викторовски (рођен 1874), поријеклом Рус, у вријеме смрти пензионисани парох придворички, у косаничком намјесништву.[1535]

Арсеније Шедко (1898-1955) је са завршеном Коњичком академијом и Богословским факултетом доспио као емигрант у Југославију. Службовао је најприје у архиепископији Београдској (послије 1930, гдје је 1937. рукоположен за свештеника у београдској цркви Св. Саве на Врачару).[1536] Године 1942. видимо га као свештеника храма Св. Николаја Мирликијског у Панчеву.[1537] По преласку у епархију Браничевску опслуживао је двије парохије (Кула и Дубравица), а овдје ће стећи високо свештеничко одликовање – право ношења црвеног појаса.[1538] Истим одликовањем био је награђен и свештеник Михајло Шељапин (1886-1953), године 1953, такође руски емигрант, који је у епархији Браничевској био активан од 1929. године (као парох везичевски, а затим у Мустапићу и Мишљеновцу).[1539] Гљеб Квјатковски на просторима ове епархије присутан је још од 1929, када је отпочео службу парохијског свештеника. Завршио је 1915. Одеску семинарију, а 1934. Богословски факултет у Београду.[1540] Од стране комунистичких власти био је оптужен за сарадњу са ЈВуО, па је био осуђен на затворску казну од пет година.[1541] Због заслуга на обнови цркве у Лучици о. Гљеб је од стране надлежног епископа браничевског Венијамина (Таушановића) унапријеђен у чин протојереја (1951), а у овом мјесту служио је и наредне двије године.[1542]

Архимандрит Григориј (Гордеј Иванович Портански), совјетски држављанин, парохијски свештеник из села Брачевци, парохија Ђаково у НР Хрватској, имао је епизоду учешћа у Првом свјетском рату као добровољац, одакле је изашао као рањеник и са одликовањима. Када се 20. јуна 1955. обратио писмом руском патријарху имао је 74 године, од којих је већ 34 био присутан у Југославији, а 25 као послушник, монах и свештеномонах СПЦ. Као монах манастира Горњак руком епископа браничевског Венијамина у јануару 1935. у Пожаревцу је био рукоположен за јерођакона, а у септембру исте године у свештеномонашки чин. По преласку у Рашко-призренску епархију (1936) био је настојатељ манастира Драганац, гдје је за своју ревносну службу био

[1534] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1952, ф. II/I део, ред. бр. 131/52, Епископ браничевски Хризостом – Светом архијерејском синоду СПЦ, 3/16. мај 1952.

[1535] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1952, ф. I, ред. бр. 9/52, Син. бр. 1962 од 14. јула 1952, Епископ нишки Јован – Светом архијерејском синоду СПЦ, 9. јул 1952.

[1536] Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940),* 163.

[1537] Алексей Арсеньев, *Русская эмиграция в Югославии: избранные статьи*, I-II, (Београд: Центр по изучению России и Восточной Европы им. М. Јовановича Философского факультета Белградского университета : Архив Сербской православной церкви : Русский научный институт, 2024), II/21, 26.

[1538] Дарко Ивановић, *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): М-Ш*, (Пожаревац: Епархија браничевска, Одбор за просвету и културу, 2016), 290-291.

[1539] Исто, 291.

[1540] Владислав Пузович, „Русские эмигранты – студенты Православного богословского факультета Университета в Белграде (1920–1940 гг.)“, *Вестник ПСТГУ, II: История. История Русской Православной Церкви*, Вып. 2 (63), 2015, 75.

[1541] Протојерej Саво Б. Јовић, *Утамничена црква. Страдање свештенства Српске православне цркве од 1945. до 1985. године*, (Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 2002), 156.

[1542] Дарко Ивановић, *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): А-Љ*, (Пожаревац: Епархија браничевска, Одбор за просвету и културу, 2014), 159. Гљеб је рођен 1897. у браку свештеника Кирила Квјатковског, који је једно вријеме службовао у Славонској епархији, и супруге му Евдокије. Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 170 са нап. 102.

награђен игуманским чином (1937), од стране надлежног владике Серафима (Јовановића). Одлуком САСинода СПЦ бр. 477 од 8. марта 1955. унапријеђен је у чин архимандрита. Сада је тражио од сверуског патријарха Алексија да буде примљен у окриље РПЦ, и да му се додијели нека парохију у рејону Ворошиловградске и Донске епархије, гдје је и рођен. За право да се врати у Русију, гдје је завршио Духовну семинарију у Јекатеринославу (данас Дњепропетровск у Украјини) и Правни лицеј у Јарослављу, позивао се на Декларацију од 2. јуна 1955. потписану између представника народних власти ФНРЈ и СССР.[1543]

У Банатској епархији до смрти је службовао протојерej Венијамин Коборов (1876-1958)[1544], питомац Казанске богословије, који је 1926. добио свештенички чин од тадашњег епископа банатског др Георгија (Летића).[1545] Њему је 1956. одобрен канонски отпуст ради преласка у Жичку епархију.[1546] На подручју Тимочке епархије од 1924. био је активан прота Поликарп Шамановски (1883-1958), према неким изворима још и раније (1921).[1547] Налазимо га међу 14 других свештеника Руса[1548] који су оставили значајан траг у привредном и културном животу Кључа и Неготинске крајине.[1549] Он је по окончању Кијевске духовне семинарије (1901) радио као учитељ по Кијевској губернији, тамо стекао свештенички чин (1917) и у Србију стигао преко Цариграда 1920. године[1550] (према другим наводима 1921)[1551]. По завршетку Другог свјетског рата радио је и као наставник математике и руског језика, водио је ђачки хор у основној школи, као и раднички хор у Мајданпеку којим је дириговао. У истом граду је сахрањен.[1552] Константин Јермољчук (1872-1959) је као формиран свештеник доспио из Русије у Србију послије I свјетског рата, гдје је већ 1921. присутан на списку руских свештеника који су опслуживали српске парохије у епархији Тимочкој. Конкретно, он је руководио парохијом у Корбову. Приписују му се заслуге за подизање цркве Светих апостола Петра и Павла у овом насељу, која је грађена током 1932-1937. године.[1553] Поменута двојица свештеника и протојерej Јован Трофимов[1554] (Неготин) су

[1543] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 164, 223-224.
Један дио Декларације влада ФНРЈ и СССР, која је потписана у Београду 2. јуна 1955, а који је о. Григорий имао у виду, тиче се држављанства. У питању је дио III, тачка 6:

„Две Владе сагласиле су се у предузимању мера ради закључења уговора за решавање питања држављанства, односно репатријације држављана једне стране уговорнице који се налазе на територији друге стране. Обе Владе су сагласне да уговори треба да пођу од респектовања принципа хуманости као и уопште усвојених принципа добровољности лица која су у питању.

Обе владе су такође сагласне у погледу обезбеђења права у вршењу заштите држављана друге стране на својој територији, подразумевајући тиме и право држављана да задрже држављанство које су имали пре доласка на територију друге стране уговорнице“. *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1946-1964*, Том 1, 161.

[1544] Негдје се помиње као Венијамин Коробов.

[1545] С. Н., „Протојерej † Венијамин Коборов“, *Гласник СПЦ*, бр. 8 (1958), 166-167.

[1546] *Гласник СПЦ*, бр. 9 (1956), 146.

[1547] Нивьер, *нав. дјело*, 545.

[1548] Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 168.

[1549] „Дела и дани протојереја Саве Илића – пароха кладовског (1881-1932)“, датум приступа 28. 5. 2025, https://naukaikultura.com/dela-i-dani-protojereja-save-ilica-paroha-kladovskog-1881-1932/.

[1550] Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 168.

[1551] В. П., „† Прота Поликарп Шамановски парох у пензији“, *Весник*, 1. 7. 1958, 2.

[1552] Исто.

[1553] „† протојерej Константин Јермољчук“, *Весник*, 1. 10. 1959, 4; Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 168; „Храм Св. ап. Петра и Павла – Корбово (1937)“, датум приступа 28. 5. 2025, https://eparhija-timocka.org/galerija/fotografije/hramovi-kljuckog-namesnistva-2/hram-sv-ap-petra-i-pavla-korbovo-1937/.

[1554] Када је пензионисани свештеник Јован Трофимов Заводу за социјално осигурање НР Србије поднио препис свога службеничког листа, у којем је поред осталог наведено да је он својевремено завршио Казанску духовну академију са степеном кандидата богословља, услиједио је захтјев према Патријаршијском управном одбору за појашњење. Наиме, у Заводу је постојала недоумица око тога шта значи степен *кандидат богословља*, односно да ли се ради о

1953. били у пензији, и наведени су на списку свештенослужитеља Тимочке епархије. Као активни свештеници руског поријекла у овој епархији 1953. године помињу се Стеван Земцов (парох, село Брусник, срез крајински), Михајло Дурноусов (село Валевац, срез тимочки) и Алексеј Моргуљ (село Врбовац, срез сокобањски).

На простору Зворничко-тузланске епархије послије Другог свјетског рата наставио је свој пастирски рад свештеник Александар Синељшчиков (1900-1958), као парох загонско-угљевички. Почетком рата био је једно вријеме заточен у усташком логору Цапраг крај Сиска. Преминуо је у Бијељини, а сахрањен на Новом гробљу у Београду.[1555] Свештенику Василију Јурченку, који је у то вријеме био парох у Бијелој, епископ зворничко-тузлански Нектарије повјерио је 1953. у „привремено послуживање“ горњожабарску парохију, коју је дотад опслуживао јеромонах Димитрије (Радмановац).[1556] Свештеник Јурченко је, као парох у Бијелој (Архијерејско намјесништво брчанско) 1956. унапријеђен у чин протојереја.[1557] У овој епархији дјелао је и протојерej Виктор Семјонов (1891-1959), као парох звечански код Обреновца, од 1928. па до смрти. Поријеклом је из Подозерја (Витебска област у Бјелорусији), а преко Цариграда је 1923. стигао у Ниш. Завршио је богословију у Сремским Карловцима и кратко вријеме (током 1927) био парох цвитановачки код Љига.[1558]

Са захтјевом за повратак у свештенички чин и поништењем првобитне пресуде Великог духовног суда бр. 10/62 од 21/8. фебруара 1933, а којом је потврђена одлука Епархијског црквеног суда епархије Банатске (бр. 2278-3635 / Зап. 1526/1932) о лишавању свештеничког чина, САСабору СПЦ обратио се у мају 1952. Арсеније Јежов, пензионер из Суботице. Он је сматрао да му је тад изречена казна била сувише оштра, те да му је суђено у одсуству и као страном држављанину и клирику РПЗЦ, па самим тим није могао ни дати одбрану. Молба се састојала у томе да САСабор сада пресуду стави ван снаге, како би му се скинула забрана свештенодјејства и било враћено свештеничко звање. Ипак, приликом разматрања овог захтјева требало је кренути преко надлежног архијереја, како је Јежову сугерисано из САСинода СПЦ. Он је тако поступио, па је услиједило поновно обраћање 27. маја 1954, овог пута патријарху Викентију, из кога се може видјети да је он и послије одласка са парохије (1932) био стално у вези са РПЗЦ, да је чинодејствовао по разним православним црквама, па чак и као изгнаник за вријеме заробљеништва у њемачким логорима током 1941-1945. године.[1559] Да ли је и на који начин ријешен захтјев бившег свештеника Јежова на основу грађе која нам је била на располагању није могуће утврдити.

И у митрополији Загребачкој било је свештеника руског поријекла 1950-их са службом у СПЦ. Током 1953. на просторима ове епархије активни су били свештеник др Владимир Мошин

факултетској спреми. Из САСинода СПЦ је одговорено након сједнице од 12. марта 1954. да овај степен богословског образовања стечен у Русији у потпуности одговара рангу факултета. АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1954, ф. I/I део, ред. бр. 62/54, Син. бр. 467 од 8. марта 1954.

[1555] У јулу 1941. помиње се, између осталих руских свештеника-емиграната, свештеник А. Синељшчиков са супругом и двоје малољетне дјеце из села Велика Сочаница код Дервенте. Уп.: Пилиповић, „Руско емигрантско свештенство на простору Независне Државе Хрватске (1941-1945)“, 124; „Священник Александр Синельщиков (1900 - 1958)“, датум приступа 28. 5. 2025, https://zarubezhje.narod.ru/rs/S_997.htm; прота Ђорђе Магазиновић, „† Александар Синељшчиков свештеник“, *Весник*, 15. 8. 1958, 4.

[1556] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1953, ф. VI, ред. бр. 33/53, Син. бр. 1925 од 31. јула 1953, Епископ зворничко-тузлански Нектарије – јеромонаху Димитрију Радманцу (Горњи Жабар), 27. јул 1953; Арсеньев, *нав. дјело*, II/139.

[1557] *Гласник СПЦ*, бр. 3 (1956), 47.

[1558] С. М., „† Протојерej Виктор Семјонов парох звечански код Обреновца“, *Весник*, 15. 9. 1959, 4.

[1559] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1954, ф. II/I део, ред. бр. 50/54, Син. бр. 1234 од 5. јуна 1954, и Син. бр. 265 од 10. марта 1954.

и јерej Борис Ливанов (у то вријеме привремени парох у Вараждину).[1560] Ливанов се прије рата кратко задржао у епархији Браничевској, захтијевајући да пређе у Темишварску епархију.[1561] Једно вријеме служио је као парох у Банатској епархији (Српска Црња, Јаша Томић, Бока, Шурјан).[1562]

У Рашко-призренској епархији 1953. активни су били Василије Бачкалов, свештеник у Липљану, и јеромонах Јоаким (Тикљицки), који је службовао као парох у Ђаковици.[1563] Бачкалов (рођен 1922. у Вољихову, Поткарпатска Русија) је био у групи од 11 свештених лица на челу са епископом рашко-призренским Павлом (Стојчевићем) који су у јулу-августу 1960. намјеравали да посјете Свету Гору, Солун и Атину. Иако је прибављен благослов патријарха цариградског Атинагоре посјета није реализована, већ је до тога дошло у јуну-јулу 1961, када су успјели да обиђу и руски светогорски манастир Пантелејмон.[1564] У Скопској епархији имамо податак да је 1953. био активан свештеник Всеволод Харжевски.[1565]

Одлуком Црквеног суда Нишке епархије бр. 308 од 9. фебруара 1952. додијељен је канонски отпуст за Аустралију свештенику Тодору Демјањуку (понегдје Дамњанук, Дамјањук), привременом пароху придворичком у архијерејском намјесништву косаничком. Као привремени парох придворички службовао је од 7. марта 1949, а дотле је био парох звоначки. Иначе, по народности био је Рус, рођен 1889. у Камењец-Подолском, Гродненској губернији (данашња Бјелорусија). У југословенско поданство примљен је 1930, а од 1923. био је у свештеничком чину.[1566] По доласку у Аустралију био је први стални парох при српском храму у Јалорну (Викторија), након чега је прешао да опслужује Мелбурн са околином, на чему су му српска паства и црквено-школска општина Света Тројица у овом граду остали трајно захвални. Док је службовао у Мелбурну, одлуком патријарха Германа бр. 110 од 16. маја 1963, протонамјесник о. Тодор одликован је чином протојереја. За коју годину отишао је пензију (1967), мада је и након тога, по потреби, био на услузи својој некадашњој парохији.[1567] Током 1953. у Нишкој епархији активан је био свештеник Иван Остапенко, парох жучки, архијерејско намјесништво косаничко.[1568]

У црквеној штампи и изворима имамо нешто података о присуству свештених лица руског поријекла у служби СПЦ и током 1960-их година.

[1560] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1954, ф. II/II део, ред. бр. 10/54, Списак свештеника, свештеномонаха и свештеничких удова за 1953.

[1561] Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 162.

[1562] Арсеньев, *нав. дјело*, II/159.

[1563] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1954, ф. II/II део, ред. бр. 10/54, Списак свештеника, свештеномонаха и свештеничких удова за 1953.

[1564] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1961, ф. VI, ред. бр. 5/61, Син. бр. 2091 од 25. јуна 1960; Исто, Син. бр. 2371 од 9. августа 1961, Епископ рашко-призренски Павле – Светом архијерејском синоду СПЦ, 5. август 1961; В. Ивошевић, „Наши поклоници у Атини, Солуну и Светој Гори“, *Гласник СПЦ*, бр. 10 (1961), 301.

[1565] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1954, ф. II/II део, ред. бр. 10/54, Списак свештеника, свештеномонаха и свештеничких удова за 1953.

[1566] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1952, ф. V/I део, ред. бр. 52/52, Црквени суд Епархије нишке бр. 1490 од 29. јула 1952; Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 167-168.

[1567] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1963, ф. III, ред. бр. 175/63, Син. бр. 1950 од 11. јуна 1963. На другом мјесту наводи се да је Дамњанук стекао протојерејски чин 1962. године. Уп.: Станимир Спасовић и Србољуб Милетић, *Историја Српске православне цркве у Аустралији, Новом Зеланду и Јужној Африци*, (Сиднеј: СПЦ у Аустралији и Новом Зеланду, 2008), датум приступа 10. 11. 2025, https://svetosavlje.org/istorija-spc-u-australiji-novom-zelandu-i-juznoj-africi/134/.

[1568] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1954, ф. II/II део, ред. бр. 10/54, Списак свештеника, свештеномонаха и свештеничких удова за 1953.

Свештеник Владимир Вахњин (1892-1962), рођен у Јекатеринославу, са завршеном духовном семинаријом у Русији и богословским студијама у Београду (1931)[1569], био је међу Русима који су као свештеници дјелали под окриљем СПЦ у Војводини, у међуратном и поратном периоду. Он је не само обављао свештеничку службу по селима у Банатској епархији, него је, прије преласка у Банат, током 1925-1927. службовао као учитељ и свештеник у Врбовљу (Славонија). Од 1954. обављао је парохијске дужности у Јаша Томићу (епархија Банатска), а узимао је активног учешћа у раду Црвеног крста.[1570] Свештеник Јован Гордејев (1889-1962), поријеклом из Казанске области Русије, у служби СПЦ био је све до своје кончине. Прије доласка у нову средину завршио је семинарију у Перму (1911). У поданство Краљевине СХС, гдје је стигао 1920, примљен је 9. децембра 1925. године. На парохијским дужностима био је углавном у епархији Жичкој: опслуживао је парохију драгојевачку, затим је био парох ужички, потом ариљски.[1571] Свештеник Арсеније Шељухајев (1893-1962), поријеклом из Рјазанске губерније у Русији, као војни обвезник специјалног пука руске дивизије обрео се 1916. на Солунском фронту, гдје је двије године касније рукоположен у ђаконски чин. За Скопље ће бити везан његов живот и црквено служење, и то најприје у виду ђаконске службе, а од 1928. и свештеничке при Саборном храму у овом граду, и као парох скопљански. Током 1931-1938. о. Арсеније је био свештеник капеле при Патријаршијском двору у Сремским Карловцима и економ. За њега се у том периоду понегдје у литератури наводи да је био „десна рука“ патријарха Варнаве (Росића).[1572] Од 1938. па до 1954. опслуживао је парохију у Умчарима, а од 1957. до своје кончине био је диригент црквеног хора Свети Сава у Београду. Вјечни покој овај свештенослужитељ нашао је на Новом гробљу у Београду.[1573] Још један Рус, Теодор Митрофанович Мањцев (1869-1965), поријеклом из области Вологда у Русији, свршени питомац МДА, као добровољац прикључио се српској војсци на Солунском фронту. Као клирик СПЦ доспио је до протопрезвитерског чина, а прије преласка у Нови Сад гдје је умро службовао је у Скопљу.[1574]

Међу свештенослужитељима епархије Браничевске налази се име јереја Константина В. Пушкина (1903-1965). Он је послије Октобарске револуције дошао у Краљевину СХС, па је као подофицир руске војске положио богословски испит зрелости у Карловачкој богословији, а 1929. у Новом Саду рукоположен за свештеника. У Жабарима (епархија Браничевска) службовао је као свештеник (1929-1953), а ту је формирао и пјевачки хор. И он је био активан у Црвеном крсту. Као свештеник службовао је у Медвеђи (1953-1957) и Седларима (1957-1964). Умро је и сахрањен у Свилајнцу.[1575]

Прота Тодор Карасјов, рођен 1896. у Курску, као придошлица у Југославију био је 1926. рукоположен за свештеника. На парохији у Доњој Оровици (азбуковачки срез, Шабачко-ваљевска епархија) остаје све до смрти 1967. године. Он је 28. јануара 1949. обавијестио САСинод СПЦ да је претходног дана у цркви бровичкој у његовој парохији прикупљена сума од 300 динара као

[1569] Пузович, „Русские эмигранты – студенты Православного богословского факультета Университета в Белграде (1920–1940 гг.)“, 74.

[1570] М. К., „Протојерej-ставрофор † Владимир Вахњин“, *Гласник СПЦ*, бр. 5 (1963), 215; Прота М. К., „† Протојерej-ставрофор Владимир Вахњин“, *Весник*, 1. 2. 1963, 4; Арсеньев, *нав. дјело*, II/9, 159.

[1571] „† Јован Гордејев свештеник у пензији“, *Гласник СПЦ*, бр. 2 (1962), 92; Јован Лукић, свешт., „† Јован Гордејев свештеник“, *Весник*, 1. 2. 1962, 4; Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 166 са нап. 84.

[1572] Арсеньев, *нав. дјело*, II/8.

[1573] П. С., „† Протојерej Арсеније Шељухајев“, *Весник*, 1. 1. 1963, 4.

[1574] А. М., „Протојерej-ставрофор † Теодор Митрофановић – Малцев“, *Весник*, 1. 1. 1966, 8.

[1575] В. М. Б., „Свештеник † Константин В. Пушкин“, *Весник*, 1. 1. 1966, 8; Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 161-162; Ивановић, *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): М-Ш*, 191-192.

прилог за богословију.[1576] У протојереја је унапријеђен 1959, а дуже од деценије (1955-1967) био је архијерејски намјесник азбуковачки. Сахрањен је у порти доњооровичке цркве.[1577] Као пензионисани парох у Ковину је 6. октобра 1967. преминуо Михаило Апошански, рођен 1886. у Новом Осколу у Русији. У Великом рату обављао је дужност војног свештеника, а на наше просторе емигрирао је преко Турске. Три деценије је био свештеник у Житковцу (Нишка епархија), и три године у Волковцу код Гостивара. Од окупатора је затваран у Нишком затвору.[1578] У епархији Браничевској био је присутан Алексије А. Ломиковски (1885-1967) још од 1924, када га налазимо међу Русима прогнаницима који су службовали у овој области. Он је тада био парох у Шетоњама код Петровца на Млави.[1579] Поријеклом из Кобељака у Полтавској губернији, најприје је завршио војну академију, а потом Кијевску семинарију, да би 1909. постао свештеник. У Србију долази 1921, и промијенио је неколико мјеста прије него што је постао парох у Радинцу, на којем мјесту остаје све до одласка у пензију 1953. године. Умро је у чину протојереја-ставрофора, и сахрањен на Старом смедеревском гробљу.[1580] Стадницки Владимир Михаилович (1900-1967), рођен у Кишињеву у Бесарабији, гдје је завршио основну школу и гимназију, је по доласку у Србију студирао на Богословском факултету (1926-1931).[1581] Радио је као суплент и професор у Цетињској (1930-1935) и Сарајевској богословији (1936-1939). Године 1936. рукоположен је за јереја. Послије Другог свјетског рата па све до смрти радио је као професор руског језика у гимназијама у Скопљу, Т. Ужицу, Вишеграду. Сахрањен је на ужичком гробљу.[1582]

Када је 3. јуна 1954. епископ рашко-призренски Владимир (Рајић) служио литургију у руској цркви Св. Тројице у Београду, он је на основу указа патријарха руског Алексија (број 755 од 3. маја 1954), и по благослову патријарха српског Викентија, том приликом произвео свештеника Лава Шепеља (1879-1968) у чин протојереја, и наградио га напрсним крстом. Шепељ је као руски емигрант дошао у Србију 1920, ступио у клир РПЗЦ, након чега је живио у Француској, гдје је рукоположен за свештеника (1934). У Србију се враћа 1937, гдје ће остати и послије рата, када прелази у јурисдикцију СПЦ. Био је старјешина руске цркве у Великој Кикинди, а током 1949-1957. је служио у руској цркви Св. Јована Богослова у Белој Цркви.[1583] По преласку проте Шепеља у клир СПЦ, надлежни епархијски архијерej Висарион (Костић) интересовао се код САСинода да ли одликовање које је о. Лаву додијељено 1954. важи и за СПЦ. Узгред, протојереј Л. Шепељ посједовао је увјерење о свом одликовању које му је издао прота Виталиј Тарасјев као старјешина Подворја РПЦ у Београду (№ 95 од 3. августа 1957). У случају да САСинод одлучи да одликовање не одговара одликовању ношења напрсног крста које важи за СПЦ, сматрао је да би проти Шепељу требало подарити ово право. По овом питању САСинод СПЦ је одлучио, на сједници

[1576] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1950, ф. II/I део, Син. бр. 391 од 2. фебруара 1949, Свештеник Тодор В. Карасјов – Светом архијерејском синоду СПЦ, 28. јануар 1949. Није назначено за коју од богословија је прикупљен прилог.

[1577] Протонамесник Милан Томић, „† Протојереј Тодор Карасјов (некролог)“, *Гласник СПЦ*, бр. 1 (1968), 21-22; Живана Војиновић, *Загранични Руси у Мачви. Руске избеглице у Шапцу и Епархији шабачко-ваљевској*, (Београд: Архив Српске православне цркве, Руски научни институт, 2024), 150.

[1578] Протојереј Јован Марковић, „† Михаило Апошански пензионисани парох“, *Весник*, 15. 11. 1967, 8.

[1579] Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 161.

[1580] Душан Д. Митошевић, „† протојереј-ставрофор Алексије А. Ломиковски“, *Весник*, 1. 9. 1967, 8; Ивановић, *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): А-Љ*, 181-182.

[1581] Пузович, „Русские эмигранты – студенты Православного богословского факультета Университета в Белграде (1920–1940 гг.)“, 77.

[1582] Протојереј Виктор Царевски, „Полугодишњица смрти професора и протојереја † Владимира Стадницког“, *Весник*, 1-15. 7. 1968, 8.

[1583] Нивьер, *нав. дјело*, 547; Арсеньев, *нав. дјело*, II/18, 139-140.

одржаној 5. маја 1960, да се има сматрати да је Л. Шепељ стекао право ношења напрсног крста на основу указа патријарха Алексија из маја мјесеца 1954. године.[1584]

Васјутин Николај († 1968), протојерej, рођен је у Русији, а 1920. емигрирао је у Краљевину СХС. Године 1925. постаје протојерej. Његова свештеничка служба везана је за епархију Тимочку, гдје је службовао у неколико парохија, да би од 1932. био постављен за зајечарског пароха, на којој служби је преминуо у 91-ој години живота.[1585] Иванов Венијамин († 1969), поријеклом са Кубана, са завршеном духовном семинаријом и војном академијом у Тифлису. Рукоположен је за свештеника у Цариграду (1920), а по доласку у Краљевину СХС (1921) службује у више парохија по епархији славонској. Током Другог свјетског рата је протјеран, и у Панчеву живио у тешким животним условима. Од 1943. до 1954. парох је у Дебељачи (епархија Банатска). Судјеловао је у раду Удружења свештеника као члан. Сахрањен је на гробљу у Црепаји, у јужном Банату.[1586] Борис Вјачеславович Јаковљевски († 1968), поријеклом из мјеста Олешанка у Русији, године 1922. долази у Србију. У Битољу ће завршити петоразредну богословију (1928), затим Богословски факултет у Београду (1928-1932).[1587] Године 1933. парохијски је свештеник у Великом Лаолу (Браничевска епархија), а 1942. прелази у епархију Банатску, гдје је 1945. постављен за пароха у Борчи.[1588] За вријеме његовог службовања, 29. октобра 1961, обављено је друго освећење храма Св. Николе у Борчи, које је извршио викарни епископ др Сава (Вуковић). Неколико година касније (1966) у пожару је страдала кровна конструкција овог храма, па је исти био ван употребе. Отац Борис је са својим парохијанима одмах кренуо у обнову храма.[1589] Забиљежено је да је 1967. удовољено молби о. Бориса да се храму Св. Николе у Борчи уступи инвентар панчевачке руске капеле.[1590]

Захваљујући истраживањима која је спровео Д. Ивановић, могуће је утврдити присуство више свештенослужитеља руског поријекла на простору Браничевске епархије током ове деценије и касније. Један од њих био је свршени семинарист Харковске духовне семинарије Василиј Каљужни, у Краљевини СХС присутан као емигрант од 1922. године. Од 1949 био је парох буровачко-табановачке парохије, из које ће 1961. отићи у старосну пензију.[1591]

И за раздобље 1970-их година имамо података о присуству свештеника руског поријекла разасутим по појединим епархијама СПЦ.

Дуго година у чину ипођакона при катедралном храму српске цркве у Загребу (Загребачка митрополија) био је активан Сергеј Мартинов Дједушка. Вјечни покој нашао је на Мирогоју, највећем и централном загребачком гробљу.[1592]

У Краљевину СХС Павле Пономарјов (1897-1971) доспио је као активни официр–белогардејац, са завршена четири разреда Харковске духовне семинарије. Након што је један период провео у Сремским Карловцима, похађајући богословски курс намијењен руским

[1584] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1960, ф. II/I и II део, ред. бр. 198/60, Син. бр. 1160 / Зап. 198 из 1960, Епископ банатски Висарион – Светом архијерејском синоду СПЦ, 2. април 1960.
[1585] Нивьер, *нав. дјело*, 119; Протосинђел Герасим, „† Протојерej Никола Васјутин“, *Весник*, 1. 6. 1968, 8.
[1586] П. И., „† Венијамин Иванов свештеник“, *Весник*, 15. 2. 1969, 8.
[1587] Пузович, „Русские эмигранты – студенты Православного богословского факультета Университета в Белграде (1920–1940 гг.)“, 78.
[1588] С. Н. М., „† Борис Јаковљевски парох у Борчи“, *Весник*, 15. 4. 1968, 12.
[1589] „Храм светог оца Николаја – Борча“, датум приступа 29. 5. 2025, https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/opovsko-namesnistvo/borca/.
[1590] Арсеньев, *нав. дјело*, II/22, 137.
[1591] Ивановић, *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): А-Љ*, 158.
[1592] о. Ј. Н., „† Сергеј Мартинов Дједушка“, *Православље*, 26. 3. 1970, 10.

емигрантима, ступио је у свештеничку службу (1925), у коју га је увео митрополит кијевски Антоније (Храповицки). Клирик Браничевске епархије је од 1928, гдје је од 1933. па до одласка у пензију (1960) био свештеник на парохији рашаначкој.[1593]

Пензионисани протојереј Михајло П. Котљаревски (1899-1972) из Београда се 29. априла 1963, по трећи пут, обратио Секретаријату СИВ-а за просвету и културу. Његов захтјев био је да му се Духовна семинарија у Харкову, коју је завршио школске 1917/1918, са претходно свршених четири разреда и један приправни разред Духовног училишта у Купјанску, као одговарајућа стручна школа призна у ранг више школе, што му је било потребно „ради регулисања [...] инвалидске пензије, а не у коју другу сврху". Притом се позвао на Рјешење бр. 1050/2 од 18. марта 1963. о рангу школа, течајева и испита, којим је Секретаријат СИВ-а одредио да рангу више школе одговара и завршена српска православна богословија у трајању од шест година (почев од школске 1933/34. закључно са 1940/41), уз претходно завршена најмање четири разреда гимназије са положеним течајним испитом или ако имају одговарајућу стручну спрему. Прота Котљаревски рукоположен је у Југославији за свештеника (1926), а 1929. стекао је и држављанство ове земље. Посебно је напоменуо да су многи српски православни црквени великодостојници прије I свјетског рата стицали богословско образовање у Русији, што им се признавало и на основу чега су добијали „више чинове и достојанства" у СПЦ. Такође, како је навео, и сада се догађа да, како Црква тако и држава, шаљу своје питомце у разне школе у иностранству, што им се по окончању истих признаје и истиче као студије у иностранству.[1594] На претходне двије представке проте Котљаревског није позитивно одговорено. Из Секретаријата за просвету и културу ФНРЈ (одлука бр. 1828/57) одговорено му је 30. маја 1958, уз позивање на Решење о рангу школа и течајева /курсева/ које је донио секретар за просвету и културу СИВ-а, под бројем 999 од 12. априла 1958, којим је одређено да Духовна семинарија у Харкову са положеним завршним испитом, завршена у царској Русији 1918, „одговара спреми потпуно средње школе за опште образовање /гимназије/". У завршном дијелу је напоменуто да овако рангирана спрема „има да служи надлежним органима као основ за одређивање стручне спреме при регулисању службеничких односа, пензија и инвалиднине, али не и за даље школовање".[1595] Да завршена Духовна семинарија у Харкову „одговара спреми завршене гимназије" по други пут је поновљено од стране Секретаријата СИВ-а за просвету и културу, 2. октобра 1961, на поновљени захтјев проте Котљаревског.[1596] Овог свештеника је почетак Другог свјетског рата затекао као пароха у Живаји (Горњокарловачка епархија). Од усташа је био подвргнут малтретирању и мучењу, што је све оставило тешке последице на његово здравље (између осталог, слух му је био смањен за преко 70%, па му је од стране љекара препоручено ношење слушног апарата, који је набављао преко Екуменског савјета црква – Одјељења за међуцрквену помоћ).[1597] Сличним поводом се Главном савезу православног свештенства обратио, као парох у Крњеву код Смедерева, прота Алексије А. Черненко. Он је сматрао да се одлуком о томе да се признаје виша спрема свршеним богословима шесторазредних богословија, у ствари тангирају богослови који су богословије свршили у предратној Југославији, од 1933/34. до 1940/41. На тај начин заобиђени су били они кандидати који су завршили богословске школе у другима земљама, напосе у Русији. Черненко је завршио богословију школске 1913/1914, након што је претходно завршио основну школу (4 разреда), Духовно училиште (4 године) и Семинарију (6 година). Напоменуо је да је са завршених четири

[1593] Ивановић, *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): М-Ш*, 137.
[1594] AJ, 651-9, Општа архива.
[1595] AJ, 651-9, Br. 1828/57.
[1596] AJ, 651-9, Sekretarijat Saveznog izvršnog veća za prosvetu i kulturu, broj 04-2367/1-61, od 2. X 1961[.] godine.
[1597] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1969, ф. II, ред. бр. 5/69, Син. бр. 562 од 31. августа 1965, Прота Михајло Котљаревски – патријарху српском Герману, 26. август 1965.

разреда семинарије могао да иде на универзитет, будући да се по завршена четири разреда ове школе признавала матура равна реалци или гимназији, док се са завршених шест разреда семинарије ступало у Духовну академију. Молио је Савеза да му се одговори и објасни да ли се ова одлука односи на њега, напомињући да таквих сличних случајева још има у Југославији, и то не само на свештеничким дужностима, већ и грађанским (као нпр. у учитељској служби).[1598]

Скрињик Јован (1902-1973), поријеклом из Валке близу Харкова у Украјини, доспио је на просторе Краљевине СХС 1919, преко луке Зеленика у Боки которској, одакле је прешао у Војводину. Године 1924. завршио је Битољску богословију. Наредне године постаје свештеник и парох у Прилепу, гдје остаје све до 1932, када бива постављен за свештеника при Саборној цркви у Скопљу. Ту га затиче Други свјетски рат, па не желећи да доспије под управу Бугарске цркве одлази у Србију. У почетку је промијенио неколико парохија (Блаце, Гложане код Свилајнца и др.), да би се скрасио у Врбици код Смедерева (епархија Браничевска), гдје остаје до 1959, када одлази у пензију. Овдје ће, осим службе парохијског свештеника, у Михајловцу хонорарно предавати руски језик и теорију музике са пјевањем. Потом прелази код породице у Крушевац, гдје ће остати до смрти. Сахрањен је на крушевачком гробљу.[1599] У Браничевској епархији активан је био и Александар О. Калер (1896-1973), рођен у Орелу у Русији. По доласку у Краљевину СХС ускоро полаже разлику предмета између гимназије и богословије, и прима свештенички позив. Био је на парохији у Вуковцу – Жагубица. Активан је био као члан свештеничког удружења. Сахрањен је у Свилајнцу.[1600]

Видног трага оставио је Михаило Спридонович Пелех (1888-1974), протојерej, рођен је у мјесту Поморјани близу града Житомира у тадашњем Руском царству. Школовао се у родном мјесту и у Лавову. Свештенички чин прима 1915, а наредне године одлази у руске логоре међу заробљенике словенског поријекла.[1601] Прије доласка на просторе Краљевине СХС био је војни свештеник и проповједник руске војске.[1602] Његова свештеничка служба биће везана за Нишку епархију. Године 1930. примљен је у поданство Краљевине Југославије. У то вријеме био је прокупачки протски капелан.[1603] У Прокупљу је био не само парох (1921-1938) и вјероучитељ, него и хоровођа и диригент. Током 1938-1956. парохијски је свештеник у нишкој цркви Св. Пантелејмона. И овдје је водио хор током 1962-1963. године. Написао је неколико књига: *Летопис цркве прокупачке и историја вароши Прокупља* (1930), и *Православни манастири епархије нишке* (1935). Био је активан у свештеничком удружењу.[1604] Забиљежено је да је у име свештеничког удружења 1958. године упутио молбу епископу нишком Јовану да се формира Музеј црквених старина, који је 1960. отворен и радио је до 1982. године. Пелех је био члан више удружења и организација: Црвеног крста, Соколског друштва, Певачке дружине „Југ Богдан“,

[1598] АЈ, 651-9, Општа архива, бр. 212 од 29. IV 1963. г.

[1599] Радован А. Савић, свештеник, „Свештеник † Јован Скрињик“, *Весник*, 1-15. 11. 1973, 12; „Отец Јован Скрињик“, датум приступа 30. 5. 2025, https://www.oldprilep.com/otec-jovan-skrinjik/; Ивановић, *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): М-Ш*, 227.

[1600] Прота А. Сп., „† Александар О. Калер протојерej“, *Весник*, 1-15. 5. 1973, 12; Ивановић, *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): А-Љ*.

[1601] „Пелех, Михаил Спиридонович“, датум приступа 30. 5. 2025, https://www.geopolitika.ru/sr/article/rusko-kulturno-nasledje-u-srbiji-ljudi-13.

[1602] Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 314.

[1603] Исто, 167-168.

[1604] „Пелех, Михаил Спиридонович“, датум приступа 30. 5. 2025, https://www.geopolitika.ru/sr/article/rusko-kulturno-nasledje-u-srbiji-ljudi-13; Урош Маринковић, „† Прота Михаил Спиридоновић – Пелех“, *Весник*, 1-15. 8. 1974, 11.

Народне читаонице, Привредне задруге епархије Нишке, Топличке пчеларске задруге, Српско-француског клуба и др.[1605]

Осим поменутог примјера било је још свештеника руског поријекла који су поред својих парохијских обавеза његовали књижевни и научни рад. Један од таквих упечатљивих примјера био је прота Алексије А. Черненко, рођен 1893. у селу Рожественско у Таврическој губернији Русије, а на југословенском простору присутан од 1921. године. Након што је 1925. рукоположен за свештеника кратко је службовао у Босни, у Зворничко-тузланској епархији, гдје је био администратор парохије Козлук код Зворника.[1606] Од 1928. прелази на парохију крњевску. Оно по чему ће се овај посленик на Њиви Господњој памтити јесте огроман рад који је предузео на прикупљању историјске и етнографске грађе о цркви-брвнари у Крњеву, као и аутор седам рукописних књига хронике овог села.[1607] Прота Черненко је у јануару 1959. тражио од САСинода СПЦ да му се убудуће шаље по 30 примјерака *Православног мисионара*, да му се пошаље 10 комада *Одговарања на Светој Литургији* и један примјерак *Песмарице о Светом Сави*.[1608] Он се је поводом свог 70. рођендана и 40-годишњице „службе Богу и Српском роду“, као парох I крњевски у пензији, обратио надлежном архијереју, епископу браничевском Хризостому. Том приликом је послао листу *Православни мисионар*, који је владика Хризостом уређивао, чековну уплатницу као прилог за покој душа својих сродника по тијелу: оца јереја Андреја, мајке Евдокије, браће протођакона Василија и јеромонаха Алексија, и зета јереја Всеволода.[1609]

Дубок траг у црквеном животу Браничевске епархије оставио је протојерej-ставрофор Александар М. Колесников (1900-1975), питомац Карловачке богословије (завршио је 1924), и дипломац Богословског факултета у Београду (1929).[1610] У чин презвитера рукоположен је 1924, а за протојереја 1941. године. Опслуживао је више парохија у Браничевској епархији, а осим тога у међуратном периоду био је професор вјеронауке у Пожаревачкој гимназији (1928-1933), а једно вријеме и секретар Епархијског управног одбора. Године 1950. примио је југословенско држављанство. Када га је надлежни епископ браничевски Хризостом септембра 1955. предложио да буде одликован највишим свештеничким одликовањем – правом ношења напрсног крста, навео је да је он „један од највреднијих и најпедантнијих чиновника у целој нашој Патријаршији“.[1611] Објављивао је прилоге у црквеним часописима. У заслужну пензију одлази 1961, мада је и даље хонорарно обављао поједине црквене дужности. За њега се каже да је упамћен као „један од најобразованијих и најбољих свештенослужитеља“ ове епархије.[1612] Као предавач у Битољској богословији од 1928. радио је свештеник Алексеј Моргуљ, изводећи наставу из црквенословенског језика, опште историје и догматике. Он је умро у Прилепу (Македонија) 24.

[1605] Његова књига *Летопис цркве прокупачке и историја вароши Прокупља* је уједно прва књига о историји Прокупља и прокупачке цркве. Уп.: Darko Žarić, „Peleh napisao prvu knjigu o istoriji Prokuplja i crkvi Svetog Prokopija“, датум приступа 30. 5. 2025, https://prokupljepres.rs/peleh-napisao-prvu-knjigu-o-istoriji-prokuplja-i-crkvi-svetog-prokopija/.

[1606] Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 161.

[1607] Душан Д. Митошевић, „Протојерej Алексије А. Черненко“, *Гласник СПЦ*, бр. 3 (1974), 87-88.

[1608] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1959, ф. I/II, Син. бр. 124 од 21. јануара 1959, Свештеник Алексије Черненко – Светом архијерејском синоду СПЦ, 5/18. јануар 1959.

[1609] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1963, ф. II, ред. бр. 178/63, Син. бр. 960 од 13. марта 1963, Протојерej Алексије А. Черненко – епископу браничевском Хризостому, 12/25. фебруар 1963.

[1610] Пузович, „Русские эмигранты – студенты Православного богословского факультета Университета в Белграде (1920–1940 гг.)“, 75.

[1611] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1955, ф. II/I део, ред. бр. 75/55, Син. бр. 2239/1955, Православни епископ епархије браничевске Хризостом – Светом архијерејском синоду СПЦ, 14. септембар 1955.

[1612] Опширније: Ивановић, *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): А-Љ*, 162-164.

децембра 1979, у 84-ој години живота, у чину протојерej-ставрофор.[1613] Осим овога немамо више података за његов рад послије Другог свјетског рата.

Један од свештеника руског поријекла који је остао у служби СПЦ био је Иван И. Семјонов, који је преминуо 18. јула 1982. и сахрањен на Централном гробљу у Београду. Он је 1901. рођен у Петрограду, тамо завршио гимназијско школовање, а по доласку у Југославију завршава Сарајевску богословију. Године 1928, руком тадашњег митрополита скопског Варнаве (потоњег патријарха српског), рукоположен је за свештеника са парохијом у Велесу, а након три године прелази у Куманово. Послије 1941. бива протјеран од Бугара у Србију, а све до завршетка рата био је болнички свештеник. Упамћена је његова велика помоћ коју је пружао рањеним совјетским војницима, због чега је примио писмену похвалницу од маршала Толбухина. Након службовања по разним мјестима (Вранић, Жича, Краљево, Петровац на Млави, Свилајнац...) 1947. бива постављен за пароха у Бањи код Аранђеловца, а од 1955. парох је у Рипњу код Београда. Године 1965. прелази у епархију Сремску, гдје је постављен за пароха у Дечу и Карловчићу, и ту ће дочекати одлазак у пензију.[1614]

Прота Коста Новосељцев (†1984) рођен је 1905. у мјесту Станица Кавкаскаја у Русији. Преко Грчке и Чехословачке долази у Бугарску, гдје завршава богословију, да би 1931. прешао у Србију. Службовао је као парох у Недељницима код Лознице, потом у Крупњу, а у епархији Шумадијској службовао је 20 година, све до одласка у пензију. Узимао је активног учешћа у раду свештеничког удружења.[1615]

Протојерej Владимир Голунски, рођени Московљанин, доспијева у Краљевину СХС преко Цариграда (1920). У Белој Цркви завршио је Руски кадетски корпус (1926), а Богословски факултет у Београду (1933). У Белој Цркви, мјесту гдје је послије Београда живјело највише руских емиграната, предавао је вјеронауку у гимназији. Митрополит Анастасије (Грибановски) га је 1940. у Београду рукоположио за свештеника, да би 1. октобра 1945. био примљен у клир СПЦ. Све до августа 1957. био је парохијски свештеник у Банату (село Кусић надомак румунске границе), када накратко одлази у Белгију, гдје поново бива примљен у клир РПЗЦ. Тамо се кратко задржава прије него што се у октобру 1958. поново вратио у Југославију, гдје је постављен, 1. новембра 1958, за привременог пароха у Великим Ливадама, у епархији Банатској, по одлуци тадашњег епархијског архијереја др Висариона (Костића). У новембру 1959. поново је, испоставиће се заувијек, напустио Југославију, и отишао у Француску, у јурисдикцију Руског егзархата Цариградске патријаршије, као свештеник у Коломбелу у Нормандији, гдје ће се скрасити до своје кончине.[1616]

Владимир Александрович Родзјанко (од 1979. монах Василиј, током 1980-1984. епископ санфрањцискански и калифорнијски ПЦА) је послије рата остао у Војводини и био причислен клиру СПЦ. Овај унук предсједника последње Државне Думе од 1920. је присутан на простору Србије, гдје је студирао на Богословском факултету (1933-1937). Сачувано је његово обраћање новоизабраном руском патријарху Алексију I од 21. марта/3. априла 1945. године. Предстојатељу

[1613] Јован Костов, свештеник, „протојерej-ставрофор † Алексеј Моргуљ“, *Весник*, јун 1980, 11; Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 274-275; Арсеньев, *нав. дјело*, I/201.

[1614] Ђ. Т. З., „Умро протојерej Иван И. Семјонов пензионисани парох дечки и карловчићки“, *Весник*, септембар 1982, 11; Ђ. Т. З., „Протојерej Иван И. Семјонов, пензионисани парох дечки и карловачки“, *Православље*, 1. 10. 1982, 14-15.

[1615] „Умро прота Коста Новосељцев, пензионисани парох рудовачки“, *Весник*, март 1984, 11.

[1616] Арсеньев, *нав. дјело*, II/24, 68, 159, 162; *Гласник СПЦ*, бр. 1 (1959), 3; Нивьер, *нав. дјело*, 158-159; „Протоиерей Владимир Голунский: жизнь для Церкви и России“, датум приступа 24. 5. 2025, https://magazines.gorky.media/nj/2015/278/protoierej-vladimir-golunskij-zhizn-dlya-czerkvi-i-rossii.html.

РПЦ писао је као старјешина српске цркве Св. Николе у Станишићу (Бачка епархија), изложивши детаље из своје дотадашње биографије. Сазнајемо да је одлуком САСинода СПЦ упућен 1937, као стипендиста Англиканске цркве, у Лондон, гдје је, све до почетка Другог свјетског рата, радио на изради докторске дисертације. Године 1940. вратио се у Југославију и био постављен за вјероучитеља у Новом Саду, а наредне године рукоположен прво за ђакона, а потом у чин презвитера. Најприје је био постављен на парохију у Милетићу, а онда у Станишићу. Његова супруга Марија, такође свршени студент Београдског универзитета (енглески језик и књижевност), била је на позицији диригента црквеног хора. Родзјанко се је овом приликом, осим честитки на избору за патријарха, ставио на располагање Његовој Светости и служби „Свете Руске Цркве“, и том приликом изјавио лојалност државним властима Совјетског Савеза. У случају да се то ријеши, следећи корак би му био обраћање српској јерархији, југословенским и совјетским властима за одлазак у СССР.[1617] Међутим, како се може видјети из једне информације у Савјету за послове РПЦ о свештенику Родзјанку, која је датирана на 7. фебруар 1952, ово његово писмо је остало без одговора. Ипак, мишљење о. Владислава Некљудова било је да би Родзјанко могао бити од користи цркви у случају повратка у Русију, нарочито у Одјељењу за спољне црквене односе.[1618] Родзјанко је у јеку антируске и антисовјетске кампање у ФНРЈ током сукоба Тито–Стаљин био оптужен за антикомунистичку пропаганду, и 1949. осуђен на затворску казну у трајању од осам година.[1619] Совјетски органи нису му спорили да је он способан и даровит човјек и свештеник. Све до одласка у САД и ступања у клир ПЦА (1979) ревносно је службовао у СПЦ, како у Војводини, тако и по одласку у Велику Британију (1951), гдје ће бити старјешина српског православног храма у Лондону (1951-1979).[1620] Током 1955. је, заједно са протојерејем Милојем Николићем, опслуживао српску парохију у Лондону.[1621] Са епископом банатским Висарионом, који је у својству делегата-посматрача био одређен да представља СПЦ на Трећој генералној скупштини ССЦ-а у Њу Делхију 1961. године, ишао је и Родзјанко, као дописник.[1622] Док је служио као помоћни парох при српском храму Св. Саве у Кенсингтону (Лондон) одликован је 1964. године, од московског патријарха Алексија I, правом ношења напрсног крста. Будући у то вријеме клириком СПЦ, ипак није могао да одбије ову почаст коју му је указао првојерарх РПЦ, из неколико разлога. Стога је старјешина ове цркве протојереј Николић, 12. октобра 1964, писао САСиноду СПЦ, наводећи разлоге због којих Родзјанко није могао да одбије ово одликовање, што је оцијењено као „спонтани чин“ руског патријарха. Осим учтивости и поштовања према старом руском патријарху, позивао се и на одобрење патријарха српског Викентија да као поријеклом Рус може носити руска одликовања, али и као признање за вјерске преносе преко радија које Родзјанко врши за многобројне слушаоце у Русији и јавност у Великој Британији. Свештеник М. Николић је у свом обраћању изнио мишљење како патријарх Герман треба да подари своју сагласност да Родзјанко може носити ово одликовање, али не и на богослужењима или другим вјерским службама у СПЦ. САСинод СПЦ је на сједници од 26. октобра 1964. одлучио да се В. Родзјанку даје право ношења напрсног крста.[1623] Када је за потребе Срба у Оксфорду 1974. године, одлуком епископа Лаврентија (Трифуновића), основана парохија и црквена

[1617] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 991, Л. 8-11.

[1618] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 991, Л. 15-17.

[1619] Јовић, *Утамничена црква*, 156.

[1620] Уп.: Нивьер, *нав. дјело*, 115-116; Пузович, „Русские эмигранты – студенты Православного богословского факультета Университета в Белграде (1920–1940 гг.)“, 77; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 991, Л. 3-5.

[1621] Станимир Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Западној Европи*, (Торонто: „Источник“ Епархије канадске, 2002), 164.

[1622] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1961, ф. VI, ред. бр. 224/61.

[1623] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1981, ф. IV, ред. бр. 10/81, Син. бр. 3274 / Зап. 526/64, Старешина Српске православне цркве Св. Саве у Кенсингтону (Лондон) протојереј М. Николић – Светом архијерејском синоду СПЦ, 12. октобар 1964.

општина, привремено су парохијске обавезе обављали свештеници Жарко Гавриловић и Владимир Родзјанко. Родзјанко је од 1965. био међу свештеницима који су у британској престоници повремено опслуживали и парохију Светог апостола Андреја Првозваног, а током 1977-1979. и парохију Светих апостола Петра и Павла.[1624]

Монаштво

Мушко монаштво. У периоду 1950-1985. међу мушким монаштвом СПЦ било је припадника руског поријекла, који су приспјели у Краљевину СХС/Југославију у неком од избјегличких таласа након промјене режима у Русији. Међу њима био је Варсава (Тепленичев, 1875-1953), који је био присутан у више епархија СПЦ. По преласку из епархије Нишке у епархију Браничевску служио је у манастиру Раваници до смрти. Сахрањен је на монашком гробљу поменутог манастира.[1625] Током 1956. године у службеном листу СПЦ забиљежена је смрт двојице духовника манастира Покрова Пресвете Богородице у Мрзеници (данас Крушевачка епархија). Били су то јеромонах Анатолије (Карасјут), преминуо 29. марта 1956, и игуман Порфирије (Ильчински), који се преставио 5. априла исте године.[1626] Током 1950-их година помиње се Јоаникије (Иванов, 1870-1958), као синђел и духовник манастира Манасије.[1627]

У монахологију манастира Високи Дечани дубоког трага оставио је архимандрит Теодосије (Фјодор Ефимович Мељник, 1891-1957). Овај Рус из Подољске губерније Руске империје, учесник Првог свјетског рата у којем се истакао храброшћу, монашки живот започео је у Кијево-Печерској лаври. Од 1919. био је келејник митрополита Антонија (Храповицког), првојерарха РПЗЦ, са којим је отишао у емиграцију и стигао у Краљевину СХС. У новој средини положио је монашке завјете (1921), и био рукоположен за јерођакона и јеромонаха, да би 1932. био унапријеђен у чин архимандрита. Године 1940. прешао је у јурисдикцију СПЦ. Најприје је био духовник Монашке школе у Високим Дечанима, а ускоро игуман ове лавре, све до упокојења.[1628] На инсистирање свештеника Виталија Тарасјева тијело оца Теодосија пренијето је у Београд, гдје је овај врли духовник сахрањен поред митрополита Антонија (Храповицког), у крипти руске Иверске капеле на Новом гробљу у Београду. У СПЦ нарочито се памте његове заслуге када је током Другог свјетског рата, оставши у манастиру са још четворицом монаха, „својом мудрошћу и сналажљивошћу спасао Дечане од уништења“.[1629] Сјећање на овог „величанственог старца“ и старјешину дечанске Царске Лавре ни до данас није изблиједјело.[1630]

Велики мисионар и подвижник протосинђел Василије (Стриљчек, 1892-1958) био је послије Другог свјетског рата једини калуђер у Бањалучкој епархији. Родио се у мјесту Хусјатин (Западна Украјина), у мјешовитој породици (отац Чех, мајка Украјинка), као припадник Грко-католичке (унијатске) цркве. По завршетку гимназије у Тарнопољу и богословских наука у Лавову имао је намјеру да пропагира унијатство међу православнима. Образовање је проширио на богословској

[1624] Спасовић, *Историја Српске православне цркве у Западној Европи*, 199-200, 201.
[1625] Дарко Ивановић, „Руски монаси у Епархији браничевској у XX веку“, *Саборност*, XI (2017), 146.
[1626] *Гласник СПЦ*, бр. 6 (1956), 103.
[1627] Ивановић, „Руски монаси у Епархији браничевској у XX веку“, 149.
[1628] Андрей Александрович Кострюков, „«Чужой хлеб больше чем горек…» Письма архимандрита Феодосия (Мельника) Архимандриту Антонию (Синькевичу)“, *Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви*, Вып. 5 (66), 2015, 116.
[1629] Л. Б., „† Теодосије архимандрит м-ра Високих Дечана“, *Гласник СПЦ*, бр. 9 (1957), 219.
[1630] Сјећања на архимандрита Теодосија, између осталих и ипођакона Андреја Тарасјева, у: Епископ хвостански мр Алексеј (Богићевић) и Радмила Мишев, *Дечанске и друге приче*, (Бошњане: Манастир Светог Луке, 2023[6]), 89-100.

школи у Риму (1916-1920). Из Рима долази у Југославију и бива преведен у православље, у Сремским Карловцима, 1922. године, од стране тројице јерараха, од којих су двојица били митрополит скопски Варнава (касније патријарх српски) и Антоније (Храповицки). Исте године примио је ђаконски и јеромонашки чин, и упућен на мисионарски рад у Босну, срез прњаворски, међу његовим сународницима унијатима Малорусима. У међуратном периоду примио је чин протосинђела (1933), од стране владике бањалучког Василија. Убрзо по примању јеромонашког чина постављен је за пароха у Хрвaћанима, уједно и прибројан монашкој обитељи манастира Моштаница. Послије перипетија које му је донио Други свјетски рат (био је затваран у усташком затвору, прелазио је у Београд на двије године, потом у Шабачку епархију, па у Семберију, у Зворничко-тузланску епархију, гдје је опслуживао више парохија), године 1948. долази коначно у Бањалучку епархију, залагањем епископа др Василија (Костића). Нове власти му забрањују мисионарски рад међу својим сународницима у Хрвaћанима, па он прелази у манастир Гомионицу, гдје успоставља женско општежиће и има улогу духовника ове обитељи. Више пута је осуђиван на затворске казне од стране нових власти, а једном, 1952, због мисионарског рада прије рата и наводне сарадње са четницима, усташама и Њемцима. Сахрањен је у цркви у Хрвaћанима.[1631]

Дуго година у свештеномонашком чину парохијске обавезе обављао је јеромонах Венијамин (Павловски). Рођен 1897. у Русији, са завршеном Одеском духовном семинаријом, доспио је у Краљевину СХС. У ђаконски чин рукоположен је 1921. у Котору, наредне године као јеромонах присутан је у Шапцу. Током следеће двије године активан је у Зворничко-тузланској епархији, службовао је као парох у селима Обљај, Бојна, Сјеничак, Јасенак.[1632] Почетком рата интерниран је у усташки логор Цапраг близу Сиска. За вријеме окупације служио је као парох у Добановцима (Срем), да би се по ослобођењу вратио у Загребачку епархију. Имао је током рата додире са тзв. Хрватском православном црквом, па је једне године за Божић био одликован црвеним појасом од њеног поглавара архиепископа Гермогена. Павловски се, по сопственим ријечима, за вријеме службе у ХПЦ „држао пасивно“ и строго се придржавао Устава и канона СПЦ, служећи по старом календару, а на богослужењима није помињао архиепископа Гермогена. Да је истинито ово што је навео позивао се на свједочење вјерног народа у Добановцима. Он је крајем 1959. тражио да му САСинод СПЦ одобри да још може да носи црвени појас, будући да је, како је сматрао, вјерно и савјесно служио СПЦ.[1633]

Током 1960-их помиње се неколико лица руског поријекла у монашком чину на служби у СПЦ. Неки од њих су дошли у нову средину као већ формирани монаси. Јеромонах Митрофан (Романов), рођен у сјеверној Русији као близак сарадник руске царске породице, замонашен је на Светој Гори, одакле послије I свјетског рата долази у Југославију. Био је прибројан братству манастира Жича. Службовао је у већем броју парохију, као и у манастирима Велуђу, Клисури, Студеници. Умро је 1. марта 1960. године.[1634] Дуго времена послије Другог свјетског рата опслуживао је дубовску парохију у Гокчаници. Иза њега су остали уредно вођени парохијски матични протоколи и остала архивска документација, а остао је у лијепом сјећању као вриједан и

[1631] Опширније: Платон (Јовић), „Протосинђел Василије Стриљчек“, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске* X, бр. 10 (2018), 218-228; Ђ. В., „Протосинђел † Василије Стриљчек“, *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1959), 238-239; Јовић, *Утамничена црква*, 145.

[1632] Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 191.

[1633] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1959, ф. V/I и II део, ред. бр. 150/59, Син. бр. 3344 од 29. децембра 1959, Јеромонах Венијамин Павловски – Светом архијерејском синоду СПЦ, 23. децембар 1959. Према подацима које доноси Р. Пилиповић, осим јеромонаха Венијамина (Павловског), међу свештеницима руског поријекла са службом у тзв. ХПЦ било је, до краја 1942, њих 25, а током наредне године још седморица. Уп.: Пилиповић, „Руско емигрантско свештенство на простору Независне Државе Хрватске (1941-1945)“, 129-130.

[1634] Јеромонах Јосиф, „† Јеромонах Митрофан Романов“, *Весник*, 1. 3. 1960, 4.

духован човјек.[1635] Тихон (Шкатов, 1880-1961) замонашен је на Светој Гори 1907, да би 1920. у манастиру Суково код Пирота био рукоположен за свештеномонаха. У Раваници је 1953. унапријеђен у чин протосинђела, и обављао је службу духовника у више манастира СПЦ: Дечанима, Сукову, Темској, Ковиљу, Раваници и др. У Раваници је умро и сахрањен.[1636] Саватије (Крилов, 1875-1962) је свој монашки пут започео у чувеном манастиру Валааму у Русији. Након што је дошао као емигрант у Краљевину СХС био је члан обитељи манастира у Лешку, а 1953. унапријеђен је у чин протосинђела у манастиру Раваници. Упокојио се у манастиру Св. Петке Изворске код Параћина, гдје је и сахрањен.[1637]

Монашка служба игумана Димитрија (Михаил Бодров, 1887-1967), рођеног у Јарославској губернији Руске империје, по доласку у Краљевину СХС (1920) једно вријеме је била везана за чувени Миљков манастир. У овој обитељи примио је монашке завјете (1935). Након ослобођења, 1946. прелази у Рашко-призренску епархију, гдје ће остати до краја живота. У почетку је духовник при женском мананстиру Девич. Приликом освећења обновљеног храма манастира Девич, 29. августа 1954, надлежни епископ рашко-призренски Владимир (Рајић) је на литургији произвео јеромонаха Димитрија, духовника овог манастира, у чин игумана, „за ревносно и примерно служење и вршење својих духовничких дужности у манастиру“. Послије његове смрти сестринство манастира Девич остало је без богослужења и духовника, па је на молбу надлежног епископа Павла (Стојчевића) за духовника при овом манастиру године 1968. из епархије Шумадијске упућен јеромонах Аркадије (Захарић).[1638] Интересантан је портрет архимандрита Григорија (Гордеј Иванович Портански, 1882-1967), потомка Срба који су половином XVIII вијека емигрирали из Аустро-Угарске у руску Украјину, и тамо основали Славјаносербски округ. Он је средње богословско образовање завршио у Јекатеринославу (данас Дњепропетровск у Украјини) и Правни лицеј. Током I свјетског рата као добровољац ступио је у хусарски пук, у бригаду кнеза Арсена Карађорђевића, и био тешко рањен. По доласку у Србију (1920) бавио се књижевним радом, а 1935. је замонашен у манастиру Горњак (Браничевска епархија), гдје ће убрзо стећи јерођаконски и свештеномонашки чин. Једно вријеме боравио је у епархији Рашко-призренској, обављајући послушање игумана манастира Драганац код Гњилана. Послије Другог свјетског рата добија премјештај у Славонску (Пакрачку) епархију, одакле се 1959. поново враћа у епархију Браничевску, и бива постављен за духовника манастира Манасије. На парохији у Баричу остаје до одласка у пензију 1961. године. Првобитно је био сахрањен на пожаревачком градском гробљу, али су му 1969. посмртни остаци пренијети крај манастира Тумана.[1639]

За наредне двије деценије у материјалима који су нам били доступни наишли смо на свега два монашка лица руског поријекла. Дугогодишњи игуман манастира Свете Богородице код Лесковца (Нишка епархија) Илариона (Илија Махајевић), рођен је 1901. у Русији, да би послије Бољшевичке револуције доспио у Србију (1920). Првобитно је био у Миљковом манастиру, у којем је било бројно братство руских монаха, гдје је примио монашки чин. Током своје службе премјештан је у више манастира. Од стране епископа нишког Јована унапријеђен је у игумански чин (1961).

[1635] Протојерej-ставрофор Љубинко Костић, „Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)“, *Жички благовесник*, јануар-март (2020), 13.
[1636] Ивановић, „Руски монаси у Епархији браничевској у XX веку“, 153.
[1637] Исто, 151-152.
[1638] Јеромонах Јован, „Игуман Димитрије (некролог)“, *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1967), 151; Бобан Д. Стојковић, „Манастир Девич од 1912. до 2012. године“, (Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2024), 167, 176, 179.
[1639] Л. З., „Архимандрит Григорије (Портански)“, *Гласник СПЦ*, бр. 9 (1967), 194; Ивановић, „Руски монаси у Епархији браничевској у XX веку“, 147-148.

Преминуо је 28. априла 1979. године.[1640] Међу првим емигрантима који су доспјели у Југославију налазио је јеромонах Кесарије (1887-1981), поријеклом из Украјине. Током свог свештеномонашког живота служио је у фрушкогорским манастирима (Јазак и Раваница), а упокојио се у манастиру Врдник (Сремска епархија).[1641]

Женско монаштво. На основу захтјева САСинода СПЦ бр. 2305 од 17. септембра 1953. епархијски архијереји су били дужни да доставе списак свештеника, свештеномонаха и свештеничких удова из својих дијецеза. Према тој евиденцији може се видјети да је у манастиру Ваведење (Београдско-карловачка архиепископија) било бројно сестринство састављено од монахиња руског поријекла: Ангелина (Грачева; игуманија), Варвара (Шибулова), Салафаила (Вишњевска), Еликонида (Повесчук), Анисија (Волкова), Јелисавета (Тонкаја), Лариса (Зукова), Августа (Гусаковска), Михаила (Јаковљева), Гаврила (Морозјук), Павла (Мољушко) и Евсевија (Пјатницук).[1642] Монахиња Пелагија (Ана Поповић) из обитељи манастира Ваведење обратила се писмом од 11. децембра 1959. игуманији Параскеви, настојатељици Светониколајевског манастира у Мукачеву, Закарпатска област. Она је од игуманије Параскеве тражила да јој се пошаље потврда, односно сагласност да је прими у манастир, будући да се залагала за репатријацију, односно повратак у домовину (СССР). Игуманија је у вези захтјева монахиње Пелагије тражила од ОВЦС-а, писмом од 16. јануара 1960, одобрење да јој се тражени документ пошаље, рекавши да јој је ова монахиња одавно позната, као и другим чланицама сестринства. Монахиња Пелагија у Србију је отпутовала још 1927, по благослову тадашњег управитеља Мукачевске епархије (док је ова била у јурисдикцији СПЦ) епископа Доситеја (Васића, 1878-1945), из разлога тога што није било мјеста у православним манастирима тамошње епархије. У случају да монахиња Пелагија изрази жељу да ступи у Горњенски манастир у Јерусалиму, и на тај начин се подвргне подвигу послушања и спасења своје душе у овом руском манастиру у Светој Земљи, Московска патријаршија би јој пружила помоћ.[1643] Мати Марија (Дохторова, 1896-1978) стигла је у Србију 1924. из манастира Жабка (Бесарабија), примивши наредне године монашки постриг под именом Диодора. Овдје ће остати наредних 26 година. Настањује се у манастиру Светих Кирика и Јулите (Нишка епархија). Овај манастир је 1930. преображен у мушки, када сестринство прелази у манастире Темска и Дивљана. Забиљежено је да је ова монахиња врлинског живота за то вријеме обновила и развила седам манастира. Све до 1937. руководила је манастиром Дивљана (Нишка епархија), када одлази у манастир Пресвете Богородице у Кичеву (Македонија). Године 1945. враћа се у Крагујевац, гдје прима велику схиму и ново име Марија. Била је међу 36 руских монахиња које су 1950. прогнане из Југославије у Албанију, након што јој је, како стоји у њеном животопису, тражено да се одрекне потчињености Московској патријаршији и совјетског држављанства. У Албанији су монахиње остале до 1954, а затим бивају примљене у манастир (скит) Св. Петке у Бугарској.[1644]

У црквеној штампи забиљежен је риједак монашки јубилеј игуманије манастира Ваведења у Београду Ангелине (Грачеве), која је 12. августа 1967. прославила свој имендан. Иначе, то је дан кад се у СПЦ молитвено обиљежава спомен преподобне мати Ангелине Српске, у свијету познате као Ангелина Бранковић, која је била супруга Стефана Слијепог, другог сина деспота Ђурђа

[1640] „Игуман Иларион Махајевић“, *Православље*, 15. 5. 1979, 14.

[1641] Симон (Ђачанин), игуман, „Игуман Кесарије“, *Православље*, 1. 4. 1981, 14.

[1642] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1954, ф. II/II део, ред. бр. 10/54, Списак свештеника, свештеномонаха и свештеничких удова за 1953.

[1643] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 155, 154.

[1644] *Матушка Марија (Дохторова) велика подвижница нашег времена*, прир. архиепископ макариопољски Гаврил (Динев), (Земун: Ризница, 2015), 86-94, 185-186; „Манастир Св. Кирик и Јулита - Смиловци“, датум приступа 27. 2. 2026, https://eparhijaniska.rs/manastiri/manastir-smilovci.

Бранковића. Игуманија Ангелина рођена је 1893. у Петрограду, а већ 1905. ступила је у чувени Леснински манастир (Холмска област, данашња Пољска). Са игуманијом Нином и 60 сестара[1645] прелази у Краљевину СХС (1920), гдје бивају првобитно смјештене у манастир Хопово, да би 1923. дошла у манастир Кувеждин, и двије године касније примила монашки чин. Током 1929-1938. у Сарајеву је водила дом српске сирочади, одакле се враћа у манастир Ваведење на Топчидерском брду у Београду, гдје ће је за игуманију ове обитељи рукоположити митрополит Јосиф (Цвијовић).[1646] Свршивши претходно у Русији средњу школу примијењене монашке умјетности, посебно је усавршила везење златом, па је украшавала иконе, свештеничке и архијерејске одежде, архијерејске митре, црквене барјаке и др. У вријеме обиљежавања јубилеја игуманија Ангелина је била једини стручњак овог заната у Југославији.[1647] Она је била игуманија манастира Ваведење од 1942. па до своје смрти 1970. године, наслиједивши на том мјесту Меланију (Кривокућин), која је упамћена као „прва српска игуманија модерног времена“ након васпостављања Српске патријаршије 1920. године.[1648] Иначе, баш те 1970. године упокојило се неколико монахиња манастира Ваведења у Београду, које обједињава заједничко руско поријекло. Осим игуманије Ангелине и двије године раније упокојене монахиње Августе (Олга Ивановна Гусакова, 1885-1968), преминуле су монахиње Јевсевија (Евгенија Пјатничук, рођена 1888), Анисија (Анастасија Волкова, рођ. 1889) и Павла (Параскева Пољушко, рођ. 1880).[1649]

Из богатог расадника Леснинског манастира изникла је игуманија Надежда (Татијана Лукјањук, 1901-1973). Ступивши са свега 13 година у овај манастир, када су 1914. Њемци окупирали те крајеве најприје је са сестринством отишла у Петроград, одакле 1916. прелазе у манастир Жапку (Бесарабија), а одатле, 1920. године, у Краљевину СХС, у манастир Хопово. Из овог манастира, заједно са још 17 руских и четири српске монахиње, 1923. прелази у манастир Кувеждин, гдје 1925. прима монашки чин. Од 1938. до 1940. налазимо је у манастиру Ваведење, гдје је обављала послушање хоровође. Године 1940. прелази у Скопску епархију, гдје је била старјешина најприје у манастиру Св. Ђорђа у Кучкову, затим у Побужју, па у манастиру Св. Богородице у Калишту, а од 1963. руководи манастиром Св. Атанасија код Лешка (Лешок) у Тетову. Након самопроглашења аутокефалности МПЦ прелази са сестринством у епархију Браничевску 1968. године, у манастир Горњак код Петровца на Млави, гдје се и упокојила.[1650]

У епархији Нишкој, у манастиру Ваведење у Јашуњи, било је више руских монахиња. Последња представница руског монаштва у овом манастиру преминула је 3. јануара 1982. године. Била је то монахиња Софија (Романов), поријеклом из мјеста Теребло у Закарпатској Русији, гдје је рођена 1911. године. У Јашуњи је замонашена још 1935, а једно вријеме послије Другог свјетског рата боравила је у манастиру Темска код Пирота. Ипак, послије четири године поново

[1645] О броју сестара које су из Леснинског манастира прешле у Краљевину СХС постоје различити подаци: између 75 и 80, на другом мјесту 60-70, а код неких 50. О томе детаљније: Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940),* 196-197. Према извјештају Државног одбора за пријем и смјештај руских избјеглица све ове калуђерице биле су оспособљене за разна послушања: „Монахиње знају да плету, шију, да сликају иконе, да кувају, праве разноврсне колаче, да праве разне врсте сирева, да праве месне производе, да обрађују земљу, да се баве воћарством, пчеларством и свињарством“. Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940),* 197 са нап. 13.

[1646] „Игуманија Ангелина“, *Гласник СПЦ*, бр. 1 (1971), 31.

[1647] Др Живота Михаиловић, „Редак монашки јубилеј“, *Православље,* 17. 8. 1967, 5.

[1648] „† Игуманија Ангелина“, *Православље*, 21. 1. 1971, 23; Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940),* 202-203.

[1649] Протојерej др Живота А. Михаиловић, „Упокојене монахиње манастира Ваведења“, *Православље*, 21. 1. 1971, 23.

[1650] „† Игуманија Надежда“, *Гласник СПЦ*, бр. 4 (1973), 100-101; Душко М. Ковачевић, „Прилог за историју монаштва манастира Кувеждина од почетка XVIII до средине XX века“, у *Војвођански простор у контексту европске историје*. *Зборник радова*, ур. Владан Гавриловић, (Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за историју, 2012), 183.

се вратила у Јашуњу, гдје остаје све до смрти.[1651] У Браничевској епархији помиње се послије Другог свјетског рата монахиња Евгенија (Јелена Худан, 1909-1987), поријеклом из Карпатске Русије. Као монахиња боравила је у неколико манастира у Македонији (Побужје, Свети Архангел у Кучевишту, Калиште, Лешак), а због учесталих албанских напада прелази (1968) у сестринство манастира Горњак (Браничевска епархија), гдје је умрла 1987. године.[1652]

Ангажман у црквеној просвети и науци

У српској и југословенској средини, као палеограф, филолог, византолог и свештеник остао је упамћен др Владимир Мошин (1894-1987). Рођен у Петрограду, гдје је завршио историјско одјељење Историјско-филолошког факултета на тамошњем универзитету. У Краљевину СХС је приспио као емигрант 1920. године. У новој средини је докторирао (1928) и био изабран за доцента византологије на Универзитету у Скопљу (1929). Током 1933-1939. имао је ангажман у својству приват-доцент на катедри за византологију Београдског универзитета. Прије рата предавао је историју у гимназијама у Копривници (1921-1932), Панчеву (1932-1939) и руској гимназији у Београду (1941-1944). Упоредо са научним и наставним радом, Мошин је имао службу у Цркви, и то овим редом. Митрополит Анастасије (Грибановски) рукопроизвео га је за чтеца при руској цркви у Београду (1941), а наредне године га је исти архијерej рукоположио у ђакона, потом у јерејски чин. У марту 1945, заједно са осталим свештенством руске цркве у Београду, прелази у јурисдикцију мајке-цркве Московске патријаршије. У априлу исте године, одлуком епископа кировоградског Сергија, постављен је за парохијског свештеника при храму Подворја у Београду. Но, како је у октобру 1947. био постављен за директора Архива Југословенске академије знаности и умјетности (ЈАЗУ) у Загребу (на којој дужности ће остати до 1959), затражио је од московског патријарха неодређено одсуство из црквене службе. На тај захтјев добио је двије одлуке. Прву, од 23. октобра 1947, да нема препрека за задовољење његове молбе, и другу, од 13. новембра исте године, да пошто је Мошин прешао на грађанску службу треба га разријешити дужности свештеника руске цркве Св. Тројице у Београду, и не сматрати га њеним клириком.

Будући да у Загребу није постојала руска црква, то се Мошин обратио надлежном српском архијерeју с молбом да у српском храму може служити и причешћивати се. Овај захтјев му је одобрен одлуком митрополита загребачког Дамаскина (Грданичког) бр. 206. из 1947. године. Његов ангажман као свештеника при српском храму Светог Преображења у Загребу састојао се у учешћу у богослужењима, и организовању и руковођењу студентским црквеним хором.[1653] За

[1651] Драгомир М. Николић, парох јашуњски, „Монахиња Софија Романов“, *Православље*, 15. 2. 1982, 14. Комплекс познат под називом Јашуњски манастири чине, осим манастира Ваведење, још и манастир посвећен св. Јовану Крститељу.

[1652] Ивановић, „Руски монаси у Епархији браничевској у XX веку“, 153.

[1653] О томе Мошин пише у аутобиографији: „[...] Након што сам од патријарха Алексеја добио отпуст из београдске Руске цркве, у Загребу ме је митрополит Дамаскин прикључио загребачкој православној цркви Св. Преображења. Од првог дана сам редовно посећивао вечерња богослужења, јер сам ујутру био заузет послом у Академији (ЈАЗУ – *Љ. П.*). Српске мелодије појања ми нису сметале, али мојим шестогодишњим навикама на пун дневни литургијски циклус на основу тачног испуњавања целог типика, свакодневно кратко получасовно вечерње у обичне дане, то није одговарало. И раније сам имао своје правило са свакодневним читањем псалтира, апостола и јеванђеља, поред јутарњих и вечерњих молитви, а овде (у српској цркви) том типику сам додао свакодневно вечерње с одговарајућим канонима. Локално свештенство, настојатељ отац Лазар Јакшић и двојица српских јереја – Илија Ћук и Александар Скочић – срдачно су ме примили и са захвалношћу прихватили моју помоћ у певници при вечерњим богослужењима. Митрополит Дамаскин ми је указао посебну пажњу сталним позивањем на договоре о богослужбеним и догматским

његову љубав и ревност према црквеној служби, коју је обављао без икакве материјалне користи, митрополит Дамаскин је имао само ријечи хвале, па је сматрао да би му требало изразити признање на начин што би Мошин био унапријеђен у протојерејски чин. То је предложио САСиноду СПЦ, уз напомену да он то не би могао учинити уколико би тиме била повријеђена права патријарха РПЦ. Одлука САСинода на сједници 6. октобра 1950. гласила је да митрополит Дамаскин може примити јереја В. Мошина у клир своје епархије.[1654] У мају мјесецу 1952. Мошина налазимо међу тројицом протојереја Загребачке епархије које је надлежни архијерej предложио САСиноду за одликовање напрсним крстом. Одлука за додјељивање овог одликовања имала је упориште у члану 70 тачка 22 Устава СПЦ, и добила је подршку на сједници САСинода 27/14. јуна 1952. године.[1655] Ово одликовање требало је уручити на Преображење (6/19. августа), дакле на дан славе српског храма у Загребу.[1656]

Мошин се је са супругом Ољом, по први пут након 35 година, изненада обрео у родној земљи, у љето 1956, али је том приликом боравио само у Одеси. Следеће године, такође током љета, службено је боравио у Москви и Лењинграду, и то „ради истраживања збирки јужнословенских рукописа и копирања водених знакова за албум који је био у припреми“.[1657] По повратку у Загреб он се, 27. јула 1957, обратио руском патријарху, обавијестивши га да је одлучио да обнови совјетско држављанство и врати се у отаџбину. У оптицају је био његов евентуални ангажман на Духовној академији, а на предлог руског патријарха, па је овом приликом послао званично писмо са својом свештеничком и научном аутобиографијом, и списком објављених научних радова. Тих дана је поглавару РПЦ послао и неколико својих радова насталих током последњег периода живота у Загребу, првенствено оне из правне историје (посебно из канонског права – о Синтагми Матије Властара).[1658] Међутим, како се може видјети из његове аутобиографије, до реализације овог аранжмана није дошло. Мошин је у домовину путовао још 1958. и 1980. године.[1659]

Иако је Мошин од 1. априла 1959. био у пензији, и даље је био „у пуној радној енергији и на врхунцу своје стваралачке каријере“. У потрази за новим ангажманом, исте је године из Загреба, гдје је након рата покривао мјесто директора Архива ЈАЗУ и в. д. директора Историјског института при Академији, прешао у Београд.[1660] Са жељом да српске богословске школе уздигне на један виши ниво који ће најбоље одговарати савременим потребама Цркве, патријарх српски

питањима у вези с припремама његовог катехизиса и питањима друштвеног живота и културе.“ Владимир Алексејевич Мошин, *Под теретом: аутобиографија*, (Београд: Народна библиотека Србије; Панчево: Градска библиотека, 2008), 158-159.

[1654] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1950, ф. IV, ред. бр. 91/50, Син. бр. 2392 / Зап. 780 из 1950, Митрополит загребачки Дамаскин – Светом архијерејском синоду СПЦ, 29. септембар 1950.

[1655] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1952, ф. VI/I део, ред. бр. 18/52, Митрополит загребачки Дамаскин – Светом архијерејском синоду СПЦ, 28/15. мај 1952. Остала двојица протојереја које је митрополит Дамаскин преложио да буду одликовани правом ношења напрсног крста били су Лазар Јакшић и Кирило Мађарац.

[1656] *Гласник СПЦ*, бр. 9 (1952).

[1657] Детаљније: Мошин, *Под теретом: аутобиографија,* 161-165.

[1658] Осим сопствену, Мошин је послао и аутобиографију своје супруге Олге, иначе врсне пијанисткиње, рачунајући да би јој знање језика могло користити за добијање посла у духовној образовној установи или у некој црквено-административној институцији. Током скоро 40 година дугог научног рада он је био сакупио прилично велику специјалну библиотеку, а располагао је колекцијом умјетничких скица руских и страних аутора (нпр. оригиналима Васњецова, Поленова и др.). ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 216, Л. 280, 281-284. У аутобиографији Мошин не помиње ово обраћање руском патријарху.

[1659] Мошин, *Под теретом: аутобиографија*, 165-166, 226.

[1660] Опширније: Мошин, *Под теретом: аутобиографија*, 166-168, 171-195; Љиљана Пузовић, „Владимир Алексејевич Мошин (1894-1987)“, *Археографски прилози*, 35 (2013), 214, 216. Ауторка наводи да је неуспио покушај В. Мошина да постане директор Историјског института у Загребу довео до његовог пензионисања, а то што су хрватски академици изиграли његово повјерење до одлуке да пређе у Србију. Исто, 216.

Герман се, преко епископа горњокарловачког Симеона (Злоковића), 12. септембра 1959. обратио др Владимиру Мошину. Осим наведеног разлога, повод за обраћање је био и тај што је у то вријеме на Богословском факултету у Београду била упражњена Катедра историјске групе предмета са византологијом. Конкретно, радило се о предмету Општа историја хришћанске цркве са Патрологијом. Српски патријарх је сматрао да не постоји сметња да Мошин, као пензионисани универзитетски професор, сада настави свој научни рад у својству хонорарног професора.[1661] Предлог српског патријарха Мошин је озбиљно разматрао и истакао више појединости које је с тим у вези требало узети у разматрање. Сматрао је да би најзгодније било да се изабере за редовног хонорарног професора, чиме би се истакло његово право на звање редовни професор. Друго, уколико се врати у службу са пуним радним временом то би се сматрало за реактивирање, па би самим тим пензија у том случају била скраћена за половину. У случају да буде ангажован на факултету, прибојавао се да, макар прве године, неће бити у стању да поред опште историје хришћанске цркве предаје још и патрологију, јер послије 40 година неће бити у могућности да обнови своје некадашње знање, па не би могао одмах и с успјехом предавати овај предмет. Ипак је сматрао да ће бити у могућности да преузме овај задатак, иако потпуно свјестан наведених потешкоћа. По сопственом признању, он је доста читао светоотачку литературу (како током студија, тако и у фази припреме доктората), али је ипак држао да је све то било споредно у односу на његову праву струку – чисту историју и филологију. Из тог разлога морао би да поред предавања историје хришћанске цркве улази у патрологију, па за сада не би био у могућности да преузме предавање и овог предмета, предлажући да би за школску 1959/1960. годину прикладније решење било да патрологију настави предавати наставник који је то чинио претходне године. Он је био спреман, у функцији попуњавања наставничких сати, „да помогне код неких других предмета који неће захтевати неку посебну припрему“, као нпр. руски језик, црквенословенски језик, или пак курс словенске палеографије. Најзад, будући да је био везан уговором са Саветом за културу НР Србије у циљу систематског рада на описивању јужнословенских ћирилских рукописа, Мошин је сматрао да би одустајање од овог рада с његове стране било неозбиљно и незгодно, те би за наведену школску годину најрадије преузео само историју хришћанске цркве. Међутим, овакво цијепање постојећег предмета не би било изводљиво, јер је, сходно Уредби о Богословском факулету, патрологија била саставни дио предмета Општа историја хришћанске цркве, а, коначно, тако је расписан и конкурс за овај предмет који би морао предавати један наставник. На тај начин је Мошину одговорио, као члан САСинода, епископ захумско-херцеговачки Владислав (Митровић), 14. октобра 1959. године.[1662] Мошин је ипак конкурисао на мјесто предавача за овај предмет, и на тај начин се јавио на оглас објављен у *Политици* 30. септембра 1959, али је комисија одлучила да, због вишегодишњег искуства рада на овом наставном предмету, предност пружи др Викентију Фрадинском. Мошин је до 1967. наставио рад у Народној библиотеци Србије (Одељење за опис и регистрацију словенских рукописа, касније названо Археографско одељење), након чега одлази у Македонију, гдје је остварио запажен ангажман у Државном архиву у Скопљу и Институту словенске културе у Прилепу.[1663]

Овај признати научник је био ангажован као ментор при изради докторске дисертације кандидата Прибислава Симића на тему „Романов типик“, која је била пријављена на Богословском факулету у Београду. Наиме, како епископ др Сава (Вуковић), услед заузетости на

[1661] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1959, ф. IV/I и II део, ред. бр. 81/56, Син. бр. 2359 од 14. септембра 1959, Епископ горњокарловачки Симеон – Владимиру Мошину, 12. септембар 1959.

[1662] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1959, ф. IV/I и II део, ред. бр. 81/56, Син. бр. 2680 од 15. октобра 1959, Владимир Мошин – епископу горњокарловачком Симеону, 5. октобар 1959; Исто, Епископ захумско-херцеговачки Владислав – Владимиру Мошину, 14. октобар 1959.

[1663] Детаљније: Пузовић, „Владимир Алексејевич Мошин (1894-1987)“, 216-217, 219-220; Мошин, *Под теретом: аутобиографија*, 171-226.

пословима у повјереној му епархији Источноамеричкој и канадској, није до 1. октобра 1969. био доставио своје примједбе на докторску дисертацију под горњим насловом, из тог разлога је Савет Богословског факултета одлучио да се умјесто њега као референт на докторској тези ангажује др Владимир Мошин, научни сарадник ЈАЗУ у пензији. Овај предлог који је претходно, 16. октобра 1969, доставио декан проф. др Милош Ердељан, добио је подршку САСинода СПЦ.[1664] На тај начин В. Мошин је био у саставу комисије (поред њега још проф. др Милош Ердељан и проф. др Душан Кашић) која је 18. марта 1972. поднијела врло повољан реферат Савету факултета да се овај рад кандидата П. Симића може примити „као добра докторска дисертација". Осим поменуте тројице, у састав новоформиране комисије бирани су још проф. др Чедомир Драшковић и проф. др Благота Гардашевић са Богословског факултета (као испитивачи за предмете који поред литургике спадају у ову групу), као и професор др Војислав Ј. Ђурић са Филозофског факултета у Београду, као испитивач за црквену умјетност, који је предмет још спадао у групу у којем је била литургика.[1665] Датум усменог дијела испита био је одређен за 20. јун 1972, па је тог дана кандидат Симић успјешно положио докторски испит.[1666] Како првобитно није било ријечи о финансијском дијелу ангажмана др Мошина на овим пословима, Деканат Богословског факултета је 31. јануара 1973. предложио САСиноду да му се за сав његов рад у вези доктората П. Симића, којим је успешно руководио, одреди хонорар између 100.000 и 200.000 старих динара. Одлука је разматрана на сједници САСинода 2. фебруара, након чега је одлучено да се Мошину додијели паушални хонорар у износу од 1.200 динара за руковођење при изради докторске дисертације, док би издатак ишао на терет рачуна за ванредне црквене просветне потребе.[1667]

Крајем Првог свјетског рата у Боку которску је на лијечење, као тежак рањеник, учесник Првог свјетског рата, онда и грађанског рата у Русији, приспио Викентије Флоријанович Фрадински, рођен 1892. у Житомиру. У Београду он ће завршити Богословски факултет (1921-1926). Током студија био је запажен због посвећености студирању богословља, па је већ 1924. постао асистент и библиотекар на овом факултету. На тај начин ће његов педагошки и научни рад до краја живота (1961) бити везан за Богословски факултет у Београду, на коме је одбранио докторски рад (1939). Доцент овог факултета (Катедра за општу историју хришћанске Цркве) постао је 4. септембра 1939, а ванредни професор 1945. године.[1668]

Фрадински је, пошто је како смо видјели Богословски факултет 1952. искључен из састава Универзитета у Београду, својевољно изјавио САСиноду СПЦ да жели да и даље ради на овом

[1664] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1973, ф. IV, ред. бр. 13/73, Син. бр. 4621 од 20. октобра 1969, Декан Богословског факултета – Светом архијерејском синоду СПЦ, 16. октобар 1969; Исто, Син. бр. 4621 / Зап. 707 од 23. октобра 1969, Свети архијерејски синод СПЦ – Деканату Богословског факултета, 23. октобар 1969.

[1665] Потпун назив предмета гласио је: Литургика са хришћанском археологијом и црквеном уметношћу. Уп.: Србољуб Убипариповић, „Протођакон Прибислав Симић – професор литургике са хришћанском археологијом и црквеном уметношћу на Православном богословском факултету", у *Српска теологија у XX веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 1, прир. Богољуб Шијаковић, (Београд: Православни богословски факултет, 2007), 40.

[1666] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1973, ф. IV, ред. бр. 13/73, Син. бр. 1905 од 6. јуна 1972, Деканат Богословског факултета – Светом архијерејском синоду СПЦ, 5. јун 1972; Мошин, *Под теретом: аутобиографија*, 190-192; Убипариповић, „Протођакон Прибислав Симић – професор литургике са хришћанском археологијом и црквеном уметношћу на Православном богословском факултету", 40.

[1667] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1973, ф. IV, ред. бр. 13/73, Син. бр. 402 од 1. фебруара 1973, Декан Богословског факултета – Светом архијерејском синоду СПЦ, 31. јануар 1973.

[1668] Биографски подаци у: Владислав Пузовић, „Викентије Флоријанович Фрадински – историчар Цркве", у *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 13, прир. Богољуб Шијаковић, (Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2013), 106-107.

факултету, и на тај начин настави свој 28-годишњи рад на богословско-историјској науци.[1669] Будући да Фрадински није испунио прописе из члана 14 и 27 Основне уредбе о Богословском факултету, као и одлуке САСабора СПЦ бр. 35 / Зап. 48 из 1953. да убудуће професори на овом факултету морају бити свештена лица, њему је САСинод рјешењем бр. 1457 / Зап. 473 од 27. јуна 1954. отказао службу ванредног професора на Богословском факултету. Фрадински је сматрао да он није обухваћен овом одредбом САСабора, и вјероватно очекивао да ће од исте бити изузет, па се жалио на ову одлуку. Као аргументе у своју корист навео је то што је стар (тад је имао 61 годину), да због здравствених разлога не може на себе преузимати одговорне духовне дужности, јер је из Првог свјетског рата изашао као инвалид (дефект лобање од 10 сантиметара). По његовом мишљењу, у прилог су му ишле поједине одредбе из црквеног права. Конкретно, да је постојање тјелесне мане неспојиво са свештеничким служењем, па је молио Свети синод да му, уважавајући напријед наведено, буде омогућено да ради на факултету још коју годину, док стекне право на пензију. Међутим, САСинод није могао да уважи ову молбу Фрадинског, будући да није био надлежан да мијења прописе Уредбе о Богословском факултету, као и због тога што је сматрао да старосна доб и тјелесни недостатак Фрадинског не представљају сметње за пријем у свештенички чин. Стога је САСинод одлучио да се Фрадинском отказује служба ванредног професора почев од 1. јула 1954, са отказним роком од четири мјесеца, што значи да му је исплата имала престати 31. октобра исте године. Истрајавајући на својим аргументима, проф. Фрадински је прибавио документацију Медицинског факултета, који му је на основу извјештаја Нервне клинике издао увјерење да је стално неспособан за рад преко 75%. С овим увјерењем Фрадински је упознао САСинод 30. јула 1954, да о вршењу поред професорске и друге дужности скопчане са психичким и физичким напрезањем каква је свештеничка дужност не може бити ни говора. Његова тјелесна мана приморава га на стално ношење капе, а пратећа појава јесте и појава несвјестице. Он је подвукао да никада није био против примања свештеничког чина, али се одавно помирио да не може и не смије примити исти. САСинод је остао при својој ранијој одлуци од 25. јуна 1954, којом нису могле бити уважене молбе др Фрадинског, и одлучио, на сједници одржаној 3. августа 1954, да се именовани упути да изволи затражити пензију.[1670]

Професор Фрадински је још једном потврдио оданост Богословском факултету, тако што је, крајем јануара 1955, упутио изјаву да је због врло тешке финансијске ситуације у којој се факултет налазио, „из велике љубави према њему и жеље да му помогнем у овим тешким моментима“, био спреман, ако Савет факултета нађе за потребно, да бесплатно предаје предмет Општа историја Цркве. Савет факултета прихватио је са захвалношћу ову изјаву, и са истом упознао САСинод.[1671] Фрадински се је, држећи ранију одлуку САСинода из претходне године за „незаконито решење“, жалио САСабору, молећи да ово буде поништено, а он реактивиран као професор Богословског факултета. САСабор је на својој сједници од 30/17. маја 1955. нашао да је САСинод у случају отказа Фрадинског по свему поступио законски, али пошто је он доставио увјерење медицинске струке о постојању канонских сметњи за примање свештеничког чина, препоручује се Светом

[1669] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1955, ф. I, ред. бр. 41/55, Син. бр. 1846 од 2. јула 1952, Изјава др Викентија Фрадинског Светом архијерејском синоду СПЦ, 26. јун 1952.

[1670] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1955, ф. I, ред. бр. 41/55, Син. бр. 1846 од 2. јула 1952; Син. бр. 1072 / Зап. 270 од 13. маја 1955; Син. бр. 1424 од 24. јуна 1954, Викентије Фрадински – Светом архијерејском синоду СПЦ, 23. јун 1954; Син. бр. 1424 од 25. јуна 1954, Свети архијерејски синод СПЦ – Деканату Богословског факултета, 25. јун 1954; Син. бр. 1457 / Зап. 473 од 29. јуна 1954; Син. бр. 1734 од 31. јула 1954, Викентије Фрадински – Светом архијерејском синоду СПЦ, 30. јул 1954; Син. бр. 1704 из 1954.

[1671] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1955, ф. I, ред. бр. 41/55, Син. бр. 309 од 29. јануара 1955, Изјава проф. др Викентија Фрадинског Савету Богословског факултета, 28. јануар 1955; Исто, Син. бр. 425 од 21. фебруара 1955, Савет Богословског факултета – Светом архијерејском синоду СПЦ, 18. фебруар 1955.

синоду да се случај Фрадинског поново узме у разматрање с обзиром на његово здравствено стање.[1672]

Када је архимандрит др Андреј (Фрушић) изабран за архијереја у јуну 1959, на Богословском факултету остали су непокривени предмети Општа историја хришћанске Цркве са Патрологијом и Историја Српске православне Цркве.[1673] За први од наведена два предмета једногласно је, од стране Савета Богословског факултета у Београду, изабран 9. новембра 1959. Викентије Фрадински, као професор у пензији, а на основу реферата др Димитрија Димитријевића и др Стојана Гошевића. Поменути чланови комисије дали су Фрадинском предност, јер се наметнуо „својим дугогодишњим предавањем и савесним радом на овом предмету" у односу на друге кандидате: др Владимира Мошина, др Јована Дајковића (библиотекар Богословског факултета) и др Александра Драгина (професор гимназије у пензији). Овај предлог је добио подршку од стране САСинода, а Фрадински је имао да у идућој школској 1960/1961. години, осим предмета који је дуги низ година предавао, изводи наставу још и из руског језика, што би подразумијевало повећање хонорара са 12.000 на 15.000 динара мјесечно. Међутим, само три мјесеца касније, почетком октобра, САСинод је обавијештен да је у међувремену проф. Фрадински тешко оболио, и да до краја зимског семестра неће бити у стању да држи предавања из свог предмета. Стога је Савет Богословског факултета, као привремено решење, предложио двије могућности: да се позове др Андреј (Фрушић, 1916-1986), у то вријеме епископ будимљански и администратор Црногорско-приморске митрополије (који је од 1952. па до епископске хиротоније радио као професор на Богословском факултету), да као гостујући професор буде ангажован у настави, или да Савет наставу из овог предмета повјери неком од наставника из своје средине, притом поменувши др Душана Кашића. САСинод је одлучио 13. октобра 1960. да се настава из Опште историје хришћанске Цркве са Патрологијом, до оздрављења проф. Фрадинског, има повјерити протојереју др Душану Кашићу, ректору Богословије Светог Саве. На истој сједници донијета је одлука да се обољелом проф. Фрадинском, који се уз то налазио у тешком материјалном положају, исплаћује на име једнократне новчане помоћи 12.000 динара.[1674] Но, изгледа да се проф. Фрадински више није враћао на факултет, а ускоро је, тачније 8. фебруара 1961, преминуо и био сахрањен на Новом гробљу у Београду. На његовој сахрани, 10. фебруара 1961, у име Богословског факултета од покојника се опростио проф. др Благота Гардашевић, продекан, испред Подворја РПЦ у Београду свештеник Виталије Тарасјев, а у име студената Богословског факултета Ристо Радовић (потоњи епископ банатски, потом митрополит црногорско-приморски Амфилохије), студент III године.[1675]

Иако без формалног ангажмана у српској црквеној просвети после Другог свјетског рата, за разлику од међуратног периода када је био наставник на Правном факултету у Суботици и

[1672] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1955, ф. I, ред. бр. 41/55, Син. бр. 1072 од 13. маја 1955, Викентије Фрадински – Светом архијерејском сабору СПЦ, 12. мај 1955; Исто, Свети архијерејски сабор СПЦ – Светом архијерејском синоду СПЦ, АСБр. 29 / Зап. 27 од 30/17. маја 1955.

[1673] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1960, ф. III/I и II део, ред. бр. 140/60, Син. бр. 1927 / Зап. 289/60, Извештај о раду Светог Архијерејског Синода у 1959/60 години тј. за период од прошлогодишњег заседања Светог Архијерејског Сабора 19/6. јуна 1959 године до данас, 25; Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, 15-16.

[1674] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1960, ф. V/II део, ред. бр. 57/60, Деканат Богословског факултета – Светом архијерејском синоду СПЦ, 9. новембар 1959; Син. бр. 2647 од 2. септембра 1960; Син. бр. 2927 од 7. октобра 1960, Савет Богословског факултета – Светом архијерејском синоду СПЦ, 6. октобар 1960; Син. бр. 3006/60; АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1961, ф. IV, ред. бр. 5/61, Извештај о раду Светог Архијерејског Синода у 1960/61 години тј. за период од прошлогодишњег заседања Светог Архијерејског Сабора 13 јуна (31 маја) 1960 године до данас.

[1675] „Професор др Викентије Фрадински", *Весник*, 1. 3. 1961, 4; Пузовић, „Викентије Флоријанович Фрадински – историчар Цркве", 107 са нап. 19.

хонорарни наставник Богословског факултета у Београду (од 1937. па до почетка рата), Сергије Викторович Троицки (1878-1972), од 1920. присутан у Краљевини СХС, дао је, о чему су бројни истраживачи сагласни, видан допринос проучавањима црквеног и канонског права. Послије рата, од 1948, био је ангажован у својству сарадника Српске академије наука и уметности, као члан Комисије за критичко издање Крмчије (Законоправила) Св. Саве, и Комисије за издавање извора црквеног права.[1676] Осим поменутог, њега је био ангажовао тадашњи Институт за историјска питања да сачини реферат на тему „Историјат т.зв. 'Хрватске православне цркве'". За ту сврху требало му је да проучи акта САСинода СПЦ која се тичу овог предмета. За то је добио званично одобрење на сједници овог црквеног тијела 20. фебруара 1951, с тим да један примјерак будућег реферата уступи САСиноду.[1677] Професор Троицки је током 1947. и 1948. држао предавања на МДА из црквеног права, постао сарадник *ЖМП*-а и члан ОВЦС-а.[1678] Како се може видјети из доступних извора, он је боравио у СССР-у ради држања предавања на МДА и рада у Московској патријаршији од 19. маја до 21. јула 1947, и од 5. новембра 1947. до 7. јануара 1948. године. Поново је боравио, на позив МП, у периоду 11. мај–13. август 1948. године. [1679] Прекид односа између ФНРЈ и СССР одразио се и на његов даљи педагошки и научни рад у матичној земљи. Иако је почетком 1949. добио визу од СССР-а за долазак у Москву, сви напори да добије пасош и југословенску визу остали су без резултата, чиме су везе с Москвом за дуго времена биле онемогућене. Од 1950. па надаље радио је готово искључиво за *Вјесник Руског западноевропског патријарашког егзархата*, и за Српску академију наука.

Повољније околности за ангажман у домовини указале су се после нормализације југословенско-совјетских односа. Троицки је 19. септембра 1955. писао митрополиту крутицком и коломенском Николају (Јарушевичу), између осталог и о томе да би путовање у Москву, које је 1949. било одложено, могло бити реализовано сада, при чему би имао прилику да овог архијереја подробније упозна са положајем руских црквених структура у Америци. Том приликом могао би да набави микрофилмове неких рукописа неопходних за издавање Крмчије, и додатних чланака за Властареву Синтагму, на којим је пословима већ дуже радио.[1680] Професору Троицком је био упућен позив Московске патријаршије да дође у совјетску престоницу током 1956, у вријеме које му одговара, ради обављања са њим, као водећим специјалистом за канонско право, консултација по низу питања. Улазак у СССР био му је одобрен 16. априла 1956. године.[1681] Професор Троицки се у септембру 1956, непосредно прије одласка патријарха Викентија у Москву, стављао на располагање, преко митрополита Николаја (Јарушевича), за предстојеће разговоре двије црквене делегације по низу питања, и био је спреман да отпутује у руску престоницу тим поводом.[1682]

Током 1959. Троицком је био достављен један редигован примјерак његовог рада (књиге) *О неправде апологии карловацкого раскола. Разбор книги прот. М. Польского „Каноническое положение высшей церковной власти в СССР и заграницей"*. Књига Пољског изазвала је полемике на релацији РПЗЦ–МП, на коју је одговорио проф. Троицки напријед наведеним

[1676] Опширније: Благота Гардашевић, „Др Сергије Викторович Троицки", *Богословље*, бр. 1-2 (1980), 176-177; Ненад Тупеша, „Допринос Сергија В. Троицког проучавању *Законоправила Светог Саве*", *Годишњак – часопис Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки"*, бр. 22 (2023), 28-37.
[1677] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1951, ф. II, ред. бр. 37/51, Син. бр. 334 / Зап. 105 из 1951.
[1678] Гардашевић, „Др Сергије Викторович Троицки", 177.
[1679] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 452, Л. 12, 14, 53, 70, 80, 91.
[1680] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 164. Копия письма на имя Митрополита Крутицкого и Коломенского Николая, из Локарна от 19. IX 1955 г. Сергий Троицкий.
[1681] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 70, 72.
[1682] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 150-151.

радом.[1683] Професор Троицки обратио се 24. септембра 1960. предсједнику ОВЦС-а, епископу Никодиму (Ротову), коме је претходно, преко митрополита корсунског Николаја, био послао своју књигу *О неправде карловацкого раскола* (Париз, 1960), а сада и своју студију на српском језику под називом *Спор старога Рима с новим на странама словенске Крмчије* (САНУ, Београд, 1960). Како је тренутно радио на истраживању „Закон судњи људем", чије се ауторство приписује св. Методију, једном од солунске браће, за његов завршетак био је неопходан рад на рукописима у московским библиотекама. Уједно, намјеравао је да са епископом Никодимом разговара и о заграничним црквеним питањима. Замолио је да као што је било и раније (дотад је пет пута био позиван у Москву), пошаљу позив из Патријаршије да дође у Москву на неко вријеме.[1684] Предсједник ОВЦС-а се 4. октобра 1960. обратио Савјету за послове РПЦ с обавјештењем да су за први квартал 1961. позвали старјешину Подворја РПЦ у Београду, као и професора Троицког са супругом, тражећи да се с тим у вези пружи одговарајућа помоћ.[1685] Епископу Никодиму би, како је казао у писму Троицком, било драго да му пружи прилику да заврши своје ново истраживање на тему „Закон судњи људем" (тј. о најстаријем словенском правном зборнику који датира из друге половине IX, или најкасније почетком X вијека), као и да разговара са њим.

Међутим, проф. Троицки је, осим горе поменутих, имао нове мотиве за одлазак у Москву. То су били обављање коректуре на два његова чланка која су прихваћена за објављивање у *ЖМП*-у, и у зборнику радова професора Духовних академија. Осим тога, он је припремио још два чланка, од чега је један (о Америчкој митрополији) требало да претходно размотри са епископом Никодимом. Такође, било је потребно да заврши рад на рукопису о св. Методију као аутору закона судњего, за реферат који је намјеравао да прочита на Међународном конгресу византолога у Охриду, који је био најављен за септембар 1961. године.[1686] Предсједник ОВЦС-а је изразио наду да ће га ускоро видјети у Москви, те да је његов долазак неопходан за завршетак рада „Закон судњи људем", и за коректуру чланака за часопис *Богословские труды*.[1687]

До боравка у СССР-у проф. Троицког дошло је у септембру-октобру 1961, што се поклопило са доласком делегације СПЦ на челу са патријархом Германом у посјету РПЦ.[1688] Извјештај о његовом боравку у СССР чува се у фонду Савјета за послове религије, а сачинио га је Ф. К. Конков, ангажован као преводилац у ОВЦС-у, који је био у пратњи проф. Троицког и његове супруге. Троицки је успио да посјети ОВЦС, гдје је имао сусрет са епископом Кипријаном, затим Новодјевички манастир и манастирско гробље, онда редакцију *ЖМП*-а, гдје је имао разговор са А. В. Ведерниковим. Потом је боравио у МДА, којом приликом је било ријечи о црквеном животу у Југославији и о предстојећој посјети југословенске делегације на челу са патријархом Германом. Током пријема код руског патријарха, 4. октобра, проф. Троицки је похвалио патријарха Германа због његове енергије и способности да у великој мјери духовно и материјално ојача Цркву којом

[1683] Ова књига протопрезвитера Михаила Афанасјевича Пољског (1891-1960), објављена у Џорданвилу (САД) 1948, у којој се улога МП после *Декларације* из 1937, како наводи В. Пузовић, сматра „сергијанском", тј. „насталом узурпацијом црквене власти уз помоћ бољшевичког режима", за разлику од РПЗЦ која је, после 1937, „законити настављач тихоновске Московске патријаршије", изазвала је полемике на релацији РПЗЦ–МП. О томе детаљније: Пузовић, „Историјско-канонски аспекти односа карловачке управе Руске заграничне цркве и Московске патријаршије", 21-214; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 271, Л. 151.

[1684] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 342.

[1685] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 341.

[1686] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 11.

[1687] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 12. Проект. Током 1961. публиковани су следећи радови проф. Троицког у часописима у издању МП: „Кто включил папистическую схолию в православную Кормчую", и „Св. Мефодий как славянский законодатель" (оба објављена у *Богословские труды*, сборник второй, 1961). У *ЖМП*-у, № 12, објављена је краћа верзија чланка „Св. Мефодий как славянский законодатель".

[1688] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 132. Копия письма.

предстојава. Троицки је увјеравао патријарха Алексија да ће бити задовољство сарађивати са овим људима, односно са члановима делегације СПЦ. Током 5. октобра супружници су учествовали у дочеку српске црквене делегације. Првобитно су намјеравали да остану у СССР до 12. октобра, али их је патријарх Алексије замолио да остану дуже, како би присуствовали празнику Покрова Пресвете Богородице.[1689] За свој допринос Руској цркви проф. Троицки је 12. октобра 1961. био одликован Орденом Равноапостолног кнеза Владимира, а у децембру исте године проглашен за почасног доктора црквеноправних наука од стране Савјета МДА.[1690]

Троицки је неке своје књиге и радове слао предстојатељу РПЦ патријарху Алексију. Био је то случај са помињаном књигом *О неправде карловацкого раскола*, а послао му је и чланак „Халкидонский собор и восточный папизм“, објављен у часопису *Вестник Русского Западно-Европейского патриаршего экзархата* (бр. 32, Париж, 1959).[1691] Скромно се потписујући као „покорный послушник“, Троицки је 10. априла 1963. писао архиепископу Никодиму (Ротову). Обавијестио га је да је са задовољством прочитао његов реферат „Мир и слобода“, презентиран у децембру 1962. на сједници Радног комитета ХКМ у Холандији.[1692] Овом приликом је казао да пише чланак за *ЖМП* на тему „Црквено-политичка идеологија Крмчије св. Саве“. Троицки је захвалио шефу ОВЦС-а на писму од 3. фебруара и помоћи, али није био сигуран да ли ће му здравље дозволити да путује у Москву, због чега је замолио да му се хонорар за чланке шаље у Београд.[1693]

Професор Троицки је, као експерт, био ангажован од стране Српске патријаршије поводом неканонског захтјева МПЦ за осамостаљењем од СПЦ. Одлуком САСинода СПЦ бр 5141/ Зап. 763 од 22. новембра 1966, он је, заједно са др Благотом Гардашевићем, професором црквеног права на Богословском факултету, и протом Бранком Цисаржом, био ангажован на изради реферата „Да ли Македонска православна црква има услове за добијање аутокефалије и да ли је Македонска црква наследник Охридске архиепископије“. Реферати су били достављени прије почетка САСабора СПЦ 1967. године, и садржали су доказе да МПЦ нема услове за добијање аутокефалности.[1694]

На пословима библиотекара Богословског факултета у Београду истакао се Георгије Свишћов (Свишчов, Свишчев) (1912-1980). Рођен у Петрограду, у Краљевину СХС долази у првом таласу руске емиграције. У међуратном периоду имао је интересовања за философска учења Истока, окултизам и јогу. Тада је предузимао путовања на југ Србије (у Пећ, Ђаковицу и Призрен) зарад изучавања мистицизма муслиманских дервиша.[1695] Он је завршио студије на Богословском факултету СПЦ, претходно и Прву руско-српску гимназију у Београду. Студирао је и на Медицинском факултету у Београду. Рат је провео у њемачком заробљеништву. Године 1946.

[1689] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 436, Л. 138-141.

[1690] Гардашевић, „Др Сергије Викторович Троицки“, 177. Интересантно је да овај податак не помиње Конков у свом извјештају.

[1691] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 294, Д. 294, Л. 340. Недатирано.

[1692] Архиепископ Никодим, „«Мир и свобода»“, *ЖМП*, № 1 (1963), 39-44. Као мото реферата узете су ријечи апостола Павла из посланице Галатима (5, 13): „Јер сте ви, браћо, на слободу позвани; само не слободу за угађање тијелу, него да из љубави служите једни другима“.

[1693] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 57. У писму није директно наведено име адресата, али се може претпоставити да се ради о архиепископу Никодиму (Ротову).

[1694] У реферту је истакнуто да у случају да би МПЦ „противно канонима, сама на свом митрополитском црквено-народном сабору прогласила себе за аутокефалну, она ће се сматрати, како од Српске православне цркве, тако и од осталих Православних аутокефалних цркава, расколничком верском организацијом и, као таква, одлучена од општења са њима“. Цит. према: Пузовић, *Раскол у Српској православној цркви – Македонско црквено питање*, 77, 81.

[1695] Он је у часопису *Оккултизм и йога* (од 1933. излазио у Београду), у броју 4 и 5 за 1935, објавио чланак „Свет Метохии“ о свом путовању по југу Србије. Арсеньев, *нав. дјело*, I/414-415.

примио је југословенско држављанство. Како се може видјети из његовог писма академику Александру Белићу, предсједнику САНУ, од 30. новембра 1954, он је послије рата, да би се издржавао, радио разне физичке послове, био је изложен и гладовању, услед чега му је временом здравствено стање постало нарушено. На истом мјесту напомиње да влада, осим руским, још француским и њемачким језиком, да себе сматра Србином како се и изјаснио на попису становништва, и да би, имајући у виду узроке тешких животних услова у којима је обитавао, за њега неки интелектуални рад и ангажман био пожељан. До сусрета њих двојице је убрзо дошло, па је Свишћов добио ангажман у библиотеци Богословског факултета у Београду, на којој позицији ће остати све до 1974, када одлази у пензију. Ускоро по доласку на овај факултет успијева да 8. јуна 1959. заврши богословске студије, које је прекинуо прије равно 20 година.[1696] У САСиноду и на Богословском факултету знали су да уважавају и цијене његов рад у библиотеци, што је понекад истицано у званичним извјештајима о раду ове установе. Тако се нпр. за период од маја 1965. до маја 1966. наводи да у библиотеци Богословског факултета ради један библиотекар, Ђорђе Свишчов, „који својим свесрдним залагањем и примерном вреднoћом одржава ред у читаоници и библиотечком фонду, у ком сам одржава и чистоћу".[1697] Један дио његове библиотеке продат је антикваријату Матице српске у Новом Саду.[1698]

Павле Иванович Пудло (1898-1964), поријеклом из Лубна (Галиција), радио је од 1951. па до одласка у пензију (1959) као професор Богословије Светога Саве на више предмета (апологетика, морално богословље, психологија са логиком). Како професор ове установе био је 1956. одликован протођаконским чином.[1699] Он је у међуратном периоду најприје завршио средње богословско образовање у Богословији Св. Саве у Сремским Карловцима (1922), гдје је пристигао као руски избјеглица, а потом и богословске студије на Богословском факултету у Београду (1923-1928).[1700] Као свршени богослов и док је био на студијама радио је (1923-1926) као дневничар у Канцеларији Српске патријаршије.[1701] После 1945. од комунистичких власти био је кажњен радом у Борском руднику, а ослобођен је послије годину дана због недостатка доказа да је наводно окупљао реакционарну омладину. После тога радио је у крушевачкој фабрици „Жупа" као физички радник, затим у грађевинском предузећу „Партизански пут" и на другим пословима.[1702] Остао је упамћен по својим предавањима, и као човјек великог теолошког знања, поштован у професорском колегијуму.[1703]

[1696] Писмо Г. Свишчева А. Белићу, у *Гимназия в лицах. Первая русско-сербская гимназия в Белграде (1920–1944)*, I-II, Авторы-составители А. Б. Арсеньев и М. Л. Ордовский-Танаевский, (Белград: Архив Сербской Православной Церкви, 2018), I/314-315.

[1697] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1966, ф. III/I део, ред. бр. 100/66, Син. бр. 1785 / Зап. 285/66, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1965/66. години, тј. за период од заседања Светог архијерејског сабора 14. маја 1965. године до заседања Светог архијерејског сабора 11. маја 1966. године, 32.

[1698] Прегршт сјећања на ову необичну личност: Радомир Ђорђевић, „Библиотекар Георгиј Свишчев (Ђорђе Свишћов), теолог", у *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 2, прир. Богољуб Шијаковић, (Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2007), 216-220. Ђорђевић описује Свишћова на следећи начин: „[...] Оличавао је снажну индивидуалност, перманентног трагаоца-истраживача, те је отуд нужно био и усамљеник, којег средина није увек схватала. Његова животна драма је на известан начин оличавала и драму руске интелигенције после 1917. године." Исто, 220.

[1699] *Гласник СПЦ*, бр. 7-8 (1956), 124.

[1700] Бр. А. Ц., професор, „† Протођакон Павле Пудло, професор Богословије 'Св. Сава' у пензији", *Весник*, 1-15. 12. 1964; Пузович, „Русские эмигранты – студенты Православного богословского факультета Университета в Белграде (1920–1940 гг.)", 76.

[1701] Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 131-132.

[1702] протојерej Драгић Илић, „Протођакон Павле Пудло (1898-1964)", у протођакон проф. Павле Пудло, *Истиновање у љубави – изабрани списи*, (Цетиње: Светигора, 2021), 375-376.

[1703] Исто, 377.

Борис Селивановски (1894-1966) рођен у селу Слободском, округ Вјатка у Русији. Пратећи свог оца архимандрита Кирила долази 1920. у Југославију. Дуго година биће међу наставничким кадром у српским богословским школама. Школске године 1927/1928. налазимо га у Богословији у Сремским Карловцима, гдје предаје Свето писмо Старог и Новог завјета, ускоро и као професора руског језика, да би 1938/1939. прешао у Сарајево, гдје је био на позицији главног васпитача у тамошњој богословској школи. У међувремену је, од 1933, носио чин протопрезвитера. Био је члан-оснивач послератног Свештеничког удружења. Поводом петогодишњице његове смрти (1971) прота Василије Васо Ивошевић, и сам предавач у Карловачкој богословији, објавио је сјећање на о. Бориса.[1704]

Животна путања протојереја-ставрофора Бориса Волобујева завршена је 5. августа 1980. године. Он је 1890. рођен у Харковској губернији, гдје је завршио тамошњу Духовну семинарију, а 1915. и Кијевску духовну академију у степену кандидата богословља. Пут емигранта до Југославије водио га је преко Турске и Бугарске. Био је дуго година професор у богословским школама под окриљем Српске цркве. Најприје у Карловачкој богословији, гдје у настави учествује већ од 1927/1928, одакле ће школске 1938/1939. бити премјештен у Српску православну богословију у Битољу, у којој ради до 1941. године. Године 1933. рукоположен је у јерејски чин. Био је активан у хору руског Светотројичног храма у Београду. Од 1937. био је протојереј при храму Св. Александра Невског у Београду, а од 1950. настојатељ храма на Умци.[1705] Прота Волобујев је на крају школске 1952/1953. године био један од изасланика САСинода СПЦ на разредним и матурским испитима у богословијама. Конкретно, његово задужење као пензионисаног професора била је Призренска богословија.[1706]

Остале службе

Истраживања и прилози проучавању руско-српских музичких веза током 1920-1970. из пера Андреја Тарасјева о руским црквеним хоровима и хоровођама у Београду, и Алексеја Арсењева о руској емиграцији и црквеном појању у Србији, пружају основа за закључак да су руске црквене хоровође и пјевачи дали свој духовни допринос развоју благољепија при богослужењима у српским храмовима, и свједоче о широкој заступљености руских хоровођа и наставника музике у парохијама СПЦ. Додуше, иако не у оном обиму као у периоду између два свјетска рата, напријед изречено односи се и на њихово присуство током педесетих и шездесетих година XX вијека.[1707]

Чувени архитекта Василиј Михаилович Андросов (1872-1944), који је као руски емигрант дошао у Србију 1919, и остао упамћен као пројектант сакралних објеката у међуратном периоду, израдивши више од 60 пројеката. Након његове смрти остала су два пакета пројеката, цртежа и фотографија са тематиком подизања православних храмова током међуратног периода. Ту заоставштину је његова супруга, посредством инжењера Миладина Пећинара и свештеника Косте Луковића, предала Српској патријаршији на чување и евентуално коришћење. Одлучено је на

[1704] прот. Васо Ивошевић, „Сећање на протојереја-ставрофора Бориса К. Селивановског“, *Православље,* 15. 4. 1971, 19; Васо Ивошевић, „† Борис Селивановски протојереј-ставрофор – проф. богословије“, *Весник,* 15. 3. 1966, 8; Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940),* 267, 268, 269, 277.

[1705] Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 267, 269, 275; протојереји Радоје Брадић и Теохар Теохаревић, „Протојереј-ставрофор Борис Волобујев“, *Православље,* 1. 9. 1980, 14.

[1706] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1953, ф. IV/I део, ред. бр. 71/53, Син. бр. 1146 / Зап. 329 од 5. маја 1953.

[1707] Андреј Тарасјев, „Руски црквени хорови и хоровође у Београду (1920-1970)“, *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику,* 55 (2016), 107-128; Алексеј Арсењев, „Руска емиграција и црквено појање у Србији: 1920-1970. године“, *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику*, 55 (2016), 129-174.

сједници САСинода од 5. августа 1952. да се приспјели материјал остави на чување, а да се дародавки изрази захвалност.[1708]

У овом прегледу вриједи поменути и службенике руског поријекла из реда лаицитета. Као професорица у пензији 16. маја 1967. преминула је Надежда Ивановна Косов, поријеклом из Вјазме код Смоленска у Русији. У некрологу поводом њене смрти побројана су нека од њених доброчинстава, између осталог и то да је поклонила 500.000 ст. динара за градњу Саборне цркве у Бања Луци, да је помагала бројне манастире (међу њима и Гомионицу), а уочи смрти своје ствари завјештала је Бањалучкој епархији. Остала је упамћена и као ходочасница.[1709] Антонина Тукалевски (рођена 1883. у Тержоку, Русија) дошла је 1920. у Југославију, најприје у Боку которску, а од 1936. радила је у гимназији у Вараждину као професор руског језика све до смрти. Супруг јој је био Александар Николајевич Тукалевски, професор философије.[1710] Велика добротворка Саборне цркве у Бања Луци била је и Анастасија Хапов, поријеклом из Петрограда, од 1920. у Краљевини СХС. Била је удова царског пуковника, и дуго година обављала је послове шивења свештеничких одежди. Поводом њене смрти, 13. фебруара 1976, некролог јој је написао лично епископ бањалучки Андреј (Фрушић).[1711] Супруга покојног свештеника Михаила Апошанског, Зинаида, преминула је 10. фебруара 1971. године.[1712] Супруга протојереја-ставрофора др Владимира Мошина, Олга Јаковљевна Мошин (1895-1977)[1713], преминула је у 82 години живота у Скопљу, гдје је и сахрањена. Била је активна у црквеном животу, и са великим интересовањем за савремена теолошка питања, али и као познавалац више научних области. Израђивала је црквени вез са мотивима старих рукописа, од којих је многе даривала српским храмовима. На вијест о њеној смрти лист Загребачке епархије објавио је некролог, у којем се може прочитати да је она много задужила СПЦ и нарочито студенте, којима је била „друга мајка“.[1714]

У економату Српске патријаршије (1921-1932) и Канцеларији САСинода (1938-1941) био је ангажован Владимир Затворницки, инжењер електротехничке струке. Радио је на разним пословима: оправљање путева, водио стручни надзор над зградама Патријаршије, одржавао електричне централе, надзор и одржавање над централним гријањем, надзор и одржавање телефонске централе, водоводне мреже и др. Поријеклом је био Рус, рођен 1899. у Чернигову (тадашња Руска империја). Ради регулисања радног стажа, САСинод СПЦ му је у октобру 1952. издао увјерење да је 4. маја/21. априла 1939. постављен за хонорарног службеника Српске патријаршије, гдје је остао до 30. септембра 1941, када му је Синодском одлуком ова служба престала.[1715] Са сличним захтјевом САСиноду обратио се у априлу 1960. Владимир Гумиљевски, пензионер из Београда, будући да је код Народног одбора општине Стари Град био у току поступак ради утврђивања његове стручне спреме и послова на којима је био ангажован у Српској патријаршији. Жалио се том приликом да се овај поступак води као да нема никакве школске спреме, те да нису узети у обзир ни Теолошки, ни Правни факултет на којима је студирао. На његов захтјев САСинод му је издао увјерење да је он био у служби СПЦ од 28. маја 1932. до 14.

[1708] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1952, ф. III/I део, ред. бр. 132/52, Син. бр. 2157/1952, Инжењер Миладин Пећинар, професор Техничке Велике школе – патријарху српском Викентију, 27. јул 1952. О архитекти Андросову више у: Ђурђија Боровњак и Јелена Межински Миловановић, *Архитекта Василиј Михаилович Андросов (1872-1944)*, (Београд: Хералдички клуб, 2023).

[1709] Милан Јанковић, свештеник, „† Надежда И. Косов“, *Православље*, 15. 7. 1967, 12.

[1710] „† Антонина Тукалевски професор у пензији“, *Православље*, 21. 1. 1971, 23.

[1711] Епископ бањалучки Андреј, „† Бабушка Анастасија Хапов велики добротвор Саборне цркве у Бања Луци“, *Православље*, 15. 3. 1976, 14.

[1712] Јован Марковић, протојереј, „† Зинаида Апошански“, *Православље*, 18. 3. 1971, 23.

[1713] Пузовић, „Владимир Алексејевич Мошин (1894-1987)“, 212.

[1714] *Глас светих равноапостола Ћирила и Методија – орган Епархије загребачке*, год. V, бр. 94, јануар 1978, 7.

[1715] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1952, ф. IV/I део, ред. бр. 82/52, Син. бр. 2870 из 1952.

марта 1945. Он је за то вријеме, као руски држављанин, у Патријаршији радио административне послове и преводио с руског језика.[1716]

* * *

У периоду који је обухваћен истраживањем у свештеничкој служби у СПЦ било је бивших руских емиграната, додуше не у оном броју као што је био случај у међуратном раздобљу. Ријеч је о оним случајевима који су послије 1945. и касније прешли из јурисдикције РПЗЦ у јурисдикцију Српске патријаршије. Неки од њих су због заслуга и ревности на Њиви Господњој стекли највиша свештеничка одликовања, и убрајали се међу најобразованије, највредније и најпедантније свештенике у појединим епархијама СПЦ. Од њих су се поједини истицали својим радом у Црвеном крсту, свештеничком удружењу, као хоровође и наставници музике и руског језика, сарадници црквених листова. Било је и оних који су оставили трага у културном животу, и са ангажманом на пољу књижевности и у етнографском раду. Међу монаштвом оба пола било је припадника који су имали руско поријекло, сада као клирици СПЦ. Поједини су оставили дубок траг као игумани појединих манастира, а било их је који су остали упамћени као мисионари и подвижници. Неки од њих обављали су дужност духовника у више монашких обитељи. Поједини су владали ријетким знањима и вјештинама, и обављали разна послушања. У посматраном периоду појединци руског поријекла су били ангажовани у црквеној просвети, на васпитавању и образовању српског богословског подмлатка, а било их је и на библиотекарским пословима. Припадника руског поријекла било је и међу другим службама унутар СПЦ у овом периоду, од којих су поједини били веома активни у црквеном животу, и остали упамћени као добротвори и приложници.

[1716] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1960, ф. III/I и II део, ред. бр. 26/60, Син. бр. 1398/1960, Владимир Гумиљевски – Светом архијерејском синоду СПЦ, 26. април 1960. Негдје се помиње као Гумљов.

„ПРИРОДНО ОГЊИШТЕ У КОМЕ СЕ ПОДГРЕЈАВА ПРИЈАТЕЉСТВО“. УЛОГА ПОДВОРЈА РУСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У БЕОГРАДУ У ОДНОСИМА ИЗМЕЂУ ДВИЈЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ

Одређивање статуса Подворја Руске православне цркве у Београду и питање јурисдикције над руским храмовима, парохијама и клиром у Југославији

Тијесне везе између двије православне цркве одржаване су преко Подворја РПЦ[1717] у Београду. Старјешине Подворја током периода на који се истраживање односи били су протојереј Јован Сокаљ (од 19. априла 1944. до повратка у СССР 1. фебруара 1950), митрополни протојереј Виталије Тарасјев (1901-1974) од 1950. до 1974, кога је на том мјесту наслиједио син, протојереј Василије Тарасјев (1932-1996).[1718]

Прва руска црквена организација на територији Југославије била је руска београдска црквена општина, присутна од септембра 1920. године, на чијем челу се налазио прота Петар Беловидов.[1719] Одговарајући на молбу о. Петра, први патријарх обновљене Српске патријаршије Димитрије (Павловић) дао је благослов да се богослужења у руској избјегличкој средини могу обављати на руски начин, а да се вјеронаука предаје на руском језику. Након што су прва богослужења обављана у приватном стану, од новембра 1920. добијена је дозвола да руска црквена општина убудуће то може чинити у великој сали Треће мушке гимназије. То је практиковано до маја 1922, од када су богослужења обављана у старој капели цркве Светог Марка, гдје ће ускоро бити подигнута, и у јануару 1925. освештана руска црква Свете Тројице на Ташмајдану у Београду. Проту Беловидова, који је преминуо 1940, наслиједио је свештеник Јован Сокаљ[1720], који ће бити настојатељ руске цркве Св. Тројице до свог одласка у СССР, 1950. године. Руске црквене општине постојале су још у Панчеву, Земуну, Новом Саду, Белој Цркви, Кикинди, Сарајеву и Зрењанину.[1721]

Када је висока јерархија РПЗЦ на челу са митрополитом Анастасијем (Грибановским) 7. септембра 1944. напустила Југославију и отишла у Њемачку, на име Епископског савјета оставили су указ о начину управљања црквом. Према овом Указу, управа над руским црквеним општинама у Југославији прешла је у руке протојереја Јована Сокаља, као у то вријеме најстаријег руског свештеника, који је имао права архијерејског намјесника. Међутим, САСинод СПЦ је увидио

[1717] Под овим појмом најчешће се подразумијева представништво једне аутокефалне цркве на територији друге аутокефалне цркве, које осим храма садржи и конак. Уп.: С. Е. Ш., „Подворје“, *Енциклопедија православља*, III/1498.
[1718] Нивьер, *нав. дјело*, 225, 479-480.
[1719] Протопрезвитер Петар Иванович Беловидов (1869-1940) био је од 1924. до 1940. први старјешина руске цркве св. Тројице у Београду. „Протопресвитер Петр Беловидов (1869-1940)“, датум приступа 25. 4. 2026, https://zarubezhje.narod.ru/av/b_057.htm.
[1720] Свештеник Јован Сокаљ (1883-1965) завршио је Холмску духовну семинарију (1906) и Кијевску духовну академију (1910). Рукоположен је у ђакона па јереја (1912). Емигрирао је у Краљевину СХС (1921), предавао у Богословији Светог Саве у Сремским Карловцима и у Битољској богословији (1922-1924), од 1931. служио у руској Свето-Тројицкој цркви у Београду, прешао у јурисдикацију РПЦ (1945), настојатељ руске цркве св. Тројице (1945-1950), примио совјетско држављанство (1946), вратио се у СССР (јануар 1950), ректор Саратовске духовне семинарије (1950-1953), ректор Минске духовне семинарије (1953-1956), ректор Одеске духовне семинарије (1956-1957), магистар богословља (1951), као удов замонашен под именом Инокентије (1959), архимандрит (1959), епископ смоленски и дорогобужки (1959-1964). В. И. Косик, „Иннокентий (Сокаль Иоанн Иоаннович)“, *Православная энциклопедия*, т. 23, 23-24, датум приступа 25. 4. 2026, https://www.pravenc.ru/text/468755.html.
[1721] AJ, 144-11-197, Kratki istorijat Ruske beogradske crkvene opštine i njenog odnosa prema Moskovskoj patrijaršiji, 1-2. Prilog je sačinio dr Vikentije Fradinski, univerzitetski profesor.

„ненормалност овога положаја сестринске Цркве (РПЗЦ – *Љ. П.*)“.[1722] Митрополит Јосиф, као администратор Београдско-карловачке архиепископије, преко Црквеног суда ове архиепископије упутио је 12. септембра 1944. један акт старјешини руског храма Свете Тројице, затраживши обавјештење ко, у чије име и под којим условима управља руским храмом у Београду. Стога је Парохијски савјет руске православне црквене општине у Београду са члановима Епископског савјета на сједници одржаној 6/19. септембра донио одлуку да се обрати САСиноду СПЦ, да прими руску православну цркву у Србији под своју заштиту, а да за „послове који захтевају архијерејску санкцију“ одреди једног од српских владика.[1723] Предсједништво САСинода СПЦ је у вези с тим донијело одлуку која је садржала више одредби. Као прво, одлучено је да се Епископски савјет и старјешина руске цркве узму под заштиту СПЦ. Уређење два органа РПЗЦ који су остали у Југославији (Епископски савјет и Парохијски савјет) имало је да остане како је дотад било, с тим да оба ова савјета воде и даље бригу о издржавању богомоља и свештенства. Свештенство при руској цркви имало је да и даље самостално води матичне књиге, а у складу са српским и југословенским црквеним и грађанским законима и прописима. Што се тиче судске надлежности Епископског савјета, приликом брачних и дисциплинских парница одлучено је да иста остане по досадашњем, док би предсједавање овим тијелом требало да преузме један од српских архијереја. Та дужност повјерена је епископу мукачевско-прјашевском Владимиру (Рајићу). У руским храмовима у Југославији за вријеме богослужења прво је требало помињати патријарха српског Гаврила, затим високопреосвећеног митрополита Алексија, у то вријеме мјестобљуститеља московског патријарашког трона, и најзад епископа Владимира.[1724]

Прота Сокаљ, као намјесник руских црквених општина у Југославији, обратио се митрополиту Алексију са извјештајем о историјату и положају руске цркве у Југославији, и на крају изразио наду да ће сви Руси-избјеглице, који желе да раде на црквеном пољу под окриљем МП, добити право на повратак у отаџбину.[1725] САСинод СПЦ је одлучио да одласком руске црквене јерархије (РПЗЦ) престаје да важи одлука САСабора СПЦ од 18/31. августа 1921, чиме су престала и сва изузетна овлашћења дата овој цркви у Краљевини СХС. Тиме је имало да престане дјеловање постојећег Епископског савјета РПЗЦ у Београду као самосталне установе, чиме је његов дјелокруг пренијет на епархијске црквене власти СПЦ. У одлуци су посебно апострофиране православна руска парохија и православна руска црквена општина са својим руководствима. Оне су имале остати у свом досадашњем дјелокругу и пракси, с тим што би надзор над управом имао бити додијељен надлежном српском епархијском архијерају. Овакав „изузетан положај“ руске парохије и црквене општине имао је остати на снази све дотле док се не ријеши споразумно између СПЦ и РПЦ. Што се тиче помињања на богослужењима, одлуком САСинода СПЦ имало се у свим руским црквама у Југославији помињати патријарх Гаврило и митрополит Алексије.[1726] Међутим, свештеник Јован Сокаљ обавијестио је САСинод СПЦ о одлуци

[1722] Руска црква у Југославији у то вријеме имала је двије црквене општине, два манастира (по један мушки и женски), 20 свештенослужитеља, 15 монаха, 32 монахиње и око 3.000 вјерника. *Гласник СПЦ*, бр. 10-11-12 (1944), 91.

[1723] AJ, 144-11-197, Kratki istorijat Ruske beogradske crkvene opštine i njenog odnosa prema Moskovskoj patrijaršiji, 2. Према другим изворима, Епископски савјет је ову одлуку донио 5/18. септембра 1944. године. Уп.: *Гласник СПЦ*, бр. 10-11-12 (1944), 91.

[1724] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква 1944-1948, Син. бр. 1428 од 6. октобра/23. септембра 1944.

[1725] AJ, 144-11-197, Kratki istorijat Ruske beogradske crkvene opštine i njenog odnosa prema Moskovskoj patrijaršiji, 3.

[1726] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква 1944-1948, Син. бр. 1428 / Зап. 166 од 27/14. новембра 1944. Ова одлука САСинода СПЦ у руској црквеној општини доживљена је као „промена става“ у односу на одлуку од 6. октобра/23. септембра. Професор Фрадински тумачи да је ова промјена према РПЗЦ била изазвана „општим политичким догађајима“, на првом мјесту доласком Црвене армије у Југославију и великим одушевљењем које је услиједило „поводом славних заједничких победа над старим непријатељем словенства“, а затим и тежњом више црквене јерархије СПЦ да се што прије успоставе прекинуте традиционалне везе са РПЦ. Тиме је САСинод СПЦ

Парохијског савјета руске православне црквене општине у Београду и чланова руског Епископског савјета од 5/18. септембра 1944, на којој је одлучено да се молбом обрате српском Синоду да прими Руску православну цркву у Србији под своју заштиту. Осим тога, одлучено је да САСинод СПЦ одреди једног од српских архијереја „за послове који захтевају архијерејску санкцију“.[1727]

Искористивши боравак у Београду делегације МП на челу са епископом кировоградским и одеским Сергијем, у априлу 1945, прота Јован Сокаљ сазвао је 11. априла скупштину Црквеног одбора руске београдске цркве, на којој је разматрано питање отварања Подворја у Београду. Одлучено је да руска београдска Светотројична црква, заједно са гробљанском Иверском капелом, буде у саставу Подворја РПЦ у Београду, а одлука је садржала и молбу московском патријарху да под своју јурисдикцију прими и цијелу руску београдску црквену општину. Истог дана је замјенику патријарха Гаврила, митрополиту Јосифу, упућен акт са изразима захвалности на покровитељству и помоћи које је СПЦ указивала руској цркви у Београду, уједно тражећи благослов за прелазак у јурисдикцију МП. Током боравка у Београду, епископ Сергије је указом од 19. априла 1945. потврдио проту Сокаља за старјешину Светотројичног храма у Београду, као и за привременог намјесника свих руских црквених општина на територији Југославије. Прота Сокаљ добио је пуномоћје да кроз покајање прима у јурисдикцију МП припаднике тзв. „карловачког раскола“. За директиве по свим питањима прота Сокаљ имао се у будуће обраћати директно МП, док се за питања попут светог мира, антиминса и потврде рјешења бракоразводних парница, дакле, тамо гдје је потребна архијерејска санкција, имао обраћати САСиноду СПЦ. Актом од 20. априла епископ Сергије извијестио је проту Сокаља да су клирици и општина цркве Свете Тројице у Београду примљени у канонско и литургијско општење и потчињени МП. Овој цркви требало се обраћати по свим административним питањима, док је за решавање канонских питања био задужен епископ мукачевско-прјашевски Владимир из СПЦ. Владика Сергије је 21. априла упутио митрополиту Јосифу и САСиноду СПЦ два акта: један, којим га обавјештава да су, поступајући по пуномоћју које је добио од патријарха Алексија, клир и црквена општина око цркве Свете Тројице у Београду примљени у канонско и литургијско општење и потчињене МП, и други акт, којим је тражено од САСинода СПЦ архијерејска санкција у канонским питањима, са молбом да се за вршење архијерејског духовног руководства над руском паством одреди епископ Владимир.[1728]

Приликом другог боравка епископа Сергија у Београду (фебруар-март 1946) он је предао проти Сокаљу указ патријарха Алексија, којим се поставља за архијерејског намјесника (благочиног) руских црквених општина на територији Југославије. Сјутрадан по повратку патријарха Гаврила у домовину он је примио делегацију руске београдске цркве, и том приликом изјавио да ће ову цркву „свесрдно помагати“, што се могло видјети из његовог даљег управљања

намјеравао „да унапред уклони евентуалне узроке, који би могли да ометају реализацију успостављања братских веза између Српске и Московске патријаршије, јер у оно време Московска патријаршија још није одредила свој став према руској заграничној цркви.“ AJ, 144-11-197, Kratki istorijat Ruske beogradske crkvene opštine i njenog odnosa prema Moskovskoj patrijaršiji, 3.

[1727] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква 1944-1948, Старешина Руске Православне Цркве у Београду, Претседник Парохијског Савета и Потпредседник Епархијског Савета протојереј Јован Сокаљ – Светом архијерејском синоду СПЦ, № 588, 6/19. септембар 1944.

[1728] Као канонска питања која потребују архијерејску санкцију наведена су: благослов за погреб самоубица, брачна питања, склапање бракова за вријеме поста итд., додјељивање светог мира и св. антиминса. AJ, 144-11-197, Kratki istorijat Ruske beogradske crkvene opštine i njenog odnosa prema Moskovskoj patrijaršiji, 4-5.

СПЦ, будући да „више нико није покушавао да поставља питање односно канонског положаја руске београдске цркве“.[1729]

На засиједањима САСинода СПЦ током октобра-новембра 1946. било је ријечи о положају свештеника Руса који су у служби СПЦ и оних који то нису. У вези и једних и других одлучено је да се прикупе тачни подаци о њиховом броју, па да се ово питање изнесе пред САСабор. Оним руским свештеницима, монасима и монахињама који су имали жељу да се врате у отаџбину требало је издати канонски отпуст, док је са онима који су намјеравали да остану у служби СПЦ требало поступати на исти начин као и са српским свештеницима, монасима и монахињама. То је подразумијевало да им се имају признати сва законом стечена права и обавезе, али без икаквих законских изузетака, као и без признања каквих специјалних привилегија.[1730]

На првом редовном засиједању САСабора послије Другог свјетског рата, одржаном од 24. априла до 21. маја 1947. под предсједништвом патријарха Гаврила, разматрана су бројна унутарцрквена и актуелна питања из живота СПЦ, будући да Сабор дуго година није одржаван. На петој сједници одржаној 16/29. априла разматрано је стање настало након одласка јерархије РПЗЦ из Југославије. Том приликом је додатна објашњења по овом питању поднио митрополит скопски Јосиф. Послије тога, САСабор СПЦ је одлучио следеће:

„Свети архијерејски сабор, узимајући у обзир измењене прилике које су настале са одласком руске заграничне јерархије, изриче да је одлука Светог архијерејског сабора од 18/31. августа 1921. АСбр. 31/1921. престала важити од дана одласка те јерархије из наше земље те је и ставља ван снаге.

Што се тиче парохија и црквених општина које су биле под јурисдикцијом заграничне руске јерархије оне имају остати под јурисдикцијом надлежних архијереја Српске православне цркве у духу канона и поретка црквеног“.[1731]

На тај начин је Руско подворје, иако отворено од епископа Сергија, наставило да ради, упркос томе што није имало свој устав који би био прихваћен од обје цркве. „Промена у односима између СССР и ФНРЈ задржала је ка[к]о дефинитивну обраду текста овог устава, тако и свечано отварање Руског подворја у Београду, које је намеравао да изврши пок. Патријарх српски Гаврило“, мишљење је проф. Фрадинског, који је сачинио елаборат о историјату руске београдске црквене општине.[1732]

О животу Руског подворја и његовом статусу у то вријеме говоре и неколика ниже наведена примјера.

Мјесна народна власт у Земуну покренула је питање исељења монашког братства Светог Крста, које је основано за вријеме Другог свјетског рата, правдајући то са два разлога. Први је била тешка стамбена ситуација, а ова заједница располагала је са двије просторије које могу да приме више од 20 особа, а на то је додато да чланови те заједнице „ништа не раде“, и да су прије извјесног времена довели једну нову групу дјевојака из Србије, без дозволе боравка од стране власти. По мишљењу представника мјесне власти, даљи би опстанак монашког друштва био „штетан“, па би исто одавде требало иселити. Њихов захтјев био је подржан и од стране Извршног

[1729] AJ, 144-11-197, Kratki istorijat Ruske beogradske crkvene opštine i njenog odnosa prema Moskovskoj patrijaršiji, 6-7.
[1730] „Извештај о раду седница Светог Архијерејског Синода између 29/16. октобра до 30/17. новембра 1946“, *Гласник СПЦ*, бр. 1 (1947), 7.
[1731] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Прав. Црква 1944-1948, Син. бр. 1674 од 29. маја 1947; Пузовић, „Рад Светог архијерејског сабора 1947. године“, 155.
[1732] AJ, 144-11-197, Kratki istorijat Ruske beogradske crkvene opštine i njenog odnosa prema Moskovskoj patrijaršiji, 7.

одбора НО Града Београда, који је замолио Земаљску комисију за верске послове НР Србије да у вези овога прибави сагласност црквених власти, и одреди мјесто гдје би заједницу требало иселити. Са овим је предсједник Комисије, прота Милан Д. Смиљанић, 30. марта 1950. упознао САСинод СПЦ, и тражио обавјештење у каквом је статусу поменута монашка заједница, односно да ли се налази у саставу и под јурисдикцијом Српске патријаршије, те да ли се она може третирати као манастир и гдје би је требало иселити.[1733] САСинод је упознао Комисију са одлуком архиепископа пећког, митрополита београдско-карловачког и патријарха српског (А. Е. М. бр. 523 од 3. априла 1950), из које се могу сазнати неке појединости о овој заједници. Наиме, монашко братство Светог Крста из Земуна поднијело је молбу 21. децембра 1949. да буде примљено у клир Београдско-карловачке архиепископије СПЦ. У то вријеме имало је 21 члана: игуманија Параскева са још 12 монахиња и четири искушенице, а од мушких чланова наводе се јеромонах Теофан, јерођакон Зосим, монах Сергије и искушеник Љубиша Новаковић. Одлуком предсједника Архијерејског синода РПЗЦ бр. 465 од 27. септембра 1941. Братство је било примљено под управу ове цркве. Након одласка Синода РПЗЦ из Југославије, одлуком САСинода СПЦ бр. 1428 / Зап. 166 од 27/14. новембра 1944. прешло је под управу СПЦ. На основу прегледа документације установљено је да ово братство ниједном одлуком није било примљено у јурисдикцију МП. Стога је поменутим актом српског патријарха од 3. априла 1950. одлучено да се монашко братство Св. Крста прими у клир Београдско-карловачке архиепископије у саставу у ком је горе наведено, са цјелокупном имовином, и проглашава се за Српски православни женски манастир, и има му се додијелити манастирска црква Светог Архангела Михаила и Гаврила у Земуну. За настојатељицу је постављена игуманија Параскева (Јовановић). Монах Сергије и искушеник Новаковић додијељени су братству манастира Пећка Патријаршија. Убудуће се управа манастира у свему имала придржавати Устава СПЦ. Од Комисије је тражено да са овом одлуком упозна НО Града Београда и мјесне народне власти у Земуну, уз препоруку да овоме манастиру и његовом братству „не чине никакве сметње“.[1734]

На адресу руског патријарха протојерej Владимир Родзјанко је упутио писмо 6/19. новембра 1952. године. Овом приликом је пренио мишљење проф. Сергија Троицког, који је Родзјанку писао 13. новембра, замоливши га да пише патријарху о црквеном животу Руског подворја. По мишљењу Троицког, црквени живот представништва РПЦ у Београду иде добро упркос тешкоћама, а то прије свега благодарећи „херојском подвигу“ његовог настојатеља, о. Виталија Тарасјева. Троицки је замолио Родзјанка да пише патријарху Алексију I да о. Виталију треба додијелити митру.[1735] Он је поново писао Родзјанку 3. децембра 1952, са истом молбом у вези свештеника Тарасјева, сматрајући да је овај потез неопходан, између осталог и због престижа Руске цркве чији је о. Виталије представник у Југославији. Он је протојерејски чин примио још 1940, а последњу награду, палицу[1736], 1942, добијену од Архијерејског синода РПЗЦ, и ништа

[1733] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1950, ф. III/II део, ред. бр. 68/50, Син. бр. 718 од 1. априла 1950, Председник Земаљске комисије за верске послове НР Србије Милан Д. Смиљанић – Светом архијерејском синоду СПЦ, 30. март 1950.

[1734] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1950, ф. III/II део, ред. бр. 68/50, Свети архијерејски синод СПЦ – Земаљској комисији за верске послове при Претседништву Владе Н. Р. Србије, Син. бр. 722 од 3. априла 1950. Патријарх српски Варнава (Росић) посјетио је 22. марта 1931. Земун, и том приликом служио литургију са руским и српским свештеницима у Руској цркви у Градском парку, која је још од 1920. била предата Русима на коришћење. Пилиповић, *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*, 240; Арсеньев, *нав. дјело*, I/190.

[1735] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 991, Л. 24.

[1736] Палица је дио свештене одежде која се, иако спада у архијерејске одежде, даје архимандритима и игуманима, и у виду високе награде неким протојерејима. У питању је четвороугано равнострано платно које се прави у виду квадрата или ромба. Има симболику духовног оружја, духовног мача. Архиепископ Аверкије (Таушев), *Литургика*, (Београд: Образ светачки, 2007), датум приступа 29. 12. 2025, https://svetosavlje.org/liturgika/7/.

више за наредних десет година. Прота Тарасјев је сада служио сам, будући да нема другог свештеника нити ђакона.[1737]

Протојерej Владимир Родзјанко, тада са службом у српској Светосавској цркви у Лондону, као бивши парохијски свештеник руске парохије при Николајевској цркви у Новом Саду, обраћао се патријарху Викентију 25. марта 1953. године. Молио је српског патријарха да обрати „нарочиту пажњу на ону моју бившу децу духовну која је остала у Новом Саду". До Родзјанка су биле допрле вијести да се ова парохија, као и остале руске парохије под јурисдикцијом СПЦ, намјерава укинути, и поред тога што је Свети синод још 1945. дозволио да руске парохије и општине задрже чисто руски карактер и обичаје под јурисдикцијом СПЦ. Он је пројавио пастирску бригу за своје бивше парохијане који су већином били старији и изнемогли људи, и који „никакве друге утехе немају, осим свога јединог "уголка", свога пјенија, својих богослужења и древних обичаја, [...]." Сматрао је да би евентуално укидање ових парохија „било (би) штетно и за саму Српску цркву, јер би се тенденциозно тумачило у иностранству и код Руса (свих јурисдикција) и код странаца". Стога је молио патријарха да се заузме да се овим парохијанима (као и онима у Суботици, Сомбору, Плавни и по другим мјестима гдје их још има) пружи „радост да чују своју песму и да одржавају своје обичаје".[1738]

Свештеник Виталије Тарасјев је у јуну (или августу) 1953. тражио од митрополита Николаја (Јарушевича) да му се хитно пошаље документ о постављењу за настојатеља-намјесника Подворја.[1739] Московска патријаршија са свештеником Тарасјевом није одржавала званичан контакт, макар је тако било 1953. године, већ су му *Богослужебније указанија*, црквене књиге и часописи прослеђивани преко егзарха за Западну Европу, архиепископа берлинског и њемачког Бориса (Вика). Имајући у виду негативну оцјену Тарасјева од стране совјетске амбасаде у Београду, Савјет за послове РПЦ је препоручивао МП да се уздржи од његовог именовања за намјесника, као и од комуникације са њим. Ипак, пошто већ дуго времена Савјет није имао информације о броју, статусу и потребама парохија МП у Југославији, Белишев је у име Савјета од МИД-а 13. јуна 1953. тражио помоћ у добијању тих информација и мишљење о потреби задовољавања захтјева о. Виталија.[1740] Одговор МИД-а био је позитиван, тј. став Амбасаде СССР-а у Југославији био је да нема примједби да се удовољи захтјеву Тарасјева да буде потврђен на мјесту намјесника Руске православне цркве у Југославији, како је саопштено Савјету 12. септембра 1953. године.[1741]

У вези одређивања статуса храмова и црквених општина који су се некада налазили под јурисдикцијом РПЗЦ, првобитан став руске стране био је да се сви руски храмови у Југославији, укључујући и цркву Свете Тројице у Београду, потпадну под јурисдикцију МП, око чега је избило извјесно несагласје између двије стране. Посредничку улогу у смислу контаката између двије цркве и преношења информација између њихових поглавара имао је руски свештеник из Београда прота Виталиј Тарасјев. Свети синод РПЦ под предсједништвом патријарха Алексија је 2. марта 1954. одлучио да се потврди да је Светотројични храм у Београду Подворје МП, а да се други руски храмови у Југославији налазе у јурисдикцији МП. Друга важна одлука јесте именовање протојереја Виталија Тарасјева, који је још од 20. јануара 1950. вршио функцију настојатеља храма Св. Тројице, благочиним, тј. намјесником свих руских православних храмова у Југославији. Послављи овај Указ патријарху Викентију, првојерарх РПЦ је замолио „да протојереја Тарасјева

[1737] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 991, Л. 26.
[1738] AJ, 144-8-140, Писмо протојереја Владимира Родзјанка патријарху Викентију, 25. март 1953.
[1739] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1101, Л. 97. Копия.
[1740] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1101, Л. 96.
[1741] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1101, Л. 152.

удостојите високе пажње и укажете му потребну помоћ“.[1742] По добијању Указа САСинод СПЦ је одлучио да се цијели предмет око именовања Тарасјева за старјешину руских православних цркава у Југославији има доставити САСабору на разматрање и одлуку. На сједници САСинода СПЦ од 23. марта 1954. је одлучено, након што је претходно размотрен Указ руског патријарха, да се задужи епископ браничевски Хризостом (Војиновић) да цијело питање проучи и о томе реферише Синоду.[1743]

На горњу одлуку руског патријарха и Светог синода РПЦ од 2. марта 1954. реаговао је епископ амерички и канадски Дионисије (Миливојевић). Он је поступак поглавара РПЦ сматрао за „посве неканонски“, из разлога што се „на територији једне признате православне цркве не може налазити која друга независна православна црква, која би зависила од кога другога центра верског изван дотичне земље и народа“. Додао је још да је „егзистирање Руског Заграничног Синода пре овога рата у Југославији било (је) неканонско и незаконито, што Цариградска Патријаршија није никада признавала“. Ипак, „да се не би изродили спорови“ око овога са патријархом Алексијем, и да не би због тога било последица по међуправославне црквене односе, владика Дионисије је сматрао да свештеника Тарасјева треба признати за старјешину свих руских цркава у Југославији, али „само у ограниченој форми, у смислу унутрашње њихове администрације с тим, што би он морао о свакој промени у животу руске цркве у Југославији референсати Светом Архијерејском Синоду (СПЦ – *Љ. П.*)“. На тај начин Тарасјев, тврдио је надаље епископ Дионисије, „не би имао права поставити ни једнога руског свештеника без сагласности нашега надлежног епархијског Архијереја, и што би за рукополагање нових свештеничких кандидата морали бити надлежни само наши надлежни епархијски Архијереји“. Предлагао је да би најбоље било да САСинод СПЦ што прије одреди неко свештеничко лице као референта по свим питањима руске цркве, и без чијег мишљења и рјешења САСинода СПЦ ништа се не би могло радити у руским храмовима.[1744]

САСабор СПЦ је на свом редовном засиједању у мају 1954. у вези овог питања одлучио: „Одложити за сада доношење дефинитивне одлуке о положају руских парохија на територији Ф. Н. Р. Југославије и упутити предмет Светом Архијерејском Синоду на даље проучавање“.[1745] Свештеник Тарасјев био је код патријарха Викентија после завршетка саборских засиједања, и интересовао се какав је став заузет с обзиром на одлуку руског патријарха да он буде намјесник свих руских парохија у Југославији. Наводно му је српски патријарх том приликом казао да је САСабор изненађен таквом одлуком, имајући у виду да је својевремено дата сагласност да само београдска црква Свете Тројице буде под јурисдикцијом руског патријарха, а не све парохије које су под надлежношћу појединих епископа СПЦ. Такав став је руски свештеник „примио лојално“.[1746] Тарасјев је питао патријарха Викентија да ли би био вољан да прихвати приватну

[1742] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 591 од 23. марта 1954, Писмо патријарха Алексија патријарху Викентију, № 357, 10. март 1954; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 139, Л. 7; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1213, Л. 18. Копия. Проект; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1213, Л. 19. Копия. Проект; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1213, Л. 20. Копия. Проект.

[1743] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 591 / Зап. 173 из 1954, Из седнице Синода СПЦ од 23. марта 1954.

[1744] „Ако се ово не ограничи, сутра ће сверуски Патријарх послати свога Епископа, или Егзарха да барата по Југославији како хоће, што би могло много да смета нашој црквеној ствари“, сматрао је у свом реаговању епископ Дионисије. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1145 од 25. маја 1954.

[1745] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1334 / Зап. 428 од 18. јуна 1954.

[1746] AJ, 144-10-174, Poseta Miloja Dilparića patrijarhu Vikentiju, 26. avgust 1954, 3.

кореспонденцију преко њега са патријархом Алексијем, у циљу усклађивања гледишта у вези овог питања и његовог службеног решавања. На то је српски патријарх дао свој пристанак.[1747]

Ускоро је од стране РПЦ дошло до измјене првобитног става по питању положаја руских храмова у Југославији. Најприје је протопрезвитер Колчицки, управник пословима Московског патријархата, патријарху Викентију послао извод из Журнала бр. 18. о засиједању Синода РПЦ 12. новембра 1954. године. На овој сједници слушан је реферат митрополита Николаја (Јарушевича) на тему стања црквених послова у заграничју. У вези руских храмова у Југославији одлучено је: „Укинути ставропигијално Благочиное руских православних храмова на територији Југославије“, и умолити патријарха Викентија и Синод СПЦ „да прикључи Својој јурисдикцији и управу храмова парохија и клира руских православних општина у Југославији (изузимајући Свето-Тројични храм у Београду)“. Храм Св. Тројице на Ташмајдану имао је и даље остати у јурисдикцији МП, а свештенику Тарасјеву је наложено да обави предају храмова, парохија и клира, који се сада још увијек налазе у руском благочинију, јурисдикцији Српске патријаршије, и након тога упути о томе реферат РПЦ. Потврда ових одлука ускоро је стигла патријарху Викентију, и то 1. децембра 1954, од стране митрополита крутицког Николаја. Он га је обавијестио о напријед наведеној одлуци Синода РПЦ.[1748] Ову одлуку је патријарх Викентије даље прослиједио САСиноду, који је на сједници 27. децембра 1954. заузео став да се о одлуци САСинода РПЦ извијесте епархијски архијереји, а патријарх да руској страни потврди пријем ове одлуке.

САСинод СПЦ је поменуту одлуку РПЦ доставио за засиједање САСабора, па се ова тема нашла на списку предмета на његовом редовном засиједању 1955. године, под редним бројем 16.[1749] Свети архијерејски сабор СПЦ је с тим у вези донио одлуку следеће садржине: „Узима се на знање одлука Светог Синода Руске православне Цркве бр. 449 од 1 децембра 1954 године, којом су руски православни храмови у Југославији заједно са свештенством предају јурисдикцији Српске православне Цркве, изузев Свето-Тројичног храма у Београду“.[1750] Српским архијерејима упућен је распис да је САСабор СПЦ на сједници од 2. јуна/20. маја 1955. узео на знање одлуку Светог синода РПЦ од 12. новембра 1954, и на основу тога одлучио: „Овим је коначно решено питање руских храмова и свештенства на подручју Српске православне Цркве, које је више година било отворено и у разним фазама често реметило добре односе између двеју сестринских цркава“.[1751]

Међутим, и послије ове одлуке било је извјесних нејасноћа у вези организовања црквеног живота припадника руске народности у неким епархијама СПЦ. Конкретно, био је то случај у Бачкој епархији, а поводом статуса Црквене општине у Новом Саду. Тим поводом се епископ бачки Никанор (Иличић) крајем јула 1955. обраћао САСиноду за појашњење да ли и послије предаје благочинија руских православних храмова у Југославији са свештенослужитељима

[1747] AJ, 144-10-174, Poseta Miloja Dilparića patrijarhu Vikentiju, 24. septembar 1954, 2.

[1748] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 2985 / Зап. 967 од 27. децембра 1954, Писмо митрополита крутицког и коломенског Николаја патријарху Викентију, № 449, 1. децембар 1954; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 139, Л. 13.

[1749] Приликом посјете секретара СКВП Милоја Дилпарића патријарху Викентију, 22. децембра 1954, предстојатељ СПЦ је казао да је руски патријарх Алексије ретерирао од свог ранијег става да руски намјесник из Београда буде старјешина свих руских цркава у Југославији, па је под својом јурисдикцијом задржао само Подворје Руске цркве у Београду. AJ, 144-10-174, Poseta Miloja Dilparića Patrijarhu Vikentiju 22. decembar 1954, 2; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1131 / Зап. 291 од 18. маја 1955. године; AJ, 144-14-213, Spisak predmeta za redovno zasedanje Svetog Arhijerejskog Sabora 23. maja 1955. godine.

[1750] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1325 од 9. јуна 1955.

[1751] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 1325 / Зап. 359 из 1955.

јурисдикцији СПЦ могу припадници руске народности имати (1) организовану самосталну црквену општину у смислу члана 5 Устава СПЦ, (2) самосталну управу парохије са својим посебним свештеником, и (3) свој посебни храм. Њега је претходно обавијестио прота Тарасјев да је руска Црквена општина у Новом Саду била предата у јурисдикцију СПЦ још 2. јула 1946, те да каснија одлука САСинода РПЦ од 1. децембра 1954. којом се благочиније предаје у јурисдикцију СПЦ, не обухвата ову црквену општину, која и послије одлуке Руског синода мора да сачува свој status guo ante. Руска ЦО у Новом Саду тражила је да постоји самостално као и до сада, захтијевајући да има своју управу и свог свештеника. Требало је још једном подсјетити и подвући, што је из САСинода СПЦ учињено у овом случају преко надлежног епископа бачког, да припадници руске народности не могу имати самосталне црквене општине и парохије, будући да су одлуком САСинода РПЦ бр. 449 од 1. децембра 1954. сви православни руски храмови у Југославији заједно са свештенством, изузев цркве Св. Тројице у Београду, предати у јурисдикцију СПЦ.[1752]

Изгледа да је у Савјету за послове РПЦ било извјесних мишљења (конкретно Г. Т. Уткина) о укидању Руског подворја у Београду. Међутим, у Амбасади СССР-а у Београду сматрали су да је овај предлог о укидању Подворја са накнадном предајом руске цркве СПЦ „непромишљен и неблаговремен, јер не узима у обзир неке веома значајне околности". Између осталог је наведено да руска црква у Београду представља центар око кога се сабира руско становништво у Југославији, те „у том смислу несумњиво игра позитивну улогу за нас". За настојатеља цркве, протојереја Виталија Тарасјева, каже се да је веома друштвена особа са добрим и исправним ставом према Совјетском Савезу, те да ужива ауторитет код руског дијела становништва Југославије. Подцртано је да би укидање Подворја у Београду „изазвало [...] забринутост у широким круговима југословенске јавности поводом таквих поступака Патријаршије руске православне цркве". „Руска православна црква у Београду је данас фактор који у извјесној мјери доприноси побољшању наших односа са Југославијом", тврди се надаље, и следствено томе препоручује да, према мишљењу Амбасаде СССР-а, „подворје у Београду треба сачувати и на све могуће начине подржати [...]".[1753] Да је совјетска власт за београдску руску цркву показивала занимање свједочи и некадашњи свештеник овог храма, протојереј др Владимир Мошин, који у својој аутобиографији наводи да је ова црква, поставши Подворјем РПЦ, „стављена (је) под заштиту Совјетске амбасаде у Београду". Црква Свете Тројице у Београду је у материјалном погледу егзистирала од сопствених прихода од црквених служби, продаје свијећа и др., „при чему из Москве није добијала никаква средства", тврдио је Мошин. Од МП је редовно добијала *ЖМП,* календаре и друга штампана издања, при чему је приход од продаје истих био препуштен овој цркви.[1754]

Наводе протојереја Мошина као да потврђује и један строго повјерљив преглед међународног црквено-религијског фактора и његовог утицаја на понашање вјерских заједница у СФРЈ, настао за потребе СКВП-а. Наиме, у поглављу које се тиче православља у савременом свијету и његовог утицаја у Југославији, указује се, додуше веома кратко, и на Подворје РПЦ у Београду. Поред тога што се каже да се оно налази под јурисдикцијом МП, истиче се да је Подворје „у чврстој (је) спони, под утицајем и усмеравањем Амбасаде СССР-а у Београду".[1755] Из једног разговора који је вођен између секретара Комисије СИВ-а са представником Амбасаде СССР-а у Београду, 20.

[1752] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1955, ф. I, ред. бр. 36/55, Син. бр. 1787 од 30. јула 1955, Епископ бачки Никанор – Светом архијерејском синоду СПЦ, 29. јул 1955; Исто, Син. бр. 1787 / Зап. 614 од 10. августа 1955.
[1753] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 153-154.
[1754] Мошин, *Под теретом: аутобиографија*, 139.
[1755] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 41, бр. 17/44, Međunarodni crkveno-religijski faktor i njegov uticaj na ponašanje verskih zajednica u SFRJ, 30.

октобра 1981, дотакнуто је питање улоге Подворја РПЦ у Београду и његовог тадашњег старјешине о. Василија Тарасјева. Аташе за културу совјетске амбасаде Ј. Брагин је том приликом изнио детаљ како „није тајна да је Московска патријаршија својевремено размишљала да Подворје у Београду појача упућивањем неког свештеника вишег ранга из СССР-а.“ Међутим, тада је у разговору са старјешином Подворја о. Виталијем „постигнут споразум о задржавању дотадашњег статуса Подворја“. Представник амбасаде био је задовољан радом о. Василија Тарасјева, истакавши да исти „одржава добре и живе контакте са Московском патријаршијом, често путује у СССР, камо води и групе свештеника Српске православне цркве на туристичка путовања ’са посебним циљем’ (обилазак споменика културе Руске православне цркве)“. Осим тога, указао је и на добре односе Тарасјева са СПЦ, и на његову активност на развијању екуменских односа, имајућу притом у виду редовност његових контаката са београдским надбискупом и пронунцијем Свете Столице у Београду. Брагин је питао да ли југословенска страна има примједби „на држање и деловање Подворја“, нашто је Самарџић примијетио да „колико је њему познато до сада није било проблема са В. Тарасијевим“. Ако до тога дође, Брагин је рекао да се Комисија може обратити Амбасади СССР-а.[1756]

Сусрети у Подворју Руске православне цркве у Београду

Епископ рашко-призренски Владимир (Рајић), у то вријеме члан САСинода СПЦ, је у руској Светотројичној цркви у Београду служио литургију 4. децембра 1950, на празник Ваведења. Литургији је присуствовао и епископ будимљанско-никшићки Макарије (Ђорђевић). Ова информација објављена је у званичном гласилу Српске патријаршије.[1757] Епископ Владимир се обраћао (у мају или јуну) 1954. године поглавару РПЦ Алексију, као свом „пријатељу и доброчинитељу“, и патријарху велике Руске цркве. Било је то у вријеме док је у Београду засиједао САСабор СПЦ. Владика је истакао да српски патријарх увијек даје благослов да се служи у храму Свете Тројице у Београду, и поменуо љубав и ревност којом старјешина ове цркве, свештеник Виталиј Тарасјев, надахњује, обједињава и окупља и Србе и Русе, уз остале врлине које посједује овај свештенослужитељ. Наведено га је понукало да руском патријарху предложи да о. Виталиј буде награђен за своју „ревност и дугогодишње служење Цркви“.[1758]

Као знак жеље за побољшањем и успостављањем односа у пуном обиму, како смо већ видјели, може се тумачити свечаност у руској цркви у Београду, одржана 6. фебруара 1955. године. Тог дана је патријарх Викентије, поступајући по молби руског патријарха, служио литургију у овом храму, и проти Виталију Тарасјеву предао одликовање у име РПЦ. Првојерарх СПЦ је о. Виталију уручио митру, па је овај од тада био митроносни протојереј. Осим патријарха Викентија, у литургијском сабрању су учествовали епископи Висарион и Герман, а свечаности су присуствовали још епископи Василије и Макарије. Према извјештају проте Милана Д. Смиљанића, овом догађају присуствовало је прилично пуно људи (600-700 душа), већина су били Руси, али и извјестан број Срба. Касније је у кући проте Тарасјева одржан свечани ручак, а читаво вријеме патријарх Викентије био је „прилично расположен“, а добро расположење било је видљиво и код остале четворице српских владика.[1759]

[1756] ДАМСПРС, ПА, СССР, 1981, ф. 108, д. 17, сигн. 452608, Zabeleška o razgovoru sekretara Komisije SIV-a za odnose sa verskim zajednicama sa predstavnicima Ambasade SSSR-a u Beogradu, 20. oktobra 1981. godine, 2.

[1757] *Гласник СПЦ*, бр. 10-11-12 (1950), 151.

[1758] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2. Д. 139, Л. 22.

[1759] AJ, 144-19-246, Svečanost u Ruskoj pravoslavnoj crkvi u Beogradu 6. februara 1955. godine, 1-2.

Када је у октобру 1957. руски патријарх посјетио СПЦ и ФНРЈ, програмом је била планирана посјета Подворју РПЦ у Београду. До тога је дошло у недјељу, 27. октобра, када су српски и руски патријарх заједно служили литургију у храму Свете Тројице. Том приликом руски патријарх је протојереја Тарасјева одликовао патријаршијским крстом, које је одличје однедавно било установљено у РПЦ. У то вријеме о. Виталиј био је други човјек у РПЦ који се могао похвалити овим особитим одликовањем и уважавањем.[1760]

Сусрети и контакти представника СПЦ и РПЦ у Руском подворју у Београду посебно су интензивирани у вријеме док је Српском црквом предстојавао патријарх Герман. На позив свештеника Тарасјева он је служио литургију на храмовни празник цркве Свете Тројице у Београду 1959. године. У мају мјесецу 1960. старјешина Руског подворја био је на пријему код патријарха Германа. Том приликом добио је позив да присуствује његовом свечаном устоличењу у древни трон српских архиепископа и патријараха у Пећкој патријаршији, које је било планирано да се обави 29. маја 1960. године. О овоме је Тарасјев обавијестио предсједника ОВЦС-а, 16. маја 1960, којом приликом је извијестио о доласку патријарха Германа у цркву Руског подворја у Београду. Било је то свега неколико дана раније (11. маја), на дан када је Тарасјев прослављао имендан. Тим поводом је у руском београдском храму литургијским сабрањем предстојавао владика новосадски и бачки Никанор, када је било обостраних ријечи о братском јединству двају цркава. У наставку је пристигао и патријарх Герман, са епископом горњокарловачким Симеоном. Тарасјев је захвалио српском патријарху, архијерејима и свештенству на „љубвеобилном“ односу, како према Руској цркви, тако и према њему лично. Током свечаног обједа који је услиједио у наставку, српски патријарх је наздравио за здравље руског патријарха, митрополита Николаја, епископата Руске цркве, свештенства и цијелог руског народа. На то је узвратио домаћин, захваљујући српском патријарху, члановима Синода, свештенству и читавој Српској цркви и народу за љубав коју показују према Руској цркви и Русима, особито подвукавши добре односе између двије цркве током историје, а и сада. Тарасјев је том приликом добио обећање од поглавара СПЦ да ће служити литургију на храмовни празник Свете Тројице.[1761]

Обичај да поглавар СПЦ или, у случају његове заузетости, неко од српских јерараха, најчешће чланова Светог синода, началствује свечаном литургијом на други дан празника Педесетнице – Духови, када руска црква Свете Тројице обиљежава храмовну славу, није се прекидао ни током наредних година. Тако је било 1961. године.[1762] Наредне године, 28. априла/11. маја 1962. (дан Светог мученика Виталија Крфског/Керкирског), свечану литургију у част имендана о. Виталија Тарасјева испред СПЦ служио је викарни епископ моравички Сава (Вуковић), док је нешто касније пристигао и патријарх Герман, са владикама Дамаскином, Василијем и Висарионом. Било је то у данима када се ишчекивала (друга) посјета руског патријарха СПЦ и Југославији.[1763] А када је до посјете дошло патријарх Алексије је посјетио храм Подворја 26. маја 1962, и истакао „ревност и пожртвовани рад“ старјешине руске цркве у Београду. Сада је митроносни протојерej

[1760] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 245, Л. 90-92.

[1761] Виталије Тарасјев је, по сопственом казивању, као ученик (семинарист) Призренске богословије присуствовао устоличењу првог патријарха васпостављене Пећке патријаршије Димитрија (Павловића) у Пећи, 28. августа 1924. године. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 294, Л. 219-220; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1833, Л. 19-21; Александар Д. Средојевић, „Патријарх српски Димитрије Павловић (1920-1930)“, (Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2013), 440-446.

[1762] *Гласник СПЦ*, бр. 7-8 (1961), 209; *Гласник СПЦ*, бр. 12 (1961), 373.

[1763] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 91-92.

Виталије Тарасјев одликован Орденом Светог Владимира I реда, а његов син, свештеник Василије, напрсним крстом.[1764]

У храму Руског подворја је 29. априла/ 12. маја 1963. служена свечана литургија поводом јубилеја 50 година од када је 1913. године патријарх Алексије I хиротонисан у чин епископа тихвинског, викара Новгородске епархије. У име СПЦ литургијом је началствовао епископ моравички Сава (Вуковић), уз саслужење шесторице свештеника и тројице ђакона, и у молитвеном присуству епископа бачког Никанора, члана Светог синода. Патријарх Герман није могао да присутвује услед болести. Владика Сава је изговорио поздравно слово у име патријарха Германа, Српске цркве и у своје лично име, назвавши руског патријарха „великим пријатељем Српске православне цркве и српског народа". По већ устаљеном обрасцу, на крају је старјешина Подворја приредио свечани ручак у част прославе овог јубилеја.[1765] На основу извјештаја који је о. Виталије 20. маја 1963. упутио замјенику предсједника ОВЦС-а, епископу талинском и естонском Алексију (Ридигеру), могу се видјети детаљи тока припреме за обиљежавање овог јубилеја. Према сопственом казивању, Тарасјев је наишао на разумијевање српског патријарха у вези обиљежавања јубилеја. Патријарх Герман је предложио да јубилеј буде обиљежен 29. априла/12. маја, литургијом којом би он началствовао, уз саслужење двојице епископа, 10 свештеника и тројице ђакона, у којем правцу су и вршене припреме. Међутим, како је само дан прије завршено двонедјељно засиједање САСабора СПЦ, на чијем је дневном реду била горућа тема – решавање актуелног раскола у епархијама СПЦ у Америци[1766], из тог разлога се одустало од првобитне замисли, тј. од присуства српског патријарха, што за Тарасјева и није било изненађење.[1767] У ОВЦС-у су били захвални српском патријарху, епископима и свештенству СПЦ на молитвама и добрим жељама упућеним првојерарху РПЦ у част јубилеја његове архијерејске хиротоније.[1768]

У Подворју су свечано обиљежавани и други јубилеји из архипастирске службе сверуског патријарха. Година 1967. донијела је низ јубилеја из његове службе: 90 година живота, 55 година епископске службе и 22 године патријарашке службе. Како је претходно било најављено, српски патријарх је 12. новембра 1967. служио литургију у храму Подворја, а служби и благодарењу присуствовали су митрополит црногорско-приморски Данило и епископ браничевски Хризостом. Био је присутан и декан Богословског факултета проф. др Чедомир Драшковић, ректор Богословије Светог Саве др Душан Кашић, архијерејски намјесник града Београда прота Душан Поповић, и старјешине појединих београдских цркава. Српски патријарх је са присутним архијерејима јубилару упутио телеграм овим значајним поводом.[1769] Такође, у храму Подворја обиљежена је и 25-годишњица патријарашке службе московског патријарха Алексија I, године 1970, о чему је објављен прилог у *Гласнику СПЦ*.[1770] Током 1967. у Подворју су извођени радови.

[1764] Смиљанић, „Патријарх руски вратио посету српском Патријарху", 248; Архимандрит Питирим и протоиерей А. Остапов, „Во имя единения и мира. Посещение Святейшим Патриархом Алексием Сербского, Болгарского и Румынского Патриархов", 10.

[1765] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 64-65; „Празднование 50-летия архиерейского служения Святейшего Патриарха Алексия в зарубежных приходах", *ЖМП*, № 8 (1963), 12.

[1766] Радић, *Држава и верске заједнице 1945-1970*, II/329-330; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбожаном времену*, I/458-459.

[1767] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 66.

[1768] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 81. Није датирано и није потписано.

[1769] Милисав Д. Протић, „Јединствени јубилеј. Поводом 90 година живота, 55 година епископске службе и 22 године на престолу сверуског патријарха г. Алексија", *Православље*, 23. 11. 1967, 1; „Рођенданска честитка", *Православље*, 23. 11. 1967, 2.

[1770] „Двадесет петогодишњица службе Патријарха московског и целе Русије Алексија", *Гласник СПЦ*, бр. 3 (1970), 61-63.

У септембру је патријарх Герман, у пратњи епископа сремског Макарија и главног уредника *Православља* Милисава Д. Протића, посјетио руску цркву Свете Тројице у Београду. Патријарх се интересовао за радове на црквеном дому, који су били заостали из материјалних разлога. Како би се радови наставили и овај објекат био сагрђен прије зиме, српски патријарх је обећао да ће он односно Српска патријаршија притећи у помоћ Подворју у виду позајмице. О овом приликом исказаном интересовању српског патријарха и спремности да помогне свједочи старјешина Руског подворја у писму патријарху Алексију од 23. октобра 1967. године. Уз то, предстојатељ СПЦ је наложио уреднику *Православља* да се о овоме објави биљешка у следећем броју ових новина.[1771]

Може се казати да је и вријеме када се на трону патријараха московских и сверуских налазио Пимен (Извеков) било испуњено прилично редовним сусретима у Руском подворју у Београду. Храмовна слава цркве Свете Тројице свечано је обиљежена у јуну 1971. године. Литургију је служио патријарх Герман, и у бесједи говорио, између осталог, и о духовном јединству православних Срба и Руса. Осим патријарха, испред СПЦ је било присутно више свештених лица и наставника Богословског факултета, као и представника власти, дипломатије, културног и јавног живота. У улози домаћина славе био је Богдан Љ. Петровић, посластичар из околине храма.[1772]

Једну оцјену значаја Подворја за међуцрквене односе дао је старјешина ове својеврсне „амбасаде" РПЦ при СПЦ. Митроносни протојерej Виталиј Тарасјев је приликом дочека руског патријарха Пимена у октобру 1972. исказао задовољство што патријарх Герман „указује велику част началствујући у нашим богослужењима", а „следећи његовом примеру и с његовим благословом у наш храм, због учешћа у богослужењу долази и свештенство, а и световњаци, а, што је нарочито задовољство, и ученици богословије", па се на тај начин у „молитвеној заједници (се) и манифестује непрекидна веза између братских цркава Руске и Српске."[1773] И патријарх Пимен је знао да истакне улогу Подворја РПЦ у зближавању двије цркве и два народа. Том приликом првојерарх РПЦ је казао да Руско подворје у Београду „представља природно огњиште у коме се подгрејава пријатељство између сестара: Руске и Српске цркве", а да је „значај тога пријатељства неоцењив", као и да ће „свето дело јачања братства и сарадње међу двема црквама – сестрама и двама рођацима народима по крви и по духу непоколебљиво развијати и доносити своје добре плодове".[1774]

Када је 7. априла 1974. преминуо дугогодишњи старјешина Подворја РПЦ у Београду, митроносни протојерej Виталије Тарасјев, на сахрани (9. априла) је чинодејствовао лично патријарх српски Герман, уз присуство 36 свештеника и четири ђакона. Сахрани о. Виталија, која је обављена на гробљу руске Светотројичне цркве, присуствовало је неколико јерараха СПЦ, професори Богословског факултета и Богословије Светога Саве, старјешине свих београдских храмова и друга лица. У име СПЦ од покојника се опростио свештеник др Душан Кашић. Он је подвукао да СПЦ цијени рад и заслуге преминулог проте Тарасјева на унапређењу срдачних односа између РПЦ и СПЦ, напомињући да је он уза све то био и „искрени пријатељ Срба".[1775] Следеће године је парастос поводом годишњице смрти о. Виталија служио такође првојерарх

[1771] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 138, Л. 76-77; *Православље*, 28. 9. 1967, 8.

[1772] Б., „Слава Руске цркве у Београду", *Весник*, 1-15. 6. 1971, 10.

[1773] Кашић, „Његова Светост Пимен, патријарх московски и целе Русије, у посети Његовој Светости патријарху Герману и Српској православној цркви", 284.

[1774] Исто.

[1775] „Преминуо прота Виталије Тарасјев", *Православље*, 1. 5. 1974, 14-15; Протоиерей Василий Тарасьев, „Кончина протоиерея Виталия Тарасьева", *ЖМП*, № 8 (1974), 42-44.

СПЦ.[1776] У октобру 1974, приликом сусрета поглавара РПЦ и СПЦ у Москви, руска страна је исказала благодарност за пажњу према њиховом Подворју у Београду, показану од стране патријарха Германа и других јерараха Српске цркве. Том приликом о. Василије Тарасјев, нови старјешина Подворја, поднио је списак са неколико лица која су предложена за награде, међу којима је било и клирика СПЦ. Српски патријарх је био сагласан да им се одликовања додијеле.[1777]

У Руском подворју обиљежавани су значајни јубилеји из службе првојерарха СПЦ. Тако је 25-годишњица архијерејске службе патријарха српског Германа пропраћена и у руској цркви Свете Тројице, у јулу 1976, и то о празнику храмовне славе. Био је организован свечани ручак, а од чланова овог храма патријарх је добио на дар *Архијерејски чиновник*.[1778]

Јубилеји из архипастирске службе патријарха Пимена свечано су обиљежавани у храму Подворја, неки и у присуству поглавара СПЦ или епархијских архијереја. Петогодишњица интронизације московског патријарха Пимена обиљежена је 1976. године.[1779] Наредне године (1977) округли јубилеј – 20-годишњица његове архијерејске службе.[1780] Током 1977. био је покренут пројекат поправке храма Подворја. Тим поводом патријарх Пимен обратио се патријарху српском писмом од 10. новембра 1977, с молбом да он и СПЦ пруже помоћ у обнови овог храма. Заузврат, нудио је могућност компензације за евентуалне издатке СПЦ на овом пројекту. Компензација би се остваривала преко путних трошкова представника Српске патријаршије који учествују на разним засиједањима у иностранству, а који су користили услуге „Аерофлота“, или уплатом других путовања чланова српске јерархије која би била остварена преко совјетског авио превозника.[1781] САСинод ову понуду руског патријарха разматрао је на сједници 24. децембра исте године, на којој је одлучено да патријарх Герман извијести поглавара РПЦ да СПЦ није у могућности да прихвати понуђени аранжман, тј. да пружи помоћ у оправци руског храма у Београду. То је поновљено у писму патријарха Германа од 24. јануара 1978, којим је првојерарх РПЦ обавијештен да су његови предлози са пуно пажње размотрени, и да веома жали што се и поред најбоље воље и жеље понуђени предлог не може прихватити. Трошкови обнове храма Подворја износили би око 100 милиона старих динара, што је сума која премашује финансијске могућности СПЦ. Руски патријарх је упознат са праксом која постоји у СПЦ када се ради о обнови храмова, односно да се ове радње не врше финансирањем одозго, од стране црквене управе, него учешћем вјерних при односном храму, преко њихових добровољних прилога, што значи да се управа и вјерници сваког храма понаособ у свему старају за њихово одржавање и обнову. Упркос томе, поглавар СПЦ је обећао да ће у свему што је у границама њихових могућности „свесрдно помоћи као што бисмо учинили и за ма коју нашу цркву у Југославији“.[1782]

[1776] „Годишњи парастос поч. протојереју Виталију Тарасјеву“, *Православље*, 15. 4. 1975, 16.

[1777] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2601 / Зап. 609 из 1974, Разговор у Московској Патријаршији 6. октобра 1974, 2.

[1778] Прота Василије Тарасјев, „Руска црква у Београду свечано прославила 25-годишњи јубилеј Патријарха Германа“, *Православље*, 1. 7. 1976, 8-9; Исти, „Руска црква у Београду свечано прославила 25-годишњи јубилеј патријарха Германа“, *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1976), 138-140.

[1779] Исто.

[1780] Василије Тарасјев, протојерej-ставрофор, „20-годишњи јубилеј Патријарха руског Пимена прослављен у Београду“, *Православље*, 1. 7. 1977, 1-2.

[1781] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2906 од 22. XII 1977.

[1782] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 2906 / Зап. 737 из 1977, Писмо патријарха Германа патријарху Пимену, 24. јануар 1978.

Дугогодишњи предсједник ОВЦС-а митрополит Никодим (Ротов) је као архијерej уживао углед широм православне екумене, па тако и у Српској патријаршији. Он је од патријарха Германа добијао честитке за велике хришћанске празнике[1783], као и поводом напредовања у архијерејској служби.[1784] Исти је примао честитке и од појединих архијереја СПЦ и представника српског свештенства, који су умјели да цијене његово гостопримство које су уживали за вријеме боравка у посјети РПЦ, и поклоне које су том приликом од њега добијали.[1785] Изненадна смрт митрополита Никодима, која га је задесила 5. септембра 1978. у Риму, за вријеме аудијенције код новоизабраног папе Јована Павла I, снажно је одјекнула не само у православном свијету него и широм хришћанства. У то вријеме он је обављао више важних функција: стални члан САСинода РПЦ, патријаршијски егзарх за Западну Европу, предсједник Синодске комисије за питања хришћанског јединства и међуцрквене односе, предсједник ССЦ-а, и почасни предсједник ХКМ-а. Један припадник протестантизма, који је присуствовао сахрани митрополита Никодима у Тројицком сабору Александро-Невске лавре у Лењинграду, казао је о овом истакнутом црквеном прегаоцу да је „његов живот био (је) кратак, али његов допринос хришћанском свету огроман“.[1786] Српски патријарх је поводом смрти овог угледног архијереја упутио телеграм саучешћа патријарху Пимену, казавши да његов коначни одлазак представља „велики губитак за Руску цркву и читаво Православље“.[1787] Учинили су то и поједини архијереји СПЦ, међу њима и митрополит црногорско-приморски Данило.[1788] У српској црквеној штампи писано да је покојни митрополит Никодим био „велики радник у Цркви Божјој“, на пољу хришћанства и екуменизма; да је био „лидер руске савремене јерархије и њене црквене политике“, и „прва личност у вођењу црквене дипломатије“. По обичајима Руске цркве, деветог дана од смрти даје се парастос, а то се у случају преминулог митрополита Никодима обиљежавало 13. септембра. Тим поводом услиједио је позив старјешине руске Светотројичне цркве српском патријарху, па је поглавар СПЦ тог дана служио деветодневни помен у храму Подворја РПЦ, уз учешће тројице епископа.[1789] Сјећање на овог истакнутог архијереја и ванредног бесједника обиљежавано је и касније, од појединих српских црквених дјелатника.[1790]

Храмовна слава руске цркве Свете Тројице у Београду била је прилика за сусрет са српским патријархом и 11. јуна 1979. године. Он је предстојавао празничном литургијом, уз саслужење више свештеника из СПЦ и настојатеља храма проте Василија Тарасјева. Примјетно је било присуствовао изасланика совјетског амбасадора Ј. А. Брагина, и представника Комисије СИВ-а за односе са вјерским заједницама. Свештеник Тарасјев је том приликом, у име руског патријарха, поздравио поглавара СПЦ поводом 55. годишњице његовог свештенослужења (од када је 1924.

[1783] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 6.
[1784] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 152.
[1785] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 3, 1; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 7.
[1786] Др Дан Мартинсен, „Литургијска драма у Лењинграду“, *Православље*, 15. 1. 1979, 6. Како свједочи овај аутор, заупокојена литургија трајала је скоро 8 сати, уз присуство 7-8.000 вјерника. Уп. још и: диакон Владимир Русак, „Погребение митрополита Никодима“, *ЖМП*, № 11 (1978), 12-16.
[1787] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1978, ф. IV, Син. бр. 1805 од 7. септембра 1978.
[1788] АМЦП, Митрополија Црногорско-приморска, 1978, ф. 2, Православни митрополит црногорско-приморски, бр. 611/I од 11. септембра 1978, Телеграм поводом смрти митрополита Никодима Ротова, 8. септембар 1978.
[1789] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1978, ф. IV, Син. бр. 1849 од 14. септембра 1978, Протојерej Василије Тарасјев – патријарху Герману, № 195, 11. септембар 1978; Р. Ракић, „Митрополит Никодим – велики радник у Цркви Божјој“, *Православље,* 1. 10. 1978, 4; Протојерej В. Тарасјев, „Помен митрополиту Никодиму“, *Православље,* 1. 10. 1978, 4; прота Васо Ивошевић, „У спомен митрополита Никодима“, *Весник,* октобар 1978, 2.
[1790] Уп.: Васо Ј. Ивошевић, „Споменица митрополита Никодима“, *Весник*, бр. 692, април 1981, 5. Чланак је у ствари приказ часописа *Богословские труды*, свеска бр. 20 (Москва: Издание Московской Патриархии, 1979), који је посвећен митрополиту Никодиму.

рукоположен у ђаконски чин), уручио му икону Светог Јована Крститеља као дар првојерарха РПЦ, а у име парохијана Подворја књигу *Кијевски Псалтир* из 1397. године.[1791]

Током 1980. више пута су разним поводима архијереји СПЦ служили у храму Руског подворја. Прво је 17. априла патријарх Герман служио парастос патријарху руском Алексију.[1792] Потом је у част храмовне славе литургијом началствовао епископ Јефрем (Милутиновић), уз молитвено присуство патријарха Германа.[1793] Ове године је у Подворју свечано обиљежена 600-годишњице знамените Куликовске битке, у којој је 8. септембра 1380. руска војска, предвођена великим московским и владимирским кнезом Дмитријем Донским, поразила војску Златне Хорде којом је командовао Мамај, и на тај начин поставила темељ ослобођењу руског народа од монголско-татарског ропства. Јубилеј је обиљежен свечаном литургијом у храму Подворја, 21. септембра 1980. године. Како је српски патријарх тог дана био заузет освећењем новог храма и отварањем Свеправославног симпозијума у манастиру Жичи, то га је заступао декан Богословског факултета прота др Благота Гардашевић. Окупљенима је прочитана посланица патријарха Пимена и Светог синода РПЦ поводом овог јубилеја. Старјешина Подворја је у току свог обраћања упоредио Куликовску битку са Косовском битком, нагласивши да је она имала за „браћу Србе и све Јужне Словене [...] историјски значај". У руском цркви је била уприличена и изложба слика на тему Куликовске битке, а осим свештенства свечаној трпези присуствовали су представници совјетске амбасаде у Београду. Забиљежено је и присуство поклоника који су претходне године имали прилику да посјете светиње Руске цркве у СССР-у, међу којима је био протосинђел др Стефан Чакић.[1794]

У Руском подворју је 9. априла 1981. одржана свечана академија поводом 100-годишњице смрти великог писца Ф. М. Достојевског, уз учешће српских умјетника. Академију је отворио прота Тарасјев, док су у наставку програма гости имали прилику да преко траке слушају црквено појање са помена Достојевском одржаног 9. фебруара исте године на његовом гробу у Александро-Невској лаври у Лењинграду.[1795] Ове године навршавало се 25 година службе протојереја Василија Тарасјева, будући да је 1956. примио презвитерски чин. Тим поводом руски патријарх је изаслао једну делегацију, о чијем доласку је 26. марта 1981. прота Тарасјев обавијестио патријарха Германа. Делегацију је предводио замјеник предсједника ОВЦС-а епископ зарајски Јов, а у њеном саставу били су референт ОВЦС-а протојерej Николај Гончаров, протођакон Владимир Назаркин, и шеф информација ОВЦС-а Павле А. Кутепов.[1796] Делегацију је 5. маја примио патријарх Герман, следећег дана су служили литургију у манастиру Жичи. Осим свечаности у Подворју, делегација је посјетила више епархија СПЦ. У пратњи делегације био је и представник Амбасаде СССР-а у СФРЈ. Централни догађај збио се 10. маја у храму Подворја, којом приликом је протојерej Василије Тарасјев одликован правом ношења митре.[1797] Ове године је српски патријарх узео учешћа у обиљежавању 10-годишњице устоличења патријарха

[1791] Протоиерей Василий Тарасьев, „Престольный праздник Патриаршего подворья в Белграде", *ЖМП*, № 3 (1980), 10-11; протојерej-ставрофор Василије Тарасјев, „Слава Руске цркве у Београду", *Православље*, 1. 7. 1979, 8-9; *Гласник СПЦ*, бр. 10 (1979), 216.

[1792] *Гласник СПЦ*, бр. 10 (1980), 222-223.

[1793] Василије Тарасјев, „Духови – слава храма Руске цркве у Београду", *Православље*, 1. 7. 1980, 7.

[1794] Протоиерей Василий Тарасьев, „Юбилейное празднество в Патриаршем подворье в Белграде", *ЖМП*, № 2 (1981), 17.

[1795] Хаџи Милијада Корницер, „Поводом 100-годишњице смрти Достојевског", *Православље*, 1. 5. 1981, 8.

[1796] „Посета из Московске патријаршије", *Православље*, бр. 338, 15. 4. 1981, 16.

[1797] Радомир Ракић, „Ретко славље у Руској цркви", *Православље*, 1. 6. 1981, 8-9; ДАМСПРС, ПА, СССР, 1981, ф. 108, д. 17, сигн. 434312, Informacija Komisije SIV-a za odnose sa verskim zajednicama o razgovoru sa predstavnicima Ambasade SSSR-a u Beogradu i boravku delegacije Ruske pravoslavne crkve u Jugoslaviji, 2-3; ДАС, Г-19, РИВ, 1981, ф. 25, Информација из области односа са верским заједницама маја 1981.

московског Пимена, на начин што је тим поводом на дан храмовне славе руске цркве у Београду служио свечану литургију у цркви Подворја. Исте године је српски патријарх обиљежавао 30-годишњицу архијерејске службе.[1798]

Гости из СПЦ, на челу с патријархом, узели су учешћа у прослави храмовне славе цркве Подворја и 7. јуна 1982, у вријеме када је свечано обиљежавана 50. годишњица свештенослужења патријарха московског и цијеле Русије Пимена. Осим патријарха Германа, из СПЦ били су декан и два професора Богословског факултета, ректор Богословије Свети Сава и други. У свом обраћању гостима из СПЦ настојатељ Подворја је истакао допринос патријарха Пимена који инспирише и надахњује вјерујући народ у борби против нове врсте насиља и убиства – за борбу против пријетње нуклеарног рата. Притом је прота Тарасјев имао у виду напоре руског патријарха на очувању „светог дара живота од нуклеарне катастрофе“, у којем „акту миротворства“ је и СПЦ узела и узима учешћа.[1799] Нешто касније те године обиљежавао се други јубилеј везан за свештеничку и пастирску службу предстојатеља РПЦ, па је по други пут у храму Подворја богослужио српски патријарх, 26. децембра 1982, у част 25-годишњице архијерејске службе патријарха московског и цијеле Русије[1800]

Спомен на патријарха Алексија I и надаље је његован у Руском подворју. Служењу парастоса поводом 15-годишњице његове смрти присуствовао је патријарх српски Герман, 17. априла 1983. године.[1801] Исте године је на други дан Духова, 27. јуна 1983, у храму Подворја служио патријарх Герман, заједно са два викарна епископа: марчанским Данилом и моравичким Савом.[1802]

Српском патријарху био је упућен позив да присуствује парастосу поводом десетогодишњице смрти проте Виталија Тарасјева, 7. априла 1984, у цркви Руског подворја у Београду. Овом чину присуствовао је првојерарх СПЦ са епископима Савом и Данилом.[1803] По други пут у Руском подворју те године патријарх српски је био 11. јуна, предстојавајући литургијским сабрањем у част храмовне славе[1804] Два јубилеја патријарха Пимена – 14. годишњица интронизације и 75 година живота – обиљежени су на дан славе цркве Свете Тројице, 3. јуна 1985, када је празничну литургију у храму Подворја РПЦ служио патријарх Герман.[1805]

Старјешине Руског подворја у животу Српске православне цркве

С друге стране, старјешине Подворја РПЦ у Београду узимали су учешћа у животу СПЦ разним поводима. Они су били позивани на обиљежавања крсне славе српских првојерараха. Имамо податке да је већ протојерej Виталије Тарасјев, на Никољдан 1955, био у гостима код патријарха Викентија, над дан његове крсне славе. Том приликом је Тарасјев искористио прилику

[1798] Василије Тарасјев, митроносни протојерej, „10-годишњица устоличења Његове Светости патријарха московског Пимена“, *Православље*, 15. 7. 1981, 2; *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1981), 128.

[1799] „Храмовна слава Подворја Руске цркве“, *Православље*, 1. 7. 1982, 8; Протоиерей Василий Тарасьев, „Праздник в Патриаршем подворье в Белграде“, *ЖМП*, № 12 (1982), 43-44; *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1982), 175.

[1800] *Гласник СПЦ*, бр. 1 (1983), 2.

[1801] *Гласник СПЦ*, бр. 5 (1983), 94.

[1802] митрофорни протојерej Василије Тарасјев, „Руска црква у Београду честита Патријарху јубилеј“, *Православље*, 1-15. 8. 1983, 3; *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1983), 125.

[1803] АСПЦ, Канцеларија патријарха Германа, Писма, к. 1, ф. III, Из Подворја Руске православне цркве у Београду, 2. април 1984.

[1804] *Гласник СПЦ*, бр. 7 (1984), 130.

[1805] Протоиерей Василий Тарасьев, „Храмовой праздник в подворье Русской Церкви в Белграде“, *ЖМП*, № 9 (1985), 89; *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1985), 278.

да поздрави домаћина у име руског патријарха и митрополита Николаја (Јарушевича), као и у име клира и парохијана руске цркве у Београду.[1806] Са овом праксом наставило се и за вријеме патријарха Германа, који је своју крсну славу прослављао на дан Светог Јована Крститеља (20/7. јануар), о чему има података у црквеној штампи. Тим поводом је митроносни протојерej Виталије Тарасјев, као што је био случај године 1960, присуствовао свечаном ручку код патријарха Германа, и ту прилику искористио да свечару пренесе поздраве своје паствe, као и патријарха Алексија и митрополита Николаја.[1807] Прота Виталије Тарасјев је 1972. присуствовао празничној литургији, а потом и свечаном славском обједу у част крсне славе патријарха Германа. У својој здравици, између осталог, је нагласио: „Руска православна црква се, [...] још и раније, преко блаженопочившег патријарха Алексија, и сада – у лицу садашњег свог Патријарха Пимена и свих његових сатрудника, са великом љубављу и пажњом односила и односи према најсветијој Српској православној цркви и њеном поглавару, [...]“.[1808]

Своје мјесто старјешина Руског подворја имао је приликом обиљежавања храмовних слава појединих београдских цркава. Тако је о. Виталије Тарасјев учествовао у прослави славе цркве Светог апостола и јеванђелисте Марка у Београду, 8. маја 1962, када је саслуживао српском патријарху Герману.[1809] Он је и наредних година учествовао у прославама патрона овог храма.[1810]

Старјешини Руског подворја је указана част да за вријеме боравка делегације Бугарске православне цркве у Југославији, током 6-16. јуна 1963, саслужује на литургији у Саборној цркви у Београду, а такође је био позван на свечани објед и пријеме приређене у част бугарског патријарха Кирила.[1811]

Године 1969, када је СПЦ обиљежавала велики јубилеј – 750-годишњицу аутокефалности, на литургијској прослави у храму Светог Марка у Београду, 14. септембра 1969, саслуживао је митроносни протојерej Виталије Тарасјев.[1812] Када се у оквиру СПЦ 1975. године обиљежавала 800-годишњица рођења Светог Саве, у београдској Саборној цркви је тим поводом 4. октобра служена свечана литургија, на којој је учествовао свештеник Василије Тарасјев, као представник РПЦ. Он је на свечаном ручку у Патријаршији дигао здравицу и подсјетио да је Растко Немањић замонашен у Старом Русику, односно Пантелејмоновом манастиру на Светој Гори. Поздравио је сабрање у име патријарха Пимена и РПЦ.[1813] Поводом овог јубилеја на адресу српског патријарха пристигле су честитке од предстојатеља РПЦ и предсједника ОВЦС-а.[1814] Иначе, старјешина Подворја учествовао је и приликом обиљежавања празника првог српског архиепископа Св. Саве (27/14. јануар), и то не само у богослужбеном дијелу, него и присуством на свечаним академијама у богословским школама СПЦ.[1815]

[1806] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 6.

[1807] „Крсна слава Његове Светости патријарха“, *Гласник СПЦ*, бр. 2 (1960), 69.

[1808] „Крсна слава патријарха Германа“, *Православље,* 15. 2. 1972, 3.

[1809] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 471, Л. 91.

[1810] Р. Милићевић, „Слава цркве Св. Марка у Београду“, *Православље,* 1. 6. 1967, 11.

[1811] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 517, Л. 75; *Гласник СПЦ*, бр. 8-9 (1963), 305-331; Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбожаном времену*, II/688-689.

[1812] Душан Кашић, „Прослава седамстопедесете годишњице аутокефалности Српске православне цркве“, *Гласник СПЦ,* бр. 10 (1969), 263-290: 265.

[1813] Душан Кашић, „Прослава 800-годишњице рођења Светога Саве“, *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1975), 202-203.

[1814] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1977, ф. I.

[1815] Милорад Максимовић, „Прослава Светог Саве на Богословском факултету“, *Гласник СПЦ*, бр. 2 (1977), 40; Драган Протић, „У Богословији Св. Саве у Београду“, *Гласник СПЦ*, бр. 2 (1977), 41.

У хроници црквеног живота забиљежено је учешће свештеника Виталија Тарасјева када је у препуној Саборној цркви у Београду, 24. маја 1970, служен 40-дневни парастос преминулом патријарху московском и цијеле Русије Алексију I.[1816]

Присуство старјешине Руског подворја, као представника МП, било је видно приликом рукоположења нових јерараха Српске цркве. Тако је током хиротоније архимандрита Методија (Муждеке) за епископа тимочког, 4. јула 1971, у Саборној цркви у Београду на литургији саслуживао о. Виталије Тарасјев.[1817] Хиротонији Никанора (Богуновића) за епископа хвостанског, 11. августа 1985, присуствовао је свештеник Василије Тарасјев. Он је новог архијереја, који је високо богословско образовање стекао на МДА, поздравио у име ректора ове академије епископа дмитровског Александра (Тимофејева)[1818], и предао му икону Преподобног Сергија Радоњешког.[1819] Старјешина Подворја имао је своје мјесто и приликом погреба и испраћаја неког од упокојених српских јерараха. У служењу опела преминулом епископу банатском Висариону (Костићу, † 1. децембар 1979) учествовао је и о. Василије Тарасјев.[1820]

Када је обиљежавана 60-годишњица пробоја Солунског фронта у Првом свјетском рату, у свечаној литургији у цркви Светог Марка у Београду, 24. септембра 1978, учествовао је свештеник Василије Тарасјев, а било је примјетно присуство помоћника главног војног аташеа амбасаде СССР-а у Београду.[1821] Освећењу камена темељца за нову зграду Богословског факултета у Београду, 13. маја 1984, присуствовао је и старјешина Подворја РПЦ[1822], а исте је године, 2. септембра, прота Василиј Тарасјев присуствовао освећењу новог храма Св. Јована Крститеља у Јасеновцу, које је извршио патријарх српски Герман.[1823]

Старјешине Руског подворја имале су значајну улогу у информисању поглавара СПЦ о појединим важнијим кадровским промјенама и дешавањима у МП. Тако је о. Василије Тарасјев обавијестио српског патријарха о промјенама на челу ОВЦС-а. Он је био званично обавијештен 16. априла 1981. да је дотадашњи предсједник овог Одјељења, митрополит Јувеналије (Појарков), предао дужност услед болести, да је његова молба патријарху Пимену и САСиноду уважена, те да је на његово мјесто изабран митрополит мински и бјелоруски Филарет (Вахромејев). Тарасјев је сматрао да о овоме треба да буде информисан српски патријарх, па је ове промјене САСинод СПЦ „узео на знање“.[1824]

Руска капела на Вршичу у Словенији као мјесто сусрета представника двије цркве

У мјесецу јуну 1915. стигло је у алпско село Крањску гору неколико хиљада руских војника, аустријских заробљеника. Они су убрзо били ангажовани на изградњи пута преко превоја Вршич

[1816] „40-дневни парастос блаженопочившем Патријарху Алексију“, *Гласник СПЦ*, бр. 6 (1970), 155.
[1817] М. Д. Ј., „Избор и хиротонија епископа тимочког Методија“, *Гласник СПЦ*, бр. 8 (1971), 180-184.
[1818] Био је ректор МДАиС током 1982-1992. године. „Александр (Тимофеев Николай Анатольевич“, датум приступа 25. 4. 2026, https://www.pravoslavnoe-duhovenstvo.ru/person/11758/.
[1819] Драган Вукић, „Хиротонисан епископ хвостански Никанор“, *Православље*, 1. 9. 1985, 4.
[1820] *Православље*, 1. 12. 1979, 2.
[1821] прота Милисав Д. Протић, „Прослава шездесетогодишњег јубилеја пробоја Солунског фронта“, *Гласник СПЦ*, бр. 11 (1978), 280.
[1822] Драган Вукић, „Освећен камен темељац нове зграде Богословског факултета СПЦ“, *Православље*, 1. 6. 1984, 3.
[1823] Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбожаном времену*, I/295.
[1824] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Протојерej Василиј Тарасјев старешина Руске цркве у Београду – патријарху српском Герману, № 115, 16. април 1981; АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква 1969-1978, Син. бр. 842 / Зап. 287 из 1981.

(1.611 метара) у Јулијским Алпима, у сјеверозападном дијелу данашње Словеније. Дана 12. фебруара 1916. лавина са Робичја затрпала је више од 300 руских заробљеника (по другим подацима између 200 и 500). На мјесту њихове погибије подигнута је 1917. спомен-капелица од стране руских заробљеника. Посвећена је Светом равноапостолном кнезу Владимиру, чији се спомен обиљежава 28/15. јула, када се на овом локалитету служи литургија и парастос преминулим руским војницима.[1825]

Спомен на преминуле руске војнике обиљежаван је уз учешће представника СПЦ и руског свештенства из Подворја РПЦ у Београду, а понекад је било и представника и вјерника РКЦ. У овој капелици, која се налази на територији Загребачке епархије СПЦ (од 1983. епархија Загребачко-љубљанска)[1826], је 28. јула 1960. служио литургију митрополит загребачки Дамаскин, са парохом љубљанско-бојаничким Александром Шимићем. Забиљежено је да је литургији и помену који је након тога услиједио присуствовао „велики број верника православне и римокатоличке вероисповести". И патријарх Герман је, на пропутовању кроз западне крајеве Југославије, 22. јула 1960. посјетио ову спомен-капелицу.[1827]

У хроникама црквеног живота забиљежено је да је године 1970, 28. јула, на овом мјесту служио прота Александар Шимић из Љубљане, док је проповиједи изговорио о. Јован Николић из Загреба. У наставку је одржан општи парастос погинулим руским заробљеницима. Богослужење је увеличао мањи састав загребачког катедралног хора под руководством проф. др Владимира Мошина.[1828] И године 1972, 31. јула, свештеник Александар Шимић служио је литургију и помен на овом мјесту, овог пута уз учешће јеромонаха Мирона (Јокића) из Бањалуке.[1829] Обичај да српски свештеници учествују у службама у капели на Вршичу понекад је доживљаван „као очигледан пример словенске солидарности у чувању историјских споменика који нас подсећају на столетне борбе за слободу, евоцирајући успомену на Први светски рат". Традиционални парастос служен је и 1973. године, 29. јула, када је литургију служио епископ славонски Емилијан (Мариновић), уз учешће пароха љубљанског о. Александра Шимића и проте Момчила Јанковића из Београда.[1830] Године 1979. литургијским сабрањем на Вршичу началствовао је епископ лепавински Јован (Павловић). Био је присутан већи број православних Руса који су допутовали из Београда, а са њима је био протојерej Василије Тарасјев. У наставку је, по српском обичају, освештан славски колач, а затим служен парастос страдалим православним руским војницима. Вијенац је положио изасланик амбасадора СССР-а у Београду, генерални конзул из Загреба В. А. Гусев.[1831]

Заједничко обиљежавање спомена на страдале руске војнике практиковано је и касније. Представници Подворја РПЦ из Београда поклонили су се сјенима жртава на Вршичу и 26. јула 1981. године. Том приликом је помен руским жртвама страдалим на овом мјесту обиљежен уз учешће епископа зворничко-тузланског Василија, као и српских свештеника из Загреба и Љубљане, Јована Николића и Сретена Душанића. Ове године био је присутан и конзул СССР-а из

[1825] о. Александар Шимић, прив. парох љубљански, „Руска капела на Вршичу у Словенији", *Православни мисионар*, бр. 1 (1969), 36-37.

[1826] „Историјат Митрополије загребачко-љубљанске", датум приступа 24. 4. 2026, https://mitropolija-zagrebacka.org/istorijat-mitropolije-zagrebacko-ljubljanske/.

[1827] А. Ш., „Слава руске капелице на Вршићу", *Гласник СПЦ*, бр. 8 (1960), 251-252.

[1828] „Литургија на Вршичу", *Православље*, 31. 8. 1970, 18.

[1829] С. Ј., „Служба у капели Св. Владимира на Вршичу", *Православље*, 1. 9. 1972, 12.

[1830] М. Јанковић, „Меморијална православна капела на Вршичу, у Словенији", *Православље*, 1. 11. 1973, 13; Ј., „Епископ Емилијан служио у капели на Вршичу", *Весник*, 1-15. 9. 1973, 2.

[1831] Јован Николић, „Прослава на Вршичу", *Весник*, септембар 1979, 8; Протоиерей Василий Тарасьев, „Памяти русских воинов", *ЖМП*, № 4 (1980), 12-13.

Загреба В. И. Дудниченко.[1832] У недјељу 25. јула 1982. у капели на Вршичу служена је литургија, а у наставку парастос руским војницима из Првог свјетског рата. Служио је свештеник Василије Тарасјев из Београда, док је проповиједи одржао прота Јован Николић из Београда. На сабрању те године забиљежено је присуство конзула СССР-а из Загреба К. В. Собачева.[1833] Са овом праксом наставило се и наредних година.[1834]

Улога Руског подворја у организовању поклоничких путовања вјерника из Српске православне цркве на поклоњење руским светињама

Кроз доступна архивска документа, литературу и црквену периодику донекле се могу пратити вијести о организацији поклоничких путовања (ходочашћа) вјерника из СПЦ и Југославије у циљу поклоњења руским православним светињама и обиласка културно-историјских споменика СССР-а. То је нарочито било примјетно од почетка 1970-их година.

Једна група српских свештеника боравила је на поклоничком путовању светињама Руске цркве током 1971. године. У склопу овог аранжмана обишли су и Кијев, и тамошњу Кијево-Печерску лавру.[1835] На првом мјесту што се тиче Русије незаобилазна дестинација свакако је била Тројице-Сергијева лавра у Загорску (данас Сергијев Посад), на око 70-ак километара од Москве. Свештеник Јован Николић, учесник овог ходочашћа, казао је да оно што је Света Гора за православне, Жича за СПЦ, то је за РПЦ Сергијева лавра, која стоји „попут алем-камена у круни Руске цркве“.[1836]

Удружење свештеника Бањалучке епархије практиковало је да скоро сваке године за своје чланове организује екскурзије, понекад и у иностранство. У августу 1972, у организацији агенције „Београд“, били су на поклоничком путовању по светињама Руске цркве. Путовање је реализовано возом, бројно стање износило је 74 путника, ходочашће је предводио епископ бањалучки Андреј (Фрушић), а било је свештеника и из других епархија. У Кијеву су обишли Кијево-Печерску лавру, храм Свете Софије и друге знаменитости. Московски Кремљ, као „најдивнији споменик руске и светске архитектуре“, био је незаобилазан дио овог програма. Један од учесника овог ходочашћа написао је да је овај споменик „историја руског народа отеловљена у камену“. Главни циљ путовања била је лавра Преподобног Сергија у Загорску, гдје је владика Андреј са свештеницима служио помен на гробу патријарха Алексија I. Поклоницима је приказан филм о избору Пимена за патријарха московског и цијеле Русије (1971). Завршни дио боравка обухватао је посјету Лењинграду.[1837]

[1832] Хаџи Милијада Корницер, „Помен на Вршичу“, *Православље*, 1. 10. 1981, 11; Јован Николић, „Прослава св. Владимира“, *Весник*, септембар 1981, 6.

[1833] Јован Николић, „Свечаност на Вршичу – парастос руским војницима из I свјетског рата“, *Весник*, август 1982, 5.

[1834] Тако је године 1986, 27. јула, обиљежена је 70-годишњица страдања руских војника и подизања капеле на Вршичу. Свечану литургију служио је митрополит загребачко-љубљански Јован (Павловић), а међу присутнима било је и католика, међу којима професори Теолошког факултета из Љубљане, др Франц Перко и др Антон Штрукељ. Д. М., „70-годишњица руске капеле“, *Православље,* 1. 10. 1986, 13.

[1835] свештеник хаџи Слободан Николић, „Са пута по Русији. Кијев и истоимена лавра“, *Православље*, 29. 7. 1971, 32.

[1836] свештеник Слободан Николић, „С пута по Русији. Загорск“, *Православље*, 27. 1. 1972, 13.

[1837] јерej Драгољуб Стевановић, „Удружено свештенство Босанске Крајине у Кијеву, Москви и Лењинграду“, *Весник*, 15. 9. 1972, 1-2. Писац овог текста је нагласио да је учешће епископа Андреја било од велике користи, због његовог познавања историје и руског језика.

Било је посјета појединим црквама и манастирима у Русији гостију из Југославије, који су другим поводима путовали у СССР. О томе је сјећање оставила Светлана Ивановна Данченко, сарадник Института за славистику Академије наука СССР (данас РАН), на боравак гостију из Југославије током новембра-децембра 1972. године. У то вријеме обиљежавао се јубилеј 50 година оснивања Совјетског Савеза, чему је допринос дала и АН СССР. Тим поводом приспјели су научници из Југославије, њих 10 из свих република. Конкретно, Данченко је, са својим старијим колегом Виктором Петровичем Грачевом, специјалистом за средњовјековну историју Србије и руско-српске односе у вријеме Првог српског устанка, била задужена да буде у пратњи гостију из Србије: академика Душана Каназира, у то вријеме потпредсједника САНУ, и др Немање Маџаревића, историчара са Балканолошког института САНУ. Они су на празник Ваведења, 4. децембра 1972, посјетили Тројице-Сергијеву лавру. Иако је био радни дан а СССР атеистичка држава, гости су били затечени огромним бројем вјерника који се усрдно моле. Послије службе гостима је приказан музеј тамошње Духовне академије, били су на ручку код владике Филарета (Вахромејева), тадашњег ректора МДАиС, којему је присуствовао игуман Лавре о. Валентин, а овом приликом уручени су им пригодни поклони.[1838]

На позив ОВЦС-а, гости РПЦ током 12-31. јула 1976. били су калуђери са Свете Горе, у формату једне делегације коју је предводио игуман светогорског руског Пантелејмоновог манастира архимандрит Авељ. У саставу деветочлане делегације био је монах Митрофан (световно име Милан Мишулић), сабрат српске царске лавре Хиландара.[1839] Осим обиласка светиња града Москве (храм на Сокољницима, Успенска црква Новодјевичег манастира), учешће на прослави празника Преподобног Сергија Радоњешког у Загорску, и Подворја манастира Пантелејмона у подмосковском селу Лукино, били су примљени код замјеника предсједника ОВЦС-а, епископа Хризостома, затим у Издавачком одјелу Московског патријархата, којим је руководио архиепископ волоколамски Питирим, као и код патријарха Пимена. Путовање је обухватало посјету Лењинграду, Пскову и Псково-печерском манастиру, Лавову и тамошњој Почајевској лаври, као и светињама града Кијева. По повратку у Москву пресједник ОВЦС-а, митрополит Јувеналије (Појарков), уприличио је пријем за госте са Свете Горе 30. јула, дан прије него што су отпутовали из СССР-а.[1840] На монаха Митрофана, који ће о овом путовању написати књигу *Света Русија у Совјетском Савезу* (према неким тврдњама преведена на седам свјетских језика)[1841], побожност руског народа оставила је јак утисак. У разговору са митрополитом Питиримом, у редакцији *ЖМП*-а, о. Митрофан је казао да је „за ово време посете доживео друго своје крштење“. Све оно што је видио навело га је да уствари да је „Рус [...] или са Богом или против Бога, али никад без Бога!“[1842] Монах Митрофан је у августу исте године, са осталом братијом, угостио у Хиландару групу поклоника из Русије, предвођену епископом виленским и литовским Германом. Они су у оквиру боравка на Светој Гори посјетила Хиландар, и поклонили

[1838] Детаљније: Светлана Ивановна Данченко, „Из истории международных академических научных связей 1970-х годов. Москва–Троице-Сергиева лавра–Москва. Воспоминания“, у *Славяне и Россия: славяне в Москве*, сборник статей, отв. ред. С. И. Данченко, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2018), 413-420.

[1839] У саставу делегације, осим Пантелејмона и Хиландара, налазили су се представници следећих светогорских манастира: Велике Лавре, Ватопеда, Ивирона, Зографа, Симонопетре и Констамонита. „Посещение Русской Православной Церкви иноками Святой Горы Афон“, *ЖМП*, № 11 (1976), 3.

[1840] „Посещение Русской Православной Церкви иноками Святой Горы Афон“, 3.

[1841] „Хиландарске Благовести I. Поводом 15 година од упокојења Оца Митрофана Хиландарца (1923-1999)“, датум приступа: 29. 9. 2025, https://bogicovek.com/%D1%85%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B5-%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8/.

[1842] М. Хиландарац, *Света Русија у Совјетском Савезу*, (Света Гора: Издање манастира Хиландара, 1987), 145, 146.

се најпоштованијој светињи овог манастира Богородици Тројеручици, као и гробу Преподобног Симеона Мироточивог, а показана им је манастирска библиотека и ризница ријетких икона.[1843]

Протојерej Бранко Савић, старјешина Саборног храма у Београду, обратио се патријарху Герману да му одобри одсуство за период 3-14. новембар 1977, ради учешћа у екскурзији по Русији, коју организује прота Василије Тарасјев, што му је патријарховом одлуком било одобрено.[1844] Ходочашће је реализовано на маршрути Москва – Загорск – Владимир – Суздаљ – Лењинград. Цијена аранжмана за ово поклоничко путовање била је формирана за групу од 30 људи, и износила је 6.650 динара по особи. Међутим, како је на пут кренуло 21 лице, то се одразило на подизање цијене аранжмана на 7.250 динара по особи, па је разлику од 600 динара по особи на себе преузело Руско подворје као организатор путовања, и износ исплатило агенцији „Југотурс".[1845]

Огласи поводом организовања поклоничких путовања у СССР објављивани су најчешће у црквеној штампи. Ево шта је садржао један такав оглас којим је најављено поклоничко путовање током 6-14. октобра 1978, које је намјеравало да се реализује авионом. Аранжман је укључивао присуство на слави Преподобног Сергија Радоњешког у Загорску. Осим овог града и обиласка московских светиња, планиран је обилазак градова из тзв. „Златног прстена Русије": Москва, Загорск, Јарослављ, Владимир и Суздаљ. Аранжан је реализован преко „Балканија туриста".[1846] Негдје у исто вријеме и Подворје РПЦ у Београду истакло је обавјештење за поклонички пут у Москву са агенцијом „Југотурс", такође у октобру 1978. године. У обавјештењу је наглашено да предност имају свештена лица са сродницима, а заинтересовани су требали, лично или писменим путем, да контактирају старјешину Подворја.[1847]

Српски студенти на духовним академијама под окриљем РПЦ имали су прилику да током школовања бораве на поклоничким путовањима. Једна група иностраних студената ЛДА, састављена од представника православних цркава из Аргентине, Бугарске, Мађарске, САД и Југославије, 9. јануара 1978. отпочела је ходочашће по светим мјестима Украјине и Бјелорусије. Групу је предводио А. И. Чижов, предавач на ЛДА, а студенти су посјетили Лавов, Почајевску лавру, Минск, Успенски Жировицки манастир у Бјелорусији и Кијев.[1848]

Савез епархијских удружења православних свештеника Србије је за чланове управног одбора организовао путовање у Русију, које је спроведено од 30. августа до 13. септембра 1979. године. Са групом свештеника из Београда је кренуо прота Василије Тарасјев. Наглашено је да ова посјета није имала званичан карактер. Гости су 6. септембра били примљени код патријарха Пимена, који је свима даровао медаље са ликом Преподобног Сергија Радоњешког. Југословенски амбасадор у Москви, Марко Орландић, приредио је пријем у част гостију. Путовање је обухватало три етапе: Кијев, Москва и Лењинград.[1849]

[1843] протоиерей Николай Петров, „У святынь древнего Афона", *ЖМП*, № 12 (1976), 12.

[1844] АСПЦ, Канцеларија патријарха Германа, 1987, к. I, бр. 924 од 3. X 1977. Ово поклоничко путовање реализовано је у периоду 3-16. октобар 1977, а не у новембру, како се наводи у молби проте Савића патријарху Герману.

[1845] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1982, ред. бр. 34/82, Југотурс – Подворју Руске православне цркве у Београду, 7. август 1978.

[1846] „Путовање у СССР", *Православље*, 1. 9. 1978, 16.

[1847] „Обавештење", *Православље,* 1. 9. 1978, 16.

[1848] Џозеф Замборский, „Иностранные студенты ЛДА у святых мест Украины и Белоруссии", *ЖМП*, бр. 10/1978, 17-18.

[1849] „Утисци са путовања у Русију", *Весник*, октобар 1979, 1-2; „Са пута по Русији", *Весник*, новембар 1979, 2; Станислав Митровић, „Са пута по Русији", *Весник*, децембар 1979, 7; Душан Штрбац, „Из Главног савеза", *Православна мисао* XXII, 26 (1979), 184.

Међу ходочасницима који су се од 3. до 16. октобра 1979. поконили руским светињама, а које је и овог пута предводио о. Василије Тарасјев, у групи од 30 особа (међу којима четири свештена лица и двије монахиње) био је протосинђел др Стефан (Чакић). Он је током трајања овог поклоничког путовања водио дневничке биљешке, на основу којих је касније настала књига о овом путовању.[1850] Циљ ходочашћа био је да се види што више светих мјеста и значајних споменика, као и да се пружи могућност учествовања на неколико црквених свечаности. Први дио пута обухватао је посјету Москви и околним градовима Загорску, Владимиру и Суздаљу. У Загорску, том својеврсном руском монашком граду, 8. октобра присуствовали су прослави празника Преподобног Сергија Радоњешког, којом приликом се сабрало, према процјени о. Стефана, најмање 100.000 душа.[1851] Други дио поклоничке туре био је резервисан за посјету Лењинграду, гдје су имали прилику да учествују у прослави патрона тамошње Духовне академије, Светог Јована Богослова,[1852] док је завршна етапа путовања обухватала поклоњење светињама Кијева. Имали су прилике да учествују у прослави храмовне славе Покровског манастира дана 14. октобра, као и да обиђу бројне светиње и културне споменике и знаменитости овог града (Софијски сабор, Владимирски сабор, Кијевски метро, Флоровски манастир, Кијево-печерску лавру, Андрејевски собор...). Поглед на Кијев са Споменика незнаном јунаку (висок 26 метара) протосинђел Чакић је упоредио са погледом који се указује са Калемегдана на Нови Београд.[1853] Сваки поклоник (паломник) је на крају путовања добио грамату као потврду учешћа у ходочашћу по руским светињама, а за вријеме боравка у Москви били су примљени код патријарха Пимена.[1854]

Тренд организовања поклоничких путовања настављен је и током 1980-их година. У оквиру рада Православног народног универзитета, у сали Патријаршије у Београду, организована су предавања на разне теме, понекад о поклоничким путовањима по Русији. У штампи је забиљежено да је свештеник Василије Тарасјев током прве половине 1980. године држао предавање „Поклоничко путовање светињама Руске цркве“ у више наставака, пропраћено приказивањем филма и музиком.[1855] Свакако да је то, осим едукативног и информативног значаја, имало одређени допринос популаризацији ове врсте путовања и обиласка светиња Руске цркве. Од 2. до 16. октобра 1980. група поклоника из СПЦ била је у посјети светињама Руске цркве. У групи која је имала 51 лице било је 13 свештеника оба реда, на челу са викарним епископом Данилом (Крстићем), уз присуство игумана манастира Студенице, Раче, Острога и Тумана. Вођа пута је и овог пута био прота Тарасјев. До Москве поклоници су путовали авионом, након чега се приступило реализацији веома садржајног програма. Током 3. октобра посјетили су цркве Богородице Тихвинске, храм на Сокољницима, знаменитости Москве, храмове Кремља (у које нису могли ући будући да су били затворени). Сјутрадан, 4. октобар, био је резервисан за обилазак Новодјевичког манастира, цркве Светог Пимена, Андрониковог (Спаског) манастира са музејом

[1850] Протосинђел др. Стефан Чакић, *У посети великим светињама и историјским споменицима Русије*, (Нови Сад: Издање аутора, 1980).

[1851] Током посјете Москви обишли су Вагањковско гробље, гдје је сахрањен пјесник Сергеј Јесењин, цркву Св. Николаја на Хамовницима, Новодјевички манастир, цркву Свих Светих, Андроников манастир, Третјаковску галерију, Богојављенски сабор, Донску цркву, Кремљ, Московски метро и др. Чакић, *У посети великим светињама и историјским споменицима Русије*, 4-29.

[1852] Обишли су Преображењски сабор, Владимирски сабор, католичку цркву Богородице Лурдске, Зимски дворац, Спомен гробље грађана Лењинграда, робну гућу „Гостиниј двор“, Николајевски сабор, Ермитаж, Невски сабор, Смољенскоје гробље, Серафимско гробље, град Пушкин и Царско село, Петропавловску тврђаву, Петропавловски и Исакијевски сабор и др. Чакић, *У посети великим светињама и историјским споменицима Русије*.

[1853] Чакић, *У посети великим светињама и историјским споменицима Русије*, 63.

[1854] Исто, 69.

[1855] *Православље,* 15. 3. 1980, 16; *Православље,* 1. 5. 1980, 16.

Андреја Рубљова.[1856] Наредних дана имали су прилику да обиђу Цркву Светог Јована Војина, Третјаковску галерију, Владимир, Загорск. Други дио боравка реализован је у Лењинграду (Серафимовскоје гробље, Царско Село, Петропавловска тврђава, црква Светог Исакија Далматског, Ермитаж, Руски музеј, црква Светог Александра Невског и др.). Трећа етапа поклоничког путовања била је посвећена обиласку Кијева.[1857]

За јесен 1981. био је објављен оглас да се од 2. до 16. октобра „за вернике сестринске Српске православне цркве" организује посјета светињама Руске цркве, уз напомену да се „организује искључиво по благослову надлежних власти Руске и Српске православне цркве".[1858] Као што се може примијетити из напријед наведеног, овакав избор термина посјете није био случајан, већ из разлога да би се 8. октобра присуствовало прослави великог руског националног светитеља, Преподобног Сергија Радоњешког. Ове године (1981) на пут је кренула 31 особа, а маршрута је и овог пута обухватала ходочашће светињама Москве, Лењинграда и Кијева.[1859]

Из Руског подворја су и за 1982. најавили поклоничко путовање светињама Руске цркве, у термину 2-17. октобар. Ово путовање представио је старјешина Подворја приликом разговора са секретаром СКВП-а Р. Самарџићем, у септембру 1982. године. Осим укључивања градова из тзв. „златног прстена" Москве и обиласка Лењиграда и Кијева, овог пута у понуди је била посјета још и Новгороду и Одеси. У огласу је прецизирано да ће се овом приликом посјетити, поред осталог, и два женска манастира, двије духовне академије и три богословије.[1860]

Оно по чему се екскурзија групе свештеника и верника из СПЦ, реализована од 2. до 17. октобра 1983, разликовала од претходних јесте то што је овог пута, осим Москве, Загорска, Лењинграда, Кијева, Суздаља, Владимира, дошло до посјете Тбилисију, дакле сједишту Грузијске православне цркве. Овакав избор итинерара ходочашћа био је у вези са јубилејем 1500-годишњице аутокефалности Грузијске православне цркве. Осим обиласка културно-историјских споменика и знаменитости, група је у овим градовима „посећивала и активне цркве и присуствовала неким богослужењима". У Москви их је примио патријарх Пимен, а у Тбилисију грузијски патријарх Илија IV.[1861] Ово ходочашће може се посматрати као симболичан допринос успостављању контаката између СПЦ и Грузијске православне цркве.[1862]

Садржајношћу се издвајао оглас за поклоничко путовање светињама Руске цркве у октобру 1985, који је укључивао посјету Москви, Загорску, Владимиру, Суздаљу, Лењинграду, Пушкину, Павловску и Кијеву. Сада је цијена аранжмана по особи износила 96.000 динара.[1863] Готово по устаљеном обичају прота Тарасјев је прије одласка на поклоничко путовање био приман код српског патријарха, гдје је вјероватно било ријечи и о преношењу извјесних порука, како поглавару РПЦ, тако и појединим руским архијерејима. Тако је 5. октобра 1985. патријарх Герман

[1856] прота Жарко С. Томовић, „Поклоничко путовање светињама руским", *Православље*, 1. 7. 1981, 5. Према наводима других аутора, на овом поклоничком путовању укупно је било 54 лица, међу којима 15 свештеника. Хаџи Милијада Корницер, „Поклоничко путовање руским светињама", *Православље*, 15. 11. 1981, 10-11.

[1857] прота Жарко С. Томовић, „У походе руским светињама", *Православље*, 1-15. 8. 1981, 5-6.

[1858] „Посете светињама Руске цркве", *Православље*, 1. 6. 1981, 16.

[1859] Корницер, „Поклоничко путовање руским светињама", 10-11.

[1860] ДАЦГ, РКВЗ, ф. 39, бр. 18/55, Informacija o razgovoru sekretara Komisije SIV-a za odnose sa verskim zajednicama Radovana Samardžića sa protojerejom Vasilijem Tarasjevim starešinom Podvorja Moskovske patrijaršije u Beogradu, 17. septembar 1982, 1. Цијена аранжмана по једној особи износила је 28.500 динара. *Православље*, 1. 5. 1982, 16.

[1861] ДАС, Г-19, ф. 33, Информације ИВ Скупштине СР Србије – Комисија за односе са верским заједницама, децембар 1983; „Поклоничко путовање светињама Руске и Грузинске цркве", *Православље*, 1-15. 8. 1983, 21.

[1862] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 3566, Л. 22.

[1863] *Православље*, 1. 9. 1985, 16.

примио свештеника Василија Тарасјева, као вођу групе вјерних из Београда, уочи њиховог одласка у Москву на поклоничко путовање.[1864]

Приличан број текстова о својим посјетама светињама Руске цркве за читаоце у Србији и Југославији написао је Јован Олбина. Он се усавршавао на МДА, и касније се афирмисао као преводилац богословских дјела махом руских аутора (Г. Флоровског, А. Шмемана, Ј. Мајендорфа и других). Имао је прилику да посјећује и борави у центрима руског православља, и о томе објављује записе у *Веснику* и *Православљу*.

Из јула 1968. датира његов запис поводом првог сусрета са Русијом. По сопственом казивању, у њему је требало помирити конфликт између онога што му је било у сјећању из младости, с једне стране, и достигнућа савремене технике, с друге стране. У Москви је тада било око 60 дејствујућих цркава, у којима се обављају службе свакодневно у 7 и 10 сати, а вечерње службе са бденијем у 16 сати. Међутим, сву велељепност храмова и црквене архитектуре надвисило је нешто што је на њега оставило посебан утисак: „Али све надмашује народ. Црква је пуна. Човек до човека. А обично бденије траје скоро три сата. Бар је тако у Москви. И ником није дуго. Ником досадно.“ То га је навело да у наставку закључи: „Заиста нема православља без Русије и руског човека. Ни јуче ни данас ни сутра“.[1865] Ј. Олбина је у фебруару 1969. посјетио ЛДА. У то вријеме овдје је студирало око 150 богослова, док је у настави било ангажовано око 30 професора. Имао је прилику да присуствује бденију у храму Академије који је посвећен Светом Јовану Богослову. Док је трајало бденије, недалеко одатле са Казанског собора упао му је у очи позлаћени натпис „Музеј религије и атеизма“. Студенти се у овој духовној школи занимају и световним вјештинама (изучавају музику, дириговање), а примијетио је да се форсира учење страних језика.[1866] Исти аутор имао је прилику да током посјете ЛДАиС запази и остави краћи запис о односу митрополита Никодима (Ротова), тадашњег „шефа дипломатије“ МП, са ученицима и студентима. Митрополит је имао обичај да по повратку са својих честих путовања окупи ђаке и студенте, како би их непосредно обавијестио о темама разговора које је водио у иностранству, да их упозна са ставовима, закључцима и утисцима. Био је то разговор „оца и деце“, па се тако ово училиште „претвара у велику породицу у коју се вратио жељно очекивани отац са далеког пута“.[1867] Исти аутор је имао прилику да током боравка у Лењинграду (фебруар 1980) обиђе Исакијевски сабор, а у Никољском сабору лично је присуствовао колективном крштењу 27 људи.[1868]

У овом периоду забиљежене су посјете вјерника из СПЦ Светој Гори Атонској, у оквиру којих је било прилике да се обиђе тамошњи руски манастир Пантелејмон (познат и као Нови Русик). Једна група од 11 наставника и парохијских свештеника из Призрена, коју је предводио епископ рашко-призренски Павле, је од 21. јуна до 9. јула 1961. боравила на поклоничком путовању у Грчкој и на Светој Гори. Осим Атине, Солуна и Коринта, девет дана провели су на Атонској гори. У овој монашкој републици посјетили су њен административни центар Карејју, потом манастире Велику Лавру и Ватопед, као и руски манастир Пантелејмон. За вријеме боравка у Атини

[1864] *Гласник СПЦ*, бр. 12 (1985), 300. Пракса организованих групних одлазака у СССР настављена је и послије 1985. године. Тако су од 4. до 15. октобра 1986. чланови свештеничког хора „Свети Сава“ из Жичке епархије имали прилику да обиђу Москву, Владимир, Суздаљ, Загорск, Лењинград, али и светиње Грузијске православне цркве. У Загорску су имали пријем код патријарха Пимена, а у Лењинграду код митрополита Алексија. Овај хор је 15. октобра одржао концерт у згради Издавачког одјела МП. Са члановима хора путовао је свештеник Василије Тарасјев из Београда. Уп.: свештеник Љубинко Костић, „Свештенички хор Епархије жичке у Русији и Грузији“, *Православље*, 15. 11. 1986, 7; ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 3566, Л. 28.

[1865] Ј. О., „Први сусрет са православљем у Русији“, *Весник*, 1. 9. 1968, 4.

[1866] Ј. Олбина, „У Лењинградској Духовној академији“, *Весник*, 1-15. 5. 1969, 6.

[1867] Ј. О., „Митрополит и богослови“, *Весник*, 15. 4. 1969, 5.

[1868] Ј. Олбина, „Са пута по СССР-у“, *Православље*, 12. 3. 1970, 4-5.

присуствовали су богослужењима у грчкој и руској цркви.[1869] У оквиру посјете Грчкој цркви у новембру 1978. патријарх српски Герман је посјетио Карејy на Светој Гори и неколико манастира. Док је био у манастиру Симонопетра поглавар СПЦ је био замољен да учини посјету Пантелејмоновом манастиру. До ове посјете је дошло 13. новембра 1978, мада је игуман овог манастира у то вријеме био одсутан. У ову „некако изненадну посету“ са патријаром је био прота др Душан Кашић, који је навео и неке податке за Пантелејмонов манастир, попут тога да је у то вријеме манастирско братство имало 30-ак монаха, да је било подмлађено, будући да је од 1975. из СССР-а дошло 15 монаха.[1870] У ово вријеме било је и индивидуалних посјета вјерника из СПЦ светогорским манастирима, па тако и руском Пантелејмону. Године 1977. хаџи др Недељко Кангрга, упамћен као лични љекар патријарха Германа, у оквиру своје посјете Светој Гори обишао је манастир Пантелејмон, као и Стари Русик.[1871]

*

С друге стране, не може се говорити о сличном обиму поклоничких путовања у обрнутом смјеру, тј. из СССР-а у Југославију, односно поклоника из РПЦ по српским светињама. Наишли смо на помен свега два таква случаја.

Универзитет у Београду је имао закључен уговор о сарадњи у циљу размјене наставника и сарадника са Московским институтом за фину хемијску технологију им. М. В. Ломоносова. Током августа 1981. група од два професора Института (О. А. Никифоров и А. М. Пашликов) са још осморо студената, као гости Универзитета у Београду, изразили су жељу да посјете Сремске Карловце и тамошњу Саборну цркву. То им је омогућено, па су гости, у пратњи проф. др Момчила Ристића, дописног члана САНУ, 21. августа посјетили Храм Светог Николе и Карловачку богословију.[1872]

Студент ЛДА Владислав Вуловић обратио се 21. јануара 1985. патријарху Герману. Он је предложио да група студената друге године ЛДА посјети СПЦ и Југославију. Као термин планиране екскурзије наметнуо се период послије одржавања јунског испитног рока, прецизније између 20. и 30. јула 1985. године. Студент Вуловић је тврдио да би реализација ове екскурзије „била од великог значаја за још дубљи и присније развој добрих односа Српске и Руске Православне цркве“. У случају реализације ове активности, студенти из СПЦ би, на позив Руске цркве, могли да посјете православну Русију. У свом писму навео је да би у Југославију дошли, осим студената и њихов разредни старјешина протојерej Јован Бељевцев, професор предмета Историја јужнословенских цркава Н. Д. Медведев, као и двије представнице II диригентског одјељења. Број учесника екскурзије износио би 20-25 лица. Циљ екскурзије би био да се студенти упознају са животом СПЦ и историјом српског народа. Осим тога, гостима би се пружила могућност да се упознају са радом српских богословских школа, животом манастира, и приликом да виде веће градове, а ако постоји могућност да посјете Црну Гору и Јадранско приморје. Поред наведеног, намјера је била да се упознају и са животом православних Руса у Југославији. Ова

[1869] В. Ивошевић, „Наши поклоници у Атини, Солуну и Светој Гори“, *Гласник СПЦ*, бр. 10 (1961), 301.

[1870] др Душан Кашић, „Пут патријарха Германа у Грчку пут љубави и сарадње“, 320: Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, II/726.

[1871] хаџи-Недељко Кангрга, „Савина Света Гора виђена у наше време“, *Православни мисионар*, бр. 3 (1977), 109-111.

[1872] Сматрајући да ће све бити боље организовано ако се прво обрате на адресу школе, из Центра за мултидисциплинарне студије Универзитета у Београду писали су 13. августа 1981. управи Карловачке богословије о намјери гостију из Москве да посјете Саборну цркву у Сремским Карловцима, па је тако дошло и до посјете тамошњој Богословији. АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1981, ф. V, ред. бр. 54/81, Ректор Богословије у Сремским Карловцима Младомир Тодоровић – Светом архијерејском синоду СПЦ, 14. септембар 1981; Исто, Епископ сремски Андреј – Светом архијерејском синоду СПЦ, 19. септембар 1981.

молба начелно је прихваћена 8. фебруара 1985, на сједници САСинода СПЦ, и с тим у вези је одлучено да се овај захтјев свестрано проучи и направи програм. Исто тако, одлучено је да српски патријарх са овим захтјевом упозна патријарха Пимена. Патријарх Герман је 20. фебруара упутио писмо руском патријарху, информишући га о овој молби коју је поднио В. Вуловић у име студената II године ЛДА.[1873] Да ли је дошло до реализације ове замисли студената Духовне академије из Лењинграда на основу доступне грађе није познато.

Питање Српског подворја у Москви током 1950-1985. године

У вријеме када је 1874. отворено у храму Светих бесребреника Кира и Јована у Москви, на иницијативу митрополита српског Михаила (Јовановића), Српско подворје је било уједно и прво званично српско представништво у Русији. Оно је до 1917, када је морало бити затворено услед вихора Бољшевичке револуције, како примјећује Ј. Блажић Пејић, „снажило (је) српско-руске односе, не само у црквеном, него и у културно-просветном, научном, те и у економском погледу“, с посебном улогом „у време ратова за ослобођење и уједињење“.[1874]

Док је делегација СПЦ на челу са митрополитом скопским Јосифом боравила у Москви, крајем јануара и почетком фебруара 1945, током разговора са представницима РПЦ било је покренуто, на иницијативу српске стране, питање о успостављању старог Српског подворја у Москви. Том приликом је српска делегација уручила званични акт САСинода СПЦ од 13. јануара 1945, упућен Светом синоду РПЦ. Овај акт садржао је молбу за посредовање МП пред совјетским властима да се СПЦ врати њено старо Подворје у Москви, у којем би се имао налазити стални представник Српске патријаршије. Ова молба је наишла на разумијевање руске стране, али није могла бити реализована, будући да је старо Српско подворје било порушено у бомбардовању током минулог рата. Преговори између делегација двије цркве резултирали су одлуком да се „ради подржавања сталних узајамних веза између сестринских цркава“ СПЦ додијели један од московских храмова, чији би старјешина уједно био претставник Српске патријаршије. По принципу реципроцитета, у Београду је требало отворити Подворје РПЦ.[1875]

За вријеме боравка патријарха Гаврила у Москви, делегација СПЦ је 17. јула 1948, у пратњи митрополита крутицког Николаја, била одвезена до храма Светих апостола Петра и Павла (Петропавловски переулок), који је био одређен да буде Подворје Српске патријаршије у Москви. Истог дана у Москви су предати храмови с намјером да буду подворја Антиохијској патријаршији (црква Светог архангела Гаврила, Телеграфни переулок) и Бугарској цркви (храм Успенија Пресвете Богородице на Гончарима).[1876] Представништва Антиохијске и Бугарске патријаршије у Москви су, за разлику од Српског подворја које, услед политичких прилика и познатог конфликта Тито–Стаљин, није никада у овом периоду на које се истраживање односи почело с радом, функционисала од момента оснивања. Патријарх Гаврило је 22. јула Руској цркви предао

[1873] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1979, Син.бр. 262/зап. 47. из 1985, Посета групе студената Лењинградске духовне академије у времену од 20-30 јула 1985.

[1874] Опширније о раду Српског подворја у овој фази: Јована Блажић Пејић, „Руска словенска добротворна друштва и Српско подворје у Москви (1874-1917)“, *Историјски часопис* LXIV, (2015), 337-361; Предраг Пузовић, „Подворје Српске цркве у Москви“, у *Српско-руски односи од почетка XVIII до краја XX века*, ур. Михаило Војводић, (Београд: САНУ, 2011), 77-93.

[1875] AJ, 144-11-197, Kratak istorijat Ruske beogradske crkvene opštine i njenog odnosa prema Moskovskoj patrijaršiji, 4. Према другим наводима, црква Св. Кира и Јована порушена је 1933. године. Уп.: Блажић Пејић, „Руска словенска добротворна друштва и Српско подворје у Москви (1874-1917)“, 359 са нап. 138.

[1876] „Передача подворий автокефальным Православным Церквам“, *ЖМП*, № 8 (1948), 66-67.

депозит у износу од 23.000 рубаља, за прве потребе функционисања успостављеног Подворја. Међутим, и поред наведеног, ни са руске ни са српске стране не постоји никакав писмени акт о оснивању тога Подворја, како је тврдио у свом извјештају поднијетом САСиноду СПЦ епископ браничевски Хризостом. Оно што постоји је само општи статут који је заједнички и важи за сва подворја при Московској патријаршији. Након повратка српске црквене делегације, САСинод је 6. августа/24. јула 1948. упутио извјештај САСабору о завршеној посјети РПЦ. У извјештају се налази и дио о преузимању Храма Светих апостола за Подворје у Москви. По одлуци САСинода од 28/15. маја 1948, за представника Подворја СПЦ у Москви одређен је јеромонах Прохор (Јакшић). Међутим, митрополит крутицки и коломенски Николај (Јарушевич) извијестио је патријарха Гаврила, писмом од 9. септембра 1948, да јеромонаху Прохору није одобрена виза.[1877] Овом архијерају је одговорено да САСинод СПЦ „за сада нема другог погодног кандидата за место старешине Српског подворја у Москви и када се погодан кандидат укаже да ће исти бити доцније предложен ради исхођења визе /Син.бр. 3262/зап. 885 из 948/. Док се питање избора лица за старешину српског подворја у Москви не реши Свети Архијерејски Синод је одложио и питање отварања подворја руске православне цркве у Београду /Син.бр. 569/зап. 112 из 949/.“[1878] Сходно одлуци САСабора од 10/23. маја 1949, за даље уређење и одржавање преузетог Подворја СПЦ овлашћује се Свети синод СПЦ.[1879]

Приликом разговора у љетњој резиденцији патријарха Викентија, 1. јула 1954, он се жалио протојерају Виталију Тарасјеву на недостатак материјалних средства за активирање Српског подворја у Москви. На то је Тарасјев указао патријарху на важећу уредбу која постоји у МП о храмовима који се предају православним аутокефалним црквама, па, сходно томе, отварање Српског подворја у Москви не захтијева додатна средства. Прота Тарасјев је из даљег тока разговора стекао утисак да за отварање Српског подворја у Москви патријарх Викентије чека иницијативу од стране МП.[1880]

Прије доласка делегације СПЦ у Москву на јесен 1956, из МП су се обратили Савјету за послове РПЦ с молбом за препоруке како одговорити српској делегацији на питање о оснивању представништва ове цркве. Такође, интересовали су се да ли уопште има смисла задржати Подворје РПЦ у Београду и поново оснивати Подворје СПЦ у Москви. У вези овог питања Савјет је 2. октобра 1956. тражио преко МИД-а да им се што хитније јави мишљење Амбасаде СССР-а у Југославији, како би се дале препоруке МП.[1881] Ово питање је разматрано приликом боравка патријарха Викентија у Москви, у октобру 1956. године. Утисак је био такав да је руски патријарх показао „велику спремност“ да и СПЦ има своје Подворје у Москви. Са српске стране је пред

[1877] Међутим, овај кандидат није успио да од совјетских власти добије визу за одлазак у СССР, а српски патријарх није желио да именује другог за ову функцију. По мишљењу проф. Фрадинског, прави разлог због кога је совјетска влада одбила да за „у сваком погледу достојног кандидата“ Јакшића изда визу остаје непознат, па претпоставља да је могуће одбијање услиједило због тога што су га совјетске власти сматрале за Руса избјеглицу, будући да је он рођен у Русији, а мајка му је Рускиња. AJ, 144-11-197, Kratak istorijat Ruske beogradske crkvene opštine i njenog odnosa prema Moskovskoj patrijaršiji, 7. Решавање овог питања додатно је усложњено избијањем сукоба између Југославије и Коминформбироа. Дакле, како закључује проф. Фрадински, Српско подворје у Москви је постојало, али без свога представника. ДАМСПРС, ПА, Југославија, 1955, ф. 32, дос. 18, 418091, 3; Радић, *Живот у временима*, 534; AJ, 144-11-197, Kratak istorijat Ruske beogradske crkvene opštine i njenog odnosa prema Moskovskoj patrijaršiji, 7.

[1878] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1949, ф. III, ред. бр. 38/49, Син. бр. 1505 од 16. маја 1949, 32-33.

[1879] Одлука Сабора гласи: „Овлашћује се Свети Архијерејски Синод да у својој надлежности, у границама могућности, поради како на одржању преузетог подворја Српске православне Цркве у Москви, тако и у погледу одашиљања наших студената у руске више богословске школе“. АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 701 од 1. априла 1954, Извештај епископа Хризостома Светом архијерејском синоду СПЦ од 31. марта 1954, 5.

[1880] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 139, Л. 15.

[1881] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 1, Д. 1426, Л. 126.

руским патријархом исказана жеља да се, сходно договору у САСиноду СПЦ, одржи Руско подворје у Београду. У СПЦ би били задовољни, казано је том приликом, ако би МП омогућила да на терет прихода Подворја буде школовање студената теологије из СПЦ у свештеномонашком чину. И то је изазвало позитиван утисак, па су се Руси сагласили са овим предлогом, казавши притом да ће и Српској цркви учинити и дати оно што су учинили према другим црквама.[1882] Руски извори тврде, на основу записника сачињеног о разговорима двојице патријараха у Москви 16. октобра 1956, да је српски патријарх замолио првојерарха РПЦ да уступи храм у Москви ради отварања Подворја, нашто је дата сагласност. Патријарх Викентије је том приликом сматрао да би будући старјешина Подворја могао да живи у Тројице-Сергијевој лаври у Загорску, да се школује на МДА, а у Москву би долазио само ради богослужења у храму Подворја. Старјешина Подворја имао би обавезу да учи руски језик и богослужење Руске цркве. Научивши језик, он би могао корисније да послужи на јачању односа СПЦ са РПЦ. С друге стране, руски патријарх је сматрао да би било пожељно да настојатељ Српског подворја допутује у Москву у чину архимандрита. Патријарх Алексије је предложио да се у духовне школе Руске цркве пошаљу два до три млада човјека, међу којима би нпр. био јерођакон, који би могао да служи у храму Подворја, за вријеме док похађа наставу. На питање протопрезвитера Н. Ф. Колчицког о времену доласка у Москву будућег настојатеља Српског подворја, српски патријарх је одговорио да би до тога могло доћи на јесен следеће године (1957), након посјете патријарха Алексија Београду, током које ће будући старјешина Подворја бити представљен поглавару РПЦ.[1883]

Наводно се као кандидат који би био погодан да преузме „место неке врсте представника Православне цркве (СПЦ – *Љ. П.*) при московској Патријаршији, уколико дође до таквог аранжмана са Руском православном црквом“ помињао протосинђел др Стефан (Чакић), старјешина манастира Крушедол. Према његовом казивању, то му је предлагао патријарх Герман, када је Чакић одбио да иде у Париз ради постдипломских студија, гдје би се постепено упознао са тамошњим црквеним животом и касније, како је тврдио, био изабран за епископа за Западну Европу. Он је о овој теми говорио приликом посјете Комисији за верска питања ИВ СР Србије, у децембру 1966. године.[1884] Почетком 1967. патријарх Герман је, преко проте Виталија Тарасјева, покренуо код руског патријарха, између осталих, и питање да се СПЦ додијели једна црква у Москви као Подворје, аналогно Подворју РПЦ које је функционисало у Београду. Одговор руске стране по овом захтјеву (Син. бр. 830 / Зап. 123 из 1967) гласио је да се отварање Подворја СПЦ у Москви „проучава“.[1885]

Међутим, наведене активности нису уродиле плодом, због чега Подворје СПЦ у Москви није профункционисало у периоду на које се истраживање односи.[1886]

[1882] АСПЦ, Свети архијерејски синод, ф. Руска Црква од 1949. до 1958, Син. бр. 820 од 1. априла 1957, Белешке о разговорима вођеним у Москви и Букурешту, 1.

[1883] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 2, Д. 188, Л. 254-255.

[1884] AJ, 144-102-655, Pov. br. 13/67, Zabeleška o poseti Komisiji za verska pitanja IV SR Srbije Stefana Čakića, starešine manastira Krušedol, 9. decembar 1966, 1.

[1885] АСПЦ, Свети архијерејски синод, 1967, ф. III/II део, ред. бр. 52/67, Син. бр. 2007/67, Извештај о раду Светог архијерејског синода у 1966/67. години, тј. за период од заседања Светог архијерејског сабора 11. маја 1966. године до заседања Светог архијерејског сабора 23. маја 1967, 34-35.

[1886] Питање Српског подворја у Москви ће бити ријешено тек крајем XX и почетком XXI вијека. Указом патријарха московског Алексија II из 1999. године за Подворје СПЦ проглашен је храм Светих апостола Петра и Павла (који је био дејствујући и у вријеме владавине комунистичких власти у СССР-у), чиме је оно било обновљено. За његовог старјешину је именован (2001) и постављен (2002) епископ моравички Антоније (Пантелић, 1970-2024). Пантелић, *Кад су свеци ходили земљом*, 204, 317-318 са нап. 297 и 298.

* * *

У вези статуса руских храмова и црквених општина у Југославији првобитни став био је да сви они уђу у јурисдикцију МП. Међутим, од тога се временом одустало, па је 1954. ријешено, од стране Светог синода РПЦ, да се првобитно благочиније (намјесништво) укине, а да у јурисдикцију СПЦ пређу управа храмова, парохија и клира руских православних општина у Југославији, са изузетком цркве Свете Тројице на Ташмајдану у Београду. Тај процес се интензивније одвијао током наредне двије-три године.

На крају, као својеврстан резиме оцјене улоге Подворја РПЦ у Београду могао би да послужи један предлог чланова Црквеног савјета руског храма Свете Тројице, упућен предсједнику ОВЦС-а митрополиту Филарету (Вахромејеву). Они су у поводу предстојећег јубилеја 30-годишњице свештеничке службе о. Василија Тарасјева (1986) овога предлагали за награду (Орден Преподобног Сергија Радоњешког или Орден Равноапостолног кнеза Владимира II степена).[1887] Била је ово прилика да се наведу заслуге о. Василија током његове пастирске службе. Истакнут је његов однос према парохијанима и вјерницима, али и допринос развоју братских, искрених односа са СПЦ. Наглашено је да је он, од кад је постављен за старјешину Подворја (1974), учествовао у свим свечаностима СПЦ, међу њима и у јубилејима патријарха Германа. С друге стране, патријарх српски је Подворју увијек пружао подршку и помоћ, поред осталог и служењем патријарашке литургије у храму Свете Тројице. Свештеник Василије Тарасјев позиван је на хиротоније српских архијереја, као и приликом њихових устоличења (увођења у трон). Предлагачи су похвалили и онос југословенских власти према потребама Подворја, као и релације које постоје са совјетском амбасадом у Београду. Из њиховог предлога сазнајемо за низ радова на поправци Подворја који су спроведени од 1974. године па надаље, међу њима унутрашња обнова Тројичног храма, покривање крова и, по први пут у историји храма, постављање златних крстова на крову, до чега је дошло 1984. године. Реновирана је канцеларија и гостинска сала. Осим тога, Иверска капела, споменик руским војницима и гроб митрополита Антонија (Храповицког) реновирани су и заштићени од влаге, а постављен је нови кров на капели и позлаћени су крст и звијезда, које је освештао патријарх Герман. У духовном животу Подворја учествовали су и Срби, на начин што је велики број њих себе сматра парохијанима ове цркве, редовно посјећујући богослужења и учествујући у литургијском животу, али и помажући овај храм на разне начине. Међу српским архијерејима и свештенством било је и оних којима је о. Василије Тарасјев био духовник. Посебан сегмент рада о. Василија односио се на организацију поклоничких путовања, почев од 1976, када је први пут отпутовао са српским ходочасницима на поклоњење светињама Руске цркве у Совјетском Савезу.[1888]

[1887] Василије Тарасјев рукоположен је за ђакона 2. децембра 1956, а недјељу дана касније патријарх српски Викентије рукоположио га је у чин презвитера. ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 3566, Л. 28-29.
[1888] ГАРФ, Ф. Р-6991, Оп. 6, Д. 3566, Л. 19-27.

ЗАКЉУЧАК

Односи између двије цркве у овом периоду одвијали су се у новим политичким околностима. У обје комунистичке државе Црква је била строго контролисана, па самим тим није могла самостално да води своје спољне односе. Тек крајем периода на који се истраживање односи (почетком и средином 80-их година XX вијека) почињу први знаци попуштања механизма надзора државе над Црквом, чиме се постепено стичу услови за самостално вођење спољних црквених послова. У Совјетском Савезу је посредник између ЦК КПСС-а, као органа гдје су се доносиле коначне одлуке у вези црквених односа, и Московске патријаршије, тј. њеног Одјељења за спољне црквене послове, био Савјет за послове РПЦ (религије). У Југославији је за то била задужена Савезна комисија за вјерске послове. Од стране Комисије је практиковано да прије одласка у званичну посјету чланови делегације СПЦ буду упознавани са актуелном међународном ситуацијом и ставовима Југославије, и, што је било посебно важно, с тим какав је моментум у југословенско-совјетским односима. Државни органи су имали своје виђење посјета између СПЦ и РПЦ и тумачење њихове позадине, а исти су састављали информације о држању делегације у цјелини, и појединих њених чланова, њиховим наступима и коментарима током трајања посјете и томе слично. У све су биле инволвиране и амбасаде двије земље, на начин што су сачињавале информације о савременом положају РПЦ односно СПЦ, њиховим међународним контактима, карактеристикама њиховог руководства итд. Сматрамо да су удио у контроли дјелатности црквених органа са обје стране имале, осим Комисија, и структуре државне безбједности. Међутим, архиве тих организација, како у Русији, тако и у Србији, нису доступне истраживачима. Но, на основу докумената Министарства спољних послова и Комисије за вјерске послове, могуће је претпоставити да су у састав званичних делегација улазили и неформални опуномоћеници структура државне безбједности (нпр. шефовима делегација се препоручивало да се обрате овим особама у случајевима непредвиђеног развоја ситуације током посјета на страни). Ипак, на садашњем нивоу изворне базе, потпунији одговор на питање о утицају поменутих структура на међународну сарадњу обје цркве остаје отворен.

Недвосмислено је утврђено да се приликом анализе односа СПЦ са РПЦ у обзир треба узети политички контекст, поготову стање и динамика југословенско-совјетских односа, као и спољнополитичке векторе двије земље. Односи СПЦ са РПЦ у раздобљу које је предмет истраживања почели су у атмосфери прекида југословенско-совјетских односа, што се неповољно одразило на намјере и тежње више јерархије Српске патријаршије, примјетне још од завршнице Другог свјетског рата, да се што прије и у што већој мјери успоставе прекинуте традиционалне везе са Московском патријаршијом. Од стране руководства двије патријаршије раскид односа између Југославије и СССР-а током 1948-1955. тешко је поднијет, будући да су били свјесни његових последица по црквене односе. Нормализација односа између СССР-а и Југославије од средине 50-их година XX вијека дала је импулс црквеној сарадњи, која је интензивирана од почетка 60-их година прошлог стољећа. Политичко руководство, како Совјетског Савеза тако и Југославије, рачунало је и претпостављало активну подршку СПЦ и РПЦ југословенско-совјетским односима, у смислу њихове стабилизације, нормализације и омекшавања, што је потврђено на бројним примјерима који су анализирани приликом истраживања. С друге стране, може се констатовати да је заједништво два народа било стална брига двије патријаршије. Перманентна тежња совјетског руководства у овом периоду било је постизање консолидације блока православних цркава из социјалистичких земаља. Југословенске власти су у овом раздобљу имале сопствене векторе спољне политике, од којих је посебан значај имао концепт ванблоковског статуса, присутан кроз покрет несврстаних, па се очекивало да овај курс слиједи и руководство СПЦ приликом спољних контаката. Иако је било изјава да их се овоземаљска политика не тиче, ипак су руководства двије патријаршије била свјесна да од стања у

југословенско-совјетским односима зависи и спровођење бројних аспеката међуцрквене сарадње. Другим ријечима, у црквеним структурама се знало да српско-руски црквени односи у прошлости никада нису били помућени, а ако је до тога долазило узроке је требало тражити изван њих, у домену политичких односа. Понекад је управо став државних власти био пресудан приликом избора посјета поглавара двије цркве, па је било случајева да планирана посјета буде пролонгирана. Међутим, упркос наведеном, у посматраном периоду постојала је перманентна воља и спремност двије цркве за зближавањем и развијањем односа, и остваривањем што тјешње сарадње.

Анализа доступне архивске грађе, релевантне литературе и црквене штампе омогућила нам је да у раздобљу 1950-1985. издвојимо више аспеката односа између Српске православне цркве и Руске православне цркве. Током истраживања указано је на бројне примјере који потврђују претпоставку да су односи на релацији СПЦ–РПЦ у раздобљу 1950-1985. ушли у фазу чвршће, институционалне сарадње, и били обогаћени новим садржајима. Упоредо са наведеним може се констатовати да је сарадња СПЦ са РПЦ на практичном плану била једна од најинтензивнијих које је у овом периоду Српска патријаршија остварила са неком од Помјесних православних цркава. Као важне етапе у развоју српско-руских црквених односа у овом периоду издвајају се посјете између поглавара СПЦ и РПЦ, као и оне на нижем нивоу. Размјене посјета подразумијевале су личну преписку предстојатеља двије цркве, разговоре о бројним питањима, кореспонденцију на синодском нивоу, док је велики допринос координацији између двије патријаршије давало Одјељење за спољне црквене односе Московске патријаршије. Поред наведеног, сусрети су били прилика да се сазнају најновије вијести када је ријеч о црквеним питањима, прилика за разговор са архијерејима, упознавање са вјерским животом и др. Осим духовних садржаја, визите су биле погодне за упознавање са научним, техничким, привредним и културним достигнућима двије земље. У зближавању између двије цркве имали су допринос и поклони, по принципу да мали дарови учвршћују велико пријатељство, и да су залог јединства двије цркве, при чему се да примијетити да је у размјени дарова посебно мјесто припадало иконама. Приликом сусрета представника двије патријаршије тражиле су се оне тачке и моменти које су спајале два народа и двије цркве током историје. Са српске стране често су помињане личности које су остале упамћене у црквеној историји српског и руског народа, почев од Светог Саве Српског, Преподобног Симеона Мироточивог, Светог кнеза Лазара, Светог патријарха Пајсија Јањевца, Свештеномученика патријарха Гаврила (Рајића), митрополита Кипријана, Пахомија Логотета, представника династије Петровић Његош, митрополита Михаила (Јовановића), па до живог сјећања на патријархе Варнаву (Росића) и Гаврила (Дожића). Посјете нису имале искључиво вјерски значај, већ и национални и дипломатски. Када је ријеч о обиму и динамици посјета између СПЦ и РПЦ може се казати да су оне биле учесталије у вријеме патријарха Германа, чему су свакако погодовали стабилнији односи између Југославије и СССР-а, почев од прве половине 60-их година, као и током наредне двије деценије. Наравно, на овом мјесту не би требало пренебрегнути његовог претходника, патријарха Викентија, који је улагао велике напоре када је ријеч о побољшању односа са Московском патријаршијом, а на које су се у периоду док је он предстојавао Српском црквом неповољно одразила два југословенско-совјетска сукоба.

Руководство СПЦ је било свјесно ауторитета и првјенства Московске патријаршије међу словенским православним црквама, али и у Православљу уопште, без чијег се заузимања и сарадње нису могла решавати бројна питања од општеправославног и међухришћанског значаја. Државне власти у вези наведеног понекад нису показивале разумијевање, него су на то гледале као на давање прилике поглавару РПЦ да арбитрира у односима који се тичу СПЦ. Увид у доступне изворе даје за право да се може тврдити да су поглавар и чланови Синода РПЦ

показивали живо интересовање за живот и рад СПЦ, њену богослужбену праксу, црквену просвету и друго. Руководство СПЦ је било свјесно напора челника РПЦ усмјерених у правцу да се Српска патријаршија не би сувише везала за Цариградску патријаршију и Грчку цркву. На овом мјесту је потребно имати у виду да је, осим успостављања приснијих односа са СПЦ, циљ Московске патријаршије био парирање активностима Цариградске патријаршије, односно Римокатоличке цркве и Свјетског савјета цркава. Међуправославни односи су били стално присутни на агенди разговора приликом сусрета поглавара СПЦ и РПЦ, али и јерараха обје цркве. Са сигурношћу се може казати да је РПЦ била директно заинтересована за побољшање односа СПЦ са православним црквама из социјалистичких земаља, при чему је у овом периоду дала допринос побољшавању односа између Српске и Бугарске патријаршије. Ово се може схватити, како је већ истакнуто, као манифестација тежње МП за постизање консолидације између православних цркава источноевропских земаља, и њиховом изузимању од утицаја грчких цркава, што је негдје био приоритет и совјетског руководства. Од стране југословенских органа то се тумачило као да постоји извјестан притисак на СПЦ од стране РПЦ, као на цркву која долази из земље која се залаже за политику несврстаности. Руководство СПЦ је имало избалансиран став у ривалству између ЦП и РПЦ. По питању признања аутокефалности Православне цркве у Америци, која је била ћерка-црква МП, у СПЦ су се руководили сопственим интересима, и с тим у вези заузели неутралну позицију, што због статуса својих епархија у Америци, што због маневрисања између Цариграда и Москве, односно ЦП и МП. Руководство РПЦ имало је очекивања да ће у СПЦ њихови аргументи за давање аутокефалије ПЦА бити примљени с разумијевањем, што би у коначном довело до уношења ове цркве у Свете диптихе, и успостављања литургијског општења као са равноправним чланом породице православних цркава. Иако званично није признали ПЦА степен аутокефалности, са јерарсима ове цркве СПЦ није прекидала молитвено општење, а одвијала се кореспонденција између поглавара двије цркве. Између СПЦ и РПЦ у раздобљу које је предмет анализе постојали су заједнички аранжмани у вези путовања на свеправославне конференције, вршена је размјена реферата о појединим темама, а према неким питањима из тог домена руководства двије цркве имала су истовјетне погледе и ставове.

Осим општеправославних односа, двије цркве су остваривале сарадњу из домена међухришћанских односа, прије свега са Светом Столицом, као и са кровном организацијом екуменског покрета - Свјетским савјетом цркава. Представници СПЦ су се преко РПЦ информисали о размјени мишљења и заузимању ставова у вези актуелних питања сарадње са поменутим организацијама, а било је примјера када је МП српским делегатима пружала помоћ у виду заједничких одлазака на скупштине кровних органа екуменског покрета.

Руководство СПЦ није хтјело да остане по страни када се радило о очувању мира у свијету. Свој допринос Српска патријаршија је дала у раду Хришћанске мировне конференције, чији је један од оснивача и главни финансијер била РПЦ, у виду слања посматрача и њиховим ангажовањем у радним тијелима, иако није била пуноправни члан ове организације, на чему се инсистирало од стране МП. Да би СПЦ требало да буде активнија у раду ХКМ-а сматрано је и у кључном совјетском органу за надзор и контролу РПЦ. Учешће СПЦ у раду ХКМ-а од стране РПЦ је сматрано корисним. Није забиљежено да је у Југославији дошло до оснивања регионалног одбора ХКМ-а за одбрану мира, упркос препорукама појединих српских црквених дјелатника, засигурно највећма због тога што је од стране југословенских власти ова организација доживљавана као „просовјетска“, што ће рећи блоковског карактера. Свакако да овдје треба узети у обзир и притисак државе на црквене структуре, у смислу да је потребно размотрити и раздвојити тенденције вјерског и политичког карактера у раду конгреса под окриљем ове конференције. Преко рада ХКМ-а и улоге РПЦ у овој организацији совјетске власти су настојале да постигну

обједињавање блока православних цркава из социјалистичких земаља, зарад заједничке акције и супротстављања покушајима са Запада да свјетске црквене организације користи за своје циљеве.Тежећи постизању мира у свијету и разоружању, СПЦ се придруживала мировним иницијативама потеклим од РПЦ и совјетске владе, али на свој начин и својим језиком. У Српској патријаршији је високо вредновано допринос и акције РПЦ на пољу миротворства. Из СПЦ су слати делегати на бројним мировним конференцијама и конгресима у организацији РПЦ и совјетске владе, али само у статусу посматрача, без права одлучивања.

У периоду 1950-1985. поново је успостављена традиција школовања кандидата из СПЦ у руским духовним школама, која је била прекинута након Бољшевичке револуције у Русији. На тај начин је СПЦ у својим редовима поново почела да добија архијереје који су своје школовање завршили у руским духовним академијама. Истраживање је показало да је од стране руководстава обје патријаршије размјена студената доживљавана као вид сарадње који би требало што више користити и развијати, што би имало повољан ефекат на проширивање узајамног општења и боље упознавање и зближавање између СПЦ и РПЦ. Ово питање је решавано између поглавара двије цркве, као и на синодском нивоу. Са слањем кандидата на студије у духовне школе под окриљем РПЦ почело се од школске 1963/1964. године, са чиме се наставило и у наредном периоду, углавном у виду пријема два-три студента на годишњем нивоу, иако је интересената из СПЦ било више од понуђене квоте. Осим одласка на основне студије, било је успјешних примјера обучавања на нивоу постдипломских студија, као и реализације краћих студијских боравака. Руководство СПЦ перманентно је показивало висок степен уважавања према духовним школама РПЦ, притом имајући у виду њихов допринос богословском образовању Срба. У посматраном периоду било је идеја за даљим продубљивањем академске сарадње између двије цркве, у виду размјене професора.

У овом периоду на свештеничкој служби у СПЦ било је Руса – бивших руских емиграната, додуше не у оном броју као што је био случај у међуратном раздобљу. Ријеч је о оним појединцима који су послије 1945. и касније прешли из јурисдикције Руске православне заграничне цркве под окриље Српске патријаршије. Неки од њих су због заслуга и ревности стекли највиша свештеничка одликовања, и убрајали се међу најобразованије, највредније и најпедантније свештенике у појединим епархијама СПЦ. Од њих су се поједини истицали својим радом у Црвеном крсту, Свештеничком удружењу, као хоровође и наставници музике и руског језика, сарадници црквених листова. Било их је који су оставили трага у културном животу, и са ангажманом на пољу књижевности и у етнографском раду. Такође, међу монаштвом оба пола било је припадника који су имали руско поријекло, сада као клирици СПЦ. Поједини су оставили дубок траг као игумани појединих манастира, а било их је који су остали упамћени као мисионари и подвижници. Неки од њих обављали су дужност духовника у више монашких обитељи, и владали ријетким знањима и вјештинама. У посматраном периоду појединци руског поријекла су били ангажовани у црквеној просвети, на васпитавању и образовању српског богословског подмлатка, а било их је и на библиотечким пословима. Припадника руског поријекла било је и међу другим службама унутар СПЦ, од којих су поједини били веома активни у црквеном животу, и остали упамћени као добротвори и приложници.

Приликом разговора на највишем нивоу разматрана су питања везана за издавачку дјелатност двије патријаршије. Поглавар СПЦ био је у току са крупнијим издавачким подухватима унутар Московске патријаршије, и заинтересован за њихову набавку за потребе Српске патријаршије. И друга страна је показивала интересовање за издања Српске патријаршије, која су своје мјесто нашла у библиотечким фондовима духовних школа Руске цркве. Константно је вршена размјена

периодичних публикација између двије цркве, а постојала је спремност за континуирано одржавање контаката између редакција званичних гласила двије патријаршије.

Руководство РПЦ стајало је на позицијама подршке званичним ставовима СПЦ према македонском и америчком црквеном расколу, који су у овом периоду настали на њеној канонској територији. Од стране РПЦ ова питања су третирана као унутрашња ствар СПЦ. Заузврат, РПЦ је, на принципима реципроцитета, очекивала да СПЦ прекине општење са руским расколничким црквеним структурама, најприје са епископатом и клиром Руске православне заграничне цркве, до чега ипак није дошло у пуној мјери, будући да је било примјера саслуживања свештенослужитеља СПЦ и РПЗЦ, као и задовољавања духовних потреба Срба у дијаспори од стране свештенослужитеља из тзв. Карловачког синода.

Питање формирања тзв. Мађарске православне цркве, које је имало подршку званичне политике, на моменте је оптерећивало односе СПЦ и РПЦ. Међутим, сагледавањем овог проблема на доступној изворној бази може се закључити да је РПЦ до краја проучаваног периода уважавала став СПЦ да се треба уздржавати од постављања епископа или егзарха за Мађарску, односно формирања Мађарске православне цркве под јурисдикцијом Московске патријаршије, чиме би били угрожени интереси Српске православне епархије будимске, већ се ограничила на формирање протопрезвитеријата, односно намјесништва. На тај начин је, упркос томе што су се у Мађарској појавиле парохије РПЦ, била очувана јурисдикција Српске патријаршије у овој земљи. Московска патријаршија је показивала спремност да се код мађарских власти заузме како би коначно био примљен епископ из Југославије за Будимску епархију СПЦ у тој земљи.

Истраживање је потврдило претпоставку да је велики допринос у односу СПЦ са РПЦ дало Подворје РПЦ у Београду, и да је исто имало мостовску улогу у сарадњи двије цркве. У периоду који је предмет истраживања ријешено је питање статуса Подворја РПЦ у Београду. Првобитан став РПЦ да храмови, клир и парохије Руске православне заграничне цркве у Југославији прећу у њену јурисдикцију наишао је на неодобравање унутар СПЦ. Међутим, половином 50-их година од овог става се одступило, па су ови храмови, клир и парохије прешле под омофор српског патријарха, са изузетком руске цркве Свете Тројице у Београду, која је добила статус Подворја РПЦ. Имамо бројне потврде које иду у прилог да је у овом раздобљу ово представништво МП при СПЦ дало велики допринос подржавању сталних узајамних веза између двије цркве. Једна од предузетих мјера у циљу зближавања двије цркве било је организовање поклоничких путовања вјерника из СПЦ у руске светиње, са чиме се почело од 70-их година прошлог вијека, у организацији Руског подворја у Београду. Ходочашћа су имала не само вјерски, него и едукативни и информативни карактер.

Може се са сигурношћу тврдити да је идеолошка па и друштвена криза у Југославији и СССР-у, која се развијала током овог раздобља и дошла до свог врхунца његовим крајем, водила слабљењу притиска на Цркву, и јачању њене заступљености у друштву. Паралелно са тим, долазило је до постепеног побољшања социјалног статуса обје цркве у матичним земљама. Међутим, не би се могло казати да су се ти процеси битније одразили на међуцрквене везе на званичном нивоу. Незванични ниво међуцрквених односа, преко туристичких, школских и стручних посјета, који су временом почели да добијају све већу личну и мање контролисану страну, остаје пак ван фокуса нашег истраживања. Грађа која би могла да се искористи за анализу ове врсте појава у облику мемоара, личне преписке или повјерљивих докумената личне природе (персонални досије) није нам била доступна у тренутку писања овог рада у већем обиму. Ипак и на основу доступне грађе се може казати да су и у овом раздобљу српско-руских/руско-српских црквених односа православна вјера и наратив о вишевјековним духовним везама утицали на односе двије цркве и два народа, без обзира на спољне идеолошке околности. Коначно, могло би

се рећи да цјелокупно истраживање даје нам могућност да тврдимо да се и у овом периоду историја СПЦ не може изучавати без познавања њених веза са Руском православном црквом. Невјероватно, али чак и у тим околностима о којима се радило (јавно декларисане атеистичке државне политике) однос према Цркви није био толико једноставан. Због тога духовна нит између српског и руског народа, успостављена још прије осам вјекова, није била прекинута ни у овом периоду, упркос свим невољама кроз које су пролазиле двије цркве. Поглавари и архијереји обје патријаршије били су свјесни да су тијесне везе у прошлости између двије цркве и два народа биле од значаја за односе у садашњости. Из тог разлога неизоставно се у поздравним говорима и у другим приликама подсјећало на епизоде из историје српско-руских/руско-српских црквених и духовних веза, и на личности које су биле репрезенти тих односа. Стога сматрамо да је истраживање потврдило претпоставку да је наслеђе вишевјековних традиционалних и историјских веза из прошлости било фундамент у односима СПЦ са РПЦ и током социјалистичког периода.

Све напријед наведено још једном је потврдило претпоставку да је однос СПЦ са РПЦ у социјалистичкој ери неопходно анализирати на више нивоа, полазећи од специфичности државно-црквених односа у Југославији и СССР-у као комунистичким земљама, затим од стања југословенско-совјетских односа, од спољнополитичких приоритета совјетске и југословенске државе, и најзад од активности двије цркве на спољном плану, за које се очекивало да буду усклађене са званичним спољнополитичким курсом.

На крају, истраживање које смо спровели далеко од тога да сматрамо у потпуности заокруженим и завршеним. Простор за даљу анализу односа СПЦ са РПЦ видимо у проширивању горње хронолошке границе истраживања, чиме би се отворила могућност за њихово сагледавање до краја постојања двије монопартијске државе, дакле до 1991. године. То би било могуће кроз додатна истраживања архивских фондова безбједносне и црквене провенијенције. Ова прва је мање доступна, чак и у облику представе о фондовима. Док о другој ми имамо бар оквирну представу, иако је и недоступна за истраживаче у ово и догледно време. Ту имамо у виду новију грађу Светог архијерејског синода СПЦ која се односи на везе са другим Помјесним православним црквама и хришћанским организацијама, на основу чега би се могли сагледати додатни аспекти сарадње двије цркве, и извршити компарација односа СПЦ са РПЦ у односу на остварену сарадњу Српске патријаршије са другим аутокефалним црквама. Такође, ту мислимо и на фондове Архива Одјељења за спољне црквене везе Московске патријаршије и Архива спољне политике Руске Федерације (са грађом из новијег периода совјетске спољне политике).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

А) Необјављена грађа

Архив Српске православне цркве (АСПЦ)

- Канцеларија патријарха Викентија
- Канцеларија патријарха Германа
- Свети архијерејски синод
  - фасцикла Руска Прав. Црква од 1943-1945
  - фасцикла Руска Прав. Црква 1944-1948
  - фасцикла Предмет: I део Конгрес православних цркава у Москви 1948 г.
  - фасцикла II део: Конгрес православних цркава у Москви 1948 г.
  - фасцикла Руска Црква од 1949 до 1958
  - фасцикла Руска Црква 1959-1968
  - фасцикла Руска Црква 1969-1978
  - фасцикла Руска Црква од 1979. године
  - фасцикла Мит. Прав. Цркве у Америци (седиште у Њујорку)
  - фасцикла Будимска епархија (1946-1970)
  - фасцикла Будимска епархија (1971-)

Архив Митрополије Црногорско-приморске (АМЦП)

- фонд Митрополија Црногорско-приморска

Архив Југославије (АЈ)

- Кабинет Председника Републике (837)
- Канцеларија Маршала Југославије (836)
- Лични фонд Ј. Б. Тита (838)
- Председништво Владе ФНРЈ (50)
- Председништво СФРЈ (803)
- Савезна комисија за верска питања (144)
- Савез удружења православног свештенства Југославије (651)

Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСПРС)

- Политичка архива

Државни архив Србије (ДАС)

- Фонд Г-19 – Републичко извршно веће
- Фонд Г-21 – Комисија Извршног већа Социјалистичке републике Србије за односе са верским заједницама–Београд (1945-1980)

Државни архив Црне Горе (ДАЦГ)

- Републичка комисија за односе с вјерским заједницама

Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ)

- Р-6991 – Совет по делам религий при Совете Министров СССР (1943-1991)

Б) Објављени извори

1. *Власть и Церковь в Восточной Европе 1944-1953 гг. Документы российских архивов в двух томах*, Т.1.1944-1948, Т.2.1949-1953, ред. коллегия: Т.В. Волокитина, Г.П. Мурашко, А.Ф. Носкова, Д.Н. Нохотович. Москва: РОССПЭН, 2009.
2. Dedijer, Vladimir. *Dokumenti 1948*, I-III. Beograd: Rad, 1980.
3. Dimić, Ljubodrag i Aleksandar Životić. *Napukli monolit: Jugoslavija i svet 1942-1948*. Beograd: Arhipelag, Službeni glasnik, 2012.
4. Дожић, патријарх Гаврило. *Живот у светињи и слободи. Изабрани списи, посланице, беседе, акта, писма и записи (поводом шездесетогодишњице упокојења)*, прир. мр Павле Кондић. Цетиње–Београд: Светигора, 2010.
5. *Записници са седница Комисије за верска питања НР/СР Србије 1945-1978. године*, прир. Радмила Радић, Момчило Митровић. Београд: ИНИС, 2012.
6. *Југославија – СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР: 1946-1964*. Том 1, прир. Л. А. Величанскаја, Т. А. Џалилов, Љ. Димић…. Београд: Архив Југославије, 2014.
7. *Југославија – СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР: 1965-1980*. Том 2, прир. Л. А. Величанскаја, Т. А. Џалилов, Љ. Димић.... Београд: Архив Југославије, 2016.
8. *Југословенско-совјетски односи 1945-1956*, зборник докумената, прир. Љ. Димић, М. Милошевић, Ђ. Борозан, И.В. Бухаркин, Л.В. Внукова, Ј.А. Зеленко, М.К. Кравченко, В.А. Сољански. Београд: Министарство спољних послова, 2010.
9. Кострюков, А. А. и Н. А. Кривошеева (публ. и примеч.). „Новые документы к жизнеописанию архиепископа Сергия (Ларина). Воспоминания епископа Василия (Родзянко) и М. Е. Губонина“. *Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви*, Вып. II:1 (30), 2009, 123-150.
10. Кострюков, Андрей Александрович. „«Чужой хлеб больше чем горек...» Письма архимандрита Феодосия (Мельника) архимандриту Антонию (Синькевичу)“. *Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви*, Вып. 5 (66), 2015, 115-140.
11. *Москва–Србија, Београд–Русија: документа и материјали*. *Том 4, Руско-српски односи. 1917-1945*, прир. А. Тимофејев, Г. Милорадовић, А. Силкин, Београд: Архив Србије; Москва: Главное архивное управление города Москвы, 2017.
12. Остапов, протоиерей Алексий. „Визит патриаршей делегации в Югославию в 1957 году“. *Церковь и время*, № 1 (2014), 149-190.
13. Павле, епископ рашко-призренски. *Извештаји са распетог Косова*. *Светом Архијерејском Синоду за Свети Архијерејски Сабор Српске Православне Цркве: 1957-1990*, прир. В. Вукашиновић и Г. Станић. Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, 2013.
14. *Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров – Совете Министров СССР, Документы российских архивов в двух томах*, Т.1.1945-1953, Т.2.1954-1970, сост. Ю.Г. Орлова, О.В. Лавинская, К.Г. Ляшенко. Москва: ГАРФ, 2009.
15. *Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953-1955*, tematska zbirka dokumenata, prir. Radoica Luburić. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 1999.
16. Продић, Слободан. *Православно свештенство у партизанском покрету (1941-1945). Прилози за проучавање улоге православног свештенства у партизанском покрету на просторима Југославије током Другог светског рата*. Нови Сад: Архив Војводине; Брчко: Универзитет Привредна академија, 2024.

17. *Русская Православная Церковь и Великая Отечественная война: сборник церковных документов*. Москва: Московская патриархия, 1943.
18. *Русская Православная Церковь в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Сборник документов*, составители О. Ю. Васильева, И. И. Кудрявцев, Л. А. Лыкова. Москва: Издательство Крутицкого подворья, Общество любителей церковной истории, 2009.
19. „Свеправославна теолошка конференција у Београду одржана у времену од 1–15. септембра 1966.“ *Богословље* 1966, 3-137.
20. *Свештени канони Цркве*, превод са грчког и словенског епископа Атанасија умировљеног херцеговачког. Београд: Православни богословски факултет; Цетиње: Митрополија црногорско-приморска; Српско Сарајево: Митрополија добробосанска; Чикаго: Митрополија новограчаничка; Нови Сад: Епархија бачка; Требиње: Епархија захумско-херцеговачка и приморска, Манастир Тврдош, 2006.
21. *Срби о Русији и Русима: од Елизавете Петровне до Владимира Путина (1750-2010) – антологија*, прир. Мирослав Јовановић. Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2011.
22. „Српска црква у Другом свјетском рату – Извештај Св. Архијерејског Синода (1941-1946)“, прир. Епископ банатски Атанасије, *Сербиа и коментари за 1990/1991*. Београд: Задужбина Милоша Црњанског, 1991.

B) Мемоаристика, аутобиографије, дневнички записи, путописи, сјећања, хронике

1. Богићевић, епископ Алексеј и Радмила Мишев. *Дечанске и друге приче*. Бошњане: Манастир Светог Луке, 2023[6].
1. Данченко Ивановна, Светлана. „Из истории международных академических научных связей 1970-х годов. Москва–Троице-Сергиева лавра–Москва. Воспоминания“. *Славяне и Россия: славяне в Москве*, сборник статей, отв. ред. С. И. Данченко, 413-422. Москва: Институт славяноведения РАН, 2018.
2. Дожић, Гаврило. *Мемоари*. Цетиње: Обод, 2000.
3. *Златоуст XX века. Митрополит Николай (Ярушевич) в воспоминаниях современников*. Санкт-Петербург: «Нева-Визит», 2003.
4. Јевтић, епископ Атанасије. *Од Косова и Метохије до Јадовна, Јасеновца и Пребиловаца: путни записи јеромонаха Атанасија Јевтића, књ. 2, Метохија*, прир. епископ Максим и други. Призрен: Епархија рашко-призренска; Цетиње: Цетињски манастир; Никшић: Манастир Острог; Требиње: Манастир Тврдош; Алхамбра: Севастијан прес; Врњци: Интерклима-графика, 2021.
5. Јосиф, митрополит скопски. *Мемоари*, прир. В. Џомић. Цетиње: Светигора, 2008[2].
6. *Матушка Марија (Дохторова): велика подвижница нашег времена*, прир. архиепископ макариопољски Гаврил (Динев), прев. Злата (Пантелић) и др. Земун: Ризница и Манастир Пресвете Богородице Тројеручице, 2015.
7. Митрофан, Хиландарац. *Света Русија у Совјетском Савезу*. Света Гора: Издање манастира Хиландара, 1987.
8. Mićunović, Veljko. *Moskovske godine 1956/1958*. Beograd: Jugoslovenska revija, 1984.
9. Mićunović, Veljko. *Moskovske godine 1969/1971*. Beograd: Jugoslovenska revija, 1984.
10. Мошин, Владимир Алексејевич. *Под теретом: аутобиографија*. Београд: Народна библиотека Србије; Панчево: Градска библиотека, 2008.
11. Orlandić, Marko. *U predvečerje sloma (sjećanja jugoslovenskog ambasadora u Moskvi 1979-1982)*. Podgorica: NJP „Pobjeda“, 2002.

12. Пантелић, епископ др † Антоније. *Кад су свеци ходили земљом. Сећања на црквене личности које су обележиле једну епоху*. Београд: Задужбина Епископа Антонија (Пантелића); Москва: Подворје Српске православне цркве, 2025.
13. Родзянко, епископ Василий. *Моя судьба. Воспоминания*, сост. Д. В. Гливинский. Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2015.
14. Таушановић, епископ Венијамин. *Да нам буде милостив Господ. Из заоставштине владике Венијамина*, прир. Златко Матић. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске, 2014.
15. Трифуновић, епископ Лаврентије. *Трагови у песку*. Љубовија: Манастир Соко, 2007.
16. Трофимчук, М. Х. *Академия у Троицы. Воспоминания о Московских духовных школах (1944-2004)*. Москва: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2005.
17. Чакић, Стефан. *У посети великим светињама и историјским споменицима Русије*. Нови Сад: Издање аутора, 1979.
18. Чкребић, Душан. *Записи на песку – сећања*. Београд: Просвета, 1995.

Г) Споменице, лексикони, енциклопедије, речници, календари,

1. Брија, Јован. *Речник православне теологије*. Превео с румунског Епископ источно-амерички Митрофан (Кодић). Торонто: Источник, 2021³.
2. Đakovac, Aleksandar. *Leksikon hrišćanstva, judaizma i islama*. Beograd: Agencija Matić, 2006.
3. Ивановић, Дарко. *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): А-Љ*. Пожаревац: Епархија браничевска, 2016.
4. Ивановић, Дарко. *Свештенослужитељи Браничевске епархије: биографски лексикон (свештеници и ђакони): М-Ш*. Пожаревац: Епархија браничевска, 2016.
5. Кончаревић, Ксенија и Милан Радовановић. *Руско-српски и српско-руски теолошки речник*. Београд: Јасен, 2021².
6. Косик, В. И. *Русское церковное зарубежье: XX век в биографиях духовенства от Америки до Японии. Материалы к словарю-справочнику*. Москва: Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет, 2008.
7. Миз, Роман. *Поделе у руском православљу. Лексикон верских заједница XII-XX века*. Земун: Мост Арт, 2011.
8. *Мудри орач њиве Господње: споменица Јосифа Цвијовића епископа битољског и митрополита скопског*, прир. П. Кондић и В. Ђурић Мишина. Лепосавић: Центар за српску културу; Цетиње: Светигора, 2007.
9. Нивьер, Антуан. *Православные священнослужители, богословы и церковные деятели русской эмиграции в Западной и Центральной Европе 1920–1995. Биографический справочник*. Москва–Париж: Русский путь–YMCA-PRESS, 2007.
10. *Патријарх српски Герман – споменица поводом двадесетогодишњице његовог патријарашког служења 1958-1978*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1978.
11. Поповић, протојерej-ставрофор Радомир В. *Појмовник црквене историје*. Београд: Издање писца, 2011.
12. *Православная энцилопедия*, Т. 1-66. Москва: Церковно-научный центр „Православная энциклопедия“, электонная версия, http://pravenc.ru/
13. *Српска православна црква 1219-1969 (Споменица о 750-годишњици аутокефалности)*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1969.
14. *Српска православна црква 1920–1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971.
15. *Црква 2025 – Календар Српске православне патријаршије за просту 2025. годину*, уредио архимандрит Нектарије (Ђурић). Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 2024.

16. *Удружење православног свештенства Југославије 1889-1969 – споменица поводом 80-годишњице свештеничког удружења*. Београд: Главни савез удруженог православног свештенства Југославије, 1969.

Г) Новине и часописи

- *Богословље*
- *Борба*
- *Весник – орган Савеза удружења православног свештенства ФНР Југославије*
- *Глас светих равноапостола Ћирила и Методија – орган Епархије загребачке*
- *Гласник – службени лист Српске Православне Цркве*
- *Жички благовесник: часопис Епархије жичке*
- *Журнал Московской Патриархии*
- *Политика*
- *Православље – новине Српске патријаршије*
- *Православна мисао – часопис за богословску књижевност и црквено-сталешка питања*
- *Православни мисионар*
- *Теолошки погледи*

Литература

А) Монографије, студије, синтезе, зборници радова

1. Alexander, Stella. *Church and State in Yugoslavia since 1945*. Cambridge: 1979.
2. Аникеев, А. С. *Как Тито од Сталина ушел. Югославия, СССР и США в начальный период «холодной войны»*. Москва: Институт славяноведения, 2002.
3. Барсенков А. С. и А. И. Вдовин. *История России 1917-2009*. Москва: Аспект Пресс, 2010.
4. Батаковић, Душан. *Дечанско питање*. Београд: Просвета, 1989.
5. Батаковић, Душан Т. *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*. Београд: Чигоја штампа, 2006.
6. Батрићевић, Ђуро. *Патријарх Гаврило Дожић и његово доба*. Цетиње: Светигора, 2000.
7. Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu – odnosi sa velikim silama 1945–1955*. Zagreb: Globus, 1988.
8. Berend, Ivan. *Centralna i Istočna Evropa 1944-1993*. Podgorica: CID, 2001.
9. Билинац, Ранко М. *Митрополит свети Петар Зимоњић 1866-1941*. Манастир Добрун: Дабар, 2014.
10. Бован, Владимир. *Призренска богословија*. Ниш: Српска православна богословија Светог Кирила и Методија, 2007.
11. Bogetić, Dragan. *Jugoslavija i Zapad 1952-1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u*. Beograd: Službeni list SRJ, 2000.
12. Бонџић, Драгомир. *Руски емигранти професори Београдског универзитета*. Београд: Архипелаг, Институт за савремену историју, 2023.
13. Боровњак, Ђурђија и Јелена Межински Миловановић. *Архитекта Василиј Михаилович Андросов (1872-1944)*. Београд: Хералдички клуб, 2023.
14. Boffa, Giuseppe. *Povijest Sovjetskog Saveza*, I-II. Opatija: „Otokar Keršovani“, 1985.
15. Бремер, Томас. *Крст и Кремљ. Мала историја Православне цркве у Русији*. Београд: Алтера–Просвета, 2012.
16. Buchenau, Klaus. *Auf russischen Spuren: Orthodoxe Antiwestler in Serbien 1850-1945*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2011.

17. Војиновић, Живана. *Загранични Руси у Мачви. Руске избеглице у Мачви и Епархији шабачко-ваљевској*. Београд: Архив Српске православне цркве, Руски научни институт, 2024.
18. Васильева, О. Ю. *Русская Православная Церковь и Второй Ватиканский Собор: факты, события, документы*. Москва: Лепта, 2004.
19. Vukićević, Boris. *Sveta Stolica i Evropa u drugoj polovini XX vijeka*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2026.
20. Гелер, Михаил и Александар Некрич. *Утопија на власти. Историја Совјетског Савеза*. Подгорица: ЦИД, 2000.
21. Гулић, Милан. *Југословенска држава 1918-2006: од Прводецембарског акта до Мајског референдума*. Београд: ИСИ, 2023.
22. Дедијер, Владимир. *Изгубљена битка Јосифа Висарионовича Стаљина*. Сарајево: Свјетлост : Ослобођење; Београд: Просвета, 1969.
23. Димитријевић, Бојан Б. *Ранковић: други човек*. Београд: Вукотић медиа, 2020.
24. Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*. Beograd: „Rad“, 1988.
25. Димић, Љубодраг. *Историја српске државности. Књига 3, Србија у Југославији*. Нови Сад: САНУ, 2001.
26. Dimić, Ljubodrag. *Jugoslavija i Hladni rat. Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944–1974)*. Beograd: Arhipelag, 2014.
27. Димић, Љубодраг. *Између Истока и Запада: Југославија, велике силе и питање безбедности у Европи (1945-1975)*. Београд: „Филип Вишњић“, 2022.
28. Димић, Љубодраг. *Тито и Совјети: 1944-1980: (Стаљин, Хрушчов, Брежњев)*. Вишеград: Андрићев институт, 2024.
29. Димић, Љубодраг. *Срби и Југославија: изгубљени век*. Београд: Catena mundi; Андрићград–Вишеград: Андрићев институт, 2025.
30. Doknić, Branka. *Kulturna politika Jugoslavije 1946-1963*. Beograd: Službeni glasnik, 2021².
31. Дурковић-Јакшић, Љубомир. *Платон Јовановић, епископ бањалучки 1874-1941*. Еџворт: Српска православна епархија источно-америчка и канадска, 1978.
32. Ђурић, Вељко Ђ. *Голгота Српске православне цркве 1941-1945*. Београд: Народна књига, Алфа, 1997.
33. Ђурић Мишина, Вељко. *Летопис Српске православне цркве 1946-1958. године. Време патријарха Гаврила (1946-1950) и Викентија (1950-1958)*, I-III. Книн–Београд: Српско културно друштво „Зора“, 2000-2002.
34. Ђурић Мишина, Вељко. *Српска православна црква у Независној Држави Хрватској*. Ветерник: ЛДИЈ, 2001.
35. Ђурић Мишина, Вељко. *Прилози за историју Српске православне цркве*, I. Лепосавић: Институт за српску културу, 2006.
36. Ђурић Мишина, Вељко. *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, I-II. Београд: Манастир Сланци, 2012.
37. Ђурић Мишина, Вељко. *Викентије Проданов: патријарх у рђавом времену*. Београд: Ауторово издање, 2018.
38. Едемский, Андрей Борисович. *От конфликта к нормализации: советско-югославские отношения в 1953-1956 годах*. Москва: Институт славяноведения РАН, Наука, 2008.
39. Žarković, Petar. *Marko Nikezić: diplomata u središtu Hladnog rata*. Novi Sad: Akademska knjiga; Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2024.
40. Живановић, Милана. *И крст и петокрака. Руски гробни комплекси у Југославији у 20. веку*. Београд: ИНИС, 2020.

41. Живојиновић, Драгољуб. *Српска православна црква и нова власт 1944-1950*. Србиње; Београд; Ваљево; Минхен: Универзитетски образовани православни богослови : Хиландарски фонд : Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“, 1998.
42. Živojinović, Dragoljub R. *Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941-1958*. Beograd: Službeni glasnik, 2007².
43. Животић, Александар. *Вашингтонска конференција 1951. Југословенско приближавање САД*. Београд: Завод за уџбенике : Институт за новију историју Србије, 2015.
44. Животић, Александар. *Југословенско-совјетске војне супротности (1947-1957): искушења савезништва*. Београд: Архипелаг, 2015.
45. Животић, Александар. *Југословенско-совјетски односи 1939-1941*. Београд: „Филип Вишњић“, 2016.
46. Животић, Александар. *Московски гамбит: Југославија, СССР и продор Трећег рајха на Балкан 1938-1941*. Београд: Clio, 2020.
47. Иванов, Б. Ј. и други. *Кратка историја Русије од најстаријих времена до краја XX века*. Београд: Логос, 2009.
48. Jakovina, Tvrtko and Martin Previšić, eds. *The Tito–Stalin split 70 years after*. Zagreb: University of Zagreb; Ljubljana: Ljubljana University Press, Faculty of Arts, 2020.
49. Јанковић, Милан Д. *Патријарх Герман у животу и борби за Спомен-храм*. Крагујевац: Каленић, 2001.
50. Јанковић, Милан Д. *Именослов ктитора задужбинара, великих добротвора, добротвора, утемељивача и приложника Спомен-храма Светога Саве: 1893-2004*. Нови Сад: Православна реч; Београд: Војноиздавачки завод, 2008².
51. Јањић, Јован. *Српска црква у комунизму и посткомунизму (1945-2000)*. Београд: Новости, 2018.
52. Јевтић, епископ Атанасије. *Савремени еклисиолошки подсетник о Дијаспори (историја и анализа тзв. „Америчког раскола“ и предлози за његово превазилажење)*. Врњци: Братство Светог Симеона Мироточивог; Лос Анђелес: Севастијан прес; Чикаго: Епархија новограчаничка, 2013.
53. Jedin, Hubert. *Crkveni sabori – kratka povijest*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1997.
54. Једлински, Радомир. *Горазд, епископ чешкоморавски (1879-1942)*. Крагујевац: Издавачка установа Српске православне епархије шумадијске „Каленић“, 1991.
55. Јовановић, Драгољуб. *Медаљони*, књ. 4, прир. Надежда Јовановић, Горан Бабић и Слободан Гавриловић. Београд: Службени гласник, 2008.
56. Јовановић, Мирослав. *Руска емиграција на Балкану 1920-1940*. Београд: Чигоја, 2006.
57. Јовановић, Мирослав. *Срби и Руси 12–21. век (историја односа)*. Београд: Народна библиотека Србије, 2012.
58. Јовић, протојерej Саво Б. *Утамничена Црква. Страдање свештенства Српске православне цркве од 1945. до 1985. године*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, 2002.
59. Калканджиева, Д. *Българската православна църква и държавата. 1944–1953*. София: Албатрос, 1997.
60. Kačavenda, Petar, ur. *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1999.
61. Кашеваров, Анатолий Николаевич. *Государство и церковь: Из истории взаимоотношений Советской власти и Русской православной церкви 1917–1945 гг.* Санкт-Петербург: Издательско-полиграфический центр СПбГТУ, 1995.
62. Кашеваров, Анатолий Николаевич. *Православная Российская Церковь и советское государство (1917-1922)*. Москва: Крутицкое подворье, Общество любителей церковной

истории, 2005. Митрополит Иоанн (Снычев), *Церковные расколы в русской церкви 20-х и 30-х годов XX столетия – григорианский, ярославский, иосифлянский, викторианский и другие, их особенности и история*, (Сортавала: Изд. Сортавальской книжной типографии, 1993);
63. Китановић, Елизабета. *Конференција европских цркава (развој, структура, циљеви)*. Београд: Хришћански културни центар, 2007.
64. Korać, Ljubiša. *Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji 1943-1978*. Zagreb: Globus; Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1981.
65. Кострюков, А.А. *Русская Зарубежная Церковь в 1939-1964 гг.: Административное устройство и отношения с Церковью в Отечестве*. Москва: ПСТГУ, 2015. https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/russkaja-zarubezhnaja-tserkov-v-1939-1964-gg/#0_41.
66. Кострюков, А. А. *Лекции по истории Русской Церкви (1917-2008): Учебное пособие*. Москва: ПСТГУ, 2018.
67. Laković, Ivan. *Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji 1951-1958*. Podgorica: Istorijski institut, 2006.
68. Лубардић, Богдан. *Јустин Ћелијски и Русија: путеви рецепције руске философије и теологије*. Нови Сад: Беседа, 2009.
69. Милорадовић, Горан. *Лепота под надзором. Совјетски културни утицаји у Југославији 1945-1955*. Београд: ИСИ, 2012.
70. Милошевић, Миладин, ур. *Зборник радова са међународног округлог стола Тито–Стаљин*. Београд: Архив Србије и Црне Горе, 2007.
71. Мирковић, Мирко. *О правном положају Српске цркве у нашој прошлости*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, Досије, 2000.
72. Mišović, Miloš. *Ko je tražio Republiku Kosovo 1945-1985*. Beograd: Narodna knjiga, 1987.
73. Монгуш, М. В. „Всеправославное совещание 1948 г.: новые документы к истории его подготовки“. *Восточный архив*, № 2 (44), 2021, 94-102.
74. Николић, Марко. *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*. Београд: Службени гласник, 2012².
75. Николовски–Катин, Славе. *Митрополит Кирил: монографија*. Скопје: Македонска искра, 2007.
76. Пантелич, епископ Антоний. *Отношения Сербской и Русской Православных Церквей в 1945-1950 годах на основании документов российских архивов*. Москва: «Познание», 2022.
77. Перић, Димшо. *Законодавство Српске Православне Цркве од стварања Југославије до новијег времена: прилог проучавању односа цркве и државе*. Торонто: Српска православна епархија канадска, 1995.
78. Перишић, Мирослав. *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945-1958*. Београд: ИНИС, 2008.
79. Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918-1988. Knjiga III, Socijalistička Jugoslavija 1945-1988*. Beograd: Nolit, 1988.
80. Petranović, Branko. *Balkanska federacija 1943-1948*. Šabac: Zaslon, 1991.
81. Петрановић, Бранко. *Југославија на размеђу (1945-1950)*. Подгорица: ЦАНУ, 1998.
82. Петрановић, Бранко и Сава Даутовић. *Велика шизма: четрдесетосма*. Подгорица: ЦИД, 1999.
83. Петровић, Далибор. *Патријарх Никон на челу Руске цркве*. Фоча: Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, 2017.
84. Петровић, Драган. *Краљевина Југославија и СССР 1935-1941*. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2017.

85. Петровић, Душан Н. *Патријарх Викентије Проданов 1890./1950-1958 – чувар јединства Српске Цркве*. Сремски Карловци: Епархија сремска, 2013.
86. Пилиповић, Радован М. *Српска православна црква и руска емиграција (1920-1940)*. Бањалука: Архив Републике Српске; Београд: Архив СПЦ, 2018.
87. Поповић, Радомир В. *Православне Помесне Цркве (прошлост, садашњост, географија, статистика)*. Београд: Издање писца, 2009.
88. Поспеловский, Д. В. *Русская православная церковь в XX веке*. Москва: Республика, 1995.
89. Пудло, протођакон проф. Павле. *Истиновање у љубави – изабрани списи*. Цетиње: Светигора, 2021.
90. Пузовић, Владислав. *Руски путеви српског богословља. Школовање Срба на руским духовним академијама 1849-1917*. Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, Службени гласник, 2017.
91. Пузовић, Владислав. *Путевима српске црквене историје. Научно наслеђе проте Стевана Димитријевића*. Београд: Православни богословски факултет, 2021.
92. Пузовић, Предраг. *Раскол у Српској Православној Цркви – Македонско црквено питање*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1997.
93. Пузовић, Предраг. *Кратка историја Српске Православне Цркве (1219-2000)*. Крагујевац: Каленић, 2000.
94. Пузовић, Предраг. *Прилози за историју Српске Православне Цркве 4*. Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2014.
95. Radić, Radmila. *Verom protiv vere. Država i verske zajednice u Srbiji 1945-1953*. Beograd: INIS, 1995.
96. Радић, Радмила. *Држава и верске заједнице 1945-1970*, I-II. Београд: ИНИС, 2002.
97. Радић, Радмила. *Живот у временима. Патријарх Гаврило (Дожић) 1881–1950*. Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2011².
98. Радовић, митрополит Амфилохије и Амфилохија Драгојевић. *Подвижнице Христове љубави: женско монаштво у историји Цркве са посебним осврtом на подвижнице Христове љубави код православних Срба*. Цетиње: Светигора; Беране: Свевиђе, 2009.
99. Ракоњац, Александар. *Стаљиновом стазом до сопственог пута. Изградња социјалистичке привреде у Југославији (1945-1952)*. Београд: Универзитет у Београду – Филозофски факултет, 2026.
100. Сава, епископ шумадијски. *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*. Београд: Evro; Подгорица: Унирекс; Крагујевац: Каленић, 1996.
101. Скурат, Константин Ефимович. *История Поместных Православных Церквей*, I-II. Москва: Русские огни, 1994. https://azbyka.ru/otechnik/Konstantin_Skurat/istorija-pomestnyh-pravoslavnyh-tserkvej/
102. Слијепчевић, Ђоко. *Македонско црквено питање*. Минхен: б.и., 1969.
103. Слијепчевић, Ђоко. *Историја Српске Православне Цркве 3: За време Другог светског рата и после њега*. Београд: JPJ; Подгорица: Унирекс, 2002.
104. Снычев, митрополит Иоанн. *Церковные расколы в русской церкви 20-х и 30-х годов XX столетия – григорианский, ярославский, иосифлянский, викторианский и другие, их особенности и история*. Сортавала: Изд. Сортавальской книжной типографии, 1993.
105. Спасовић, Станимир. *Историја Српске Православне Цркве у Америци и Канади од 1941. до 1991. године*. Торонто: Источник, 1997.
106. Спасовић, Станимир. *Историја Српске Православне Цркве у западној Европи*. Београд–Торонто: Источник, 2002.
107. Спасовић, Стабинир и Србољуб Милетић, *Историја Српске православне цркве у Аустралији, Новом Зеланду и Јужној Африци*, (Сиднеј: СПЦ у Аустралији и Новом

Зеланду, 2008), датум приступа 10. 11. 2025, https://svetosavlje.org/istorija-spc-u-australiji-novom-zelandu-i-juznoj-africi/134/.
108. Стаматовић, Александар. *Суђење митрополиту Арсенију Брадваревићу*. Никшић: Институт за српску културу, 2017.
109. Stojanović, Dubravka. *Rađanje globalnog sveta 1880-2015.: vanevropski svet u savremenom dobu*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2015.
110. Сурков, С. А. *Митрополит Николай (Ярушевич)*. Москва: Издательство Крутицкого подворья, Общество любителей церковной истории, 2012.
111. Таушев, архиепископ Аверкије. *Литургика*. Београд: Образ светачки, 2007. https://svetosavlje.org/liturgika/7/.
112. Тимофејев, Алексеј Ј. *Руси и Други светски рат у Југославији. Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941-1945*. Београд: ИНИС, 2010.
113. Тимофејев, Алексеј. *Нестајање руске емиграције у Југославији 1941-1954*. Београд: ИНИС, 2022.
114. Tripković, Đoko. *Jugoslavija – SSSR: 1956-1971*. Beograd: ISI, 2013.
115. Троицки, Сергије Викторович. *Изабране студије из црквеног права*. Смедерево: Гимназија Смедерево, 2008.
116. Фирсов, Сергеј. *Руска црква уочи промена (крај деведесетих година XIX века – 1918. година)*. Крагујевац: Каленић, 2008.
117. Хошев, А. Ю. *Мост единства над бездной распада. Русско-сербские межцерковные отношения в условиях войн на территории бывшей Югославии в 1991–1995 гг.* Москва: «Познание», 2022.
118. Cvetković, Vladimir Lj. *Pogled iza gvozdene zavese. Jugoslovenska politika prema zemljama narodne demokratije u susedstvu 1953-1958*. Beograd: INIS, 2013.
119. Цисарж, Бранко А. *Један век периодичне штампе СПЦ: библиографски опис часописа и листова са прегледом – садржајем свих радова објављених у њима од 1868-1970*, I-II. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1991.
120. Цыпин, протоиерей Владислав. *История Русской Православной Церкви: Синодальный и новейший периоды (1700-2005)*. Москва: Издание Сретенского монастыря, 2007³.
121. Цыпин, В. А. и други. *История Русской Православной Церкви: Учебное пособие для общеобразовательных организаций*. Москва: «Просвещение», 2017.
122. Чумаченко, Т. А. *Государство, Православная церковь, верующие 1941-1961 гг.* Москва: „АИРО–XX“, 1999.
123. Џомић, Велибор. *Голгота митрополита црногорско-приморског Јоаникија 1941-1945*. Цетиње: Светигора, 1996.
124. Џомић, Велибор. *Страдање Српске Цркве од комуниста*, I-III. Цетиње: Светигора, 2003.
125. Џомић, Велибор. *Каиновски злочин од Везировог до Зиданог моста (1944-1945): свештенослужитељи митрополије Црногорско-приморске – жртве комунистичког терора у Словенији 1945. године*. Љубљана: Српска православна црквена општина, 2025.
126. Шкаровский, М. В. *Иосифлянство: течение в Русской Православной Церкви*. Санкт-Петербург: Научно-информационный центр «Мемориал», 1999.
127. Шкаровский, М. В. *Обновленческое движение в Русской Православной Церкви XX века*. Санкт-Петербург: Нестор, 1999.
128. Шкаровский, М. В. *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939-1964 годах)*. Москва: Крутицкое Патриаршее подворье, 1999.

129. Шкаровский, М. В. *Русская Православная Церковь в XX веке*. Москва: Вече–Лепта, 2010.
130. Шкаровский, М. В. *Русские обители Афона и Элладская Церковь в XX веке*. Москва: Индрик, 2010.
131. Шкаровский, М. В. и О. Е. Петрунина. *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне с 1912 по 2015 года*. Святая Гора Афон: Свято-Пантелеимонов монастырь, 2015.
132. Шкаровский, М. В. *Русская и Сербская Православные Церкви в XX веке. История взаимоотношений (учебное пособие)*. Санкт-Петербург: «Издательство СПбПДА», 2016.
133. Шкаровский, М. В. *Православные Церкви Юго-Восточной Европы (1945-1950 гг.)*. Москва: «Познание», 2019.
134. Шољевић, Саша. *Положај Српске православне цркве у Социјалистичкој републици Босни и Херцеговини (1945–1975)*. Фоча: Православни богословски факултет Светог Василија Острошког; Београд: Богословско друштво Отачник, 2015.
135. Štrbac, Čedomir. *Jugoslavija i odnosi socijalističkih zemalja: sukob KPJ i Informbiroa*. Beograd: Prosveta, 1984.
136. Štrbac, Čedomir. *Svedočanstva o 1948: fragmenti za istoriju*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1989.

Б) Мастер тезе и докторске дисертације

1. Абрамов, протоиерей Александр. „Взаимоотношения Русской Православной Церкви с Болгарской Православной Церковью в 1940-е-1950-е годы (исторические и источниковедческие аспекты)“. Диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия, Религиозная организация – духовная образовательная организация высшего образования Русской Православной Церкви «Общецерковная аспирантура и докторантура им. Святых равноапостольных Кирилла и Мефодия», Москва, 2019.
2. Blagojević, Mirko Lj. „Religijske promene u postsocijalizmu (komparativna analiza na primeru Jugoslavije i Rusije)“. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2002.
3. Грујичић, Бојан Ж. „Улога Цариградске патријаршије у јурисдикционим питањима руске емиграције у првој половини XX века према руској богословској мисли: историјско-канонска анализа“. Докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2023.
4. Звонарёв, протоиерей Сергий Леонидович. „Международная деятельность Русской Православной Церкви в 1960-1972 годах“. Диссертация на соискание ученой степени доктора церковной истории, Религиозная организация – духовная образовательная организация высшего образования Русской Православной Церкви «Общецерковная аспирантура и докторантура им. Святых равноапостольных Кирилла и Мефодия», Москва, 2025.
5. Јовановић, Андрија Р. „Совјетско-југословенски односи у области енергетике: 1970-1985: случај нафте и гаса“. Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2026.
6. Меняйлов, иеродиакон Елисей. „Взаимоотношения Русской Православной и Болгарской Православной Церквей в контексте государственной вероисповедной политики в 1944-1962 гг.“ Диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия, Религиозная организация – духовная образовательная организация высшего образования Русской Православной Церкви «Общецерковная аспирантура и докторантура им. Святых равноапостольных Кирилла и Мефодия», Москва, 2017.

7. Милкић, Милан В. „Југославија, Италија и Тршћанска криза 1948-1954“. Докторска дисертација, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2012.
8. Пузовић, Владислав П. „Историјско-канонски аспекти односа карловачке управе Руске заграничне цркве и Московске патријаршије“. Докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012.
9. Ристановић, Петар Р. „Српска интелектуална елита и косовско питање 1974-1989“. Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2018.
10. Симић, Владимир М. „Захарија Орфелин (1726-1785)“. Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013.
11. Средојевић, Александар Д. „Патријарх српски Димитрије Павловић (1920-1930)“. Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2013.
12. Стојковић, Бобан Д. „Манастир Девич од 1912. до 2012. године“. Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2024.
13. Суботић, Миле Д. „Историјско-еклисиолошки аспекти организације Православне цркве у САД у првој половини двадесетог века“. Докторска дисертација, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2024.

В) Чланци, расправе, поглавља у зборницима

1. Андријашевић, Немања. „Српска Православна Црква на афричком континенту у 20. веку“. У *Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве*, I, ур. Владислав Пузовић и Владан Таталовић, 513-527. Београд: Свети Архијерејски Синод СПЦ, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2020.
2. Антонијевић, Саша. „Промена јурисдикције Чешке епархије после Другог светског рата“. *Српска теологија данас*. *Зборник радова*, књ. 6, прир. Радомир В. Поповић, 73-99. Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2015.
3. Арсењев, Алексеј. „Руска емиграција и црквено појање у Србији: 1920-1970. године“. *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику*, 55 (2016), 129-174.
4. Беглов, Алексей Львович. „Междунароная деятельность Русской Православной Церкви в период «нового курса» в государственно-церковных отношениях. Основные этапы и кризисные явления“. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*, Т. 11, № 4 (2018), 104-129.
5. Беглов, А. Л. и Н. А. Белякова. „Церковная дипломатия в условиях «холодной войны»: направления международной деятельности Русской Православной Церкви в период разрядки международной напряженности 1970-х гг.“ *Электронный научно-образовательный журнал «История»*, Том 12, Выпуск 11(109), 2021. DOI: 10.18254/S207987840017593-1
6. Белякова, Надежда. „Религия и конструкты национальной идентичности в странах Восточной Европы в XX в.: введение в проблематику“. *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 4 (2014), 11-27.
7. Белякова, Надежда. „Исторический опыт советизации русского православия и его трансфер в страны Восточной Европы после Второй мировой войны“. *Slavia orientalis* LXVI, br. 1 (2017), 107-127.
8. Белякова, Таисия. „Конструирование национальной идентичности в социалистической Югославии и македонский церковный вопрос“. *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 4 (2014), 62-85.

9. Бешлин, Миливој. „Односи Југославије и Совјетског Савеза 1968: између нужности сарадње и принципа слободе“. *Истраживања*, бр. 22 (2011), 491-514.
10. Блажић-Пејић, Јована. „Руска словенска добротворна друштва и Српско подворје у Москви (1874-1917)“. *Историјски часопис* LXIV, (2015), 337-361.
11. Богетић, Драган. „Други југословенско-совјетски сукоб 1958. и концепт активне мирољубиве коегзистенције“. *Историја 20. века*, бр. 2 (2004), 123-154.
12. Bogetić, Dragan. „Podsticaji i ograničenja na putu normalizacije jugoslovensko-sovjetskih odnosa tokom 1956“. *Tokovi istorije*, br. 3-4 (2005) 160-181.
13. Bogetić, Dragan. „Jugoslovensko-sovjetski odnosi početkom 60-ih godina. Razlika u Titovom i Hruščovljevom poimanju načela miroljubive koegzistencije“. *Istorija 20. veka*, br. 3 (2011), 205-220.
14. Bogetić, Dragan. „Sovjetska politika prema Jugoslaviji tokom prve faze bipolarnog detanta“. *Istorija 20. veka*, br. 2 (2014), 199-213.
15. Боеш, Г. С. „Московская Патриархия в контексте внешней политики советского государства: проблемы межцерковного взаимодействия с Руминской Церковью в 1945–1948 гг.“. *Христианское чтение*, № 2 (2022), 382-391.
16. Бонџић, Драгомир. „Православни богословски факултет Српске православне цркве 1952-1960.“ У *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати. Зборник радова*, књ. 7, прир. Б. Шијаковић, 79-92. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2010.
17. Бонџић, Драгомир. „Међународна сарадња Богословског факултета у Београду 1945-1960“. У *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати. Зборник радова*, књ. 8, прир. Б. Шијаковић, 70-82. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2010.
18. Borozan, Đorđe. „Posrednik mira između gvozdenih zavesa (Razgovori Tito – Hruščov u Moskvi 1956)“. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1997), 93-114.
19. Borozan, Đorđe. „Posrednik mira između gvozdenih zavesa (Razgovori Tito – Hruščov u Moskvi 1956. – 2 deo)“. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 2-3 (1997), 133-153.
20. Бухенау, Клаус. „Религия и нация в Сербии, Болгарии и Румынии: три православные модели“. *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 4 (2014), 28-61.
21. Винавер, Вук. „Прилог историји југословенско-совјетског зближења 1940-1941. године“. *Историски гласник*, бр. 1 (1966), 3-59.
22. Винавер, Вук. „Југословенско-совјетски пакт од априла 1941. године“. *Историски гласник*, бр. 1 (1973), 7-87.
23. Волокитина, Татьяна Викторовна. „«Московский Ватикан» замысел создания и попытки его реализации 1943-1948 гг.“ У *Славяне и Россия: славяне в Москве. К 870-летию со дня основания г. Москвы. Сборник статей*, отв. ред. С. И. Данченко, 339-360. Москва: Институт славяноведения РАН, 2018.
24. Вукашиновић, Владимир и Никола Лукић. „Освећење светог мира у васпостављеној Српској патријаршији 1922-2004“. *Богословље*, бр. 1 (2023), 5-16.
25. Vukićević, Boris. „Diplomatske veze Svete Stolice sa Sovjetskim Savezom u vrijeme pontifikata koncilskih papa“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 64, no. 3 (2014), 425-441.
26. Сава, епископ шумадијски. „Покушај стварања мађарске православне цркве у току другог светског рата“. https://novisrbljak.narod.ru/PDF_files/Razni/pokusaj_stv_madj_pc.pdf
27. Вучковић, Владимир и Небојша Ранђеловић. „Епископ нишки др Јован Илић у документима служби безбедности“. *Црквене студије*, бр. 16/2 (2019), 379-393.
28. Гардашевић, Благота. „Професор Сергије Викторович Троицки“. *Богословље*, бр. 1-2 (1973), 1-15.

29. Гардашевић, Благота. „Богословље орган Богословског факултета у Београду – 60 година излажења и библиографија“. *Богословље*, бр. 1-2 (1986), 177-219.
30. Гошев, М. Е. „Визит патриарха Антиохийского и всего Востока Александра III (Тахана) в СССР в 1954 году“. *Христианское чтение*, № 4 (2024), 343-351.
31. Грујичић, Бојан. „Свеправославно саветовање у Москви (1948. г.) из угла руске периодике и одабране архивске грађе“. *Теолошки погледи*, бр. 1 (2023), 133-152.
32. Гулић, Милан. „Стварање Ђердапске речне управе 1953. године као један од првих знакова промене у односима Југославије и совјетског блока“. *Архив*, бр. 1-2 (2012), 142-156.
33. Данилец, Ю. В. „«Журнал Московской Патриархии» как источник по истории Мукачевско-Ужгородской епархии в 1945-1955 гг.“ *Вестник Томского государственного университета*, № 429 (2018), 117-124.
34. Дикарев, диакон А. „Наблюдатели Русской Православной Церкви на II Ватиканском соборе: предыстория.“ *Церковь и время*, № 1 (62), 2013, 107–136.
35. Димитријевић, Немања. „Посета Леонида Брежњева Југославији 15-17. новембра 1976.“ *Архив*, бр. 1-2 (2019), 199-219.
36. Димић, Љубодраг. „Јосип Броз Тито и Никита Сергејевич Хрушчов – разговори у Београду 27. мај – 2. јун 1955“. *Историјски гласник*, бр. 1-2 (1997), 55-66.
37. Драгишић, Петар. „Часопис Српске патријаршије *Православље* и совјетска перестројка 1987-1988“. *Архив*, бр. 1-2 (2022), 101-111.
38. Драшковић, Чедомир. „Четрдесет година Богословског факултета у Београду“. *Богословље*, бр. 1-2 (1961), 1-26.
39. Драшковић, Чедомир. „Хришћанска конференција за мир“. *Теолошки погледи*, бр. 4 (1971), 241-245.
40. Драшковић, Чедомир. „О екуменизму“. *Православна мисао* XXVI, бр. 30 (1983), 5-28.
41. Ђокић, Бојан. „Два документа поводом спаљивања старог конака манастира Пећке патријаршије 1981. године“. *Црквене студије*, бр. 14 (2017), 391-403.
42. Ђокић, Бојан. „Српска Православна Црква о међуетничким односима у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово у периоду 1981-1985.г.“ *Теолошки погледи*, бр. 1 (2017), 115-148.
43. Ђорђевић, Радомир. „Библиотекар Георгиј Свишчев (Ђорђе Свишћов), теолог“. У *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 2, прир. Б. Шијаковић, 216-220. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2007.
44. Ђукић, Далибор. „Однос државе и верских заједница у социјалистичкој Југославији – успостављање режима секуларне контроле на примеру удружења свештеника и верских службеника“. *Црквене студије*, бр. 22 (2025), 567-579.
45. Едемский, Андрей. „О визите Михаила Горбачева в Югославию в марте 1988 года“, У *Осма седница ЦК СКС: узроци, ток и последице: Србија 20 година касније 1987-2002*. *Зборник радова*, уредио Момчило Павловић и др., 229-255. Београд: Институт за савремену историју; Стирлинг: Центар за проучавање европског суседства, 2008.
46. Едемский, Андрей Борисович. „Нормализация отношений с СССР (март 1953 г. начало 1960-х годов“. У *Югославия в XX веке: Очерки политической истории*, ответ. ред. К. В. Никифоров, 661-682. Москва: «Индрик», 2011.
47. Едемски, Андреј Борисович. „Иза кулиса совјетско-југословенских односа (јул-децембар 1966)“. *Токови историје*, бр. 2 (2012), 15-39.
48. Ераковић, Видосава. „’Нека ђаво носи Запад, важно је шта ми о томе говоримо’ – последња посета Јосипа Броза Тита Москви (17-18. мај 1979)“. *Архив*, бр. 1-2 (2014), 182-193.

49. Ерескин, М. Г. „«Журнал Московской Патриархии» как источник по истории Русской Православной Церкви“. *Ученые записки Орловского государственного университета*, №4 (2014), 89-90.

50. Звонарёв, протоиерей Сергий. „Борьба Московского Патриархата за русское монашеское присутствие на Афоне в 1960-х – начале 1970-х годов“. *Церковь и время*, № 2 (106), 2024, 126-154.
51. Звонарёв, протоиерей Сергий. „Наблюдатели Русской православной церкви на Втором Ватиканском соборе“. *Вопросы теологии*, Т. 6, № 4 (2024), 532-558.
52. Звонарёв, протоиерей Сергий. „Страницы истории братских взаимоотношений Русской и Сербской Православных Церквей в 60-х – начале 70-х годов XX века“. *Богословский вестник*, № 2 (57), 2025, 207-226.

53. Žarković, Petar. „Jugoslavija i SSSR 1945-1980: istorijat jednog hladnoratovskog odnosa“. YU historija, https://www.yuhistorija.com/serbian/medj_politika_txt00c2.html.
54. Živanović, Milana. „Sudbina nasleđa ruske emigracije u Jugoslaviji 1944-1945.“ *Istorija 20. veka*, br. 1 (2021), 77-98.
55. Животић, Александар. „Станоје Симић: Прилог биографији“. У *Југословенска дипломатија 1945-1961. Зборник радова*, уредио Слободан Селинић, 223-241. Београд: ИНИС, 2012.
56. Животић, Александар. „Успон и пад југословенско-совјетских војних односа 1957.“ *Токови историје*, бр. 1 (2014), 105-134.
57. Животић, Александар. „Југословенско-совјетски односи (1918-1991)“. У *Србија–Русија, Југославија–СССР. Поводом 180 година дипломатских односа*, каталог изложбе, 35-66. Београд: Архив Србије, Архив Југославије, 2018.
58. Životić, Aleksandar. „Strah ili realnost? Mogućnost sovjetske vojne intervencije u Jugoslaviji 1948-1953.“ *Istorija 20. veka*, br. 1 (2022), 107-128.
59. Животић, Александар. „Нови правци спољне политике Југославије (1971-1980)“. У *Нови хоризонти спољне политике Југославије: Балкан, Европа, свет. Зборник радова*, ур. Јован Чавошки и Александар В. Милетић, 283-304. Београд: ИНИС, 2023.
60. Животич, А. „Югославско-советский конфликт и положение русской эмиграции в Югославии (1948-1953 годы)“. *Славяноведение*, № 1 (2018), 30-42.
61. Зудов, Ю. В. „«Журнал Московской патриархии» как источник для изучения формальных и неформальных правил и практик в регулировании государственно-церковных отношений в СССР (1943–1956)“. *Вестник Томского государственного университета*, № 518 (2025), 192-201.
62. Ивановић, Дарко. „Руски монаси у Епархији браничевској у XX веку“. *Саборност* XI, (2017), 143-155.
63. Ивановић, Дарко. „Монаштво моравско-ресавских манастира, II (Женски општежитељни Миљков манастир и његови духовници)“. *Саборност* XVII, (2023), 127-160.
64. Иларион, митрополит волоколамский. „Деятельность ОВЦС в прошлом и настоящем. К 75-летию Отдела внешних церковных связей“. *Церковь и время*, т. XCV, апрель-июнь 2021, 26-60.

65. Jovanović, Andrija. „Jugoslovenski stav prema spornim pitanjima kulturne saradnje sa Sovjetskim Savezom u periodu normalizacije diplomatskih odnosa“. *HISTORIA MODERNA Bosnia & Herzegovina*, br. 2 (2021), 11-38.
66. Jovanović, Miroslav. „’Sveštenik i društvo – eto parole’: Ruska pravoslavna zagranična crkva na Balkanu 1920-1940“. *Tokovi istorije*, br. 3-4 (2005), 67-100.

67. Јовановић, Мирослав. „Пресликана или самобитна друштвена изградња: компаративна анализа Устава ФНРЈ (1946) и *Стаљинског* Устава СССР-а (1936)“. *Токови историје*, бр. 1-2 (2008), 280-289.
68. Јовановић, Мирослав. „Руска православна заграничнa црквa у Југославији током двадесетих и тридесетих година 20. века“. У *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 3, прир. Б. Шијаковић, 160-178. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2008.
69. Jovanović, Miroslav. „U senci gasa i politike: kulturni i duhovni kontakti, veze i saradnja Srbije i Rusije“. U *Odnosi Rusije i Srbije na početku XXI veka*. *Zbornik radova*, prir. Žarko N. Petrović, 183-191. Beograd: ISAC fond, 2010.
70. Јовић, Платон. „Протосинђел Василије Стриљчек“. *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске* X, бр. 10 (2018), 218-228.
71. Каиль, Максим. „«Православный фактор» в советской дипломатии: международные коммуникации Московского патриархата середины 1940-х гг.“ *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 1 (2017), 19-40.
72. Калезић, Димитрије. „Руска Црква и Руско Православље у радовима проте Стеве Димитријевића“. *Богословље*, бр. 1-2 (1984), 41-48.
73. Кашић, Душан. „Црквени историчар др Викентије Ф. Фрадински“. *Богословље*, бр. 1-2 (1961), 27-32.
74. Ковачевић, Божидар. „Српски патријарси последњих педесет година“. У *Српска православна црква 1920-1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, 465-483. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971.
75. Ковачевић, Душко М. „Прилог за историју монаштва манастира Кувеждина од почетка XVIII до средине XX века“. У *Војвођански простор у контексту европске историје*. *Зборник радова*, уредио Владан Гавриловић, 169-185. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за историју, 2012.
76. Кончаревић, Ксенија. „Утицај руске емиграције на обнову и развој српске монашке духовности“. У *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 7, прир. Б. Шијаковић, 36-44. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2010.
77. Кончаревић, Ксенија и Петар Шеровић. „Историја. Поглед у прошлост – оставштина за будућност“. https://bfspc.bg.ac.rs/fakultet/istorija/.
78. Копылов, А. А. „Великая Отечественная война и Русская Православная Церковь на страницах «Журнала Московской патриархии» в 1943–1945 годах“. *Вопросы теологии*, Т. 3, № 1 (2021), 117–123.
79. Косик, Виктор Иванович. „Забытая страница (из послевоенной истории Русской церкви в Югославии)“. *Славяноведение*, № 5 (1999), 101-105.
80. Костромин, прот. Константин. „Отношение Русской Православной Церкви к социализму в советскую эпоху (по материалам «Журнала Московской Патриархии»)“. *Христианское чтение*, № 1 (2023), 394–406.
81. Кострюков, А. А. „Принятие в юрисдикцию Московского Патриархата священнослужителей Русской Зарубежной Церкви в Югославии в 1945 г.“ *Вестник ПСТГУ* II*: История. История Русской Православной Церкви,* Вып. II, 2 (27), 2008, 75-84.
82. Кострюков, Андрей Александрович. „К вопросу о взаимоотношениях Сербской и Русской Зарубежной Церквей в 1960–1980-е гг.“ *Вестник ПСТГУ* II, № 92 (2020), 144-157.
83. Лизгунов, иерей Павле. „«Журнал Московской Патриархии» как инструмент «примирения» православного и советского самосознания у верующих СССР в 1940-е – 1980-е гг.“ *Церковный историк*, № 2 (2021), 147-157.

84. Лоис, Георгиос Нектариос. „Међународна дипломатија и политика у избору васељенског патријарха Атинагоре (1948-1972)“. *Црквене студије*, бр. 22 (2025), 553-566.
85. Лубардић, Богдан. „Међународна Комисија за англиканско-православни теолошки дијалог (ICAOTD 1973-2018)“. *Саборност* XII, (2018), 79-98.
86. Лунић, Томислав А. и Слободан М. Пенезић. „Пут Македонске православне цркве од раскола до јединства – историјат и рефлексије“. У *Историја, култура, идентитет: тематски зборник међународног значаја, св. 5, Социологија и право*, 133-153. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2025.
87. Марковић, Игнатије. „Животопис епископа новосадско-бачког др Иринеја Ћирића, исповедника православља“. *Саборност*, IV (2010), 237-262.
88. Марковић, Игнатије. „Протојерej Душан Јакшић (1875-1936)“. У *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 9, прир. Богољуб Шијаковић, 242-246. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2011.
89. Маслова, И. И. „Совет по делам религий при Совете Министров СССР и Русская Православная Церковь (1965-1991)“. *Отечественная история*, № 6 (2005), 59-63.
90. Маслова, И. И. „Государственно-конфессиональная политика в СССР: поворот курса в 1985-1988 гг.“ *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. История*, 4 (36), 2015, 43-54.
91. Мидић, Игнатије и Златко Матић. „Однос преподобног оца Јустина (Поповића) према екуменизму“. *Саборност* XVIII, (2024), 47-57.
92. Милорадовић, Горан. „’Тројански коњ империјализма’ прескаче ’Гвоздену завесу’: Југославија као тоталитарна држава и њена улога у Хладном рату“. *Токови историје*, бр. 1 (2011), 91-108.
93. Милошевић, Миладин. „Успостављање дипломатских односа између Краљевине Југославије и СССР-а 1940. године“. *Историјски записи*, бр. 3-4 (2002), 99-124.
94. Мирковић, Лазар. „Типик архиепископа Никодима“. *Богословље*, бр. 2 (1957), 12-19.
95. Мирковић, Лазар. „Поклон Руске цркве Српској цркви“. *Богословље*, бр. 1 (1958), 93.
96. Mitrović, Momčilo. „Prvi posleratni Sveslovenski kongres 1946. godine“. *Tokovi istorije*, br. 1-4 (1999), 118-127.
97. Мишковић, Милош. „Школовање и рад Епископа Лаврентија (Трифуновића) у просветним институцијама Српске Православне Цркве“. *Теолошки погледи*, бр. 2 (2023), 265-288.
98. Мишковић, Милош. „Допринос Епископа Лаврентија у превазилажењу раскола у Српској православној цркви у Сједињеним америчким државама“. *Црквене студије*, бр. 21 (2024), 377-397.
99. Монич, Александр. „Жизнь и пастырское служение архимандрита Василия (Пронина) (08.09.1911 - +05.11.1997) (К 100-летию со дня рождения“. У *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 9, прир. Б. Шијаковић, 166-182. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2011.
100. Николић, Марко. „Екуменизам, екуменски покрет и Српска православна црква“. *Религија и толеранција*, бр. 10 (2008), 93-119.
101. Николић, Марко. „Кључни чиниоци односа Српске Православне Цркве (СПЦ) и Римокатоличке Цркве (РКЦ) од 1962. до 2000. године“. У *Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве*, I, ур. Владислав Пузовић и Владан Таталовић, 419-443. Београд: Свети Архијерејски Синод СПЦ, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2020.

102. Новосельцев, Б. С. „От нормализации к конфликту: советско-югославские отношения весной – летом 1956 г.“ *Новое прошлое*, № 1 (2017), 45-56.
103. Новосељцев, Борис Сергејевич. „Совјетско-југословенски односи крајем 60-их и почетком 70-их година 20. века“. *Токови историје*, бр. 1 (2020), 175-195.
104. „Његова Светост Патријарх Московски и целе Русије Господин Алексиј почасни доктор теолошких наука“. *Богословље*, бр. 2 (1957), 1-11.
105. Олихов, протоиерей Димитрий. „Празднование 1000-летия Крещения Руси как основной маркер нормализации церковногосударственных отношений в советскую эпоху“. *Вестник Омской православной духовной семинарии*, № 2 (13), 2022, 78-81.
106. Pelikan, Jan. „Jugoslavija i Praško proljeće posle pojačanja sovjetskog pritiska na Čehoslovačku (jul 1968)“, У *1968 – четрдесет година после*. *Зборник радова*, уредила Радмила Радић, 97-128. Београд: ИНИС, 2008.
107. Петровић, Срећко М. „Прилог проучавању српско-руских црквених односа: повезаност српске јерархије са црквеном мисијом у Индији током 1930-их година, са посебним освртом на евентуалну улогу Епископа Николаја Велимировића“. *Теолошки погледи*, бр. 1 (2020), 79-128.
108. Петровић, Срећко М. „Прилог проучавању српско-руских светогорских веза: повезаност Епископа Николаја Велимировића са Старцем Силуаном, Архимандритом Софронијем и другим руским светогорцима“. *Теолошки погледи*, бр. 2 (2020), 513-554.
109. Петровић, Срећко М. „Русија у раном стваралаштву Николаја Велимировића“. *Зборник Матице српске за историју*, бр. 108 (2023), 183-205.
110. Пивоваров, Никита. „Кого приглашали в СССР и кого отправляли за границу по религиозной линии (1943-1985 гг.)“. *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 1 (2017), 185-215.
111. Пилиповић, Радован. „Смена јурисдикције над православнима у Чехословачкој 1945/1946. године“. *Саборност* III, (2009), 221-235.
112. Пилиповић, Радован. „Српски богослови на школовању у Русији у другој половини XIX века – према оцени руског царског дипломате“. *Годишњак за друштвену историју* XIX, бр. 1 (2012), 75-90.
113. Пилиповић, Радован. „Руско емигрантско свештенство на простору Независне Државе Хрватске (1941-1945)“. *Годишњак за истраживање геноцида*, бр. 11/1 (2019), 121-136.
114. Пилиповић, Радован. „Српска Православна Црква и Светски савез цркава – 60 година чланства у екуменском покрету (1965-2025)“, У *Црква 2025 – Календар Српске Православне Патријаршије за просту 2025. годину*, уредио архимандрит Нектарије (Ђурић), 135-137. Београд: Свети Архијерејски Синод СПЦ, 2024.
115. Пиљак, Милан. „Брионски пленум 1966. године. Покушај историографског тумачења догађаја“. *Токови историје*, бр. 1 (2010), 73-95.
116. Полищук, Е. „К 65-летию начала непрерывного издания «Журнала Московской Патриархии»“. *Журнал Московской Патриархии*, № 9 (2008), 88-96.
117. Поповић, Радомир В. „Подсећање: протојерej ставрофор др Лазар Милин редовни професор у пензији Богословског факултета Српске Православне Цркве у Београду“. *Богословље*, бр. 1 (2002), 9-18.
118. „Промоција четири почасна доктора богословских наука“. *Богословље*, бр. 1-2 (1982), 1-26.
119. Пузовић, Владислав. „Личност и дело проф. др Александра Павловича Доброклонског (I део)”. У *Српска теологија у XX веку – истраживачки проблеми и*

резултати. *Зборник радова*, књ. 10, ур. Б. Шијаковић, 39-74. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2011.
120. Пузовић, Владислав. „Личност и дело проф. др Александра Павловича Доброклонског (II део)". У *Српска теологија у XX веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 11, ур. Б. Шијаковић, 92-111. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2012.
121. Пузовић, Владислав. „Викентије Флоријанович Фрадински – историчар Цркве". У *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 13, прир. Богољуб Шијаковић, 105-116. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2013.
122. Пузович, В. „Русские эмигранты – студенты Православного богословского факультета Университета в Белграде (1920–1940 ГГ.)". *Вестник ПСТГУ*, Вып. 2 (63), 2015, 65-83.
123. Пузовић, Владислав. „Српско-руски црквени односи у радовима протојереја-ставрофора Стевана М. Димитријевића (У спомен на првог декана Православног богословског факултета у Београду)". *Богословље*, бр. 2 (2020), 5-18.
124. Пузович, В. „Вклад русских церковных историков в развитие сербской церковной историографии". *Христианское чтение*, № 1 (2022), 368-379.
125. Пузовић, Владислав П. „Свети Сава у историји српско-руских духовних веза". У *Свети Сава: 1175-2025: тематски зборник поводом 850 година од рођења Светог Саве*, ур. Тихон Ракићевић и Миљана Матић, 288-329. Београд: Музеј Српске православне цркве : Православни богословски факултет, 2025.
126. Пузовић, Љиљана. „Владимир Алексејевич Мошин (1894-1987)". *Археографски прилози*, бр. 35 (2013), 211-223.
127. Пузовић, Предраг. „Владислав (Митровић), Митрополит дабробосански (1913-1992)". *Годишњак – часопис Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки"*, бр. 1 (2002), 177-180.
128. Пузовић, Предраг. „Подворје Српске Цркве у Москви". У *Српско-руски односи од почетка 18. до краја 20. Века*. *Зборник радова*, ур. М. Војводић, 77-93. Београд: САНУ – Одељење историјских наука, 2011.
129. Пузовић, Предраг. „Рад Светог архијерејског сабора 1947. године". *Богословље*, бр. 1 (2011), 152-171.
130. Radić, Radmila. „Suđenje mitropolitu Arseniju Bradvareviću 1954. godine", *Tokovi istorije*, br. 1-2 (1994), 189-203.
131. Radić, Radmila. „Srpska pravoslavna crkva i pravoslavlje u Čehoslovačkoj". *Tokovi istorije*, br. 1-2 (1997), 93-120.
132. Radić, Radmila. „Sekularizacija kao oblik prozelitizma u zemljama Istočne Evrope". *Tokovi istorije*, br. 1-4 (1999), 128-143.
133. Радић, Радмила. „Избор патријарха Српске православне цркве 1958. године". *Историјски записи*, бр. 1-2 (2000), 165-175.
134. Radić, Radmila. „Odnosi između Srpske pravoslavne crkve i Katoličke crkve u poslednjim decenijama pred raspad jugoslovenske države". U *Pisati istoriju Jugoslavije: viđenje srpskog faktora*, ur. M. Bjelajac, M. Obradović, V. Jovanović, 283-301. Beograd: INIS, 2007.
135. Radić, Radmila. „Josip Broz Tito i patrijarsi Srpske pravoslavne crkve (Gavrilo, Vikentije i German)". U *Tito – viđenja i tumačenja*. *Zbornik radova*, ur. Olga Manojlović Pintar, 117-134. Beograd: INIS, Arhiv Jugoslavije, 2011.

136. Радић, Радмила. „О неким методама деловања Службе безбедности у верским заједницама до половине 60-их година 20. века“. У *Српска теологија данас 2012*. *Зборник радова*, приредио Радомир Поповић, 52-65. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 2013.
137. Радић, Радмила. „Верски живот у Југославији према извештајима епископа Српске православне цркве за 1953. и 1972. годину“. *Токови историје*, бр. 1 (2014), 11-51.
138. Radić, Radmila. „Vaseljenski sabor“. https://pescanik.net/vaseljenski-sabor/
139. Radić, Radmila. „Srpska pravoslavna crkva tokom 90-ih“. *Poznanskie studia slawistyczn* NR 10 (2016), 257-268.
140. Радић, Радмила. „Сарадња Српске Православне Цркве са екуменским организацијама и Англиканском Црквом у првој половини 20. века“. У *Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве*, I, уредили Владислав Пузовић и Владан Таталовић, 397-418. Београд: Свети Архијерејски Синод СПЦ, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2020.
141. Радовић, А. и Х. Војиновић. „Обнова и развој нашег женског монаштва“. У *Српска православна црква 1920-1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, 333-343. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971.

142. Радосављевић, Недељко. „Ананије, митрополит захумско-херцеговачки (1772-1802)“. У *Осам вијекова Светосавља у Херцеговини*, уредио Драга Мастиловић, 203-215. Гацко: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 2020.
143. Ракић, Радомир. „Издавачка делатност Цркве од 1945. до 1970. године“. У *Српска православна црква 1920–1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, 291-310.Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971.
144. Ракић, Радомир. „Спољни односи Српске православне цркве 1920–1970“. У *Српска православна црква 1920–1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, 433-461. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971.
145. Ракић, Радомир. „Патријарх Герман у хришћанском свету“. У *Патријарх Српски Герман – споменица поводом двадесетогодишњице његовог патријарашког служења 1958-1978*. Београд: Српска патријаршија, 1978.

146. Ристановић, Петар. „Апел за заштиту српског живља и његових светиња на Косову и Метохији 1982. године“. У *Српска Православна Црква: изазови и искушења кроз историју*. *Зборник радова*, уредио Светозар Бошков и др., 405-416. Нови Сад: Филозофски факултет; Бачка Паланка: Српска православна Црквена општина; Београд: Институт за савремену историју, 2023.
147. Ristović, Milan. „Treći Rajh i pravoslavne crkve na Balkanu u Drugom svetskom ratu“. U *Dijalog povjesničara – istoričara* II, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 551-568. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2000.
148. Сава, епископ. „Епархије и епископи“. У *Српска православна црква 1920-1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, 487-539. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1971.
149. Савић, Виктор. „Дечански типик“. У *Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији. Идентитет, значај, угроженост*, ур. Миодраг Марковић и Драган Војводић, 364-365. Београд: САНУ, 2017.
150. Савић, Виктор. „Типик архиепископа Никодима“. У *Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији. Идентитет, значај, угроженост*, ур. Миодраг Марковић и Драган Војводић, 92-93. Београд: САНУ, 2017.

151. Саган, Г. „Візити представників Сербської православної церкви в Україну у 50-80-ті роки XX століття“. *Українське релігієзнавство*, № 47 (2008), 154-164.
152. Серпенинов, иерод. Александр. „«Журнал Московской Патриархии» как источник по изучению истории Троице-Сергиевой Лавры (к 75-летию открытия Троице-Сергиевой Лавры)“. *Богословский вестник*, № 4 (2021), 180–191.
153. Стојановић, Александар и Растко Ломпар. „Ангажман Независне Државе Хрватске на међународном признању Хрватске православне цркве 1942-1944“. *Токови историје*, бр. 2 (2019), 35-58.
154. Тарасјев, Андреј. „Руски црквени хорови и хоровође у Београду (1920-1970)“. *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику*, 55 (2016), 107-128.
155. Тимофејев, Алексеј. „Руска загранична православна црква и Грађански рат у Србији 1941-1945“. У *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати. Зборник радова*, књ. 2, прир. Б. Шијаковић, 285-295. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2007.
156. Тимофејев, Алексеј. „Тито по други пут међу… Русима“. *Годишњак за друштвену историју* XIX, бр. 1 (2012), 99-108.
157. Тимофејев, Алексеј. „Најтежа деценија у животу руске православне заједнице у Београду (1944-1954)“. *Архив*, бр. 1-2 (2023), 97-114.
158. Tripković, Đoko. „Jugoslavija – most ili tampon između Istoka i Zapada 1944-1955. godine“. *Istorija 20. veka*, br. 1-2 (1993), 112-116.
159. Tripković, Đoko. „Normalizacija jugoslovensko-sovjetskih diplomatskih odnosa 1953. godine“. *Istorija 20. veka*, br. 1 (1994), 111-122.
160. Трипковић, Ђоко. „XX конгрес Комунистичке партије Совјетског Савеза и југословенско-совјетски односи“. *Архив*, бр. 2 (2001), 200-213.
161. Трипковић, Ђоко. „Кубанска криза и однос Југославије према њој“. *Историја 20. века*, бр. 2 (2002), 89-102.
162. Tripković, Đoko. „Obnova političkog dijaloga na najvišem nivou između Beograda i Moskve početkom 70-ih godina 20. veka“. *Istorija 20. veka*, br. 3 (2011), 221-238.
163. Tripković, Đoko. „Uspon ekonomske saradnje između Jugoslavije i SSSR 1971-1980.“ *Istorija 20. veka*, br. 1 (2014), 181-191.
164. Тулянов, В. А. „Русская православная церковь и международное движение сторонников мира в 1949–1953 гг. (по материалам «Журнала Московской Патриархии»)“. *Вестник МГПУ. Серия «Исторические науки»*, № 1 (2025), 179–201.
165. Тупеша, Ненад. „Допринос Сергија В. Троицког проучавању *Законоправила Светог Саве*“. *Годишњак – часопис Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки“*, бр. 22 (2023), 28-37.
166. Убипариповић, Србољуб. „Протођакон Прибислав Симић – професор литургике са хришћанском археологијом и црквеном уметношћу на Православном богословском факултету“. *Богословље*, бр. 1 (2006), 38-52.
167. Убипариповић, Србољуб. „Допринос архимандрита др Кипријана Керна (1899-1960) као литургичара српској теологији 20. века“. У *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*. *Зборник радова*, књ. 3, прир. Богољуб Шијаковић, 54-63. Београд: Универзитет у Београду – Православни богословски факултет, 2008.
168. Фајфрић, Борис Ж. „Учешће делегације Српске цркве у избору руског патријарха 1945. године и длазак Руске цркве у Југославију“. *Зборник радова Филозофског факултета* LIII, бр. 2 (2023), 229-248.

169. Фирсов, С. Л. „Папа Римский Иоанн XXIII в зеркале советской прессы (к вопросу об истории восприятия личности понтифика в СССР)“. *Религия. Церковь. Общество*, Вып. 4 (2015), 42–68.
170. Фрушић, Андреј. „Обновљење Патријаршије у Москви 1917. године и први патријарх Тихон“. *Богословље,* бр. 1 (1958), 51-60.
171. Cvetković, Srđan. „Neoibeovci. Obračun sa prosovjetskom opozicijom u SFRJ i kidnapovanje Vlade Dapčevića“. *Istorija 20. veka*, br. 2 (2012), 147-164.
172. Хорват, Александар. „Владика бачки Иринеј и односи између Српске православне цркве и државе (1944-1955)“. *Токови историје*, бр. 1 (2024), 119-145.
173. Хошев, А. Ю. „Возобновление строительства храма св. Саввы на Врачаре в контексте русско-сербских межцерковных отношений 1980-х–1990-х гг.“ *Вопросы национальных и федеративных отношений*, Т. 13, № 8 (101), 2023, 3357-3367.
174. Хошев, А. Ю. „Ситуация в Косове и Метохии до косовского кризиса 1998-1999 годов: отношение Русской православной церкви“. *Вопросы теологии*, № 3 (2023), 471-493.
175. Чавошки, Јован. „Чекајући Европу у Београду: Југославија и Београдски састанак КЕБС-а 1977-1978.“ *Токови историје*, бр. 2 (2019), 167-198.
176. Čairović, Ivica. „The role of vicar bishop Dositej (Stojković) at the beginning of the church schism in Macedonia in 1958“. *Istorija 20. veka*, br. 2 (2018), 155-186.
177. Чорбић, Милош. „Анализа спољнотрговинских односа Југославија – СССР 1961-1964“. *Архив*, бр. 1-2 (2020), 191-205.
178. Чумаченко, Т. А. „40-летие восстановления патриаршества в Русской Православной церкви: церковный праздник или исполнение директивы? (к вопросу об отношении православных церквей к экуменическому движению в 1950-е гг.)“. *Вестник Челябинского государственного университета*, № 21 (2007), 99-107.
179. Чумаченко, Т. А. „«Поразила всех нас, как громом, отставка митрополита Николая». Крах одной церковной карьеры“. *Исторический архив*, № 1 (2008), 47-68.
180. Чумаченко, Татьяна Александровна. „«Союз церквей социалистического лагеря»: Совет по делам РПЦ и эволюция взаимоотношений Московской патриархии с православными церквами стран «народной демократии» в 1948-1953 гг.“ *Вестник РУДН,* серия *История России*, № 1 (2008), 67-81.
181. Чумаченко, Татьяна Александровна. „Совет по делам РПЦ и Московская Патриархия в решении внешнеполитических задач хрущевского руководства: 1953-1958 гг.“ *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 4 (2010), 107-123.
182. Чумаченко, Т. А. „Совет по делам Русской православной церкви и внешнеполитическая деятельность Московской патриархии: проблемы взаимодействия с государственными органами стран народной демократии во второй половине 1950-х годов“. У *Государство и Церковь в СССР и странах Восточной Европы в период политических кризисов второй половины XX века*, отв. ред. Г. П. Мурашко, А. И. Филимонова, 8-26. Москва–Санкт Петербург: Нестор–История, 2014.
183. Џомић, Велибор. „Устав Српске православне цркве од 1947. године“. У *Државно-црквено право*, уредили Велибор Џомић и Зоран Вуковић, 151-168. Крагујевац: Правни факултет, Институт за правне и друштвене науке, 2023.
184. Џомић, Велибор. „Српска Православна Црква – 80 година од завршетка Другог светског рата (1945-2025)“. У *Црква 2025 – календар Српске Православне Патријаршије за просту 2025. годину*, уредио архимандрит Нектарије (Ђурић), 119-129. Београд: Свети Архијерејски Синод СПЦ, 2024.

185. Шабатин, И. Н. „Русско-сербские церковные отношения (Очерки из истории русско-балканской дружбы во Христе)“. *Журнал Московской Патриархии*, № 4 (1949), 34-47.
186. Шабатин, И. „Из истории взаимоотношений Сербской и Русской Православных Церквей“. *Журнал Московской Патриархии*, № 6 (1956), 67-75.
187. Шафар, Василије. „Долазак Патријарха српског Викентија у Кијев 1956. године: припрема, надзор служби безбедности, епилог“. *Теолошки погледи*, бр. 1 (2022), 159-185.
188. Шахнович, Марианна. „Холодная война и идеологическая борьба на «религиозном фронте»: о некоторых моделях советской пропаганды“. *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*, № 1 (2017), 164-184.
189. Шкаровский М. В. „Архиерейский синод Русской православной церкви за границей и русская церковная эмиграция в Югославии после окончания Второй мировой войны (в 1945–1950-х гг.)“. *Христианское чтение,* № 6 (2015), 219-272.
190. Шкаровский, М. В. „Помощь Сербской Православной Церкви русскому монашеству Афона в 1920–1930-е годы“. *Христианское чтение*, № 2 (2019), 167-177.
191. Шкаровский, М. В. „Празднование тысячелетия Афона в 1963 году и его значение“. *Русско-Византийский вестник*, № 1 (2), 2019, 9-16.
192. Эйриян, В. А. „Журнал Московской Патриархии как отражение сталинской политики в первые послевоенные годы“. *Россия* XXI, № 4 (2021), 108–127.

СПИСАК ЧЕШЋЕ КОРИШЋЕНИХ СКРАЋЕНИЦА

АЈ – Архив Југославије

АМЦП – Архив Митрополије црногорско-приморске

АСбр. – Свети архијерејски сабор, број

АСПЦ – Архив Српске православне цркве

БПЦ – Бугарска православна црква

ВДС – Верско добротворно старатељство

ГАРФ – Државни архив Руске Федерације

Гласник СПЦ – Гласник Српске православне цркве

Д. – предмет (рус. дело)

ДАМСПРС – Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије

ДАС – Државни архив Србије

ДАЦГ – Државни архив Црне Горе

ДСИП – Државни секретаријат за иностране послове

ДФЈ – Демократска Федеративна Југославија

Ебр. – Епархијски број

ЕУО – Епархијски управни одбор

ЖМП – Журнал Московске патријаршије

КЕЦ – Конференција европских цркава

КПЈ – Комунистичка партија Југославије

КПСС – Комунистичка партија Совјетског Савеза

Л. – лист

ЛДА – Лењинградска духовна кадемија

ЛДАиС – Лењинградска духовна академија и семинарија

МДА – Московска духовна кадемија

МДАиС – Московска духовна академија и семинарија

МИД – Министарство иностраних дјела

МП – Московска патријаршија

МПЦ – Македонска православна црква

ОВЦС – Одјељење за спољне црквене односе Московске патријаршије

Оп. – опис

ПА – Политичка архива

ПБр. – Патријарх српски, број

ПУО – Патријаршијски управни одбор

ПЦА – Православна црква у Америци

РИВ – Републичко извршно вијеће

РКВЗ – Републичка комисија за односе са вјерским заједницама

РКЦ – Римокатоличка црква

РПЗЦ – Руска православна заграничнa црква

РПЦ МП – Руска православна црква Московског патријархата

САСабор – Свети архијерејски сабор

САСинод – Свети архијерејски синод

СИВ – Савезно извршно вијеће

Син. бр. – Свети архијерејски синод број

СКВП – Савезна комисија за вјерска питања

СКЈ – Савез комуниста Југославије

СП РПЦ – Савјет за послове Руске православне цркве

СПЦ – Српска православна црква

ССИП – Савезни секретаријат иностраних послова

СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република

ССЦ – Свјетски савјет цркава

Стр. пов. бр. – строго повјерљиво број

СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија

ТАНЈУГ – Телеграфска агенција нове Југославије

ТАСС – Телеграфска агенција Совјетског Савеза

Ф. – фонд

ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија

ХКМ – Хришћанска конференција за мир

ХПЦ – Хрватска православна црква

ЦК КПЈ – Централни комитет Комунистичке партије Југославије

ЦК КПСС – Централни комитет Комунистичке партије Совјетског Савеза

ЦК СКЈ – Централни комитет Савеза комуниста Југославије

ЦО – Црквена општина

ЦП – Цариградска патријаршија

ЦСБр. – Црквени суд, број

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Љубомир (Зоран) Поповић рођен је 1983. године у Подгорици. Основне студије завршио је 2006. године на Одсјеку за историју и географију Филозофског факултета у Никшићу (Универзитет Црне Горе), са просјечном оцјеном 9,36. На Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду, при Катедри за општу савремену историју, током школске 2019/2020. године уписао је и завршио мастер студије са просјечном оцјеном 10.00, под менторством проф. др Алексеја Тимофејева. Докторске академске студије уписао је 2021. године, исто на поменутој Катедри Одељења за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду, под менторским руковођењем проф. др Алексеја Тимофејева. Од 2024. ради на Историјском институту Црне Горе у Подгорици, као сарадник-истраживач. Аутор је неколико научних радова објављених у домаћим и међународним часописима и зборницима, и учесник више научних скупова и округлих столова.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Љубомир З. Поповић

број индекса 5И210011

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Однос Српске православне цркве са Руском православном црквом (Московски патријархат) 1950-1985.

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 8. 9. 2026.

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Љубомир З. Поповић

Број индекса 5И210011

Студијски програм Историја

Наслов рада Однос Српске православне цркве са Руском православном црквом (Московски патријархат) 1950-1985.

Ментор проф. др Алексеј Тимофејев

Потписани/а _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 8. 9. 2026._____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Однос Српске православне цркве са Руском православном црквом (Московски патријархат) 1950-1985.

_____

_____

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 8. 9. 2026._____

_____

1. Ауторство - Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.